

THOMÆ DEMPSTERI

DE

ETRURIA

REGALI.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

THOMÆ DEMPSTERI

DE

ETRURIA REGALI LIBRI VII.

NUNC PRIMUM EDITI

CURANTE

THOMA COKE

MAGNÆ BRITANNIÆ ARMIGERO

REGIÆ CELSITUDINI

JO: GASTONIS

MAGNI DUCIS ETRURIÆ.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIV.

THOMÆ
DEMPSTERI
A MURESK SCOTI

Pandectarum in Pisano Lyceo Professoris Ordinarii

DE

ETRURIA REGALI

LIBRI SEPTEM

Opus Postumum

IN DUAS PARTES DIVISUM

Tomus Secundus

Posteriores quatuor Libros comprehendens.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.
TYPIS REGIÆ CELSITUDINIS

Apud Joannem Cajetanum Tartinium, & Sanctem Franchium
CUM APPROBATIONE.

IOANNES GAST
MAGNVS DVX ETRV

REGIA CELSITUDO.

N LUCEM edituras Volumen ſecundum Tractatus de Etruria Regali, ad Te, Sereniſſime Princeps, accedo. Patriæ ſcilicet Veſtræ monumenta; Patri Patriæ

* oblatu-

oblaturus: operisque, quod faven-te Cosmo Tertio inceptum erat, partem alteram Tibi in patroci-nium commendaturus. Nefas au-tem mihi sit de Cosmo III. men-tionem fecisse, nisi ante omnia pro summa, qua erga ipsum ferebar pietate, manibus ipsius justa, quæ possum, persolvam. Quanto ille stu-dio subditorum suorum commodis invigilare solitus! Quanta cum patientia, vel pauperrimo cuique aures præbere, ne quid cuiquam deesset, quod vel justitia postula-ret, vel misericordia! Quantum ille erga advenas comis erat, & hospitalis! Quanta cum pruden-tia Etruriam suam, seviente cir-

cum circa

cum circa per Italiam bello, incolumem servavit! Tu autem, Clementissime Princeps, tanti Parentis dignissima soboles, & gentilitiis exemplis, & virtute propria instructus, ad rempublicam capessendam accedis. In ea autem incidisti tempora, quæ quamvis bellorum tumultibus vacua, tranquillitatem tamen pacis tantum imitantur; adeout curæ Vestræ nedum conquiescere, quin excitari potius, & intendi videantur. Liceat vero mihi Regiam Vestram Celsitudinem rogare, ut inter curarum relaxamenta hunc quoque librum habere dignetur. Nullus dubito, quin si quando Tibi a publicis negotiis

vacua sit hora, literario nonnunquam in otio lubens eam transigas. Hoc mihi suadet indoles gentis Mediceæ: hoc suadet prioris vitæ Vestræ consuetudo. Memini enim cum ante aliquot annos Florentiæ essem, inter alias otii Vestri exercitationes, historiam rerum nostrarum (pro ea qua polles linguarum peritia, quæ Principem maxime decet) lingua Anglicana scriptam, attentius Te volvisse; Commentarios scilicet præclarissimi Comitis Clarendonii de novissimis Bellis nostris Civilibus: Auctoris sane gravissimi, Romanisque melioris ævi Scriptoribus, & dicendi arte, & pingendis hominum moribus,

animo-

animorumve characteribus, comparandi: Et illo quidem in libro virtutum & ſcelerum extrema obſervaſti: in hoc, quem legendum nunc offero, Auctoris antiquarii criticive partes agente, potius quam Hiſtorici, Clarendonianam eloquentiam non invenies; ſed Patriæ Veſtræ gloriam videbis ab indubitatis monimentis per plurima ſecula deductam, ſtiloque ſimplici & aperto, ipſiſque rebus accommodato deſcriptam. Ut ne quid vero operi, a Dempſtero tam præclare incepto, deeſſet, quamquam teſtimonia, a probatis Auctoribus Inſcriptionibuſve copioſe ab ipſo collecta, ſufficere poſſe videantur; curavi tamen,

ut quid-

ut quidquid undique per omnes Etruriæ Regiones, Romæve, aut aliis in locis opere anaglypho Etruscæ superesset memoriæ, id omne describeretur, tabulisque æneis incideretur, facto prius per severissimam Criticen examine, ne quid spurium suspectumve operi irreperet. Quod si meis sumptibus effectum est, ut historia illa, & pura & ornata prodeat: si per me effectum est, ut Patriæ Vestræ Aborigines, veterum statuarum ad instar fractis membris, & truncis corporibus, genuini tamen, & in ipsis ruinis decori, quasi in unum Gazophylacium repositi in conspectum Tibi prodeant. Hoc mei er-

ga nomen

ga nomen Etruſcum amoris, hoc ſummæ meæ erga Te, Sereniſſimumque Patrem Veſtrum, obſervantiæ qualecumque teſtimonium benignus accipe, & qua humanitate benevolentiaque me, cum, regnante Coſmo, Florentiæ eſſem, excipere ſolebas, eadem & Dempſtero favere digneris. Tu autem, Clementiſſime Princeps, ut longævus terris interſis, feliceſque Populos dulci jugo di tiſſime contineas, votis omnibus exoptat

REGIÆ TUÆ CELSITUDINIS

Londini Idib. Februar. MDCCXXIV.

Obſequentiſs[mus] *& Humill*[mus] *Servus*
THOMAS COKE

INDEX
CAPITUM
Hujus Secundi Tomi.

LIBER QUARTUS

CAP.

CAP.

CAP. XIV.

Populonia, una e XII. Etruriæ urbibus, Volaterranorum Colonia: res claras terra marique gessit: Syllanis temporibus deleta: non ad ostium Umbronis sita: portu opportuna: Episcopatu clara, qui Massam translatus: Sancti. pag. 56.

CAP. XV.

Corythus, una e XII. Etruriæ urbibus, Regum sedes: funditus interiit: ex ejus ruderibus crevit Cortona, & fortassis Arretium. pag. 60.

CAP. XVI.

Vulsinii, una e XII. Etruriæ urbibus: caput olim totius gentis, factis, & opibus nobilis: a monstro depopulata: igni cælesti exarsit: patria Sejani: a servis suis & libertis pæne oppressa: molas invenit: Episcopatus. pag. 61.

CAP. XVII.

Cære, sive Agylla, una e XII. Etruriæ urbibus, opibus & fama nobilis, Regum Etruscorum sedes: Cærites populi ejus, Gallos, qui Romam ceperant, præda exuerunt: Præfecturæ jus habebant: eorum tabulæ: aquæ salubritate præcipuæ: exularunt ibi Tarquinii Regis filii. pag. 65.

CAP. XVIII.

Clusium, una e XII. Etruriæ urbibus: cives Clusini veteres & novi: Regum Etruscorum sedes: a Gallis Senonibus obsessum: Labyrintho clarum, & Porsennæ sepulchro: Episcopatus, & Ducatus: Sanctis inclytum: aquæ ejus medicatæ. pag. 70.

CAP. XIX.

Fæsulæ, una e XII. Etruriæ urbibus: clara Gothorum strage: augurum Romanorum sedes: conjurationis Catilinariæ arx: a Florentinis diruta: familiæ nobiliores Florentiam traductæ: Episcopatu & Sanctis suis inclyta. pag. 73.

CAP. XX.

Luna, una e XII. Etruriæ urbibus, portu nobilis, ad Macram fluvium valli toti nomen dedit: aruspicum sedes: caseo, ac vino, ac marmore inclyta: Episcopatus inde Sergionam translatus: patria Sancti Euthychiani. pag. 80.

CAP.

C A P.

CAP. XXX.

Etruriæ urbs Fregena, non Fregellæ: & ipsa Colonia Romana, non omnino litoralis: bodie interiit. pag. 100.

CAP. XXXI.

Etruriæ urbs Centumcellæ, portu a Trajano Augusto refecto, & nomine imposito: inclyta: forte Civitas Vetus: a Saracenis diruta: a Gothis possessa, per Narsetem recuperata: Episcopatus honore cohonestata. pag. 101.

CAP. XXXII.

Etruriæ urbs Castrum Inui, a Pane sic dicta, cum prius Castrum Novum vocaretur: in litore sita, portu tamen carens. pag. 105.

CAP. XXXIII.

Etruriæ urbs Mæonia, antiquitate nobilissima: sedes Mæonum, seu Lydorum: bodie interiit penitus. pag. 107.

CAP. XXXIV.

Etruriæ urbs Blera in mediterraneis: Episcopatus olim celebris: bodie penitus interiit: ejus incolæ Blerani, sive Blerati. pag. 108.

CAP. XXXV.

Etruriæ urbs Polimartium prope Bleram: Episcopatus. pag. 110.

CAP. XXXVI.

Etruriæ civitas Manturanum, in eodem cum Blera & Polimartio tractu: in Patrimonio D. Petri continebatur: Episcopatus. pag. 111.

CAP. XXXVII.

Etruriæ urbs Horta, sive Hortanum, aut Ortana, sive Birtona: & ipsa in Patrimonio Divi Petri comprehensa: a D. Leone Pont. IV. reparata. pag. 112.

CAP. XXXVIII.

Etruriæ urbs Herbanum: penitus interiit: putatur Oropitum, & Urbs Vetus vocari: Episcopatus. pag. 113.

CAP.

CAP.

CAP. LXXVII.

Etruriæ urbs Forum Cassi, ad montem Ciminium in via Cassia: silvæ Arsia, Masiaque non longe inde: interiit. pag. 160.

CAP. LXXVIII.

Etruriæ urbs Forum Aurelii, in via Aurelia: interiit. pag. 161.

CAP. LXXIX.

Etruriæ urbs Tarchonium, in mediterraneis: alia a Tarquiniis: interiit. pag. 162.

CAP. LXXX.

Etruriæ urbs Fossæ Papirianæ in via Aurelia ad mare: interiit. pag. 162.

CAP. LXXXI.

Etruriæ urbs Eba, in mediterraneis: interiit. pag. 164.

CAP. LXXXII.

Etruriæ urbs Baracellum: interiit. pag. 164.

CAP. LXXXIII.

Etruriæ urbs Bondelia: interiit. pag. 165.

CAP. LXXXIV.

Etruriæ urbs Suana, incolæ Suanenses: Comitatus, & Episcopatus: vicus exiguus nomen retinet. pag. 165.

CAP. LXXXV.

Etruriæ urbs Vicus Elbii in mediterraneis: interiit. pag. 166.

CAP. LXXXVI.

Etruriæ urbs Mauliana in mediterraneis: interiit. pag. 166.

CAP. LXXXVII.

Etruriæ urbs Tigulia: interiit. pag. 167.

CAP.

C A P.

C A P. XCVIII.

Etruriæ Cisliberinæ Colonia Capena, aut Capinna, in via Appia: porta Capena inde nomen sortita: res magnas cum Romanis gessit. pag. 179.

C A P. XIC.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Lucus Capenus, a Regibus Vejento & Propertio condita: nomen Portæ Triumphali dedit. pag. 181.

C A P. C.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Medulia, sive Medullia: interiit. pag. 182.

C A P. CI.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Fidenæ, opulenta ac potens: res magnas cum Romanis gessit: Colonia Romana. pag. 183.

C A P. CII.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Puteoli, clara olim Præfectura, & Romana Colonia: pulvis ejus mirabilis: templum Minervæ habuit: Delos minor vocata: municipium & Episcopatus: hodie interiit. pag. 184.

C A P. CIII.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Pompeii, clara olim, ac potens: Colonia Romana: interiit vel igne, vel terræmotu. pag. 189.

C A P. CIV.

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Marcina: interiit. pag. 191.

C A P. CV.

Etruscorum soboles sunt Campani, Opici, Osci, Frontini, & Marrucini. pag. 191.

C A P. CVI.

Etruria tertia trans Apenninum: suas quoque urbes duodecim habebat, omniaque circa Padum loca possidebat: soboles ejus ibi Piceni, Euganei, Rheti. pag. 192.

C A P.

LIBER

LIBER QUINTUS

C A P.

§§ 3 LIBER

LIBER SEXTUS

CAP.

C A P.

CAP.

CAP. XXII.

CAP. XXIII.

CAP. XXIV.

CAP. XXV.

CAP. XXVI.

CAP. XXVII.

CAP. XXVIII.

CAP. XXIX.

CAP. XXX.

CAP. XXXI.

CAP.

PRÆ-

PRÆFATIO
AD LIBRUM QUARTUM.

HActenus incolas, mores, leges, linguam, religionem, Reges, ac ingeniose inventa executus; nunc ad bellissimam operis suscepti partem diverto, & de civitatibus præsumo, quarum ne rudereta quidem multarum superant, populisque, qui victoria Romana extincti, nudum nomen nobis, tantarum opum index, reliquerunt. In quibus plus lucis est, quam in aliis, quia gloriam Populi Romani auget calamitas devictorum; ideoque veluti perenne virtutis suæ trophæum collocaturi, frequentem populorum Etruriæ triumphatorum, civitatumque expugnatarum memoriam illi fecere, qui totum orbem terrarum præclaro latrocinio deprædantes, hanc etiam validam semper, sed tum ambitione cæcam, ac domi discordem gentem non superavere modo, sed delere funditus sunt conati; ut jure laboret annalium fides, has urbes, quas hoc libro memoraturus sum, potentes olim fuisse, ac

consulares exercitus tam sæpe fregisse. Sed in hoc quoque dabo operam: [1] Ne quid temere, ne quid imprudenter, aut ignorans affirmem, aut sciens mentiar.

LIBER

(1) L. Senec. Natur. Quæst. cap. 30.

Vas Fic. Altum P. R. II. in Mus. Mediceo

LIBER QUARTUS

Etruriæ secundus status: antea Regnum: facta Provincia Romana anno U. C. quadringentesimo septuagesimo quarto: viribus penitus fractis ad Vadimonis Lacum.

CAP. I.

TRURIA, vicina Romæ, & tantum Tibride interjecto dividua, Romanos pellexit & rerum gestarum gloria, & agri urbiumque nobilitate, feracitate, situ, munimentis, ut fortiter auderent. Itaque Romulus eo animum adjecit, ut extra Latium, transque Tiberim, imperii sui fines proferret; nam, ut ait Ovid. libr. 2. Fastor.

Nec dum ultra Tiberim belli sonus.

Neque ingloria ea Romulo fuit expeditio; nam potentissimi Tuscorum Vejentes ab eo profligati, præter Historicos omnes, idem Ovidius libr. 6. Fastor.

Jamque suburbanos, Etruscaque contudit arma
Spes erat in cursu.

Romuli exemplum insequentes Reges consulesque sequuti, acerrime eundem populum, decimo octavo tantum milliari Urbe distantem, bello

ſunt adorti, & ut variis temporibus, ita ambigua fortuna dimicarunt. Nec tamen ſimul cum tota Etruria certatum unquam; ſed modo unus armis petitus populus, modo in aliam civitatem translatum bellum, ut calamitas devicti unius populi gradus fieret, & veluti felix auſpicium, alterius ſubigendi. Donec tandem orta inter principes Etruriæ civitates diſſenſione, graviter labantibus partibus ſumma turbata eſt; nam *Vejentes*, *Fidenates*, *Capenates*, *Faliſci*, *Tarquinienſes*, *Coſani*, *Volaterrani*, *Piſani*, *Feſulani*, *Peruſini*, *Cluſini*, *Atriates*, *Cortonenſes*, *Arretini*, *Lucenſes*, *Piſtorienſes*, *Vulſinienſes*, *Cæretani*, quid concordibus animis agere potuiſſent? tot in eos ſumptæ expeditiones, tot cæſi exercitus abunde loquuntur, & Hiſtorici exequuntur, Livius, Florus Halicarnaſſeus, Polybius, ſed maxime Diodorus Siculus libr. 20. Bibliothec. pag. 772. & pag. 782.

Demum anno Urbis Conditæ ſeptuageſimo quarto ſupra quadringenteſimum, Rege Ælio Volturreno, ut libr. 2. ſupra hoc opere cap. 56. dictum, totius Etruriæ coactis copiis, maxime Vulſinienſium, ad Vadimonis lacum eſt cruente dimicatum, ubi T. Coruncanus Coſ. totam provinciam Romanæ fecit ditionis, & de gente potentiſſima late jam domita triumphavit. Tabulæ Capitolinæ.

Ex quo prœlio Regnum abrogatum, & regio in formam provinciæ redacta: neque deinceps ullum bellum cum Etruſcis juſto titulo geſtum legitur, neque ullus triumphus de ea gente actus, licet variæ defectiones orirentur, quæ veteres animos loquerentur verius, quam juſti belli ſpeciem præ ſe ferrent; quin imo cum Italicum ortum eſt bellum, & arma ſumpſiſſent *Picentes*, *Veſtini*, *Marſi*, *Peligni*, *Marrucini*, *Lucani*, *Samnites*, ut ſcribit L. Florus Epitomaſtes Livianus ad libr. 72. ſoli Etruſci non inierunt ſocietatem. Vide Chronicum Caſſiodori. Scio ab Appiano Alexandrino libr. 1. Civil. Bellor. pag. 374. inter populos rebellantes poſuiſſe *Ferentanos*, qui ſunt Etruſci.

Etru-

Etruria Provincia a quo magiſtratu regeretur, Conſule, Proconſule, Prætore, Rectore, an Correctore Conſulari Poteſtate, qui ſtatua erecta honorabatur.

CAP. II.

PRovinciam fuiſſe, jam probatum: ſub quo magiſtratu, eſt diſquirendum. Ac primum *Conſularem* Provinciam eam facit Codex Præfecturarum, & obſervat vir diligens Wolfgangus Lazius libr. 2. Commentar. cap. 2. & cap. 6. Æl. Spartian. in Hadriano. Jul. Capitolin. in Antonino Pio. Julianus Aug. l. 72. C. Theodoſiano de Decurionib. Valentinian. Arcad. Theodoſ. Augg. l. 5. C. Theod. de Denunt. vel edit. reſcrip.

Proconſulatus honore etiam obtentam vel hoc argumento ſuaderi poteſt, quod reliquæ omnes Italiæ provinciæ ſub Proconſulibus fuiſſe deprehendantur. Appian. Alexandrin. libr. 1. Bellor. Civil. pag. 374. Ἦσαν γὰρ ὡς ἔοικε τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη, ὃ καὶ Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὕστερον χρόνῳ πολλῷ, τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίοις ἡγούμενος ἀνεκαίνισε, καὶ μετ' αὐτὸν ἐπέμεινεν ὡς βραχύ. *Apparet enim, regiones Italiæ tunc attributas fuiſſe Proconſulibus, quem morem imitatus Hadrianus Imperator, renovavit poſt ætates aliquot, non diu duraturum poſt ejus obitum.*

Tertio ſub *Prætore* erat Etruria interdum, ut diſerte docemur ex Polybii Megapolitani hiſtoria libr. 2. pag. 3. Æl. Spartian. in Hadriano: *In Etruria Imperator Præturam egit.* Vide locum, & manifeſtum eſſe fateberis, ſaltem ea ætate.

Quarto Magiſtratum Etruriæ ſub Romanis ſupremum invenio *Rectorem* appellatum. Q. Symmachus lib. 9. Epiſt. 121. *Extat vetus profeſſio Campaniæ Conſularis: extant acta apud Etruſcum confecta Rectorem, quibus docetur exactio promiſſa reliquorum.* Rutilius Numatian. libr. 1. Itinerarii ad finem:

Grata bonis priſcos retinet provincia mores,
Dignaque Rectores ſemper habere bonos.

Quinto *Correctorem* præſidem in Etruria pro Romanis faciunt. Ammian. Marcellin. libr. 15. Hiſtor. Rom. *Dynamius vero, ut præclaris artibus illuſtratus, cum Correctoris dignitate abiit: nec non corrigere juſſus eſt Tuſcos, & reliquam principis creduli militiam.* Et libr. 27. non multum poſt principium: *Hoc tempore, vel paulo ante nova portenti ſpecies, per annonariam apparuit Tuſciam: idque quorſum evaderet prodigium,* periti

periti rerum penitus ignorarunt. In oppido enim Pistoriensi, prope horam diei tertiam, spectantibus multis, asinus tribunali conscenso, audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus, qui aderant, quique dicerent referentibus aliis, nullo conjectante futura, postea quod portendebatur, evenit. Terentius enim, humili genere in Urbe natus, & pistor, ad vicem praemii, quia peculatus reum detulerat, officium ex praefecto, hanc eandem provinciam Correctoris administraverat potestate. Erat certe hic Magistratus toti Italiae communis, non modo Tusciae. Vetus Inscriptio. (1)

. . . .
. . . .
RELIGIOSISSIMOQVE
C. CEIONIO. RVFIO. VOLVSIANO. V. C.
CORR. ITALIAE. PER. ANNOS. OCTO
PROCONSVLI. AFRICAE
COMITI. DOMINI. NOSTRI
CONSTANTINI. INVICTI. ET
PERPETVI. SEMPER. AVGVSTI
PRAEFECTO. VRBI. IVDICI. SACRARVM
COGNITIONVM. CONSVLI

Eratque *vir clarissimus*, ut definiunt Diocletianus & Maximianus l. 4. C. de Jur. & fac. ignor. Errat Notitiae utriusque Imperii auctor Scotus ille, sive Marianus, sive quilibet alter, qui in Italia has tantum provincias Correctoriales facit, *Apuliam, Calabriam, Brutiam, Lucaniam*, eumque sequutus Barnabas Brissonius; cum Etruria sit etiam Correctorialis, ut jam probatum: & confirmat Julianus Augustus l. 61. C. Theod. de Decurionibus, ubi *Terentius Tusciae Corrector* memoratur: & l. 65. Cod. eod. tit. & alibi saepe: & fusius ad mentem & rem nostram Trebellius Pollio in Tetrico Seniore: *Pudore tamen victus, vir nimium Severus, eum, quem triumphaverat, Correctorem totius Italiae fecit, idest Campaniae, Samnii, Lucaniae, Bruttiorum, Apuliae, Calabriae, Etruriae, atque Umbriae, Piceni, & Flaminiae, omnisque annonariae regionis*. Errasse hunc Historicum, jam antea Isaacus Casaubonus observavit; cum non totius Italiae, verum solius Lucaniae Corrector Tetricus fuerit. Fl. Eutrop. lib. 9. *Qui quidem Tetricus Corrector Lucaniae postea fuit, ac diutissime privatus vixit*. P. Victor in Aureliano: *Hic Tetricum, qui Imperator ab exercitu in Galliis effectus fuerat, Correctorem Lucaniae provexit, aspergens hominem eleganti joco*. Huic adstipulatur & alter Victor, ut sit omnino verisimile, Trebellium Pollionem memoria lapsum: neque etiam verisimile erat, hostem paulo antea, & acie victum, tanta potentia esse eum cupiisse.

Correctorem insuper Bruttiae, Lucaniaeque meminit Rex Theodoricus.

(1) Apud Grut. pag. 387. num. 5.

cus: *Quem Corrector Lucaniæ, Bruttiorumque humani nobis suggerit sanguinis effusione pollutum*. Corruptum & hoc nomen apud Constantinum Augustum, qui scribit *Mecbilio Correctori Lucaniæ & Brittiorum Hilariano*; sed est legendum: *Mecbilio Hilarioni Correctori Lucaniæ & Bruttiorum*. Et in eandem dictionem irrepsit mendum in rescripto Valentiniani & Valentis AA. l. 1. C. Theod. quib. equor. usus concessus est, aut denegatus: *Ceteris omnibus per Picenum, atque Flaminiam, nec non etiam Apuliam, & Calabriam, Brittios, & Lucaniam, atque Samnium habendi equi*. Sed facile est corrigere: *Bruttios & Lucaniam*. Extat & mentio l. 1. C. Theodos. de Appellat. & l. 1. C. eodem de relationib. Et veteres lapides ab aliis in hanc rem antea producti.

Sunt & in Orientalibus Provinciis Correctorum nomina, ut apud Justinianum Aug. Novell. 8. Κορρεκτορίαι ἀρχαὶ appellantur: & sunt illi numero tantum duo, *Augustamcæ & Paphlagonicæ*. Scotus libr. Notitiæ utriusque Imperii; sed & hoc eruditissime notat Brissonius.

Et de summo Correctorum jure in administranda provincia disputat Petrus Gregorius Tolosas libr. 47. Syntagmar. Jur. cap. 32. & Hermogenianus J. C. libr. 2. *Juris Epitomarum*, & Papinianus libr. 1. Responsorum consulantur.

Ultimo denique fuit Etruria sub *Correctore Consulari potestate*, ut certum inde sit, pro diversa rerum Romanarum conditione, aut etiam Imperatorum, Magistratuumque supremorum, aut Senatus libidine, mutatam regendi non Etruriam modo, sed & quascumque alias provincias, formam. Inscriptionem apponam ex veteri lapide, qui est Romæ ad D. Basilii.(1)

BETTIO. PERPETVO. ARZIRIO. V. C.
CONSVLARI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OB
SINGVLARIA. EIVS. ERGA. PROVINCI
ALES. BENEFICIA. ET. OB. MODERATIONEM
PRO. DOCVMENTO. ETIAM. POSTERIS. RELIN
QVENDAM. AETERNVM. STATVAE. MONV
MENTVM. TVSCI. ET. VMBRI. PATRONO
PRAESTANTISSIMO. COLLOCAVERANT. AERE. P.

Erat etiam moris, ut magistratui suo decedenti provincia statuam erigerent, ut lapis iste significat, & sexcenti alii. Quod in Etruria peculiari quadam ratione observatum; nam Pisani Lachanio, Rutilii Numatiani Galli præfecti urbis ac poëtæ clarissimi patri, hanc grati animi testificationem exhibuerunt; ut ipse Rutilius libr. 1. Itiner. indicat:

Hic oblata mihi sancti genitoris imago,
Pisani proprio quam posuere foro.
Laudibus amissi cogor lacrymare parentis,

Flu-

(1) Apud Grut. pag. 474. num. 3.

Fluxerunt madidis gaudia mœſta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis præfuit arvis,
Faſcibus & ſenis credita jura dedit.
Narrabat, memini, multos emenſus honores,
Tuſcorum regimen plus placuiſſe ſibi.

Chorographica Etruriæ deſcriptio.

CAP. III.

MUltoties mutata Etruriæ conditio, & ſi ulla in Orbe Terrarum toto eſt provincia, quæ alternantes fortunæ vices experta ſit, vel hæc jure dici ea poſſit, quæ, cum amœniſſima ſit, ac fertiliſſimis vallibus abundans, facile advenas exercitus invitare potuit in ſui perniciem; unde Mæones, Lydique & eam jure belli occuparunt, & urbes in ea plurimas condiderunt. Aborigines indigenæ erant, quorum nonnullæ quoque civitates a me memorabuntur: cum his vario eventu certarunt primum, cojerunt deinde, ac coaluerunt Arcades, Pelaſgique, qui & ipſi aliquas ſuæ gloriæ ac fortitudinis in Etruria teſtes urbes erexerunt. Demum poſt bis mille, ampliuſque annos, Romani vicinam ſibi ac ſuburbanam gentem adorti, vix, niſi orto domi diſſidio, quingentis annis totis ſui juris fecerunt: urbeſque nobiles, ac nimium ſibi viſas potentes, inducto aratro, everterunt: alias minus timendas, deductis in eas civibus ſuis, colonias vocarunt. Sed de his omnibus hæc tabula erit. Ac primam omnium tabulam explicaturus, a montibus initium duco.

Etru-

Etruriæ montes præcipui: Promontoria: Valles.

CAP. IV.

Occurrit primo memoratissimus Apenninus: ad ejus radices fuit villa Liviæ, Augusti uxoris. Jul. Obseq. cap. 13. de Prodig. Veluti *cingulum Italiæ*, extensus inter *Tuscum & Hadriaticum*, ideſt *ſuperum & inferum mare*, ut ait Jul. Solinus cap. 8. vel ab *Api* bove, quem Poëtæ fabulantur in Italiam venisse: vel quod probabilius, *a Pænorum in Italiam appulſu*. Strabo libr. 2. pag. 88. Ταῦτα ἐςὶν ὀρεινὴ ῥάχις διὰ τοῦ μήκους ὅλου τῆς Ἰταλίας διατεφυκῦα ἀπὸ τῶν ἄρκτων ἐπὶ μεσημβρίαν τελευτῶσα δ' ἐπὶ τὸν Σικελικὸν πορθμόν. *Hic eſt montoſum dorſum per Italiam, quam ea longe extenditur, a ſeptentrione verſus meridiem porrectum, deſinens in fretum Siculum.* Idem libr. 5. principio. *Ab Arimino & Ancona* protendi usque *in Lucanos* prodit. Plin. libr. 3. cap. 5. *Apenninus mons Italiæ ampliſſimus, perpetuis jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum*. Ptolomæo Α'πέννινα, Stephano vero eſt Α'πέννιον. Fusiſſime deſcribit Polybius Megapolitanus libr. 3. Hiſt. Et cum Alpes munimentum quoddam Italiæ crederent, barbaris motibus a natura objectum, hunc montem alterum veluti præſidium interpretatur Rutilius Numatian. libr. 1.

Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
Clauſtraque montanis vix adeunda viis.

Sed corrige:

Excubiis Latii prætexuit Apenninum.

Multa de eo Joan. Boccacius libr. de Montibus, & C. Plinius Junior libr. 5. Epiſt. 6. quem ob ſingularem doctrinam & genium non vulgarem, ſtylum terſum, amœnumque dicendi genus nulli ſecundum illo ævo exiſtimo. Longitudinem adumbrabat Nero Aug. apud A. Perſium Sat. 1. ut putant viri eruditi:

Sic coſtam longo ſubduximus Apennino.

Hunc vero Poëtæ certatim deſcripſere. M. Lucan. libr. 2. Pharſal. v. 396.

Umbroſis mediam qua collibus Apenninus
Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
Altius intumuit, propiuſque acceſſit Olympo:
Mons inter geminas medius ſe porrigit undas
Inferni ſuperique maris.

Claudian. cultiſſime de 6. Hon. Conſul.

. . . . ad montes reliquo cum robore ceſſi,
Quos Apenninum perhibent, hunc eſſe ferebat

Incola, qui Siculum porrectus adusque Pelorum
Finibus a Ligurum populos complectitur omnes
Italiæ, geminumque latus stringentia longe,
Utraque perpetuo discriminat æquora tractu.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo
Piniferum cælo miscens caput Apenninus.

Nec male Festus Avienus in descript. Orb. Ter.

. . . . mediam secat Apenninus
Ausoniam; nam qua Boreali vertice ad æthram
Concrescunt Alpes, surgit caput Apennino:
Et qua Sicani tellus madet æquoris æstu,
Ut protelata molis juga gurgite condit,
Prima vetustorum gens est ibi Tyrrhenorum.

Sequitur multi nominis Mons Soracte, in Cosmographia Æthici Soractina, vel Soractum: vernacule *Monte di S. Silvestro*, ut vult Leander Albertus: vel *Monte di S. Oresto*, ut corrupte dici animadvertit Nicolaus Erythræus. Helenius Acro errat turpiter, qui eum in Apulia collocat ad Horatii libr. 1. od. 9. Melius Porphyrion in Phaliscis, cum Geographis omnibus, ponit, & addit Soracem vulgo dici. Sacrificium inibi solitum fieri describit Strabo Amasian. libr. 5. pag. 156. *Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκτῳ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενος ἐστὶν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιΐαν ἔχον. γυμνοῖς γὰρ ποσὶ διεξίασιν ἀνθρακίαν καὶ σποδιὰν μεγάλην οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς δαίμονος ταύτης ἀπαθεῖς. Sub monte Soracte urbs est Feronia, cognominis indigenæ cuidam Deæ, quam vicini studiose venerantur: atque ibi lucus est, in quo sacrificium perpetratur mirabile; correpti enim ejus numinis afflatu homines, nudis pedibus prunarum ardentium struem illæsi perambulant.* Sed quod ille sub monte, alii in ipso monte, & non Feroniæ, sed Apollini institutum volunt. Jul. Solin. cap. 7. *Est e memorabilibus inclytum, & insigniter per omnium ora vulgatum, quod perpaucæ familiæ sunt in agro Phaliscorum, quos Hirpos vocant. Hi sacrificium annuum ad montem Soractem Apollini faciunt: idque operantes gesticulationibus religiosis impune exultant, ardentibus lignorum struibus, in honorem divinæ rei flammis parcentibus. Ob cujus devotionis ministerium* (melius quam mysterium) *munificentia Senatus honorata, Hirpis perpetuo munerum vacationem dedit consulto omnium.* At M. Varro, religionis derisor, non pietati id tribuebat, sed medicamento, quo plantas illinebant Hirpi, ut retulit Servius Honoratus ad libr. 11. Æneid. Eadem quæ Solinus, & Strabo, Plinius libr. 7. cap. 2. *Haud procul urbe Roma in Phaliscorum agro perpaucæ familiæ sunt, quæ vocantur Hirpiæ, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes, non aduruntur: & ob id perpetuo Senatus consulto militiæ omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Quam mirabiles circa eum mon-

montem aquæ, idem habet libr. 2. cap. 93. et libr. 31. cap. 2. quem confule. Meminit Horatius loco laudato:

Vides, ut alta ftet nive candidum
Soracte.

Virgil. libr. 7. Æneid.

Hi Soractis habent arces.

Et libr. 11. Æneid.

Summe Deum, fancti cuftos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pafcitur, & medium freti pietate per ignem,
Candentes multa terimus veftigia pruna.

Silius Italic. libr. 8.

Haud procul & facrum Phœbo Soracte frequentant.

Et libr. 7. Punicor.

Phœbei Soractis honor Charmelus agebat.

Idem libr. 5. ut folet, fimia æmulatus eft Virgiliana:

Tum Soracte fatum præftantem corpore, & armis
Æquanum nofcens, patrio cui ritus in arvo,
Cum pius arcitenens accenfis gaudet acervis,
Exta ter innocuos late portare per ignes.
Sic in Apollinea femper veftigia pruna
Inviolata teras, victorque vaporis, ad aras
Dona ferenato referas folemnia Phœbo.

Mons Ulimentum prope Febianum vicum celebratur a neotericis fcriptoribus, propter aquam, quæ quindecim dierum fpatio, quidquid immergitur lapide cortice obtegit. Quod & ipfum memoratur in Elsa flumine prope Senas.

Mons Rufolus & ipfe nomen habet a fonte nitido aquæ dulcis, in quo nihil ullo tempore impuri cernitur: cujus aquæ ad ftateram examinatæ, aliis leviores funt quibufcumque illius tractus.

Fæfulanus Mons, a Paulo Orofio nominatur, quafi diftinctus ab Apennino, a Fæfulis fcilicet colonia nobili Rom. ut in defcriptione ejus dicetur. Ita enim libr. 7. cap. 37. *Conterritum divinitus Rhadagaifum, in Fæfulanos montes coëgit*; fed revera pars eft aliqua Apennini, & Florentiæ a Septentrione imminet, ruinafque civitatis inclytæ oftentat.

Sunt & Cortonenfes montes in Etruria, a Cortona civitate fic appellati, & explicabitur infra: ad Septentrionem Thrafymenum claudunt. Livius 3. Decad. libr. 2. principio. *Loca infidiis nata, ubi maxime montes Cortonenfes Thrafymenus fubit.*

Denique cum ubique Etruriæ prærupti fint montes, & veluti juga jugis cohærentia, difficili admodum, & inexpedito itinere, nomen habet clariffimum mons Ciminus, five Cyminus, five Ciminius, multis annis limes Imperii Romani; nam eum fine SC. milites tranfcendere

non fuerunt ausi, uti infra ex Livio & aliis aperietur. Hodie, quod Viterbo civitati vicinus est, vocatur *Monte di Viterbo*. Meminit Virgilius libr. 7. Æneid.

Et Cimini cum monte lacum.

Sequuntur Promonroria, longe se navigantibus ostentantia. Pauca quidem ea in Etruria, sed mirandæ altitudinis, & ab oriente, sive ad Hadriaticum mare, præter Apenninum, qui toto eo tractu diffunditur, nullum promontorium. Ab occasu vero duo: Populonium, sic appellatum a Populonia, urbe nobilissima, cujus hodie ne rudereta quidem, multo minus vestigia extant, sed nomen stationi remansit, vulgo, *Porto Baratto:* Prolomæo Ποπλώνιον dicitur, aliisque Græcis. Strab. libr. 5. pag. 154. *Τὸ δὲ Ποπλώνιον ἐπ' ἄκρας ὑψηλῆς ἵδρυται, κατερρωγυίας εἰς τὴν θάλασσαν. Populonium situm est in promontorio sublimi, quod præruptum in mare exit.*

Retro Populonium ingentis altitudinis rupes in mare excurrit, imitaturque Chersonesi, seu peninsulæ formam, ut ex descriptione Strabonis Amasiani loco laudato liquet. Nomen ei Mons Argentarius(1), vernacule *Monte Argentaro;* alius ab eo, qui in Hispania Mons Argenteus vocatur. Hunc M. Catoni in Fagmentis, & Antonino in Itinerario Volcentarium apppellatum, & corrupte Argentarium, inepte scribit Annius Viterbiensis. Difficultatem prætemavigandi vides cultissimis Rutilii libr. 1. versibus:

Tenditur in medias Mons Argentarius undas,
Ancipitique jugo cærula curva premit.
Transversos colles bis ternis millibus arctat,
Circuitu ponti ter duodena patet.
Qualis per geminos fluctus Ephyrejus Isthmos
Jonias bimari litore findit aquas.
Vix circumvehimur sparsæ dispendia rupis,
Nec sinuosa gravi cura labore caret.
Mutantur toties vario spiramina flexu,
Quæ modo profuerant vela, repente nocent.

Catoni est caput Etruriæ, & meminit C. Tacitus libr. 2. Annal. Error manifestus in Damaso scriptore eleganti, cujus hæc sunt in vita Silvestri: *Insula Matidiæ, quæ est Mons Argentarius.* Decipitur, inquam, ille; nam insulam non esse, evidentissimum, licet peninsulæ figuram exprimat ex Rutilii verbis supra laudatis, & descriptione Strabonis. Nominis rationem petere potes ex Festo Anieno in ora maritima:

At mons paludem incumbit Argentarius,
Sic a vetustis dictus, ex specie sui.
Stanno iste namque latera plurimo nitet,
Magisque in auras eminus lucem vomit,
Cum sol ab igni celsa perculerit juga.

Alia

(1) Cluverio Cosanum promontorium, qui & Argentarius mons.

Alia duo Promontoria minoris altitudinis ab eadem parte cernuntur, quorum primum Maſſa: qui mons verius inſtar promontorii habendus, quum navigantibus altiſſimo ſe vertice oſtentet, incumbens urbi ejuſdem nominis, ad oſtium Frigidi fluminis. Marmor ibi nobile.

Telamon aliud Promontorium, memorabile apud Polybium libr. 2. meminitque Plutarchus in Mario. Certe promontorium facit Ptolomæus, cumque ſecutus Mela libr. 2. cap. 4. Portum Plinius libr. 3. cap. 5. eidemque aſſentitur Itinerarium Antonini, niſi quod ibi Talamon, non Telamon habetur. Lege Jacobum Dalechampium in Plinium.

Aſperam hanc, & horridam Etruriæ faciem, maritimos, internoſque tractus præruptis montibus interſecantibus, leniunt, mitemque videri faciunt amœniſſimæ paſsim valles, omni frugum fructuumque delitiis abundantes: inter quas primum locum occupat Vallis Arni, a celebratiſsimo amne, quem deſcripſi, nomen ſortita. Hanc olim paluſtris inundatio fœdabat, & pæne inutilem reddebat; at poſterorum cura ſaxum inciſum, viam uligini egerendæ præbuit, unde oppidum inibi etiamnum hodie *Inciſa* vocatur; adeo ut nunc jucundiſsima planities hortis amœniſsimis, & viridariis pulcherrimis diſtincta, vix ulli Italiæ parti cedat. Difficillimus hac fuit Hannibalis tranſitus, & operoſiſsimum plenumque periculi iter, ut copioſe deſcribit T. Livius 3. Decad. libr. 2. ſub principium; tanta certe aquarum tum in ea copia, ut oculorum alterum ibi amiſiſſe legatur, licet Strabo libr. 5. pag. 150. id contigiſſe ei ſcribat inter Placentiam & Ravennam; ſed Livio Plutarchus adſtipulatur, & Silius Italicus libr. 4.

Scandunt prærupti nimboſa cacumina ſaxi,
Nec ſuperaſſe jugum finit, mulcetque laborem.
Plana natant, putrique gelu liquentibus undis
Invida limoſa reſtagnant arva palude.
Jamque ducis nudus tanta inter inhoſpita vertex
Sævitia quatitur cœli, manante per ora
Perque genas, facilis ſpreviſſe medentes oculo.

Ex opinione eorum dixit, manante oculo, qui putant oculum humore quodam cryſtallino conſtare. Bene ergo apud Paterculum libr. 2. *effuſum* alterum Imperii Romani lumen, non *effoſſum*: & quod oculo ibi orbatum communior tradat ſententia, refellit Cornelius Nepos, ſive Æmilius Probus in eo: *Hoc itinere adeo gravi afficitur morbo oculorum, ut poſtea nunquam dextro æque bene uſus ſit.*

Mugellana Vallis, a Mugello oppido, ubi antiquiſſimæ Medicæorum, nondum adhuc Principum, ſed tamen primatum, poſſeſſiones.

Piſciana Vallis, & ipſa fertilis, ab amne Piſcia, quem deſcripſi, nomen ducens.

Umbroſa Vallis a lucis denſis vocata, celebris cœnobio erecto Anno ſalutis reparatæ M.LXX. a Joanne Gualberto Nobili Florentino. Non-

Nonnullæ aliæ Valles minoris nominis habentur in Tuſcia, quas brevitatis gratia duximus prætermittendas.

Etruriæ flumina omnia, & rivi: antiquæ appellationes novis redditæ.

CAP. V.

Claudebatur Etruria illa Aborigenum, Romanaque, ab Ortu mari Hadriatico, ab Occaſu Tyrrheno, a Meridie Tibride, a Septentrione Macra flumine (ut Leander Albertus) qui ex Apennino ortus in Inferum exoneratur mare, receptis Laulo, vulgo *Aullella*, Bagnono, Graveja, vulgo *Cravia*, obſcuris fluviolis, & Vara, qui Ptolomæo βόαυλος, hic ſane Straboni μάκρα: uti & Plinio libr. 3. cap. 5. *Adnectitur ſeptimæ, in qua Etruria eſt, ab amne Macra.* Conſentiunt Antoninus in Itinerario, & Peuringeri tabulæ. In Ptolomæi codicibus μαρκάλλα, & corrupte in Livianis editionibus, Mera, vulgo Magra. Tanta celeritate fertur, ut commode navigari non poſſit: Sulpitius. Vel quia vadoſus, & alveo arenis mobilibus vitiato: Omnibonus Vicentinus. Lucan. libr. 2. v. 425.

. . . . radenſque Salerni
Culta Siler, nullaſque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.

Non longe ab iſto Laventia decurrit, male in Antonini Itinerario Aventia. Oritur hic ex Apennino, uti & omnes pæne Etruriæ fluvii, ſive in ſuperum, ſeu inferum mare devolvantur. Diſerte Lucan. libr. 2. verſ. 396.

Mons inter geminas medius ſe porrigit undas,
Inferni ſuperique maris, colleſque coërcent.
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Piſæ:
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vaſtis ingentes concipit amnes
Fluminaque in gemini ſpargit divortia ponti.

Claudian. Paneg. Olibrii & Probini:

Indigenas fluvios, Italis quicumque ſuberrant
Montibus.

Sequitur Frigidus. Alb. Tibull. libr. 4.

Dulcius urbe quid eſt? an villa ſit apta puellis,
Atque Aretino Frigidus amnis agro.

Eſt & alius eodem nomine, vulgo *Vipao*, ut vult Simlerus. Hic inter Aquilejam & Longaticum ab Itinerarii Auctore Scoto collocatur. Meminit Nicephorus Calliſtus libr. 12. Hiſt. Eccleſiaſt. cap. 39. Corruptus Aqui-

locus in versione Latina Joannis Christophersoni. Socratis Scholastici libr. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 24. *Praelium ergo committitur ad fluvium; qui Phrygdus vocatur*. Lege, *Frigidus vocatur*; notum enim est ibi superatum a Theodosio Eugenium Gallorum Regem, cui Maximus tyrannus auxiliabatur. Claudian. de 3. Hon. Consul.

Alpinae rubuere nives, & Frigidus amnis
Mutatis fumavit aquis.

Versilia postea ignobilis fluit, nec priscis memoratus, & potius torrens, quam fluvius. Depravate, ut nonnulli extant, Vesidia in tabulis itinerarii appellatur. Auxerus, sive Auser, ut apud Plinium libr. 3. cap. 5. *Pisae inter amnes Auserem & Arnum*. Theodoricus apud Cassiodorum libr. 5. Epist. 20. *In Mincio, Ollio, Ausere, Tiberi, & Arno fluminibus comperimus quosdam sepibus cursum fluminis, quantum ad navigandi studium pertinet, incidisse*. Unde apparet navigabilem fuisse, uti & idem diserte innuit libro laudato Epist. 17. *Ne quis in fluminibus navigeris diversis territoriis meantibus, idest in Mincio, Ollio, Auxere, Arno, Tiberi, audeat fluminum alveos piscandi studio turpissima sepe concludere*. A. Leandro Alberto Serchius dicitur, ab aliis vernacule Osari, nam & apud Strabonem Αἴσαρος vocatur, & a Claudio Rutilio Numatiano Æsar, quod patria lingua olim Deum significabat. Sueton. Augusto cap. 97. *Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuae ejus prima nominis litera effluxit: responsum est, centum solos dies posthac victurum, quem numerum C. litera notaret: futurumque, ut inter Deos referretur, quod ÆSAR, idest reliqua pars e Caesaris nomine, Etrusca lingua Deus vocaretur*. Quia ergo alii plerique fluvii in Italia divino cultu honorabantur; ita & Auser, sive Auxer inter Deos patrios habitus, Dei nomine fuit insignitus. Olim Arno ad Pisas jungebatur: nunc derivato cursu per Lucensem agrum fluit, ut notavit eruditiss. P. Victorius libr. 17. Lect. Variar. cap. 3. Rutilii verba sunt:

Alphaea veterem contemplor originis urbem,
Quam cingunt geminis Arnus & Æsar aquis.

Arnus celebratissimus Geographis, Plinio & Cassiodoro, locis proxime supra laudatis. Nascitur e monte, qui Falterona dictus, ad dextram Apennini. Facius Ubertus libr. 3. cant. 6. Christophorus Landinus ad Purgatorium Dantis apud P. Merulam. De ejus decursu, augmentis, eique adcolis Joan. Boccacius libr. de Fluminib. fuse. Exiguae sunt initio aquae, ex horrentibus paulatim emergentes rupibus, torrentium similes, at mox alveo recepta, formam amnis accipiunt, grandique augmento secant Florentiam, Pisasque. Alexander Ferrarius libr. de Fluvior. cursu. Rivi, seu fluvioli dextra coëuntes numerantur Craina, Solana, Rena, Rhesus(1), vernacule *Resco*, Seva Mugellum alluens, unde

(1) Duo sunt Rhesi, parum inter se distantes, qui separatum habent fontem, sed prope Arnum conjunguntur, & *Reschi* vernacule vocantur.

unde Medicæi, ut plerique existimant longam nobilitatis seriem ducunt. Sed hoc, Sevæ flumen, antequam decem milliaribus supra Florentiam jungatur Arno, Rontam & Decumanum suscipit. Deinde subtus Florentiam idem Arnus recipit Munionem, ex Fæsulanis collibus ortum, & aquis Tersollæ fluvioli adauctum: postea Bisentium, in quem Marina influit: inde Umbronem, cum Stella ac Furba conjunctum. Pisciæ vero, quæ sunt duæ, unde nomen Piscianæ valli inditum, frugum feracissimæ, quamvis in Focensem lacum, *di Fucecchio*, una cum Nebula, vulgo *Nievole*, a qua item alia vallis nominatur, & aliis fluviolis, aquas deponant; per Gusicianam tamen in Arnum emergunt. A sinistra autem ripa huic flumini miscentur amnes, rivulique non pauci: Staggia, Corsolana, vulgo *Corsalone*, Archianum, Pistilio, Clanis, Ambra, Trogus, *Troghi*, & alii non pauci: & hi quidem supra Florentiam; subtus vero Grevia, vulgo *Greve*, in quam influit Ema: Pesa, quæ Virginium recipit: Orme, Elsa, Ebola, Cecinella, & Era. Sulpitius Altinus meminit:

Urbs Pisæ, & flumen, qui Pisas alluit, Arnus
Testes exitii sunt, Ugoline, tui.

Æneas Gallettus libr. 2. Universal. Histor.

Janiculum Janus divum sibi præbuit aras,
Agricolisque novis Arni felicia rura,
Fertilis ad segetes, facundaque pabula terræ.

Cecinna, Plinio memoratus, & Melæ, a Cecinnarum gente illustri fortasse, cujus res magnæ in Tuscia, nomen sortitus. Et sane Cecinnam Susianum memorat Plinius libr. 10. cap. 26. eumque fuisse Volaterranum ex eodem loco satis constat. Hic amnis igitur, ex montibus Massæ vicinis oriens, circa Volaterras mari miscetur; Plinius enim diserte vada Volaterrana, Cecinna fluvius, nomen antiquum etiamnum hodie retinet (1).

Cornia (2), qui per agrum Campilianum, *di Campiglia*, fertur, noxius interdum, ubi hibernis imbribus intumuit.

Alma, etiam nomine retento nominatur ab Itinerarii incerto auctore.

Umbro, nomen hodie retinens vetus, recensetur in tabula Peutingeri, & eodem Itinerario. Plin. loco toties laudato libr. 3. *Umbro navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ, portusque Telamon.* Augetur hic receptis in se aliis amnibus: Arbia, e montibus supra Castellinam orto, Bozunus, vulgo *Bozune*, Tressa, Sora, Stile, Mersa, & Farina; atque hi quidem ad dextram ripam recipiuntur: a sinistra in eundem influunt Orcia (3) aliique rivuli. Portuosum fuisse elegantissimi versus hi probant e libro 1. Numatiani Galli: *Tan-*

(1) Vernacule dicitur *Cecina*. (2) Cornia, Cluverio Lynceus Fluvius. (3) Orcia, vel Orcius non influit in Umbronem, sed in mare prope Telamonē. Flumina vero, quæ ab Umbrone a sinistra recipiuntur, ab auctore prætermissa fuerunt. At hæc, & alia quoque, quæ huc spectant, utpote a nobis diligentius examinata, in nostra Tabula Geographica, quam exhibuimus, inspicere poteris.

Tangimus Umbronem, non est ignobile flumen,
Quod tuto trepidas excipit ore rates,
Tam facilis pronis semper patet alveus undis,
In pontum quoties sæva procella ruit.

Stationem tantum, & sinum apparet ostium ejus ævo illo, non etiam civitate aut oppido aliquo nobilitatum; sequitur enim in cultissimo poeta:

Hic ego tranquillæ volui succedere ripæ,
Sed nautas avidos longius ire sequor.
Sic festinantem ventusque diesque reliquit,
Nec proferre pedem, nec revocare licet.
Litorea noctis requiem metamur arena:
Dat vespertinos myrtea silva focos.
Parvula subjectis facimus tentoria remis
Transversus subito culmine contus erat.

In Anienem influere falso Pomponius Sabinus putavit.

Pescia, quem nonnulli putant Arninem ab Itinerarii auctore appellari, idque maxime suadet situs, fluit enim inter Pyrgos & Portum Herculis.

Albinia in Antonini Itinerario, & Peutingeri etiam tabulis.

Floris [1], vernacule *Marta* dictus, in eodem Itinerario, & tabulis iisdem, nomen sortitus est, quod ex Lacu eadem appellatione fluat. Sunt qui confundant cum ὄσσα Ptolomæi, sed probabilius est, Ossam esse eum, qui antea Osa [2] dicebatur; major enim vocum propinquitas, & situs locorum concordat. Minio, sive Munio vulgo *Mignone*. Vibius Sequester libello de Fluminibus. Numatianus libr. 1. Itinerarii:

Paulisper litus fugimus Munione vadosum,
Suspecto trepidant bostia parva solo.

Versum secundum Critici examinent, mihi enim quid sit *bostia* hoc loco ignorum fateor. Petrus Ciacconus putavit legendum *boria parva*; est enim *boria* genus navigioli; ego vero censuerim legendum apertius, planiusque:

Suspecto trepidant ostia parva solo.

Qua propius ad Latium acceditur, sunt non magno nomine fluvioli, Vacina, Sanguinaria, Aron, & Eris, sed corrupto vocabulo, nam apud Plinium libr. 3. cap. 5. Cæretanus amnis, & ipsum Cære intus millibus passuum quatuor. Strabo libr. 5. Θερμὰ δὲ καλοῦσι Καιρετανὰ, διὰ τοὺς φοιτῶντας θεραπείας χάριν. *Thermæ, quæ vocantur Cæretanæ, propter eos, qui valetudinis causa eo commeant.* Virgil. libr. 8. Æneid.

Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem.

Ultimus Etruriæ limes, & veluti discerniculum a Latio, est Tibris, variis quidem cognominibus appellatus; nam & Janus, Albula, Tiberis, Sarra, sive Serra, & Rumon, Terentum, Lydus, Tuscus, & Tyrrhe-

 nus:

(1) *Floris*, & *Marta* sunt duo flumina diversa. (2) Nunc etiam *Osa* eandem habet appellationem, ac fluit inter *Umbronem*, & *Albengam*.

nus: quæ omnia diversa quidem ratione & tempore imposita percurrentur. Tibris sane, vel a Tibri, Aboriginum principe, non obscure Servius Honoratus in libr. 8. Æneid. vel a Tiberino Silvio Albanorum Rege, Eusebius in Chronico; ita enim D. Hieronymi versio habet: *Tiberinus Silvius* (Latinis regnavit) *ann.* 8. Tiberinus, Calpeti[1] filius, a quo & fluvius appellatus est Tiberis, qui prius Albula dicebatur. Corruptus Servii locus ad v. 330. libr. 8. ubi Tiberio pro Tiberino legitur. Vel a Tybride Rege Tuscorum. Fest. Pomp. libr. 18. Vel sane a Deheberi, Vejentum antiquissimo Regulo. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. Vel denique quod antiqua sit, & patria vox, qua fluvium illi significant. Janus a Jano Rege, quem primum in iis oris principem fuisse superius a nobis ostensum, & auctor est Athenæus libr. 15. Dipnosophist. Albula, a colore aquæ; fluit enim semper albicantibus aquis, admixto limo. Id est, cur album ei colorem dederit Festus, seu verius Paulus Diaconus ex schedis Festi libr. 1. Poëtæ frequentes in eo significatu. Alios non laudo. Stat. libr. 1. Silv. 3. v. 76.

. . . . . illa recubat Tiberinus in umbra
Illic sulfureos cupit Albula mergere crines.

Licet alii non album, sed flavum colorem ei tribuant; quare qui Ἄλβας & Ἄλβη Stephano dicitur, flavus aliis est, Virgilio libr. 7. Æneid. Horatio libr. 2. od. 3. Festo Anieno Descript. oræ maritimæ:

Vel qua flaventes Tibris pater explicat undas.

Sarra, sive Serra, a voce antiqua Tusca, quæ dominatum significabat, quasi regnatorem, aut dominantem quis dicat. P. Ovid. libr. 2. Metamorph.

Cuique fuit rerum promissa potentia Tibris.

Sil. Ital. libr. 8.

. . . sceptriferi qui potant Tybridis undas.

Et Rumon, & Terentus, sacra sunt fluvii hujus cognomina, sive quibus inter sacrificandum tantum appellaretur; de quibus legendi Festus Pompejus libr. 18. Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid.

Stringentem ripas, & pinguia culta secantem.

Lydus a populo potentissimo accola, ut fusissime habes narratum a Dionys. Halicarn. libr. 1. & a Servio eodem ad illud libr. 2. Æn. v. 782.

. . . . ubi Lydius arva
Inter opima virum leni fluit agmine Tibris.

Thuscus, aut Tuscus ob eandem rationem, quod Tusci ejus Septentrionalem ripam accoluerint. Poëtas prætereo, unico Papinio contentus libr. 2. Silv. 1. v. 99.

Jam secura parens Tuscis regnabat in undis
Ilia.

Et libr. 4. Silv. 5. v. 41.

Intras, adoptatusque Tuscis

Gur-

(1) Al. legunt *Carpeti*: al. *Capeti*.

Gurgitibus puer innatasti.

Denique Tyrrhenus, a Tyrrhenis etiam adcolis, ut constat ex Virgilio libr. 7. Æneid. Sidonio Apollinare Carm. 2. & aliis.

Sed nec illud omissum a Grammaticis, historicum nomen esse Tiber, vel Tibris, poëticum vero Tiberis, Genii autem Tiberinus. Claudianus fidem hujus facit in Panegyr. Olybrii & Probini:

Accepit sonitum curvis Tiberinus in antris
Ima valle sedens.

Idem corruptus proxime sequentibus versibus:

Palla graves humeros velat, quam neverat uxor,
Illi percurrens vitreo sub gurgite telas.

Posteriorem versum restitue ex Veteri Scholiaste Juvenalis ad v. 53. Satyr. 5. Et Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 5.

Ilia percurrens vitreo sub gurgite telas.

Ad primum Tiberis nomen stabiliendum lapides isti antiqui sufficient. Unus Romæ in hortis Cæsiis. (1)

EX. AUCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
NERVAE. FIL. NERVAE
TRAIANI. AVG. GERM
PONTIFICIS. MAXIMI
TRIBVNIC. POTEST. V.
COS. IIII. P. P
TI. IVLIVS. FEROX. CVRATOR
ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS
ET. CLOACARVM. VRBIS. TER
MINAVIT. RIPAM. R.R. PROXIMO
CIPPO. P. CCCLXXXVI. S

Alter est in hortis Fabiniani Montii (2) pæne eadem formula, iisdem vocibus conceptus, nisi quod numerus varietur. Tertius ibidem loci. (3)

C. VIBIVS. C. F. RVFVS
SEX. SOTIDIVS. SEX. F. STRABO
LIBVSCID
C. CALPETANVS. C. F. STATIVS. RVFVS
M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS
L. VISELLIVS. C. F. VARRO
CVRATOR. RIPARVM. ET. ALVEI. TIBERIS
EX. S. C. TERMIN

C 2 Quar-

(1) Apud Gruter. pag. 198. num. 5. (2) Apud eundem pag. 198. num. 4. (3) Apud eundem pag. 198. num. 3.

Quartus Romæ etiam ad ædes Rusticorum. (1)

EX. AVCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTIS
TRAIANI. HADRIANI
AVG. PONTIF. MAX. TRIB
POTEST. V. IMP. IIII. COS. III
L. MESSIVS. RVSTICVS. CVRATOR
ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS. ET
CLOACARVM. VRBIS. R. R. RESTITVIT
SECVNDVM. PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM. PROXIM. CIPP
PED. CXVS

Quale autem id fuerit officium curare alveum Tiberis, sive retare, in Antiquitatibus expedivi, & docere abunde unus poterit Suetonius in Augusto cap. 30. Certe hic divisor erat Latii ab Etruria, ut dixi. Horat. libr. 1. od. 2.

Vidimus flavum Tiberim retortis
Litore Etrusco violenter undis

Juvenal. Sat. 8. ad finem:

Imperii fines Tiberinum virgo natavit.

Oritur in finibus Arretinorum, ex Apennino, recipitque in se quadraginta duos amnes, ut tradit Plinius loco toties laudato: nobiliores tantum enumerabo. Glanis, ab Appiano γλάνιος, a Stephano γλάνις, lentus adeo hic fluit, ut paludis verius quam amnis speciem præbeat; Boccacius libr. de Fluminib. ideoque gravissimus est adcolis noxio humore, quem exhalat, cursu tamen suo multum agrorum complectitur, inter Perusinos, & Senenses limes, vulgo *Chiana*: in eum influunt Elsa, *Elle*, Foënna, Astaro, ut Fl. Blondus abunde docuit, & a Palia ipse recipitur, qui vulgo *Paglia*, Rodocosani montis radices lambens: moxque Porsennam urbem antiquissimam, & Aculam gyris quibusdam complexus, ditionem Ecclesiasticam, & Serenissimi Principis Magni Etruriæ Ducis discernit. Treja postea, qui & *Triglia*, veteribus, quod sciam, ignotus. Cremera, sive Κρέμερα Diodoro Siculo: quis sit hodie, dissensus inter Geographos maximus. Ortelius putat Fossam vocari. Leander ex Bacchani lacu erumpentem, Varcam dici credit, (2) quod ad pagum eo nomine cum Tiberi misceatur: Raphaël Volaterranus censet esse rivu-

(1) Apud Grut. pag. 197. num. 3. & pag. 197. num. 5. apud quem aliæ consimiles inscriptiones videri possunt. (2) Recentiores Antiquarii, qui Vejos prope Castrum Insulæ collocant, cum Leandro Cremeram fluviolum *Valca* statuunt. Videndus Fabret. Inscript. pag. 229.

rivulum illum exiguum, qui septimo ab Urbe milliari primam, ut vocant, portam alluit. Pyrrhus Ligorius falso sibi persuadet eundem esse cum Turia, sive, ut Carolus Sigonius vult, Tutia; nam Turia in via Appia erat, cum Cremera non longe Veiis distet, ex descriptione Halicarnassei. Falsus ille, inquam, vel hoc unico argumento, quod a Silio Italico dicatur Turia Tuscis undis affluere; ita enim ille libr. 13.

Turia diducit tenuem sine nomine rivum
Et tacite Tuscis inglorius affluit undis.

Funestus ille internecione trecentorum Fabiorum. Plutarch. Camillo; sive trecentorum & sex. L. Flor. libr. 1. Hist. Rom. cap. 12. Paul. Orosius libr. 2. cap. 5. Multa apud Macrobium libr. 1. cap. 16. & A. Gellium libr. 17. cap. 21. De die cladis acceptæ disputat J. Stadius. Idem Silius libr. 3. principio.

Allia, sive Alia, ut vult Asconius Pædianus in Divinat. in Verrem, consentiente Servio Honorato ad v. 717. libr. 7. Æneid. laudatque Lucani versum, qui non extat:

Quas Aliæ clades.

Est fluvius in Crustumoniis agris ortus nonaginta stadiis ab urbe in Tiberim se exonerat. Plut. Problem. Rom. cap. 24. Undecimo tamen lapide ab Urbe locat T. Livius libr. 5. sed male; nam concors est consensus vix quarto lapide distare: hodie *Caminato*. Franciscus Floridus. A nonnullis, testante Leandro Alberto, *Rio di Moßo*, quasi *Rio di Morte*, appellatur, Rivus mortis, ab horrenda strage Romana accepta a Gallis Brenno Duce, ut dies cladis illatæ Alliensis diceretur, & in infaustos atrosque dies referretur. C. Tacitus libr. 2. Historiar. *Funesti ominis loco acceptum est, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de ceremoniis publicis edixisset XV. Kalend. Aug. antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus.* Idemque narrat in Vitellio Suetonius cap. 11. *Alliensi die Pontificatum Maximum accepit.* Auctor de Viris Illustribus cap. 23. meminit. Et Poëtæ. Virgilius loco laudato. M. Lucan. libr. 7. Pharsal. v. 409.

Et damnata diu Romanis Allia fastis,

P. Ovid. in Ibin.

Hæc est in fastis, cui dat gravis Allia nomen.

Et libr. 1. de Arte:

Tu licet incipias, qua flebilis Allia luce
Vulneribus Latiis sanguinolenta fuit.

Posteriorem versum lege:

Vulneribus Latii sanguinolenta fuit.

Silius Italicus libr. 1. Punicor.

Nec, Trasimene, tuis nunc Allia cederet undis.

Et libr. 8. eodem opere:

Major & horrificis se se extulit Allia ripis.

Claudianus libr. de Gildon. bello:

... *re-*

. . . . . *removet ferales Allia cædes.*

Celebris quoque iste victoria Quinti Cincinnati, qui Prænestinos ibi superavit. Euseb. libr. 2. Chronicon.

Clitumnus quoque in Faliscis fluvius, nisi error est in codicibus hactenus excusis, sive revera in Mevania, quæ Umbriæ portiuncula est, quæ & ipsa Etruriæ tantum pars censetur: colore suo albos boves reddit, uti multis allatis auctoribus, doctissimo de Formulis opere ostendit Brissonius.

Jam vero Egelidus, & Ecalidus, amnes, quia figmenta sunt Annii, omittentur. Denique Nar ex Amiterninis montibus ortum ducens, ut Pomponius Sabinus ad libr. 7. Æneid. scribit, sive ex Apennini jugis, ut auctor est Leander Albertus, atque inde ex monte Fiscello, ex duobus erumpens fontibus, saxum excavat, ut nares animalis referat, unde nomen illi; longo postea tractu per Vacunæ vallem descendens in Tiberim influit, sulfurea aqua gravis; unde Virgil. loco laudato:

Sulfurea Nar albus aqua.

Sidonius Apollinaris libr. 1. Epist. 5. & in eum locum doctiss. Savaro. Tacitus libr. 1. Annalium narrat actum in Senatu de Nare in rivos traducendo. Sil. Italic. libr. 8.

. . . . *Narque albescentibus undis*
In Tibrim properans.

Claudianus Paneg. Olyb., & Probini:

. . . . . . *& Nar vitiatus odoro*
Sulfure.

Ab eo amne totus ager, quem alluit, Narniensis appellatur, ut meminere Geographi. Et oppidum celeberrimum Narnia nomen habet. Idem Claudianus de 6. Hon. Consul.

Celsa dehinc patulum prospectans Narnia campum
Regali calcatur equo, rarique coloris
Non procul amnis abest, urbi qui nominis auctor
Ilice sub densa silvis arctatur opacis.

Martial. libr. 7. Epigr. 93.

Narnia sulfureo, quam gurgite candidus amnis
Circuit, ancipiti vix adeunda jugo.

Quin imo & fluvius ipse Narnia, nomine urbis, a Poëtis celebratur. Martialis ibidem loci:

Sed jam parce mihi, nec abutere, Narnia, Quinto;
Perpetuo liceat sic tibi ponte frui.

Alii amnes vel in Umbria, quam partem esse Tusciæ, vel in Mevania alibi a me exponentur. Sed & rivi ignobiles hic recensentur a Nicolao Rensuero Leorino libr. 1. Italiæ, qui quoniam amnium nomen non merentur, contentus ero enumeratione: Nestor, Bisentius, Marina, Pistilio, Elsa, Catanacæ, Alsion, Rosseus, Urcerius, Atlans, & Obscurus. Ad alia propero.

Etru-

Etruriæ Lacus, & in iis notanda antiquitus.

CAP. VI.

Italiam totam fontibus vivis, navigabilibus fluminibus, lacubus piscosis, thermis saluberrimis scaturientem Cosmographi descripsêrunt. Virgil. libr. 2. Georg.

An mare quod supra memorem? Quodque alluit infra?
Anne lacus tantos?

Sed maxime nobilis videtur Etruriæ præ aliis *Lacus Trasimenus*, sive, ut aliis placet, *Trasumenus*, ab urbe nobili proxima, *Lago di Perugia* vulgariter audit, quem mirum Cosmographos præteriisse, quum sit nobilissimus, *piscium optimorum captura, etiam brumali tempore*, quod nullus alius in Italia lacus præstat, ut Campanus describit: præterea etiam clade ab Hannibale accepta, qui Flaminium Consulem cecidit; fuit autem ea strages in planitie inter Mevium, & Gietum jacente, quam Sanguinetæ rivus, ex Mevio monte manans, interfecat, & in Trasimenum conditur. Ille habet ab ortu villam instar oppidi, Tuorum dictam, ab occasu fauces, quibus clausus fuerat Flaminius, a meridie Trasimenum: non ita procul locus est, ubi castrametatus fuerat Hannibal, quæ vallis Romana dicitur. Est & Ossaria vicus, ab ossium multitudine, versus Cortonam, a Trasimeno tribus passuum millibus, ut Guilielmus Philander prodit ex Historicis ad Vitruvii libr. 10. cap. 11. Consulendi autem sunt Polybius libr. 3. T. Liv. 3. Decad. libr. 2. Plutarch. in Hannibale. Auctor de Vir. Illustrib. cap. 42. Lactant. libr. 2. cap. 17. Jul. Frontin. libr. 2. Stratag. cap. 5. D. Augustin. libr. 3. Civ. Dei cap. 19. *Viginti quinque millia Romanorum cæsa, sex millia capta*. Paul. Orosius libr. 4. cap. 15. nihil amplius. Julius Obsequens libr. de Prodigiis cap. 31. *Romani ad Trasimenum lacum cruento prœlio victi*. Cornelius Nepos, seu verius Æmilius Probus: *C. Flaminium Consulem apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit*. Sed hoc mirandum, tantum fuisse pugnæ ardorem, ut cum maximus fuerit terræ motus, *nec Pœni senserint, nec Romani*. Plin. libr. 2. cap. 84. meminit idem libr. 15. cap. 18. *Non Trebia, non Trasimenus, non Cannæ*. Illud quoque de eodem lacu portentosum prodidit idem Plinius libr. 2. cap. 107. *totum arsisse*. Strabo libr. 5. pag. 157. operose describit: Silius Italicus libr. 4. Punicor.

Namque ego sum, celsis quem cinctum montibus ambit
Tmolo missa manus, stagnis Trasimenus opacis.

Et libr. 5. Punicor.

. . . . *intremuere lacus, corpusque refugit*

Con-

Contractis Trasimenus aquis.

Idem libr. 8. in fine, & alibi sæpe. In hoc lacu sunt tres Insulæ; *major*, *minor*, contiguæ sibi ad septentrionem: hæc fertilis, ista inculta, desertaque: & *pulvensis;* quarum mentio in Archinis Ludovici Imperatoris.

Succedit *Lacus Aprilis* in Scoti Itinerario, Vernacule, *Fangosa palude* audit, vel ut aliis placet, *Lago di Castiglione*. Hieronym. Bellarmatus in Tabula Tuscana. Non desunt, qui eum cum *Lacu Orbitello* confundant, inter quos Dominicus Niger, & Flavius Blondus in Italia Illustrata pag. 50. uterque male; nam *Orbitellus*, sive *Orbitellius lacus*, ab oppido vicino nomen habet, quod prope promontorium Argentarium: & *Aprilis* cognominetur *a Prile amne*, qui in eum influat. *Marinus lacus*, a qualitate aquæ, ad radices Argentarii montis, ab oppido vicino nomen sortitur: idem etiam *salsus* audit, & a Græcis λιμνοθάλαττα, quasi dicas *paludem æquoream:* hodie *Lago d' Orbitello*, in mare se exonerat, recipitque vicissim ab æstu marino aquas, unde illi ab ea communione salsedo, quæ raro in lacubus.

Lacus Vadimonis celebratissimus est, quia olim Romanos ab Etruscis dividebat. T. Liv. 1. Decad. libr. 9. ad eum Etruscorum res fractæ, ut ibidem narrat Livius fusissime. Sunt in eo *insulæ fluctuantes*. C. Plin. libr. 2. cap. 95. L. Senecæ locus corruptissimus erat, priusquam Hermolaus Barbarus, & Matthæus Fortunatus correxissent libr. 3. Natur. Quæstion. cap. 25. *Alia in Vadimonis lacum vehitur*. Ingens est disceptatio, ubi nam loci fuerit? nonnulli inter Sutrium & Nepe collocant, ut Blondo videtur: nonnulli contendunt, monti Roseo fuisse subjectum, unde vocari *Lago di Monte Rosso;* sed tollit nodum, aut solvit Plinius Junior, qui prope Amerina prædia ad Tiberim ponit libr. 8. Epist. 20. *Exegerat prosocer meus, ut Amerina prædia sua inspicerem: hæc perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus, nomine Vadimonis*. Vide cetera lectu dignissima. Erat itaque in agro Bassano inter duo illa Castella, quæ nunc *Orta & Galese* dicuntur. Jacobus Dalecampius in locum laudatum Plinii senioris. (1)

Bacchani lacus notus est ex Itinerario Scoti, quod falso adscribitur Antonino. Est in planitie aperta prope silvam latrociniis olim infamem, decimosexto lapide a Roma, statione scilicet veredariorum secunda. Corruptissimus aër, & mortifer toti illi tractui, unde incolis proverbium *Osteria di Baccano*. *Ciminius Lacus*, a silva quoque vicina, & via publica nomen videtur sortitus. Pomponius Sabinus circa Sutrium locat: pessime a quibusdam cum Vadimone confunditur, ut notat Fabricius: ab Itinerarii auctore Scoto *Lacus Elbii* est vocatus, Leandro Alberto observante. Nicolaus Erythræus J.C. in Ind. Virgil. putat esse *Lago di Rossillon;* sed errat; ille enim est, qui vulgo *Lago di Viterbo* ab urbe vicina dicitur. Meminit Strabo Amasianus libr. 5. pag. 157. Λιμνή τε Κιμινία περὶ Οὐολσινίους. *Lacus Ciminius apud Volsinios*. Sil. Ital.

(1) Videndus C. V. Justus Fontaninus in Antiquitatibus Hortæ l. 1. c. 5.

Ital. libr. 8. proxime infra laudandus. Servius in libr. 7. Æneid. v. 696. *Et lacus, & mons hoc nomine appellatur. Sane hoc fabula habet. Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum a singulis provocaretur ad ostendendam virtutem, defixisse dicitur vectem ferreum, quo exercebatur, qui cum terræ esset affixus, & a nullo potuisset auferri, eum rogatus sustulit; unde immensa vix aquæ secuta est, quæ Ciminium lacum fecit*. Ipse Virgilius:

Et Cimini cum monte lacum.

Sabatius lacus a Strabone loco laudato memoratur: & a Silio Italico libr. 8.

. . . . *Sabatia quique*
Stagna tenent, Ciminique lacum.

Hunc ab oppido vicino *Lago di Bracciano* volunt esse: & ab Anguillarum copia *Lago d' Anguillara*.

Bulsinus Lacus. Ita enim clarissimi Historici Græci, Agathias Smyrnæus Scholasticus, & Procopius Cæsariensis nuncupant. L. Columellæ est *Vulsiniensis*. C. Plinio libr. 26. cap. 22. *Volsiniensis*, *Lapidicinis* nobilitatus, *Lago di Bolsena* vulgo, ab antiquissimæ & nobilissimæ civitatis vicinæ ruderibus. Insula in hoc parva, in qua obiir Regina Amalesiunta. Anonymus scriptor de Bello Gothorum, qui penes me est, libr. 1. MS. *Secreto cum inimicis Reginæ conspirans* Theodatus, *eam cœpit, captamque in Vulsini lacus insulam relegavit, nec multo post per filios agnatosque eorum, quos regina in seditione filii occidi fecerat, ut ipsa interficeretur permisit*. Insula hodie celebre monasterium est.

Tyrrhenus lacus, sive *Averni* licet ad Campaniam spectet, tamen quia supra libr. 1. hoc opere docuimus, etiam in Campania quasdam fuisse Etruscorum Colonias, hic suum locum habebit. Dio Coccejan. libr. 48. pag. 443. copiose narrat, quem vide. Hunc lacum *Avernalem* etiam Poëtæ vocant, juxta Cumas terrerrimo odore, sed salubribus & medicatis aquis. Poëtæ Græci aliis laudati. Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 5.

Nos tenet Etruscis manat quæ fontibus unda,
Unda sub æstivum non adeunda canem.
Nunc autem sacris Bajarum maxima lymphis,
Cum se purpureo vere remittit humus.

Ex quibus palam est, *Bajas Etruscum fontem* dici, ubi antrum Sibyllæ: Viri eruditi ex Virgilii libr. 6. Æneid. Ludovic. de la Cerda. Claudian. libr. 2. de Raptu:

Tunc & pestiferi pacatum limen Averni
Innocuæ transistis aves.

Huic aditus putabatur ad Inferos patere, ut operosissime describit Silius Italicus libr. 12. non longe a principio:

Hinc vicina palus, fama est Acherontis ad undas
Pandere iter, cæcas stagnante voragine fauces
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus.

Petron. in Civilibus:

Est locus exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter, magnaque Dicarchidos arva
Concita (1) *perfusus aqua.*

T. Lucret. libr. 6. in Edit. Oberti Giphanii:

Is (2) *lacus est Cumas apud, & Vesuvi per montis*
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

At in vetustis exemplaribus omnia corrupta. Janus Parrhasius legit convenientius:

Hic locus est Cumas apud Etruscos per montes.

Demum prætermittendi non videntur lacus, *Focensis*, & *Bientinæ*; quorum primum superius commemoravimus, parum ab altero distantem.

Etruria inter Italicas provincias quo loco ponatur: & provinciarum nundinatio. Obiter Italia vetus descripta, & nova illustrata.

CAP. VII.

UT locus Etruriæ inter provincias Romanas Italicas cognoscatur, operæ pretium erit Italiæ totius divisiones varias hic adferri. Ac primum quidquid placuerit C. Sempronio in opere illo suppositio *de Divisione Italiæ*, vel M. Catoni libello, aut verius fragmento *de Originibus*, missum facio, vel quia fabulis sunt vicina: vel quia a Joanne Annio conficta, & in bonarum literarum dedecus excogitata: vel denique quia temporibus florentis Reipublicæ Romanæ non conveniunt, sed ab omni eruditionis politioris cultu abhorrent. Ego vero de Etruria, in formam provinciæ redactam acturus, varias ejus diversis seculis, & a variis auctoribus divisiones proditas reperio. Prima erit antiquissimo statui accommoda Claudii Ptolomæi, qui non in provincias, sed in populos Italiam partitur, numeratque quadraginta quinque hoc ordine.

1. *Massilienses*. Qui & *Lamones* ab Herculis filio Lamone appellati, quos inter Ligures & Gallos collocat Justinus, in *campis Lapideis*, sive *Lapidariis*, ut alii vocant, vulgo *Crau*, si Clusio, & Poldo fides adhibenda. Sed & tractus ille *Stunica* audit. Marius Niger. Ipsique populi *Ayli*. Turpinus in vita Caroli Magni.

2. *Tuscos*, qui & *Pelasgi*, & *Tyrrheni*, & *Raseni*, & *Rasenni*, & *Comari*, quin & *Marsi*, auctore Isidoro: *Umbri* etiam, sive vernacule, ut nonnullis placuisse video, *Saleumbroni*.

3. *La-*

(1) Alii legunt *Cocyta*. (2) Aliæ edit. *Qualis apud Cumas lacus est montemque Vesvum.*

3. *Latinos*, qui & *Latinienses*, a Tiberi usque ad Circejos, atque inde usque ad Lyrim fluvium. *Hesperii* iidem a Virgilio libr. 7. Æneid. dicti. Vernacule regio, *Campagna di Roma*, & ab aliis *Maremma*.

4. *Campanos*, qui & *Camponi* Josiæ Simlero: hodie vulgo *Terra di Lavoro*.

5. *Picentinos*, qui & *Peicentes* Verrio Flacco, iidem *Pentapolitani* in Synodo 6. habita sub Constantino Magno, ut refert Rhegino Abbas. Regio olim *Firmiana*, Blondo auctore: nunc *Marca d'Ancona*.

6. *Lucanos*. Hos cum Bruttiis confundit Justinus libr. 23. & vere eadem gens erat.

7. *Bruttios*. Hi in Codice Theodosiano perpetuo *Brittii* audiunt, olim Siculi cognominati, testibus Eustathio, Stephano, Theocriti Scholiaste: & regio ipsa *Brittania* Polyb. libr. 11. & a nonnullis Geographis *Sicilia cis Pharum*.

8. *Magnæ Græciæ gentes*. Harum omnium sedes erant inter Bruttios, & Salentinos.

9. *Salentinos*. Iidem *Sallantini*, sed & *Salantini* in numismatis, ut observat Hubertus Goltzius: olim *Dolates*. Regio hodie, *Terra di Otranto*.

10. *Appulos*. Qui *Pediculi*, & *Messapi*. Festus.

11. *Peucetios*. Isti Stephano sunt πευκετίαντες, *Peucetiantes*, & αὐδάνιοι, *Audanii* Straboni, Oënotriis vicini. Regio *Terra di Bari*.

12. *Daunios*. Sunt iidem cum *Calabris*, ut docet Isacius Tzetzes in Lycophronem.

13. *Frentanos*. Qui & *Ferentani* in Aprutio locantur, suntque iidem cum *Samnitibus*.

14. *Pelignos*. Nomen aliud populus non habet, sed Regio *Valva* est. Hercules Ciofanius in descriptione Sulmonensis urbis.

15. *Marrucinos*. Incertum qui hi fuerint.

16. *Picenos*. Iidem cum *Picentinis*, quos numero 5. superius consule.

17. *Senones*, quos in Piceno ponit Polybius libr. 2. circa Flaminiam Strabo: atque horum regio *Albanorum Terra*, Suida auctore, est.

18. *Venetos*, qui antiquis Scriptoribus *Heneti*, quasi αἰνετοὶ, *Laudabiles*. Jornandes libr. de Reb. Get. cap. 52. Sed & *Euganei*, & *Cyantes*, si credimus Roberto Cænali, & a recentioribus *Trevisani* dicuntur. Regio vero *Tarvisium*, sive *Tarvisinum*. Cassiodor. libr. 10. Epist. 27. hodie *Marca Trevisana*.

19. *Carnos*. Qui olim *Taurisci*, & a C. Plinio *Norici* in Alpibus, sive *Inalpini*. Vernacule Regio *Krainer* est, literarum metathesi: Joachimi Vadian.

20. *Istros*. Isti dicebantur *Japydii*, Plinio teste, terminantque Italiam versus Dalmatiam.

21. *Gallos Bojos*, qui *in tractu Mediolanensi* locabantur; sed ubinam loci, incertum.

22. *Cenomanos*, qui *Bergomates* censentur. De his Joan. Chrysostomus Zanthus Bergomas libros tres edidit ad Petrum Bembum, quos & *Orobios* putat dictos. Meminit Jul. Obsequens Prodig. cap 49.

23. *Becunos*. Hermolaus Barbarus putat esse *Focunates*, Alpium incolas ex Plinio. Contermini sunt Tridento, & regionem existimat Simlerus dici *Vallem Suls*, quæ D. Bartholomæi vocatur; at *Comitatum Fulciniaci* facit Pignonius. Ipsi viderint.

24. *Insubres*. Plerique *Mediolanenses* interpretantur, inter quos Scudus. Ἴνσύβροι, *Insubri* sunt Ptolomæo. Ἴνσόβαρες, *Insobares* Stephano; sed *Padi accolæ*: quidquid sit, certe sunt Galliæ Cisalpinæ populi. Quos Gallos fuisse commemorat Bonaventura Castilioneus libr. *De Insubrum antiquis sedibus*.

25. *Salassos*. Gentem Alpinam vocat Suetonius in Augusto cap. 21. qui & *Lai* Polybio, Insubribus subjecti: diciturque regio *Val d'Osta*, ut refert Scudus.

26. *Taurinos*. Iidem putantur esse *Aquenses*, & *Taurisci*, sive, ut nunc loquimur, *Pedemontani*.

27. *Libycos*. Hi etiam sunt *Lebui*, atque *Libui*, Galliæ Cisalpinæ populi in agro Vercellensi.

28. *Centranes*. Forte *Acitanones* sunt Plinii, *Centrones* apud Cæsarem. Hos in Graiis Alpibus collocat liber Notitiarum: vernacule *Tarantaise*, auctoribus Blasio Viguenereo, & Marliano. Mejerum, Dinæum, & Sigebertum laudat discordes super hoc Ortelius.

29. *Lepontios*. Quos Strabo *Rhæticam gentem facit*: alii eosdem cum *Helvetiis* contendunt. Summa Alpium inhabitant juga, ait Scudus: apudque eos Rheni sunt fontes. Cæsar libr. 4. de Bello Gallico non longe a principio. Sunt & *Lepontii Viberi*, qui Rhodani fontem accolunt: C. Plinius. Regio *Lenontina Vallis*. Habitant inter Sedunensem & Curiensem Diœceses. Raymondus Marlianus. Quidam male *Sarmatas* fuisse volunt.

30. *Caturiges*. Et Græcis Κατόριγες, *Catoriges*, & hi Alpium accolæ: paululum voce variata hodie *Charges* oppidum habent. Simlerus, & Vigenerius.

31. *Segusianos*, sive *Secusianos* certum est esse gentem Gallicam, & quidem in Lugdunensi locat unanimis consensus, vernacule *Lionnois*. At Villonovanus Regionem eorum vult esse *La Bresse*. Savinlianus vero vocari contendit *Foresieus*.

32. *Nerusios*. Et hi Alpes incolunt.

33. *Surios*. Hi etiam *Suriates*. Plinio in Umbria.

34. *Vendeontios*. Nusquam apud alium auctorem hic populus; quare existimo mendum esse in Codice Ptolomæi, & fortassis legendum foret *Venebentos*, aut *Venebentios*, qui & ipsi variante nomine appellati *Benebenti*, scilicet *Beneventi* incolæ, quæ Pelignorum in Samnio oppidum nobile, & ducatus Pontificiæ ditionis, olim *Argiripa* cognomina-

nati, ut est apud Suidam, & Georgium Cedrenum, nescio, an recte; sed & *Concordia Colonia* audit apud Julium Frontinum. Stephano certe Βενέβεντος καὶ μαλοεντός: *Beneventum & Maleventum* Plinio.

35. *Galliæ togatæ gentes*. Quibusdam est *Gallia Citerior*, inter quos est Appianus: aliis vocatur *Gallia Subalpina*. C. Plin. libr. 16. cap. 11. A quibusdam, sed ignaris Antiquitatis *Gallia Cispadana*, quondam *Bionora* dicebatur: postea *Felsina*: demum *Aurelia*, atque *Æmilia*. Sed ut hæc nugatoria Annio imputanda sunt, ita intelligimus totam hanc regionem uno nomine *Longobardiam* dictam, inter Alpes scilicet, & Rubiconem fluvium. Vibius Sequester. Hic hodie *Runcone* & *Pisatello* vernacule. *Limes* inter *Ausonia arva & Gallica*, ut loquitur M. Lucan. libr. 1. v. 214.

36. *Umbros*, qui Græcis Ὄμβροι, *Ombri*. Inter Padum, & Picentinos collocantur ab idoneis auctoribus. *Tribus Sappinia* T. Livio 4. Decad. libr. 1.

37. *Sabinos*, a Sabo dictos, qui & *Senini*. Sed & hos *Umbros* primitus vocatos docet Dionysius Halicarnassæus libr. 2. pag. 112. Vide nostram descriptionem.

38. *Æquicolas*, qui Græcis Αἰκικλοι. Diodor. Sicul. libr. 14. in fine. Iidem *Æqui*, idest Αἶκλοι. Æquiculani sunt Plinio. In antiqua Inscriptione vocantur *Æcani*: vernacule a quibusdam *Beneventani*.

39. *Marsos*. Et montes in Italia, sive in Tuscia hoc nomine: Moderat. Columella libr. 6. & populus, præter Geographos Virgilius libr. 2. Georg. v. 167. forte *Abellinates* Plinii sunt, sive *Avellinates*, ut in Codicibus M. Lucani. Sunt nonnulli, qui circa Apuliam eos collocent, cum revera in Aprutio sint, & *Protropi* dicti ad Etruriam spectent.

40. *Prætutios*. Vicini sunt Picentinis, de quibus carmen Elisii Calentii laudat Abrahamus Ortelius.

41. *Vestinios*. Qui Grecis βεστῖνοι auctoritate Suidæ in Campania communior locat consensus, in qua regione & urbs celebris eo nomine. T. Liv. 1. Decad. libr. 8. pag. 145. Non longe Phalernis distat.

42. *Caracenos*. Horum metropolis *Carra*, & putantur a viris eruditis iidem cum *Bechunis*, seu *Becunis*, de quibus supra num. 23.

43. *Samnites*. Isti sunt *Squinci*, *Sabelli*, & Σάννιται Græcis. Inter Picenum, Campaniam, & Apuliam sedes habebant. Eutrop. libr. 2. Vernacule regio vocatur *Val Beneventana*, ut prodiderunt Baptista Caraffa, & Collenutius.

44. *Hirpinos*. Isti quoque in Samnio censentur, quare *Samnites* habendi.

45. *Calabros*. Hi variante appellatione *Daunii*, & *Japyges*, & *Salentini* audiunt. Tzetzes Chiliad. 1. num. 27. *Ausones* faciunt ex Catonis Originibus, nescio quam recte: & puto proprie inter Campanos & Volscos *Auruncorum*, hoc est *Ausonum*, sedem juxta mare olim fuisse,

ut

ut scribit Isacius Tzetzes in Lycophronem, & Servius ad libt. 7. Æneid. qua regione *Calabri* non potuerunt esse, quos fortasis liber Notitiarum vocat *Saltum Carminianensem*. Verum hæc alias forte plenius.

At enim distributio hæc incongrua videtur, quod multæ gentes nobiles, populique in Italia celebratissimi omittantur, ut *Ligures*, *Rhæti*, aliique. Nonnullæ vero gentes ignobiles intrusæ, ut ex ipsa enumeratione liquido evincitur: aliæ etiam repetitæ, & quasi diversæ essent, disparibus in locis enumeratæ, ut constat ex num. 5. num. 16. num. 17. num. 40. Quædam denique, quæ fuerunt ditionis Italicæ, neque sub Italiæ nomine comprehendebantur, pro Italicis ponuntur, ut num. 1. num. 31. Certe enim Geographorum omnium veterum, recentiumque consensus, *Massilienses*, *&* *Segusianos* in Gallis collocat.

Altera est Italicarum Provinciarum divisio, sequiori ævo, Ivonis Carnotensis MS. ex Bibliotheca Augustissimi Magnæ Britanniæ Regis. Opus inscribitur *De Undecim Regionibus: In Italia, inquit, septemdecim sunt provinciæ*.

1. *Campania, in qua Capua*.
2. *Tuscia cum Umbria*.
3. *Æmilia*.
4. *Flaminia, in qua Ravenna*.
5. *Picenium*. Lege *Picenum*.
6. *Liguria, in qua Mediolanum*. Dubito an recte. Nisi ævo prisco.
7. *Cum Histris, in qua Aquileja*.
8. *Alpes Scotiæ*. Lege, *Cottiæ*, vel *Cottiæ*.
9. *Samnium*.
10. *Apulia*.
11. *Calabria, in qua Tarentũ*.
12. *Brutia cum Lucania*.
13. *Rhetia prima*.
14. *Rhætia secunda*.
15. *Sicilia*.
16. *Sardinia, Corsica*.
17. *Alpes Graje, vel Græcæ*.

Exactiot hisce convenientiorque institutæ nostræ descriptioni divisio illa Italiæ, cujus Augustum auctorem faciunt, & sequitur C. Plinius libr. 3. cap. 5. & sequentibus quatuotdecim. Ita se ea habet.

1. *Latium vetus, novumque, & Campania*.
2. *Picentes*.
3. *Lucani, Bruttii, Salentini, Appuli*.
4. *Frentani, Marrucini, Peligni, Marsi, Vestini, Sannites, & Sabini*.
5. *Picenum*.
6. *Umbri*.
7. *Etruria*.
8. *Gallia Cispadana*.

9. *Li-*

9. *Ligures*.
10. *Venetia*, *Carni*, *Japydes*, *Istrique*.
11. *Gallia Transpadana*.

Ferunt etiam, Antoninum Augustum in sedecim provincias partitum Italiam; sed nugamentum est, aut Annii Viterbiensis, aut alicujus alterius imperiti, cum neque statui Romano, qualis tum erat, respondeat: neque provinciarum enumeratio ullius probabilis auctoris testimonio innitatur; quare consulto erit illa omittenda.

Strabo Amasianus, diligentissimus Scriptor, Italiam in octo regiones divisit.

1. *Venetia*.
2. *Liguria*,
3. *Picenum*.
4. *Lucania*.
5. *Tuscia*.
6. *Roma*, sive *Latium*.
7. *Campania*.
8. *Apulia*.

Post Augustum centum annis aut præter propter, non nihil Re Romana mutata, sub Hadriano Cæsare, alia provinciarum Italicarum distributio ab eodem descripta proditur a Sexto Ruffo *in Breviario*, quæ quidem meo judicio perfectior est, cum non modo eas comprehendat provincias, quæ inter Alpes, & mare Siculum interjacent, sed etiam nobiliores Insulas, quas constat etiam veteri Republica in numerum Italicarum provinciarum repositas. Illi igitur septemdecim sunt provinciæ hoc ordine. Prius Alberti Leandri descriptio ponatur, quæ novemdecim habet regiones, atque ita enumerandæ sunt.

1. *Liguria*, *ora Genuensis* hodie Italis.
2. *Etruria*, quæ est *Tuscia*. Vide infra nostram ejus descriptionem.
3. *Umbria*, quæ vernacule, *Ducatus Spoletinus*, Pontifici Maximo subjecta.
4. *Latium*. Quæ hodie *Campania Romana*.
5. *Campania Felix*. Vide Ptolomæi enumerationem, superius a me explicatam.
6. *Lucania*. Hodie vulgo *Basilicata*, Regiæ ditionis, sub Regno Neapolitano.
7. *Brutia*. nunc *Inferior Calabria*.
8. *Magna Græcia*. Vulgo *Calabria superior*.
9. *Salentini*. Quæ Regio vernacule *Terra Hydruntica*, etiam sub Regno Neapolitano.
10. *Apulia Peucetia*. Hodie ab Italis vulgariter *Terra Bariana* cognominata.
11. *Apulia Daunia*. Quæ alio nomine audit *Apulia plana*.
12. *Samnites*, quorum sedes *Aprutium*.

13. *Pi-*

13. *Picenum*. Appellatione moderna nescio unde cessit, *Anconitana Marca*, forte ab urbe primaria.

14. *Flaminia*. Quæ *Romanula* hodie, & paululum corrupta appellatione *Romandiola*.

15. *Æmilia*. Quæ *Longobardia Cispadana*.

16. *Gallia Transpadana*, sive *Longobardia* Transpadana.

17. *Venetia*. Vulgo *Tarvisina Marca*.

18. *Forum Julii*, quod & nomen hodie retinet, vocaturque alio etiam nomine *Patria*.

19. *Istria*. Nomen servat antiquum.

Ita quidem Leander Albertus Bononiensis, Dominicanæ familiæ vir doctus, & diligens. Ita etiam Sextus Ruffus in libello nuper laudato.

1. *Venetia*, *&* *Istria*.
2. *Æmilia*.
3. *Liguria*.
4. *Flaminia*, *&* *Picenum*.
5. *Tuscia*, *&* *Umbria*.
6. *Picenum Suburbicarium*.
7. *Campania*.
8. *Sicilia Insula*.
9. *Apulia*, *&* *Calabria*.
10. *Samnium & Bruttii*.
11. *Alpes Cottiæ*.
12. *Rhetia prima*.
13. *Rhetia secunda*.
14. *Samnii pars*.
15. *Valeria*.
16. *Insula Sardinia*.
17. *Insula Corsica*.

Est etiam Constantini Magni divisio quædam Italiæ, a Zosimo libr. 2. Histor. posita: quæ quia ab aliis allatis nonnihil differt, etiam apponetur; ille enim Augustus non solum Imperium innovasse est visus, verum etiam singulas ejus partes. Ex hac enumeratione reperiuntur provinciæ septemdecim, exemplo scilicet Hadriani, qui ducentis pæne annis præcesserat. Ita ergo se habent.

1. *Venetia*, *&* *Istria*.
2. *Æmilia*.
3. *Liguria*.
4. *Flaminia*, *&* *Picenum Annonarium*.
5. *Tuscia*, *&* *Umbria*.
6. *Picenum suburbicarium*.
7. *Campania*.
8. *Sicilia*.
9. *Apulia*, *&* *Calabria*.

10. *Lu-*

10. *Lucania*, & *Bruttii*.
11. *Alpes Cottiæ*.
12. *Rhætia prima*.
13. *Rhætia secunda*.
14. *Samnium*.
15. *Valeria*.
16. *Sardinia*.
17. *Corsica*.

Prima, secunda, tertia, quarta, *Consulares* erant, sub *Vicario Italiæ*: quinta, sexta, septima, octava, etiam *Consulares*, sub *Vicario Urbis Romæ*: nona, & decima *Correctoriales* sub eodem: undecima, duodecima, decima tertia *Præsidiales*, sub *Vicario Italiæ*: reliquæ, quæ supersunt, quatuor *Præsidiales*, sub *Vicario Urbis Romæ*. Ut autem illud obiter annotem, provinciæ in multiplici differentia stante Romano Imperio fuisse deprehenduntur, ut eruditissime discussum ab Andrea Tiraquello ad Alexandri Neapolitani libr. 2. Genial. Dier. cap. 17. Hoc tantum addiderim, corruptis moribus invaluisse, ut quæ olim forte rectoribus obvenirent provinciæ, invalescente luxu pretiis cederent, & veluti emerentur, licitantibus patriciis. Cujus turpitudinis origo fortassis ad Vespasianum Augustum referri poterit. Sueton. in eo cap. 16. *Nec candidatis quidem honores, reisve tam innoxiis, quam nocentibus absolutiones venditare cunctatus est*. Quod vetitum disces ex præcedenti capite.

Est & Italia divisa a Paulo Varnefrido Aquilejensi, cognomento Diacono libr. 2. de Gest. Longobard. cap. 14. & octo sequentibus: numerata que in illa octodecim provinciæ hac serie.

1. *Venetia cum Istria*, & *Foro Julii*.
2. *Liguria*. In qua *Mediolanum* & *Ticinus*. Antiquissimam eam Liguriam fuisse oportet.
3. *Rhætia prima*.
4. *Rhætia secunda*. *In quibus proprie Rhæti habitabant*.
5. *Alpes Cottiæ*, *ubi Dertona*, *Aquæ calidæ*, *Monasterium*, *Bobium*, *Genua*, & *Saona*.
6. *Tuscia*. *Hæc habet circium versus Aureliam ab oriente*. *In hac sunt Perusium*, *Lacus Clitorius*, *Spoletumque*. *Roma etiam*, *quæ totius Mundi caput extitit*, *in hac provincia est constituta*. Pudendus lapsus; nam in Latio Romam conditam vel pueruli Grammaticorum non ignorant.
7. *Campania*, *in qua Capua*, *Neapolis*, *Salernus*.
8. *Lucania*. *In qua Pestus*, & *Lanius* (corrupte, ut puto pro *Lanos*, quod Plinio Frentanorum est oppidum) *Cassianum*, *Consentia*, *Rhegiumque*. Addendum certe *Julium*, ad discrimen alterius Rhegii in Gallia togata. Istud certe in Bruttiis collocat Strabo libr. 6. aitque Φοιβία, *Phœbia* dictam, & Coloniam ab Augusto factam. *Ascbevaz*

 olim

olim dicebatur, docuit ex Flavio Josepho Gabriel Barrius: & ejus incolæ *Taurocini* ex Probo Grammatico in vita Virgilii; sed & *Neptunia*, & *Posidonia* etiam vocata. Dionys. Halicarnasseus.

9. *Alpes Apennina. In qua civitates Ferronius, sive Ferronianus.* Nugæ: nulla ejus appellationis civitas in Italia. Forte corrigendum *Feronia*: sed illa non in Alpibus Apenninis, sed in Tuscia erat, ut dicetur: & *Montepellium*: forte legendum *Monte-Feretrum*; sed & illud in Piceno. Procopius libr. 2. Gothor. in Luitprandi Historia *Mons Feratus* audit: & denique *oppidum Leonis* idem a quibusdam dicitur. *Bobium*, pergit Varnefridus, *& Urbinum, nec non oppidum, quod Verona dicitur.* Et de Bobio Platina in Vita S. Columbani: & Geographi. Sequitur apud eundem: *Alpes Cottias Victorini historia provinciam appellat*; sed lege, & corrige *Victoris historia*; intelligitur autem Sextus Aurelius Victor, de quo vetus Inscriptio, & Ammianus Marcellinus.

10. *Æmilia. Hæc locupletibus urbibus decoratur, Parma, Placentia, Rhegio, Bononia, Cornelii Foro, cujus castrum Imolas appellatur.*

11. *Flaminia ad Hadriaticum. In qua nobilissima urbium Ravenna, & quinque alia civitates, unde Pentapolis dicta.*

12. *Picenus. Usque ad fluvium Piscarium, in qua sunt civitates Firmus*, φίρμον Procopio, φίρμον Straboni. *Colonia Augusta Firma*, ex nummo Galbæ. Hubertus Goltzius. *Firmanorum Castellum* Plinio. *Asculus*, Ἄσκλος est Stephano. Ἄσκλον Ptolomæo. *Asculum caput gentis* L. Floro libr. 1. cap. 19. qui natura munitissimum oppidum in Apulia locat; idemque sociali bello eversum narrat libr. 3. cap. 18. *Pinnus*, Πίννα, seu Penna est aliis, & in Vestinis ponitur. Franciscus Pamphilus ait hodie vocari *Penna di S. Giovanni*. *Et vetustate consumpta Hadria*. Unde mare Hadriaticum.

13. *Valeria. Cui Nursia annexa, & ejus pars Etruria dicta est, habet urbes Tiburim*, quam in Latio pleraque auctorum pars locat. Πολυστέφανον audit apud Stephanum: & quæ via Tiburtina a Vitruvio celebratur libr. 8. cap. 3. in eundem. Cæsar Casareanus *Taurinam* ait vocari. *Carsilis*, cujus forte accolæ *Carsuli* Tacito in Umbria: aut *Carsulani*, aut *Carsitani*, sed in agro Prænestino. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 18. *Rheate*; & hoc in Umbria, sive in Sabinis a Geographis. *Furconam*, sive *Furconium*, Platina auctore in Paschali 2. *Amiternum*, vulgo *Pescara*, ut vult Laurentius Ananiensis: in Samio locatur a T. Livio 1. Decad. libr. 10. in Sabinis a Plinio. Ex eo diruto *Aquila* crevit. Baptista Fontejus in Cæsia familia. Addit Varnefridus, *Regionem Marsorum, & Fucinum Lacum.*

14. *Samnium. In qua sunt urbes Theate*, sive *Teate*, in Marrucinis, ut placet Ptolomæo: vel Apulorum, ut est in Livio 1. Decad. libr. 8. vulgo *Civita* dicitur, affirmante Michaële Ritio. *Aufidina*, vel *Aufidena* in Samnio, ut apud Livium 1. Decad. libr. 10. aut in Caracenis Ptolomæo auctore. *Hisernia, & caput regionis jam dirutum Samnium.*

15. *Apu-*

15. *Apulia, aßociata Calabria, in qua est Salentina regio*. Eadem fere, quæ superiores Principum divisiones. *In hac sunt urbes opulentæ, Luceria*, sive *Leucheuria*: Λευχερία ex Polybio libr. 3. Stephano est, & in Apulia Daunia locatur. Plinius *Neuceria* dicitur a Suetonio, & vulgariter *Nucerja*: consulendi Geographi. *Sepontum*, sive *Sipontum*, sive *Sipuntum*, ut in Pomponii Melæ Codicibus: a Græcis Σηπιῶς *Sepius*, & Σηπιῶς, *Sepus* audit, & aliisque Σιπῦς, ut Stephano. M. Lucano libr. 5. v. 374. A nonnullis existimatur *Sedissa*, olim Colonia Romana, hodie *Manfredonia* in Apulia Daunia, Paulo Jovio teste. *Canusium*, est ad Aufidi ripas in Apulia etiam Daunia. Errat Leander Albertus, qui censet, idem esse cum Cannis, strage Romana vico nobili, cum ut diversorum meminerint, Plutarchus in Hannibale, Livius, Plinius, & alii: adde Procopium, qui diserte Canusium Cannis ait distare vigintiquinque stadiis. *Agerentiam*. Corruptus est locus, ut suspicor. *Brundusium*. Varia hujus appellatio, nam & *Brindusium*, & *Brudisium*, & *Brendesium*, & ab Græcis *Brentesium*, hoc est Βρεντέσιον, & in Numismatis *Bryndisium*, in veteribus lapidibus *Bronutesion* legitur: denique *Brenda* brevitatis causa, teste Festo libr. 2. qua civitate nihil nobilius in Romana historia. *Tarentum*, quod olim Oëbalia dicta, Servio teste, & ad Ovidium observat Jo: Scopas; sed & *Taras* a conditore, secundum quorumdam sententiam. Marciani Heracliotæ v. 348. Statii libr. 1. Silv. 1. in fine. M. Lucan. libr. 5. v. 377. ab aliis vero *Phalantias*, a conditore altero, sive restauratore forsitan, ut Interpretes Horatii. In Magna Græcia locatur, & ab Æliano libr. de ordin. acieb. & Suida in Sicilia; quare liquet hanc Italiæ partem Siciliam etiam vocatam. Addit Paulus, *aptam mercimoniis Hydruntem*. Hæc sive *Hydrus*, sive *Hydruntum*, sive *Hydrentum* civitas nobilissima. Vide Ferdinandum Pinciarum in Castigat. in Plinium.

16. *Sicilia Insula*.

17. *Corsica, a duce suo Corso*.

18. *Sardinia, A Sarde, Herculis filio*.

Raphaël Volaterranus post varias Italiæ divisiones, ex Antonino, sive Auctore Itinerarii, & Strabone, tandem Fisci Apostolici divisionem libr. 4. adfert ex Sacro Codice, quem vocat, qui Sebastiano Munstero libr. ... est Rota Papalis, secundum eam sunt duodecim Italiæ, non tam provinciæ, quam partes.

1. *Marka Trevisa, in qua Venetiæ*.
2. *Istria, cui Forojulenses annectuntur*.
3. *Longobardia*, sive *Gallia Transpadana*.
4. *Liguria*.
5. *Romandiola*, sive *Gallia Cisalpina*.
6. *Ducatus Spoletinus*, sive *Umbria*.
7. *Aprutium*, sive *Samnium*.
8. *Campania*, sive *Latium*.

9. *Terra laboris*, five *Leboria*.
10. *Calabria*, five *Lucania*.
11. *Apulia*.
12. *Terra Hydruntina*, five *Salentini*.

Ea est Flavii Blondi Foroliensis, viri diligentis, & docti libr. ...

1. *Liguria*.
2. *Etruria*.
3. *Latium*, *seu Campania maritima*.
4. *Umbria*, *vel Ducatus Spoletinus*.
5. *Picenum*, *aut Anconitana Marka*.
6. *Romandiola*, *olim Flaminia*.
7. *Æmilia*.
8. *Gallia Cisalpina*, *quæ & Longobardia*.
9. *Venetia*.
10. *Italia Transpadana*, *quæ nunc Marka Trevisana*, *vel Aquilejensis*, *vel Foro Juliensis*.
11. *Istria*.
12. *Samnium*.
13. *Terra Laboris*, *sive Campania vetus*.
14. *Lucania*.
15. *Apulia*.
16. *Salentini*, *sive Terra Hydruntina*.
17. *Calabria*.
18. *Bruttii*.

Atque hæc quidem de Italiæ totius, singularumque in ea Provinciarum enumeratione, & divisione ex scriptoribus vetustis, recentibusque, quantum instituto operi idoneum fuit, dixisse sufficiat. Superest, ut de Etruria ipsa dicatur, quam unicus Codex sacer Romanus omittit: alii vel septimam, vel secundam faciunt, quod non de tempore, quo superata est, intelligi velim; ultima enim omnium Italicarum Provinciarum ditioni Romanæ accessit, ut ex capite proxime sequenti liquet; sed de situ, & positu ipsius regionis accipiendum, quippe littus oramque Tyrrheni maris sequentibus, primo Liguria, mox Etruria occurrit.

Etru-

Etruria divisa olim in populos, aut urbes, numero quidem, pro temporum conditione, varias, sexdecem, quindecim, octodecem: verius tamen in duodecem, & quæ illæ fuerint.

CAP. VIII.

UT certissimum, omniumque Scriptorum consensu receptum, Etruriam illam nobilem in Dynastias quasdam, sive populos antiquitus divisam; ita quænam illæ urbes fuerint, quibus nominibus, aut quo numero, in tam alta antiquitate, ut certo affirmare temerarium judico, ita curiosius explorare gloriosum. Nonnulli sex tantum Civitates in hac Oligarchia ponunt, quod sentit M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Etruria de Cælo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris, atque portentis; quo circa bene apud majores nostros, Senatus, tum cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis, sex, singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur*. Sed eandem instituti veteris historiam recensens Valer. Maxim. numerum auget, & decem urbes facit libr. 1. cap. 1. in limine: *Tantum autem studium antiquis, non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut e florentissima, tum & opulentissima civitate, decem principum filii Senatusconsulto singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia, traderentur*. Alii permagni etiam nominis auctores numerum hunc valde auxerunt, usque adeo, ut quindecem urbes censuerint imperium hoc inter se legitimum partitas: adeoque etiam quindecim eas urbes numerant, nominantque, uti paulo infra dicetur, & fidem facit vetustissimi marmoris pulcherrima Inscriptio, quæ Vulsinii etiam hodie visitur. (1)

L. CANNVLEIVS
IN. ITALIA. VOLSINIENSIVM. PATRIAE. SVAE. ITEM. FERENT. ET. TIBVRTIVM ITEM. COLONI. ITALICENSIS. IN. PROV. BAETICA. PRAET. ETRVR. XV POPVLORVM. SACERDOTI. CAENINENSIVM. M. HELVIVS. M. F. CLEMENS ARNENSI. DOMO. CARTAGINE. PRAEF. EQ. ALAE. PRIMAE. CANNANEFATVM PRAESIDI. SANCTISSIMO. ET. RARISSIMO. CVRAM. AGENTE. L. ACONIO CALLISTO. TRIB. MIL. LEG. XIIII. GEM. SEV

Con-

(1) Apud Gruter. pag. 385. num. 1.

Constat ex hoc fragmento, ea saltem tempestate in Etrutia quindecem fuisse populos, octodecem veto constituit Plutarchus in Vita Marii pag. 136. Οἱ δ' ἐμβαλόντες εὐθὺς ἐκράτουν τῆς χώρας ὅσην τὸ παλαιὸν οἱ Τυῤῥηνοὶ κατεῖχον, ἀπὸ τῶν Ἄλπεων ἐπ' ἀμφοτέρας καθήκουσαν τὰς θαλάσσας, ὡς καὶ τοὔνομα μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ, τὴν μὲν γὰρ βόρειον θάλασσαν, Ἀδρίαν καλοῦσιν, ἀπὸ Τυῤῥηνικῆς πόλεως Ἀδρίας, τὴν δὲ πρὸς Νότον κεκλιμένην, ἀντικρὺς, Τυῤῥηνικὸν πέλαγος: πᾶσα δ' ἐςὶ δενδρόφυτος ἄυτη, καὶ θρέμμασιν ἔυβοτος, καὶ κατάῤῥυτος ποταμοῖς, καὶ πόλεις εἶχεν ὀκτωκαίδεκα καλὰς καὶ μεγάλας, καὶ κατεσκευασμένας πρός τε χρηματισμὸν ἐργαστικῶς, καὶ πρὸς δίαιταν πανηγυρικῶς, ἃς οἱ Γάλαται τοὺς Τυῤῥηνοὺς ἐκβαλόντες, αὐτοὶ κατεῖχον. *Galli primo impetu totam occupant regionem, quam Tusci ab Alpibus ad Superum, Inferumque mare pertinentem, quondam tenuerant: nomina sunt argumento, quorum alterum ad Aquilonem vergens Hadriaticum, ab Hadria, Tuscorum colonia, alterum ad meridiem spectans, communi vocabulo gentis Tuscum vocant: arboribus regio omnis, pascuisque læta, atque irrigua fluminibus, incolebatur urbibus octodenis insignibus & amplis, ad rem industria parandam, & ad luxum vitæ pariter comparatis: has Galli, ejectis Tuscis, ipsi insedere.* Quam ego gravem controversiam ita componendam censeo, ut e duodecim illis primariis civitatibus, sex fuerint dignitate eminentiores, ac prætogativa quadam ceteris prælatæ; quare Cicero sex optimatum filios in sex præcipuas e duodecim Tusciæ civitates amandatos scribit. Qui vero quindecim nominant Etruriæ urbes, illi ad Etruriam, in formam provinciæ a Romanis redactam, intelligi debent; aliam enim victores Romani gentibus devictis formam regiminis imponebant, quam libero statu populi possidebant. Dum vero decem urbes laudat in Etruria Valerius, puto eum memoria lapsum. Denique octodecim civitates pulchras, & magnas in Etruria Plutarchus extollit, latissime nomen ejus regionis usurpat, pro Transpadana scilicet, atque Transtibetina, Cistiberinaque provinciis, quibus Tusci, eo ævo, quo Galli Italiam irruperunt, dominabantur; atque id verum esse, Servii verba paulo infra laudanda docebunt. Revera tamen concors est, veraque sententia, duodecim fuisse Etruriæ populos, civitatibus eorum a Tarchonte Tyrrheni præfecto extructis, Dionys. Halicarn. libr. 3. pag. 195. probat duodecim fasces Consuli Romano concessos a numero urbium Etruriæ, his verbis: Ὡς δὲ τίνες ἱςοροῦσι, καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάςης πόλεως ἕνα, Τυῤῥηνῶν γὰρ ἔθος ἐδόκει, ἑκάςου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα, εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων ςρατιὰ, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. *Sunt qui prodant allatas ei etiam duodecim secures, singulas a singulis populis missas; Etruscorum enim mos fuisse videtur, quamque civitatem unum Regi suo lictorem addere, qui cum virgarum fasce securim illi præferret; quoties vero communis duodecim populorum esset expeditio, duodecim secures ei traderentur, cujus esset imperium in exercitum.* Eadem ante illum T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Jura dedit* Romulus

mulus, *quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem imperii insignibus fecisset, cum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii a numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum dictum placet, & ita habuisse Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato Rege, singulos singuli populi lictores dederint.* Levissimus error in utriusque scriptoris loco hæsit; nam in Dionysio κοινὴ ςρατία, pro ςρατεία: & apud Livium *numerum quoque ipsum dictum placet:* sed omnino est rescribendum: *numerum quoque ipsum ductum placet*. Sed pergo porro.

Duodecim hasce civitates frequentissime probati scriptores nominaverunt. Fest. libr. 18. in voce *Tages;* ubi sic ille: *Tages nomine Genii filius, Jovis nepos, puer, dicitur disciplinam aruspicii dedisse duodecim populis Etruriæ*. Vide, quæ sunt dicta hoc opere libr. 3. cap. 1. L. Flor. libr. 1. Hist. Rom. cap. 5. *Duodecim namque Tusciæ populos frequentibus armis subjecit*. L. Junius Brutus apud Halicarnass. libr. 6. pag. 399. Ἀλλὰ Τυῤῥηνίαν ἅπασαν ἐς δώδεκα νενεμημένην ἡγεμονίας, καὶ πολλῇ μὲν τῇ κατὰ γῆν, πολλῇ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν δυναςεία περιουσιάζουσαν, τίνες ἦσαν οἱ συνκαταςησάμενοι, καὶ ποιήσαντες αὐτὴν ὑμῖν ὑπήκοον. *Universam Etruriam in duodecim divisam ducatus, terra marique præpotentem, quis vobiscum edomuit, vestroque subjecit imperio?* Et rursus idem auctor libr. 9. pag. 577. Τυῤῥηνῶν γὰρ αἱ μὴ μετασχοῦσαι τῆς εἰρήνης ἕνδεκα πόλεις, ἀγορὰν ποιησάμεναι κοινὴν, κατηγόρουν τῶν Οὐιεντανῶν ἔθνους, ὅτι τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης κατελύσαντο. *Nam Etruscorum undecim populi, qui pacis factæ non erant participes, coacto gentis concilio Vejentes accusabant, quod inconsultis ceteris pacem cum Romanis fecissent*. Sive ut fidelius meliusque Lapo vertas: *quod ignaris reliquis bellum cum Romanis dissolvissent*.

Urbes hasce duodecim dixi Tyrrheni fratrem, filium, cognatum, aut præfectum, ut libro secundo hujus operis supra ostendi, Tarchontem ædificasse, quod probatur disertis verbis Strabonis Amasiani libr. 5. Geograph. pag. 152. Τὴν χώραν ἀπ' ἑαυτῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιςὴν ἐπιςήσας Τάρχωνα. *Regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarconte*. Hæc licet ex adductis sint manifestissima, tamen optimi Servii verba apponam ad libr. 2. Æneid. pag. 237. *Propter duodecim populos Tusciæ, duodecim enim Lucumones, qui Reges sunt lingua Tuscorum, habebant*. Idem pæne repetit ad illud libr. 10. Æneid. v. 585.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.
Ipsa caput populis.

Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas curias dividebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus unus omnibus imperat. Hi autem to-

tius

tius Tuſciæ diviſas habebant quaſi præfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat, unde eſt: Ipſa caput populis. *Ergo Virgilius miſcet veterem & novam Etruriam, ut utriuſque principatum patriæ ſuæ aſſignet; quum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla a Tranſpadanis auxilia poſtulaverit; cum omnis exercitus adverſum Mezentium uno loco conſederit, & propterea putetur poëta in favorem patriæ ſuæ ſic locutus, ut de hac ſola trans Padum pro Ænea adverſum Mezentium auxilia faciat veniſſe, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit*. Ex quibus liquido conſtat, Virgilium inter duodecim Tuſciæ civitates Mantuam collocaſſe, cum nihilominus ea ſit longe ultra fines Etruriæ noſtræ. Unde conjicere licet, triplicem fuiſſe veterem Etruriam, quam male Virgilius cum nova confundit: unam Tranſpadanam, ubi Mantua ſit, & Hadria: alteram inter Macram & Tiberim: tertiam cis Tiberim in Campania & Latio, ubi & totidem fortaſſe fuerint dynaſtiæ. Denique ad illud libr. 11. Æneid. in limine. pag. 618.

Telaque trunca viri, & biſſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis.

Duodecim vulneribus appetitum, quia, ut ſupra diximus, totius Tuſciæ populus in duodecim partes fuit, ut: Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni, *qui ſingulis Lucumonibus parebant*. Videtur aliquid deeſſe, & fortaſsis fuerit ſupplendum: *totius Tuſciæ populus in duodecim partes diviſus fuit*.

Ut igitur indubitatum eſt, duodecim urbes potentiſsimas in Etruria olim a Tyrrheno Lydo fundatas; ita quænam illæ fuerint, valde eſt perplexum. Blondus Flavius in Italia illuſtrata has enumerat.

1. *Lunam.*
2. *Piſas.*
3. *Populoniam.*
4. *Volaterras.*
5. *Agyllam.*
6. *Feſulas.*
7. *Ruſellas.*
8. *Aretium.*
9. *Peruſiam.*
10. *Cluſium.*
11. *Faleriam.*
12. *Vulſinios.*

Quæ nomina, præterquamquod barbare ab eo proferuntur, ſunt certe non omnia inter duodecim civitates numeranda; & tamen Leander Alberti in deſcriptione Italiæ pag. 26. ad verbum ea ipſa, in quibus turpiter lapſus fuerat Blondus, retulit, nec judicium ſuum ullatenus interpoſuit: diverſaque extat primæ civitatis ſcriptio, quippe non *Lunam*, ſed *Lucam* a quibuſdam legi video, quod Roberto Dalingtono An-

Anglo placuisse videri non debet mirum, qui suo stylo sacræ gentis mores perstrinxit.

Alexander etiam ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. ult. aliam adfert nomenclaturam, quæ inibi videatur. Ego autem omissis aliorum sententiis, censuerim, has urbes duodecim fuisse.

1. *Vejos*.
2. *Tarquinios*.
3. *Falerios*.
4. *Vetuloniam*.
5. *Populoniam*.
6. *Corythum*.
7. *Volsinios*.
8. *Cære*.
9. *Clusium*.
10. *Fæsulas*.
11. *Lucam*.
12. *Lunam*.

Pisas, & *Volaterras* in his non collocavi, uti nec *Mantuam*, *Hadriam*, nec *Fidenas*, *Arretium*, nec *Cortonam*; quod Pisæ a Græcis prius conditæ fuerint, quam in Italiam Lydi venerint. Quod ad *Volaterras* spectat, prius extructas constat ab ipsis indigenis ad reprimendos pyratarum motus, quam appulerit Tyrrhenus, & suis locis ostendetur libro sequenti. *Hadria* vero, *Mantua*, & *Fidenæ* extra limites sunt nostræ Etruriæ primæ, sed illæ in Latio, hæ in Gallia Cisalpina. *Cortonam* vero, & *Arretium* videri posset non sine injuria excludi; sed facit *Corythi* vicinia, ut credamus, utramque civitatem posterioribus seculis conditam, ac forte verum sit ex ruinis, ac ruderibus Corythi eas surrexisse, ut suis locis clarum erit. Multa hic Vincentius Borghinius opere de Etruria, & ejus civitatibus, sed ad rem nihil. Denique illud observatu dignum pro temporum varietate, varium etiam fuisse Etruscarum urbium statum, imperii limitem, ac regendi normam; ideoque aliquas urbes funditus interiisse, alias ex ipsarum ruderibus enatas, nonnullas etiam poscente rerum gerendarum occasione iis in locis structas, quæ opportuna vel propulsandis injuriis, vel inferendis habebantur.

Plures fuisse olim, ut in Etruria, ita tota in Italia urbes, quam nunc sint: & Etruriæ quidem supra centum, quæ vel interierint, vel alienæ sint ditionis.

CAP. IX.

Assidua bella, populorumque externorum in Italiam irrumpentium frequentia, ipsaque rerum humanarum vicissitudo effecerunt, ne in gente potentissima, totiusque quondam Orbis terrarum domina non dicam civitates superessent, sed ne nomina quidem nuda, aut locorum situs, ex quibus antiquus ille splendor aliquos saltem sui radios prodere possit. Argumento sunt urbes, quæ in Italia prioribus seculis mille centum nonaginta septem numerabantur. Claud. Ælian. libr. 9. Var. Histor. cap. 16. Καὶ ὅτι πόλεις ᾤκησαν τὴν Ἰταλίαν πάλαι ἑπτὰ καὶ ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν πρὸς ταῖς χιλίαις. *Ad hæc ajunt veterum memoria mille centum & nonaginta septem urbibus Italiam præditam, atque ornatam fuisse.* Mirabilis certe ea tempestate, & supra quam credi posset, numerosa Italiæ incolarum frequentia, cum nostra ætate trecentæ, nec amplius, inveniantur civitates, ut notat Itinerarii Italiæ auctor anonymus, & ut plurimum alii numerum augeant, non excedunt trecentas sexaginta. Quod de tota Italia ille, nos de Etruria jure affirmare possumus, in qua urbes ego deletas centum & amplius ostensurus, triplicem eam constituere debeo: primam cis Tiberim, in qua Tuscorum Coloniæ:

1. *Cumæ.*
2. *Nola.*
3. *Capua.*
4. *Volsci.*
5. *Capena.*
6. *Lucus Capenus.*
7. *Fidenæ.*
8. *Medulia.*
9. *Puteoli.*
10. *Pompeii.*
11. *Marcina.*

Ejusdem Etruriæ potentia etiam trans Apenninum protensa, ubi & urbes fortasse duodecim fuerint ab Etruscis & conditæ, & habitatæ. Has observavi:

1. *Sirmionem.*

2. *Me-*

2. *Mediolanum*.
3. *Ravennam*.
4. *Mantuam*.
5. *Cupræ fanum*.
6. *Regium Lepidi*.
7. *Parmam*.
8. *Mutinam*.
9. *Bononiam*.
10. *Brixiam*.
11. *Atriam*, sive *Hadriam*.

Denique inter Tibridem, & Macram has urbes olim florentes ab Etruscis possessas, nunc, majori saltem parte, subversas notare licet.

1. *Janiculum*.
2. *Portum Romanum*.
3. *Pyrgos*.
4. *Graviscas*.
5. *Alsium*.
6. *Regis Villam*.
7. *Volscos*.
8. *Amitinam*.
9. *Vesentina*.
10. *Trossulos*.
11. *Thermas Tauri*.
12. *Febianum*.
13. *Ad statuas colossas*.
14. *Triturritam*.
15. *Cortuosam*.
16. *Contenebram*.
17. *Oënam*.
18. *Polimartium*.
19. *Manturanum*.
20. *Larthenianum*.
21. *Portum Pisanum*.
22. *Cossam*, sive *Cosam*.
23. *Fregenas*.
24. *Solonium*.
25. *Feroniæ Lucum*.
26. *Russellam*.
27. *Tuscanatum*.
28. *Nepe*.
29. *Centumcellas*.
30. *Fescennium*.
31. *Castrum Inui*.
32. *Turrenam*.

 33. *Mao-*

33. *Mæoniam*.
34. *Saturniam coloniam*.
35. *Cruſtimium*.
36. *Caletram*.
37. *Aruntes veteres*.
38. *Statones*.
39. *Ad Herculem*.
40. *Adbarnabam*.
41. *Flavianum*.
42. *Novempagos*.
43. *Lucinæ fanum*.
44. *Troilium*.
45. *Voltumnæ fanum*.
46. *Forum Claudii*.
47. *Forum Caſſii*.
48. *Forum Aurelii*.
49. *Ferentium*.
50. *Aras Mutias*.
51. *Bleram*.
52. *Ocricolam*.
53. *Sutrium*.
54. *Syrentium*.
55. *Phalarim*.
56. *Bondeliam*.
57. *Beracellum*.
58. *Manliana*.
59. *Tifernum Tiberinum*.
60. *Veletem*.
61. *Sudertum*.
62. *Foſſas Papirianas*.
63. *Ebam*.
64. *Suanam*.
65. *Vicum Elbii*.
66. *Artenam*.
67. *Lucum Albionarum*.
68. *Tyrum*.
69. *Forum Claudii*.
70. *Hortanum*.
71. *Herbanum*.
72. *Galleſium*.
73. *Tiguliam*.
74. *Vejos*.
75. *Tarquinios*.
76. *Falerios*.

77. *Ca-*

77. *Cære*, sive *Agyllam*.
78. *Populonium*.
79. *Vetuloniam*.
80. *Fæsulas*.
81. *Clusium*.
82. *Corythum*.
83. *Vulsinios*.
84. *Lunam*.

Erunt istarum urbium antiquitates, bella, populi, & situs eruendi; sed potius est, ac prius, ut duodecim populos illustremus.

Veii, una e duodecim Etruriæ urbibus, cum Romulo bella suscepit: a Camillo anno Urbis 358. decennio obsessa, expugnata: Romæ vicina: rupi imposita: pæne sedes eo suas Romani transtulerant: augures ibi locati, figlinæque artifices: ager Vejens: vini ignobilis ferax, & gemmarum.

CAP. X.

VEjos antiquissimam, ac potentissimam fuisse Etruscorum civitatem, bella cum Romanis ab ipso urbis exordio, & primis pæne incunabulis, usque ad annum *trecentesimum quinquagesimum octavum* loquuntur: tum etiam nominis Etymologia, nam *Veja* Osci seu Etrusci plaustra vocabant, in quibus Vejentes primum ante Urbem Conditam habitasse volunt. Fest. Pomp. libr. ult. exemplo Scytharum, qui, ut Herodotus scribit libr. 1. se suaque plaustris erant soliti circumferre. Q. Horat. libr. 3. od. 24.

Campestres melius Scythæ
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos
Vivunt.

Istius populi præclarus animus, qui Πρῶτοι Τυῤῥηνῶν χώραν κεκτημένοι πολλὴν, καὶ μεγάλην πόλιν οἰκοῦντες, ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου. Ait Plutarchus in Romulo pag. 33. *Primi Etruscorum amplum agrum, & magnam urbem incolentes, principium belli fecerunt*. Erat in fatis Romanis *quadriga fictilis*. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *Septem sunt paria, quæ imperium Romanum tenent, acus matris Deum, quadriga fictilis, Vejentorum cineres, Orestis sceptrum, Priamine, Ilione, Palladium, ancilia*. Hanc vero historiam de fatali quadriga repete ex Plutarcho in

33. *Mæoniam.*
34. *Saturniam coloniam.*
35. *Cruſtimium.*
36. *Caletram.*
37. *Aruntes veteres.*
38. *Statones.*
39. *Ad Herculem.*
40. *Adbarnabam.*
41. *Flavianum.*
42. *Novempagos.*
43. *Lucinæ fanum.*
44. *Troilium.*
45. *Voltumnæ fanum.*
46. *Forum Claudii.*
47. *Forum Caſſii.*
48. *Forum Aurelii.*
49. *Ferentium.*
50. *Aras Mutias.*
51. *Bleram.*
52. *Ocricolam.*
53. *Sutrium.*
54. *Syrentium.*
55. *Phalarim.*
56. *Bondeliam.*
57. *Beracellum.*
58. *Manliana.*
59. *Tifernum Tiberinum.*
60. *Veletem.*
61. *Sudertum.*
62. *Foſſas Papirianas.*
63. *Ebam.*
64. *Suanam.*
65. *Vicum Elbii.*
66. *Artenam.*
67. *Lucum Albionarum.*
68. *Tyrum.*
69. *Forum Claudii.*
70. *Hortanum.*
71. *Herbanum.*
72. *Galleſium.*
73. *Tiguliam.*
74. *Vejos.*
75. *Tarquinios.*
76. *Falerios.*

77. *Ca-*

77. *Cære*, sive *Agyllam*.
78. *Populonium*.
79. *Vetuloniam*.
80. *Fæsulas*.
81. *Clusium*.
82. *Corythum*.
83. *Vulsinios*.
84. *Lunam*.

Erunt istarum urbium antiquitates, bella, populi, & situs eruendi; sed potius est, ac prius, ut duodecim populos illustremus.

Veii, una e duodecim Etruriæ urbibus, cum Romulo bella suscepit: a Camillo anno Urbis 358. decennio obsessa, expugnata: Romæ vicina: rupi imposita: pæne sedes eo suas Romani transtulerant: augures ibi locati, figlinæque artifices: ager Vejens: vini ignobilis ferax, & gemmarum,

CAP. X.

VEjos antiquissimam, ac potentissimam fuisse Etruscorum civitatem, bella cum Romanis ab ipso urbis exordio, & primis pæne incunabulis, usque ad annum *trecentesimum quinquagesimum octavum* loquuntur: tum etiam nominis Etymologia, nam *Veja* Osci seu Etrusci plaustra vocabant, in quibus Vejentes primum ante Urbem Conditam habitasse volunt. Fest. Pomp. libr. ult. exemplo Scytharum, qui, ut Herodotus scribit libr. 1. se suaque plaustris erant soliti circumferre. Q. Horat. libr. 3. od. 24.

Campestres melius Scythæ
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos
Vivunt.

Istius populi præclarus animus, qui Πρῶτοι Τυῤῥηνῶν χώραν κεκτημένοι πολλὴν, καὶ μεγάλην πόλιν οἰκοῦντες, ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου. Ait Plutarchus in Romulo pag. 33. *Primi Etruscorum amplum agrum, & magnam urbem incolentes, principium belli fecerunt*. Erat in fatis Romanis *quadriga fictilis*. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *Septem sunt paria, quæ imperium Romanum tenent, acus matris Deum, quadriga fictilis, Vejentorum cineres, Orestis sceptrum, Priamine, Ilione, Palladium, ancilia*. Hanc vero historiam de fatali quadriga repeto ex Plutarcho in

in Publicola pag. 103. Maximum sane momentum in ea urbe, vel pacanda, vel superanda, quæ unica ob opulentiam, & viciniam Romanæ magnitudini obstare posse videbatur. Vellejus Patercul. libr. 1. Historiar. *Aliter firmare urbem novam, tam vicinis Vejentibus, aliisque Etruscis, ac Sabinis, cum imbelli ac pastorali manu vix potuerit.* Dura hæc rudimenta ob vicinam nimium Vejentum virtutem ipsa Roma insinuat apud Claudianum libr. de Bello Gildonico:

Quid mihi septenos montes, turbamque dedistis,
Quæ parvo non posset ali? felicior essem
Angustis opibus, mallem tolerare Sabinos,
Et Vejos.

Ad ejus imitationem Sidon. Apollinar. Carm. 7. in limine:

Me Rutulus, Vejens, pariterque Aruncus, & Æqui,
Hernicus, & Volscens premeret.

Post Romulum deinde varia fortuna diu certarunt, donec diu post expulsos Reges anno U. C. 329. ut recte Henricus Glareanus supputat, Æmilius Mamercinus in Vejentes sit dictator creatus, qui usque adeo eorum res attrivit, ut inducias in viginti annos petere fuerint coacti. Fl. Eutrop. libr. 1. Valer. libr. 5. cap. 5 tit. 2. anno 348. Bellum iis iterum, post finitas inducias indictum; præter historicos M. Cicero libr. 1. de Divinat. Demum a Furio Camillo circumsessi decennio toto, hiemante tum primum sub pellibus milite, capti sunt, & expugnati, tanta militum, senatusque alacritate, ut nulla unquam gloriosior contigisse victoria videretur. Auctor Viror. Illustr. cap 23. C. Plin. libr. 3. cap. 17. in fine. T. Livius libr. 5. 1. Decad. longissima narratione obsidionem, ac expugnationem exequitur, ut & Plutarchus in Camillo pag. 129. & pag. 144. quem non exscribo. Valer. Maxim. libr. 1. cap. 6. tit. 3. & libri ejusdem cap. 8. tit. 3. & libr. 4. cap. 1. tit. 2. Fallitur vero Lapus, Plutarchi interpres, uti & Amiotus, qui perperam in optimi Scriptoris Codice legerant Οὐενετανὺς, reddiderantque *Oënetanos*, cum Οὐηιεντανὺς legendum sit, *Vejentanos*, quos Joannes Zonaras Tom. 3. Annal. vocat Οὐίεντας, *Vejentes*, recte Herman. Cruserius, & Guilielm. Xylander observarunt.

Hac urbe excisa, Juno Romam religiose translata, ut narrant historici, & Lactant. Firmian. libr. 2. cap. 8. usque adeo nec religiosæ res, ne dicam mœnia victores superesse paterentur. D. August. libr. 3. Civit. Dei cap. 17. Situs tamen amœnitas, ædificiorumque magnitudo effecerunt, ut Romani eo cuperent sedes suas transferre, quod consilium omine centurionis intermissum narrat Valerius Maximus libr. 1. cap. 5. in limine, & alludunt Poëtæ. M. Lucan. libr. 5. in principio.

Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes, Tarpeja sede perusta
Gallorum facibus, Vejosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit, non unquam perdidit ordo

Muta-

Mutato sua jura solo.

Incertus apud C. Suetonium Nerone cap. 39.

Roma domus fiet, Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupat ista domus.

Tam pertinax vero odium in devictam urbem, & tam immanis populi Romani furor exarsit, ut una cum opibus ereptis finiendam tam præclaræ civitatis memoriam ambiverint. Recte L. Flor. libr. 1. cap. 12. Histor. Rom. *Ea denique visa est prædæ magnitudo, ut ejus decimæ Apollini Pythio mitterentur, universusque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Vejentes fuere, nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ, quodve vestigium? Laborat Annalium fides, ut Vejos fuisse credamus.* M. Lucan. libr. 7. Pharsal. v. 392.

. . . . tunc omne Latinum
Fabula nomen erit, Gabios, Vejosque, Coramque
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ.

Vigesimo tantum lapide Roma distabat, adeoque omnium Etruscarum urbium vicinissima. Dionys. Halicarnass. libr. 9. pag. 585. Καὶ ἀναστρατοπεδεύσαντες νυκτὸς, ἀπῆραν εἰς τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν ἐγγυτάτω σφίσι τῶν Τυῤῥηνίδων πόλεων κειμένην. *Noctu motis castris Vejos petiit, quæ civitatum Etruscarum erat sibi proxima.* De exercitu loquitur, qui Janiculum occupaverat, cui Romæ parti maxime vicinos Vejos fuisse contendit: eaque res terribiliora cum iis bella faciebat, quod non obscure indicat Silius Italicus libr. 7. Punicor.

Vejentum populi violata pace negabant
Acceptare jugum, & vicino Marte furebant.
Ad portas bellum, Consulque ciebat ad arma.

Magnitudine eam Athenis parem civitatem facit Dionysius, & rupi præruptæ impositam, quod eo mirabilius mihi videtur, quo tradit Livius 1. Decad. libr. 5. non scalis, sed cuniculo acto peractam expugnationem; sed forte non erat rupi præruptæ imposita, at potius monti fossili: sic itaque Halicarnasseus libr. 2. pag. 116. Τρίτος αὐτῷ συνέστη πόλεμος πρὸς ἔθνους Τυῤῥηνικοῦ τὴν μεγίστην τότε πόλιν, ἣ καλεῖται μὲν Οὐϊοὶ, ἀπέχει δὲ τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν σαδίους. κεῖται δ' ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπέλου καὶ περιῤῥῶγος, μέγεθος ἔχουσα ὅσον Ἀθῆναι. *Tertium bellum gessit cum Veiis Etruscorum urbe tunc temporis potentissima, distante centesimo circiter stadio; est autem Athenis non minor, fundata in excelso, & undique prærupto scopulo.* Hæc ille. Tantam autem, & tam opulentam urbem ita delevere, & inducto aratro subvertere, ut intra mœnia pascua essent. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 10.

Et Veii veteres, & vos tum regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.
Nunc intra muros pastoris buccina lenti
Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.
Forte super portæ dux Vejus astitit arcem.

Error

Error manifestus in ultimo versu, quem sic expunge:

Forte super portæ dux Vejens adstitit arcem.

Latini enim *Vejentes*, non *Veii* pro populo usurpant, ipse Propertius paulo ante ibidem loci: *Vejentis cæde Tolumni*. Nævius in Lupo: ***Vejens salutat Regem***, apud Festum libr. 16. in voce *redhostire*.

Etsi urbem funditus exciderunt, devastaruntque Romani, tamen augurum sedem eo in agro esse voluerunt. Fest. Pomp. libr. 13. in voce *Oscum*: ***Sed eodem etiam nomine appellatur locus in agro Vejenti, quo frui soliti produntur Romani augures.***

Figlina quoque hic nobilis, ut patet de quadrigis fictilibus, quæ Romano Imperio fatales, ut supra hoc capite dictum, & clare Festus libr. 17. in voce *Ratumena*: ***Fictilium quadrigarum, quæ erant in fastigio Jovis templi, quas faciendas locaverant Romani Vejenti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello sunt reciperatæ.***

Ferax frugum ager, cum tamen vinum omnino esset ignobile. Fallitur ergo Helenius Acron ad Q. Horatii libr. 2. Sat. 3. ***Vejentana est civitas Campaniæ, in qua nascitur pessimum vinum***. Errat toto cœlo vetus Grammaticus, ad eundem locum, Porphyrio, & ipse interpres vetus: ***Pessimum vinum in Vejento nascitur***; sed corrigendus omnino est locus, ***in Vejentano nascitur***. Cornutus interpres A. Persii ad Satyr. 5. v. 147. ***Vinum in Vejento oppido natum***; sed & ipse restituendus, ***in Vejentano oppido natum***. Nam nec Vejentum ullibi oppidum in Campania apud Historicos, aut Cosmographos. Neque minus ineptus est Joannes Britannicus, qui *Vejos oppidum Latii* facit ad eundem Persii locum. Vinum istud *rubellum* erat. Marcellus Empiricus cap. 29. C. Plin. libr. 14. cap. 1. L. Moderat. Columella libr. 3. cap. 2. A. Persius loco jam laudato:

Cœna sit in transtro, Vejentanumque rubellum
Exhalet vapida læsum pice sessilis obba.

Horat. loco etiam laudato:

Qui Vejentanum festis potare diebus
Campana solitus trulla.

M. Martial. libr. 1. Epigr. 104.

Et Vejentani bibitur fæx crassa rubelli.

Et libr. 2. Epigr. 53.

Liber eris cœnare foris si, Maxime, nolis
Vejentana tuam si domat uva sitim.

Et libr. 3. Epigr. 49.

Vejentana mihi misces, tu Massica potas.

Gemma etiam hoc in agro reperiebatur, quæ Vejentana inde dicebatur. Isidor. libr. 16. Etymologiar. cap. 11. ***Vejentana, Italica gemma est a Vejentibus reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.*** Quæ ille, ut pæne solet, à C. Plinio est mutuatus libr. ult. cap. 10. ***Vejentana Italica gemma est, Veiis reperta, nigram materiam distinguente limite albo.***

Men-

Mentio frequentissima apud Julium Obsequentem libr. de Prodigiis capp. 8. 11. 12. 18. 19. 40. 48. 66. 71. 90.

Denique corruptus Anastasius in S. Silvestro pag. 25. *Via Claudia, territorio Vegentano*, sed legendum est, *territorio Vejentano*.

Reges Etruriæ frequentius in hac urbe sedes suas habuisse docui variis in locis libr. 2. hoc opere supra. Optimatum autem Romanorum villas eo in territorio fuisse, ostendam hoc ipso libro infra.

Tarquinii una e XII. Etruriæ urbibus: Reges Tarquinii inde profecti: variis cladibus Romanos affecit: trecentos milites bello captos immolavit, quare & ipsa deleta: situs, & potentia: vivaria cervorum, caprearum, & ovium ferarum: plastice hic inventa, & auguria.

CAP. VII.

TArquinienses populos enumerat C. Plinius libr. 3. cap. 5. Urbem vero collocat Stephanus Ταρκυνία πόλις Τυῤῥηνίδος, *Tarquinia urbs Etruriæ*. A Tarchonte præfecto, vel fratre Tyrrheni, & postea Etruriæ Rege nomen habet. Strabo libr. 5. Geograph. pag. 152. Κλήρῳ Λυδὸν μὲν κατέσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλέω συςείλας λαὸν, ἐξέςειλεν. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιςὴν ἐπιςήσας Τάρκωνα, ἀφ' οὗ Ταρκυνία ἡ πόλις. Latine ita sonant: *Sorte Lydum retinuit, alterum Tyrrhenum cum majore populi parte amandavit. Is cum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarchonte, a quo Tarquiniis urbi nomen est*. Ab ista Romam venerunt *Tarquinii Reges*, Demaratho Corinthio exule ibi fortunarum suarum sedem collocante, & liberis suis nomina Etrusca imponente, ut ex Plutarchi & Livii narrationibus clarissimum est. Meminit Jul. Obsequ. libr. de Prodig. cap. 4. *Patre apud Tarquinios defuncto*. Messalla Corvinus libello de Augusti progenie: *Priscus Tarquinius Tarquiniis Etruriæ profectus, exinde regnum occupat*. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 184. Ὤχετο πλέων ἐκ τῆς Κορίνθου, ἔχων δὲ φίλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Τυῤῥηνῶν διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιμιξίας, μάλιςα δ' ἐν Ταρκυνίοις, πόλει μεγάλῃ καὶ εὐδαίμονι, ποτὲ οὔσῃ, οἶκόν τε αὐτόθι κατασκευάζεται, καὶ γυναῖκα ἐπιφανῆ κατὰ γένος ἄγεται: γενομένων δ' αὐτῷ δυεῖν παίδων, Τυῤῥηνικὰ θέμενος αὐτοῖς ὀνόματα, τῷ μὲν

Ἄῤῥοντα τῷ δὲ Λυκέμωνα, καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρους Ἑλληνικήν τε καὶ Τυῤῥηνικὴν παιδείαν. *Corintho abiit: cumque ob continua commercia multos bonos amicos haberet in Etruria, præsertim Tarquiniis, magna & felice olim urbe, domicilium in ea statuit, & nobilem genere uxorem ducit, ex qua duobus susceptis liberis, Etrusca nomina indidit, alteri Aruntis, alteri Lucumonis, utrumque instituit Græcis, atque Etruscis disciplinis.* Atque hoc sensu intelligendus Livius 1. Decad. libr. 2. *Porsenna tum Regem esse Romæ, tum Etruscæ gentis Regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu venit.* Vide fugam Tarquiniorum apud Scriptores Romanos, & auxilia Porsennæ.

Hæc urbs & Romanis maxime obstitit, & potentissima fuit, cujus res magnifice, & gloriose gestas, unaque cum Vejentibus crebra contra Romanos inita fœdera Historici narrant, quos vide: unum hoc tantum est memorabile, Romanos *captivos milites immolarunt* Tarquinienses, ait T. Livius 1. Decad. libr. 7. *qua fœditate supplicii ignominia populi Romani insignior fuit.* Sed & pœnæ ab iisdem repostæ simili supplicii parique enormitate, uti narratur eodem libro a Livio: *In Tarquinienses acerbe sævitum, multis mortalibus in acie cæsis, ex ingenti captivorum numero trecenti quinquaginta octo delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur, vulgus aliud trucidatum: nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit, medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi sunt: id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum.* Id sane supplicium ab heroicis petitum temporibus consuetum irrogari apud plerasque gentes. L. Flor. libr. 2. cap. 5. *Legatos quippe nostros, ob ea, quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas securi percutiunt.* Sed multo frequentius apud Romanos. C. Sueton. Augusto cap. 15. *Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis ad aram divo Julio extructam idibus Martiis, hostiarum more mactatos.* Valer. Maxim. libr. 2. cap. 2. tit. 5. L. Seneca libr. 1. de Clementia cap. 9. *Postquam terra, marique pax parta est, non occidere constituit, sed immolare.* Et eodem libro cap. 11. *Post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas, post Perusinas aras, & proscriptiones.* Ita Poëtæ sunt intelligendi, ut multis docui ad Claudianum libr. 2. in Ruffin.

. . . . dabitur tibi debita pridem
Victima, promissis longe placabere sacris.

Et libr. de Bello Gildon.

Agnoscatque suum, trahitur dum victima, fratrem.

Et de 4. Consul. Honorii:

. . . hæc ultor tribuit, necis auctor uterque
Labitur, Augustas par victima mitigat umbras.

Et ex eo Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 298.

Paretur, jussum subiit jam transfuga letum,
Atque peregrino cecidit tua victima ferro.

Et

Et Carm. 5. v. 502.

... Neutrum mactare valebis,
Si jubeas utrumque mori.

Et Carm. 7. v. 360.

Aëtium placidus mactavit semivir amens.

P. Virgil. libr. 12. Æneid. notat Servius:

.... Pallas, te hoc vulnere Pallas
Immolat.

M. Lucan. libr. 10. v. 420.

Illam mactandi dimittere Cæsaris horam;
Servatur pœnas in aperta luce daturus.

Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Nam sic Annibalem juvat intravisse catenas
Fœderis injusti pretium, sic victima prorsus
Digna cadat Decius.

Valer. Flaccus libr. 2. Argonaut.

Dixerat hæc, tacitusque dolos, dirumque volutat
Corde nefas, clausum, ut thalamis, somnoque gravatum
Immolet.

Non omiserim anno Urbis 358. eodem, quo Veii expugnati, Tarquinienses deprædatos agrum Romanorum, lacumque Albanum excrevisse, narrat (1) Julius Obsequens libr de Prodig. cap. 18. Stabat certe ea urbs Coss. M. Valerio Levino II. M. Claudio Metello IIII. nam eo anno 554. *Tarquiniis porcus cum ore humano genitus;* ut idem refert cap. 37. Verisimile est igitur eam non, uti Vejos, deletam: nominaturque multo serius ab eodem cap. 103. anno scilicet 650. Coss. C. Mario, & C. Flacco: *In Tarquiniensi lactis rivi terra scaturiente exorti.* Nec dici posset de agro tantum ibi Tarquiniensi verba fieri, urbem fuisse eversam; siquidem apud eundem cap. 105. eodem anno *fax ardens Tarquiniis late visa.* Quo ergo tempore tam clara civitatis memoria interierit, aut aratrum inductum sit, apud Historicos non deprehendi. Plura infra hoc libro, ubi de Tarchonio urbe.

Sita erat in Etruria maritima, quod argumento liquido constat ex narratione Halicarnassei supra; neque enim commercium cum Corinthiis habere potuisse videbatur, nisi opportuno ad mare situ. Antonius Massa ejus vestigia hodie *in agro Cornetano* extare contendit. Leander Alberti quindecim millibus passuum Viterbo collocat, vernacule *Tarquene* appellant, iisdem auctoribus.

Nobilissima hæc urbs, non tantum quod a Tarchonte, duodecim civitatum conditore, nomen accepit: nec quod acria diutinaque cum Romanis bella gesserit, Græcorumque commercio opulentissima Reges

(1) Hæc desumpta sunt non ex ipso Julio Obsequente sed ex supplemento Lycostenis, qui ea sumpsit ex Livio Dec. 1. libr. 5. Ex ejusdem Lycostenis supplemento pariter desumpta, quæ ex cap. 37. Obsequentis hic adducuntur.

Romanis dederit; sed quod *Augurii origo* huic debeatur; *Tages* enim in *agro Tarquiniensi* ortus, ut Cicero habet libr. 2. de Divinat. & dixi libr. 3. hoc opere cap. 1.

Plasticen etiam hinc Romanis communicatam docet Plinius libr. 35. cap. 12. & dictum est libr. 3. hoc opere cap. 77.

Denique in hoc agro oves feræ, cervi, & capreæ leporariis includebantur, asservabanturque. M. Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 12. *Nam neque solum lepores eo includuntur silva in jugero agelli, aut duobus, sed etiam cervi, & capreæ in jugeribus multis. Q. Fulvius Lippinus dicitur habere in Tarquiniensi septa jugera quadraginta, in quo sunt inclusa non solum ea, quæ dixi, sed etiam oves feræ.* Vide supra libr. 3. hoc opere, nec jam repeto, sed ad alia pergo.

Faleria una e XII. Etruriæ urbibus, cujus populi Falisci Junonem colebant: a Græco Alæso orti, bello clari, opibus nobiles, victi deletique: non ibi, ubi hodie Mons Flasconis, sed multis millibus inde: Hirpiæ ibi familiæ mirum: Æqui dicti: leges Romanis dederunt, victimasque, farcimina, & linum, & præsepium usum.

CAP. XII.

PHaleria, sive *Faleria*, una e duodecim nobilissimis urbibus. Jul. Obseq. libr. de Prodigiis cap. 31. *Faleriis cælum findi visum*. Hanc quidam asseruere non esse gentem Etruscam, sed peculiari suo idiomate utentem, aliamque ab ea. Auctor Strabo Amasianus libr. 5. Geograph. pag. 156. Ἔνιοι δ' οὐ Τυῤῥηνούς φασὶ τοὺς Φαλερίους, ἀλλὰ Φαλίσκους ἴδιον ἔθνος τινὲς καὶ τοὺς Φαλίσκους πόλιν ἰδιόγλωσσον, οἱ δὲ διανοῦ συμβαλίσκον λέγουσιν, ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Ὀχηκλῶν καὶ Ῥώμης. *Sunt qui Falerios negant esse Tyrrhenos, sed Faliscos gentem esse peculiarem dicant, urbemque eodem nomine peculiari lingua utentem: alii conjectant, Faliscam urbem sitam esse in Flaminia inter Ocriculum, & Romam*. Locum corruptum ita sanamus: Οἱ δ' ἄικον Φαλίσκον λέγουσιν; nam Æquos Faliscos dictos infra dicemus: deinde pro Ὀχηκλῶν, lege Ὀκρίκλων, claro sensu, ut hoc libro infra docebo. (1)

Cur autem Faleriam non esse Etruscam urbem plerique crederent, hæ

(1) Ita jampridem emendaverat etiam Hermolaus Barbarus & ex eo postea Isaacus Casaubonus.

hæ rationes perſuadebant; quod lingua Faliſca ſpecies quædam eſſet, & dialectus Etruſcæ, ut dictum libr. 1. cap. 21. hoc opere. Deinde quod Junonem impenſius, ſacraque Argivorum, contra quam Tuſci faciebant, coluerint, ut libr. 1. ſupra cap. 17. hoc opere demonſtratum. Item quod eſſet Græcorum opus. Stephan. libr. de Urbib. Φαλίσκος πόλις Ἰταλίας ἄποικος Ἀργείων. *Phaliſci urbs Italiæ, Colonia Argivorum;* eam enim Alæſus Rex condidit, ut ex Ovidio, & aliis probavi libr. 2. hoc opere cap. 31.

Superat tamen unius Græculi fidem, atque auctoritatem, in rebus peregrinis balbutientis, Latinorum omnium conſenſus, qui Faliſcos in Etruriæ gentibus annumerant: neque ulla pæne ab Etruſcis mota in Romanos arma, niſi ſociis auxiliaribuſque Faliſcis, ut de Vejentum, Capenatum, Tarquinienſiumque rebus geſtis ex Livio paſſim liquet: dènique ſitus ipſe, de quo paulo poſt, in Etruria fuiſſe convincit.

Urbs ipſa inexpugnabilis, gens valida, & armorum ſciens, ut libr. 5. Decad. 1. Livius deſcribit; & Plutarchus in Camillo pag. 133. Λαβὼν δύναμιν ὁ Κάμιλλος εἰς τὴν Φαλίσκων ἐνέβαλε, καὶ πόλιν ἐρυμνὴν, καὶ κατεσκευασμένην πᾶσιν εἰς πόλεμον καλῶς, Φαλερίους ἐπολιόρκει: *Camillus exercitu conſcripto movit in Faliſcos, urbemque munitam, atque omnibus ad bellum neceſſariis inſtructam, circumſedit Falerios.* Meminit idem in Gracchorum vita pag. 836. argumento claro non tum, neque eo ævo deletam illam urbem, quo obſeſſa eſt.

In hac obſidione nobile illud Romani Camilli facinus memoratur. Ludimagiſter nobiles pueros, veluti unicum ſuperandæ urbis præſidium, in caſtra Romana eduxit: quem Camillus, ne dolo, ac non potius virtute viciſſe videretur, nudatum, plagiſque confectum in urbem remiſit, Anno U. C. 359. ut recte Stephanus Pighius obſervat, & narrat L. Florus libr. 1. Hiſt. Rom. cap. 12. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. & eandem rem copioſe narrat libr. 2. Decad. 5. *Non per inſidias, aut nocturna prælia, aut ſimulatam fugam, improviſoſque ad incautum hoſtem reditus, nec ut aſtu magis, quam ut vera virtute gloriarentur, bella majores geſſiſſe, &c. eadem fide indicatum Pyrrho Regi medicum vitæ ejus inſidiantem, eadem Faliſcis traditum vinctum proditorem liberorum Regis.* Plutarchus loco jam laudato. Joann. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 32. & pag. 65. Polyænus libr. 8. Stratagem. pag. 553. Varus, vetus Poëta libr. 2. apud Priſcianum.

Claudian. libr. de Bello Gildon.

. . . . *ductoſque Camillus*
Trans muros pueros obſeſſæ reddidit urbi.

De ſitu ejus gravis eſt controverſia, uti ex verbis Strabonis ſupra laudatis liquet (1). Vejentibus ſane fuiſſe Falerios contermino s, & cis Ciminiam ſilvam, duo Livii loca probant, adducta ab Antonio Maſſa Ga-

(1) Plures tamen eruditi cenſent, Faleriam eſſe urbem Etruriæ nunc *Galleſe* dictam, ad Tiberim inter urbem Caſtellanam, & Hortam. Alii opinantur fuiſſe Faliſcorum urbem, ubi nunc Civitas Caſtellana; ut Cluverius pag 540. & Holſtenius in notis pag. 57. & 59. Videndus C. V. Fontaninus de Antiquitatibus Hortæ libr. 1, cap. 4. pag. 80.

Galesio J. C. libro de Origine & rebus gestis Faliscorum; unde error manifestus recentium arguitur, qui trans Ciminiam silvam prope Vulsinium lacum eam civitatem collocant, ubi hodie est *Mons Flasco*.

Memorabile est, quod de *Hirpiis*, seu Apollinis sacro apud Faliscos narratur: & non repeto hic dictum libro hoc supra cap. 4.

Idem hic populus *Æqui* dicti, ob æquitatem scilicet eximie apud illos cultam, legesque Romanis traditas, quas in duodecim tabulas retulerunt, ut habes ex Servio, aliisque probatum libr. 3. hoc opere cap. 85. Αἰκανὰς Æcanos vocat imperite Lapus initio vitæ Camilli Plutarchi: Jul. Obseq. capp. 11. 13. 14. 17. 18. Casaubon. ad libr. 5. Strab.

Campi patentes, & uberi pastu, unde victimas soliti Romani petere, quas ob candorem eximie probabant. C. Plin. libr. 2. cap. 103. *In Falisco omnis aqua pota candidos boves facit*. Ita Ovid. libr. 3. Fastor.

Ducuntur niveæ populo plaudente juvencæ,
Quos aluit campis herba Falisca tuis.

Et libr. 4. Fastor.

Colla rudes operum præbent ferienda juvenci,
Quos aluit campis herba Falisca suis.

Et libr. 3. de Ponto Eleg. 8.

Agnaque tam lactens, quam gramine pasta Falisco,
Victima Tarpejos inficit alba focos.

Linum hic probatissimum crescere creditum. Gratius, Vetus Poëta, Augusto coætaneus, in Cynegetico in ipso limine:

At contra nostris imbellia lina Faliscis.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Indutosque simul gentilia lina Faliscos.

Nec ad venationum solummodo retia, sed ad vestes, quæ κυτάσω libr. 5. Oraculor. Sibyllinor. pag. 316. sive κύπασιν audit.

Ab iisdem *farciminum* usus, quæ inde Falisca dicebantur, ad Romanos migrasse, docui supra hoc opere libr. 3.

Iidem quoque præsepium æstivalium Romanis fuere auctores, ut libr. 3. hoc opere observo; magna enim apud eos pascendorum boum cura, campique idonei pastui.

In litore Etrusco inter lacum Aprilem & Populonium fuit urbecula Falesia dicta, ut in Itinerarii Antonini Andreæ Schoti pag. 115. qui notat in Itinerario Rutilii libr. 1. corruptè vocari Faleriam:

Lassatum cobibet vicina Faleria cursum,
Quamvis vix medium Phœbus baberet iter.

Sed corrigendum:

Laxatum cobibet vicina Falesia cursum.

Sequitur paucis interjectis:

Egressi villam petimus, lutoque vagamur:
Stagna placent septo delitiosa vado.

Lude-

Ludere lascivos inter vivaria pisces
Gurgitis immensi laxior unda finit.

In primo versu mendum hæsit, etiam contra quantitatem; sed repone:

Egressi villam petimus lucoque vagamur.

Vetulonia, una e XII. Etruriæ urbibus, & populi Vetuloniatæ: penitus intercidit, ac ne situs quidem, aut locus ruinæ certus: fasces magistratuum invenerunt, ut & secures, curulem, prætestam, & tubam.

CAP. XIII.

V*Etulonia*, sive ut in Codice Ptolomæi ὑετυλώνιον, *Vetulonium*, quin una e primis fuerit Etruriæ urbibus, negari non potest. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, οὐχ' ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι Κλουσῖνοί τε καὶ Α'ῤῥητῖνοι, καὶ Οὐλατέρνοι, οἱ Ῥουσαλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται. *Etrusci submissuros se responderunt, quantum opus esset auxiliorum, non tamen responsum est hoc de communi omnium sententia, sed a quinque tantum civitatibus: hi fuere Clusini, Aretini, Volaterrani, Russellani, Vetulonienses.* Hos memorat etiam C. Plinius libr. 3. cap. 5. eædem urbes ordine inverso, aut mutato reperiuntur: *Rusellani, Arretini, Clusini, Vetulonienses, Volaterrani.* Conditam eam non est dubium, cum aliæ undecim sunt structæ, a Tarchonte, Tyrrheni præfecto, & postea Etruriæ Rege, quidquid Annii sectatores comminiscantur, & in his Æneas Gallettus libr. 2. Universal. Histor.

Terrarum cultumque docens cœlestis Ogyges,
Italiæ Tuscas pelago descendit ad oras,
Pergama tetrapolis Vetulonia condit.

Nulla sane ea illustrior in Etruria, quæ invenit fasces Magistratuum, & secures, lictoresque, ut supra hoc opere libr. 3. cap. 24. docui, sellamque curulem vehendis Magistratibus, & juri dicundo, ut eod. libr. cap. 27. & prætestam, ut ibid. cap. 31. denique & tubam æneam bellicis usibus adaptavit, eodem libr. cap. 67. multis reperies probatum: & sufficit hic unius Silii Italici locus e libr. 8. Punicor.

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis,
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,

Et

Et junxit totidem tacito terrore secures:
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro:
Hæc altas eboris decoravit honore curules:
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Rara ejus apud veteres Scriptores mentio, puto, quod ante Romanam potentiam conciderit, rerum ita volvente conditione. Hermolaus Barbarus putat *Orbitellum* hodie esse, aut, ut alii legunt, *Urvitellum*. Leander Alberti nomen hodiernum facere contendit *Silvam Vetlettam*, aut *Vetuliam*; viderint ipsi. Nec de situ quidquam certi constituere possum in tanta vetustatis caligine. Nonnulli locum desertum volunt esse, tribus a mari millibus passuum, inter Populoniam, & Pisas. Nugatur Petrus Marsus, nec quidquam novi, quo suam probet sententiam, adducit. (1)

Populonia, una e XII. Etruriæ urbibus, Volaterranorum Colonia: res claras terra marique gessit: Syllanis temporibus deleta: non ad ostium Umbronis sita: portu opportuna: Episcopatu clara, qui Massam translatus: Sancti.

CAP. XIV.

POpulonia, ut apud Latinos Scriptores effertur, Itinerarium Scoti, seu Antonini Augusti, Livium, Virgilium, Rutilium, Melamque libr. 2. cap. 4. Græcis Ποπλώνιον, *Populonium*, Straboni, Stephano, Ptolomæo dictum, una fuit e duodecim Etruriæ civitatibus, auctore Diodoro Siculo libr. 5. Bibliothec. pag. 294. qui eam cumulatissime laudat, quem adi. Præclarum de ea etiam apud C. Plinium testimonium libr. 3. cap. 5. *Populonium Etruscorum quondam tantum in hoc litore*: tantam vult urbis illius fuisse vetustatem, ut cum ea floreret, nullum aliud esset propugnaculum toto ei litori impositum, nullus alius portus. Idem etiam auctor *Jovis simulacrum in urbe Populonia*, sive ut in aliis editionibus *Populonio*, *ex unis*, conspiciebatur, *tot ævis incorruptum* libr. 14. cap. 1. in principio.

Ste-

(1) Phil. Cluverius libr. 2. pag. 472. collocat Vetulonii urbem circa paludem calidarum aquarum, quam *le Caldane* vocant ex Plin. libr. 2. cap. 103. & fluviolum Corniam: atque extare etiam hodie, inter Populonii ruinas & Turrim S. Vincentii III. millibus passuum a mari, insignes urbis antiquæ reliquias, vulgari vocabulo *Vetulia* dictas, & silvam juxta seu circum sitam *Vetletta*. Inde emendat Tabulam Itinerariam: *Vadis Volaterris X. Populonio X.* sic: Vadis Volterranis XIII. Vetulonis XX. Populonio X. nam hodieque inter Vada & Populonium XXX. fermè computantur millia: inter Populonii vero, & Vetuloniorum vestigia decem circiter.

Stephan. libr. de Urbib. Ποπλώνιον πόλις Τυῤῥηνῶν, τὸ ἐθνικὸν Ποπλώνιος. *Populonium urbs Etruscorum*, cujus populi *gentiles Populonii*. Meminit etiam ad Dionysii Periegesin Eustathius.

Quomodo floruerit, & ut Syllanis temporibus obsessa, deletaque: ejus quoque situs amœnitatem & navale describit pulcherrime Strabo Amasian. libr. 5. pag. 154. Τὸ δὲ Ποπλώνιον ἐπ' ἄκρας ὑψηλῆς ἵδρυται κατεῤῥωγυίας εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ χεῤῥονησιζούσης πολιορκίαν καὶ αὐτὸ δεδεγμένον περὶ τοὺς αὐτοὺς καιρούς, τὸ μὲν οὖν πολίχνιον πᾶν ἔρημόν ἐστι πλὴν τῶν ἱερῶν καὶ τῶν κατοικιῶν ὀλίγων, τὸ δ' ἐπίνειον οἰκεῖται βέλτιον, πρὸς τῇ ῥίζῃ τοῦ ὄρους λιμένιον ἔχον, καὶ νεωσοίκους. διὸ καὶ δοκεῖ μοι μόνη τῶν Τυῤῥηνίδων τῶν παλαιῶν αὕτη πόλεων ἐπ' αὐτῇ τῇ θαλάττῃ ἱδρῦσθαι: αἴτιον δ' ἐστὶ, τὸ τῆς χώρας ἀλίμενον, διόπερ παντάπασιν ἔφευγον οἱ κτίσται τὴν θάλατταν, ἢ προεβάλλοντο ἐρύματα πρὸς αὐτοῖς, ὥστε μὴ λάφυρον ἕτοιμον ἐκκεῖσθαι τοῖς ἐπιπλεύσασιν, ἔστι δὲ καὶ θυννοσκοπεῖον ὑπὸ τῇ ἄκρᾳ. *Populonium situm est in promontorio sublimi, quod præruptum in mare exit, ac peninsulam efficit. Id quoque oppidum sub idem tempus* (Syllanæ proscriptionis) *obsidionem pertulit, nunc desertum plane est, si templa, & domos paucas demseris. Navale melius frequentatur ad radices montium, lacu non magno præditum, & domos recipiendis navibus habens. Itaque mihi sola de omnibus Etruscis urbibus vetustis hac ad mare ipsum condita fuisse videtur, cum conditores omnibus modis mare fugerent, quod importuosa ea esset regio, aut propugnacula saltem adjicerent, ne prædationibus appellentium essent expositi. Est & specula in promontorio, unde thynni observantur.* Eadem pæne Plinius, supra laudatus.

Portus opportunitatem, cum alii multi, tum T. Livius loquitur 3. Decad libr. 10. ad finem. *Claudium Consulem profectum tandem ab urbe inter portus Cossanum Lauretanumque atrox vis tempestatis oborta in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum pervenisset, stetissetque ibi, dum reliquum tempestatis exsæviret, Ilvam insulam, & ab Ilva Corsicam, a Corsica in Sardiniam trajecit.* Strabo loco laudato viciniam Ilvæ & Corsicæ etiam describit, quo factum autumo, ut ferro abundare Populonienses crederentur, ob Ilvæ scilicet viciniam; sic enim idem T. Livius 3. Decad. libr. 8. in fine. *Etruriæ primum populi, pro suis quisque facultatibus Consulem adjuturos polliciti, Cærites frumentum sociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta navium & frumentum, Arretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta, summam pari cujusque generis expleturos: secures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus esset, tritici centum & viginti millia modium, in viaticum decurionibus remigibusque collocaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis silvis est usus.*

Coloniam eam a Volaterranis deductam, Ivo Carnotensis MS. libr. de Undecim Europæ regionis, fidem facit: *Populonia Colonia Volaterranorum, a Rege Propertio deducta, portu commoda, & florens opibus.*

Eadem omnino ante illum Servius Maurus in libr. 10. Æneid. pag. 582. *Populonia, civitas Tusciæ, matrem autem eorum, qui venerant, patriam dixit, ut alibi*, insignem, quem mater Aritia misit. *Quidam Populoniam post duodecim populos in Etruria constitutos, populum ex insula Corsica in Italiam venisse, & condidisse dicunt. Alii Populoniam Volaterranorum Coloniam tradunt. Alii Volaterranos eripuisse Corsis Populoniam dicunt*. Utcumque se res habet, illud certe in confesso est, opulentam, & potentem fuisse urbem, usque adeo ut Æneæ auxilia submisisse tradat Virgilius loco jam laudato:

Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes:

Varias hæc novercantis fortunæ vicissitudines experta, qua ratione in rebus Etruscorum cum Romanis, uti ceteri Etruriæ populi, nusquam a Livio aut Halicarnasseo nominetur, non facile dixerim. Syllana proscriptione, uti a Strabone jam citato discimus, funditus eversa est, relictis ædibus tantum sacris, & pauculis casis, reparata tamen postea: & cum Bernardus, Caroli Magni nepos, in Italia rerum potiretur, a Nicea patricio Constantinopolitano, Imperatoris præfecto, denuo direpta, soloque æquata. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 123. Et truculentiam alterius rursus devastationis habes apud M. Ant. Sabellicum Ennead. 8. libr. 6. pag. 543. Juxta illud littus etiam, ac pæne in ipso portus ostio, Basilius Gensericum Vandalorum Regem profligavit, ut Flavius Blondus scripsit, qui tamen errat, eam ad Umbronis ostium ponens, uti Chartæ Geographicæ, & res ipsa probant. Quæ Zacharias Zachius Volaterranus de ejus laude apud Leandrum Alberti Italiæ Descript. pag. 31. memorat, consuli possunt: Hodie certe præter nomen, & oppidulum pastorale, nihil omnino restat: quod minus mirum, nam & sub Theodosio Seniore jam emarcuerat ejus gloria, dirutis scilicet ædificiis, uti liquet ex Rutilio Numatiano urbis sub eo præfecto libr. 1. Itinerar. ubi versus hi cultissimi leguntur:

Proxima securum reserat Populonia littus,
Qua naturalem ducit in arva sinum.
Non illic positas extollit in æthera moles,
Lumine nocturno conspicienda Pharos.
Sed speculam validæ rupis sortita vetustas,
Qua fluctus domitos arduus urget apex.
Castellum geminos hominum fundavit in usus,
Præsidium terris, indiciumque fretis.
Agnosci nequeunt ævi monimenta prioris,
Grandia consumpsit mœnia tempus edax:

Sola

Sola manent interceptis vestigia muris,
Ruderibus latis tecta sepulta jacent.
Non indignemur, mortalia corpora solvi:
Cernimus exemplis oppida posse mori.

Episcopatus titulo insignis mansit, donec Episcopo suo nefarie interempto, sedes Massam fuit translata: quæ & ipsa quoque urbs, olim sub Senensi principatu, nunc vero Serenissimi Magni Etruriæ Ducis ditioni parens. Istos ego igitur Episcopos Populoniæ deprehendi.

Asellum. In Decreto Symmachi Papæ circa annum 498. ut in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ apparet pag. 578.

Paulum. Anastasius Bibliothecar. in Nicolao primo pag. 324. & pag. 326. Ejusdem etiam meminit Guilielmus Bibliothecarius in Hadriano 2. pag. 342. & pag. 344. eum missum ad fidem Bulgaris annuntiandam, idem scribit, circa annum 884.

Sancti quoque non pauci hanc civitatem illustrarunt; aliquos adscribam, qui memorabiliores sunt.

S. Regulus, qui sub Totila martyrium passus, Martyrologium Romanum, & Venerabilis Beda 1. Septembr.

Septembris Regulus tenet, orditurque Kalendas,
Regulus Antistes sibi qui caput ense peremptum
Portavit binis Christo stadiis faciente,
Cujus relliquias nunc urbs Lucensis adorat.

S. Cerbonius Episcopus, & Confessor. Sigibert. Chronico. anno 536. D. Gregor. libr. 3. Dialogor. cap. 11. Martyrolog. Roman. 10. Octobr.

Corythus, una e 12. Etruriæ urbibus, Regum sedes: funditus interiit: ex ejus ruderibus crevit Cortona, & fortassis Arretium.

CAP. XV.

Corythum civitatem, monti ejusdem nominis impositam, vetustissimam fuisse, vel ex eo apparet, quod Regum diu ante res Romanas fuerit domicilium, atque adeo diruta ante potentiam Romanam, ut nulla ejus in ullo Etruscorum cum Romanis bello reperiatur. Vera illa tamen de ea esse convincit Servii Honorati auctoritas ad libr. 3. Æneid. v. 170. *Quidam autem de Coryto hanc fabulam tradunt. Dardanus cum equestri prælio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam resistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est: tum propter rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit, cui Coryto nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Corythum montem, in quo Corythus Tusciæ Rex sepultus est.* Si a Dardano conditam Corythum verum asseritur, erit profecto Troja illa cantatissima antiquior, quod non caret insigni gloria. Idem Servius ad libr. 10. Æneid. pag. 610. *Corythus est & civitas Tusciæ, & mons.* Et rursus ad libr. 3. Æneid. pag. 270. *Profectus de Corytho civitate Tusciæ.* Apud eundem corrupta hæc dictio ad libr. 1. Æneid. pag. 196. *Corynthum Tusciæ civitatem;* sed tu repone fidenter: *Corythum Tusciæ civitatem.* Et libr. 7. Æneid. pag. 458. *Oppidum & mons dicti a Rege Corinthi.* Scribendum erat, *a Rege Corythi.* Errat etiam vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 64. Satyr. 8. qui montem eum *in Achaja* locat, cum sit *in Etruria.* Halicarnass. libr. 1. pag. 12. Ita Poëtæ intelligendi. Juvenal. loco laudato:

. . . . venale pecus Corythi posteritas.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Corythi.

Et libr. 5. Punicor.

. . . . Corythi nunc diruat arcem.

Virgil. libr. 3. Æneid.

. . . . . Corythum, terrasque require
Ausonias.

Et libr. 9. Æneid.

. . . extremas Corythi penetravit ad urbes.

Et libr. 10. Æneid.

Vene-

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron
Grajus homo.

Et libr. 7. Æneid.

. . *illum Corythi Tyrrhena a sede profectum.*

Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner. ad finem:

Per Corythi populos arva beata regit.

Plura reperies de urbe hac, & Rege supra hoc opere a me dicta libr. 2. cap. 10. nam ab ista Regum Etruscorum stemma secundum appellationem sortitum est. Et forte Cortona ex ejus ruinis crevit, uti suo loco videbitur, ut etiam & Arretium.

Vulsinii, una e 12. Etruriæ urbibus: caput olim totius gentis, factis, & opibus nobilis: a monstro depopulata: igni cœlesti exarsit: patria Sejani: a servis suis, & libertis pæne oppressa: molas invenit: Episcopatus.

CAP. XVI.

VOlsinii, ut in veteri lapide, supra laudato cap. 8. hujus libri, vel *Vulsinii*, ut frequentior habet usus, una fuit ex celebratis Etruriæ duodecim civitatibus: Straboni inter illas Οὐλσίνιον appellatur libr. 5. pag. 156. hodie *Bolsena*, paulatim veteri detorto nomine audit: & visitur tenuis vicus in itinere Romano, ad radices prærupti montis, non longe a lacu sui nominis. Nobilitatem & opulentiam gentis colligere licet ex T. Livio, non uno loco, maxime vero 1. Decad. libr. 10. sed & libr. 9. ejusdem Decadis post impetratas quadraginta annorum inducias, urbem expugnatam prodit. Verba non appono. Victoriæ remoram faciebat situs; nam ad prærupti montis radices posita, lacu & silva inaccessa, diu ab obsidentium injuria tuta fuit. D. Juvenal. Satyr. 3. v. 191.

Aut positis nemorosa inter juga Volsiniis, aut
Simplicibus Gabiis.

Et tum primum Vertumnus, sive Vortunus, Etruscorum Deus, ac Rex, Romam est translatus, ut docui libr. 1. hoc opere supra cap. 15. & libr. 2. cap. 6. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

Tuscus ego, & Tuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia, Volscinos deseruisse focos.

Quam multæ, deleta ea urbe, *statuæ* Deorum sint Romam translatæ, ex Plinio docui libr. 3. supra hoc opere cap. 76. & Plinius ex Metrodoro vetusto scriptore. Deam

Deam *Nortiam*, five *Nurtiam*, ab Volfinienfibus præcipuo honore cultam, invenies libr. 1. fupra hoc opere cap. 15.

Molas inibi *inventas* & Plinius auctor prodit, & ego probavi libr. 3. cap. 68. fupra hoc opere, quem locum vide.

Depopulatam hanc urbem *fubeunte Volta monftro*, *evocatumque* id prodigii *a Porfena Rege* C. Plinius eft auctor libr. 2. cap. 53.

Atque duplex quidem ejus hæc fuit everfio, femel a Romanis victoribus, iterum a monftro: tertia quoque ruina non levior obtigit, & defcribitur ab eodem Plinio libr. 2. cap. 52. *A Saturni ea fidere proficifci fubtilius ifta confectati putant, ficut cremantia a Marte, qualiter cum Volfinii oppidum Tufcorum opulentiffimum totum concrematum eft fulmine*. Q. Flor. Tertullian. libr. de Pallio cap. 2. *Ex hujufcemodi nubilo & Tufcia Volfinios priftinos deufta*. Et in Apologet. cap. 40. *Sed nec Tufcia atque Campania de Chriftianis querebantur, cum Volfinios de cælo, & Pompejos de fuo monte profudit ignis*. Ubi perperam Francifcus Zephyrus vocat *Volfinium*, cum Latini fcriptores *Volfinios* tantum efferant. Quæ clades incidit in Confulatu C. Valerii, & M. Herennii, Anno fcilicet U. C. 661. ut Joachimus Camerarius notat, & narrat Julius Obfequens libr. de Prodigiis cap. 112. *Vulfiniis prima luce flamma emicare vifa, cum in unum coiffet, os flammæ ferrugineum oftendit, cælum vifum defcendere, cujus hiatu vortices flammæ apparuerunt*.

Denique gravem jacturam paffa eft hæc civitas, fervis, & libertinis arma in dominos & patronos capientibus, quod bellum eleganter, licet non fuis verbis, narrat Paulus Orofius libr. 4. cap. 5. *Tunc etiam Vulfinienfes, Etrufcorum florentiffimi, luxuria pæne perierunt; nam cum licentia in confuetudinem prorogata, fervos fuos paffim liberos facerent, conviviis allegarent, conjugiis honeftarent, libertini in partem poteftatis recepti, plenitudinem per fcelus ufurpare meditati funt, & liberati fervitutis jugo, ambitu dominationis arferunt, & quos dominos fubditi æquanimiter dilexerant, eos jam liberi, quos dominos fuiffe meminerant, execrati funt. Itaque confpirantes in facinus libertini, quorum tanta manus fuit, ut fine controverfia aufo potirentur, correptam urbem fuo tantum generi vindicant: patrimonia, conjugiaque dominorum fibi per fcelus ufurpant: extorres dominos procul abigunt, qui miferi, exules egentefque Romam deferuntur, ubi oftentata miferia, querelaque defleta, per Romanorum feveritatem & vindicati funt, & reftituti*. Sed quibus confulibus, quo duce id actum, ut altum apud illum eft filentium, ita graviffima eft apud alios controverfia. Rem exiftimo parum compertam; ideoque libidinem fervorum, fuppreffo ducis Romani ultoris nomine, exaggerat M. Valerius Maximus libr. 9. cap. 1. in Externis num. 2. *Quæ etiam Volfinienfium urbem gravibus & erubefcendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus & legibus ornata: Etruriæ caput habebatur; fed poftquam luxuria prolapfa eft, in profundum injuriarum & turpitudinis decidit, ut fervorum fe, infolentiffimæ dominationi fubjecerit, qui pri-*

mum

inum admodum pauci senatorium ordinem intrare ausi, mox universam Rempublicam occuparunt: testamenta ad arbitrium suum scribi jubebant: convivia, cætusque ingenuorum fieri vetabant: filias dominorum in matrimonium ducebant: postremo lege sanxerunt, ut stupra sua in viduis pariter ac nuptis impunita essent: ac ne qua virgo ingenua nuberet, cujus castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset. Consules sane eo anno fuisse feruntur M. Valerius Maximus, Q. Mamilius Vitulus. Expeditionis susceptæ ducem volunt quidam esse Fabium Gurgitem. L. Flor. libr. 1. cap. 21. *Volsinii opulentissimi Etruscorum, implorantes opem adversus servos quondam suos, qui libertatem a dominis datam in ipsos erexerant, translataque in se Republica dominabantur; sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pænas dederunt.*. L. Florum sequitur Julius Obsequens libr. de Prodig. cap. 27.(1) *Secutum est quoque libertinorum Volciensium* (legendum est omnino ex auctoribus jam adductis, *Volsiniensium*) *adversus dominos conspirantium nefandum scelus, qui tamen mox, Fabio Gurgite duce, pænas dederunt*. Mendum esse in utroque scriptore suspicor; nam Fabium hunc in obsidione intetemptum, est apud Joannem Zonaram Tom. 3. Annalium: & Missum cum imperio *Decium Murænam* plerique existimavere. Raphaël Mapphæus Volaterr. libr. 5. pag. 139. Commentariot. sed erravit ille, ut opinor, qui Decio Murænæ hoc opus demandatum vult; cum potius *Decium Murem* dicere expeditionis caput debuit. Auctor Viror. Illustr. cap. 36. *Volsinii, Etruriæ nobile oppidum, luxuria pæne perierunt; nam cum servos temere manumitterent, dein in curiam legerent, consensu eorum oppressi, cum multa indigna paterentur, clam Romam profecti, auxilium petierunt: missus Decius Mus, mox libertinos omnes superavit, in carcere necavit, aut dominis in servitutem restituit*. Sed neque sana huic fides, & facile existimaverim, memoria omnes, quos hactenus laudavi, lapsos, maxime adductus narratione Joannis Zonaræ, qui Fabium, ut dixi, consulem ante captam urbem interfectum tradit: ac deinde eum consulem, qui obsessam expugnaverit, everteritque, libertinos ditissimis cruciatibus enecaverit, non nominat. Neque vero crediderim, Fabium illum, ab eo nominatum consulem, eo anno fuisse; cum, ut superius ostendi, alii duo consules reperiantur. Quid ergo? in tanta caligine, & pugnantia scriptorum, verisimilior videtur fides Capitolinarum Tabularum, in quibus *M. Fulvius Consul* Anno U.C. 489. *de Volsiniensibus triumphum egit*. Quæ opinio certior est, veriorque.

Nobilitata insuper ortu Sejani, qui omnia apud Tiberium Principem poterat. C. Tacit. libr. 4. Annal. in limine. *Genitus Vulsiniis* Sejanus *patre Sejo Strabone equite Romano*. Turpe mendum in veteri Scholiaste D. Juvenalis ad v. 76. Satyr. 10. *Fortunam vult intelligi Poëta, quæ apud Nyrtiam colitur, unde fuit Sejanus*. Lapsus est, inquam, pudende-

(1) Imo Lycosthenes qui supplevit Julium Obsequentem.

dendus; nam nihil de Fortuna Satyricus, sed de *Nyrtia*, sive *Nurtia*, *Vulsiniensium Dea*; ut ex Tertulliano ostendi libr. 1. supra hoc opere cap. 15. Deinde quod dicat Sejanum Nyrtia oriundum, caret auctore: neque vero ullus locus eo nomine apud Geographos; ergo vult Juvenalis, parum abfuisse, si Dea sua municeps Nurtia favisset, quin ipse Augustus fuisset renunciatus a Romanis; ait enim:

> . . . . . *idem populus, si Nurtia Tusco*
> *Favisset, si oppressa foret secura senectus*
> *Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora*
> *Augustum.*

Denique meminit Julius Obsequens libr. de Prodigiis cap. 39. *Vulsiniis lacus sanguine manavit.* Et rursus cap. 3. *Vulsiniis Luna nova decidit, & non nisi hora tertia postero die comparuit.* Est & rescriptum Valentiniani A. L. 61. C. Theod. de Decurionibus. *Urbis Vulsiniensis principales. &c.*

Celebris praeterea haec urbs Episcopi sede, licet hodie eo careat honore, ut *in notitia Episcopatuum* habetur apud Aubertum Miraeum libr. 4. Invenio tamen in decreto S. Symmachi Papae circam Annum Domini 499. subscripsisse, Gaudentium quendam Volsinensem Episcopum, sic

Gaudentius Volsinensis.

Et statim post

Item Gaudentius Episcopus Volsiniensis
pro Projectitio Episcopo Foronovano.

Care,

Cære, sive Agylla, una e 12. Etruriæ urbibus, opibus & fama nobilis, Regum Etruscorum sedes: Cærites populi ejus, Gallos, qui Romam cœperant, præda exuerunt: Præfecturæ jus habebant: eorum tabulæ: aquæ salubritate præcipuæ: exularunt ibi Tarquinii Regis filii.

C A P. XVII.

CÆre, sive *Agylla*, aut, ut apud Lycophronem in Cassandra habetur, Ἀγγύλλα, hodie *Cervetere*, paululum corrupto veteri nomine, Græcorum indubie fuit colonia, adeoque inter primas duodecim Etruriæ urbes habenda, uti inter omnes veteres modernosque Sctiptores constat. Stephan. libr. de Urbib. Καιρὴ πόλις Τυῤῥηνίας, τὸ ἐθνικὸν Καιρητανὸς, εἴρηται ἐν τῷ περὶ ἀγγύλλης, aut ut aliis Ἀγύλλης. *Cære urbs Etruriæ, gentile vero Caretanus, olim sane Agylla audiebat*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Caretanus amnis, & ipsum Cære, intus millibus passuum quatuor, Agylla a Pelasgis conditoribus dictum*. Originem his verbis, & situm describit, dum quatuor passuum millibus a mari distare asserit, ita tamen, ut a præternavigantibus posset videri, ut ex Rutilio Numatiano, paulo infra laudando, constat. *Inter Cossam & Romam* locum quendam *Cerejas* Scotus, sive Antoninus in Itinerario locat; sed revera Cære legendum esse & Topographia ostendit, & MS. Codex, quem Carolus Sigonius vidit: nec vero ullus locus, eo nomine *Cerejas*, in Tuscia reperitur. Rutil. itaque Numatianus Urbi præfectus libr. 1. Itiner.

Jam Caretanos ostentat navita fines,
Ævo deposuit nomen Agylla vetus.

Videtur itaque *Agylla* vocata, cum primum a Pelasgis condita esset: postea advenientibus Lydis restaurata nomen *Caretis* a casu quodam accepisse, quippe diu ante Mæonum in Italiam adventum, urbs erat & ab Aboriginibus possidebatur. Halicarnass. libr. 1. pag. 16. Καὶ πόλεις πολλὰς τὰς μὲν οἰκουμένας καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σικελῶν τὰς δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες ᾤκουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐστὶν ἥτε Καιρητανῶν πόλις Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη. *In his multa oppida, partim ante ab hostibus Siculis habitata, partim a se condita tenuerunt indivisa gentes sociæ Pelasgi & Aborigines, ex quibus sunt Cære, dictum Agylla illo*

ſeculo. Jacobus Dalechampius, vir doctus, in hoc tamen vehementiſſime errat, & Strabonem longe veraciſſimum, & rerum geographicarum callentiſſimum, imperitiæ, Hermolaum Barbarum erroris inſimulavit, in hæc verba: *Prope id in ſaxoſi montis tumulo ad quatuor millia paſſuum manent ruinæ Agyllæ. Strabo imperite cum Cære Agyllam confundit. Ptolemæo Alſium, quod Agyllam eſſe quidam volunt, Pyrgis vicinum, & maritimum eſt, Cære mediterraneum prope Faleriam.* Hæc ille, vituperandus ſane, quod tot claris ſcriptoribus audeat contradicere; nam & Plinius & Servius, & Numatianus, & Strabo conſentiunt, unam eandemque urbem Cære & Agyllam. Julius Solinus Polyhiſtor. cap. 2. Agyllam a Pelaſgis conditam refert. Servius quidem ad libr. 8. Æneid. pag. 522. ex Ygino, ſive Higino liberto Auguſti libr. de Urbibus Italicis: *Agylla, civitas eſt Tuſciæ, a conditore Agella appellata, cui ex inſcientia Romana aliud eſt nomen inditum; nam cum Romani euntes per Tuſciam interrogarent Agyllinos, quæ diceretur civitas; illi, utpote Græci, quid audirent ignorantes, & optimum ducentes, ſi prius eos ſalutarent, dixerunt,* Χαῖρε, *quam ſalutationem Romani nomen civitatis eſſe putaverunt, & detracta aſpiratione, eam Cære nominaverunt, ut dixit Hyginus de Urbibus Italicis.* Idem rurſus ad eundem librum pag. 516. VRBIS AGYLLINAE SEDES, *quæ nunc Cære dicitur:* & paucis interjectis: *Sane hanc Agyllinam quidam a Pelaſgo conditam dicunt, alii a Telegono, alii a Tyrrheno Teleſi filio.* Porro hiſtoriam mutati nominis longe aliter narrat Strabo, ut mox dicetur; ſed parum ſane intereſt.

Regum Etruſcorum hic ſedes. Feſt. Pompejus libr. 13. In *Oſcillum: Latinus Rex quod prælio, quod ei fuit adverſus Mezentium Cæritum Regem nuſquam apparuerit.* Vide libr. 2. ſupra hoc opere cap. 37. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. *Inde Turnus, Rutilique diffiſi rebus, ad florentes Etruſcorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans.* Virgil. libr. 7. Æneid.

Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros.

Et libr. 8. ſitum, quem nos antea attigimus, egregie inſinuat:

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis inſedit Etruſcis:
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.

Virtutem hujus commendat Idem libr. 12. Æneid.

Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.

Locus eſt Strabonis libr. 5. pag. 152. lectu digniſſimus, quem apponam. Περὶ μὲν τῆς ἐπιφανείας τῶν Τυῤῥηνῶν ταῦτα, καὶ ἔτι τὰ τοῖς Καιρετανοῖς πραχθέντα, καὶ γὰρ τοὺς ἑλόντας τὴν Ῥώμην Γαλάτας κατεπολέμησαν, ἀπιοῦσιν ἐπιθέμενοι κατὰ Σαβίνους, καὶ ἅπερ ἑκόντων ἔλαβον Ῥωμαίων ἐκεῖνοι λάφυρα, ἄκοντας ἀφείλοντο,

το, πρὸς δὲ τούτοις, τοὺς καταφυγόντας παρ' αὐτοὺς ἐκ τῆς Ῥώμης ἔσωσαν καὶ τὸ ἀθάνατον πῦρ, καὶ τὰς τῆς Ἑστίας ἱερέας. οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι διὰ τοὺς τότε φαύλως διοικοῦντας τὴν πόλιν, οὐχ ἱκανῶς ἀπομνημονεῦσαι τὴν χάριν αὐτοῖς δοκοῦσι. πολιτείαν γὰρ δόντες, οὐκ ἀνέγραψαν εἰς τοὺς πολίτας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς μὴ μετέχοντας τῆς ἰσονομίας, εἰς τὰς δέλτους ἐξώριζον τὰς Καιρετανῶν. παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν εὐδοκίμησεν ἡ πόλις αὕτη, διά τε ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην. τῶν τε γὰρ λῃστηρίων ἀπέσχετο, κ̧ πεδυναμένη πλεῖστον, καὶ Πυθοῖ τὸν Ἀγυλλαίων καλούμενον ἀνέθηκε θησαυρόν. Ἄγυλλα γὰρ ἐλογίζετο τὸ πρότερον, ἡ νῦν Καίρεα (vel ut in alio Henrici Schrimgeri codice Καίρη, sive Καῖρε(1)) καὶ λέγεται Πελασγῶν κτίσμα τῶν ἐκ Θετταλίας ἀφιγμένων τῶν δὲ Λυδῶν οἵ περ Τυῤῥηνοὶ μετωνομάσθησαν ἐπιστρατευσάντων τοῖς Ἀγυλλαίοις, προσιὼν τῷ τείχει τὶς ἐπυνθάνετο τοὔνομα τῆς πόλεως. τῶν δ' ἀπὸ τοῦ τείχους Θετταλῶν τινὸς ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι προσαγορεύσαντος αὐτὸν χαῖρε; δεξάμενοι τὸν οἰωνὸν οἱ Τυῤῥηνοὶ τοῦτον ἁλοῦσαν τὴν πόλιν μετωνόμασαν, ἡ δὲ οὕτω λαμπρὰ καὶ ἐπιφανὴς πόλις ἴχνη σώζει μόνον, εὐανδρεῖ δ' αὐτῆς μᾶλλον τὰ πλησίον θερμά, ἃ καλοῦσι Καιρετανὰ, διὰ τοὺς φοιτῶντας θεραπείας χάριν: quæ Latinis ita possunt reddi. *Hæc de Etruscorum claritate, quibus adiici potest Caretanorum facinus; hi etenim Gallos, qui Romam ceperant, debellaverunt, adorti eos in Sabinis, invitisque eam extorserunt prædam, quam illi volentibus Romanis abstulerant. Præterea Romanos, qui Cære confugerant, & æternum ignem, ac Virgines Vestales conservaverunt: ac videntur mihi Romani propter eos, qui tum urbem male administrabant, non satis memores accepti beneficii se exhibuisse; cum enim eis jus civitatis darent, inter cives tamen nomina eorum non retulerunt: quin & alios, qui æquali jure cum civibus reliquis non fruerentur, in Cæritum tabulas rejiciebant. Sed apud Græcos urbs ea nobilitata fuit ob justitiam, & fortitudinem; nam & abstinuit latrociniis, quamquam posset plurimum, & apud Delphos donarium, quod Agyllinorum thesaurus vocatur, consecravit. Olim enim Agylla usurpabatur, quæ nunc Cære, ferturque condita a Pelasgis, qui e Thessalia venerant, quos cum Lydi, qui Tyrrheni sunt dicti, bello petiissent, accessisse quendam ad murum, & quod nomen esset urbi, interrogasse: & cum Thessalorum quidam de muro loco responsi eum salvere jussisset* (Χαῖρε *id Græce dicitur*) *omen accepisse Tyrrhenos, atque urbi captæ nomen Cære fecisse. Hodie urbis tam splendidæ quondam & claræ tantum restant rudera: magis frequentantur ab hominibus thermæ vicinæ Cæretanæ, propter eos, qui valetudinis causa eo commeant.* Hæc ille.

Singula percurram. Ac primum apud nullum alium, quod sciam, legitur, Gallos Brenno duce Romæ victores, præda a Cæretanis exutos, nisi apud hunc nostrum. Camillum omnes pæne historici eos insecutum, fugasseque, ac spolia captæ urbis retulisse ajunt: unicus est C. Suetonius in Tiberio cap. 3. qui contradicat: *Drusus, hostium duce Drauso cominus trucidato, sibi posterisque suis cognomen invenit. Traditur*

I 2 *etiam*

(1) Non solum in Codice Schrimgeri, sed in aliis MSS legitur Καῖρε. In Steph. habetur & Καῖρε, & Κάιρη; Verum Casaubonus putat posse vulgatam lectionem defendi, quum solent Strabo hac forma similia efferre, sic Theate paulo infra dicit Τεατεάν.

etiam Propratore ex provincia Gallia retulisse aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum: nec, ut fama, extortum a Camillo. Ambiguum sane est, a quo duce, aut ubi Galli Senones fuerint superati, nisi & pluries, & pluribus in locis eos fugatos dicamus: quod & verum est; semel quippe ad Anienem, duce Manlio: iterum in Pontino agro, a Valerio Corvino, Tribuno Militum: tertio ad Vadimonis lacum in Etruria a P. Cornelio Dolabella Consule: denique quarto in Sabinis a Cæretanis verisimile est, illos profligatos, eo ipso tempore reliquiis omnibus per totam Italiam sparsis, deletisque, quo bellum Tarentinis fuit indictum. Fl. Eutrop. libr. 2.

Quod Cæretani sacra populi Romani, ac Virgines Vestales bello Gallico in urbem suam receperint, narrant plenissime Livius 1. Decad. libr. 5. L. Florus libr. 1 cap. 13. Valer. Max. libr. 1. cap. 1. num. 10. hoc tantum discrimine, quod Livius hominem illum plebejum, qui plaustro sacra vexerit, *L. Albinum* vocet, Florus *L. Albinium*, Valerius vero *L. Alvanium;* sed parum interest, dummodo constet, summa veneratione ea a Cæretanis tractata, usque adeo, ut inde *Ceremoniæ* nomen suum acceperint, ut docui libr. 3. supra hoc opere cap. 5.

De Cæritum tabulis a Strabonis narratione discrepant alii. Ascon. Pædian. in Divinat. in C. Verrem: *Regendis moribus civitatis Censores quinto quoque anno creari solebant: hi prorsus cives sic notabant, ut qui Senator esset, ejiceretur Senatu: qui eques Romanus, hi equum publicum perderet: qui plebejus, in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriæ suæ, sed ad hoc esset civis tantum, tantummodo, ut pro capite suo tributi nomine æra præberet.* A. Gell. libr. 16. cap. 13. *Primos autem municipes sine suffragii jure Cærites esse accepimus, concessumque illis, ut civitatis Romanæ honorem quidem caperent, sed negotiis tamen, atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis, custoditisque: hinc tabulæ Cærites appellatæ, viceversa, in quas Censores referri jubebant, quos notæ causa suffragiis privabant.* Eadem etiam apud T. Livium loco laudato.

De latrociniis, & pyratica Etruscorum dixi supra hoc opere libr. 3. cap. 84. Et de donariis, Delphicoque thesauro, abunde ipse idem Strabo libr. 9. & ego in Antiquit. Roman. libr. 2. cap. 2.

Denique aquarum salubritate ager iste nobilitabatur, ut habes multis a me discussum libr. 1. hoc opere cap. 13.

Municipium inter omnes Italicas civitates hanc primum fuisse, ex A. Gellii verbis, supra hoc capite laudatis, discimus. *Præfecturam* etiam habuisse docemur ex Festo Pompejo libr. 14. in voce *Præfecturæ*. Nunc res cum Romanis gestas videamus. Tarquiniensibus igitur adjuncti, prædari agrum populi Romani non sunt veriti, donec T. Manlio Dictatore dicto, & A. Cornelio Cosso Magistro equitum, bellum iis indictum: qui statim legatis ad Senatum missis, erroris veniam impetravere, & pacem firmam, sola sacrorum bello Gallico conservatorum com-

commemoratione, ut narrat Livius 1. Decad. libr. 7. Quam potenter tamen Romanis restiterint insequentibus bellis, & quantus illius populi fuerit splendor, colligi potest ex uno Dionys. Halicarnassei loco, & insigni encomio libr. 3. pag. 193. Καὶ ὡς οὐδὲν αὐτὴν ἔτι βλάπτειν εἶχεν, ἐπὶ τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δυνάμιν, ἣ πρότερον μὲν Ἄγυλλα ἐκάλετο, Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων, ὑπὸ δὲ Τυῤῥηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη, εὐδαίμων δ' ἦν, εἰ καί τις ἄλλη ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλεων, καὶ πολυάνθρωπος. *Quibus cum nullum amplius dare damnum posset, ad Cære duxit exercitum, quæ olim dum a Pelasgis teneretur, Agylla dicta est, post sub Etruscis Cæretis nomen accepit: urbs erat viris & opibus florens, si qua alia.* Vide ea, quæ sequuntur.

Reipublicæ etiam honore videbatur gloriari, testante vetustissima Inscriptione. (1)

IMP. CAESARI
DIVI. F. AVGVSTO
PONTIF. MAXIM.

S. P. Q. CAERES.

Sed & municipium legitur in vetustissimo marmore, apud Illustriss. Cardinalem Maphæum Romæ. (2)

VESBINVS. AVG. L. PHETRIVM. AVGVSTALIBVS
MVNICIPI. CAERITVM. LOCO. ACCEPTO. A. REP
SVA. INPENSA. OMNI. EXORNATVM. DONVM. DEDIT. &c.

Nondum adhuc sub regibus amicitiam populi Romani coluerat, nam eo in exilium filii Tarquinii Superbi abiere. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in fine: *Tarquinio clausæ portæ, indictumque exilium: liberatorem urbis læta castra excepere: exactique inde liberi Regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Etruscos ierunt.*

Frequens mentio apud Julium Obsequentem libr. de Prodigiis cap. 31. *Cærite aqua, sanguine mixta fluxerunt.* Et rursus cap. 39. *Cære vultur in ædem Jovis volavit.* cap. 41. *Cære porcus biceps natus est.* cap. 66. *Apud Cærites anguis in oppido jubatus, aureis maculis sparsus apparuit.* Cap. 73. *Cære porcus humanis pedibus, & manibus natus.* Cap. 88. *Cære sanguine humano pluit.* Cap. 110. *Cære lacte pluit.* *Pernæ* ejus in pretio. Martial. libr. 13. Epigr. 54. & *Vinum*. Idem libr. 13. Epigr. 124. Alii male de Hispaniæ populis intelligunt.

Clu-

(1) Apud Grut. pag. 227. num. 4. (2) Apud eundem pag. 214. Vide & pag. 215. & pag. 485. num. 5.

etiam Propraetore ex provincia Gallia retulisse aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum: nec, ut fama, extortum a Camillo. Ambiguum sane est, a quo duce, aut ubi Galli Senones fuerint superati, nisi & pluries, & pluribus in locis eos fugatos dicamus: quod & verum est; semel quippe ad Anienem, duce Manlio: iterum in Pontino agro, a Valerio Corvino, Tribuno Militum: tertio ad Vadimonis lacum in Etruria a P. Cornelio Dolabella Consule: denique quarto in Sabinis a Caeretanis verisimile est, illos profligatos, eo ipso tempore reliquiis omnibus per totam Italiam sparsis, deletisque, quo bellum Tarentinis fuit indictum. Fl. Eutrop. libr. 2.

Quod Caeretani sacra populi Romani, ac Virgines Vestales bello Gallico in urbem suam receperint, narrant plenissime Livius 1. Decad. libr. 5. L. Florus libr. 1 cap. 13. Valer. Max. libr. 1. cap. 1. num. 10. hoc tantum discrimine, quod Livius hominem illum plebejum, qui plaustro sacra vexerit, *L. Albinum* vocet, Florus *L. Albinium*, Valerius vero *L. Alvanium*; sed parum interest, dummodo constet, summa veneratione ea a Caeretanis tractata, usque adeo, ut inde *Caeremoniae* nomen suum acceperint, ut docui libr. 3. supra hoc opere cap. 5.

De Caeritum tabulis a Strabonis narratione discrepant alii. Ascon. Paedian. in Divinat. in C. Verrem: *Regendis moribus civitatis Censores quinto quoque anno creari solebant: hi prorsus cives sic notabant, ut qui Senator esset, ejiceretur Senatu: qui eques Romanus, hi equum publicum perderet: qui plebejus, in Caeritum tabulas referretur, & aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc esset civis tantum, tantummodo, ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet*. A. Gell. libr. 16. cap. 13. *Primos autem municipes sine suffragii jure Caerites esse accepimus, concessumque illis, ut civitatis Romanae honorem quidem caperent, sed negotiis tamen, atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis, custoditisque: hinc tabulae Caerites appellatae, viceversa, in quas Censores referri jubebant, quos nota causa suffragiis privabant*. Eadem etiam apud T. Livium loco laudato.

De latrociniis, & pyratica Etruscorum dixi supra hoc opere libr. 3. cap. 84. Et de donariis, Delphicoque thesauro, abunde ipse idem Strabo libr. 9. & ego in Antiquit. Roman. libr. 2. cap. 2.

Denique aquarum salubritate ager iste nobilitabatur, ut habes multis a me discussum libr. 1. hoc opere cap. 13.

Municipium inter omnes Italicas civitates hanc primum fuisse, ex A. Gellii verbis, supra hoc capite laudatis, discimus. *Praefecturam* etiam habuisse docemur ex Festo Pompejo libr. 14. in voce *Praefecturae*. Nunc res cum Romanis gestas videamus. Tarquiniensibus igitur adjuncti, praedari agrum populi Romani non sunt veriti, donec T. Manlio Dictatore dicto, & A. Cornelio Cosso Magistro equitum, bellum iis indictum: qui statim legatis ad Senatum missis, erroris veniam impetravere, & pacem firmam, sola sacrorum bello Gallico conservatorum

com-

commemoratione, ut narrat Livius 1. Decad. libr. 7. Quam potenter tamen Romanis restiterint insequentibus bellis, & quantus illius populi fuerit splendor, colligi potest ex uno Dionys. Halicarnassei loco, & insigni encomio libr. 3. pag. 193. Καὶ ὡς οὐδὲν αὐτὴν ἔτι βλάπτειν εἶχεν, ἐπὶ τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ πρότερον μὲν Ἄγυλλα ἐκαλεῖτο, Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων, ὑπὸ δὲ Τυῤῥηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη, εὐδαίμων δ᾽ ἦν, εἰ καί τις ἄλλη ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλεων, καὶ πολυάνθρωπος. *Quibus cum nullum amplius dare damnum posset, ad Care duxit exercitum, quæ olim dum a Pelasgis teneretur, Agylla dicta est, post sub Etruscis Cæretis nomen accepit: urbs erat viris & opibus florens, si qua alia.* Vide ea, quæ sequuntur.

Reipublicæ etiam honore videbatur gloriari, testante vetustissima Inscriptione. (1)

IMP. CAESARI
DIVI. F. AVGVSTO
PONTIF. MAXIM.

S. P. Q. CAERES.

Sed & municipium legitur in vetustissimo marmore, apud Illustriss. Cardinalem Maphæum Romæ. (2)

VESBINVS. AVG. L. PHETRIVM. AVGVSTALIBVS
MVNICIPI. CAERITVM. LOCO. ACCEPTO. A. REP
SVA. INPENSA. OMNI. EXORNATVM. DONVM. DEDIT. &c.

Nondum adhuc sub regibus amicitiam populi Romani coluerat, nam eo in exilium filii Tarquinii Superbi abiere. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in fine: *Tarquinio clausæ portæ, indictumque exilium: liberatorem urbis læta castra excepere: exactique inde liberi Regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Etruscos ierunt.*

Frequens mentio apud Julium Obsequentem libr. de Prodigiis cap. 31. *Cerite aqua, sanguine mixta fluxerunt.* Et rursus cap. 39. *Cære vultur in ædem Jovis volavit.* cap. 41. *Cære porcus bicepi natus est.* cap. 66. *Apud Cærites anguis in oppido jubatus, aureis maculis sparsus apparuit.* Cap. 73. *Cære porcus humanis pedibus, & manibus natus.* Cap. 88. *Cære sanguine humano pluit.* Cap. 110. *Cære lacte pluit.* *Pernæ* ejus in pretio. Martial. libr. 13. Epigr. 54. & *Vinum*. Idem libr. 13. Epigr. 124. Alii male de Hispaniæ populis intelligunt.

Clu-

(1) Apud Grut. pag. 227. num. 4. (2) Apud eundem pag. 214. Vide & pag. 215. & pag. 485. num. 5.

Clusium, una e XII. Etruriæ urbibus: cives Clusini veteres, & novi: Regum Etruscorum sedes: a Gallis Senonibus obsessum: Labyrintho clarum, & Porsennæ sepulchro: Episcopatus, & Ducatus: Sanctis inclytum: aquæ ejus medicatæ.

C A P. XVIII.

CLusium, *sive* Κλύσιον apud Procopium, olim dictum *Camarsolis*. Ant. Sabellic. Ænead. 4. libr. 7. pag. 831. una fuit omni procul dubio e duodecim Etruriæ civitatibus, conveniunt moderni omnes in hoc scriptores; sed quare Antonin. Coccius Sabellicus *Camarsolim* (1) vocet, ego haud facile dixerim. Certe T. Livius 1. Decad. libr. 10. unde sua ille hausit, *Camartem* appellat his verbis: *Vere inde primo relicta secunda legione, ad Clusium, quod Camars olim appellabant, propositoque castris L. Scipione Proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit*. Error, nisi fallor, in Codice Pauli Orosii hæsit libr. 2. cap. 19. *Igitur Galli Senones, duce Brenno, exercitu copioso & robusto nimis, cum urbem Clusini, quæ nunc Tuscia dicitur, obsiderent*. Ubi locorum, aut apud quem auctorem hoc lectum, auditumve, *Tusciam* vocatam *Clusium?* Itaque legendum arbitror, *urbem Clusium*, aut sane *urbem Clusii*, ut Virgilius libr. 1. Æneid. *urbem* dixit *Patavi*, pro *Patavium*: alterum mendum tollere non possum, errorem indicasse contentus. Nec minor lapsus Servii Mauri Honorati, doctissimi alioquin Grammatici, qui ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Clusium autem est oppidum*, inquit, *juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni filius, sive Telemachus Ulyssis*. Quod originem ejus ad tempora Tyrrheni auctoris duodecim civitatum referat, probe & callenter facit: quod *juxta Massicum* notissimum Campaniæ montem collocet, imperite, & contradictorie, cum in *Etruria conditum* ipse fateatur, nisi forte & Massicus alter in Etruria mons, quod non memini. Idem sane ad eundem librum pag. 607. *Clusium* interpretatur Tusciæ *civitatem*. Tempore adventus Æneæ in Italiam Massicum Regem cum suis in Turnum misit, ut liquet ex libr. 2. hoc opere cap. 40. & Virgilius libro & loco laudatis proxime supra:

Massicus ærata princeps secat æquora Tigri,
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas.

Sed

(1) Errori Sabellici occasionem videtur dedisse unionem vocum *Camars* & *olim* in textu Livii.

Sed & Osinius etiam Rex inde Trojanis auxiliaturus advenit, dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 41. & Virgilius etiam laudato loco:

Qua Rex Clusinis advectus Osinius oris.

C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Clusinos novos & Clusinos veteres* memorat, sequiori ævo *Clusinienses* dicti. Anastas. Bibliothecar. in D. Zacharia pag. 189. Nihil bonæ frugis adferr Vincenrius Borghinus opusculo de Etruria, & Etruriæ civitatibus; sed tantum longissimis verborum vernaculorum excursibus lectori meras offundit tenebras. Eos inter principes Etruriæ populos recenset Dionysius Halicarnasseus libr. 3. pag. 189. quem locum, supra in Vetulonia adductum, non repeto. Tu, lector ipse adi.

Non tantum eo seculo, quo Trojani in Italiam appulerunt, Regum erat Clusium sedes, sed & diu ante, ut ex eorum Regum nomenclatura, qui libro 2. a me recensentur supra hoc opere; sed etiam ex memorabili Porsennæ Regis facto, ut eodem libro habetur cap. 50. & sepulchro, sive Labyrinrho magnificenrissimo, ut describunr M. Varro ex quo Cajus Plinius, & ex iis repetit Ant. Coccius Sabellicus Ennead. 1. libr. 6. pag. 115. ut clarum sit, quingentis annis Regiam hanc civitatem toti Etruriæ, veluti caput impositum, & vere metropolin.

Clarissima hæc urbs Gallorum Senonum obsidione, L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 13. *Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita &c. Clusium obsidebant*. Et paulo post: *conversis igitur a Clusio*. Diodorus Siculus, & Polybius, qui mihi non sunt ad manum, videantur. Meminir Plurarchus in Numa pag. 68. Ἔτυχον μὲν οἱ βάρβαροι Κλουσίνους πολιορκοῦντες. *Cum obsiderent Clusinos barbari*. Er describit plenissime idem in Camillo pag. 136. Οἱ δὲ Γαλάται πρὸς πόλιν τότε Τυῤῥηνίδα Κλούσιον στρατεύσαντες ἐπολιόρκουν. *Galli Clusium tunc Etruriæ urbem admotis copiis obsidebant*. Et paulo post, respondens Brennus Dux legatis Romanorum, urbis celebritarem ostendit: Ἀδικοῦσιν ἡμᾶς Κλουσῖνοι, γῆν καὶ χώραν ὀλίγην μὲν γεωργεῖν δυνάμενοι, πολλὴν δὲ κατέχειν ἀξιοῦντες, καὶ μὴ μεταδιδόντες ἡμῖν ξένοις οὖσι καὶ πολλοῖς, καὶ πένησι. *Injuria afficiunt nos Clusini, qui solum & agrum latius affectant possidere, quam colere valeant, neque advenis nobis, qui multi sumus, & inopes partem concedunt finium*. Eadem T. Livius 1. Dec. libr. 5. & historici omnes. Cerre hæc Romanorum ad Gallos obsidentes, petentibus Clusinis obsessis auxilium, legatio, ita Gallorum animos efferavit, ut Clusio relicto, Romam recta tetenderint, nec primus destiterint, quin senes jugulaverint, juvenes obsessos, pecunia accepta, lance appensa liberos fecerinr. Potentiam ejus urbis Livius non obscure indicar 1. Dec. libr. 2. *Porsenna infesto agmine Romam venit: non unquam alias ante tantus terror senatum invasit, adeo valida tum res Clusina erat*. Silius Italic. libr. 5. Punicor.

Hinc Clusina petat.

Et

Et libr. 10. Punicor.

Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusina venere domo.

Et libr. 8. Punicor.

. . . antiquus Romanis mœnibus horror
Clusinum vulgus, cum, Porsena magne, jubebas
Nequicquam pulsos Romæ imperitare Superbos.

Quare tamquam bellaci populo antiquum & frugalem victum attribuit Martialis libr. 13. Epigr. 8.

Imbue plebejas Clusinis pultibus ollas,
Ut satur in vacuis dulcia musta bibas.

Prope Clusium Syllana proscriptio formata est, superato videlicet a Pompejo Carbonis exercitu, ut ex Plutarchi in Sylla verbis ostendit Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 134. & Vell. Patercul. libr. 2. Histor. Rom. *Paulo ante quam Sylla ad Sacriportum dimicaret, magnificis prœliis partium ejus viri hostium exercitus fuderant, duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam.* Hanc etiam Syllanarum partium ad Clusium oppidum, sive Glanim amnem victoriam Frecalphus Lexoniensis describit. Atque hæc sunt pæne, quæ antiquitus de memorabili hujus urbis opulentia, fortunaque ante Romam, & cum ipsis Romanis obiter adnotabam: & scio alios plura observasse. Adde aquas hic salubritate inclytas fuisse. Helen. Acro ad Q. Horatii libr. 1. Epist. 15.

Qui caput, & stomachum supponere fontibus audent
Clusinis.

Fracto Imperio Romano in Italia sub Longobardis Regibus *Ducatus* titulo cohonestata; nam apud Anastasium Bibliothecarium in S. Zacharia, qui electus est circa annum 742. sic legitur: *Rex* Luitprandus *misit in ejus obsequium Agiprandum, Ducem Clusinum, nepotem suum:* in alio Codice habetur *Aldeprandum*, sed parum interest.

Mentio apud Julium Obsequentem libr. de Prodig. cap. 118. *In Etruria Clusii, materfamilias vivum serpentem peperit, qui jussu aruspicum in profluentem dejectus, aversa aqua natavit.* Et statim Syllana, ut dixi, victoria, ac mox proscriptio est sequuta.

Episcopatus titulo etiamnum hodie gaudet, & reperitur *Theodosius Episcopus Clusinus* circa annum salutis 676. ut ex veteri libr. MS. de rebus Etruscorum constat, qui apud Reverendissimum D. Raphaëlem Roncionium Archipresbyterum Pisanum asservatur: & circa annum 1198. Innocentius tertius Pontifex scribit *Episcopo Clugiensi* in Decreto Gregorii cap. 9. de Constitution. sed corrige *Episcopo Clusiensi;* barbare enim *Clugiensi*, pro *Clusiensi*, ut supra hic notavi, usurpabatur.

Denique Aureliani temporibus, ut scribunt Surius Tom. 4. Usuardus in Martyrologio ad diem tertium Julii, glorioso certamine Clusii sunt perfuncti:

D. Ire-

D. Irenæus Diaconus.

D. Mustiola Matrona.

Fæsulæ, una e XII. Etruriæ urbibus: claræ Gothorum strage: augurum Romanorum sedes: conjurationis Catilinariæ arx: a Florentinis dirutæ: familiæ nobiliores Florentiam traductæ: Episcopatu, & Sanctis suis inclytæ.

CAP. XIX.

FÆsulæ, sive Φαισόλαι, una e primis Etruriæ duodecim civitatibus, ab una Pleiadum Atlantis filia ducto nomine, ut Volaterrano placet. Certe potentissima fuit, & antiquissima civitas, usque adeo, ut Joannes Cajus in libello de Propriis Libellis, & Jovianus Pontanus putent ex ejus ruinis natam Florentiam: quod longe est falsissimum; nam mille annis ante Fæsulas eversas, ut infra probabitur, Florentia condita fuerat. Eam certe omnes recentiores, Alexander ab Alexandro, Flav. Blondus, Leander Alberti, Raphaël Volaterranus, & alii inter duodecim urbes collocant. Et Latinis quidem scriptoribus est, non Fesulæ, sed Fæsulæ. Vetus marmor. (1)

A. BAEBIVS
C. F. SCAP.
CLEMES
FAES
MIL. LEG. XXII.
AN. LX
STIP. XXIII
H. S. E
CRESCENS. L
F. C

Adverto tamen in Desiderii Longobardorum Regis edicto illo suppofititio, & ab Annio Viterbiensi impudenter ficto, *Fesulas* appellari. Vide edictum illud egregium apud Manutium in Orthographia pag. 318.

Suarum hic rerum arcem, & veluti unicum præsidium L. Sergius Cati-

(1) Apud Gruter. pag. 533. num. 5.

Catilina conſtituerat. C. Saluſt. in Conjurat. *Neque tamen Catilinæ furor minuebatur, ſed in dies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam, aut amicorum fide ſumptam mutuam* (melius in Cypriani Popinæ editione, *mutuo*) *Fæſulas, ad Manlium quendam portare, qui poſtea princeps fuit belli faciundi*. Hic eſt ille Manlius Fæſulanus, qui in Orationibus Catilinariis acerbius taxatur: quæ quidem Orationes a MS. meo Codice non M. Tullio Ciceroni, ſed Portio Latroni adſcribuntur. Viderint docti; ego ad Fæſulas redeo. Saluſt. paulo poſt: *Igitur C. Manlium Fæſulas dimiſit*. Et rurſus: *L. Senius Senator in Senatu literas recitavit, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat*. Denique in eadem hiſtoria: *Cum Catilina in agrum Fæſulanum cum exercitu veniſſet*. Concors Appianus Alexandrinus libr. 2. Bellor. Civil. pag. 429. Catilina, inquit, *dimiſit*, Περιέπεμπεν ἐς Φαισύλας τῆς Τυῤῥηνίας Γαΐον Μάλλιον, *Fæſulas Etruriæ Cajum Mallium*. Et paucis interjectis: Τά τε χρήματα προύπεμπεν ἐς Φαισύλας, καὶ τοῖς συνωμόταις ἐντειλάμενος κτεῖναι Κικέρωνα. *Pecunias Fæſulas præmiſit, & Ciceronem occidere mandavit conjuratis*. Plutarchum miror, alioquin diligentiſsimum, Fæſularum mentionem omiſiſſe, ſiquidem nude in Cicerone pag. 868. Catilina πρὸς τὸν Μάλλιον ἐχώρει, *ad Mallium contendit*. Quem Latini *C. Manlium Fæſulanum* vocant, Græci *Mallium*.

Hæc quidem ad priſcam claritudinem; ſub Honorio vero Imperatore non minor ejus urbis aut fama, aut opulentia, quippe quæ ad debellandum Rhadagaſium, Gothorum Regem, non parum momenti contulerit. Paul. Oroſ. libr. 7. cap. 37. *Conceduntur quidem adverſus immaniſſimum illum hoſtem Rhadagaiſum aliorum hoſtium cum copiis ſuis inclinati ad auxilium animi. Adſunt Uldin & Sarus, Hunnorum & Gothorum duces præſidio Romanorum; ſed non ſiuit Deus rem potentiæ ſuæ virtutem hominum, & maxime hoſtium videri. Conterritum divinitus Rhadagaiſum, in Fæſulanos montes cogit, ejuſque, ſecundum eos, qui parciſſime referunt, ducenta millia hominum, inopum conſilii & cibi, in arido & aſpero montis jugo, urgente undique timore concludit: agminaque, quibus anguſta dudum videbatur Italia, latendi ſpe in unum ac parvum verticem trudit. Quid multis morer? Non diſpoſita in bellum acies fuit: non furor timorque incerta pugnæ prætulit: non cædes acta: non ſanguis effuſus eſt: non poſtremo, quod felicitatis loco deputari ſolet, damna pugnæ eventu compenſata victoriæ, edentibus, bibentibus, ludentibuſque noſtris, tanti illi, tamque immanes hoſtes, eſurientes & ſitientes, languenteſque confecti ſunt. Parum hoc eſt, niſi captum, & vinctum, ſubjugatumque ſciant, quem timuere Romani, illumque idololatram ſuum, cujus ſacrificia magis ſe pertimeſcere, quam arma ſingebant, ſine prælio victum, ac vinctum ſub jugo, cateniſque deſpiciant. Igitur Rex Rhadagaiſus ſolus ſpem fugæ ſumens, clam ſuos deſeruit, atque in noſtros incidit, a quibus captus, ac pauliſper retentus, deinde interfectus eſt*. Sed quo Duce Romanarum copiarum tam glorioſa parta eſt victoria? Cur ſilet Oroſius? Cur iti-

dem

dem D. Augustinus libr. 5. Civit. Dei cap. 23. cum addidisset, centum millia Gothorum, nullo Romano vulnerato occubuisse, Rhadagaisum cum filiis captum & necatum, auctorem tantæ rei tacuit? Infra expedietur. Ac sane constat, eum in Italiam venisse imperantibus Arcadio, & Honorio, ut ex Aurelii Cassiodori Chronico his verbis patet: *COSS. Stilico & Aurelianus. His Consulibus Gothi Alarico & Rhadagaiso Regibus ingrediuntur Italiam.* Quin imo *a Stilicone* cædes ista, & cruenta internecio Gothorum ad Fæsulas patrata Joan. Magnus Olai frater libr. 15. Histor. Gothor. Süeonumque cap. 17. *Rhadagasius in Pannoniis a majori Gothorum parte Rex designatur, cum Alaricus a ceteris Gothis etiam in Regem eligeretur.* Et paulo post: *Rhadagaisus non modo maximis Gothorum copiis, sed etiam Hunnis & Vandalis ad ducenta millia sibi conjunctis, per Venetianos saltus in Italiam populabundus ingreditur. At Stilico, qui summæ rei præerat, cognito illius adventu, obviam procedit, consilia hostium explorat, & ad illud omni conatu intendit, ut incautum opprimat, assecutus eum in Etruriæ montibus, atque ad iniquum congrediendi locum per insidias perductum, gravi bello adoritur, usus singulari fortitudine illorum Gothorum, qui adhuc duce Saro imperio Romano militabant. Compulsus igitur per eos in montem Fæsulanum Rhadagasius, inops consilii, ac cibi, urgente undique timore concluditur, agminaque, quibus antea angusta videbatur Italia, latendi spe, in unum ac parvum montis verticem truduntur.* Quæ sequuntur deinde sunt ex Paulo Orosio ad verbum transcripta. Quam expeditionem cultissimis versibus expressit Cl. Claudianus libr. 1. de Laudib. Stilicon.

. . . quis enim Myos in plaustra feroces
Reppulit? aut sæva Proponti cæde tumentes
Bastarnas una potuit delere ruina?

Corruptum locum, ex MS. meo Bongarsiano, & historia restitue:

. . . . sæva Promoti cæde tumentes.

Sequitur deinde:

Tu neque vesano raptas venalia curru
Funera, nec vanam corpus meditaris in unum
Sævitiam, turmas equitum peditumque catervas,
Hostilesque globos tumulo prosternis amici.
Inferiis gens tota datur, nec Mulciber auctor
Mendacis clypei, fabricataque vatibus arma
Conatus invenere tuos, tot barbara solus
Millia, jampridem miseram vastantia Thracen
Finibus exiguæ vallis conclusa tenebas.
Non te terrisonus stridor venientis Alani,
Non vaga Hunnorum feritas, non falce Gelonus,
Non arcu pepulere Geta, non Sarmata conto.

Elegantem locum librarii inscitia depravavit; sed in versu nono MS. meus Bongarsianus ad historiam appositissime respexit; nam non in

valle, sed Fæsulano monte victus Rhadagasus; itaque sic habet:

Finibus exigui montis conclusa tenebas.

In penultimo versu etiam mendum latet, & repugnat versus ratio; itaque putabam legendum *Thynnorum feritas*, ex Julio Solino Polyhistor. cap. 16. sed revera ratio suadet *Chunnorum feritas*. D. Auson. Epigr. 1.

Sauromatas Chunnosque truces.

In aliis Codicibus Ausonii erat, *Conosque truces:* Joannes Schoppa mutaverat in *Cimbros:* Mariangelus *Cuneos* repererat, qui populus cum nunquam extaret, merito *Chunos* reposuere. Ammian. Marcellin. libr. 31. Iterum Auson. Eidyll. 8.

Sauromates sibi junxerat agmina Chunni.

Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist.

Istis Vestrogothus viget patronis
Vicinosque premit subinde Chunnos.

Et Carm. 5. v. 475.

Neurus, Chunus, Geta, Dacus, Alanus.

Idem Carm. 7. v. 323.

Cursu Herulus, Chunnus jaculis.

Stiliconem, uti plerique faciunt, hujus victoriæ ducem ita extollit lapis vetus Romæ in ædibus Capranicorum. (1)

FL. STILICHONI. V. C

FLAVIO. STILICHONI. INLVSTRISSIMO. VIRO MAGISTRO. EQVITVM. PEDITVMQVE COMITI. DOMESTICORVM. TRIBVNO. PRAETORIANO ET. AB. INEVNTE. AETATE. PER. GRADVS. CLARISSIMAE. MILITIAE. AD. COLVMEN. GLORIAE. SEMPITERNAE. ET. REGIAE. ADFINITATIS. EVECTO PROGENERO. DIVI. THEODOSI. COMITI. DIVI THEODOSI. AVGVSTI. IN. OMNIBVS. BELLIS ADQVE. VICTORIIS. ET. AB. EO. IN. ADFINITATEM REGIAM. COOPTATO. ITEMQVE. SOCERO. D. N HONORII. AVGVSTI. AFRICA. CONSILIIS. EIVS ET. PROVISIONE. LIBERATA. EX. S. C

Est & alius Lapis supra portam Portuensem Romæ, in quo mentio ejusdem honorifica (2). De eodem Stilicone intelligenda etiam marmoris Romani Inscriptio, licet erasum sit nomen; nam damnatorum statuæ deiiciebantur, tituli delebantur, ac nomina fastis publicis erade-

(1) Apud Gruter. pag. 412. num. 3. (2) Apud eundem pag. 165. num. 1.

debantur: ficuti pariter in fuperiori, quem non exfcripfimus, Stilichonis nomina & Macrobii penetrafa. Sic ergo lapis alter (1).

....

....

VIRO. BISCONSVLI. ORDINARIO
MAGISTRO. VTRIVSQVE. MILITIAE
ET. STABVLI. SACRI. ADQVE
OB. INEVNTE. AETATE. PER
GRADVS. CLARISSIMAE
MILITIAE. AD. COLVMEN. REGIAE
ADFINITATIS. EVECTO. SOCIO
BELLORVM. OMNIVM
ET. VICTORIAM. ADFINI
ETIAM. DIVI. THEODOSI. AVGVSTI
ITEMQVE. SOCERO
DOMNI. NOSTRI. HONORI. AVGVSTI
POPVLVS. ROMANVS
PRO. SINGVLARI. EIVS
CIRCA. SE. AMORE
ADQVE. PROVIDENTIA
STATVAM. EX. AERE. ARGENTOQVE
IN. ROSTRIS. AD. MEMORIAM
GLORIAE. SEMPITERNAE
CONLOCANDAM. DECREVIT

EXEQVENTE. FL. PISIDIO. ROMVLO

V. C. PRAEF. VRBIS

Sed ecce caufas odii, quia filium Eucherium ethnica imbutum fuperftitione in Chriftianorum odium alebat, ideo a Chriftianis male audiebat. Paul. Orof. libr. 7. cap. 37. *Stilico occidentis tutor imperii, immemor collatorum beneficiorum, immemor affinitatis, nam focer extabat Honorii, regnum & ipfe Eucherio filio affectans, ingentia Reip. intulit mala*. Eadem D. Auguftinus libr. laudatis, & Sozomen. libr. 8. Hiftor. Ecclefiaft. cap. 25. quare affectati Imperii pœnas dedit, cum filio fuo Eucherio & Serena uxore, a militibus interfectus Ravennæ, ut ex eodem liquet Sozomeno libr. 9. Hiftor. Ecclefiaft. cap. 4. Eaque de caufa *prædo publicus cum filio, & fatellitibus* audit in conftitutione Honorii Aug. l. 21. & l. 22. C. Theodof. de bonis profcriptorum, feu damnatorum.
At

(1) Apud Gruter. pag. 412. num. 4.

At infensus Christianis, potuisset charus videri ethnicis; sed & illi quoque eum acerbissimis lacerant convitiis, & maxime Zosimus scriptor, si quis alius, mendax, ac gentilitatis profanæ ostentator. Ratio est, quod libros omnes Sibyllinos igne consumpserit. Versus pulcherrimos Rutilii Numatiani ex libr. 2. Itinerarii adscribam:

Quo magis est facinus diri Stiliconis acerbum,
Proditor arcani qui fuit imperii.
Romano generi dum nititur esse superstes,
Crudelis summis miscuit ima furor.
Dumque timet quidquid se faceret ipse timeri,
Immisit Latiæ barbara tela neci.
Visceribus nudis armatum condidit hostem
Illatæ cladis liberiore dolo.
Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat.
Et captiva, prius, quam caperetur, erat.
Nec tantum Geticis grassatus proditor armis
Ante Sibyllinæ fata cremavit opis.
Odimus Althæam consumpti funere torris,
Nisæum crinem flere putantur aves.
At Stilico æterni fatalia pignora libri,
Et plenas voluit præcipitare colos.
Omnia Tartarei cessent tormenta Neronis,
Consumat Stygios tristior umbra lacus
Hic immortalem, mortalem perculit ille,
Hic mundi matrem perculit, ille suam.

Hæc de Stilicone. Ad Fæsulas redeo: quas *Coloniam* fuisse auctor est M. Cicero in Mureniana, a L. Sylla deductam putat Onuphrius Panvinius in Imperio Romano pag. 84. Meminit & L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 11. *Idem tunc Fæsulæ, quod Iaphræ* (1) *nuper*. Ejus etiam in bello sociali honorata mentio apud eundem libr. 3. cap. 18. *Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Fæsulæ, Carseoli referatæ*. Jul. Obsequens libr. de Prodigiis cap. 109. *Fæsulis sanguine terra manavit*. Et cap. 111. *Fæsulis ingens multitudo inter sepulchra, lugubri veste, pallida facie, interdiu gregatim ambulare visa*. Et cap. 113. *Fæsulis fremitus terræ auditus*.

Augures Romani hic habitabant; manavit ab his etenim, ad Romanos augurandi scientia. Dixi libr. 3. supra hoc opere cap. 2. Horum ergo sacerdotum præcipuum fuit Fæsulis domicilium. Angelus Politianus Epistola ad Petrum Medicem. Petrus Marsus ad Silium Italicum libr. 8. Punicor.

Affuit & sacris interpres fulminis alis
Fæsula.

Hæc civitas tam clara fuit, ut Dantes Poëta, & Joannes Villanus, uter-

(1) Recentiores editiones habent *Carræ*.

uterque Florentini, Fæsulanos putaverint Florentiæ auctores. Vide Nicolaum Machiavellum libr. 2. Histor. Florent. Utcumque sit, sane illud in confesso est, bis mille passibus ab invicem distare, mutuoque ita ob viciniam odio arsisse, ut ipso die S. Romuli anno salutis millesimo decimo Fæsulas Florentini everterint, nobilissimasque familias, exemplo Romæ & Albæ, in civitatem suam transtulerint.

Tam præclaræ urbis non extaret vestigium, nisi in nomine Episcopatus priscus honor restaret. Extat Innocentii 3. Pontificis *ad Episcopos Florentinum & Fæsulanum* rescriptum cap. 8. de Donation. in Decreto, & anno Sal. 1480. Gulielmus Becchius Florentinus, Generalis Ordinis D. Augustini, Fæsularum Episcopus, complura scripsit, ut refert Antonius Possevinus in Apparatu Sacro pag. 608. Episcopatus celebris; nam sub Sergio 2. Anno 844. reperitur, *Donatus Episcopus Ecclesiæ Fæsulanæ*. Anastas. pag. 251. Clarus etiam scriptis fuit *Taurellus Fola*. Idem Possev. pag. 264. Habet & sanctos suos, insigni religione colendos: præ aliis isti sunt in Martyrologio Romano.

S. Alexander, Episcopus & Martyr, cujus gesta Franciscus Cattanus Episcop. Fæsul. edidit.

S. Romulus, Episcopus & Martyr, a D. Petro eo missus, sub Domitiano necatus, cujus acta idem Franciscus Cattanus vulgavit.

Luna

Luna, una e XII. Etruriæ urbibus, portu nobilis, ad Macram fluvium valli toti nomen dedit: aruſpicum ſedes: caſeo, ac vino, ac marmore inclyta: Epiſcopatus inde Sergionam translatus: patria Sancti Eutychiani.

CAP. XX.

LUna, ſive Λύνη, licet Ptolomæus *Λούνην, καὶ σελήνης ἄκρον, Lunam, & Lunæ promontorium* diſtinguat, aut *civitas Lunæ*, ut habet Anaſtaſius Bibliothecarius in S. Eutychiano, prima ac præcipua Etruriæ antiquæ civitas erat. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Primum Etruriæ oppidum Luna, portu nobile*. Infeliciſſime Joan. Annius Viterbienſis comminiſcitur Latine *Lunam* dici, Græce *Selenem*, Etruſco idiomate *Cariaram*; *Car* enim eſſe *urbem*, & *Jaram* ſignificare *Lunam*; quaſi ergo idem ſit ac ſi dicas *Urbem Lunæ*; ſed vana & inſulſa omnia. Ad Macræ fluvii oſtium M. Lucan. Pharſal. libr. 2. v. 426.

. . . . *nullaſque vado qui Macra moratus*
Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.

Eam deſcribit Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 153. Τῆς δὲ Τυῤῥηνίας μῆκος μὲν τὸ μέγιστον εἶναι φασὶ τὴν παραλίαν ἀπὸ Λούνης μέχρι Ὠστίων δισχιλίων πού καὶ πεντακοσίων σταδίων. *Etruriæ longitudo maxima traditur per littus a Luna ad Oſtia mille quingenta ſtadia*. Τούτων δὲ ἡ μὲν Λοῦνα πόλις ἐστὶ καὶ λιμήν, καλοῦσι οἱ δ' Ἕλληνες Σελήνης λιμένα, καὶ πόλιν, ἡ μὲν οὖν πόλις οὐ μεγάλη, ὁ δὲ λιμὴν μέγιστός τε καὶ κάλλιστος, ἐν αὐτῷ περιέχων πλείους λιμένας, ἀγχιβαθεῖς πάντας, οἷον ἂν γένοιτο τὸ ὁρμητήριον θαλαττοκρατησάντων ἀνθρώπων, τοσαύτης μὲν θαλάττης τοσοῦτον δὲ χρόνον, περικλείεται δ' ὁ λιμὴν ὄρεσιν ὑψηλοῖς, ἀφ' ὧν τὰ πελάγη κατοπτεύεται, καὶ ἡ Σαρδὼν, καὶ τῆς ἠιόνος ἑκατέρωθεν πολὺ μέρος. μέταλλα δὲ λίθου λευκοῦ τε καὶ ποικίλου γλαυκίζοντος, τοσαῦτ' ἐστὶ καὶ τηλικαῦτα μονολίθους ἐκδιδόντα πλάκας καὶ στήλας, ὥστε τὰ πλεῖστα τῶν ἐκπρεπῶν ἔργων τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐντεῦθεν ἔχειν τὴν χορηγίαν, καὶ γὰρ εὐεξάγωγός ἐστιν ἡ λίθος, τῶν μετάλλων ὑπερκειμένων τῆς θαλάττης πλησίον, ἐκ δὲ τῆς θαλάττης διαδεχομένου τοῦ Τίβριδος τὴν κομιδὴν, καὶ τὴν ξυλείαν τὴν εἰς τὰς οἰκοδομὰς, σελμάτων εὐθυτάτων καὶ εὐμηκεστάτων, ἡ Τυῤῥηνία χορηγεῖ τὴν πλείστην τῷ ποταμῷ κατάγουσα ἐκ τῶν ὀρῶν εὐθύς. Quæ ſic Latinis verbis reddi poſſunt: *Ergo Luna urbs & portus: Græci vocant Portum Lunæ: urbs quidem non magna, ſed portus maximus juxta ac pulcherrimus, plures includens portus, omnes prope litus profundos: quale omnino convenit eſſe receptaculum hominum, qui*

tanti

tanti maris tanto tempore dominium obtinuerant. Cingitur portus montibus altis, unde maria cerni possunt, & Sardinia, & litoris utrinque magna pars: fodiuntur ibi lapides albi, & diversicolores ad caruleum vergente specie, magno numero, & mole, ut etiam columnae, ac grandes tabulae unico constantes lapide inde excindantur. Itaque pleraque egregiorum operum, quae Romae, & aliis in locis, ac urbibus visuntur, materiam habent inde petitam; facile enim lapis avehi inde potest, cum fodinae mari e propinquo immineant, atque a mari Tiberis excipiat. Ligna quoque, & aedificia, & longissimos atque rectissimos asseres Etruria copiosissime suppeditat, fluminibus statim a montibus devehentibus. Hæc ille. Nos singula percurremus, ac primum Etruriæ dimensionem longissimam a Tibride ad Macram, ubi Luna sita est [1] Geographi omnes testantur, & nos supra expedivimus. Portum vero esse, indicant Scriptores. Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 581. quem locum vide libr. 5. infra hoc opere cap. 2. A. Persius Satyr. 6. principio:

. . . . mihi nunc Ligus ora
Intepet, hibernatque meum mare, qua latus ingens
Dant scopuli, & multa litus se valle receptat,
Lunai portum est operae cognoscere, cives.

Ultimum versum mutuatus est a Q. Ennio libr. 1. Annalium, ut Priscianus & Probus Grammatici notant. Pseudocornutus ad locum Persii laudatum: *Eum dicit Persius apud Liguriam fuisse, in loco, ubi portus naturali flexu curvatus, fluctus in se recipit, qui propter curvationem portus Lunae vocatur: cujus etiam Ennius in principio Annalium suorum meminit hoc versu, quem etiam Persius carminibus suis junxit, & refert ab Ennio ablatum*. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Tunc quos a niveis exegit Luna metallis,
Insignis portu, quo non spatiosior alter
Innumeras cepisse rates, & claudere pontum.

Portum hunc hodie *Golfo di Spezia*, aut *Porto di Lerice* putant viri docti appellari: quod si verum est, non fuit urbi ipsi vicinus. Deinde additur a Strabone imperium maris penes Tuscos fuisse olim; probavi libr. 3. supra hoc opere cap. 84. De marmoribus Lunensibus, quæ alba, & diversicoloria habet Strabo, plerique meminere. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 530. Candentis limine Phœbi. *In templo Apollinis, in palatio de solido marmore effecto, quod allatum est de portu Lunae, qui in confinio est Liguriae & Tusciae, ideo ait candentis*. C. Plin. libr. 36. Nat. Histor. cap. 5. *Omnes autem tantum candido marmore usi sunt e Paro insula, quem lapidem coepere Lychniten appellare, quoniam ad lucernas in cuniculis caederetur, ut auctor est Varro: multis postea candidioribus repertis, nuper etiam in Lunensium lapidicinis*. Idem eod. libr.

[1] Luna sita erat in Etrusca ripa fluminis Macrae, ubi antiquitatum vestigia adhuc supersunt, ut testatur Holstenius in Annotationibus ad Italiam Antiquam Cluverii ad pag. 453. & praecipue ad pag. 455. sequutus Plinium, & Ptolomaeum contra Melam, & Strabonem, quos Cluverius defendit.

cap. 6. Ex Cornelio Nepote, qui Mamurram ait in ædibus habuisse *columnas solidas e Caryſtio aut Lunensi*. Et eod. libr. cap. 18. ex M. Varrone, qui *Lunensem ſilicem ferro ſecari* tradit. C. Sueton. in Nerone cap. 50. *In eo monimento ſolium Porphyretici marmoris ſuperſtante Lunensi ara circumſeptum eſt lapide Thaſio*. Joann. Britannicus ad Juvenal. Sat. 3. v. 257. errat, qui *ſaxa Liguſtica* marmor Lunenſe exponit: & turpius lapſus videtur Vetus Scholiaſtes ibidem, qui *Liguſticam nomen Inſulæ* vocat, cum ſint montes Liguriæ circa Genuam, & Luna ſit Etruriæ urbs. Ambitioſe, ut ſolet, Rutil. Numatian. libr. 2. Itiner.

Advehimur celeri candentia mœnia paſſu,
Nominis eſt auctor ſole coruſca ſoror.
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis,
Et levi radiat picta nitore ſilex.
Dives marmoribus tellus, quæ luce coloris
Provocat intactas luxurioſa nives.

Nonnus Dionyſiac. libr. 5. v. 161.

Τῇ μὲν ξανθὸς Ἴασπις ἐπέτρεχε, τῇ δὲ σελήνης
Εἶχε λίθον παλίλευκον.

Sed corrige πάλλευκον:

Hac parte flavus Jaſpis incurrebat, illa Lunæ
Habuit lapidem totum candidum.

Meminit Julius Obſequens libr. de Prodig. cap. 81. *Lunæ Androgynus natus, præcepto aruſpicum in mare deportatus: tanta fuit Lunenſibus peſtilentia, ut jacentibus in publicum paſſim cadaveribus, qui funerarent, defuerint*. Et cap. 86. *Lunæ terra quatuor jugerum ſpatio in profundum abiit, & mox de caverna lacum reddidit*. Et cap. 103. *Lunæ ſanguine pluit*. Pap. Stat. libr. 4. Sil. 4.

Anne metalliferæ repetit jam mœnia Lunæ?
Tyrrhenaſque domos?

Vino Lunenſi præcipuam nobilitatem attribuit Plinius libr. 14. cap. 6. *Etruriæ palmam habet Luna, Liguriæ Genua*.

Hæc augurum etiam, ac aruſpicum, portentorumque interpretum ſedes erat. M. Lucan. libr. 1. Pharſal. v. 586.

Hæc propter placuit Tuſcos de more vetuſto
Acciri vates, quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit deſertæ mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venaſque calentes
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Hic etiam navale erat Romanorum, ut eſt ſæpe apud Livium: unus ſatis erit locus 4. Decad. libr. 4. *M. Porcius conſul, poſtquam eſt abrogata Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire juſſo, & edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, a Luna proficiſcens, edixit, ut ad portum Pyrenæi ſequerentur*. Quare in-

inducor, ut de eo Claudianum loqui putem libr. de Bello Gildon.

. . . . . præcipuos electa pube maniplos
Disponit, portuque rates instaurat Etrusco.

Caseus etiam Lunensis præcipue laudatus. M. Martialis libr. 13. Epigr. 30. qui locus est a multis observatus:

Caseus Etruscæ signatus imagine Lunæ
Præstabit pueris prandia mille tuis.

Eam ob causam *a casci pressura*, scilicet τυροποίας nomen Tyrrheniæ inditum notat non obscure Joan. Tzetzes Histor. Chiliad. 8. cap. 235.

Εἴτ' ἂν ἀπὸ τοῦ γάλακτος ὅπερ τυροποιοῦμεν.
Sive etiam a lacte, quo caseum facimus.

Hæc quidem de prisca claritudine sint dicta; nam maris diu fuisse dominam ex Strabone supra didicimus: quando autem diruta fuerit, quæ Neronis ævo a Lucano deserta dicitur, non satis constat. Illud interim verum est, sub Longobardis Regibus claram adhuc, & bello aptam fuisse. Paul. Varnefrid. libr. 4. Gest. Longob. cap. 47. *Igitur Rothari Rex Romanorum civitates ab urbe Tusciæ Lunense, universas, quæ in litore maris sitæ sunt, usque ad Francorum fines cœpit.* Et circa annum salutis 718. quidam Petasius, dolis Romanum imperium usurpare ausus, *Minturianenses, atque Lunenses in sacramentum adegit.* Anastasius Bibliothecar. in D. Gregorio 2. Tu locum vide.

Etsi urbs interiit, nec quicquam præter amphitheatri reliquias extet, manet tamen nomen in regione vicina, quæ ab ea *Lunigana* appellatur, quæque aliqua ex parte hæreditario jure paret *familiæ Malaspinarum, nobili & veteri*, ait Raphaël Volaterran. libr. 4. Commentar. pag. 81. Fanutius Campan. MS. libr. 2. de Illustr. Ital. Fam. ex Blasio Fantolinsio Faventino: *Regio Lunigiana, quæ* Valdimagra *a Dante poëta Florentino vocatur, est sub dominio Illustrissimæ familiæ Malespinorum.* Eleutherius Hincindem in Ephemeridibus apud eundem Fanutium Campanum libr. 3. cap. 7. *Malaspinorum illustris progenies plurima castra in Etruria possidet, & præcipue in regione Lunensi, citra & ultra Macram; ista enim familia, nobilis & vetusta, fuit multum privilegiata ab Othone primo, & Othone secundo Imperatoribus: & ex ea multi viri officiosi, eruditissimi, ac generosi sub utroque tempore magna cum laude prodiere: & orta est a Roma.* Quod ultimum etiam Ricordanus Malespina, licet in multis fabulosus, testatur. Eorundem vero Malaspinarum principatus extra Etruriam commemoratur. Jo: Solinus MS. libr. de Mirabilibus mundi pag. 78. *Marchiones Montisferrati acceperunt dominium Bobri anno Domini 896. & postea tenuere ipsum Domini familiæ Malespinarum.*

Remanet etiam memoria in Episcopis, qui multis annis ibi sederunt, usque ad Nicolaum 5. Pontificem, qui Thomas Lucanus antea vocatus, Sergiona, seu Sarzana oriundus, eo sedem transtulit, uti libr. 6. infra hoc opere dicetur. Episcopos autem Lunenses continuata serie enumerare non possum; aliquos tamen apponam. Apud D. Gregorium

tium libr. 4. Epist. 5. relat. Gratiano cap. 10. Dist. 50. invenitur:

Venantius, Lunensis Episcopus Anno 601.

Et in Actis MSS. Archiepiscopatus Pisani, & Agnelli Historici Annalibus etiam Manuscriptis reperiuntur Episcopi Lunenses.

Severus, Anno 676.

Eleutherius, eodem Anno.

Andreas, Anno 1126.

Gualterottus, Anno 1185.

Guido, Anno 1254.

Bernabus, Anno 1365.

Divum etiam suum tutelarem Luna habuit *D. Euthychianum*, qui sub Numeriano Imperatore, postquam manu sua trecentos quadraginta duos martyres sepelisset, & ipse coronam martyrii meruit. Optatus Milevitan. libr. 2. Contra Parm. D. Augustinus Epist. 165. Euseb. Cæsariensis libr. 2. Hist. Ecclesiast. cap. 26. coliturque ejus memoria 6. Eid. Decembres, ut Beda, Usuardus, & Ado Viennensis produnt.

Erat de Luca hic dicendum, quia & ipsa inter duodecim urbes principes Etruriæ; sed commodior erit ejus illustratio libro sequenti, ubi de Antiquis, ac hodie florentibus Etruriæ civitatibus agam; sola enim illa antiquitatem suam præsenti felicitate ostentat, aut superat.

Etruriæ urbs Janiculum, Romæ, Tibride interjecto, oppositum: sedes Castrorum Porsennæ: secessus plebis, ac postea Senatus.

CAP. XXI.

Alias nunc Etruriæ urbes recensebo, ac veluti tenebris immersas eruam, quæ licet non tantæ potentiæ, non minoris tamen fuerunt famæ. Principem locum tenet *Janiculum*, a C. Plinio libr. 3. cap. 5. appellata *Antipolis*, quod e regione Romæ sita, ut videtur, fluvio tantum Tibride interjecto. Origo gentis Romanæ non multum a principio: *Cum adolevisset, non contentum patrio Regno, cum magna classe in Italiam devenisse, occupatoque monte, urbem ibidem constituisse, eamque ex suo nomine Janiculum cognomi-*

minaffe. Sunt, qui produnt a Romulo urbe etiam inclufam, fed ad Ancum Martium id refert Dionyfius Halicarnaffeus libr. 3. pag. 183. Ἐτέχισε δὲ καὶ τὸ καλέμενον Ἰανίκολον, ὄρος ὑψηλὸν ἐπέκεινα τῦ Τιβέριος ποταμῦ κείμενον, καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῷ κατέστησεν. *Muro cinxit & Janiculum, montem excelsum, trans Tiberim fitum, collocavitque in eo præfidium*. Eadem Meffalla Corvinus libr. de Progenie Augufti. Auctor de Vir. Illuftrib. cap. 4. *Viginti tantum ftadiis* Roma diftare idem fcribit libr. 9. pag. 572. atque inde venientes ab Etruria totam Romam cerni docet libr. 3. pag. 184. Eadem & *Æneja* vocata, forte quod Æneas ibi confederit; idem eft auctor libr. 1. pag. 59. Certe inter Romæ montes feptem & *Janicularis* ponitur auctore Servio Honorato ad libr. 6. Æneid. pag. 442. *Bene urbem Romam dicit, feptem inclufiffe montes, & medium tenuit; nam grandis eft inde dubitatio, & alii dicunt, breves feptem colliculos a Romulo inclufos, qui tamen aliis nominibus appellabantur: alii volunt hos ipfos, qui nunc funt, a Romulo inclufos, ideft, Palatinum, Aventinum, Quirinalem, Cælium, Viminalem, Æfquilinum, & Janicularem*. Idem ad libr. 8. Æneid. pag. 509. *Janus in Janiculo habitavit*. C. Verrius, & M. Varro aliter. Jan. Parraf. Epift. 57. Draco Corcyræus libr. de Lapid. apud Athenæum libr. 16. Dipnofophift. pag. 692. Ἀπὸ τύτυ καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι κατοικήσαντος αὐτῦ ἐπὶ τῦ ὄρους. *Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiffe cognominatum, quod in eo ille tum monte habitaverit*. Ex his puto, non leviter lapfum Dionyfium Halicarnaffeum, qui loco fupra laudato, urbem hanc *Ænejam* primo, ac deinde tractu temporis *Janiculum* cenfuit vocatum; nam prima ejus denominatio ex his probariffimis auctoribus a Jano: poftea multis feculis interjectis, nomen, forte fub Trojanorum in Italiam appulsum, variatum, Virgilius confirmat libr. 8. Æneid. ubi Janiculum tum dirutum docet:

Hæc duo præterea disjectis oppida muris
Relliquias, veterumque vides monimenta virorum:
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Hanc tamquam munitiffimum propugnaculum Rex Porfenna, Tarquinios reducturus, infedit. T. Livius 2. Dec. libr. 2. Dionyf. Halicarnaff. libr. 5. pag. 294. & præter Hiftoricos Poëtæ. Sil. Ital. libr. 10. Punicor.

Multa adeo nequicquam aufi, preffitque tyrannus
Janiculum incumbens.

Cl. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc mihi Janiculo pofitis Etruria caftris
Profuit, & fluvio tantum Porfenna remotus.

Sidon. Apollinar. Carm. 5.

. . . . *Porfenna Superbum*
Tarquinium impingens, complevit milite Tufco
Janiculum.

Se-

Secessit eo plebs tumultuaria. C. Plin. libr. 16. cap. 10. *Q. Hortensius dictator, cum plebs secessisset in Janiculum, legem in Esculeto tulit, ut quod ea jussisset, omnes Quirites teneret.* Sed quæ illius seditionis causa? L. Florus unicus, quod sciam, libr. 1. Histor. Rom. cap. 25. *Matrimoniorum dignitate duce Canulejo*, hanc discordiam exarsisse vult: alii omnes *ob æs alienum* secessum hunc contigisse, ac Hortensio dictatore compositum tradunt, anno Urbis 467.

Sub initia bellorum civilium, Senatores iram Octaviani devitantes, in Janiculum, veluti sedem quietam tutamque, se receperunt. Dio Coccejan. libr. 47. pag. 320.

Denique crudeliter inibi certatum contra Cinnam testatur C. Tacitus libr. 3. Historiar. quem locum vide.

Etruriæ urbs Portus Romanus, a Claudio Imperatore condita: Episcopatus titulo ornata: & Sanctis tutelaribus inclyta.

CAP. XXII.

IN ripa Tibridis, quæ Latium alluit, urbs est Ostia, Scriptorum omnium commemoratione celebris, qua Etruriam spectat, urbs altera, quam *Portum Romanum* dicunt, a Claudio Cæsare extructum, ut observat Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 124. C. Sueton. in Claudio cap. 20. *Portum Ostiæ exstruxit, circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo jam solo mole objecta, quam, quo facilius fundaret, navem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit tutissimam turrim, in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.* Præclara etiam ejus mentio apud Procopium Cæsariensem libr. 1. Gothicor. Locum Suetonii suspectum habeo; nam Claudius, non *Ostiam*, sed *Portum Romanum* restauravit, aut condidit; quare putem legendum: *Portum Ostii extruxit.* Est enim ibi Tibridis Ostium, quo mari miscetur. Corruptus etiam in eadem dictione Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerar.

Pande, precor, geminum palato Castore pontum,
Temperet æquoream dux Cytheræa viam.

Quis geminus ille pontus? Nugæ. portum si legamus, de Romano, & Ostiensi intelligetur; igitur restitue, & lege:

Pande, precor, geminum placato Castore portum.

Civitatis gloria celebratam eam fuisse, & locus Anastasii Bibliothecarii in Leone 3. pag. 189. indicat, *Hippolyti Martyris in civitate Portuensi vestes*, & Episcopatus, qui etiamnum hodie Præsules magna dignatione habet: quorum hi ex historiis noti. 1. *Geor-*

1. *Georgius*, Portuensis Episcopus subscripsit Decreto Gregorii Papæ Junioris, in hæc verba. *Georgius Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Portuensis, huic constituto a nobis promulgato ss.*

2. *Rodoaldus*, Portuensis Episcopus cap. 4. Causa 31. Quæst. 2. in Decreto Gratiani. *Portuensis* Episcopus Apost. sed. leg. cap. 1. de locato, & conducto, Decreto Gregorii: idque sub Clemente 3.

3. *Formosus*, Portuensis Episcopus, Bulgarorum Apostolus a Nicolao 1. destinatus. Gulielmus Bibliothecar. in Hadriano 2. pag. 331. *magnæ sanctitatis*. Anast. Biblioth. in Nicolao 1. pag. 324. Bulgaros ad fidem convertit, Gulielm. Bibliothecar. in Hadriano 2. pag. 344.

Nec minus est urbs hæc illustris suorum Præsulum sanctitate, aliorumque plurium Martyrum encomiis nobilitata, ut in Martyrologio Romano.

Ab hac vero urbe & *via Portuensis* nomen accepit, & *porta Portuensis* in Transtiberinis partibus. Fest. Pomp. libr. 12. *Navalis porta a vicinia navalium dicta*. Eandem vero eam fuisse cum Portuensi, nec ulli dubium esse potest, & docet Onufrius Panvinius in Roma pag. 110. Celebris est & hæc via Cæsaris hortis, qui illam secundum Tiberim contingebant.

Etruriæ urbs Pyrgi, a Pharo sic dicta, penitus periit: non est Civitas Vetus: Tusciæ olim metropolis: piscoso litore: colonia Rom. pater Neronis Imp. ibi obiit.

C A P. XXIII.

INter veteres Etruriæ civitates *Pyrgos* jure ponunt. C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Gravisca, Castrum novum, Pyrgi*. Ptolomæo Πῦργοι sunt. Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 156. Ἀπὸ δὲ τῶν Κοσσῶν εἰς Ὠστίαν παραπλέουσι πολίχνια ἐστὶ Γραουίσκοι, καὶ Πῦργοι, καὶ Ἄλσιον, καὶ Φρεγηνία. *A Cossa præternavigantibus Ostiam, oppida occurrunt, Graviscæ, Pyrgi, Alsium, & Fregenæ*. Paululum ordine variato a Ptolomæo ponuntur: Κόσσαι, Γραουίσκαι, Κάστρον νέον, Πῦργοι, καὶ Ἄλσιον. *Cossæ, Graviscæ, Castrum novum, Pyrgi, & Alsium*. Servius Maurus Honoratus ad illud Virgilii libr. 10. Æneid. pag. 583.

Et

Et Pyrgi veteres.

Hoc Castellum nobilissimum fuit eo tempore, quo Tusci pyraticam exercuerunt, nam illic metropolis fuit: quod postea expugnatum a Dionysio Siciliæ tyranno dicitur, de qua Lucilius:

Scorta Pyrgentia.

Ecce præclarum testimonium Antiquitatis. De Pyratica autem Etruscorum vide libr. 3. supra hoc opere cap. 84. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar.

Alsia prælegitur tellus, Pyrgique recedunt,
Nunc villæ grandes, oppida parva prius.

Piscosum certe hoc litus. Elegans est locus apud Athenæum Libr. 6. Dipnosophist. pag. 224. Ἐπεισῆλθον οὖν ἡμῖν παῖδες πλῆθος ὅσον ἰχθύων φέροντες, θαλασσίων λιμναίων τε ἐπὶ πινάκων ἀργυρῶν· ὡς θαυμάσαι μετὰ τοῦ πλούτου, καὶ τὴν πολυτέλειαν· μονονουχὶ γὰρ καὶ τὰς Νηρηΐδας ὠψωνήκει, καί τις τῶν παρασίτων, καὶ κολάκων ἔφη, τὸν Ποσειδῶ πέμπειν τῷ Νεπτουνίῳ ἡμῶν τοὺς ἰχθῦς. οὐ διὰ τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἴσον ἴσῳ τὸν ἰχθὺν πωλούντων, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐξ Ἀντίου κεκομίσθαι ἑτέρους δὲ ἐκ Ταρακίνων, καὶ τῶν καταντικρὺ νήσων Ποντίων· ἄλλους δ' ἐκ Πύργων, πόλις δ' αὕτη Τυῤῥηνική. Quæ Latine ita sonant: *Ingressi postea pueri pisces attulerunt, dii boni, quam multos, marinos, ac lacustres in lancibus argenteis, admirantibus nobis & copiam, & impensam, quandoquidem vel ipsas propemodum Nereidas obsonatus erat. Ut non absurde parasitus, adulatorve quispiam dixerit, maris Deum Neptunio nostro pisces misisse, non tantum ob eos, quos pari pecunia Romæ vendunt. Sed quoniam ex Antio advecti quidam fuissent, alii e Tarracina, & insulis Pontiis, e regione sitis, quidam e Pyrgis, est autem ipsa Etruriæ urbs.* Sunt qui volunt, eam urbem esse, quæ hodie Pontificis navale *Civitas Vetus* dicitur; sed eam sententiam, & situs ipse satis refellit, & Auctorum, quos laudavi, loca: & Josephus Castalio docte probat, *Civitatem Veterem* eandem esse cum *Centumcellis*, uti infra expediam hoc libro. Certius est, penitus urbem hanc interiisse, & nomen in territorio tantum conservari, & appellatione ecclesiæ oppidi *S. Marinella*; nam ea ecclesia *S. Maria de territorio Purgano* vocatur, *Pyrgorum* in *Purgorum* deflexa voce, quod sæpe contigit, & multis exemplis Critici probant, quæ nihil opus hic recensere (1).

Coloniam huc traductam fuisse satis constat, facitque eam Onuphrius Panvinius in Imperio Romano numero 64. De qua T. Livius 4. Decad. libr. 6. P. Scipione Nasica, M. Acilio Glabrione COSS. *Senatus decrevit, Colonias maritimas vacationem rei navalis non habere: Ostia, Fregenæ, Castrum novum, Pyrgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, Sinvessaque.* Quam deductionem miror impensius omisisse Vellejum Paterculum, cum alias pæne omnes commemorasset.

Nomen indubie à Turre, sive Pharo accepit: atque ita intelligendum

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 496. Pyrgos collocat ad Castrum S. Severæ: in Castro autem vulgo *S. Marinella* Punicum agnoscit.

dum esse censeo locum D. Juvenalis Satyr. 12. v. 76. licet Vetus Scholiastes ad Portum Trajani, & Joannes Britannicus ad Portum Romanum referant. Ita ille:

Tandem intrat positas inclusa per æquora moles,
Tyrrhenamque Pharon, porrectaque brachia rursum
Quæ pelago occurrunt medio, longeque relinquunt
Italiam.

D. Paulinus, Nolæ Episcopus, ad Cytherium:

Ac inde navi promovendus longius,
Intraret ut portum Phari.

M. Martial. libr. 12. Epigr. 2. meminit:

Quæ modo litoreos ibatis carmina Pyrgos,
Ite sacra, jam non pulverulenta via est.

Celebratur hæc urbs morte patris Neronis. Sueton. in eo cap. 5. *Majestatis quoque, & adulteriorum, incestique cum sorore Lepida, sub excessu Tiberii reus, mutatione temporum evasit: decessitque Pyrgis morbo aquæ intercutis.*

Etruriæ urbs Graviscæ, & ipsa litoralis: colonia ab Augusto deducta: ab aëris pestilentia nomen sortitur: coralio nobilis, & vino: sub adventum Æneæ, & bello Punico secundo florebat.

CAP. XXIV.

IN Etruriæ maritimo tractu *Graviscas* urbem fuisse, Scriptores, superiori capite laudati, probant; sed portu tamen carebat, nam totum illud mare *importuosum* appellat Plinius. Nomen ei ab aëris pestilenti contagio, quæ incolas gravi incommodo afficiebat; docui enim libr. 1. supra hoc opere cap. 12. mediterranea Etruriæ loca salubria esse: contra vero ad litus spectantia pestifero quondam afflatu noxia habitantibus. Idem M. Cato confirmat apud Servium Maurum Honoratum ad illud libr. 10. Æneid. pag. 583.

. . . . . intempestæque Graviscæ.

Graviscarum oppidum alii intempestum dicunt, ventis & tempestatibus carent, quod nulla potest ratione contingere. Intempestas ergo Graviscas accipiamus pestilentes, & secundum Plinium in Naturali historia, & Catonem in Originibus, ut intempestas intelligas sine temperie, idest tranquillitate; nam, ut ait Cato, ideo Graviscæ dictæ sunt, quod gravem aërem sustinent. Quidquid sit, certe constat, florentem fuisse, sub Æneæ ac

Trojanorum in Italiam adventum, civitatem, ex loco Virgilii, proxime laudato, nec minus bello Punico secundo turmas Senatui adjutrices, ait Silius Italicus libr. 8. Punicor.

. . . . . *veteres misere Graviscæ.*

Coloniæ honorem ei concessum loquuntur T. Livius 4. Decad. libr. 10. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo COSS. *Colonia Gravisca deducta est in agrum Etruscum, Tarquiniensibus quondam captum, trina jugera agri data. Triumviri deduxerunt C. Calfurnius Piso, P. Claudius Pulcher, & C. Terentius Ister.* Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. in tempore nonnihil variat: *Colonia Graviscæ ab Augusto deduci jussa est, nam ager in absoluto tenebatur: postea Imperator Tiberius Cæsar, jugerationis modum servandi causa, lapidibus immensis Reipublicæ loca assignavit.* C. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Bononia deducta colonia adbuc annos ferme ducentos septem, & post quadriennium Pisaurum, & Potentia: interjectoque triennio Aquileja, & Gravisca: & post quadriennium Luca.* Cetera prona; at quæ nam hæc *Potentia?* Mendum est, & corrigendum omnino, me duce, *Pollentia*; est enim Liguriæ urbs, Geographis, & Poëtis, Silio Italico, Aurelio Prudentio libr. 2. in Symmachum:

. . . *Pollentinos texerunt ossibus agros.*

Celebris victoria de Alarico Stylichonis. Cl. Claudianus sæpe meminit: unus e Bello Getico ad finem locus sufficiet:

O celebranda mihi cunctis Pollentia seclis,
O meritum nomen felicibus apta triumphis,
Virtutis fatale solum, memorabile bustum
Barbariæ.

Ad Graviscas redeo, quæ ævo sequiori desertæ, & incolis viduatæ, sub Theodosio scilicet Augusto; ita enim Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner. post Minionis ostium:

Inde Graviscarum, fastigia rara videmus,
Quas premit æstivæ sæpe paludis odor.
Sed nemorosa viret densis vicinia lucis,
Pineaque extremis fluctuat unda fretis.

Denique vino generoso, & coralio Graviscæ commendantur, auctore Plinio libr. 14. cap. 6. *Mox ab intimo sinu maris Adriana: ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.* De coralio Plinius libr. 36. cap. 12. ait retibus mari in *Graviscarum litore extrahi* in *mari frutex* est, extra *ad lapidis soliditatem* devenit. D. Basilius in Exam. hom. 7. Hercules Ciofanius ad libr. 4. Metamorphos. pag. 91. Claudian. de Nupt. Hon. & Mariæ:

Mergit se subito, vellitque Coralia Clotho,
Vimen erat, dum stagna subit, processerat undis,
Gemma fuit.

Ubi loci plura dixi. Metrodorus apud Julium Solinum γοργίαν, sive γορ-

γοργωίαν vocat. Sidonius Apollinaris Carm. 11. v. 110.

Lactea puniceo sinuantur colla corallo.

Penitus interiit hodie, nec ullum, aut mœnium, aut nominis memoria supereſt. Fallitur Dominicus Niger, qui Montem Altum putat dici: fallitur, inquam, ex diſtantia inter illas, & Coſſam, ut clare ex Strabonis verbis loco laudato liquet (1).

Etruriæ urbs Alsium, & ipſa Colonia Romana: litoralis: Regum Etruſcorum quondam ſedes: a Græcis condita.

CAP. XXV.

IN eodem maris Tyrrheni, ſive Inferi tractu fuit *Alſium*, urbs celebris. Ptolomæus, Plinius, Strabo, & Rutilius cap. 23. ſupra proxime hoc libro laudati. At quam antiqua ſit, & quoties principes mutaverit, diſerte Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 16. Ὤικουν δὲ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐςὶν ἥτε Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα, καὶ Σατορνία, καὶ Ἄλσιον, καὶ ἄλλαι τινὲς, ἃς ἀνὰ χρόνον ὑπὸ Τυῤῥηνῶν ἀφῃρέθησαν. *Oppida tenuerunt communia ſociæ gentes Pelaſgi, & Aborigines; ex quibus ſunt Cære, dictum Agylla eo ſeculo, Piſa, Saturnia, Alſium, & quædam alia, quæ poſt ab Etruſcis ſunt occupata.* Ex his manifeſtum eſt, diu ante Tyrrheni in Etruriam adventum, urbem hanc a Græcis, ſive Pelaſgis conditam, ſedemque fuiſſe Regis Alæſi, ſive Halæſi, ut docui abunde libr. 2. ſupra hoc opere cap. 31. & confirmat Silius Italicus libr. 8. Punicor. qui contra Hannibalem inde auxilia Romanis miſſa innuit:

Nec non Argolico dilectum nomen Alæſo
Alſium.

Coloniam faciunt numero 47. T. Liv. 3. Dec. libr. 7. *Colonis maritimis vacatio obſervata non eſt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinveſſanus, & Senenſis.* C. Vellejus Patercul. libr. 1. *Et initio primi belli Punici Firmum & Caſtrum colonis occupata, & poſt annum Æſernia, poſtque viginti duos annos* (in aliis editionibus *poſtque ſeptemdecem annos*) *Æſulum & Alſium.*

Hodie penitus interiit, nec quicquam præter vicum exiguum ſupereſt. Antonius Maſſa Galeſius putat eſſe *S. Severa*, cui aſſentitur Dominicus Niger; at Fulvius Urſinus in notis ad Ciceronis Milonia-

M 2 niam,

(1) Cluvèr. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 484. locat Graviſcas ad duo circiter milliaria a læva Martæ fluminis ripa, fluvium] Minionem verſus.

nam, ex lapide vetusto, probat *Cere* esse: idque Leander Alberti confirmat; sed falsam illam opinionem ostendunt, quæ de Cære supra hoc libro a me sunt tradita (1).

Pompeii magni, & Virginii Rufi, & Pompejæ Celerinæ, Socrus Plinii Junioris, hic villas fuisse, infra hoc libro docebo.

Etruriæ urbs Regisvilla, Malæotti Regia: penitus interiit.

CAP. XXVI.

Paululum a litore maris Inferi secedentibus occurrit locus, & antiquitate, & amplitudine memorabilis, *Regisvilla* nomine, a Malæotto Etruriæ Rege condita, & appellationem sortita. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 156. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τόπος ἐστὶ, καλούμενος Ῥηγισούιλλα, ἱστορεῖται δὲ γενέσθαι τοῦτο βασίλειον Μαλαιώτου Πελασγοῦ, ὅν φασι δυναστεύσαντα ἐν τοῖς τόποις μετὰ τῶν συνοίκων Πελασγῶν, ἀπελθεῖν ἐνθένδε εἰς Ἀθήνας. *Inter hæc* (scilicet in Etruria litorali, inter Portum Romanum & Cossam, in agro Volaterrano) *est Regisvilla, quam olim narrant fuisse Regiam Malæoti Pelasgi, qui cum imperasset iis locis cohabitantibus Pelasgis, inde Athenas migraverit*. Sic ex MS. Henrici Schrimgeri J.C. Scoti eruditissimi: antea corruptissime in omnibus exemplaribus Ῥήγηιάιλλα. In maritimo sive Antonini Aug. sive Scoti Anonymi Itinerario, *Regæ* inveniuntur Portus, ac positio navium, sic enim ille ab urbe Arelatum:

A Portu Augusti Pyrgos posit. M. P. XXXVIII. Portus hic Augusti est Portus Romanus, de quo supra.
A Pyrgis Panapionem. posit. M. P. III. Panapio in Itineraria tabula Pentingeri est *Punicum*. Uterque locus corruptus.
A Panapione Castrum novum. posit. M. P. VII.
A Castro novo Centumcellas. posit. M. P. V.
A Centumcellis Algas. posit. M. P. III.
Ab Algis Rapinium. posit. M. P. III.
A Rapinio Graviscas. posit. M. P. VI.
A Graviscis Maltanum. posit. M. P. III. In Itinerarii tabula est *Marta* fluvius.
A Maltano Quintianum. posit. M. P. III. Quintianum penitus intercidit, & nec nomen, nec portus extat.

A Quin-

(1) Cluverius libr. 2. pag. 497. statuit Alsium ubi nunc Palo.

A Quintiano Regas. posit. M. P. VI. Forte legendum fuerit *Regisvillam*, nisi quod ea ex loco Strabonis videtur non in litore.

A Regis Arnine fluvius habet. posit. M P. IIII. Tabula Peutingeri pro *Arnine* offert *Armenta*, forte is sit, qui *Pescia* hodierna voce audit.

Ab Arnine Portum Herculis. posit. M. P. XXV. Nomen retinet.

A Portu Herculis in Cetarias Domitianas. posit. M. P. III. Itinerarii tabulæ hunc locum non nominant, sed videtur esse sub Argentario monte, vel ad Lacum salsum; alioquin enim reliquum ibi litus importuosum, eo saltem tractu.

A Domitianis Almina fluvius. posit. M. P. IX. In tabula Itinerarii *Albinia* vocatur, hodie vero *Albegna*.

Ab Almina Portum Telamonis, fluvium Umbronis, Lacu Aprile posit. M. P. XVIII. Vulgo *Prille lago*.

Ab lacu Aprile in Alma flumen habet. posit. M. P. XVIII.

Ab Alma flumine Scabros, Portus. M. P. VI. Vernacule *Scarlino*.

A Scabris Falesiam, Portus. M. P. XVIII. Prope Silvam Vetuloniam hic fuit locus.

A Falesia Populonium, Portus M. P. XIII. Periit Populonii portus, saltem nomine mutato, hodie *Porto Baratto*.

A Populonio Vada. Portus. M. P. XXX.

A Vadis Portum Pisanum. M. P. XVIII.

A Portu Pisano Pisas fluvius. M. P. IX. Portus Pisanus hodie interiit, & nec nomen, nec ædificia restant.

Ex qua litoralis Tusciæ descriptione, clare liquet *Regisvillam* aliam esse non potuisse, quam *Regas* Itinerarii: & miror, altum esse apud Italos tam præclari monimenti silentium. Sed pergo.

Etru-

Etruriæ urbs Troſſuli in interiori regione, non procul Vulſiniis: equeſtri ordini Romæ dedit initium: hodie penitus periit.

CAP. XXVII.

A Maritimo tractu recedo in mediterranea paulisper, ubi ſe offert *Troſſuli* urbs celebratiſſima, ſive *Troſſulum*, novem millibus paſſuum a Vulſiniis diſſitum, hodie plane dirutum, ut nullum ſuperſit veſtigium[1]. Capta ab equitibus Romanis, nullo pedeſtris exercitus adhibito adjumento; quare exinde nomen in equeſtrem ordinem migravit, ut *Troſſuli*, ſive *Truſſuli* equites vocarentur. Feſt. Pomp. libr. 18. *Troſſuli equites dicti, quod oppidum Tuſcorum Troſſulum ſine opera peditum ceperint*. Equites tum primum cepiſſe habes libr. 3. ſupra hoc opere cap. 23. & teſtatur M. Varronis fragmentum in Satyra Seſqui-Ulyſſe apud Nonium cap. 1. n. 240. *Nunc emunt Troſſuli nardo nitidi vulgo talento Attico equum*. Sed ille Grammaticus videtur interpretari *Troſſulos* quaſi *fortes*, aut *toroſulos*, ignarus forſan hiſtoriæ, ut ſæpe. Erratum etiam a Pſeudocornuto, ſive Valerio Probo in A. Perſii Satyr. 1. v. 94. nam cum Satyricus dixit:

. . . . . . unde iſtud dedecus? in quo
Troſſulus exultat tibi per ſubſellia lævis.

Subjungit Scholiaſtes: *Troſſulos equites Romanos dicit, qui impudentiſſime exultant. Troſſulum autem oppidum fuit Etruriæ non longe a Volſcis: hoc equites Romani ſine peditibus expugnaverunt, Numio quodam Duce: unde equites Romani Troſſuli dicti ſunt, aut toroſi adoleſcentes. Troſſulus ideſt brevis, & compactæ naturæ poteſt & ſic intelligi: ita, inquit, exultant, ſine reſpectu honeſtatis, ac ſi Troſſulum cepiſſent*. Dum autem ait oppidum non longe a Volſcis, non caret inſigni mendo, ut admonebam; Volſci enim in Latio, ut pueri ſciunt, cum Troſſuli ſint in Etruria. Quare corrigendum: *Troſſulum autem oppidum fuit Etruriæ, non longe a Vulſiniis*. Auctor correctionis C. Plinius libr. 33. cap. 2. apud quem hæc appoſite leguntur: *Quinetiam ipſum equitum nomen ſæpe variatum eſt, in his quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo regibuſque appellati ſunt: deinde Flexumenes, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Tuſcis citra Volſinios paſſuum novem millibus, ſine ullo pedi-*

(1) Cluverius libr. 2. pag. 562. cenſuit Troſſulum fuiſſe ubi nunc *Monteſiaſcone*; ſed Holſtenius ad eum ſic notat: *Fallitur, nam duobus m. p. a Monte Fiaſcone adhuc veſtigia nomenque ſuperſunt hujus oppidi vulgo* Troſſo *& vicina foſſa* il Vado di Troſſo. Ideoque nihil apud Plinium mutandum in numero milliarium qui exactè etiam nunc quadrat.

peditum adjumento cepissent ejus vocabuli, idque duravit ultra C. Gracchum. In MSS. diversissima est lectio, & forte convenientior: *Oppidum Vulsiniorum hoc nomine;* & postea: *ejus vocabuli vis duravit* (1). Male ergo Nonius Marcellus, supra proxime laudatus *Trossulos* equites *a toris* quasi *torosulos* putavit; cum locus Varronis, ab eo ipso adductus, de equite, non de forti, aut torosulo sit intelligendus; sic enim locus ille cum alio est conjungendus: *Itaque tum equum mordacem & calcitronem horridus miles virque vitabat, nunc emunt Trossuli, nardo nitidi, vulgo, talento Attico, equum.* Ita hæc duo fragmenta, ex Festo & Nonio conjuncta, probant abunde, non a fortitudine, sed ab urbe Etrusca equites Trossulos vocatos. Scio etiam Torosulos, sive Trossulos a L. Seneca derideri Epist. 76. & Epist. 87. Philoxeni glossas laudavit eruditissimus Theodorus Marcilius ad Persii locum laudatum, quem vide.

Interiit omnis ejus memoria; dicit tamen Leander Alberti, hodie nomen servari in exiguo vico, cujus descriptionem apud alios non reperi: uti nec quando sit expugnatum, aut quam ob causam bellum ei indictum. Vetus Persii Scholiastes *a Numio Duce* eam expeditionem susceptam, & urbem oppugnatam docet; sed quis ille? quæratur.

Etruriæ urbs Thermæ Tauri in mediterraneis non longe a mari ad viam Ciminiam: & balnea Diis consecrata.

CAP. XXVIII.

Aquarum salubrium commendatio urbem in Via Aurelia fecit, quæ prius *Balnea Stygiana*, & *Vicus Stygianus* vocata, non longe a litore maris Inferi (2) viginti octo millibus passuum Roma, ut ex Antonini, sive Scoti Itinerario liquet. Hæc eadem urbs posterioribus seculis *Tauri Thermæ* audiebat. Non longe Centumcellis male quidam locant, ad viam Ciminiam, licet nullum hodie iis in locis extet vestigium, quantum ex Geographis recentioribus colligere licet. Describit tamen operose Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerarii:

Nosse

(1) Hunc Plinii locum ita, ut emendat Dempsterus, legit Cluverius Ital. Antiq. l. 2 pag. 562.

(2) Cluverius libr. 2. pag. 486. Aquas Tauri collocat non procul a litore, qua Tolfam itur a Centumcellis ad secundum miliare, ubi aquæ calidæ, cum antiquarum structurarum reliquiis extant: refertque Tabula Geographica Aquas Tauri VII. miliaribus distare a Castro Novo, quorum IIII. numerat inter Centumcellas & Castrum novum, & III. inter Centumcellas & Aquas Tauri.

Noſſe juvat Tauri dictas de nomine Thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic guſtu latices vitiantur amaro,
Limphaque fumifico ſulfure tincta calet.
Purus odor, molliſque ſapor dubitare lavantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ
Credere ſi dignum famæ.

Vide cetera. Nullus Geographorum, aut Hiſtoricorum, quod ſciam, hujus irbis, aut Thermarum meminit, præter hunc ſolum Rutilium (1). Igitur hic addo, Thermas in alicujus Dei honorem erigi ſolitas, ac numini alicui ſolere olim conſecrari; cujus cauſam inveſtigat Ariſtoteles Problem. cap. 24. Piſander apud Athenæum. Vide Andream Baccium libr. 6. de Thermis pag. 421. Notiſſima ſunt, quæ fodentibus Ægeriæ, Muſarum, Jovis Ammonis, Jovis Dodonæi, Herculis, Mercurii, Bacchi, aliorumque Deorum dicuntur. Peridonee C. Plin. libr. 31, cap 2. *Tepidæ egelidæque auxilia morborum conferentes, & e cunctis animalium, hominum tantum cauſa erumpentes, augent numerum Deorum nominibus variis, urbeſque condunt, ſicut Puteolos in Campania, Statyellas in Liguria, Sextias in Narbonenſi provincia.* Thermas item Tauri in Etruria eodem modo conditas ſuſpicari licet. Sic in Sicilia *Apollo Thermites* cultus, & in Thermis Albulænis. SACRVM. D. M. IGIAE. In Calderianis M. IVNONI: in Cluſinis AESCVLAPIO: in Latinis vero IVTVRNÆ: in Averno PLVTONI donaria affigebantur. Item & lacus celebri alicui Deo dedicati, ut lacus Cumarum Sibyllæ, Cutiliæ Saturno, alii aliis.

Quin & fontibus thermiſque donaria dicata ſuſpenſaque non minus, quam in aliorum Deorum fanis, clare probant C. Suetonius in Tiber. cap. 14. C. Plin. Junior libr. 8. Epiſt. 8. Claudian. Epigr. de Aponis balneis:

Tunc omnem liquidi vallem mirabere fundi,
Tunc veteres haſtæ Regia dona micant.

Quando autem hæc urbs condita, aut quo auctore, quando itidem everſa ſit, deprehendere adhuc non potui.

Etru-

(1) Meminit harum aquarum Tabula Peutingeriana; ut notat Martyrolog. Roman. undecimo Kal. Januarias Greg. Magnus Dial. libr. 4. cap. 55. Plin. libr. 3. cap. 5. De his aquis Scribonium Largum cap 146. intelligendum cenſent viri docti apud Holſten. in Ital. Antiq. Cluver. ad pag. 486. Aquas Farratas vocat, ut vocabant Fontes Acidulos.

Etruriæ urbs Cossa, sive Cosa: Regum sedes: Jovem colebat: deserta, muribus cives fugantibus: clara opibus, & fortitudine: colonia, & municipium: interiit penitus.

CAP. XXIX.

INter celebratissimas Etruriæ florentis Urbes habetur *Cossa*, sive *Cosa*, sive *Consa*, seu *Copsa*, ut apud Priscianum infra dicam. Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 156. Μετὰ δὲ Ποπλώνιον Κόσσαι πόλις, μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης, ἔστι δ᾽ ἐν κόλπῳ βουνὸς ὑψηλὸς, ἐφ᾽ ᾧ τὸ κτίσμα. *Post Populonium urbs est Cossæ; paulum supra mare, sita in sublimi colle, qui in sinu jacet:* Ex quibus constat, non fuisse portum, sed tantum in litore, non procul a portu sitam. Totum hunc tractum ita Pomponius Mela recenset libr. 2. de situ Orbis, cap. 4. *Ostia citra Tiberim in hoc latere sunt: ultra, Pyrgi, Anio, Castrum novum, Graviscæ, Cossa, Telamon, Populonia, Cecina, Pisæ, Etrusca & loca, & nomina, dein Luna.* Eodem pæne ordine C. Plin. libr. 3 cap. 5. *Vada Volaterrana, fluvius Cecinna; Populonium, Etruscorum quondam hoc tantum in litore. Hinc amnes Prille, mox Umbro navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ portusque Telamon, Cossa Volcientium, a populo Romano deducta, Gravisca, Castrum novum, Pyrgi, Ceretanus amnis, & ipsum Cære intus millibus passuum quatuor; Agylla a Pelasgis conditoribus dictum, Altium, Fregenæ:* Errat Stephanus Byzantinus libr. de Urbibus, ubi hæc. Κόσσα πόλις Οἰνώτρων, ἐν τῷ μεσογείῳ, οἱ πολῖται, Κοσσανοί. *Cossa urbs Oenotriorum in mediterraneis: cives ejus, sive incolæ Cossani.* Nec in Oënotria, idest Latio, est Cossa, sed in Tuscia: nec in mediterraneis, cum sit prope Populonium, supra Portum Herculis, atque adeo clare a navigantibus cernatur; ut liquet ex Rutilii Numatiani Itinerario libr. 1. qui eam suo seculo jam desertam, civibusque viduatam sic scribit:

Cernimus antiquas nullo custode ruinas,
Et desolatæ mœnia fœda Cosæ.
Ridiculum cladis pudet inter seria causam
Promere, sed risum dissimulare piget.
Dicuntur cives quondam migrare coacti
Muribus infestos deseruisse lares.
Credere maluerim pygmææ damna cohortis,
Et conjuratos in sua bella grues.

Desertam non miror Cossam, non magis quam alias & opulentas, & nobiles Etruriæ urbes; sed quod fugati sint a muribus incolæ ejus, præter Rutilium, nemo Scriptorum, quod sciam, prodidit. Non est tamen illud omnino incredibile; nam auctor est Theophrastus, non Varro, ut memoria lapsus censuit Simon Majolus Dier. Canicular. Colloq. 7. & lapsus memoria Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 139. qui ait, Plinium scripsisse, *Deletam Cossam a muribus. Ex Gyaro, Cycladum insula, incolas a muribus fugatos*, referente Plinio libr. 8. cap. 29. idemque repetit Plinius ex eodem Theophrasto libr. Περὶ ἀθρόων φαινομένων τῶν ζώων, eodem libr. cap. 57. Sed & idem in Troade libr. 10. cap. 65. commemorat evenisse: *Plurimi* mures *ita ad Troadem provenerunt, & jam inde fugaverunt incolas*. Par omnino est Elymnio Chalcidensium apud Heraclidem Ponticum narratio libr. de Politiis: Κατῴκισαν δὲ καὶ Κλεωνὰς Χαλκιδεῖς οἱ ἐν τῷ Ἄθῳ ἐξαναστάντες ἐξ Ἐλυμνίου, ὡς μὲν μυθολογοῦσι, ὑπὸ μυῶν, οἱ τάτ' ἀλλὰ κατήσθιον αὐτῶν καὶ τὸν σίδηρον. Latine ita sonant: *Chalcidenses præter alias urbes, quidam eorum etiam Cleonas in Atho monte condiderunt, videlicet qui Elymnio a muribus, ut fabula eorum habet, pulsi sunt, cum non solum alias eorum res, sed & ferrum quoque arroderent*. Certe Atto, Moguntinorum Archiepiscopus, non in continenti modo a muribus est miserrime infestatus, sed & insula etiam Rheni, quæ hodie ostenditur viatoribus. Sifridus Presbyter libr. 1. Epitomes Anno 923. Non dissimilia narrant Uvernerus in Fasciculo sub Nicolao 2. & Joannes Nauclerus ad Annum Domini 1071. & de Heliogabalo Baptista Platina in Urbano 1. Hæc quidem parerga nobis: propius est, quod a Cl. Æliano scribitur libr. 17. Histor. Animal. cap. 38. *De patriis sedibus*. Verba sunt Latina, nam Græca mihi non ad manum: *Quosdam Italiæ populos fuisse incursione murium depulsos, mediam quoque regionem ob multitudinem murium ab omni cultore fuisse derelictam, vastantibus omnia muribus*. In his Italiæ populis verisimile est Cossanos fuisse. Sed redeo.

Cossa sub adventum Æneæ in Italiam, potentia, & robore inter Etruscas urbes celebris, usque adeo ut Massici, Regis Etruriæ, domicilium, auxilia Æneæ in Turnum submiserit. Virgil. libr. 10. Æneid.

Massicus ærata princeps secat æquora Tygri
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas.

Servius Maurus ibidem: *Cosas, civitas Tusciæ, quæ numero dicitur singulari secundum Sallustium, unde apparet hunc Cosas usurpative dixisse*. Et rursus ad eundem librum pag. 606. *Osinius, ipse est, quem supra Massicum dixit. Ergo, ut diximus supra, Osinius proprium est, Massicus appellativum, licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Paris, Numanus Romulus. Alii volunt, non eundem esse Massicum, quem Osinium; nam duas civitates supra commemorat, Clusium, & Cosam: & tradunt, potuisse fieri, ut hic Osinius Rex quidem unius de*

memo-

memoratis fuerit civitatibus, sed sub imperio Massici egerit. Corruptus C. Taciti Codex libr. 2. Annal. ubi Agrippæ Posthumi servus, nomine Clemens, domino per scelus interempto, *ad majora, & magis præcipitia conversus, furatus cineres, vectusque Coram, Etruriæ promontorium, ignotis locis se se abdit, donec crinem barbamque promitteret.* Ita hunc locum legit Valerianus Pierius libr. 32. Hieroglyphicor. pag. 326. & notat *Coram* esse *Etruriæ promontorium*: quod tamen in Etruria nusquam reperio. Corrigendum erat igitur, & legendum: vectusque Cosam, Etruriæ promontorium. Quam correctionem idoneam probant initio capitis adducta Strabonis verba. Nec quicquam addo: & hic recte J. Lipsius: perperam M. Antonius Muretus, qui *Coram*, in *Cosam* mutat, addens, *Cosam* esse *promontorium*, *quod olim Telamon, hodie mons Argentarius* vocetur; sunt illa quippe diversissima, ut ex Geographis apparet, & hoc libro supra ostendi.

Religiose hic Jupiter *Vicillinus* colebatur. Julius Obsequens libr. de Prodig. cap. 35. (1) *Navium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ tamen nullæ erant, visæ in Jovis Vicillini templo, quod est in agro Cosano, arma concrepuerunt.* Locus, ab interpunctione fœdatus, sic restituatur. *Navium longarum species, in flumine Tarracinæ, quæ tamen ullæ erant, visæ, in Jovis Vicillini templo, &c.* Sed quis sit *Jupiter Vicillinus?* Investigatione est non indignum. Ego alia procuro.

Cossa, Coloniæ Romanæ, ac municipii honore cohonestata: & *municipii* quidem *Cossani* mentio habetur apud Ciceronem 5. Verrina. Deducta autem fuit Colonia anno Urbis Conditæ 481. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Cossam & Pæstum ab hinc annos fere trecentos Fabio Dorsone, & Claudio Canina COSS.* Unde Plinius l. 3. cap. 5. *Cosa Volcientium a Populo Romano deducta.* L. Florus epitomastes Livianus ad libr. 14. *Coloniæ deductæ sunt Posidonia & Consa.* Ubi loci *Consa* est constanter in omnibus editionibus, pro *Cossa*: non æque, ut videri posset, recte; nam in nummo Nervæ Aug. apud Hubertum Goltzium est COL. IVL. COSSA. T. Livius 3. Decad. libr. 2. *Cossanis postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi, dum ne quis in eorum numero esset, qui post L. Cornelium & T. Sempronium COSS. hostis fuisset.* Auctorem hujus deducendæ Coloniæ facit Titum Quintium Flaminium Plutarchus in ejus vita in principio: Διὸ καὶ πεμπομένων ἀποίκων εἰς δύο πόλεις, Ἀρνιάντε καὶ Κώνσαν, ἄρχων καὶ οἰκιστὴς ἡρέθη. *Quare in duas urbes coloniis deducendis, Arniam, & Consam, triumvir est creatus.* Hæc est constans in omnibus excusis lectio; & tamen nec *Arnia*, nec *Consa* usquam apud Geographos. Igitur corrige: Εἰς δύο πόλεις Ναρνίαν καὶ Κόσσαν. *In duas urbes, Narniam, & Cossam.* Video tamen quosdam etiam melioris notæ Antiquarios, *Cossam*, & *Consam* indifferenter efferre:

(1) Hic locus non est Julii Obsequentis, sed ex supplementis, quos compilavit Conradus Lycosthenes ex Livio aliisque. Hæc autem verba desumpta sunt ex Livio libr. 24. circa finem. In nonnullis Livii editionibus habetur *Jovis Vicilini*: forte, Jovis Vici alicujus præsidis.

re: inter quos est Onufrius Panvinius in Imperio Romano pag. 65. quin imo Priscianus *Copsam* habet: & nonnulli *Cossanos*, sive *Compsanos* accipiunt populos eosdem a C. Plinio memoratos libr. 3. cap. 11.

Denique & bello Punico secundo, & bello civili clarum admodum nomen Cossa habet. De priori T. Livius 3. Decad. libr. 3. in principio: *Hannibal accitus in Hirpinos a Statio, pollicente se Cossam traditurum, Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos, sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque Trebii sermonibus adventum Hannibalis, cum Cossani urbe excessissent, sine certamine tradita urbs Pœno, & præsidium acceptum est.* De postremo Vell. Patercul. libr. 2. Hist. Rom. *Minatius Magius legionem in Hirpinis conscripsit, Herculaneum simul cum T. Didio cæpit, Pompejos cum L. Sylla oppugnavit, & Cosam occupavit.* Hodie ne rudereta quidem extant, sed & nomen, & mœnia fundirus inreriere: putant [1] tamen viri eruditi, aliquid superesse vetustatis; nam Dominicus Niger *Lancedonam* ex illius ruinis natam vult: Leander Alberti *Alsidoniam*, Onuphrius *Orbitellum*, quod libr. 6. discutiam infra hoc opere.

Etruriæ urbs Fregenæ, non Fregellæ: & ipsa Colonia Romana, non omnino litoralis: hodie interiit.

CAP. XXX.

A Mari paululum recedentibus occurrit, potentia & antiquitate i lustris, urbs *Fregenæ*: non ut barbare quidam Codices corrupri præferunt, *Fregellæ*; nam istæ in Samnio sunt, hæ vero in Etruria. Strabo libr. 5. pag. 156. Ἀπὸ δὲ τῶν Πύργων εἰς ὠστίαν σξ ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τὸ Ἄλσιον, καὶ ἡ Φρηγηνία. *A Pyrgis ad Ostiam Stadia sunt ducenta sexaginta, interjacent Alsium & Fregenæ.* Eadem ex Plinii loco libr. 3. cap. 5. toties laudato ostenditur. Æneæ submisit auxilia. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Nec non Argolico dilectum nomen Halæso
Alsium, & objectæ campo squallente Fregellæ.

Quæ lectio est ineptissima; itaque repone:

. . . *objectæ campo squallente Fregenæ.*

Coloniam etiam fuisse Romanam clarius est, quam ut dici debeat. L. Florus epitomastes libr. 19. *Coloniæ deductæ sunt Fregenæ, & in agro Salentino Brundusium.* Ipse Livius 4. Decad. libr. 6. *Senatus decrevit*, Colo-

(1) Holstenius in Notis ad Cluverium pag. 479. qui putavit Cossam fuisse, ubi postea Ansedonia, designat sinum, in quo Herculis portus: huic enim collis proxime imminet, in quo olim Cosa civitas sita fuit, cujus vestigia maxima apparent, estque locus hic diversus a Lansedonia, a qua m. p. distat.

Colonias maritimas vacationem rei navalis non habere, ut sunt Ostia, Fregenæ, Castrum novum, Pyrgi. Concors etiam Vellejus Paterculus libr. 1. *Initium primi belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum Æsernia, postque viginti duos Æsulum, & Alsium, Fregeneque post biennium*. In impressis Codibus vitiose legitur *Fregelleque*, Gentiles sunt *Fregenses*, ut distinguantur a Latii aut Samnii populis, qui *Fregellani* passim audiunt; sed & *Freginates* a Plinio videntur dici libr. 3. cap. 5. *Frusinates, Ferentinates, Freginates, Fabraterni veteres, Fabraterni novi, Ficolenses, Fregellani*. Urbem hanc quondam *Pergen* vocatam, sunt qui tradant: ego auctores idoneos non vidi; sit itaque penes eos, qui hæc asserunt, fides.

Urbs penitus diruta est, nec ubi fuerit, certo sciri potest. Leander credit hodie oppidulum esse, vocarique *Palo*. Flavius Blondus contra contendit esse *Brachianum*, qui Ducatus est hodie Illustrissimæ familiæ Ursinæ, & Ducem habet omni felicitate dignum, ut virtute præditum D. Paulum Jordanem Ursinum, arcta sanguinis propinquitate Sereniss. Magn. Etr. Duci conjunctum.

Etruriæ urbs Centumcellæ, portu a Trajano Aug. refecto, & nomine imposito: inclyta, forte Civitas Vetus: a Saracenis diruta: a Gothis possessa, per Narsetem recuperata: Episcopatus honore cohonestata.

CAP. XXXI.

URbem in Etruria veterem satis constat fuisse jam olim *Centumcellas*; sed quo nomine ante Hadriani tempora vocaretur, nullus auctorum, quod certo sciam, expedivit: & puto, primus Antoninus, sive Scotus Anonymus in Itinerario eam hac voce compellavit. De ea C. Plinius eodem pæne seculo libr. 6. Epist. 31. ubi *Trajani villam ibi fuisse* scribit, & nos infra hoc libro probabimus. Nugatur, ac errat Flavius Blondus libr. 5. Commentar. Urbanor. *Centumcellæ, quarum meminit Plinius in quadam Epistola: Hadrianus, inquit, princeps, centum judicibus totidem cellas ædificavit, ad audiendas præsente se causas institutas*. Primò falsum est, quicquam Plinium de Hadriano Augusto Centumcellis agente scribere, sed de Trajano: deinde nihil tale de cellis illis commentitiis eo loci, jam proxime supra a me laudato, continetur. Portum hunc ingeniosissime describit Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner.

Ad

Ad Centumcellas forti defleximus Austro,
Tranquilla puppes in statione sedent.
Molibus æquoreum concluditur Amphitheatrum,
Angustosque aditus insula facta tegit.
Attollit geminas turres, bifidoque meatu,
Faucibus arctatis pandit utrumque latus.
Nec posuisse satis laxo navalia portu,
Ne vaga vel tutas ventilet aura rates.
Interior medias sinus invitatus in ædes,
Instabilem fixis aëra nescit aquis.
Qualis in Euboicis captiva natatibus unda
Sustinet alterno brachia lenta sono.

Meminit & D. Paulinus Nolanus Carm. de Naufragio ad Cytherium pag. 526.

Sic iste Christo blandiente molliter,
Emensus asperum mare,
Longinquiorem portum ab Urbe adlabitur,
Cui Centumcellis nomen est:
Ac inde navi promovendus longius,
Intraret ut portum Phari.

Rutilii descriptio desumpta est ex C. Plinii Junioris verbis loco citato: *Sed mihi, ut gravitas cognitionum, consilii honor, suavitas simplicitasque convictus, ita locus ipse perjucundus fuit. Villa pulcberrima cingitur viridissimis agris, imminet litori, cujus in sinu quam maximus portus, velut amphitheatrum; hujus sinistrum brachium firmissimo opere munitum est, dextrum elaboratur. In ore portus insula adsurgit, quæ illatum vento mare objacens frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet. Assurgit autem arte visenda, ingentia saxa latissima navis provehit; contra hæc alia super alia dejecta, ipso pondere manent, ac sensim, veluti quodam aggere, construuntur. Eminet jam, & apparet saxeum dorsum, impactosque fluctus in immensum elidit, ac tollit. Vastus illic fragor, cavumque circa mare, saxis deinde pilæ adjiciuntur, quæ procedente tempore enatam insulam imitentur. Habebit hic portus etiam nomen auctoris, eritque vel maxime salutaris; nam per longissimum spatium litus importuosum hoc receptaculo utetur.* Ex quibus liquet, portum hunc vocatum *Trajani*, & ne Ptolemæus decipiat, qui post Populonium Portum Trajani locat, nam idem ille Trajanus Augustus *Anconitanum portum* mirifice refecit, Centumcellensem de novo a fundamentis extruxit, hunc supero mari istum infero ornamentum futurum; quare uterque nomine Trajani, venit, & sibi invicem linea veluti parallela respondent, ut jure *post Populonium* Ptolemæus *Portum Trajani* reposuerit, non jam Anconitanum intelligens.

Celebratur hæc urbs mora & incolatu Commodi Augusti. Æl. Lamprid. in eo, non multum post principium: *Auspicium crudelitatis apud*

apud Centumcellas dedit anno ætatis duodecimo; nam cum tepidius forte lotus esset, balneatorem in fornacem conjici jussit, quando pædagogo, cui hoc jussum fuerat, vervecina pellis in fornace consumpta est. Ad quem locum Joann. Baptista Egnatius vanissima ignorantia fabulam Blondi repetit.

Ajunt, D. Augustino, libros de Trinitate inibi meditanti, puerum visum, qui cochleari marę exhauriret, & in scrobem exiguum immitteret. Simon Majolus Dieb. Canicular. Colloq. 23.

A Gothis tempore Justiniani Imperatoris fuit occupata, ut fuse describit Procopius Cæsariensis libr. 2. de Bello Gothico. Πόλιν ἐπιθαλασσίαν λόγου πολλοῦ ἀξίαν Κεντοκέλλας ὄνομα. *Urbem maritimam, longo sermone dignam, Centocellas nomine.* Et paucis interjectis: Ἐστὶ δὲ ἡ πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, ἐν τῇ Ῥώμης πρὸς Ἑσπέραν ἐν Τούσκοις κειμένη. *Est autem urbs magna, & populosa, Romæ ad occidentem sita in Tuscis.* Sed Barbaros inde expulit Narses Eunuchus patricius. Joan. Magnus Ypsalensis libr. 14. Histor. Gothor. Svenonumque cap. 18. *Nec Narses post captam urbem in otio fuit, sed solerti hostium insectatione, primo Portuensem urbem illis ademit, inde Centumcellas, & alia loca Urbi finitima.* Fuit autem Narses Χαρτοφύλαξ, sive σπαθάριος, ut cum Suida consentit Etymologici Magni Auctor: postea *Cubicularius*, ut habet Georgius Cedrenus: ac demum ad patriciatus honorem subvectus. Paul. Varnefrid. libr. 2. de Gest. Longobardor. capp. 2. & 3. idque ob res gloriose in Gothos gestas, ut Historia est Miscella Pauli Diaconi, & Joann. Aventini libr. 3. Annal. Bojor. pag. 199. Wingartensis in Chronico pag. 217. *Totila Rex Gothorum Romam occupavit: hunc Narses patricius, missus a Justino Minore, auxilio Longobardorum, interfecit.* Idem probat Inscriptio, lapidibus pontis via Salaria incisa, quam reperies in Commentariis meis ad Corippum libr. 3. de Laudib. Justini Minoris num. 6.

Armiger interea domini vestigia lustrans
Eminet excelsus super omnia vertice Narses
Agmina, & Augustam cultu præfulgurat aulam,
Comptus cæsarie.

Et libr. 4. num. ult.

Nec non ensipotens, membrorum robore constans,
Aspectu mitis, non a gravitate benignus
Adstabat Narses.

Ad Centumcellas redeo: quas Saraceni funditus deleverunt, tempore Bernardi, Caroli Magni nepotis, ut historiæ sequioris exequuntur Scriptores, & in his Fl. Blondus libr. 12. Historiar.

Hodie *Cincellas* vocant, ait Leander Alberti, & putatur *Urbs Vetus*, post cladem scilicet Saracenorum reparata, ac navale Pontificis Maximi: vocatumque prius *Castrum vetus*, ut ostendit Inscriptio Pii 2. Pontificis Maximi: idque probat variis rationibus Josephus Castalio in

Ruti-

Rutilium, cui adstipulatur Collenutius (1). Alii tamen Civitatem Veterem volunt *Pyrgos* esse: in quibus Antonius Sabellicus 1. Decad. libr. 3. in principio, dum narrat, Sabbam, Maurorum ducem, portum in Tyrrheno litore oppressisse, qui Civitatis Veteris dicebatur, subdit: *Non desunt, qui Centumcellensem vocent, ab oppido; quod proximo loco Hadrianus Imperator, opere, & judiciis, ut Plinii testantur Epistola, instruxit: Auderem ego affirmare, Pyrgos veteres hos fuisse, quod & recens nomen urbis; quam Veterem dicunt, arguere videtur: Pyrgensemque portum appellarem*: Eodem errore turpiter lapsus est, quo prius impegisse Blondum & Egnatium supra hoc capite est demonstratum.

Meminit Anastasius Bibliothecarius in Leone 4. *Multis cum lacrimis, infinitisque orationibus, Dominum, rerum omnium conditorem, deprecabatur assidue, ut in dono gratiæ suæ dignaretur ostendere; quo in loco pro salute & liberatione crebro dicti Christiani populi, Centumcellensis Civitas mutari potuisset*. Quod de Saracenis, eam urbem occupantibus, est intelligendum; ipse enim Anastasius in Leonis ejusdem vita pag. 289. *Præsul magnificus tota animi devotione peregit, ne Christianus populus amplius in Centumcellensi Castro ab hostibus deperiret, sicuti sæpe fieri solebat; nam per quadraginta annos muris diruta, & habitatore proprio destituta manebat; moreque bestiarum, relictis sedibus propriis ob timorem Saracenorum; ut usque jam factum fuerat; per opaca silvarum, montesque incognitos, sua domicilia populus, qui relictus ab eis fuerat, dedicavit: In quibus etiam præ timore inimicorum, diebus ac noctibus, nec soporem oculis, nec ullam, juxta humanam consuetudinem, quietem vel modicam habere poterat*. Sed suis apud Deum precibus Sanctissimus Pontifex hanc ab ea civitate pestem est amolitus: & *Leopolim* novam urbem, duodecimo *a Centumcellis urbe* milliario, *conducto Centumcellensis urbis populo*; erexit: Idem Bibliothecar. pag. 290.

Episcopalis sedes antiquissima; & translata ea Civitatem Veterem, nescio quando, nec quo auctore: Certe enim Centumcellenses Episcopi non raro in Conciliis, & alibi leguntur. Ac primum Decretis Symmachi Papæ circa Annum 500. subscripsit:

Molensis, Centumcellensis Episcopus.

Et Pelagius Papa scribit in Decreto Gratiani cap. 15. Distinct. 63.

Laurentio, Centumcellensi Episcopo:

Ex

(1) Holstenius in notis ad Cluverium ad pag. 482. Sic ait: Cincelle *sunt loca plane diversa. Distat enim* Cincelle a Civita Vecchia *7. p. m. & amplius. Sed Cluverius non observavit Centumcellas a Saracenis destructas, postea a Leone III. in colle isto conditas, ubi nunc tota in ruinis jacent. Desertum autem fuit novum hoc oppidum, civibus ad Veterem Civitatem reversis. Atque inde haud dubie Centumcellensi portui Civitatis Veteris nomen inditum. Rem totam accurate narrat Anastasius Bibliothecarius in vita Leonis III. sed paulo antequam a Saracenis destrueretur meminit Hadrianus I. Pontifex Civitatis Centumcellensis cum portu Epist. 65. Cod. Carol. pag. 230.*

Ex quo capite non obscure patet, præsidium ibi ætate illa fuisse, potui tuendo, *devotissimorum militum, qui illic in Centumcellensi civitate consistunt*. Plura libr. 6. hujus operis infra, ubi de Civitate Veteri.

Etruriæ Urbs Castrum Inui, a Pane sic dicta, cum prius Castrum Novum vocaretur: in litore sita, portu tamen carens.

CAP. XXXII.

EX Peutingeri tabula, & Antonini Aug. sive Scoti Anonymi Itinerario supra a me laudato, constat *Castrum Novum* Etruriæ esse civitatem, in litore quidem positam, sed tamen sine portu. Ptolemæus Κάςρον νέον. *Castrum novum*. Servius Maurus Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 441. Castrum hoc, nescio cur *Novum* eo seculo appellarint: certe a Pane, qui *Inus* vocabatur, *Castrum Inui* est dictum (1). Igitur Servius: CASTRUM INUI *una est in Italia civitas, Castrum Novum dicitur: de hac autem ait, Castrum Inui, idest Panos, qui illic colitur. Inus autem Latine appellatur, Græce* Πὰν: *item* Ἐφιάλτης *Græce, Latine Incubo: idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inus, ab ineundo passim cum omnibus animalibus, unde & Incubo dicitur. Castrum autem Civitas est; nam castra numero plurali dicimus, licet legerimus in Plauto, Castrum Pœnarum*. Locus corruptus est a librarii manu, sed facilis correctio; sic enim legendum: *Inuus autem Latine appellatur*, non *Inus*. Et post *Inuus ab ineundo*, non ut prius habebatur *Inus*. Nec minus depravatus est codex libelli de Orig. Gent. Rom. *Hunc Faunum, plerique Silvanum a silvis, Junium Deum, quidam etiam Pana vel Pan esse dixerunt*. Corrige omnino, & lege: *Silvanum a silvis, Inuum Deum*. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Pana Romani post Inuum vocarunt*. Virgilius loco laudato:

Pometios Castrumque Inui.

Geographi meminerunt in litotalis Etruriæ descriptione. Pompon. Mela libr. 2. cap. 4. *Pyrgi, Anio, Castrum Novum, Graviscæ, Cosa, Populonia, Cecina, Telamon, Pisæ*. C. Plinius libr. 3. cap. 5. non longe a principio, Italiæ latitudinem *a Castro Novo ad Hadriaticum mare ad Alsium, ad Tyrrhenum* metitur; quod si verum est, non est dubium,

(1) Cluver. libr. 2. Ital. Antiq. pag. 488. notat, Virgilium hoc loco tantum enumerare prisci Latii oppida, adeoque Servium non recte interpretatum Castrum Inui pro Castro Novo Etruriæ; & Servio, Rutilioque ansam erroris dedisse, quod hoc tractu apud Cære oppidum Silvanus coleretur, qui idem erat ac Inus; fuisse vero Castrum Novum a Livio libr. 36. inter Colonias, quæ immunitatem a re navali non habuissent, commemoratum: & in Latino litore sub Romanis etiam imperatoribus oppidum, nomine Castrum, extitisse inter Ardeam & Antium.

quin duæ sint eo nomine urbes, una ad superum mare, altera ad inferum, de qua nos. A Geographis ergo *Castrum Novum*, a Poëtis *Castrum Inui*, quod Inus, sive Pan, pastorum Deus, inibi colcretur, ut operose describit Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner.

Stringimus absumptum fluctuque & tempore Castrum,
Index semiruti porta vetusta loci.
Præsidet exigui formatus imagine saxi,
Qui pastorali nomina fronte gerit.
Multa licet priscum nomen deleverit ætas;
Hoc Inui Castrum fama fuisse putat.
Seu Pan Tyrrhenis mutavit Mænala silvis,
Sive sinus patrios incola Faunus init.
Dum renovat largo mortalia semina fœtu,
Fingitur in Venerem pronior esse Deus.

Hodie penitus interiit, nec ubi fuerit loci, aut quando diruta, altum est, quod sciam, apud auctores graviores silentium: atque ut hoc perplexum est, ita illud exploratissimum cuilibet, eam inter Pyrgos, & Centumcellas eo fuisse inferi maris tractu, quem importuosum vocat Plinius Junior libr. 6. Epist. 30. in fine. Quare aliqui existimarunt *ex Tarquiniæ urbis ruinis* hanc surrexisse, ut Jacobus Dalechampius ad Plinium loco laudato. Alii existimant, hodie *Cornetum esse*, ubi olim *Castrum novum* extiterit, ad Martæ fluvii ostium, in edito colle. Ita sentit Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano, & Flav. Blondus in Italia Illustrata.

Celebris est hæc ortu *Gregorii* V. Pontificis Maximi, & *Georgio* Episcopo, qui symphoniam Ecclesiasticam reformavit; sed plura libr. 6. hoc opere infra expediam.

Etru-

(1) Cluver. Ital. Antiq. lib. 2. pag. 488. hujus Castri Novi vestigia observasse tradit his verbis: *Millia a Centumcellis IIII. versus Tiberim progressis occurrunt ingentia hodieque antiqui castelli vestigia, fluctibus marinis tota obruta, ita uti non nisi tranquillo mari conspiciantur.* Holstenius in Notis addit, Castrum Novum fuisse, ubi nunc *S. Martinella*.

Etruriæ urbs Mæonia, antiquitate nobilissima: sedes Mæonum, seu Lydorum: hodie interiit penitus.

CAP. XXXIII.

INter civitates Etruriæ, temporum injuria, aut barbarorum sævitia funditus deletas, *Mæonia* potest jure memorari: cujus memoria ita interiit, ut ubi locorum, quave regionis parte fuerit, sit penitus inexploratum. Est vestigium in appellatione saltem; nam *Planum Mæani*, hodie *la Pianura di Meana*, non longe Vulsiniis. D. Anselmus ibi religiose colitur; ideo fuisse inter vetustissimas, nomen satis arguit; nam Tyrrheno Duce Mœones, seu Meones, ut habet Strabo, aut Lydi in Italiam descenderunt; quare Etrusci Mœonum nomine veniunt, ut in Oraculo illo libr. 8. Æneid.

. . . . . *o Mæoniæ dilecta juventus.*

Uti ergo Tarchonti imperavit Tyrrhenus, duodecim principes civitates condere; ita credibile est, populo ipsi sedem constitutam aliquam, quæ communi gentis vocabulo *Mæonia* sit appellata, non in litore maris, ut opinor, sed in continenti, & mediterraneis Etruriæ. Sil. Italicus libr. 4. Punicor.

Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Corythi, junctosque a sanguine avorum
Mæonios Italis permixta stirpe colonos.

Et libr. 6. Punicor.

Atque inferre pedem, & Tyrrhenas sternere valles
Cædibus, & ripas fluviorum exire Latino
Sanguine fas fuerit, Tarpejum ascendere montem,
Murisque aspirare veto: quater inde coruscum
Contorsit dextra fulmen, quo tota reluxit
Mæonidum tellus.

Et libr. 10. Punicor.

Ille ope Mæonia, & populo succinctus Etrusco
Certabat pulsos per bella reponere Reges.

Nomine autem Mœonum populi varii veniebant apud Geographos, Phryges, Bithyni, Jones, Galatæ, Lydi, Pisidæ: alios omitto; unus erit satis Claudianus, atque omnium mihi instar, libr. 2. in Eutropium:

Tot populi quondam priscum cognomen & unum

Appellata Phryges, sed quid non longa valebit
Permutare dies? dicti post Maona Regem
Maones.

Etruriæ urbs Blera in Mediterraneis: Episcopatus olim celebris: hodie penitus interiit: ejus incolæ Blerani, sive Blerati.

CAP. XXXIV.

IN mediterraneis Etruriæ *Blera* erat urbs celebris, nec certo tamen aut loco, aut auctore: aliam ejusdem nominis habet Antonini, sive Scoti Anonymi Itinerarium inter Beneventum, & Tarentum, quamquam in aliis Codicibus non *Blera* ibi, sed *Plera* legatur. Ptolemæo est Βλῆρα. Strabo libr. 5. pag. 156. Πρὸς δὲ ταύταις πολίχναι συχναὶ, Βληράται, καὶ Φερεντῖνον, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον, καὶ Νήπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλείους. Suspectus locus; nam cum omnes singulari efferat, non est credibile, hanc unam voluisse plurali memorasse; ideo forte Βλῆρατε scripserat, ut in Codice Henrici Schrimgeri: *Tum crebra oppida, Blera, Ferentinumque, & Faleria, & Falisca* (has tamen unam eandemque esse civitatem & nos supra ostendimus, & diserte Plutarchus, & Livius docent) *Nepet, Statonia, & alia plura*. Hanc Luitprandus, Longobardorum Rex, per vim a Romano Ducatu eripuit, atque divulsit. Anastas. Bibliothecar. in S. Zacharia in principio. *Pro eo ab eodem Rege ablatæ sunt a ducatu Romano civitates quatuor, idest Ameria, Hortas, Polimartium, & Blera*. Locus est depravatus, ut sæpe in illo auctore. Putarim legendum *Horta*, ut sit eadem cum *Hortano* urbe, de qua infra. Quæ conjectura confirmatur ex ejusdem verbis in eodem paulo post: *Itineris longitudo per circuitum finium reipublicæ eundi usque ad Bleranam civitatem, per partes Sutrinæ civitatis, per fines Longobardorum Tusciæ, quia de propinquo erat, idest per Castrum Viterbium ipse missus Regis Grimoaldus beatissimum Pontificem perduxit usque ad Bleranam civitatem.*

Crudelissime hæc urbs a Desiderio, ultimo Longobardorum Rege habita. Idem in S. Hadriano: *Nominatus Desiderius Longobardorum Rex, superbiæ & jactantiæ fastu levatus, qua hora præfatas civitates Exarchatus Ravennatium abstulit, confestim direxit multitudinem exercitus, & occupare fecit fines civitatum, idest Senogalliensis, Montefereti, Urbini, Eugubii, & ceterarum civitatum Romanorum: plura homicidia, & deprædationes, atque incendia in ipsis finibus perpetrantes. Nam in civitatem Bleranam dirigens generalem exercitum partium Tusciæ, dum*

ipsi

ipsi Blerani in fiducia pacis ad recolligendas segetes, generaliter cum mulieribus, & filiis, atque familiis egrederentur, irruerunt repente super eos ipsi Longobardi, & cunctos primates, quanti utiliter in eadem civitate erant, interfecerunt. Ultima verba indubie sunt librarii inscitia corrupta, neque ullus est sensus. Sic tamen facilis est correctio: *Cunctos primates, qui utiles in eadem civitate erant*; ut sit sensus, Longobardos sævisse in omnes, qui arma ferre possent, imbelli vero sexui ac pueris pepercisse.

Hujus incolæ sunt *Blerati*, idest Βληράτοι apud Strabonem, vel *Blerani*, auctore Plinio libr. 3. cap 5. *De cetero Arretini Veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienses, Amitinenses, Aquenses cognomine Taurini, Blerani, Cortonenses, Capenates, Clusini novi, Clusini veteres*. Corruptus codex Anastasii Bibliothecarii in D. Gregorio 2. pag. 100. de Tiberio Petasio, qui per fraudem quasdam Etruriæ civitates occupavit: *Leviores quoque decipiens, ut Mantuarianenses, Lunenses, atque Bledani ei sacramenta præstitissent*. Sed leve mendum, & legendum: *Mantuarianens, Blerani, atque Lunenses*, facili sequela.

Episcopatus hic sedes, & plerique præsules magni hic nominis. Ac primum in Decreto Anastasii Papæ vitiose scriptum reperio:

Maximus, Blenarus Episcopus.
Pro quo certo substituendum,

Maximus, Bleranus Episcopus.
In Decreto Symmachi Papæ, ut est in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ pag. 576. Idem etiam subscribit: *Maximus Bleranus*. Et in Constitutis Papæ Gregorii Junioris, in eodem Codice etiam, subscribit.

Joannes, Bleranus Episcopus.
Rursusque in eodem Codice Decretis Gregorii Papæ subscripsit pag. 613.
Joannes, Episcopus sanctæ Ecclesiæ Bleranæ.
Hodie *Bieda*, sive, ut alii placet, *Bleda*, & nominis, & oppidi vestigia retinet, Roberto Cenali, ac Volaterrano auctoribus. Unde oriundus erat Rainerius, Crescentii filius, qui Canonicus Regularis Lateranensis, Monachus Cluniacensis, ac S. Laurentii extra muros Abbas, Cardinalis a Gregorio VII. creatus est, ut Alfonsus Ciacconius Tom. 1. pag. 337. testatur; postea Pontifex Maximus electus anno millesimo nonagesimo nono, dictusque *Paschalis* secundus. Male illum Franciscus Joannetus Flaminia oriundum: ac alii Romanum credidere, ut arguit Ant. Massa Galesius libr. de Gestis Faliscorum ad finem.

Etru-

Etruriæ urbs Polimartium prope Bleram: Episcopatus.

CAP. XXXV.

INter eas Civitates, quæ turbinem Longobardici belli sustinuerunt, & in fide Ecclesiæ Romanæ substiterunt, *Polimartium* recensetur: sive *Polimatrium*, ut in Conciliis sacris scribitur: aut denique *Polymartium*, hodie *Bomartio*, ut in suo thesauro testatur Abrahamus Ortelius, Paul. Varnefridus libr. 4. de Gest. Longobardor. cap 8. *Hac etiam tempestate Romanus Patricius, & Exarchus Ravennæ, Romam properavit, qui dum Ravennam revertitur, recepit civitates, quæ a Longobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina: Sutrium, Polimartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis, & alias quasdam civitates*. Anastas. Bibliothecar. in D. Zacharia. *Pro eo ab eodem Rege ablatæ sunt a Romano Ducatu civitates quatuor, idest Ameria, Hortas, Polimartium, & Blera*. Pro *Hortas*, in ora erat libri adnotatum *Ortas* sed revera *Horta* legendum est, sive *Hortanum*, ut infra dicam hoc libro.
Episcopi hic sedes, nam Decretis Gregorii Papæ subscribit,

Majorinus, Polimartii Episcopus.
Hodie sub Balneoregiensi consistit Episcopo. Hinc ortus Romanus Pontifex *Sabinianus*, qui circa annum 604. electus est. Fl. Blondus in Italia Illustrata, Anastasius Bibliothecarius: *Sabinianus, natione Tuscus, de civitate Ulera*, sed scripserat ille *Blera*; facilis enim B. in V. permutatio, ut Quintilianus docet libr. 1. cap. 4. Institut. & exemplis confirmat eruditiss. Petrus Victorius libr. 14. Variar. Lection. cap. 3. Et in veteri Lapide apud Clariss. D. Petrum Roncionium, Metropolitanæ Pisanæ Canonicum, & Juris Cæsarei professorem doctiss.

BENE. BALEAS. QVI.
ME. SALVTAS.

Et in ponte Salariæ Viæ, tertio ab Urbe Roma lapide, & alia exempla passim:

Quam bene curbati directa est semita pomis.

Certe illum, non ut Blondus Polimartio, sed Blera oriundum facit Alfonsus Ciacconus Tom. 1. *Sabinianus, Boni filius, Bleranus Tuscus*; sed penes eos sit fides: ego te ad Antonii Massæ Galesii J.C. librum ablego de rebus Faliscorum, cujus diligentiæ patria non parum debet.

Etru-

Etruriæ civitas Manturanum, in eodem cum Blera & Polimartio tractu: in Patrimonio D. Petri continebatur: Episcopatus.

CAP. XXXVI.

IN eodem hoc tractu, in via Flaminia, est *Manturanum*, antiquæ nobilitatis civitas, ut Ant. Massa scriptione de Rebus Faliscorum disseruit. Meminit in Gregorio II. pag. 100. Anastasius Bibliothecar. *Igitur Exarcho Romæ morante, venit in partibus Tusciæ in Castrum Mantuarianense quidam seductor, nomine Tiberius, cui cognomen erat Petasius, qui sibi Regnum Romani Imperii usurpare conabatur.* In quibusdam Codicibus erat Manturianense: in aliis vero rectius, & historicæ fidei convenientius *Maturanense*. Hæc civitas, una cum multis aliis, Patrimonium D. Petri dicta, cessitque Pontifici Romano donante Constantino, ut scribit auctor Paleæ in Decreto Gratiani cap. 14. Dist. 96. sive concessione Luitprandi, Longobardorum Regis: seu denique longa possessione, quam circa annum Domini 817. Ludovicus primus Imperator confirmavit, ut ex Pacto palam est cap. 30. Dist. 63. *Ego Ludovicus Imperator Augustus statuo, & concedo per hoc Pactum confirmationis nostræ tibi Beato Petro Principi Apostolorum, & per te Vicario tuo, domino Paschali, Pontifici, & universali Papæ, & successoribus ejus in perpetuum, sicut a prædecessoribus nostris usque nunc in vestra potestate, & ditione tenuistis, & disposuistis Romanam civitatem cum ducatu suo, & suburbanis atque viculis omnibus, & territoriis ejus montanis, & maritimis litoribus, & portubus, seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis, ac villis in Tusciæ partibus.* Huc usque Pactum Imperatoris: in quo MS. in Bibliotheca Vaticana civitates hæ numerantur: *Portus, Centumcellæ, Cære, Manturanum, Blera, Sutrium, Nepa, Castellum, Gallesium, Orta, Polimartium, Ameria, Tuder, & Perusium cum tribus Insulis.* Atque hanc Ludovici confirmationem Henricus Secundus Imperator comprobavit Benedicto nono, ut sit mirum, in historiis quemquam adeo cæcutire, ut audeat Sanctissimi Domini Pontificis Romani legitimam possessionem, tot Imperatorum pactis comprobatam, vellicare, aut usurpationem appellare. Sed quid non hæretica improbitas hoc infelici seculo possit? Ego ad alia pergo.

Hodie dubito, an quicquam restet. Certe altum video apud Geographos modernos ea de re silentium: nec constat, quando, aut a quo Pontifice jus acquisierit Episcopatus, aut quando sedes alio translata; reperio tamen in Decreto Gregorii Papæ:

Op-

Opportunum, Manturanensem Episcopum.
Et in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ, pag. 612. *Opportunus, gratia Dei Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Manturanensis, huic constituto, a nobis promulgato.* Male ibi legebatur *Maturianensis*: & indoctus quidam ad oram libri notarat *Minturnensis*.

Etruriæ urbs Horta, sive Hortanum, aut Ortana, sive Birtona: & ipsa in Patrimonio Divi Petri comprehensa: a D. Leone Pont. IV. reparata.

CAP. XXXVII.

IN eadem donatione Constantini Augusti, & aliorum Imperatorum confirmatione *Horta* sive *Orta*, aut *Hortanum* urbs comprehendebatur, ut ex superiori capite abunde est probatum. Et ne quis erret, *Hortinæ classes* Virgilio in libr. 7. Æneid. in Latio sunt populi: ut & *Hortenses* populi in Latio, & alii ejusdem nominis in Umbria, putanturque a quibusdam *Urbinates*. Anastas. in Benedicto III. *Conceptum habentes consilium cum aliis quibusdam Romam egressi nobilium, idest Gregorio, Christophoroque magistris militum, obviam quasi Imperatoris Legatis profecti sunt: Hortamque properantibus urbem, fidelitatis sacramentum, quod fecerant almifico Benedicto, parvi pendentes oblivifcentesque, electo damnato se conjunxerunt.* Hanc civitatem Luitprandus, Longobardorum Rex, Romanæ exemit ditioni. Idem Anastasius in S. Zacharia pag. 107. *Ab eodem Rege ablatæ sunt a Romano Ducatu civitates quatuor, idest Ameria, Horta, Polimartium, & Clera.*

Hanc urbem, longa collapsam vetustate, D. Leo IIII. Pontifex restauravit. Idem Anastasius in eo pag. 283. *Hortanæ, & Amerinæ, valde antiquarum civitatum, quarum muri ac portæ præ nimia vetustate temporum usque ad solum ceciderant, & funditus destitutæ manebant, quas modo fures, modo latrones ingredi patentibus aditis, nullo resistente custode, facilius ingrediebantur, ipse adeo solertissimus Præsul, tantam civitatum prædictarum noscens incuriam, eas, quas prætitulavimus civitates, hortatu suo, ac studio, muris novis, portisque, prioribus minime dissimilibus, ad pristinum locum, statumque, gratia corroboratas divina, reduxit. In quibus modo civitatibus exaratis, cives, & ab inimicorum insidiis melius securi inhabitant, & fures ac latrones, ac dictum est, clausis muris ac portis, nullum damnum, furtum, tam noctibus, quamque diebus de cetero vale-*

valebunt inferre. Locus fœdissime corruptus, ac pene dixerim, depositus; nam quid illud *ingredi*, ac *ingrediebantur*? Et illa quid aut sensus probabilis, aut Latini sermonis sonant, *furtum tam noctibus*, *quamque diebus de cetero*? Optandum sane foret, eum Scriptorem aliquis eruditorum restitueret sibi; nam cum octava Synodus, actione 1. ut est in Decreto Gratiani cap. 2. Dist. 64. cum *Latinæ Græcæque linguæ peritum* vocet, non est alius uspiam scriptor, qui majoribus, aut pluribus, aut minus tolerandis scateat mendis: nescio, an ævi vitio, an librarii incuria contigerit. Sed ad Hortanum revertor.

Antiquissimam urbem appellavit modo Anastasius, & confirmat T. Livius, qui eam Ortonam vocat 1. Decad. libr. 3. *Minutius contra Sabinos profectus, non invenit hostem: Horatius, cum jam Æqui, Corbione interfecto præsidio, Ortonam etiam cæpissent, in Algido pugnat*. Ubi Livius non Hortanum, sed Ortonam nominat. Floruisse ævo Plinii videri posset; nam in Nomenclatura urbium Etruscarum libr. 3. cap. 5. *Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novem pagi, Præfectura Claudia*. Magna ejus Antiquitas; nam in Romana Synodo sub Zacharia Papa anno 749.

Theodorus, Ortensis Episcopus habetur, ut in Epistolis S. Bonifacii extat Epist. 134. Tom. 8. Biblioth. SS. Patrum.

Eandem eam esse censent cum Βιρτῶνα, *Birtona*, cujus apud Dionysium Halicarnasseum libr. 10. mentio; sed illa non in Etruria, verum in Latio. Ubi autem loci Hortanum fuerit, aut quando jus civitatis amiserit, aut quomodo hodie vocetur, non liquet (1).

Etruriæ urbs Herbanum: penitus interiit: putatur Oropitum, & Urbs Vetus vocari: Episcopatus.

CAP. XXXVIII.

INter florentes olim Etruriæ priscæ urbes reponunt *Herbanum*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. sic eas enumerat: *Fluentini, præfluenti Arno appositi, Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foro Clodii, Pistorium*. Ex his liquet, in mediterraneis fuisse; nam urbes maritimas antea enumeraverat. Putant viri docti esse *Oropitum* in Itinerario Antonini Augusti, sive Scoti Anonymi. Modernis censetur *Orvieto*, aliis *Urbs Vetus*, ut Abrahamo Ortelio visum; sed non facile assentior, quippe hanc urbem penitus periisse

(1) Qui plura de hac urbe desiderat, videre potest C. V. Justi Fontanini Libros duos de Antiquitate Hortæ, editos Romæ 1708.

riisse, Urbem Veterem fuisse olim Centumcellas, superius hoc loco probatum. Sunt etiam, qui *Urbeventum* existimant a Procopio Cæsariensi libr. 2. Belli Gothic. vocari: aut, ut in aliis editionibus, *Urbeventanum*: quod vero propius est; atque ita, nec *Orvietum* esse, ratio convincit; nam Orvietanus Episcopus alius est, ut libr. 6. infra hoc opere dicetur. Corrigendus iterum Anastasius Bibliothecarius in Leone III. pag. 189. *Ecclesiam vero Beati Pauli Apostoli, quæ vocatur Conventus, situm in territorio Orbetano, infra fines Suanenses, & Clusinenses, seu Tuscianenses, atque Castritana, quæ pro nimia vetustate jam immarcuerat, atque in ea pecudes refugium faciebant, nec non & ex ea reliquiæ ablatæ fuerant, idem Sanctissimus præsul Pontifex mundari præcepit, & omnia sarcta tecta ipsius in porticibus noviter restauravit.* Legendum est: *situm in territorio Orbevetano;* facilis enim intermediæ syllabæ omissio. Et paucis interjectis lege: *quæ pro nimia vetustate jam emarcuerat.* Episcopatus hic sedes, sed nescio quando, aut a quo instituta: quo, aut quando alio translata, nisi Leandro Alberti assentiamur, qui *Orvieto* hodie *Hurbeventanum* putat esse, sive *Herbanum*, aut *Hurbanum;* atque ita communes erunt utrique urbi præsules. Certe Gregorius Papa scribit cap. 1. de Clerico ægrotante vel debilitato, in Decreto,

Candido, Episcopo Urbevetano.

Et quia viri docti animadverterant, *Oropitum* esse *Herbanum* Plinii, in Itinerarii tabula, ideo Annius Myrsilum Lesbium supposuit, apud quem in Libello Spurio *de Origine Tyrrhenorum* urbem nominat *Oropiten*.

Etruriæ urbs Turrena, sive Tyrrhena, aut forte Tyrsena, in mediterraneis: hodie interiit.

CAP. XXXIX.

IN mediterraneis Etruriæ ad ripas Tibridis erat *Turrena*, a turribus forte nomen sortita: sive, ut aliis placet, *Tyrrhena*, a gente Lydia, quæ cum Tyrrheno duce, ut sæpissime adnotatum, in Italiam descendit: eadem forte & *Tyrsena;* nam *Tyrrheni*, *Turrenique*, ac *Tyrseni* idem valent, ut libr. 1. supra hoc opere cap. 3. observatum. Male Leander Alberti in Etruria pag. 74. & iterum pag. 79. *Turrenam Mæoniam* appellat, quasi eadem sit civitas, cum duæ sint urbes, ut supra hoc libro patet. *Lycabantē* quendam memorant Poëtæ, qui inter nautas fuerit Tyrrhenos, a Baccho in Delphinos mutatos, P. Ovid. libr. 3. Metamorph. fab. 8.

Non tamen hanc sacro violari pondere pinum
Perpetiar, dixi, pars hic mihi maxima juris,

Inque

Inque aditu obsisto, furit audacissimus omni
De numero Lycabas, Tusca qui pulsus ab urbe
Exilium dira pœnam pro cæde luebat.

Cato ille spurius, urbem hanc *Turrenam Augustalem* appellat, mare cœlo miscens: ac deinde *Surenam* ait esse. Leander Alberti *Burniam* contendit ex ejus ruderetis extructam. Utcunque sit, certe constat, ut eo seculo conditas urbes alias plerasque, ita hanc penitus excisam, seu barbararum gentium injuria, totam Italiam truculentissime vastantium, seu temporis longa & cariosa, ut ita dixerim, senectute.

Etruriæ urbs Larthenianum: Regum sedes: ab ea vicus Romæ nomen habuit: hodie nulla ejus vestigia extant.

CAP. XL.

ANtiquæ Etruriæ & *Larthenianum* urbs, olim, ut videri posset, Metropolis apud Antiquarios reperitur, & in hoc quidem Mediterraneo tractu; adamussim tamen, ubi loci ea fuerit, nemo hactenus expedivit. Nomen indubie habet a *Larthibus, tertii stemmatis principibus*, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 12. docui. Celebritatem hujus urbis loquitur *Vicus* Romæ *Larthenianus*, vel quod Larthenianum dimitteret, vel quod Lartheniani incolæ eam urbis partem incolendam, sub fœdus Romanorum & Etruscorum, susceperint: quod de Vico Tusco alibi hoc opere est ostensum.

Fabius ille Pictor suppostitius *Enianum* prius vocatam tradit; sed mihi nugæ fidem non faciunt. Hodie volunt *Marthenia* appellari Leander & Annius, sed nullo idoneo auctore, & similes amant labra lactucas. Nonnullis est *Pontiana*: aliis est *Civita Castellana*: neque desunt, qui *Vejos* audeant asseverare olim dictam; sed, ut reor, imperitissime; nam prior Lartheniani fuit auctoritas & appellatio, quam Vejorum: & non fuisse *Vejos* egregie probat Antonius Massa Gallesius libr. de Rebus Faliscorum. Videtur certe præcipua quædam, ac dignitate prima fuisse, ut *a Larthibus Larthenianum*, velut in Galliis *Borboniam*, urbem celebrem, a Principibus Borboniis vocatam historiæ produnt.

Etruriæ urbs Nepe, seu Nepet, Cives Nepetes, ac Nepesini: Municipium, ac Colonia, & Respublica, Ducatus: præclara ejus gesta, ac opes eximiæ: Episcopatus: Insignia Scorpius.

CAP. XLI.

IN Mediterraneo Etruriæ tractu Plinius libr. 3. cap. 5. *Nepe* ponit, uti & Strabo libr. 5. pag. 156. Βληράτοι, καὶ Φερεντινὸν, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον, καὶ Νέπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλέιους. *Blerates, & Ferentinum, & Falerium, & Falisca, & Nepet, & Statonia, & pleræque aliæ*. Magna in hoc nomine apud Scriptores varietas, & nescio an major in ullo alio. Latinis est *Nepe*, sed & *Nepet*, interdum *Nepete*: Græcis Νέπετος, ut Πραίνεστος: denique & Νέσπετος, *Nepetos, & Nespetos*; sed ultimæ duæ appellationes sunt corruptæ: & Priscianus Cæsariensis docet, *Nepet* esse germanam scriptionem; nihilominus tamen eadem est in lapidibus discrepantia; nam in uno (1).

HERENNIAE. C. F. IVSTAE
M. APISTIVS. M. F. PAL. SABINVS. DVVMVIR
VEIOS. IIIIVIR. NEPETE
VXXORI. SANCTISSIMAE
ET. PIENTISSIMAE. ET
DE. SE. OPTIME. MERITAE
TESTAMENTO. FIERI
IVSSIT

Est & aliud fragmentum marmoris candidissimi Romæ in ædibus Coritianis prope forum Trajani, sed mutilum, & mancum (2).

∴∴∴ SERGIO. PAVLO. II. COS
∴∴∴ RIB. V. SEDEM. EXTRVCTO. TRIBVNALI
∴∴ RIO. MILITES... INFRA. SCRIPTI. FECERVNT

∴∴ ITE. COS. SEX. BOLANIVS. QVINTIANVS. TAR
∴∴ TVS. PATAV. M. TINTORIVS. KALENDINVS. CAPVS
∴ A.

(1) Apud Grut. pag. 359. num. 1. (2) Apud eundem pag. 170. num. 1.

.:.:.:. A. BONON. P. FABIVS. SATVRNALIVS. PATAVIO
.:.:.:. NE. COS. Q. ROMANIVS. CHARITO. MEDIOL
.:.:.:. FIDENT. M. BRITTIVS. SECVNDVS. NEPE
.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:. STRATO. BPRVA

Nominis ratio desumpta videtur ab insigniis, in quibus *Scorpius*, *qui Nepa dicitur*. Plautus apud Festum libr. 11. Cicero libr. 5. de Finib. bonor. & malor. apud Nonium Marcellum cap. 2. num. 592. quod si verum est, falsum necessario oportet esse, quod habetur apud Stephanum libr. de Urbibus ex libr. 13. Dionysii Halicarnassei: Νέσπετος, πόλις Ἰταλίας. Διονύσιος τρισκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας, τὸ ἐθνικὸν, Νεσπετῖνος. *Nespetos*, *urbs Italiæ*. *Dionysius decimo tertio* (interiit hodie, magna rei literariæ jactura) *Romanæ antiquitatis*. *Gentile est Nespetinus*. Sed corrigendum; certo enim scripserat Stephanus Νέπετος, *Nepetus*. Nec minus errat Fl. Blondus in Etruria Illustrata pag. 59. qui *Nepesum* civitatem appellat. Epitaphium, paulo infra apponendum, videatur: & Anastasius Bibliothecarius in S. Silvestro pag. 22. *Sub civitate Nepesina*.

Nepet fuit municipium tertii generis. Fest. Pomp. libr. 11. in *Municipium*. *Tertio cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia essent sua cujusque civitatis & Coloniæ, ut Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, Sutrini, Lucenses*. Vetusta Inscriptio (1).

.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.
.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.:.
NESTORI
AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVAE. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM
MVNICIPIBVS. NEPESINIS
EPVLVM. DEDIT

Jus etiam Coloniæ obtinuit, deductis eo anno Urbis Conditæ 381. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Post septem annos, quam Galli Urbem ceperunt, Sutrium deducta Colonia est: & post annum, Setina: novemque interjectis annis, Nepet*. Jul. Frontin. libr. de Coloniis. *Colonia Nepensis, alias Nepis, eadem lege servatur*. (In quibusdam aliis editionibus habetur, *feratur*) *qua agri Faliscorum*. Obiter T. Livius 3. Decad. libr. 7. *Triginta tum Coloniæ populi Romani erant, ex his duodecim cum omnium legationes Romæ essent, negaverunt Consulibus, esse, unde mili-*

(1) Apud Gruter. pag. 441. num. 7.

milites pecuniamque darent. Eæ fuerunt Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna.

Honorem etiam Reipublicæ eam habuisse, ex verbis Festi Pompeii, satis supra adductis, patet. Accedit vetus marmor, quod etiamnum hodie in Foro Nepesino videtur(1).

D. N. GALERI
O. MAXIMI
NO. NOB
CAES
PRINCIPI. IVV
R. P. NEPESINO
RVM

Sed & Ducatus titulo insignem fuisse, declinante Romano Imperio, sub Exarchatu reperio, ducemque ejus *Totonem* nominari apud Anastasium Bibliothecarium in Stephano IIII. ubi memorabile ejus facinus recenset: *At vero Paulus Papa in ægritudine positus, cum nondum adhuc spiritum exalaret, illico Toto quidam Dux, Nepesinæ civitatis dudum habitator, cum suis germanis Constantino, Passino, & Paschale aggregantes, tum ex eadem Nepesina, tumque ex aliis Tusciæ civitatibus, multitudinem exercitus, atque catervam rusticorum, ingredientesque per portam Beati Pancratii in hanc Romanam urbem, atque in domo antedicti Totonis armati assistentes, elegerunt ibidem subito Constantinum fratrem Totonis, laicum existentem, quem cum armis plurimi eorum loricis induti latrocinantes in Lateranense Patriarchium introduxerunt.* Vide narrationem ibidem continuatam, & successum. *Toconem* vocat Marianus Scotus libr. 3. Chron. ad annum 767.

Cives hujus sive incolæ Procopio libr. 3. Belli Gothic. sunt *Nepetes*; Latinis vero omnibus, quod sciam, quocumque seculo *Nepesini*. Male in Codice Stephani antea laudati Νεσπεσῖνοι, *Nespesini*: corrigendum Νεπεσῖνοι, *Nepesini*. Tit. Livius 1. Decad. libr. 5. *In agro primum Nepesino cum Phaliscis & Capenatibus signa confert* Furius Camillus dictator factus. Vetus Inscriptio in ejusdem civitatis foro(2).

IMP. CAESARI
L. SEPTIMIO. SEVERO
PERTINACI. AVG
PONTIF. MAXIM
TRIB. POT. II
IMP. IIII. COS. II
P. P
NEPESINI. OPTIMO

FOR-

(1) Apud Gruter. pag. 280. num. 5. (2) Apud eundem pag. 263. n. 3.

FORTISSIMOQVE. PRIN
CIPI. SVO. DEVOTI . .

Quanta, & quam gloriosa ejus urbis, florentibus Etruscorum rebus, fuerit potentia, ex multis Scriptorum veterum testimoniis liquet. Ac primum quidem Camillus recens Dictator creatus in Nepesino agro oppositas reperit hostium vires. Liv. loco jam proxime supra laudato. Et Etrusci eo monimento usi adversus Romanorum potentiam. Idem libr. 6. 1. Decad. Et in auctores deditionis securi animadvertitur. Ex eodem loco. Sed & 1. Decad. libr. 10. *Ab Sutrio, & Nepet, & Faleriis legati auctores, concilia Etruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium averterunt*. Et 3. Decad. libr. 9. *Itaque nihil prius referre consules passi, decreverunt, ut consules magistratus, denosque principes, Nepet, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namque Coloniæ in ea causa erant) Romam excirent*. Celebrem hujus expugnationem describit ex vetusta historia M. Antonius Coccius Sabellicus Ennead. 4. libr. 1. pag. 662. Egregiam etiam operam Æneæ & Trojanis præstitit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Hos juxta Nepesina cohors.

Episcopalis hic sedes, antiqua sane, & nobilis, cujus hos præsides, qui sequuntur, observavi. Ac primum circa annum Salutis 464. Decretis Hilari Papæ subscripsit

Projectius, Nepesinus Episcopus.
Et circa annum 500. Decretis Symmachi Papæ subscripsit

Felix, Nepesinus Episcopus.
Idemque alteri ejusdem Papæ decreto subscripsit, ut est in Codice Canonum Eccles. Romanæ pag. 577. Et circa ann. Sal. 716. Decretis Gregorii II. subscribit, ut in eodem Codice habetur pagg. 607. 613.

Georgius, Nepæ Episcopus.
Anno etiam 772. obiit, cum subscripsisset anno 761. Constituto Pauli Papæ,

Joannes, Nepensis Episcopus.
Cujus epitaphium, licet eo ævo conveniens, ac barbarum, adscribam, ut hodie legitur marmori incisum in Monasterio S. Sabæ Romæ:

Hoc humata jacent Joannis membra sepulchro,
Qui Nepe fuerat præsul in urbe quidem.
Ne nepa sæva sibi noceat, succurre Redemptor,
Et quæ commisit crimina . . . . . .

Nem-

Nempe loco sancto voluit sepelirier justo,
Quo per hos sanctos inveniat requiem.

. Extensum per Θ. P. Q. F. V̄. *conexa.*
Christi annum monstrant, quo transiit iste sacerdos.
Obiit in pace II. KL. *Nov.*

Denique in Orientem missus ad Photii conatus inhibendos

Stephanus, Nepesinus Episcopus,
Cujus celebre nomen in Synodo octava, Actione 1. ut habetur cap. 2. Dist. 63. Decreto Gratiani: & meminit Gulielmus Bibliothecarius in Hadriano II. pag. 332. & rursus pag. 337.

Hodie nomen ea civitas retinet, licet splendorem pristinum amiserit.

Etruriæ urbs Gallesium, & ipsa in mediterraneo tractu: deleta hodie: condita a Gallis, aut Halæso: Episcopatus.

CAP. XLII.

IN eo tractu Tusciæ, qui longe a mari recedit, ultra Nepet, inter Tiberim & Hortanum, non procul Faleriis antiquis, *Gallesium* erat, Tibride interjecto, duobus millibus passuum a Sabinis dissita. Ortum habuit a conditoribus Gallis, qui plerasque alias in Italia urbes sub initia Romæ invalescentis condiderunt; quare *Gallesium* videri poterat appellatum, quasi *Gallorum urbs*. Sed parum probabilis est ea conjectura, quandoquidem numquam in Etruriam penetrarant Galli, ut urbes condere possent; nam post Urbem captam penitus sunt deleti, ut ex historiis liquet, & nos hoc opere ostendimus. Non tamen negaverim, verisimile esse, Gallos Urbe capta victores, antequam a Camillo funderentur, potuisse aliquod munimentum & propugnaculum excitare; sed silent Scriptores. Antonius Massa J.C. hinc oriundus, libr. de Rebus Faliscorum, *Galesium* putat a Græco *Alæso* conditam, de quo nos plene libr. 2. supra hoc opere cap. 31. atque ita G. literam a posteris facile additam, ut pro *Halesana*, aut *Alesana* civitate, Galesana substituatur. Argumentum validum a situ; nam *Pomarii* colles sunt in eo tractu, quos memorat Ovidius:

Cum mihi pomiferis conjux foret orta Faliscis,
Mœnia contigimus victa, Camille, tibi.

Gran-

Grande moræ pretium, ritus cognoſcere quamvis
Difficilis clivis huc via præbet iter.

Hæc una eſt ex civitatibus, quas *Patrimonium Petri* appellant: donavitque Conſtantinus Imperator D. Silveſtro Pontifici, & donationem eam alii Imperatores confirmaverunt, maxime Ludovicus primus, ut clarum eſt ex cap. 30. Diſtinct. 63. in Decreto Gratiani. In cujus Privilegio MS. in Bibliotheca Vaticana numerantur civitates quatuordecim, cum tribus inſulis, ſcilicet: *Portus Centumcellæ, Cære, Manturanum, Blera, Sutrium, Nepa, Caſtellum, Galleſium, Orta, Polimartium, Ameria, Tuder, & Peruſium*. Extant & originis illius annoſæ non obſcura veſtigia in fonte, manu cavato canali defluente, qui *Haleſanus* audit. Aëris ſalubritatem, camporum feracitatem, loci ipſius inexpugnabilem ſitum, pluribus, libro toties laudato, Antonius Maſſa extollit.

Epiſcopi ſedem hic fuiſſe, certo affirmare poſſum; ſed quando, aut quo auctore alio ſit translata, non facile expedierim; niſi ab Alexandro IIII. Pontifice factum dicamus, qui eam *Caſtellanæ* conjunxit. Illud certe liquet, Concilio Romæ habito ſub Martino I. Pontifice anno 863. ſubſcripſiſſe

Dominicum, Galleſii Epiſcopum.

Sed poſtquam Epiſcopalis honor ereptus eſt, Comitatus titulus conceſſus a Joanne XXIII. & Alexandro VI. Pontificibus. Jacobus Papienſis Cardinalis Commentariorum libr. 5.

Celebris hæc urbs Sanctis ſuis, licet nulla ſit illorum Martyrologio Romano mentio; at anno 1154. ab Hadriano IIII. in Divorum numerum eſt relatus, & Galleſii cultus 8. Auguſti

D. Famianus, Colonienſis.

Nec minus religioſe colitur

D. Gratilianus Martyr.

Etruriæ urbs Statonia: olim Præfectura: incolæ Statones, & Statonienses: vino generoso nobilis: hodie interiit: forte Scarlino: Lapidicinæ, ac insula fluctuans.

C A P. XLIII.

MEditerraneas urbes quasdam Etruriæ enumerans Strabo libr. 5. pag. 156. *Statoniam* ponit. Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ πόλεις πρὸς ταῖς εἰρημέναις, Ἀρρήτιόν τε, καὶ Περουσία, καὶ Οὐλσίνιοι, καὶ Σούτριον, πρὸς δὲ ταύταις πολίχναι συχναὶ, Βλήρα τε, καὶ Φερεντῖνον, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον, καὶ Νέπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλείους. *At in mediterraneis, præter dictas jam urbes, sunt Aretium, & Perusia, & Vulsinium, & Sutrium: & præter has pleraque oppida, Blera, & Ferentinum, & Faleria, & Falisca, & Nepet, & Statonia, & plures aliæ urbes*. C. Plinius itidem libr. 3. cap. 5. *Suanenses, Saturnini, qui antea Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienses, Tuscanienses, Vetulonienses, Vejentani, Vesentini, Volaterrani, cognomine Etrusci, Volsinienses*. Facit hic ille, quod geographis & historicis est solemne, ut pro urbibus populos incolas ponat: ita sciunt omnes, Suanam, Saturniam, Tarquinios, Vetuloniam, Vejos, Volaterras, & Volsinios urbes, rerum gestarum gloria & opulentia, fuisse insignes; cum tamen Plinius gentes ipsas, seu populos tantum, non etiam civitates recenseat: idemque de Statonibus intelligendum, qui & populus Etruriæ, & urbs olim celebris.

Unde nomen sortita sit, aut quando condita, aut quo auctore, non deprehendi. Illud tamen observavi, fuisse Præfecturam. Quid sit autem Præfectura, videatur Wolfgangus Lazius libb. de Rep. Rom. Sic autem M. Pollio Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 7. *Sunt autem lapidicinæ complures in finibus Tarquiniensium, quæ dicuntur Anicianæ, colore quidem quemadmodum Albanæ, quarum officinæ sunt maximæ circa lacum Vulsiniensem, item Præfectura Statoniensi*. Ex quibus verbis non tantum constat, Statoniam Præfecturæ honore decoratam; sed etiam & lapidicinas habuisse, & (1) non longe a lacu Vulsiniensi dissitam, ab altera forsan lacus parte, qua Tyrus urbs fuerat, inundatione lacus deleta, ut infra hoc libro dicetur. Lapides autem sic loco laudato pergit Vitruvius describere: *Eæ autem habent infinitas virtutes; neque*

(1) Cluverius libr. 2. Ital. Antiq. pag. 517. Statoniam, pluribus argumentis innixus, collocat, ubi fuit postea *Castrum*, Civitas ab Innocentio X. diruta: & Lacum Statoniensem esse nunc *Lago Mezzano* dictum.

neque enim his gelicidiorum tempestas, neque tactus ignis potest nocere, sed sunt firmæ, & ad vetustatem ideo permanentes, quod parum habent e naturæ mixtione aeris & ignis, humoris autem temperatè, plurimumque terreni, ita spissis compactionibus solidatæ, neque a tempestatibus, neque ab ignis vehementia nocentur. Eadem ex illo C. Plinius libr. 36. cap. 22. ad finem: *Tiburtini* lapides *ad reliqua fortes, vapore dissiliunt: nigri silices optimi, quibusdam in locis & rubentes, nonnunquam vero & albi, sicut in Tarquiniensi Anicianis lapidicinis circa lacum Volsiniensem: & in Statoniensi sunt, quibus ne ignis quidem nocet. Iidem & in monumenta scalpti, contra vetustatem quoque incorrupti permanent.* Hæc est vulgata lectio, sed parum sincera, ex Vitruvio, unde ille sua hausit. Corrigenda interpunctio sic: *Circa lacum Volsiniensem, & in Statoniensi, sunt quibus ne ignis quidem nocet.* Clarum ex præcedentibus. Male etiam in MS. Foxiensi erat in *Stratoniensi;* apertissimum enim, de Etruria eum loqui.

Memorabilis hæc urbs agro suo, in quo insulæ quædam sunt fluctuantes, quod & in Scotia esse Hector Boëthius, eloquentissimus Historicus, testatur, & Poëtæ de Delo fingunt. L. Seneca libr. 3. Natural. Quæstion. cap. 25. *Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant, de solidis & duris loquor; sunt enim multi pumicosi & leves, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant, Theophrastus est auctor. Ipse ad Putilias natantem insulam vidi: alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationiensi.* Sic vulgatæ editiones, & firmant suffragio suo viri docti; at ego malim *Statonienses*, quam *Stationenses* dicere. De insula hac fluctuante C. Plin. libr. 2. cap. 95. *Quædam insulæ semper fluctuant, sicut in agro Cæcubo, & eodem Reatino, Mutiensi, & Statoniensi*: in ora libri erat *Stationensi*; uti etiam in quibusdam M. Varronis de Re Rustica Codicibus, sed parum ad præsens interest.

Denique Statonam illustrat ager, generosi vini ferax; ita enim C. Plinius libr. 14. cap. 6. In mediterraneo vero Cesenatia, ac Mæcenatiana: in Veronensi item Rhætica, Falernis tantum posthabita a Virgilio: mox ab intimo sinu maris Hadriana, ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.

Hodie penitus interiit, nec, nisi ex verbis Vitruvii liqueret, ubi Etruriæ fuisset, sciremus; nullum enim aut nominis, aut ædificiorum superest vestigium: putat tamen eruditissimus Italorum Volaterranus Raphaël Mapphæus, *Scarlino* hodie vocari l. 5. in principio.

Etruriæ urbs Sutrium, rebus gestis & opibus clara: Colonia Romana, cognomento Julia; sed & municipium: cives Sutrini: Episcopatus & Archiepiscopatus.

CAP. XLIV.

MEmorati Scriptores superioris Capitis initio, Strabo & Plinius, Sutrium inter Etruscas urbes recensuerunt: nomen hodie vetustatis index retinet, vocaturque *Sutri*. Nobilitatem videtur innuere, & fortunæ varietatem Stephanus libr. de Urbibus. Σούτριον, πόλις ἡ πρότερον Τυῤῥηνῶν, ὕστερον δὲ Ῥωμαίων, τὸ ἐθνικὸν, Σουτρινὸς. *Sutrium urbs, primum quidem Etruscorum, ac deinde Romanorum, gentile vero Sutrinus*. Plutarchus in Camillo pag. 147. Εὐδαίμονα καὶ πλουσίαν πόλιν. *Felicem & opulentam urbem* eo seculo nominat: & vere tunc erat, quod vix rudereta hodie loquuntur. Petrus Marsus ad libr. 8. Silii Italici: *Sutrium adbuc retinet nomen, oppidum vetustissimum: distat ab Urbe viginti quatuor millibus passuum*. An vera hæc dimensio, nescio: & puto quinquaginta sex potius distare; sic enim ab incolis, regionum gnaris, accepi.

Fuit Colonia Romana, anno U. C. deducta, ut ex Tabulis Capitolinis & Chronologis omnibus constat, 371. Vell. Patercul. libr. 1. *Post septem annos, quam Galli urbem ceperunt, Sutrium deducta Colonia est, & post annum Setia*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tusciæ Coloniæ, Russellana, Senensis, Sutrina*. Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. *Colonia. Sutrium ab oppidanis est deducta, ante limites contra orientalem rectaram dirigebantur. Postea ex omni latere sunt extenuati: & licet omnes agri ad modum jugerationis sint assignati; tamen pro parte naturam loci sequuti artifices, agros censuerunt, idest fecerunt gam[illegible]atos & scamnatos, riparum & coronarum naturam, & juga collium sunt emensi: terminos autem pro parte lapideos posuerunt, alios vero ligneos, qui sacricales pali appellantur*. Locus varie est corruptus, nam pro *gannatos*, substitue *gammatos: qui distant a se* P. CCCC. P. D. P. DC. P. DCC. P. DCCC. P. DCCCC. P. ∞. P. ∞CC. *ceterum pro natura loci designatum est in ripis*. Legendum omnino videtur, quod & ipsum in ora libri erat adnotatum, *sacrificales pali*; nam ad terminos lapideos ligneosque sacrificia rustici facere soliti: de qua re videndi sunt Arnobius libr. 1. Contra Gentes. Minutius Felix in Octavio. Clemens Alexandrinus libr. 7. Stromaton, & in Protreptico. Luc. Apulejus libr. 1. Apolog. & libr. 1. Floridor. Ammianus Marcellinus libr. 18. Paulus J. C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 22. Siculus Flaccus libr. de Conditionib. agror.

Sed

Sed & Poëtæ. P. Ovidius libr. 2. Fastor. Tibullus libr. 1. Eleg. 1. & Eleg. 8. Sext. Propertius libr. 1. Eleg. 4. P. Virgilius libr. 12. Æneid. ad finem: & ex illo Papinius Statius libr. 5. Thebaid. v. 569. L. Seneca in Hippolyto Act. 2. sc. 1. D. Juvenalis Satyr. 16. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . vel lapis illic
Si stetit antiquus, quem cingere sueverat error
Fasciolis.

T. Lucretius libr. 5.

. . . . Velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem.

Aurel. Olympius Nemesianus Ecloga 1. Et consule Antiquitates nostras Romanas libr. 4. cap. 6.

Sub te ruris amor, sub te reverentia justi
Floruit, ambiguos signavit Terminus agros.

Sed Coloniæ Sutrinæ mentio in marmore Sutrino [1], in quo COLONIA IVLIA SVTRIN. Sed cur Julia? Cum diu ante Julium, Republica stante, sit deducta? Forte, quod lapsam reparaverit, aut novos eo colonos deduxerit, quod illo ævo solemne. Est & vetus lapis [2].

T. VALERIO. T. F
VEL. VICTORI
DECVRIONI. SVTRI
II. VIR. I. D. ITERVM
QVINQVENNALI
CVRATORI. PECVNIAE
PVBLICAE. PONTIFICI
PATVLCIA. EXOCHE
CONIVNX
FECIT

Et alia apud Onufrium Imp. Rom. pag. 56. [3]

Q. FLAVIVS. Q. F.
POLLINVS
PONT. COL.
SVTRINAE

Sed municipium eam facit Festus libr. 11. in voce *Municipium*, idque tertii generis, quod scilicet suo jure, suisque legibus viveret, ut sunt *Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, & Lucenses:* quæ omnes urbes ejusdem erant conditionis.

(1) Apud Gruter. pag 302. num. 1. (2) Apud eundem pag. 481. num. 6. (3) Apud eundem pag. 305. num. 10.

nis. Magna profecto ejus claritas, si ullius alterius; nam *pecuniam militemque* senatui dare recusat apud T. Livium libr. 7. Decad. 3. & ab eodem 3. Decad. libr. 9. *Colonia opulentissima* audit: uti & 1. Decad. libr. 10. & *claustra Etruriæ, dum ab Etruscis obsidetur*, appellatur 1. Decad. libr. 9. Denique uno eodemque die ab Etruscis & Romanis capta, duce [1] Camillo, tanta festinatione milite eo deducto, ut in proverbium ierit, de re valde festinata, *ire Sutrium*. Notavit Hadrianus Turnebus libr. 8. Adversarior. cap. 11. & historici describunt hanc rapto exercitu festinationem, Livius 1. Decad. libr. 6. & Plutarchus operose in Camillo pag. 147. & Fest. Pomp. libr. 17. *Sutrium quasi eant, utique in proverbium abiit, ex hac causa. Gallico quondam tumultu edictum est, legiones Sutrii ut præsto essent cum cibo suo: quod usurpari cœptum est in iis, qui suis rebus opibusque officii id præstarent, quibus deberent. Plautus: Sed facito, dum merula per versus, quod cantat colas, cum suo cuique facito veniant, quasi eant Sutrium*. Ita Plauti apud eum verba sunt concepta; sed longe aliter in editionibus vulgatis; est autem locus in Casina Act. 3. sc. 1. ubi talis est lectio.

Sed facito, dum memineris, versus, quos cantat Colax, cum cibo,
Tum quique facito uti veniant, quasi eant Sutrium.

Nihil hic de merula, in MS. quem laudat Turnebus, loco proxime supra laudato, quem vide:

Sed facito dum Mæoni aper versus, quos contat colas.

Mæoniam enim *Etruriam* vult intelligi, quæ a Mœonibus idest Lydis primum possessa, nomen gentis inde accepit. Sed pergo porro.

Sutrii nobilitatem loquitur libr. 8. Punicorum Silius Italicus, dum eam auxilia Senatui bello Hannibalico submisisse ait:

Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent, Ciminique lacum, qui Sutria tecta
Haud procul.

Longobardis postea Italiam occupantibus, & hæc non levem calamitatis partem sensit; nam, cum eam Longobardi cœpissent, Romanus Patricius, & Ravennæ Exarchus eam recepit: qua etiam in sorte fuerunt *Polimartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis*; ut narrat Paulus Varnefridus libr. 4. de Gestis Longobardor. cap. 8. Et multis post annis *Luitprandus*, sive *Liutprandus*, Longobardorum Rex, *Castra Æmiliæ, Foronianum, & Montem Bellium, Buxeta, & Persiceta, Bononiam, & Pentapolim, Auximumque invasit: pari quoque modo tunc & Sutrium pervasit; sed post aliquot dies iterum Romanis redditum est*. Ut habetur apud eundem Varnefridum libr. 6. cap. 49. Eadem in Scriptoribus ævi sequioris, inter quos Anastasius Bibliothecar. in S. Zacharia Papa pag. 109. (2)

Hinc oriundus, qui *sub Turcio Aproniano, Urbis Præfecto*, ut testatur

[1] Elogium M. Furii Camilli dictatoris extat Florentiæ in antiquo marmore apud Nobb. ex Riccardorum familia, in quo hæc habentur: ETRVSCIS. AD. SVTRIVM. DEVICTIS. Raines. Clas. 6. num. 43. (2) Edition. Moguntinæ ann. 1602. in 4. per Joannem Albinum.

ſtatur vetus Inſcriptio apud Manutium in Orthographia pag. 760. & Gulielm. Philander ad Vitruvii libr. 10. cap. 10. *Lapide os contuſus, ſpiritum Deo reddidit* 23. Junii

D. Felix Presbyter, & Martyr.
Epiſcopatus titulo nobilis: cui cum laude & ſanctitate præfuerunt primum, decretis HilariiPapæ ſubſcribens,

Euſebius, Sutrinus Epiſcopus.
Et decretis Felicis Papæ itidem ſubſcribit.

Conſtantius, Sutrinus Epiſcopus.
Et inter eos patres, qui Symmachi Papæ decreta probarunt, reperitur.

Mercurius, Sutrinus Epiſcopus.
Denique in his ſanctis Patribus, qui S. Gregorii Papæ decreta ſubſcriptionibus ſuis firmarunt, recenſetur in Codice Canon. Eccleſ. Rom.

Agnellus, Sutrinus Epiſcopus.
Sed & *Archiepiſcopatum* fuiſſe liquet; nam Innocentius tertius Pontifex, circa annum milleſimum ducenteſimum, ſcribit, ut habetur in Decret. Gregorii Septimi cap. 3. de cauſa poſſeſſionis & proprietatis, niſi ibi mendum ſit,

Archiepiſcopo, & Canonicis Sutrinis.
Et circa annum Domini 875. ut habetur in vitis Pontificum, reperitur Roma oriundus Papa

Benedictus Sextus, Epiſcopus Sutrinus.
Anno Domini 1476. ſub Sixto 4. Pontifice, ut eſt apud Alfonſum Ciacconum, virum diligentem, pag. 975.

Jo: Baptiſta Mellinus Romanus, Sutrii Epiſcopus.
Demum anno 1566. Sub Pio 5. Papa.

Fr. Michaël Bonellus Dertonenſis Cardinalis, Sutrii Epiſcopus.
Celebratur etiam hæc urbs *Concilio* habito anno Domini 1045. cui interfuit Henricus tertius Imperator, & creatus Papa Joannes Gratianus, dictuſque Gregorius Sextus.

Hæc etiam ſedes fuit *Mauricii Burdini Hiſpani*, qui Gregorii octavi titulum uſurpans, Pontifex, ſeu *Pſeudopontifex* fuit creatus Anno 1118. Pet. Diaconus libr. 4. Hiſtor. Caſinatis: unde Joannes Cremenſis Cardinalis eum extraxit, vinctumque Romam perduxit. Simeon Durtelmenſis in Hiſtoria, Matthæus Paris in Chronicis, & Pandulphus Piſanus, & alii. *Etru-*

Etruriæ urbs Tyrus, in mediterraneis ad lacum Vulsiniensem: hodie penitus deleta: D. Christinæ martyrio inclyta.

CAP. XLV.

URbem Etruriæ veterem & illustrem fuisse *Tyrum*, suadet Martyrologium Romanum die 24. Julii: *Tyri in Tuscia, apud lacum Vulsinium, S. Christinæ virginis & martyris: quæ in Christum credens, cum patris idola aurea & argentea comminuisset, ac pauperibus erogasset, ejus jussu verberibus dilaniata, aliisque suppliciis dirissime cruciata, & cum magno saxi pondere in lacum projecta, sed ab Angelo liberata &c.* Erat hæc civitas ad lacus Vulsiniensis ripam ut ex dictis jam apparet: de quo lacu & ego hoc libro supra egi, & memorat Pollio Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 7. Hic a civitate vicina *Tyrensis* appellatus, in edicto Desiderii, Longobardorum Regis, quod Viterbii Annius confinxit: & hoc ejus est fragmentum, ut laudant Illustriss. Card. Baronius ad locum Martyrologii laudatum, Paulus Merula Cosmographiæ parte 2. libr. 4. pag. 918. Manutius Orthographiæ pag. 317. & alii.

Revocamus. Statua. Regis. Astulsi.
Contra. Vetulonos. edita. ut. lacus.
Non. Tirensium. sed. Vetulonum. sit.
Qui. lacus. magnus. ideo. Italiæ. dictus.
Est. qui. eorum. ager. prius. est.
Italia. dicta. ab. ibi. sede. Itali.
Et. ut. sua. Longoli. non. Lungubar
dolam. sed. cognomine. sui. ampli
atoris. Tirreni. Terbum. vocent.
Et. sub. uno. muro. cingant. tria.
Oppida. &c.

Reliqua pudet in literarum dedecus apponere.

Hanc urbem cum Abrahamus Ortelius in Thesauro Geographico posuisset, lapsus est turpissime, eam in Calabria collocans, cum sit in medi-

meditullio Etruriæ. Notkerus Barbulus, Monachus S. Galli, ut notat Jodocus Metzlerus, & Isonis Index in Martyrologio, quod circa annum 900. scripsit VII. Idus Julii: *In civitate Tyro, non longe ab urbe Roma, Anatoliæ, & Audacis sub Decio Imperatore*. Rabanus Maurus in Martyrologio eodem die *civitatem Tyrum* vocat. Rursus Notkerus IX. Kalend. August. *In Tuscia, apud civitatem Tyrum, quæ est juxta lacum Vulsiuum*. Franciscus Maurolycus, Abbas Messanensis, in Martyrologio, die XXIIII. Julii: *In Italia, civitate Tyro, prope lacum Vulsinium, sub Diocletiano, S. Christinæ Virginis, quæ in confessione Christi sub duobus judicibus, Urbano primum patre, mox Dione, tormentis vexata, & in lacum demersa*. Eadem Ado Viennensis, & Usuardus, qui non ad manum. Christinam hanc divam memorat D. Augustinus, vocatque *Tyriam* in Psalmum 120. D. Antoninus Chronicor. parte 1. tit. 8. cap. 1. & Mombrinus. Eadem civitas laudatur in Martyrologio Romano Petri Galesini ad diem IX. Julii: *Tyri, Anatoliæ & Audacis, sanctorum martyrum*. In quibusdam aliis Codicibus erat *Thurii*. Fr. Maurolycus in Martyrologio eodem die sic: *In civitate Tyro passio Sanctæ Anatoliæ & Audacis sub Decio Imperatore*. Sed vitiosam esse hanc lectionem, notat vir magnus Baronius ad eum locum proxime laudatum, & restituit: *In civitate Thora, prope lacum Velinum;* cum prius esset scriptum: *In civitate Tyro, prope lacum Vulsinium*. Nam hi martyres, non in Tuscia, sed in Rheatino agro, ubi & Ecclesia Thorana; sed viderint docti.

Urbem hanc lacus, immodice excrescens, absorpsit, adeoque penitus delevit, ut nulla ædificiorum, aut saltem nominis vestigia restarent; quare fallitur Ananiensis, qui affirmat, etiamnum hodie *Tiriolo* appellari. Neque amplius quicquam de urbe ista apud profanos auctores reperire potui, argumento, post tempora Romani Imperii conditam, dirutamque.

Etruriæ urbs Fescennium: carminum nuptialium inventione celebrata: horum Poëta Anianus Faliscus: hodie penitus diruta: non fuit civitas Castellana.

CAP. XLVI.

INter cadavera tot præclararum olim civitatum, quibus Etruria abundabat, censenda est *Fescennium:* cujus, etsi hodie nil præter nomen superfit, memorari tamen vetus gloria exoptat. Itaque C. Plin. libr. 3. cap. 5. illam inter Tusciæ urbes sic collocat: *Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudii, Foroclodii, Pistorium, Perusia.* Antiquitatem narrat Dionysius Halicarnass. libr. 1. pag. 16. dum ait, suo tempore Φαλέριον, δὲ καὶ Φασκένιον οἰκούμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μικρὰ ἄττα διασώζουσαι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. *Falerium & Fescennium, a Romanis habitatas, parvis scintillas servant Pelasgici generis, cum ipsæ quoque olim Siculorum fuerint.*

Inventa hic *Nuptialia carmina*, ut Servius auctor est ad libr. 7. Æneid. pag. 479. & ego plenissime dixi libr. 3. supra hoc opere cap. 80. quæ inibi tu consule. Ab urbe hac ea carmina *Fescennina* vocata, sive illa in ludicro nuptiali, sive in convitiis, jocisque festivioribus. Sic Augustus Cæsar *in Pollionem temporibus triumviralibus scripsit Fescenninos.* Autel. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 4. Ita & Horatius libr. 2. Epist. 1.

Agricolæ prisci fortes, parvoque beati
Condita post frumenta, levantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem
Cum sociis operum, & pueris, & conjuge fida
Tellurem porco, Silvanum lacte piabant,
Floribus & vino Genium, memores brevis ævi.
Fescenina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit,
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter, donec jam sævus apertam
In rabiem verti cœpit jocus.

Ubi Helenius Acron: *Per hunc morem veterum agricolarum mutata sunt etiam Fescennina, in quibus exprimebant ad convivia jocos: dicta autem sunt Fescennina ab oppido, unde prius processerunt. Ostendit igitur, quod sicut antiquitus Dii sacrificiis placabantur; ita modo carminibus amabiliter*

dicit,

dicit, quia tamdiu tragœdiæ, & Fescennina cucurrerunt, donec ipsa libertas in vitium verteretur. Eadem, non tam verbose, alter Horatii vetus interpres Porphyrio: *Fescennina, in quibus exprimebantur jocosa convitia: dicta autem Fescennina ab oppido Fescennino.* Ex quibus manifestum evadit, hujus versus usum non semper nuptiis fuisse accommodatum, sed quibuslibet jocis dicacibus. Sequitur deinde in eodem Porphyrione: *Attellanica nominata sunt;* sed errare illum, esseque diversissima carminum genera *Attellanas* & *Fescennina*, omnes sciunt. Vide libr. 3. hoc opere supra cap. 79. At licet aliis quoque rebus hæc carmina aptentur, nihilominus præcipuus frequentiorque usus in solemnitatibus nuptialibus docent Festus Pompejus libr. 6. T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio. Catullus in Epithalamio Julii & Manliæ. L. Seneca libr. 7. Controvers. 6. Claudianus libr. 2. de Raptu ad finem: & Sidonius Apollinaris libr. 1. Epist. 5. quorum verba, a me semel libr. 3. hoc opere supra cap. 80. laudata, non repeto.

Porro urbem hanc Virgilius libr. 7. Æneid. laudat, quod auxilia bello Trojanorum in Italia subministraverint:

Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces.

Fescenninos hos versus disertissime ac suavissime scribere creditus est *Anianus*, teste D. Ausonio in Centone nuptiali: *Nam quid Aniani Fescenninos, quid antiquissimi poetæ Livii* (legendum arbitror *Levii*, & docti viri jam observarunt) *Eroopægnion libros loquar?* Hunc Probi Grammatici discipulum, sibique carum sub Hadriano laudat A. Gellius libr. 7. cap. 7. vocatque *Annianum;* sic enim ille: *Annianus poëta, præter ingenii amœnitates, literarum quoque veterum & rationum in literis oppido quam peritus fuit.* Fuisse eum gente *Faliscum*, plerique bene opinati; nam & in fundo Falisco villam habebat. A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Annianus poëta in fundo suo, quem in agro Falisco possidebat, agitare erat solitus vindemiam hilare atque amœniter.* Et a Terentiano Mauro *Faliscus* appellatur: qui & quosdam ipsius versus suaves & delicatos apponit:

Cetera pars superest mea tibia dicere versus.
Hæc juncta frequentius edent
Anapæstica dulcia metra
Cuicumque libebit, ut istos
Triplices dare sic anapæstos:
Atque ille poëta Faliscus,
Cum ludicra carmina pangit.
Uva, uva sum, & uva Falerna,
Et ter feror, & quater anno.

Ejusdemque & aliud fragmentum est eodem Terentiani Mauri opere.

Unde, unde Colonus? Eoi
A flumine venit Orontæ.

Etruriæ urbs Fescennium: carminum nuptialium inventione celebrata: horum Poëta Anianus Faliscus: hodie penitus diruta: non fuit civitas Castellana.

C A P. XLVI.

INter cadavera tot præclararum olim civitatum, quibus Etruria abundabat, censenda est *Fescennium:* cujus, etsi hodie nil præter nomen superfit, memorari tamen vetus gloria exoptat. Itaque C. Plin. libr. 3. cap. 5. illam inter Tusciæ urbes sic collocat: *Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudii, Foroclodii, Pistorium, Perusia.* Antiquitatem narrat Dionysius Halicarnass. libr. 1. pag. 16. dum ait, suo tempore Φαλέριον, δὲ καὶ Φασκένιον οἰκούμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μικρὰ ἔτι διασώζουσαι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. *Falerium & Fescennium, a Romanis habitatas, parvis scintillas servant Pelasgici generis, cum ipsæ quoque olim Siculorum fuerint.*

Inventa hic *Nuptialia carmina*, ut Servius auctor est ad libr. 7. Æneid. pag. 479. & ego plenissime dixi libr. 3. supra hoc opere cap. 80. quæ inibi tu consule. Ab urbe hac ea carmina *Fescennina* vocata, sive illa in ludicro nuptiali, sive in conviciis, jocisque festivioribus. Sic Augustus Cæsar *in Pollionem temporibus triumviralibus scripsit Fescenninos.* Aurel. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 4. Ita & Horatius libr. 2. Epist. 1.

Agricolæ prisci fortes, parvoque beati
Condita post frumenta, levantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem
Cum sociis operum, & pueris, & conjuge fida
Tellurem porco, Silvanum lacte piabant,
Floribus & vino Genium, memores brevis ævi.
Fescenina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit,
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter, donec jam sævus apertam
In rabiem verti cœpit jocus.

Ubi Helenius Acron: *Per hunc morem veterum agricolarum mutata sunt etiam Fescennina, in quibus exprimebant ad convivia jocos: dicta autem sunt Fescennina ab oppido, unde prius processerunt. Ostendit igitur, quod sicut antiquitus Dii sacrificiis placabantur; ita modo carminibus amabiliter*

dicit,

dicit, quia tamdiu tragœdiæ, & Fescennina cucurrerunt, donec ipsa libertas in vitium verteretur. Eadem, non tam verbose, alter Horatii vetus interpres Porphyrio: *Fescennina, in quibus exprimebantur jocosa convitia: dicta autem Fescennina ab oppido Fescennino*. Ex quibus manifestum evadit, hujus versus usum non semper nuptiis fuisse accommodatum, sed quibuslibet jocis dicacibus. Sequitur deinde in eodem Porphyrione: *Attellanica nominata sunt*; sed errare illum, esseque diversissima carminum genera *Attellanas* & *Fescennina*, omnes sciunt. Vide libr. 3. hoc opere supra cap. 79. At licet aliis quoque rebus hæc carmina aptentur, nihilominus præcipuus frequentiorque usus in solemnitatibus nuptialibus docent Festus Pompejus libr. 6. T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio. Catullus in Epithalamio Julii & Manliæ. L. Seneca libr. 7. Controversf. 6. Claudianus libr. 2. de Raptu ad finem: & Sidonius Apollinaris libr. 1. Epist. 5. quorum verba, a me semel libr. 3. hoc opere supra cap. 80. laudata, non repeto.

Porro urbem hanc Virgilius libr. 7. Æneid. laudat, quod auxilia bello Trojanorum in Italia subministraverint:

Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces.

Fescenninos hos versus disertissime ac suavissime scribere creditus est *Anianus*, teste D. Ausonio in Centone nuptiali: *Nam quid Aniani Fescenninos, quid antiquissimi poetæ Livii* (legendum arbitror *Levii*, & docti viri jam observarunt) *Eroopægnion libros loquar*? Hunc Probi Grammatici discipulum, sibique earum sub Hadriano laudat A. Gellius libr. 7. cap. 7. vocatque *Annianum*; sic enim ille: *Annianus poëta, præter ingenii amœnitates, literarum quoque veterum & rationum in literis oppido quam peritus fuit*. Fuisse eum gente *Faliscum*, plerique bene opinati; nam & in fundo Falisco villam habebat. A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Annianus poëta in fundo suo, quem in agro Falisco possidebat, agitare erat solitus vindemiam hilare atque amœniter*. Et a Terentiano Mauro *Faliscus* appellatur: qui & quosdam ipsius versus suaves & delicatos apponit:

Cetera pars superest mea tibia dicere versus.
Hæc juncta frequentius edent
Anapæstica dulcia metra
Cuicumque libebit, ut istos
Triplices dare sic anapæstos:
Atque ille poëta Faliscus,
Cum ludicra carmina pangit.
Uva, uva sum, & uva Falerna,
Et ter feror, & quater anno.

Ejusdemque & aliud fragmentum est eodem Terentiani Mauri opere.

Unde, unde Colonus? Eoi
A flumine venit Orontæ.

Ad Fescenniam redeo. Errat turpissime Petrus Crinitus libr. 4. de Poët. Lat. cap. 76. qui nullo auctore, nulloque argumento asseruit *Fescenniam urbem Sabinorum* esse; cum ex auctoribus probatissimæ fidei citatis, in meditullio sit Etruriæ. Sed hanc controversiam fecit interitus tam præclaræ civitatis, quippe nullum ejus vestigium hodie conspicitur (1). Sunt, qui putant esse *Civitatem Castellanam*, inter quos Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano; sed falso; nam *Fescenia in aperta planitie*, ut Servius Danielis docet: *Castellana Civitas* in arduo præruptoque, inaccessi propemodum montis jugo, ut nulla ratione probari possit, easdem eas olim fuisse.

Etruriæ urbs Ferentinum, vel Ferentium, aut Ferentia: patria Othonis Imperatoris: Colonia Romana, & municipium: Ferentini cives: Episcopatus.

CAP. XLVII.

NOn ignobilis urbs in Etruscis *Ferentium*, sive Φερεντῖνον, *Ferentinum*, ut effert Strabo Amasianus libr. 5. pag. 156. & Plinius, superioris capitis initio laudatus. Helenius Acron tamen, & Porphyrio ad Horatii libr 1. Epist. 17. *Ferentinum oppidum desertum, ac ob id quietum* interpretantur. Ubi ipse Horatius:

Si lædet caupona, Ferentinum ire jubebo.

In Mediterraneis Tusciæ apud Ptolemæum est Φερεντία, *Ferentia*. Laudat Paulus Merula Veterem Horatii Scholiastem, cujus hæc sunt: *Ferentinum est Campaniæ, Tusciæ, & tertium in via Lavicana ad quadragesimum octavum ab Urbe lapidem*. Locum non potui reperire, sed est valde appositus; nam certum est alibi, quam in Etruria, Ferentinum poni. Videndi Geographi.

Populi hujus, & incolæ *Ferentini*, & interdum *Ferentinates*, apud Plinium toties laudato loco. Vetus Inscriptio meminit, quæ hodie Vulsiniis visitur (2).

Insignis hæc urbs ortu Salvii Othonis Imperatoris. Historici omnes. C. Suetonius in Vita ejus cap. 1. *Majores Othonis sunt orti oppido Ferentino, familia vetere & honorata, atque ex principibus Etruriæ*. Eadem C. Tacitus libr. 1. Histor. Eadem Dio, & alii. Corruptus est Codex Aurelii Victoris in libello de Cæsaribus: *Silvius Otho, splendidis ortus*

(1) Cluverius Ital. Antiq. libr. 2. pag. 551. putat Fescennii ruinas esse, quas Antonius Massa. de origine Faliscorum restatur MCCC. passibus ab oppido Gallesio reperiri ab aratoribus.
(2) Apud Gruter. pag. 385. num. 2. supra hoc libro cap. 8.

ortus majoribus, oppido Florentino; sed facilis est correctio: *Salvius Otho*, & tum postea, *oppido Ferentino*.

Colonia fuit deducta numero 95. ut censuit Onufrius Panvinius Imp. Rom. pag. 79. T. Livius 4. Decad. libr. 4. *Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent*. Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. *Ferentinensis colonia lege Sempronia est adsignata; sed quod ante limitibus centuriatis fuerat adsignata, postea deficientibus veteranis juxta fidem possessionis est recensita: numeris uncialibus termini sunt constituti*. Mirum a Vellejo Paterculo, alioquin tam diligente auctore, cum ceteras recensuisset, hanc coloniam prætermissam.

Arbitror etiam municipii eam jus habuisse; & faciunt fidem verba Pollionis Vitruvii libr. 2. Architect. cap. 7. *Id autem maxime judicare licet e monimentis, quæ sunt circa municipium Ferentis, ex his facta lapidicinis*. Lapidicinæ autem illæ in Etruria omnes, circa lacum Vulsiniensem, in Præfectura Statoniensi, in agro Tarquiniensi, ut ex præcedentibus liquet; quare corrigendum arbitror, & legendum, *circa municipium Ferentinum*. Ab hac sumpsit nomen porta urbis Romæ, quod eo ituros dimitteret. Meminit Plutarchus in Romulo pag. 32. Ἐπὶ τῆς Φερεντίνης πύλης, *ad Ferentinam portam*. Sic & aliæ viæ portæque nomina ab urbibus oppidisve sumebant, quo ducebant.

Remanet priscæ opulentiæ gloriæque cogitatio in Episcopatu, cui præfuerunt Sancti & clari præsules; ac primum Decretis Felicis Papæ subscripsit

Bassus, Ferentinatum Episcopus.

Et Decreta Symmachi Papæ subscriptione sua firmavit

Innocentius, Ferentinas Episcopus.

Sed & inter Patres, qui subscripserunt Decretis Gregorii Papæ Junioris, reperitur

Agnellus, Ferentinas Episcopus.

Honorius Papa III. scribit, ut habetur in Decreto Gregoriano cap. 3. de Dilationibus,

Ferentino Episcopo.

Illustrat etiam hanc urbem non mediocriter

D. Bonifacius Episcopus,

De quo agit D. Gregorius libr. 1. Dialogor. & Martyrologium Romanum die XIIII. Maii: *Ferenti in Tuscia S. Bonifacii Episcopi, qui, ut refert B. Gregorius Papa, a pueritia sanctitate & miraculis claruit*. Ad quem locum purpuratum illum Principem, & S. R. E. & eruditionis, Baronium

nium consule. Ego tamen ex iis, quæ jam præmisi, corrigendum eum censeo locum, legendumque: *Ferentini in Tuscia S. Bonifacius*. Antequam alio pergam, restituo locum haud contemnendi Scriptoris MS. Fanutii Campani libr. 2. de Illustrib. Ital. Famil. cap. 13. *In oppido Ferrentino ex Othona familia vetere & illustrissima, & principibus Etruriæ ortus est M. Salvius Otho, eques Romanus, & postea Imperator*. Lege, *ex oppido Ferentino:* & paulo post: *M. Silvius Otho*. Unde ille hauserit, *Othonam* eam familiam vocatam, haud facile apud priscos reperias scriptores; id nihilominus tradidit Philibertus Episcopus Arelatensis, in Memorabilibus totius Orbis, & ipse auctor MS.

Etruriæ urbs Artena in agro Vejenti: penitus intercidit, nec ullum vestigium extat.

CAP. XLVIII.

DUæ urbes, *Artenæ* nomine, in Italia reperiuntur, una Volscorum, altera Etruscorum; sed & de hac controversia; nam & Cæritum in ditione ea putatur a nonnullis fuisse, ab aliis vero in Vejentum ditione [1]. Audiendus Livius 1. Decad. libr. 4. in fine. *Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram collatis signis dimicatum, Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum obsideri a Tribunis cœpta: inde inter eruptionem tentatam, compulso intra Urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterque aciem cetera capta, in arcem munitam natura globus armatorum concessit: infra arcem cæsi captique multi mortales. Arx deinde obsidebatur, & nec vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidii babebat, aut spem dabat deditionis, omni publico frumento, priusquam urbs caperetur, in arcem convecto, tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset: ab eo milites per locum arduum accepti cepere, a quibus cum custodes trucidarentur, cetera multitudo, repentino pavore oppressa, in deditionem venit: diruta & urbe, & arce Artenæ, reductæ legiones ex Volscis, omnisque vis Romana Vejos conversa est. Proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data, Servius Romanus vocatus. Sunt qui Artenam Vejentum, non Volscorum fuisse credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære & Vejos fuit; sed eam Reges Romani delevere, Ceretumque non Vejentium fuerat: altera bæc nomine eodem in Volsco*

[1] Cluverius Ital. Antiq. libr. 2. pag. 521. Artenam fuisse, circa dexteram ripam fluminis Aronis, credidit: Annius vero Viterbiensis dicit se legisse in aliquo Livii exemplari *Arcenum*; at forte hoc finxit, ut inde faceret *Barcenum*, ac tandem *Bracciamum*. Sed Holstenius in Notis ait: *Neque recte dici potest inter Vejos, hoc est* Isola, *& Care, situm esse Braccianum. Ego Cornazzanum, vel montem Sanctæ Mariæ fuisse existimem, vel etiam Civitellam prope Cornazzanum*.

Volsco agro fuit, cujus excidium est dictum. Hæc ille, quibus nihil addo; cum nusquam, quod sane sciam, Artenæ mentio fit apud ullum alium probatæ notæ scriptorem: & hæc satis per se accurata.

Etruriæ urbs Ocriculum, seu Ocricula, ad Tibridis ripas: a Desiderio Rege capta: tribus Romana ab ea dicta: penitus deleta: Episcopatus.

CAP. XLIX.

INter priscas florentis Etruriæ urbes *Ocriculum*, sive *Ocriculam* reponunt, & in quibusdam scriptorum veterum Codicibus *Otriculum*; sed male. C. Plin. libr. 4. cap. 5. *Non procul Tiferno, Perusiaque, & Ocriculo*. Strabo Amalian. libr. 5. pag. 156. Οἱ δὲ διακῶ συμβαλίσκον λέγουσιν ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ ὀχηκλῶν καὶ Ῥώμης. Verba sunt portentosa, nec ullus elici potest sensus; sed ex MS. Henrici Schrimgeri Scoti, quem Isaacus Casaubonus viderat, melior lectio: Οἱ δὲ αἶκον Φάλισκον λέγουσιν ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Ὀκρίκλων καὶ Ῥώμης. *Alii conjectant, Faliscam urbem sitam esse in via Flaminia, inter Ocriculum & Romam*. Idem pagina sequenti: Οἱ Ὄκρικλοι ἐν τῇ Φλαμμινίᾳ ὁδῷ. *Ocriculum in via Flaminia*. Addit deinde ejus urbis situm πρὸς τῷ Τίβερι, *ad Tibridem*; est enim ad ripam Tibridis sita, saltem ejus vestigia adhuc ostenduntur. Ptolemæo est Ὀκρίκολον, *Ocriculum*, magis ad Latinum usum. Stephan. libr. de Urbibus. Ὀκρίκολα πόλις Τυῤῥηνῶν. Διονύσιος ὀκτωκαιδεκάτῳ Ῥωμαικῆς ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν, Ὀκρικολανὸς, ὡς αὐτός φησιν. *Ocricola urbs Etruscorum, Dionysius decimo octavo Antiquitatis Romanæ. Gentile est Ocriculanus, ut idem dicit*. Dionysium Halicarnasseum, hinc constat, Historiam Romanam usque ad sua tempora produxisse; sed malo fato literatorum tam præclarum opus interiit. Tollit omnem Stephanus scrupulum, dum ait, Etruriæ urbem esse (1), contra quam alii, Ptolemæo, ut videtur, auctore, *Umbriæ oppidum* faciunt. Errat Joannes Maria Catanæus, qui ad Plinii Junioris libr. 6. Epist. 24. *Ocriculum oppidum Umbriæ* exponit. Ubi loci Claudius Minos Dinionensis J.C. in MS. viderat *Otriculum*, ut jam admonui.

Ab hac civitate Tribus una Romana appellationem sortita est, dictaque Ocricolana, cujus Cicero Orat. 2. in Rullum meminit: *ab Ocriculana*, inquit, *ad Narniensem*. Quo & alter ejusdem scriptoris locus trahi posset in Orat. pro Q. Roscio: *Q. Luscius Ocrea Senator*. In quo loco *Ocrea* pro *Ocricolano* sumi posset, ut sit nomen Tribus. Sed hanc Tri-

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag 640. dubitat an Dionysius Ocriculum fecerit oppidum Etruscorum, an de suo adjecerit, hoc gentis nomen Stephanus, cujus ætate Umbria sub nomine Tusciæ comprehendebatur.

Tribum Blasius Viguinerius, & Nicolaus Grucchius omiserunt; quare doctissimus Onufrius Panvinius in Civit. Rom. pag. 252. putavit recte esse extra numerum. Meminit vetus Lapis (1).

A. VITELLIVS. A. F. OCR.
CRESCENTIVS. II. VIR. CAP
Q. VALERIVS. Q. F. OCR
PACATVS. II. VIR. CAP
CVM. CONS. RESTITVE
RVNT.

Et alius via Flaminia (2).

GENIO
IOVI. STIGIO. SANCTO
SACRVM
SEX. POMPEIVS. SEX. FIL
OCRIC. CIVICA
MIL. COH. VIII. PRAET.

Hanc Desiderius, Longobardorum Rex, occupavit. Anastasius Bibliothecar. in S. Hadriano pag. 148. *Sed & in finibus Romanæ urbis, seu & ceterarum civitatum multa mala ac deprædationes iisdem Desiderius perpetrare jussit, etiam & castrum Utriculum occupare fecit*. Leve mendum elue: *Castrum Ocriculanum*. Jam sæpius animadversum.

Remanent priscæ dignitatis vestigia in honore Episcopatus, quo ea urbs illustris: & sane reperiuntur varii ejus præsules; nam in Decretorum Felicis Papæ confirmatione, inter Patres, qui subscripserunt, est

Herculius, Otriculanus Episcopus.

Ita in Codice Can. Vet. Eccles. Rom. pag. 508. sed lege *Ocriculanus*. In eodem Codice rursus pag. 560. idem mendum inhæsit; nam in Decretis Symmachi Papæ est

Constantius, Otriculanus Episcopus.

At quando urbs deleta fuerit, aut Episcopatus alio translatus, ex historiis nondum deprehendi.

Etru-

(1) Apud Grut. pag. 189. num. 5. (2) Apud eundem pag. 23. num. 6. Vide pag. 194. num. 2. & pag. 103. num. 4.

Etruriæ urbs Veletes, velitum inventione celebris, periit.

CAP. L.

HAnc urbem inter modernos nullus, quod ſciam, nominat. Inter veteres unicus Iſidorus Hiſpalenſis libr. 18. Origin. cap. 57. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent: erat autem eorum varia pugna, & ſpectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati ſunt, ſive a velitatione, ſive a civitate Etruſcorum, quæ Veletes vocabantur* (1). De velitum generibus, ac armaturis, vide, quæ a me dicta libr. 3. ſupra hoc opere cap. 65. hic non repeto. Neque alius hujus civitatis meminit: non diligentiſſimus Ortelius in ſuo Theſauro, quod mirum.

Etruriæ urbs Solonium: penitus interiit.

CAP. LI.

INter veteres gloriabundæ Tuſciæ civitates, quæ bello ac vetuſtate, fatove omnia volvente, interjerunt, habendum eſt *Solonium*, ſive, ut alii volunt, *Solonum*, cujus mentio apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 2. pag. 104. Ἧκε δὲ αὐτῷ Τυῤῥηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δραστήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανὴς Λοκόμων ὄνομα, φίλος οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονώς. *Auxilium ei validum adduxit ex Solonio Etruſca urbe vir ſtrenuus, & bello clarus, nomine Lucumo, nuper receptus in amicitiam*. Ita Lapus verterat; at Henricus Glareanus: *Solono urbe Etruſca;* ſed parum intereſt. In octava Italiæ regione C. Plinius libr. 3. cap. 15. *Faventinos, Fidentinos, Oteſinos, Padinates, Regienſes a Lepido, Solonates, Saltus Galliaños* ponit. Quare adducor, ut credam, extra noſtræ Tuſciæ [hoc eſt, inter Macram & Tiberim] fines eam fuiſſe; niſi quod credibile ſit, Lucumonem, Corynthii Demarathi filium, aut Tarquiniis, aut non longe habitaſſe. Videris lector. Agrum Solonium habet T. Livius 1. Decad. libr. 8. In eo villa fuit C. Marii, ut in eo docet Plutarchus; & mentio apud Ciceronem libr. 2. Epiſtolar ad Atticum. Feſt. Pomp. libr. 14. *Pomonal eſt in agro Solonio via Oſtienſi ad duodecimum lapidem diverticulo a milliario octavo*. At hic alius eſt

(1) Gerard. Jo: Voſſius in Etymolog. V. *Velites* hunc Iſidori locum ſic emendat: *Legendum Velates, ſeu Veliates, quorum præter alios meminit Valerius Flaccus. Sed eos in Liguria non in Etruria ponit Plinius*. Locus Plinii eſt in libr. 3. cap. 5. ubi inter Ligurum celeberrimos citra Alpes ſitos nominat Veliates.

ager, & ab altera Tibridis parte in Latio. Est etiam *Solonium*, sive Σολώνιον in Allobrogibus urbs, cujus meminere Dio Coccejanus libr. 37. & L. Florus Epitomastes Livii libr. 103. sed hoc familiare est, multis in variis regionibus civitatibus idem nomen imponi, quod aliquot exemplis in Etruria nostra videre licuit.

Etruriæ urbs Sudertum, & Sudertani: hodie periit.

CAP. LII.

IN iis urbibus, quæ perierunt funditus in Etruria, *Sudertum* est, cujus usque rara apud Scriptores mentio, ut quo in loco, aut quo conditore cœperit, ignoretur. C. Plinius tantum, ut solet, libr. 3. cap. 5. populos cum urbibus suis confundens: *Suanenses, Saturnini, qui ante Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienses, Tuscanienses, Vetulonienses, Vejentani, Vesentini, Volaterrani, cognomine Etrusci, Volsinienses. Sorretto,* volunt Leander Alberti, & Raphaël Volaterranus dici. Urbem fuisse ex Livio libr. XXVI. clarum. *In foro Sudertano sanguinis rivi per totum diem fluxere*. Sed (1) quis eam urbem deleverit, quæratur.

Etruriæ urbs Feroniæ Lucus, & a Dea nomen sortita: Colonia Romana: interiit.

CAP. LIII.

IN mediterraneis *Lucus Feroniæ* urbs erat Etruriæ celebratissima. Strabo libr. 5. pag. 156. Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκτῳ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενος ἐστὶν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιΐαν ἔχον. *Sub monte Soracte urbs est Feronia, cognominis indigenæ cuidam Deæ, quam vicini studiose venerantur. Atque est ibi Lucus Feroniæ, in quo sacrificium perpetratur admirabile.* Hæc urbs, & Dea indubie in Etruria: alia in Campania & urbs & Dea Feronia, libertatis præses, de qua præter Geographos Virgilius libr. 7. Æneid. & Servius Honoratus pag. 484. & iidem libr. 8. Æneid. pag. 521. Horatii Scholiastæ Acro, & Porphyrio ad libr. 1. Satyr. 5.

Et

(1) Cluver. Ital. Ant. pag. 517. Σούδερνον Ptolemæi putat scribendum Σούδερτον; nam Livio, & Plinio opidani sunt Sudertani. Holstenius in notis: *Maderanam vero idem esse cum Suderno Ptolemæi & Tuderno Plinii quoque Leander jam olim recte indicavit*. Ambo autem statuunt Maternum esse *Farnese*.

Et Sil. Italic. libr. 13. post principium. C. Tacit. libr. 3. Hist. Dionys. Halicarnass. libr. 2. pag. 113. & libr. 3. pag. 173. Sed hanc nostram urbem in Etruria fuisse, inter recentiores est auctor Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 165. & Flavius Blondus Etruria Illustr. & diserte Ptolemæus. Et est indubitatum.

Colonia hæc Romana(1), cujus non semel Livius meminit. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tiberis amnis a Macra ducentis octuaginta quatuor millibus passuum, intus coloniæ, Falisca Argis orta, ut auctor est Cato, quæ cognominatur Etruscorum, Lucus Feroniæ, Rusellana, Senensis, Sutrina*. Quando deducta, aut quo auctore, ne ipse quidem, cui Antiquitas Romana plurimum debet, supra illius ævi & conditionis literatos diligens & doctus Onufrius Panvinius conjectare potuit, nec ego sollicite nimium inquiro. Meminit Julius Obsequens libr. de Prodigiis cap. 37. *In agro Capenate ad Lucum Feroniæ quatuor signa sanguine multo diem ac noctem sudarunt*. Igitur in agro Capenate Lucus Feroniæ, quod fefellit Leandrum Albertum, & alios doctiores, qui putant Lucum Feroniæ esse *Petram Sanctam* (2), quæ & longissime distat, cum Capena sit cis Tiberim, & Strabo dicat, ad montem Soracte esse(3), cum tamen Petra Sancta a Soracte in via Flaminia etiam longe absit. Rectius Antonius Massa, nullum ejus vestigium superesse censuit.

Quale sit hoc admirabile ad Lucum Feroniæ Apollinis, sive Deæ Feroniæ sacrificium, expedivi pluribus supra libr. 4. hoc opere cap. 4. nec hic repeto. Sed addo Obsequentem cap. 50. *Ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta*. Bene addidit *in Capenate*, ad differentiam ejus Feroniæ, quæ prope Tarracinam, & in Sabinis, ut jam ex Halicarnasseo & Tacito supra laudatis apparet,

(1) Vetus Inscriptio ex MS. Vaticano apud Holstenium ad Cluver. pag. 547.

M. SILIO. EPAPHRODITO. PATRONO
SEVIRVM. AVG.
MAGISTRO. IVVENVM. ITERVM. IVVENES
LVCOFERO.
NENSES. PATRONO. OB. MERITA
QVOD AMPHITHEATRVM
COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F.
DEDICAVITQVE. L. D. D. D

(2) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 460. duos Lucos Feroniæ agnoscit, & credit Lucum Feroniæ, memoratum a Ptolemæo Λοῦκος Φηρωνίας κολωνία, fuisse ubi nunc *Pietra Santa*.

(3) Holstenius ad Cluverium pag. 547. *Uno circiter milliario sub oppido* S. Oreste *planicie magna visuntur vestigia Feroniæ*. Cluverius pag. 549. ait, Lucum Feroniæ fuisse inter dexteram ripam Trejæ & Tiberim. Sed postea Fianum vult antiqui Feroniæ Fani memoriam referre: quod non convenit his, quæ supra statuit, quæque Holstenio consonant.

Etruriæ urbs Syrentium, sive Syrcentum: penitus interiit.

CAP. LIV.

QUo major gloria florentis olim Etruriæ, atque totius Italiæ dominantis, tanto calamitosior jactura, intuenti tot præclaras civitates interiisse, in quibus est *Syrentium*, sive *Syrcentum*. Stephanus libr. de Urbib. Συρέντιον, πόλις Τυῤῥηνίας, καὶ Συρκεντὸν, τὸ ἐθνικὸν, Συρέντιος. *Syrentium urbs Etruriæ, & Syrcentum: gentile vero, Syrentius*. Nusquam alibi mentionem hujus reperio; ideo nec ubi loci, aut quando condita, quove casu deleta, expedire in promptu est: Viderint Etrusci.

Etruriæ urbs Aræ Mutiæ; seu Aræ Murciæ: penitus deleta.

CAP. LV.

IN Vejentum ditione & agro urbs haud quamquam fuit obscura, *Aræ Mutiæ*, sive, ut habet Paulus Merula Cosmograph. libr. 4. parte 2. pag. 915. *Aræ Murciæ*. Et habet utraque lectio suos auctores. C. Plin. libr. 2. cap. 96. *Ad Aras Mutias in Vejente, & apud Tusculanum, & in Silva Ciminia loca sunt, in quibus in terram depacta non extrahuntur*. In ora libri hæc erat lectio; at in textu ipso legebatur *Aræ Murciæ*; sed priorem lectionem probat Cœlius Ludovicus Rhodiginus libr. 18. cap. 12. trahitque *ad Q. Mutium* ex Pediano 4. Verrina, *qui Asiam singulariter rexit, adeo ut dies festus honori ejus a Græcis institueretur, quem Mutia vocarunt. Quare sicuti Africano in cella Jovis est posita statua, Catoni in Curia; ita Scævolæ, virtutis admiratione, apud Vejentes excitari potuerunt aræ*. Sed fallitur vir doctus; nam nulli ea ætate Vejentes, ut supra abunde, ut opinor, ostensum. Deinde Aræ Murciæ hic locus est, & urbs, ut de aris erectis, aut templo aliquo non possit intelligi. Recte igitur quis opinari possit a *Dea Murcia* urbem suum nomen accepisse, uti de *Feroniæ Luco*, & *Voltunæ Fano*, & *Janiculo*, & *Luna*, atque aliis in Etruria civitatibus hoc opere a me est dictum: utque hodie in Divorum nominibus urbes inscribunt; ita olim a Diis appellationes civitatum mutuabantur. Sic *Aræ Murciæ*, sive *Murtiæ*, a Venere, quæ ibi colebatur hoc cognomento; nam Regione

gione urbis 11. *ædes Murciæ, alias Veneris Myrteæ* reperitur. C. Plin. libr. 15. cap. 29. *Quin & ara fuit Veneri Myrteæ vetus, quam nunc Murtiam vocant*. Vel si hæc conjectura non placet, liceat ad *Murciam* trahere Deam urbis hujus Etymologiam; est autem ea *segnium præses*, meminit Festus Pompejus libr. 11. *Murciæ Deæ Sacellum erat sub monte Aventino, qui antea Murcus vocabatur*. Cur autem ut Mons Aventinus Romæ, non etiam & civitas ista Vejentum ab hac Diva cognominabitur? Adrian. Turneb. libr. 22. cap. 17. Lilius Gyraldus, & alii. Q. Florens Tertullianus libr. de Spectacul. cap. 8. *Murtias quoque idolum fecit; Murtiam enim Deam amoris, cui in illa parte ædem vovere*. Ita vulgaris præfert editio; at in aliis, ut habetur apud Turnebum loco laudato, erat *Murtiam Deam marmoris volunt*; sed corrigendum est omnino: *Murtiam Deam marcoris volunt*. Duplici ille ratione Murtiam vocatam vult: vel ab auctore *Murtia*, qui primus idolum ei dedicavit, erexitque: vel a myrto, quæ Veneri sacra, inde quod amantes segnes, nullique bonæ rei intenti, Venus segnitiei, vel marcoris Dea sub nomine Murtiæ colebatur. Desiderius Heraldus ad libr. 3. Arnobii. Plutarchus Problemat. Roman. pag. 268. M. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Ab hac ignavi, *Muricidæ* dicti. Accius Plautus apud Festum libr. 11. Murricidum, ignavum, stultum. Plautus:

Murricide homo, ignave, iners.

Legendum est sane:

Muricide homo.

Quasi qui murem tantum necare possit, quasi quis dicat Μυοκτόνον. Arius Menander J. C. libr. 1. de Re Militari: *Eum, qui filium debilitavit, delectu per Italiam indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum D. Trajani deportavit*. Debilitare autem est, *pollicem præscindere*: quod qui fecissent, *Murci* vocati, ut notat Jacobus Cujacius libr. 25. Observation. cap. 21. illi joculariter Gallice atque Italice *poltroni* dicti, quasi qui *pollicibus truncatis* inepti sint militare, quo pœnæ genere legimus Æginetas, rei nauticæ gloria claros, ab Atheniensibus olim affectos. Vetus Scholiastes Thucydidis.

Hodie urbis illius reliquiæ, aut exiles, aut omnino nullæ. Putant viri docti *Murignano* esse. Ipsi viderint.

Etru-

Etruriæ urbs Saturnia, Colonia Romana, & Præfectura: populi Saturnini: nomen retinet.

CAP. LVI.

ANtiquitatem Saturniæ expressit Dionysius Halicarnassens libr. 1. pag. 16. quo loci Aborigines & Pelasgos urbes tenuisse ait quamplurimas, quæ postea ad Etruscorum manus venerint, ut sunt Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα, καὶ Σατορνία, καὶ Ἄλσιον, καὶ ἄλλαι τινές. *Caretanorum urbs eo seculo Agylla dicta, Pisa, Saturnia, Alsium, & quædam alia.* Hanc *Saturnianam* alii appellant: & est Ptolemæo sub principium libr. 3. Σατορνίανα.

Colonia fuit Romana numero 69. T. Livius 4. Decad. libr. 9. Q. Labeone & M. Marcello COSS. *Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Calletranum est deducta: deduxerunt Triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, T. Sempronius Gracchus.* Calletranus autem, sive Caletranus ager in Tuscia est, Plinio scribente libr. 3. cap. 5. *In eadem parte oppidorum veterum nomina retinent agri Crustuminus, Caletranus.* Coloniæ hujus, & urbis mentio apud Julium Obsequentem libr. de Prodigiis cap. 96. *Saturniæ Androgynus annorum decem inventus, & mari demersus.*

Habuit eadem urbs honorem Præfecturæ. Fest. libr. 14. in voce *Præfecturæ: Alterum* (genus Præfecturarum,) *in quas ibant, quos Prætor Urbanus quotannis in quæque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Cære, Venafrum, Allifas, Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum, aliaque complura.* Quid sit Præfectura, plerisque ante me est observatum. Vide Wolfgangum Lazium.

Incolæ hujus Civitatis Saturnini audiunt, auctore C. Plinio libr. 3. cap. 5. *Saturnini, qui ante Aurunini vocabantur:* quod cognomentum non memini alias legere.

Hodie, licet impari dignitate, nomine tamen superstite, tantæ nobilitatis retinet indicia. Geographi moderni.

Etru-

Etruriæ urbs Cruſtumium, ſeu Cruſtumerium, aliaque in Latio, tertia in Sabinis: Tribui Romanæ nomen dedit: ager feraciſſimus, pyrorum, & fœni: Lucum Martis habet: hodie penitus interiit.

CAP. LVII.

NOn longe urbe Roma urbs erat *Cruſtumium*, ſive *Cruſtumina*, aut etiam *Cluſtumina*, & in Tuſcia quidem. Plin. libr. 3. cap. 5. *In eadem parte* (Etruriæ mediterraneæ) *oppidorum veterum nomina retinent agri Cruſtuminus, Caletranus*. Alia in Latio, cujus Livius, & Halicarnaſſeus ſæpe meminere: quam *Albæ coloniam* facit Auctor Originis Romanæ. Tertia ejusdem nominis urbs in Sabinis. Plutarchus in Romulo. Stephano eſt Κρυςομερία. Tit. Livius 4. Decad. libr. 2. *Poſtquam Conſul, quæ voluerat, dixit, Sp. Liguſtinus, ex eo numero, qui Tribunos plebis appellaverant, a Conſule, & a Tribunis petiit, ut ſibi paucis ad populum agere liceret, permiſſu omnium ita loquutus fertur: Sp. Liguſtinus Tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites*. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 475. ex Caſſio Hemina, veteri & claro hiſtoriæ ſcriptore. At in Tuſcia hæc urbs noſtra, ut clare Plinius. Feſt. Pomp. libr. 3. *Cruſtumia Tribus a Tuſcorum urbe Cruſtumena dicta*.

Meminit agri illius M. Varro libr. 1. Rei Ruſticæ cap. 14. *In agro Cruſtumino videre licet locis aliquot conjunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat*. Mirandum eſt illud, quod de eodem ſcribit Plinius libr. 2. cap. 96. *In Cruſtumino natum fœnum, ibi noxium, extra ſalubre eſt*. Mirandam ejus feracitatem expreſsit M. Varro libr. 1. Rei Ruſt. cap. 15. *Sunt alii circum pinos, ut habet uxor in Sabinis: alii cupreſſos, ut ego habui in Veſuvio: alii ulmos, ut multi habent in Cruſtumino, quod ubi id pote, ut ibi, quod eſt campus nulla potior ferenda, quod maxime fructuoſa, quod & ſuſtinet ſepem, ac colit aliquot corbulas uvarum, & frondem jucundiſſimam miniſtrat ovibus ac bobus, ac virgas præbet ſepibus, & foco, ac furno*. Abundabat pyris. Moderat. Colum. libr. 5. de Re Ruſt. cap. 10. *Curandum eſt autem, ut quam generoſiſſimis pyris pomaria conſeramus: ea ſunt Cruſtumina, Regia, Signina, Tarentina, quæ Syria dicuntur*. Qualia ea ſint, deſcribit Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 99. *Cruſtumia pyra ſunt ex parte rubentia, ab oppido Cruſtumio nominata*. Ipſe Virgilius:

Cruſtumiis Syriiſque pyris.

Sed

Sed impensius C. Plinius libr. 15. cap. 15. in principio laudat: *Cunctis autem Crustumina gratissima*. In aliis editionibus parvo discrimine habebatur: *Crustumia gratissima*. Servii verba transcribit, ut solet, libr. 17. cap. 7. Isidorus Hispalensis.

Tribus Crustumina hinc nomen traxit, ut dicebam prius ex disertis Festi verbis, supra hoc capite laudatis; quo miror diligentem & doctum Onufrium in Civitate Romana pag. 206. Crustumeriam in Sabinis potius, quam in Tuscis collocasse. Hæc memoratur a Cicerone Orat. pro Plancio, & Orat. pro Cornelio Balbo: *In Tribum Crustuminam pervenit L. Cornelius Balbus legis de ambitu premio*.

Positionem colligere licet ex C. Plinio libr. 3. cap. 5. Tibris *citra tredecim millia passuum urbis Vejentum agrum a Crustumino, dein Fidenatem Latinumque a Vaticano dirimens*. Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 63. *Lapis ingens in agro Crustumino in lacum Martis decidit*. Et eodem capite. *In Crustumino avis, quam Sanqualem vocant, sacrum lapidem rostro portavit*. Et paulo post ibidem loci: *In Crustumino diem unum supplicatio fuit*. Sed mendum est in primo loco; quare corrige, & lege, *in lucum Martis*; nam lacum ibi fuisse, nec Geographi loquuntur, nec situs hodiernus regionis admittit, cum tamen urbium celebritas eo ævo sine luco vix inveniatur; quare in descriptione urbis Romæ tam multi Deorum luci, ut *Larum*, *Saturni*, *Semeles*, *Veneris*, *Lubitinæ*, *Victoriæ*, *Camænarum*, atque, ut unico verbo dicam, vix ulla urbis regio sine lucis suis, sic Feroniæ lucum supra civitati nomen indidisse ostensum est: & Martem quidem in luco cultum docemur ex D. Juvenale Sat. 1.

Nota magis nulli domus est sua, quam mihi lucus
Martis.

Etruriæ urbs Caletra, sive Calletra: penitus interiit.

CAP. LVIII.

URbem fuisse *Caletram*, sive *Calletram*, non longe Roma, convincit Livii auctoritas, qui Decad. libr. 9. Coloniam Saturniam eo deductam loquitur, Q. Labeone & M. Marcello COSS. *Saturnia Colonia Civium Romanorum in agrum Calletranum deducta est: deduxerunt Triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio. T. Sempronius Gracchus*. Accedit C. Plinii locus libr. 3. cap. 5. *In eadem parte oppidorum veterum nomina retinent agri Crustuminus Caletranus*. Unde licet observare, Geographos & Historicos

urbes

urbes solere plerumque ponere in regionum descriptionibus, interdum tantum populos; sed & quandoque nec populos, nec urbes, sed agrum ipsum, ut hoc loco.

Sed quando urbs hæc condita, quo auctore, aut casu, aut tempore eversa, hactenus ex scriptoribus observare non licuit: hoc solum superest, urbem olim eam fuisse, hodie ne vestigium tantum relictum.

Etruriæ urbs Oëna, sive Oënarea, colle alto nobilis: interiit.

CAP. LIX.

IN Etruria nobilissima veterum relatione urbs fuit *Oëna*. Locum de ea ex Stephano Byzantino adscribam, quod ille Aristotelem laudet, & tamen maximopere ab eo dissideat; sic enim: Οἴνα, πόλις Τυῤῥηνίας, ἐχυρὰ λίαν, μέσον δὲ αὐτῆς λόφος ἐςὶν ὑψηλὸς τριάκοντα ςαδίων, ἔχων ἄνω ὕδατα καὶ ὕλην παντοδαπὴν, ὡς Α᾽ριςοτέλης περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. τὸ ἐθνικὸν Οἰνάτης ὐκ ἀλλότριος ὁ τύπος. Verba Aristotelis in vulgatis editionibus longe aliter: verba ipsa ex eo libello pag. 880. hæc sunt: Ε᾽ςὶ δέ τις ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλις Οἰναρέα, καλουμένη, ἣν υπερβολῆ, φασὶν ἐχυρὰν εἶναι, ἐν γὰρ μέσῃ αὐτῆ λόφος ἐςὶν ὑψηλὸς τριάκοντα ςαδίους, ἀνέχων ἄνω ϗ κάτω ὕλην παντοδαπῆ, καὶ ὕδατα φοβουμένους δὲ οὖν τοὺς ἐνοικῶν λέγουσι, μήτι τυράννος γένηται προΐςασθαι αὐτῶν τοὺς ἐκ τῶν οἰκετῶν ἐλευτερωμένυς καὶ ὗτοι ἄρχουσιν αὐτῶν, κατ᾽ ἐνιαυτὸν δὲ ἄλλους ἀντικαθίςανται τοιύτους. Ita vulgatus Textus; sed & ille corruptus: in ora libri erat, pro ἣν ὑπερβολῆ, καθ᾽ ὑπερβολὴν: & post ὕλην παντοδαπῆ, erat παντοδαπὴν. Ea verba sic Latine sonant: *Est in Etruria urbs quædam*, aliter, & male vertit Interpres, *Oënarea appellata, quam supra fidem dicunt munitam esse; nam ipsum meditullium occupat collis altissimus ad triginta stadia assurgens* (male Abrahamus Ortelius in Thesauro vetterat *tria stadia*) *& omnigena materia, & simul aquis abundans; unde metuens sibi a tyrannide populus, manumissos summa rerum in annum præficit: quo evoluto, alios ejusdem sortis surrogat*. Ecce, quæ Stephano *Oëna* vocatur, Aristoteli audit *Oënarea*. Sed ubi ea civitas, aut quo auctore cœperit, desieritve, inquirendum. Valde hæc sane cum Volaterrarum situ conveniunt, ut est apud Strabonem libr. 5. pag. 154.

Etruriæ urbs Cortuoſa, ſive Cortuoſſa, in agro Tarquinienſi: penitus a Tribunis militum deleta.

CAP. LX.

TArquinienſis ager longe lateque patebat: in eo complures urbes, fama opibuſque claræ. In his *Cortuoſa*, ſive, ut Ortelio videtur, *Cortuoſſa*: de qua T. Livius 1. Decad. libr. 6. *Exercitum alterum in Æquos, non jam ad bellum, victos namque ſe fatebantur; ſed ab odio ad pervaſtandos fines, ne quid ad nova conſilia relinquerent virium, duxere* (Tribuni militares Conſulari poteſtate) *alterum in agrum Tarquinienſem: ibi oppida Etruſcorum, Cortuoſa & Contenebra, capta dirutaque. Ad Cortuoſam nihil certaminis fuit: improviſo adorti, primo clamore atque impetu cæpere, direptum oppidum atque incenſum eſt*. At ubi locorum Tarquinienſium hæc urbs fuerit, nec ſcriptorum ullus, quod ſciam, ſuis monimentis prodidit, nec reliquiæ ullæ teſtantur; ruina tantum ſua nobilis eſt.

Etruriæ urbs Contenebra, ſive Cortenebra: penitus exciſa.

CAP. LXI.

IN eadem provinciæ parte idem belli fatum, quod ſuperius deſcripſi, *Contenebram* urbem involvit, quæ a Pſeudocatone in Originibus *Cortenebra* appellatur. Subjungit ad ea, quæ proxime ſuperiori capite allata ſunt, Livius: *Contenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit, laborque continuus, non die, non nocte remiſſus, ſubegit eos. Cum in partes ſex diviſus exercitus Romanus, ſenis horis in orbem ſuccederet prælio, oppidanos eoſdem integro ſemper certamini paucitas feſſos obiiceret, ceſſere tandem, locuſque invadendi urbem Romanis datus eſt. Publicari prædam Tribunis placebat; ſed imperium, quam conſilium ſegnius fuit: dum cunctantur, jam militum præda erat, nec niſi per invidiam adimi poterat*. Nec plura addo.

Etruriæ urbs Flavinium, sive Flavianum, potens sub Æneæ adventum: cæde Fabiorum inclyta: penitus interiit.

CAP. LXII.

IN eodem Vejentano agro clarissima urbs fuit, *Flavinium*, sive, ut alii volunt, *Flavianum*. Servius ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Locus est in Italia Flavinium nomine*. Parum accurate profecto, pro tanti scriptoris expectatione. Certe sub Trojanorum in Italiam appulsum celebritas magna hujus urbis, quæ auxilia iis contra Turnum submisit. Virgilius loco laudato:

Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva.

Sed & multis postea seculis, Hannibale res magnas in Italia gerente, subsidia hæc eadem tulit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Hos juxta Nepesina cohors, æquique Falisci,
Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent.

Corrigendum est omnino:

Quique tuos, Flaviana, focos.

Nobilitat hanc urbem clades trecentorum & sex Fabiorum, qui ad Cremeram cæsi juxta hanc; nam & locus insidiarum non longe inde distat, & fluvius ipse urbis mœnia alluit. Flav. Blond. in Italia Illustrata pag. 175. Hanc autem funestam familiæ Fabiæ internecionem historici exequuntur omnes, & Joann. Zonaras Tom. 2. Annal. pag. 25. Fest. Pomp. libr. 12. *Numerius prænomen numquam antea fuisse in familia patricia dicitur; quamvis Fabius, qui unus post sex & trecentos, ab Etruscis interfectos, superfuit, inductus magnitudine divitiarum, uxorem duxit Otacilii Maleventani, ut tum dicebatur, filiam, ea conditione, ut qui primus natus esset, prænomine avi materni Numerius appellaretur*. Servius Maurus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Trecenti sex Fabii fuerunt de una familia, qui conjurati cum servis suis, & clientibus contra Vejentes dimicarunt, & insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt*. Et rursus idem ad libr. 8. Æneid. *Hæc ara juxta portam, quæ primo a Carmente, Carmentalis dicta est: post Celerata, a Fabiis trecentis sex, qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi*. Sed corrige: *post Scelerata, a Fabiis*. Eidibus Februarii id contigisse docemur ex Calendario Capitolino, & P. Ovidio libr. 2. Fastor.

Hæc fuit illa dies, in qua Vejentibus arvis
Tercentum Fabii ter cecidere duo.

Alii Poëtæ tangunt. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

Cur Cremeræ in campis cornice vel oscine parra

Nemo Deum monuit perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios?

Silius Italicus libr. 7. Punicor.

Ad portas bellum, Consulque ciebat ad arma,
Delectus vetiti, privataque castra Penates
Herculei implevere, domo mirabile ab una
Patricius junctis exercitus ibat in armis,
Tercentum exiliere duces.

Joann. Tzetzes Chiliad. Historiar. 10. cap. 303.

Ὡς τοῖς Ῥωμαίοις πώποτε τοῖς ἀνωτέροις χρόνοις
Ὅποτε ἀνερχόμενοι πρὸς πόλεμον καὶ μάχην
Ἔπεσον τριακόσιοι τοῦ γένους τῶν Φαβίων.

Ita Latine sonant:

Ut Romanis priscis temporibus,
Quando egressi ad pugnam ac bellum,
Ceciderunt trecenti ex familia Fabiorum.

Hic dies inter nefastos habebatur, ut norunt omnes, qui res Romanas vel leviter attigerunt. Vide M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. & Andream Tiraquellum ad Alexandrum Neapolitanum libr. 4. Genial. Dier. cap. 20.

Ad Flavianum redeo, cujus nulla supersunt vestigia. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 141. Ant. Massa libr. de Reb. Faliscorum. Petrus Marsus ad locum Silii Italici laudatum: *Flavina oppidum fuit Etruriæ, quod intercidit*. Hujus populi incolæ sunt *Flaviniani*, si credendum est Pseudocatoni in commentitiis illis Originibus Annianis.

Est & ejusdem nominis urbs in Scythia. Liber notitiæ utriusque Imperii in Mæsia prima.

Etruriæ urbs Phalaris, sive Faleris, aut Falaris, & inde Falerionenses: Colonia Romana, & Episcopatus.

CAP. LXIII.

IN Piceno, & in Etruria urbs est *Falaris*, sive *Faleris*, aut etiam *Phalaris*: Græcis est, & maxime Ptolemæo Φάλερον, ut notat Leander Alberti: nescio an navale in Tuscia; nam Φάληρον est *candidum*, quo modo & rupes extimæ, mare includentes, *Faleræ*, & *Phalesæ* apud Gallos etiamnum hodie audiunt: & M. Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 5. videatur. Multa erudite Adrianus Turneb. libr. 21. Adversf. cap. 23. Hanc urbem celebrant Strabo Amasian. libr. 5. pag. 156. Φερεντηνόν,

τινὸν, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον. *Ferentinum, & Falerium, & Falisca.* Errat non leviter Isaacus Casaubonus, qui has duas postremas urbes non putat distingui. Vide, quæ hoc libro supra cap. 12. a me sunt dicta.

Colonia Romanorum fuit civium. Julius Frontin. libr. de Colon. Roman. *Ager Hadrianus idem, & ager Falerionensis limitibus maritimis, & Gallicis, quos dicimus decimanos & cardines.* Qui locus monet, in extima Etruriæ parte urbem eam fuisse. Meminit auctor incertus de limitibus: *Falerionensis ager limitibus maritimis, & Gallicis est assignatus, quos nos D. & K. appellamus;* idest Decumanos & Cardines. Apud eundem scriptorem est locus, qui Piceno contiguam fuisse docet. *Fanastris Fortunæ ager limitibus maritimis & montanis est assignatus, & per ea signa, quibus Falerionensis ager.* Sed & varia hujus ditionis scriptio in eodem scriptore paulo post: *Marsus municipium continetur terminis Tiburtinis, & siliceis, & aliis documentis, quibus ager Fallerionensis finitur.* Sed parum interest.

Episcopum habuit: ac nescio, quando sedes alio translata. Ego sane Episcopatum fuisse colligo, quia in Decretis Gregorii Papæ firmandis reperitur

Tribunitius, Falaris Episcopus.

Et fidem facit Codex Canonum Ecclesiæ Romanæ vetus, pag. 613. ubi variat lectio hoc pacto. *Tribunatius, indignus Episcopus Sancta Ecclesia Falaritana, huic constituto, a nobis promulgato.*

Etruriæ urbs Lucus Albionarum, non longe Roma: interiit.

CAP. LXIV.

UT Lucum Martis, & Feroniæ supra memoravi; ita nunc *Albionarum Lucum*, & agrum ejusdem nominis deprehendo in Etruria, sicuti de Calletrano & Crustumino est supra explicatum. Fest. Pomp. libr. 1. ita habet: *Albiona ager trans Tiberim dicitur, a Luco Albionarum, quo loco bos alba sacrificabatur.* Locum ergo hunc in Etruria, Romæ vicinum, ab urbe etiam finitima nominarunt. Nec plura reperi; nullum enim vestigium hodie extat.

Etru-

Etruriæ urbs Russellæ, inter duodecim a quibusdam posita: interiit: rerum gestarum gloria celebris: Colonia, & Episcopatus.

CAP. LXV.

Celeberrima urbs Etruriæ quondam *Russellæ*: sive, ut habet Itinerarium Antonini, aut verius Scoti Anonymi, *Rosellum*: aut, ut volunt Græci, Ῥούσελλαι, usque adeo ut plerique eruditorum censuerint, unam ex primis duodecim Tusciæ civitatibus fuisse, ut licet videre hoc libro supra cap. 9. quem locum vide. Ejus certe res gestæ præclaræ, ac nomen olim celebratissimum erat. Ostendit locus Dionysii Halicarnassei libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, οὐχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοί τε, καὶ Ἀῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέῤῥανοι, οἱ Ῥουσελλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται. *Etrusci submissuros se auxiliorum, quantum opus fuerit, non tamen responsum est hoc de communi omnium sententia, sed a quinque tantum civitatibus: hi fuere Clusini, Aretini, Volaterrani, Rusellani, & Vetulonienses.* Qui locus ostendit magnitudinem hujus urbis, quæ Latinos erigere potuit, & Romanis, ne Latii forent victores, obstare. Et ex eo Ptolemæus in mediterraneæ Tusciæ descriptione: Οὐολατέῤῥαι, Ῥούσελλαι, Ἀῤῥήτιον, Οὐετυλώνιον, Κλούσιον. *Volaterræ, Rusellæ, Aretium, Vetulonia, Clusium.* Ad hæc maxima claritudo hujus populi, dum M. Æmilium Paulum Magistrum equitum in agro suo summa vi adoritur, & in maximas angustias cogit, ut describit ex T. Livio plenissime M. Ant. Sabellicus Ennead. 4. libr. 7. pag. 826.

Coloniæ Romanæ dignationem habuit. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Intus Coloniæ, Falisca, Argis orta, ut auctor est Cato, quæ cognominatur Etruscorum, Lucus Feroniæ, Russellana, Sutrina.* Nec alius scriptor hujus Coloniæ meminit; nec quo tempore deducta sit, observavi, argumento liquido, pleraque veterum monimenta, ac maxime Livii interiisse.

Episcopi etiam hic sedes; nam Decretis Symmachi Papæ subscribit

Vitalianus, Rosellanus Episcopus.

Quando, aut quo auctore sedes alio translata, aut urbs ipsa deleta, ne conjectura quidem potui assequi: hoc tantum Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 139. *In agro Senensi Rusella Colonia vocata Plinio, inter duodecim urbes, cujus adhuc vestigia prope Alcinoi montem cernuntur.*

Et

Et eadem Flavius Blondus in Italia Illustrata, pag. 173. Leander Alberti putat hodie *Rosella* vocari, & *Bagni di S. Filippo*. Dominicus Niger existimat esse *Grossetum*, sed male; nam in mediterraneis Tusciæ partibus & Plinius, & Ptolemæus eam locant, ut est supra dictum. Revera ego existimo, nullam ejus, nisi nominis nudi, extare memoriam (1).

Etruriæ urbs Tuscinatum, in agro Volaterrano, mari absumptum.

CAP. LXVI.

Clade sua memorabilis est urbs *Tuscinatum* in ditione Volaterranorum, prope vada, ubi olim navale celebre. Verba Flavii Blondi loco proxime supra laudato apponam: *Post hæc in antiquis ipsorum diariis, quæ ad manus meas venerunt, comperio Etruriam oppidum nobile ad oram eos diu possedisse, rebellantemque quandoque Tuscinatum cognominasse, ac ob inundationem in mare abiisse, Vadaque juxta ædificata: hodieque ferunt accolæ, vestigia sub aqua, per maris tranquillitatem, clarissime conspici*. Quę de Etruriæ civitate prodit, commentum est Annii: quæ de Tuscinato ab eodem sunt posita, quia ab alio veteri scriptore non sunt dicta, an vera sint, Lectori relinquo.

Hoc certum est, vel illo vel alio nomine, in Etruria fuisse urbem, cujus incolæ *Tuscanienses* appellentur. Plin. libr. 3. cap. 5. *Suanenses, Saturnini, Tarquinienses, Tuscanienses, Vetulonienses, Vejentani*. Et populum hunc sæpe memorat Anastasius Bibliothecarius, ut reperies a me laudatum libr. 1. supra hoc opere cap. 1. sed urbem hanc *Tuscanellam* hodie dici, Volaterranus est auctor pag. 139. Viderint docti: ego rursus litoralia Etruriæ repeto, atque illustro.

Etru-

(1) Cluverius Italic. Antiq. libr. 2. pag. 514. ait: *Sunt hodie aquæ calidæ III. millia passuum a Groseto, qua Senam itur, vulgari appellatione* Bagni di Roselle, idest *Aquæ Rosellarum. Juxta has in colle conspiciuntur insignes ruinæ præclari quondam oppidi, quod pastoribus nunc ac pecudibus habitatum vulgo dicitur* Moscona ..... *dubium nemini dictarum aquarum cognomen respicienti esse potest, quin antiquæ illius sint rudera urbis*: quæ Ptolemæo plurali numero, ut pleræque Etruriæ urbes, dicitur Ῥουσέλλαι, Rusellæ.

Etruriæ urbs Labro, sive ad Herculem: Livorno *fortassis.*

CAP. LXVII.

IN litore maris Inferi, inter promontorium Populonii, & Portum Trajanum, urbs erat vocata *ad Herculem:* & ipsa portus, qui, secundum hanc locorum descriptionem, penitus hodie intercidit. At vero in exemplaribus vulgatis *ad Herculem* ponitur inter Populonium & Arnum. Ejus unicus, quod sciam, meminit Itinerarii auctor, sive Antoninus Augustus, sive Scotus Anonymus, cujus verba sunt hæc:

Roma Lorium. M. P. XII.
Ad Turres. M. P. X.
Pyrgos. M. P. XII.
Castrum novum. M. P. VIII.
Centumcellas. M. P. V.
Martham. M. P. X.
Forum Aurelii. M. P. XIV.
Cossam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Salebronem. M. P. XII.
Manliana. M. P. VIIII.
Populonium. M. P. XII.
Vada Volaterrana. M. P. XXV.
Ad Herculem. M. P. XVIII.
Pisas. M. P. XII.

Ex locorum situs, & distantia convincit, urbem eam hodie *Livornum* esse. Errant non mediocriter Hieronymus Surita ad Antoninum, qui pro *Salebrone*, illo loco existimavit legendum *ad Umbronem;* nam, præterquam quod situs locorumque distantia convincunt, in eadem Itinerarii dimensione duo diversa loca sunt *Umbro*, & *Salebro:* & Raphaël Volaterranus, qui *Salebronem*, sive *Salepronem*, a Cicerone ad Atticum censuit appellatum *Labronem*, esseque *Liburnum* auctore Ptolemæo, cum nihil simile in codicibus reperiatur Ptolemæi. Quod addam, non habeo.

Etru-

Etruriæ urbs Portus Pisanus, Pisanorum navale: opulentia, & divitiis inclyta: interiit penitus.

CAP. LXVIII.

IN eodem maris Tyrrheni tractu insignis urbs erat *Portus Pisanus*, de quo Agnellus Historicus MS. & alii Annalium Pisanorum scriptores. Describit operose Rutilius Numatian. libr. 1. sui Itinerarii:

Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
Pisarum emporio, divitiisque maris.
Mira loci facies, pelago pulsatur aperto,
Inque omnes ventos litora nuda patent.
Non ullus tegitur per brachia tuta recessus,
Æolias possit qui prohibere minas.
Sed procera suo prætexitur alga profundo
Molliter, offensæ non nocitura rati.
Et tamen insanas cedendo interligat undas,
Nec sinit ex alto grande volumen agi.

Antiquitatem non facile reperias, ac nec tempus, quo deleta. Celebris est expeditione in Gildonem Tyrannum, ut habetur apud Claudianum libr. de Bello Gildon.

Hæc ubi sederunt genero, notissima Marti
Robora, præcipuos electa pube maniplos
Disponit, portuque rates instaurat Etrusco.

Veterum auctorum nullus, quod sciam, hujus meminit, præter hos duos: recentiores plena manu, & maxime Hubertus Folietus Genuensis, Flavius Blondus, Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 126. Alii, quos nihil moror. Hodie certe nihil reliquiarum superest, ac ne locus quidem ostenditur; nam, quod nonnulli volunt, turres illas prope Ligornum, portum Pisanum fuisse, qui hodie *Marzocco* audit, errant non leviter, cum quindecim sint millia passuum Pisis ad turres eas; cum tamen diserte Scotus Anonymus in Itinerario, sive Antoninus *A portu Pisano Pisas.* M. P. VIII. Adeo urbi Pisis Portus fuerat vicinus, ut pedibus iter confici fuerit consuetum. Rutilius loco citato:

Puppibus ergo meis fida in statione locatis,
Ipse vehor Pisas, qua solet ire pedes.

Sed plura in eruditissima sua Historia Pisana MS. Reverendissimus ac humanissimus D. Raphaël Roncionius, Archipresbyter Pisanus, cujus opus edi, non modo Etruriæ, sed & rei literariæ plurimum interest.

Etruriæ urbs Triturrita, prope Portum Pisanum: interiit.

C A P. LXIX.

IN vicinia Portus Pisani urbs erat *Triturrita*, cujus hodie nihil præter nomen est superstes. Describit pulcherrime Rutilius Numatianus Itiner. libr. 1.

Inde Triturritam petimus, sic villa vocatur,
Quæ latet expulsis insula pæne fretis.
Namque manu junctis procedit in æquora saxis,
Quique domum posuit, condidit ante solum.

Nec moveat, quod villam appellavit; nam usitatum scriptoribus, Romam solam urbem vocare, ceteras villas. Sic idem Rutilius Pyrgos & Alsium vocavit *grandes villas*, quas tamen urbes fuisse, & civitatum titulo, privilegiisque honestatas docui supra hoc libro cap. 23. & cap. 25. Putant viri docti in villula prope Ligurnum, nomine *Turrita*, antiquitatem tantam conservari. Ego non credo; nam ex descriptione Rutilii contiguus erat Portus Pisanus Triturritæ; itaque non tam longe Pisis oportuit distasse. Sed viderint eruditi.

Etruriæ urbs Arnutes veteres, & populus eodem nomine: interiit.

C A P. LXX.

CElebrem in Italia Etruriaque populum & urbem *Arnutes veteres*, voluit fuisse Georgius Chemnicensis, Abrahamus Ortelius in Thesauro, & alii; sed ego non affirmo, cum apud nullum id idoneum auctorem offenderim. Neque enim audio Annium suo cum Catone, in cujus Originibus suppositiis reperiuntur *Arnutes* cognomento *Camillarii*. Hoc tantum in confesso est, & manifestum, *Arnutes* nomina fuisse Etruscis familiaria; ut ex Lucano, Livio, & Dionysio Halicarnasseo observatum invenies libr. 2. supra hoc opere cap. 13. An urbs tamen fuerit, haud facile dixerim.

Etruriæ urbs Ad ſtatuas Coloſſas in agro Cluſino: interiit.

CAP. LXXI.

IN agro Cluſino, qua itur Aretium, urbs fuit admodum exigua, ut apparet, *Ad Statuas Coloſſas*. Unde nomen ſit ſumptum, aut quando ædificata, dirutaque, inquirendum amplius. Ego apud unicum Antoninum, ſive Scotum Anonymum in Itinerario mentionem reperio:

A Luca Romam per Clodiam.
Ad Piſtores. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XXV.
Ad fines, ſive Caſas Ceſarianas M. P. XXV.
Aretium. M. P. XXV.
Ad ſtatuas. M. P. XXV.
Cluſium. M. P. XII.
Vulſinios. M. P. XXX.
Forum Caſſii. M. P. XXVIII.
Sutrium. M. P. XII.
Bachanas. M. P. XII.
Romam. M. P. XXI.

Urbem fuiſſe hæc duo mihi perſuadent, primum, quod Piſtorium civitatem celeberrimam appellaverit *Ad Piſtores*, eodem modo *ad Statuas Coloſſas*, ut in melioribus habetur editionibus. Urbem deinde fuiſſe eo ævo, locorum convincit diſtantia; nam in tam populoſa provincia, ut tunc ſeculi erat Etruria, non eſt probabile, nullam urbem inter Cluſium & Aretium, hoc eſt quinquaginta milliarium tractu, conditam, cum & viæ Clodiæ celebritas, & regionis ipſius amœnitas frequentes civitates deſiderarent. Et miror, tot Italos, patriæ ſuæ dignitatis ſtudioſos, cum provinciarum urbiumque nomenclaturam conquirerent, hanc ſive urbem, ſive oppidum prætermiſiſſe (1).

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 569. credit *Ad ſtatuas* fuiſſe ubi nunc *Montepulciano*. Holſtenius putat non ibi fuiſſe, ſed in planitie juxta Clanim, quo ducebat *Via Caſſia*.

Etruriæ urbs Novempagi, non Decempagi: falso Roda: forte Balneum Regis: sed hodie interiit.

CAP. LXXII.

IN mediterranea Tuſcia erat civitas *Novempagi*, ſed ubi locorum; quærant Etruſci. C. Plinius libr. 3. meminit cap. 5. *Feſulæ*, *Ferentinum*, *Feſcennia*, *Herbanum*, *Hortanum*, *Nepet*, *Novempagi*, *Præfectura Claudii*, *Foroclodii*, *Piſtorium*, *Peruſia*. Diligenter, ut ſolet, & vere, quo magis mirari ſubit eruditiſſimum Raphaëlem Mapphæum Volaterranum libr. 5. pag. 139. ita ſcripſiſſe: *Plinius, Straboque in hac parte Decempagos ponunt. Hoc oppidum natalibus Bonaventuræ nobilitatur, cui annis proximis Gabriel Cardinalis Agrienſis, ordinis Minorum, templum excitavit*. Mirandum, inquam; nam Plinius, ut jam oſtenſum eſt, non *Decempagos*, ſed *Novempagos* appellat: nec meminit Strabo ullatenus aut hujus, aut illius.

Hanc urbem recentiores quidam *Balneum Regis* vocatam contendunt: quod, an verum ſit, libr. 6. infra hoc opere diſquiretur. Sed & alii Annii inventa ſecuti, Rodam a Deſiderio Longobardorum Rege appellatam ajunt. Verba edicti ſuppoſititii ſunt:

Et . ut . ſuam . Longulam . non .
Longobardulam . ſed . cognomine.
Sui. ampliatoris. Tirreni. Terbum.
Vocent. et. ſub. uno. muro. cin
gant . tria . oppida . Longulam.
Vetuloniam. Tirrenam. Volturnam.
Dictam . Etruriam . totamque . ur
bem . noſtra . adjectione . Viter
bum . pronuntient . et. ut. Roda.
Et . Civita . balneoregium .
dici. juſſimus. &c.

Agnoſcis, Lector, Annianam antiquitatem, de qua nihil amplius, niſi Rodam cum Annio ſuo extra Etruriam amandandam; cum nec Roda unquam in Etruria legatur civitas: & ut verum ſit, fuiſſe; non tamen *Novempagos* eandem vocatam ſequetur. Ego penitus interiiſſe exiſtimo.

Etru-

Etruriæ urbs Fanum Lucinæ, in Agro Cæretano: penitus intercidit.

CAP. LXXIII.

PLeræque in Etruria urbes a Diis, qui inibi colebantur, appellationem sortiebantur: in his memorabilis urbs est *Lucinæ Fanum*, auctore Strabone libr. 5. pag. 156. Ἔςὶ δ' ἐπίνειον τῶν Καιρετανῶν ἀπὸ ν ςαδίων, ἔχει δὲ Εἰληθυίας ἱερὸν, Πελασγῶν ἵδρυμα, πλούσιόν ποτε γενόμενον, ἐσύλησε δ' αὐτὸ Διονύσιος ὁ τῶν Σικελιωτῶν τύραννος, κατὰ τὸν πλοῦν τὸν ἐπὶ Κύρνον. *Ab his ad quinquaginta stadia abest Caretanorum navale. Id habet Lucinæ Fanum, a Pelasgis conditum, locuples quondam, spoliatum a Dionysio, Siciliæ tyranno, in Corsicam navigante.* Sive hic templum tantum fuerit in Cæretum navali portu, sive, quod verius est, urbs ipsa in confinio navalis sic vocaretur, apud alium Auctorem frustra quæras. Hoc tantum liquet, ut Fanum hoc a Dionysio seniore spoliatum, ita & pleraque aliorum Deorum templa idem, sacrilegus ob id vocatus, deprædatus est. Dixi ad Cl. Æliani libr. 1. Variar. Histor. cap. 20. & consulendi Valer. Maxim. libr. 1. cap. 2. Et M. Cicero libr. 3. Nat. Deor. & ex his omnibus rettulit Petrus Victorius libr. 2. Variar. Lection. cap. 20.

Quod autem Strabo habet, Pelasgorum hoc opus fuisse, insignem antiquitatem loquitur, & fidem insuper facit ipsa Dea, cujus honori urbs erecta; nam *Lucina* Latinis, quod parturientibus præesset, nascentibusque lucem aperiret, dicta videtur prima, eadem a Græcis Εἰλυθυία, quod puerperarum dolores solveret, dixi libr. 2. Rom. Antiquit. cap. 19. quem locum vide, neque enim hic repeto.

Etruriæ urbs Troilium, opulenta: interiit.

CAP. LXXIV.

URbem in Etruria opulentam quondam *Troilium* loquitur T. Livius 1. Decad. libr. 10. in fine: *Inter hæc Carvilius Consul in Etruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimisit, ceteram multitudinem, oppidumque ipsum vi cœpit: inde quinque castella, locis sita munitis, expugnavit, cæsa ibi hostium duo millia quadringenti, minus duo millia capti.* Ubi hæc urbs fuerit, quoque

que auctore aut condita, aut deleta, aliorum sit curæ investigare. *Troito* vocari, ait nugator, ut solet, Annius; sed non audio. Ego porro pergo. Hoc tantum conjectura assequi licet, ab Ænæa, & Trojanis in Italia advenis extructam, quasi dicas *Trojæ Ilium:* certe enim illi urbes alias *Trojam* appellavere, ut Virgilius docet libr. 3. Æneid. & locorum Trojanorum nomina in urbibus a se conditis asservare gaudebant:

Da propriam Thymbrææ domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem, serva altera Trojæ
Pergama.

Trojam sane vocat urbem, quam in Thracia in patriæ deletæ memoriam erexerat; sex enim urbes hoc nomine apud Geographos reperio. Sic iterum Virgilius loco laudato:

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.

Sic itaque fieri potuit, ut in fortunarum suarum solatia urbem hanc victores in Etruria erexerint Trojani.

Etruriæ urbs Fanum Voltumnæ, seu Voltunæ: celebris comitiis publicis: interiit.

CAP. LXXV.

INter nobilissimas, & antiquissimas Etruriæ urbes fuit *Voltumnæ*, sive, ut aliis placet, *Voltunæ*, aut, ut habetur in Itinerario Scoti Anonymi, sive Antonini Aug. *Volturnæ Fanum;* nam ea Dea Etruscorum propria, ut disserui libr. 1. supra hoc opere cap. 15. Ejus autem urbis mentio apud T. Livium 1. Decad. libr. 4. in fine: *Ab his* Tribunis militum consulari potestate *primum circumsessi Veii sunt, sub cujus initium obsidionis, cum Etruscorum concilium ad Fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Vejentes essent.* Apparet commodo in media regione loco positam, quod publica totius gentis comitia eo semper indici consueverint. Livius eodem libro: *Igitur cum duæ civitates, legatis circa duodecim populos missis, impetrassent, ut ad Voltumnæ Fanum indiceretur omni Etruriæ concilium, velut magno inde tumultu imminente, Senatus Mamercum Æmilium dictatorem iterum dici jussit.* Et clarissime paulo post eodem loci: *Consilia ad movenda bella in Volscorum Æquorumque conciliis & in Etruria ad Fanum Voltumnæ agitata: ibi prolatæ in annum*

res,

res, decretoque cautum, nè quod ante concilium fieret, nequicquam Vejente populo querente, eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veiis fortunam. Simpliciter hoc ex Livio recitat Raphaël Volaterranus Paralipomenon pag. 1181. nec locum tamen indicat (1).

Etruriæ urbs Forum Claudii, in agro Falisco: celebris opibus: Episcopatus.

CAP. LXXVI.

Diruta etiam in Etruria mediterranea est urbs olim nobilis, & rei bellicæ gloria, & civium suorum opulentia, *Forum Claudii*, sive Φόρος Κλαυδίου, ut est apud Ptolemæum. C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Pistorium.* Ad oram libri in quibusdam est: *Præfectura Claudiæ, Forum Claudii:* in nonnullis etiam erat *Forum Cassii*, de quo infra erit dicendum. In agro Falisco indubitatum est eam conditam, hodieque *Tolfam* appellari. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 140. *Forum Claudii Straboni, ubi nunc Tolfa est, & alumen Pii secundi temporibus inventum, Joannis Castrensis hominis transpadani opera atque ingenio.* Eadem exscripsit Leander Alberti. Et Joan. Michaël Brutus libr. 5. Histor. Florent. pag. 255. *Quoniam veteres homines eruditi & magni nominis, inveniri aluminis fodinas in Italia negarunt, numquam antea nostris hominibus compertum, per multa jam secula latuerat. Atque cum ita inveterata opinio animis hominum penitus inhæsisset, veterum auctoritatem superante nostrorum hominum industria, cum illam certa ratio tueretur, jam & Pii secundi Pontificatu ad Forum Claudii, quæ urbs aliquando non ignobilis in Faliscis fuit, & postremo in Volaterrano agro magna vis aluminis est inventa.* Hæc de loco (2).

Dignitas hic Episcopalis; sed nescio, qua causa, aut quo auctore alio sit translata; nam in Codice Canonum Eccl. Rom. male *Foroclodiensis* Episcopus habetur, pro *Foroclaudiensis* pag. 508. ubi decretis Felicis Papæ subscribit

Gaudentius, Foroclaudiensis Episcopus.

Et decreta Symmachi Papæ firmat

Colonius, Foroclodiensis Episcopus.

Sed

(1) Cluver. Ital. Ant. libr. 2. pag. 565. Fanum Voltumnæ fuisse, ubi nunc Viterbium, existimat.
(2) Idem libr. 2. pag. 525. Redarguit eos, qui Claudii Forum fuisse credunt, ubi nunc [illegible].

Sed eodem modo, quo prius, mendum tollendum: iterumque subscribit iisdem

Callonicus, Foroclaudiensis Episcopus.

Etruriæ urbs Forum Cassi, ad montem Ciminium in via Cassia: silvæ Arsia, Mesiaque non longe inde: interiit.

CAP. LXXVII.

AD Montis Ciminii radices in via Cassia, quæ mediam Etruriam secabat, urbs erat non incelebris, ut quibusdam videtur, sed falso, ut infra patebit, *Forum Cassii*, ab eodem auctore condita, quo via strata. Antoninus, sive Scotus Anonymus in Itinerario, non in via Cassia, sed in Clodia ponit: nisi forte dicamus, viam Clodiam, & Cassiam ad urbem eam conjunctas, ut in utraque via recte censeatur. De hac urbe vide Plinium capite superiori. Itinerarii verba sunt:

Clusio. M. P. XII.
Vulsiniis. M. P. XXX.
Foro Cassii. M. P. XXVIII.
Sutrio. M. P. XI.
Bacchanas. M. P. XII.

Recentiores pæne omnes jurarunt in verba Raphaëlis Volaterrani libr. 5. pag. 141. *Vetralla Forum Cassii putatur; cujus meminit Antoninus in Itinere, ex argumento; præter alia, quod ædes Divæ Genitricis mœnibus proxima, Sancta Maria in Cassia dicatur: hac quondam iter in Etruriam.* At cum Leander Alberti, & Flavius Blondus eadem scripsissent, Josias Simlerus putavit esse oppidum, quod hodie *Gaasto* dicatur: & ab omnibus iis dissentiens Paulus Jovius libr. 2. Historiar. pag. 29. *Senis per Vulsinios Viterbium exercitus est ductus: eam urbem ex Foro Cassii ruinis crevisse putaverim; hujus enim in proximo non obscura vestigia, in ipsa silice constrata via Cassia cernuntur.* Magna profecto locorum distantia, ut minus viginti millia passuum. Viderint docti: Inepte *Forum Claudii* & *Forum Cassii* eandem urbem esse censuit Jacobus Dalechampius in Plinii cap. 5. libr. 3. Ego ex Antonino *Vetrallam* (1) prætulerim, quippe nulla ratione via Cassia, & Clodia Clusio Romam ducebat per Viterbium.

(1) Holstenius ad Cluver. pag. 559: putat fuisse ad locum, qui dicitur *S. Maria a Forcassi*; nam ruinæ illic visuntur ad ipsam veterem viam Cassiam.

bium. Contigua huic *Vetrallæ* sive *Foro Cassii* fuit *Silva Arsia*, cujus mentio apud Livium 1. Decad. libr. 2. in pugna Bruti Consulis, & Aruntis. In eodem etiam tractu & *Mæsia Silva* probabili conjectura. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Anci. *Nec urbs tantum hoc Rege crevit, sed etiam ager finesque, Silva Mæsia Vejentibus adempta, usque ad mare imperium prolatum*. Itaque tres maxime in Etruria silvæ, Ciminia, Arsia, Mæsia, eodem pæne regionis tractu in agro Vejente: & de Ciminia quidem certum, de aliis non ita exploratum. Crediderim *Mæsiam* esse *Bacchanam*, quæ patruum nostrorum memoria latrociniis infamis habebatur, adeo ut in proverbium abierit *diversorium Bacchanæ*: visiturque hodie pestifero & noxio advenis situ, secunda a Roma mansione, non longe a recto itinere.

Etruriæ urbs Forum Aurelii, in via Aurelia: interiit.

CAP. LXXVIII.

IN via Aurelia, quæ per litus maris Inferi ducebat in Gallias, urbs erat *Forum Aurelii*, eodem forte auctore, & tempore, quo via condita. Mentio in Scoti Anonymi, sive Antonini Aug. Itinerario. *Via Aurelia a Roma, per Tusciam & Alpes maritimas, Arelatum usque* M. P. DCC. XCVI. sic.

Loria M. P. XII.
Ad Turres. M. P. X.
Pyrgos. M. P. XII.
Castro novo. M. P. VIII.
Centumcellis. M. P. V.
Martha. M. P. X.
Forum Aurelii. M. P. XIIII.
Cosam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Saleprone. M. P. XII.
Manliana. M. P. IX.
Populonia. M. P. XII.
Vadis Volaterris. M. P. XXV.
Ad Herculem. M. P. XVII.
Pisæ. M. P. XIII.
Papiriana. M. P. XI.

Nec quicquam amplius de ea reperi: nec alius, quod sciam, meminit; argumento, aut ignobilem fuisse, aut certe non diu floruisse.

Etruriæ urbs Tarchonium, in mediterraneis: alia a Tarquiniis: interiit.

CAP. LXXIX.

IN Etruriæ mediterraneis urbs haudquaquam ignobilis fuit *Tarchonium*, a Telepho Tarchontis Lydii filio condita, cujus nullum apud auctores verbum, si unum Stephanum Byzantinum excipias, cujus libello de Urbibus hæc sunt: Ταρχώνιον, πόλις Τυῤῥηνίας, ἀπὸ τηλέφου παιδὸς Τάρχωνος, ὁ πολίτης, Ταρχωνῖος. *Tarchonium urbs Etruriæ, a Telepho filio Tharconis: incola vero Tarchonius*. Sed qua regionis parte, nec ipse expressit, nec in tam alto & damnato scriprorum silentio divinare licet. Forte dixerit quispiam, eandem cum Tarquiniis esse; sed error non ferendus; nam præterquam quod hæc a filio Tarchontis Telepho sit condita, Tarquinii vero ab ipso Tarchonte & ortum & nomen acceperint, ut supra hoc libro cap. 11. ostensum, idem Stephanus tamquam diversas eas urbes numerat. Ex Hierocle in Polyhistoriis: Ταρκυνία, πόλις Τυῤῥηνίδος, ἀπὸ Τάρκωνος, τὸ ἐθνικὸν Ταρκύνιος, ἢ Ταρκυνιεύς. *Tarquinii urbs Etruriæ, a Tarchonte condita, incolæ vero Tarquinii, & Tarquinienses*. Male Tarquinios cives voluit vocari; nam neque Latinorum, nec Græcorum testimonio id potest probari, semper enim constanter Tarquinienses illi appellantur.

Etruriæ urbs Fossæ Papirianæ in via Aurelia ad mare: interiit.

CAP. LXXX.

A Papirio fortassis Dictatore, qui res magnas in Etruria gessit, hæc urbs nomine ipsius *Fossæ Papirianæ* videtur condita. Ptolemæus non ignobile de eo testimonium profert, cujus verba Latina, nam Græca non sunt ad manum, hæc sunt: *Tuscorum mediterraneæ civitates hæ sunt*, ex Antonii Magini editione.

1. *Baracellum*, forte hodie *Vicarellum*.
2. *Fossæ Papirianæ*, hodie *Fossonovum*.
3. *Bondelia*.
4. *Luca*.
5. *Lucus Feroniæ colonia*. Hoc libro cap. 53. forte *Bientina*.
6. *Pistoria*.

7. *Flo-*

7. *Florentia prius* (inquit Maginus male & contra hiſtoriam) *Fluentia*.
8. *Piſæ colonia*.
9. *Volaterræ*.
10. *Ruſellæ*. *Depopulatæ ad Alcinoi montem*.
11. *Fæſulæ*. Hoc libr. cap. 19.
12. *Peruſia*. *Peruſium*, ait idem male.
13. *Arretium*.
14. *Cortona*.
15. *Aucula*, ſive *Aquula*, hodie *Aquapendens*.
16. *Biturgia*, nunc forte *Burgus S. Sepulchri*.
17. *Manliana*.
18. *Vetulonium*. Hodie, ait, *Viterbo:* male.
19. *Sæna*.
20. *Suana*.
21. *Saturniana colonia*. Hoc libr. cap. 56.
22. *Eba*.
23. *Volci*, vel *Veloce*, aut *Craſſetum*.
24. *Cluſium*. Hoc libr. cap. 18.
25. *Volſinium*. Hoc libr. cap. 16.
26. *Sudernum*. Forte *Sudertum*. Hoc libro cap. 52.
27. *Ferentia*. Forte *Ferentinum*. Hoc libr. cap. 47.
28. *Vicus Elbii*. Male ille *Lacus Ciminii*.
29. *Sutrium*. Prope *Capralica*. Hoc libro cap. 44.
30. *Tarquina*. Hoc libro cap. 11.
31. *Blera*. Hoc libro cap. 34.
32. *Coricum*. Forte *Coritum*. Hoc libro cap. 15.
33. *Forum Claudii*, nunc *Tolfa*. Hoc libro cap. 76.
34. *Nepeta*. Hoc libro cap. 41.
35. *Falerinum*. Faliſcorum eſt. Hoc libr. cap. 12.
36. *Cære*. Hoc libro cap. 17.

Eſt & mentio in Itinerario Antonini Aug. ſive Scoti Anonymi; nam iis, quæ ſupra hic cap. 78. appoſui, ſubjungit reliquas urbes maritimas uſque Gallias, & in his *Papiriana:* male, ut opinor, ſcriptum pro *Foſſis Papirianis*. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 122. *Foſſas Papirianas etiam hic Ptolemæus ponit, ex cujus ruinis Foſſonovum, a mari aliquantulum recedens, ædificatum exiſtimaverim*. Alberti Leander eadem in Etruria pag. 37.(1)

(1) Cluver. libr. 2. pag. 461. Ital. Antiq. & Holſten. in notis prope locum *Viareggio* nuncupatum collocant.

Etruriæ urbs Eba, in mediterraneis: interiit.

CAP. LXXXI.

EX Ptolemæi loco, proxime ſuperiori capite adducto, *Eba*, ſive Ἥβα urbs eſt in mediterraneis Etruriæ; ſed ubi locorum, aut quo auctore cœperit, interieritve, haud facile conjectura aſſequar. Eam certe Abrahamus Ortelius in Theſauro Geographico ſimpliciter nominat ex Ptolemæi auctoritate, nec ullum alium ſcriptorem adducit: quod equidem mirari lubet, in tanta rerum geſtarum gloria, aut etiam Scriptorum celebrium frequentia, urbem tam antiquam peregrini unius hominis præconio cohoneſtari (1).

Etruriæ urbs Baracellum: interiit.

CAP. LXXXII.

NEc quicquam ſupereſt *Baracelli*, quæ Ptolemæo loco laudato Πόλις ἐν μεσογαίᾳ τῆς Τυῤῥηνίας Βαράκελλον, *Urbs mediterranea Etruriæ Baracellum* appellatur. Hanc nec Blondus, nec Volaterranus, nec Leander Alberti, nec ipſe quidem Abrahamus Ortelius nominavere; idcirco neque ex Plinio, aliiſve conjicere licet, quæ fuerit, quando condita, aut everſa: hoc modo exploratum, nullum in Etruria locum urbis veteris oſtentare ruinam, præter *Vicarellum*, quæ ex hujus ruinis creviſſe potuit videri; & tamen *Vicarellum* putat Leander eſſe *Vicum Aurelii* pag. 78. in Etruriæ deſcriptione.

Etru-

(1) Cluver. libr. 2. pag. 515. Ital. Antiq. cum ponatur a Ptolemæo Ἥβα, *Eba* inter Volscos, Senam, atque Saturniam, conjicit nunc vulgo vocari *Monte Ipo*, a Saturnia verſus occidentem recedens: & forte credit eſſe unam eamdemque cum ea urbe, quæ Stephano Ἄβα dicitur & quam in Italia collocat.

Etruriæ urbs Bondelia: interiit.

CAP. LXXXIII.

EUndem præconem Ptolemæum, loco jam toties laudato, habet urbs *Bondelia*, sive Βονδελία, de qua hoc solum constat, in mediterraneis fuisse; præterea nihil.

Etruriæ urbs Suana, incolæ Suanenses: Comitatus, & Episcopatus: vicus exiguus nomen retinet.

CAP. LXXXIV.

MAgnæ olim famæ ac opulentiæ memoratur in Etruria urbs *Suana*, Ptolemæo teste, cujus verba sunt supra allata. Confirmat C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Fluentini, præfluenti Arno appositi, Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Pistorium, Perusia, Suanenses, Saturnini, qui ante Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienses.* Vide sequentia. Ferdinandus Pincianus *Suenam* urbem ex Ptolemæo vocatam, populos autem *Suenenses* dictos scribit; at in omnibus editionibus, quas viderim, est constanter Σύανα, *Suana*. In agro Senensi parum variato nomine est Soana, vicus exiguus; at olim claritudine eximia Comites habuit. Fanutius Campanus MS. libr. 3. Famil. Illustr. Ital. cap. 6. Meminit Anastasius Bibliothecarius in Leone III. pag. 189. *Ecclesiam vero Beati Pauli Apostoli, quæ vocatur conventus, sitam in territorio Orbetano, intra fines Suanenses, & Clusinienses, seu Tuscianenses, atque Castritana, quæ præ nimia vetustate jam emarcuerat, atque in ea pecudes refugium faciebant, nec non & ex ea reliquiæ ablatæ fuerant, iisdem Sanctissimus Præsul Pontifex mundari præcepit, & omnia sarta tecta ipsius in porticibus noviter restauravit.*

Nobilitatur etiam urbs ea natalibus *Gregorii VII.*, qui D. Hildebrandus, Bonicii filius, ac monachus Cluniacensis, a Nicolao II. Cardinalis factus, *doctus, & disertus*, ut ait Paulus Cortesius, Anno salutis 1075. Pontifex renunciatus, Henricum quartum Imperatorem excommunicavit, Ecclesiamque Dei pie ac prudenter administravit.

salu-

Gregorius nonus Pontifex, circa annum 1227. creatus, in Decreto suo cap. 19. de Officio Judicis ordinarii scribit

Episcopo Suanensi.

Et eo capite *Orbicellum* vitiose, ut opinor, pro *Orbitellum* in Diocœsi Episcopi Suanensis fuisse scribit.

Etruriæ urbs Vicus Elbii in mediterraneis: interiit.

CAP. LXXXV.

HAnc etiam Urbem *Vicum Elbii*, sive *Vicum Elvii* in Itinerario Scoti Anonymi, seu Antonini Aug. prope silvam Ciminiam, ut in mediterraneæ Tusciæ descriptione apud Ptolemæum reperimus; ita ejus auctorem, ortum, ruinam, aut locum ignoramus. *Vico* Leander hodie vocari ait: alii *Viterbium* faciunt. Ego delibero; nam, ut in Latinis editionibus omnibus reperitur *Vicus Elbii*, ita ab omnibus Græcis abest: licet id levius, quam solet, affirmaverit Hermolaus Barbarus.

Etruriæ urbs Manliana, in mediterraneis: interiit.

CAP. LXXXVI.

URbem *Manliana* memorat eodem laudato loco Ptolemæus, eamque locat in via Aurelia Scotus Anonymus in Itinerario (1).

Cosam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Saleprone. M. P. XII.
Manliana. M. P. IX.
Populonia. M. P. XII.

Unde

(1) Cluverius libr. 2. pag. 476. notat, errare eos, qui Ptolemæi Maffianam putant eamdem cum litorali Itinerarii & Tabulæ Peutingerianæ cap. 569. Manlianam Ptolemæi locant inter Montem Politianum & Senam.

Unde liquido constat, non longe mari abesse, ut possit mirum videri, quare eam in mediterraneis locet Ptolemæus. Antonius Maginus vult, *Mallianum* hodie dici, sed nullo testimonio. Apud alios omnes silentium est de hac urbe altum: inquirant docti. Meo quidem judicio interiit.

Etruriæ urbs Tigulia: interiit.

CAP. LXXXVII.

IN mediterranea Etruria *Tiguliam* ponunt recentiores, Leander Alberti Ital. Descript. Fl. Blondus Ital. Illustr. pag. 169. *Similiter & Tiguliam ab eodem* Ptolemæo *hic* prope Fossas Papirianas *locatam, quam nunc Lagulam vocant*. Quæ verbatim habet, ut multa alia Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 122. sed pace illorum dixerim, Ptolemæus Tiguliam, non in mediterranea Tuscia, sed in litorali Liguria locat; nam in Tabula 6. Europæ cap. 1. in editione Latina, nam Græca non ad manum:

Genua.
Eutellæ flu. ostia.
Tigullia.
Veneris portus.
Erycis portus.

Accedit & Plinii auctoritas libr. 3. cap. 5. *Flumen Rutuba, oppidum Albium, Intemilium, flumen Merula, oppidum Albium, Ingaunum, Portus, Vadum, Sabatium, flumen Porcifera, oppidum Genua, fluvius Feritor, Portus Delphini, Tigulia, intus Segesta Tiguliorum, flumen Macra, Liguriæ finis*. Nihil apertius; nam cum dividatur a Liguribus Etruria, & Tigulia, sive Tigullia sit trans Macram, in Liguria esse sequitur. Apud Ptolemæum est Τιγυλλία, *Tigulia* aliis. Augustinus Justinianus, haudquaquam obscurus scriptor, putat esse *Sestri di Levante*. Alii *Laulla* vocant, &, ut dixi, in Etruria ponunt. Josias Simlerus ab Itinerarii auctore existimat *Tecolatam* vocari: quod si verum est, & duæ sint *Tecolatæ*, in Liguria una, in Gallia Narbonensi altera, neutra in Etruria erit.

Etru-

Etruriæ urbs Tifernum Tiberinum, a Tiberi vicino appellationem sortita: interiit.

CAP. LXXXVIII.

AD ripam Tibridis urbem olim in Etruria nobilem fuisse *Tifernum*, cognomento *Tiberinum*, Plinii Junioris loquitur auctoritas libr. 4. Epist. 1. *Erit una, sed brevis mora: deflectemus in Tuscos, non ut agros remque familiarem oculis subiiciamus (id enim postponi potest) sed ut fungamur necessario officio. Oppidum est, prædiis nostris vicinum: nomine Tifernum Tiberinum, quod me pene adhuc puerum patronum cooptavit: tanto majore studio, quanto minore judicio adventus meos celebrat, profectionibus angitur, honoribus gaudet. In hoc ego, ut referrem gratiam (nam vinci in amore turpissimum est) templum pecunia mea extruxi, cujus dedicationem, cum sit paratum, differri longius, irreligiosum est. Erimus ergo ibi dedicationis die, quem epulo celebrare constitui.* Bene *Tiberinum* a Plinio adjectum; nam in Dauniis est etiam Tiferni nomine fluvius & urbs. Pomp. Mela libr. 1. cap. 4. Et Ptolemæus *Tifernum* etiam in Umbria ponit ad Apenninum, aliam certe ab hac nostra urbem. Plinius senior libr. 3. cap. 5. nostram hanc celebrat: *Sed Tiberis propter aspera & confragosa, ne sic quidem, præter quam trabibus, verius quam ratibus longe meatibus fertur, per centum quinquaginta millia passuum, non procul Tiferno, Perusiaque, & Ocriculo, Etruriam ab Umbris & Sabinis dirimens.* Idemque denuo in 6. regione eodem libr. cap. 14. ponit. *Tifernates, cognomine Tibertinos.* In quibusdam editionibus legebatur, ut testis Joannes Maria Catanæus ad locum Plinii Junioris laudatum: *Tifernates, cognomine Tiburini;* sed corrigendus est locus: *Tifernates, cognomine Tiberini;* accolæ scilicet Tibridis. Et quia hos Umbria numerat, & urbs in Tuscis sit, potuit fieri, ut nomen urbis etiam trans Tiberim populis in Umbria degentibus fuerit concessum, uti hodie *Romaniam*, & *Romam* ipsam fluvius disterminat. Hos Paulus Jovius libr. 4. pag. 148. describit *intonsos, simplices, agresti habitu, aspectu contemnendi, sed certa corporis duritie, & fide constanti, multo Ducum amore, & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni.* Sunt, qui Græco ritu Τίφερνον, *Tiphernum* scribant. Zacharias Lilius vult esse, *Città di Castello*, cui alii adstipulantur. Hodie puto Etruscam Tifernum interiisse.

Etru-

Etruriæ urbs Volci, sive Volcientes, aut Volcini: interiit.

CAP. XIC.

IN Etruria mediterranea Ptolemæus, loco jam toties citato, urbem *Volcos* ponit. Ant. Maginus *Velocas* interpretatur, & *Crassetam* hodie nominari putat. Alii Geographi, & in his Abrahamus Ortelius in Thesauro, *Volcos* in Latio populos, haudquaquam apposite, meo judicio, collocant. Nonnulli cum *Volcinis* confundunt, de quibus ego, ex auctore de Viris Illustribus, *Volsinios* vocatos putavi supra hoc libro cap. 16. Sed propius est, ut *Volcientes* a Plinio appellatos credamus, cujus libr. 3. cap. 5. hæc sunt: *Cossa Volcientum a populo Romano deducta*. Ex quibus apparet *Volcorum*, sive *Volcientum* civitatem fuisse *Cossam*, aut *Cosam*, de qua plene supra hoc libro cap. 29. differui. Sed quo auctore condita, quo fato eversa hæc urbs, inquirendum.

Etruriæ urbs Amitina, & Amitinenses populi: interiit.

CAP. XC.

IN Etruria diligenter, ut solet, Plinius libr. 3. cap. 5. *Amitinenses* populos locat, & credibile est, urbem fuisse Amitinam; nam populos ille eo loci pro urbibus celebrioribus enumerat: *De cetero Arretini veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienses, Amitinenses, Aquenses* (in quibusdam exemplaribus est *Aquulenses*, ut sit Aquapendens) *cognomine Taurini, Cortonenses Capenates, Clusini novi, Clusini veteres, Fluentini, præfluenti Arno appositi*. Ubi hæc urbs, aut quando cœperit, desieritve, Itali moderni omnes silent, nec ego invenire potui: certum est deletam.

Etruriæ urbs Vesentina, non Sentina, aut Sentinum, quæ in Umbria, & populi Vesentini: interiit.

CAP. XCI.

PErgit Plinius eodem loci: *Suanenses, Saturnini, qui antea Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienses, Tuscanienses, Vetulonienses, Vejentani, Vesentini, Volaterrani, cognomine Etrusci, Volsinienses*. Populi sunt hi, & urbes, a populorum suorum nominibus celebres, ut abunde hoc libro probatum. At ubi locorum *Vesentina* civitas, aut *Vesentini* populi in Etruria fuerint, in tam alto veterum & recentium Geographorum silentio, haud facile expediverim. Hoc tantum addo, communem cum aliis florentissimis Etruriæ civitatibus mortalitatis casum passam, ita interiisse, ut ne nomen quidem supersit. Abrahamus Ortelius in Thesauro, nihil aliud ait, nisi: *Vesentini populi sunt in Tuscia apud Plinium*: omnes reliqui tacent. Forte Sentina, cujus apud Tit. Livium mentio: & Σέντινον, *Seminum* in Umbria locat Strabo: & Georgius Fabricius ex Pseudo-Catonis originibus *Sentinam* urbem Etruriæ facit; quam recte, viderint docti. Est tamen verum, Catonem in fragmentis *Sentinatem* locum in Tuscia facere: quod, ut verum sit, non tamen urbem fuisse sequitur. T. Livius 1. Decad. libr. 10. clare distinguit: *Hujus populationis fama, Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit*.

Etruriæ urbs Larnia, sive Larina: interiit.

CAP. XCII.

DE *Larina*, sive *Larnia* Etruriæ urbe Græcè Λαρνία nunc agendum; [illegible] Hermias Sozomenus libr. 9. Histor. Ecclesiast. cap. 6. Μετὰ τὴν Στελίχωνος ἀναίρεσιν, Ἀλάριχος ὁ τῶν Γότθων ἡγούμενος πρεσβευσάμενος περὶ εἰρήνης πρὸς Ὀνώριον, ἀπέτυχε. καὶ καταλαβὼν τὴν Ῥώμην, ἐπολιόρκει, πολλοὺς βαρβάρους ἐπιστήσας Θύμβριδι τῷ ποταμῷ ὥστε μὴ εἰσκομίζεσθαι τὰ ἐπιτήδεια τοῖς ἐν τῇ πόλει ἀπὸ τοῦ πόρτου. ὧδε γὰρ ὀνομάζουσι τὸ ῥωμαίων ἐπίνειον. χρονίας δὲ γενομένης τῆς πολιορκίας, λιμοῦ τε καὶ λοιμοῦ τὴν πόλιν πιέζοντες, δούλων τε πολλῶν, καὶ μάλιστα βαρβάρων τῷ γένει, πρὸς τὸν Ἀλάριχον αὐτομολούντων, ἀναγκαῖον ἐδόκει τοῖς ἑλληνίζουσι τῆς συγκλήτου θύειν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ναοῖς. Θοῦσκοι γάρ τινες ἐπὶ τοῦτο μετακληθέντες παρὰ τοῦ ὑπάρχου τῆς πόλεως,

πόλεως, ὑπισχνοῦντο σκηπτοῖς ϗ βρονταῖς ἀπελάσειν τοὺς βαρβάρους ἠύχουν δὲ τοιοῦτον αὐτοῖς εἰργάσθαι ϗ περὶ Λαρνίαν πόλιν τῆς Θουσκίας, ἣν παρελθὼν Ἀλάριχος ἐπὶ τὴν Ῥώμην οὐχ εἷλεν. *Post Stiliconem interemptum, Alaricus Gothorum Dux, cum pace ab Honorio petita frustratus esset, urbem obsidione cinctam oppugnat, multis barbaris ad fluvium Tiberim dispositis, ne forte commeatus oppidanis importaretur ex portu, sic autem Latini vocant, quod Græci* ἐπίνειον. *Cum autem diuturna esset obsidio, & pestis simul & fames urbem affligeret, atque interim servi multi, ac maxime quotquot natione barbari erant, ad Alaricum transfugerent, necessarium videbatur iis, qui in Senatu adhuc Pagani erant, ut & in Capitolio, & in reliquis templis sacrificaretur; nam Tusci quidam ad hoc acciti ab Urbis hyparcho, polliciti erant, se fulminibus, ac tonitruis abacturos esse barbaros; gloriabantur enim ab se hujusmodi quippiam esse factum in conservatione Larinæ, civitatis Tusciæ, quam Alaricum, dum Romam contenderet, prætergrediens non cæpisset.* Musæ, vestram fidem! & o vestram, Itali eruditi, diligentiam! Civitatem Larinam tam potenti hosti, tot barbarorum millibus cincto, portam non aperuisse? Ac tam præclaram hodie civitatem per vos ignorari. Suspicor, in via Flaminia fuisse; ea enim Romam Alaricus est profectus. Alii *Larinates* apud Geographos, & Ciceronem Orat. pro A. Cluentio: *Martiales quidam Larini appellantur, ministri publici Martis, atque ei Deo veteribus institutis religionibusque Larinatium consecrati*. Forte etiam, quia Volsci in Tuscorum potestate quondam, & hæc civitas in Volscis erat, ideo Tusciæ urbem appellavit. Sil. Italic. libr. 12.

. . . . . tu converte cohortes
Ad lævam patrias, & Larinatia signa,
Clarum Volscorum Tulli decus.

An, ut pleræque aliæ Etruriæ urbes, hæc olim florens, hodie deleta?

Etruriæ urbs Colonia: incertum ubi loci: penitus deleta est.

CAP. XCIII.

Urbem Etruriæ esse *Coloniam*, persuadet Sexti Julii Frontini auctoritas, cujus hæc sunt libr. 1. Stratagemat. cap. 2. *Æmilius Paulus Etrusco bello apud oppidum Coloniam dimissurus exercitum in planitiem, contemplatus procul avium multitudinem, citatiore volatu e silva consurrexisse, intellexit, illic aliquid insidiarum latere, quod & turbatæ aves, & simul plures convolaverant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit decem millia Bojorum excipiendo ibi Romanorum agmini imminere, eaque alio, quam expectabatur, latere*

immissis legionibus, circumfudit. Urbem fuisse, nihil vetat, quod oppidum appellet; nam Latini Scriptores passim urbes oppidorum nominibus appellitant, quod scilicet munitæ essent, ac ope naturali loci, aut armatorum injurias hostium propellere possent; antiquissimo enim loquendi more urbem solam Romam, cetera oppida vocabant. Sic Byzantium πόλις, Athenæ ἄστυ dicebantur, ut notant Critici. Ubi locorum in Etruria, *Colonia* bello hoc Etrusco & Fabii expeditione celebrata, fuerit, inquirendum ab Etruscis ipsis: ego nulla apud Scriptores vestigia deprehendo, & jam pergo.

Etruriæ Cistiberinæ Coloniæ, aut urbes duodecim, ac primum Cumæ, ditionis Etruscæ, ac de ea paucula: Cumatilis Neptunus.

CAP. XCIV.

HÆc secundæ Etruriæ descriptio est, & termini, quæ Campaniam occupabat, in qua primæ illius Etruriæ exemplo duodecim civitates præcipuas erexerunt: ex his octo tantum investigare potui. Quarum prima *Cumæ*, ut probatum est a Jano Parrhasio ad libr. 3. Claudiani de Raptu, & ego dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 9. nec hic nunc repeto. Unicum tantum aureum locum addo Strabonis libr. 5. pag. 167. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, οἰκούντων Ὀπικῶν πρότερον, καὶ Αὐσόνων, οἱ δ' ἐκείνους (1) κατασχεῖν ὕστερον Ὄσκων τι ἔθνος, τούτους δ' ὑπὸ Κυμαίων, ἐκείνους δ' ὑπὸ Τυῤῥηνῶν ἐκπεσεῖν. διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν περιμάχητον γενέσθαι τὸ πεδίον. δώδεκα δὲ πόλεις ἐγκατοικήσαντες, τὴν οἷον κεφαλὴν ὀνομάσαι Καπύην. διὰ δὲ τὴν τρυφὴν εἰς μαλακίαν τραπομένους, καθάπερ τῆς περὶ τὸν Πάδον χώρας ἐξέστησαν. Legendum ἐγκατοικίσαντες, (2) ut Henrici Schrimgeri habet Codex, ut duodecim eas in Campania Felice urbes non tantum Etrusci inhabitaverint, sed etiam condiderint. Verba Strabonis sic sonant Latine: *Alii ferunt, cum ea loca quondam Opici & Ausones tenuissent, fuisse ea deinde ab Osca gente occupata, quæ a Cumanis pulsa inde sit, quos rursum Etrusci ejecerint; etenim ob præstantiam campos illos multis fuisse certaminibus expetitos. Tyrrhenos cum duodecem urbes habitarent, quæ earum quasi caput esset, ea de causa Capuam nuncupasse. Eosdem cum per luxuriam & molliciem se se transdidissent, sicut & regione ad Padum sita, pulsi fuerunt*. Hæc de Coloniis duodecim, sive urbibus Etruscorum in Campania Felice.

De

(1) Xylander, & Casaubonus legunt ἀπ' ἐκείνων.
(2) Sic legerat etiam Casaubonus,

De Cumis autem omnes Latini Græcique Scriptores. Conditores, secundum quosdam, sunt Cyprii, ut est apud Athenæum libr. 6. Dipnosophist. pag. 256. secundum alios Cumæi Chalcidenses ex Eubæa. Præter Geographos Servius Maurus ad libr. 3. Æneid. pag. 294. Et rursus libr. 9. pag. 568. quare *Euboicæ* vocantur *Cumæ*, ut idem tradit ad libr. 10. Æneid. pag. 574. Strabo libr. 5. pag. 168. Ε'σὶ Κύμη Χαλκιδαίων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα, πασῶν γὰρ ἐσὶ πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν, καὶ τῶν Ι'ταλιδῶν. *Sunt Cumæ Chalcidensium & Cumæorum vetustissimum opus; est enim antiquissima hæc urbs omnium Sicularum & Italicarum*, a Græcis deductarum, aut ab Etruscis Coloniarum. Eadem alii.

Nomen illi, aut *a mulieris gravidæ augurio, quæ Græcis* ἔγκυος, *aut* ἀπὸ τῶν κυμάτων, *a fluctibus*; ut Servius ad libr. 3. Æneid. loco laudato, & ad libr. 6. in limine, cum Strabone scribit. Κύματα enim *fluctus*, & *cumatilem* ob id *marinus* aut *cæruleus* ait Nonius Marcellus cap. 16. in principio. Plaut. Epidico:

Cumatile, & Plumatile.

Titinnius apud Nonium in Setina:

Et quem colus Cumatilis deceat.

Eam ob causam Neptunus *Cumatilis* appellatus, quod mari præsit. Commodianus libr. 1. contra Gentiles:

N eptunum facitis Deum ex Saturno prognatum:
E t tridentem gerit, ut pisces suffigere possit.
P atet esse Deum Cumatilem illo paratu.
T rojanis non ipse cum Apolline muros eduxit?
U nde Deus factus inops cæmentarius ille?
N on Cyclopen genuit monstrum: non Majus & ipse
V ivere non poterat de suo? quod structura gerebat:
S ic genuit generatus, qui fuit jam mortuus olim.

Esse ab Etruscis olim Cumas possessas, constans est opinio: variat nonnihil Dionysius Halicarnasseus libr. 7. pag. 419. Κύμην τὴν ἐν Ο'πικοῖς Ε'λληνίδα πόλιν, ἣν Ε'ρετριεῖς καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν, Τυῤῥηνῶν δὲ οἱ περὶ τὸν Ι'όνιον κόλπον κατοικοῦντες, ἐκεῖθεν θ' ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐξελαθέντες σὺν χρόνῳ, καὶ σὺν αὐτοῖς Ο'μβρικοί τε καὶ Δαύνιοι, καὶ συχνοὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν, οὐδεμίαν ἔχοντες εἰπεῖν δικαίαν πρόφασιν τοῦ μίσους, ὅτι μὴ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως, ἦν γὰρ ἡ Κύμη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους περιβόητος ἀνὰ τὴν ὅλην Ι'ταλίαν πλούτου δὲ καὶ δυνάμεως ἕνεκα, καὶ ἄλλων ἀγαθῶν, γῆν τε κατέχουσα τῆς Καμπανῶν πεδιάδος τὴν πολυκαρποτάτην, καὶ λιμένων κρατοῦσα τῶν περὶ Μισηνὸν ἐπικαιροτάτων. Latine sic reddi possunt: *Cumas in Opicis urbem Græcam ab Eretriensibus & Chalcidensibus conditam, Etrusci, qui Jonium sinum accoluerant, atque inde post a Gallis expulsi fuerant, cumque his Umbri, & Daunii, aliique nonnulli Barbari conati sunt excindere, non ob juxtam aliquam causam, sed tantum ob felicitatem; erant enim eo tempore Cumæ*

mæ per totam Italiam divitiarum, potentiæ, ceterorumque bonorum nomine celebres, quod agrum haberent Campani campi fertilissimum, & portus circa Misenum opportunissimos. Vide narrationem, & eventum rei, in qua memorabile duco, Etruscos exercitum ibi habuisse *quinquaginta millium peditum, & duodeviginti equitum.*

Cumanos aurum perpetuo gestasse, & floridas vestes, atque adeo supra modum mollitiei deditos, Hyperochus est auctor, aut Historiæ Cumanæ scriptor apud Athenæum libr. 12. Dipnosophist. pag. 528. In edito montis vertice structam docemur ex Agathia Scholastico Historiar. libr. 1. Municipium, Præfecturam, ac Coloniam Romanam fuisse, diserte ait Festus, & T. Livius 1. Decad. libr. 8. 3. Decad. libr. 3. & 4. Decad. libr. 10. apud Onufrium Civit. Rom. pag. 105. & Julius Frontinus libr. de Colon. Rom. De templo hic Apollinis & antro Sibyllæ, Symmach. libr. 4. Epist. 34. Juvenal. Satyr. 3. principio. Virgilius, & alii passim. Sil. Italic. libr. 8.

. . . *quondam fatorum conscia Cumæ.*

Et meminit auctor Oraculorum Sibyllinorum libr. 5. pag. 327.

Κυμῶν γὰρ δῆμος χαλεπὸς, καὶ φῦλον ἀηδές.

Nam genus invisum Cumanum, gensque proterva est.

Res ejus urbis claras ex Livio, Dionysioque, ac Tacito colligere licet; at nunc certe tantæ gloriæ vix rudereta visuntur.

Etruriæ Cistiberinæ urbs Nola, ab Etruscis condita; ac de ea paucula.

C A P. XCV.

AB Etruscis condita *Nola*, quam Ptolemæus in Picentino locat, Strabo in Campania, Plinius in 1. regione, Livius in Samnitibus; quia scilicet hisce omnibus regionibus vicina sit. Coloniam autem Etruscorum fuisse ex Catone probat Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. ut ego copiose disserui libr. 1. supra hoc opere cap. 9. nec hic repeto; quod miror Ambrosium Leonem omisisse, qui de Nola tres libros nullo judicio, minori eloquentia reliquit. A Tyriis conditam vult Solinus cap. 8.

Agrum ejus, eundem ac Neapolitanum, celebrat Aurel. Cassiodorus libr. 4. Variar. Epist. 50. Duodeviginti enim millibus passuum tantum abest Neapoli. Bartholom. Facius libr. 5. Histor. Fœda libidine olim habebatur infamis D. Auson. Epigr. 74.

Et quam Nolanis capitalis luxus inussit.

Coloniam cognomento *Augustam* memorat L. Florus libr. 83. Epitom. A Vespasiano deductam Julius Frontinus contendit libr. de Co-

vive-

lon. Rom. sed ego non credo, tum quod ætate Livii, qui sub Augusto vivebat, Coloniæ jus habuit, tum quia supra omnes urbes Augusto Octaviano grata erat, ut quæ *ipsi, & Romæ templum erexerat*. Sueton. cap. 40. Lapis vetus(1).

T. TETTIENVS. T. F. FELIX
PATRON. COL. NOLANAE

Et in alia vetusta Inscriptione (2).

L. SICINIO. L. F
SER. VALENTI
PATRONO. MVNICIPI
CVRAT. REIP. NOLANORVM
S. P. Q. NOLANORVM
D. D. D. P

Quæ Inscriptio Rempublicam facit, uti est ista (3).

L. RANIO. A·CONTIO. L. F
PVBL. OPTATO. VIR. CLAR
COS. ORDIN. CVRATORI. REIP.
NOLANORVM. CVR. PEC. P
XV. SACRIS. FACIVND. PATRON
R. P. IIIVIRO. AD. AGR. DIVIDEN
XVIRO. STLITIBVS. IVDICANDIS
STAT. EX. AERE
S. P. Q. NOLANOR. D. P

Describit Silius Italicus libr. 8. Punicor.

Campo Nola sedet, crebris circumdata in orbem
Turribus, & celso faciem tutatur adiri
Planitiem vallo.

Celebratissima hæc repulsu Hannibalis, ut passim historici. Plutarch. in Marcello pag. 303. & in Hannibale. Denique Episcopatu inclyta, sanctos recolit

Felicem Confessorem.

Felicem, Juliam, & Jucundam Martyres.

Feli-

(1) Apud Gruter. pag. 473. num 9. ubi FELIX loco FELIX, sed alia inscriptio apud eumdem Gruter. pag. 94 num 11. probat lectionem nostri Auctoris.
(2) Apud eumdem pag. 469. num. 9.
(3) Apud eumdem pag. 463. num. 3.

Felicem Episcopum, & triginta Martyres.

Maximum Episcopum.

Paulinum Episcopum, & Confessorem.

Etruriæ Cistiberinæ Colonia Capua, ab Etruscis condita, ac diu possessa, ac de ea paucula.

CAP. XCVI.

Sequitur regionis totius caput *Capua*, ut supra ex Strabone dicebam. Ab Etruscis conditam multis ostendit Polybius libr. 2. Historiar. pag. 105. & T. Livius 1. Decad. libr. 4. & Servius Honoratus Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 581. qui videantur a me laudati libr. 1. supra hoc opere cap. 9. nam fuse ibi posita, hic non repeto. Tantum addo Pomponium Melam libr. 2. cap. 4. *Ad dextram Capua a Tuscis, & Roma quondam a pastoribus condita*. Et T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Ibi ex libro veteri linteo lecto sacrificatum sacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitum religione, qua quondam usi majores eorum fuissent, cum adimendæ Etruscis Capuæ clandestinum cœpissent consilium.*

A *camporum* feracitate dictam vult Plinius. Strabo quasi regionis *caput*. A *capacitate*; quod ejus terra omnem fructum capiat, Isidor. libr. 15. cap. 1. A *Capi Silvio*, Albanorum Rege, conditore, aliis derivare etymologiam visum. Fest. Pomp. libr. 3. Denique a *capy*, hoc est *falcone* lingua Etrusca, cujus auspicio condita primum fuit, nomen sortita est. Servius Honoratus ad v. 145. libr. 10. Æneid.

Fuit sub Romanis *Præfectura* primum, ac mox *Colonia* cognomento *Julia Felix*. Auctoribus Plinio libr. 3. cap. 5. Paterculo, Julio Frontino, Cicerone in Rullum Orat. 2. & Philipp. 2. C. Sueton. Cæsare cap. 20. & cap. 81. & in Augusto cap. 4.

Magna ejus opulentia, usque adeo ut de Consulatu, cum Roma ipsa participando, legatos Bello Punico secundo miserit, ac rejecta, Hannibalem urbe excepit, qui delitiis illis enervatus, animum a belli cura ad illecebras traduxit. L. Seneca Epist. 52. ut vere dictum sit: *Capua Hannibalis Cannæ*. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 16. Auctor de Vir. Illustr. cap. 42. Polyb. libr. 13. apud Athenæum libr. 12. pag. 528. Et describit apparatum Capuanorum, intolerabilemque luxum Silius Italicus libr. 11.

Ipse

Ipse etiam afflatus fallente cupidine ductor
Instaurat mensas dapibus, repetitque volentum,
Hospitia, & patrias paulatim decolor artes
Exuit, occulta mentem vitiante sagitta:
Altera jam patria, atque æquo sub honore vocatur
Altera Carthago Capua, intectumque secundæ
Fortunæ ingenium vitia ad latrantia quassant.
Nec luxus ullus, mersæque libidine vitæ
Campanis modus, accumulant, variasque per artes
Scænarum, certant epulas distinguere ludo.

D. Ausonius in Urbibus:

Nec Capuam pelago, cultuque penuque potentem
Deliciis, opibus, famaque priore silebo,
Fortuna variante vices.

Et paucis interjectis:

Hannibalis jurata armis, deceptaque in hostis
Servitium demens specie transivit herili:
Mox ut in occasum vitiis communibus acti
Corruerint Pœni luxu, Campania fastu.

Herbarum hic abundantia, odoriferumque florum tanta copia, ut pharmacopolæ Latino vocabulo *Seplasiarii* dicantur, auctore Festo libr. 17. a Villa Capuæ vicina *Seplasia*. Pugiles insignes habiti Campani. C. Sueton. Augusto cap. 98. & in Calig. cap. 18. Quanta autem hæc urbs fuerit, monimenta, quæ adhuc supersunt loquuntur, *Portæ, Amphitheatra, Porticus, Thermæ, Aquæductus, & Capitolium*, cujus apud Suetonium in Tiberio cap. 40. est mentio. Et Laurentius Shraderus obiter in Ital. Moniment. Vetus Capua penitus interiit, tot seculorum hostiumque perpessa injurias, ex cujus ruderibus crevit hæc altera.

Denique sanctitate memorabiles sunt Capuæ.

Aristæus, & Antoninus Martyres.

Bernardus, Episcopus, & Confessor.

Decorosus, Episcopus. Ann. Sal. 680.

Germanus, Episcopus. D. Gregor. libr. 4. Dialog. cap. 40.

Marcellus, Castus, Æmilius, Saturnius, Martyres.

Pamphilus, Episcopus.

Paulinus, Episcopus.

Priscus, Martyr. Vandalica persecutione pulsus.

Priscus alius, *Castrensis*, *Tammarus*, *Rostus*, *Heraclius*, Martyres.

Quinctius, *Arcontius*, *Donatus*, Martyres.

Ruffinus, Episcopus, & Confessor.

Ruffus, Episcopus, & Martyr. Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 119. Hieronym. Rubeus Histor. Raveunat. libr. 1.

Ruffus, *& Carpophorus*, Martyres.

Victor, Episcopus.

Vitalinus, Episcopus, & Confessor.

Hæc Sanctorum Capuensium nomenclatura est ex Martyrologio Romano, Beda, Adone Viennensi, Usuardo, Fr. Maurolyco, Joanne Molano, & aliis desumpta. Porro, quod ad *Victorem* attinet, hic ille est cognomento *Capuanus*, qui paschalem cyclum Victorini Aquitani confutavit. Beda de Ratione temporum cap. 49. atque hujus cyclus ab Ecclesia receptus, ut est in Synodo 4. Aurelianensi Can. 1. & 2. Meminit Ado Viennensis in Chronico sub annum 527. Vixit ævo Justiniani, pervenitque ad annum Domini 560. teste Mariano Scoto. Errant non leviter Trithemius Abbas, qui eum sub Zenone Imperatore vixisse vult anno 480. & Sigibertus Gemblacensis de Vir. Illustrib. cap. 20. qui scriptum hoc contendit mandante Honorio Papa, cum fuerit præcipiente Hilario Papa. Gennad. de Vir. Illustrib. cap 88.

Ex Episcopatu fecisse Archiepiscopatum Joannem XIV. Papam, cum Othonem II. coronaret, ex Platina refert Paulus Merula, quod est falsissimum; nam Joannes XIV. sedit 8. tantum mensibus, creatus Anno Domini 984. quo tempore Otho tertius imperabat, ut fieri non potuerit, quod ab eo est traditum. Verius Notitia Episcopatuum Auberti Miræi a Joanne XIII. Papa id factum scribit, Anno 968. nam tunc primum *Joannes*, *Rofredi Comitis frater*, Archiepiscopus Capuanus est consecratus.

Quas varias etiam fortunæ vices post declinationem Imperii passa sit, referunt recentiores. Ant. Cocc. Sabellicus Ennead. 9. libr. 10. pag. 1029. Et Petrus Damiani libr. 7. Epist. 12..

Etru-

Etruriæ Cisliberinæ Colonia Volsci, adeoque tota Italia: urbesque ea in gente a Tuscis conditæ.

CAP. XCVII.

SUnt in Latio euntibus in Campaniam populi *Volci*, sive *Volsci*, qui *Veruti*, quod armis instar veruum pugnarent, dicti Virgilio libr. 2. Georgic. hi propago Etruscorum. Ivo Carnotensis MS. libr. de Undecim Europæ regionibus: *Volscii, qui a Volsiniis Etruscis nomen acceperunt, Camilla virgine sunt illustres*. Virgilius Camillam laudans libr. 11.

Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum.

Ubi Servius Maurus pag. 651. *Hic ostendit, dicendo*, Tyrrhena per oppida, *quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate*. M. Catonis auctoritate idem Servius ad librum laudatum pag. 550. *Non ullæ mænibus urbes accepere. Non mirum a nulla hunc civitate susceptum; nam licet Privernas esset, tamen quia in Tuscorum jure omnis pene Italia fuerat, generaliter in Metabum omnium odia ferebantur; nam pulsus fuerat a gente Volscorum, quæ etiam ipsa Etruscorum potestate regebatur: quod Cato plenissime executus est*. Nec plura apud probatos scriptores reperi. Vide Halicarnasseum passim, & alios.

Etruriæ Cisliberinæ Colonia Capena, aut Capinna, in via Appia: porta Capena inde nomen sortita: res magnas cum Romanis gessit.

CAP. XCVIII.

CIs Tibridem in Latio erat Etruscorum opus, & Etruscæ ditionis urbs *Capena*. Plin. libr. 3. cap. 5. *Arretini veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienses, Amitinenses, Aquenses cognomine Taurini, Blerani, Capenates, Cortonenses, Clusini novi, Clusini veteres*. Eadem est & *Capinna* a Stephano Byzantino libr. de Urbib. dicta sic: Καπίννα, τυραννικὴ πόλις, τὸ ἐθνικὸν Καπιννάτης: Sed locum vitiatum librariorum incuria restitue: Τυῤῥηνικὴ πόλις. *Capinna, Etrusca urbs, gentile vero Capinnata*. Tacent Ptolemæus, & Strabo, quod in tanta utriusque diligentia impensius mirari lubet. Agri Capenatis

mentio eſt apud auctorem Anonymum de Limitibus: *Capenus ager finitur terminis Tiburtinis, ex alia parte ſiliceis, qui diſtant a ſe a pedibus ducentis uſque ad pedes quadringentos quinquaginta: habet ripas, vias, & rivos finales.* Fuerunt illæ *ad Vaccanas ad ſiniſtram partem a Roma eunti*, ut verbis utar Pomponii Sabini ad libr. 7. Æneid. Putatur hodie *Canapina* urbs ea; ſed verius eſt penitus interiiſſe. Fuit olim municipium, ut ex veteri Inſcriptione liquet:(1)

(2) V. M. SELICI. CLE
MENTIS. SEVIRI
MVNICIPIO. CA
PENAT. ARAM
POSVERVNT. PII
LIBERTI

Dixi libr. 2. ſupra hoc opere cap. 44. & cap. 45. Urbem enim hanc a Vejento Rege, aut certe a Propertio deductam ibidem loci docui. Nomen accepit a fluvio. Sil. Italic. libr. 8.

Qua ſacer humectat fluvialia rura Capenas.

Res magnas glorioſe cum Romanis geſſit. T. Livius 1. Decad. libr. 5. *Nec Veiis melius geſta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat; nam & duces Romani plus inter ſe irarum, quam adverſus hoſtes animi habuerunt, & auctum eſt bellum adventu repentino Capenatium, atque Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Veiis, bello quoque Romano ſe proximos fore credentes, Faliſci propria etiam cauſa infeſti, quod ſe Fidenati bello jam antea immiſcuerant, per legatos ultro citroque miſſos, jurejurando inter ſe obligati, cum exercitibus, nec opinato Vejos acceſſere.* Eodem deinde libro, quam ſtrenue rem adminiſtraverint, abunde exequitur; donec demum a Valerio ac Servilio Tribunis militum conſulari poteſtate ſubacti ſunt Capenates.

Porta una urbis Romæ, in qua aquæductuum caſtella ab hac urbe *Capena* vocabatur. Dixi latius libr. 2. ſupra hoc opere cap. 45. & primam Urbis regionem conſtituebat ex deſcriptione Auguſti, ut eſt apud P. Victorem in libello de Region. Urb. Romæ. & ego libr. 1. Antiquitat. Romanar. Bartholomæus Marlian. libr. 1. Topographiæ cap. ult.

Errant nonnulli recentiorum, qui in Etruria Capenas collocant, quas conſtat cis Tiberim in Lario fuiſſe, in Via Appia. Jul. Frontin. libr. de Aquæduct. *Appius Cenſor Viam Appiam a porta Capena uſque ad*

(1) Apud Gruter, pag. 466. num. 6.

(2) Fabrettus Inſcript. Domeſtic. pag. 109.

DIS. MANIBVS
TI. MOLLI. CLE
MENTIS. SEVIRI
MVNICIPIO. CA
PENAE. ARAM
POSVERVNT. FIL
ET. LIBERTI

ad Capuam munivit. Sed hoc, quia multis exequitur Onufrius Panvinius in Urbe Roma pag. 99. consulto lectorem eo ablego. Meminit *Portæ Capenæ*, quam πύλην καπύνην vocat, Dionysius Halicarnasseus libr. 8. pag. 483. & recte Lapus vertit.

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Lucus Capenus, a Regibus Vejento & Propertio condita: nomen Portæ Triumphali dedit.

CAP. XIC.

UT *Lucum Feroniæ*, & *Lucum Albionarum*, urbes Etruriæ supra illustravi, ita nunc & *Lucus Capenus*, Cistiberinæ Etruriæ urbs, dicendus. Ascon. Pedian. *Porta Capena a Luco Capena urbe vicina nomen habet*. Hujus conditor est Vejentus Rex, adjutore Propertio etiam Etruriæ Rege. Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. ex M. Catonis auctoritate; nam cum Virgilius dixisset:

. . . . *Lucosque Capenos*.

Subdit ille: *Hos, dicit Cato, Vejentum condidisse, auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam cum adolevisset*, (non, ut in vulgatis editionibus, *cum adolevissent*) *miserat, unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit*. Neque plura apud Auctores reperi: altum est inter recentiores silentium.

Hæc eadem Porta Capena & *Triumphalis* appellabatur, secundum quorundam sententiam. Barthol. Marlian. libr. 1. Topograph. Urb. Rom. cap. ult. de qua Fl. Josephus libr. 7. Belli Judaic. cap. 24. Πρὸς δὲ τὴν πύλην αὐτὸς ἀνεχώρει, τὴν ἀπὸ τῦ πέμπεσθαι δι' αὐτῆς ἀεὶ τοὺς θριάμβους τῆς προσηγορίας αὐτῶν τε-τυχηκας. *Ipse vero ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum pompa semper ducitur, nomen accepit*. Ita vertit Rufinus Aquilejensis. Sueton. Augusto cap. 100. *Funus Triumphali porta ducendum*. C. Tacit. libr. 1. Annal. de eadem re: *Ut porta Triumphali duceretur funus*. Cum hi duo gravissimi scriptores decretum dicant, ut Augusti funus porta Triumphali duceretur, mirum est, Dionem Coccejanum contradicere, qui noctu Romæ per equites Romanos illatum tradit; sed forte verum sit, Decretum Senatus fortunam evertisse.

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Medulia, sive Medullia: interiit.

CAP. C.

IN Latio Etruriæ Colonia & urbs olim celebris *Medulia*, ſive, ut probati alii auctores præferunt & frequentius, *Medullia*. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 2. cap. 104. Ὧν ἐφ' ἑνὸς ἡγεμόνος ἐκ Τυῤῥηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομα ἦν, τῶν λόφων τὶς ἐν ᾧ καθιδρύνθη, Καίλιος εἰς τόδε χρόνου καλεῖται, καὶ πόλεις ὅλαι παρεδίδοντο ἑαυτὰς ἀπὸ γῆς Μεδυλλίνων ἀρξάμεναι, καὶ ἐγίνοντο Ῥωμαίων ἄποικοι. (*A quorum uno* [ſcilicet Duce] *Cælio nomine, qui ex Etruria cum copiis venerat, unus e collibus, ubi conſedit, Cælius hodieque dicitur*) *&* *civitates integræ committebant ſe ejus fidei, exemplo a Medullinis orto, Romaque colonos aſſumebant*. Errat doctiſſimus Turnebus, qui libr. 18. Adverſar. cap. 2. Medulliam Albanorum, non Etruſcorum Coloniam facit. Auguſti Epiſtola apud Aurelium Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 4. *Vale, mel gentium, metuelle, ebur ex Etruria, lacer Arretinum, adamas ſupernas, Tiberinum margaritum, Cilneorum ſmaragde, jaſpis figulorum, berille Porſenæ*. Delicatum alloquitur, qui & gemmas impenſius magni faceret, & eidem Etruſco loca celebriora, perſonaſque Etruriæ recenſet; quare ex MS. Iſaaci Pontani reſcribendum: *Vale, mel gentium Meduliæ & Vetuloniæ*. Plura apud eundem Turnebum & Pontanum, ſuper loci illius intellectu; ſed ego pergo. Stephanus libr. de Urbib. diſſentit: Μεδυλλία πόλις Ἀλβανῶν κτίσις, Ῥωμαίων ἀποικία. *Medullia urbs Albanorum ſtructura, Romanorum Colonia*. Fieri ſane potuit, ut & Albani eam condiderint, & Romani poſtea ſuam fecerint, & tamen medio tempore Etruſcæ fuerit ditionis.

Etru-

Etruriæ Cisliberinæ urbs & Colonia Fidenæ, opulenta, ac potens: res magnas cum Romanis gessit: Colonia Romana.

CAP. CI.

AD ripas Tibridis in Latio, opulenta, ac eo feculo potens civitas erat Φιδῆναι Ptolemæo, aut Φιδήνη. Strabo libr. 5. pag. 159. *Fidenæ*. Halicarnasf. libr. 2. pag. 117. sive, ut expressius dicam, ad Anienis & Tiberis confluentiam, eodem teste libr. 3. pag. 191. quod Plinius innuit libr. 3. cap. 5. ubi *Latinum agrum Fidenatemque dirimi Tibride a Vaticano* scribit. Et in Latio urbem ipsam locat. Eod. libr. cap. 12. Esse tamen urbem Etruscam consensus est omnium. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli: *Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & consanguinitate; nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt*.

Quas res gloriose cum Romanis gesserint, historici omnes, maxime Livius 1. Decad. libr. 1. qui *Coloniam* vocat *Romanam*, a Romulo scilicet deductam: eædem *bellum Romanis inferunt*: eod. libr. *obsidentur*: idem libr. 2. *agrum Romanum depopulantur*: libr. 4. *vincuntur*: ibidem loci *a Romanis deficiunt*: eodem libr. denique *deduntur*, *ac diripiuntur* ibidem loci. Plutarch. Romulo pag. 32. Ἀςυγέιτονα τῆς Ῥώμης πόλιν. *Urbem Romæ valde vicinam*. Valer. Max. libr. 7. cap. 4. tit. 1. Ita Poëtæ. P. Virgil. libr. 6. Æneid.

. . . . Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam

Sil. Italic. libr. 15.

Aspice, nec longe repetam, modo Roma minanti
Impar Fidenæ.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Et flevit Alba potens, alba suis ubere nata,
Hac ubi Fidenas longe erat ire vias.

M. Martial. libr. 4. Epigr. 64.

Fidenas veteres, brevesque Rubras.

Hæc urbs cum tam sæpe, & potentia & vicinitate Romæ, toties rebellando periculum creasset, Anno Urbis conditæ 326. A. Cornelio Cosso, T. Quintio Pœno COSS. *Novi coloni Fidenas missi: & tandem funditus deletæ, eversæque*. Livius Dec. 1. libr. 4. unde Horat. libr. 1. Epist. 11. desertum Fidenarum vicum suo ævo connotat:

Scis Lebedus quam sit Gabiis desertior, atque
Fidenis vicus.

D. Ju-

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Medulia, sive Medullia: interiit.

CAP. C.

IN Latio Etruriæ Colonia & urbs olim celebris *Medulia*, sive, ut probati alii auctores præferunt & frequentius, *Medullia*. Dionys. Halicarnass. libr. 2. cap. 104. Ὧν ἐφ᾽ ἑνὸς ἡγεμόνος ἐκ Τυῤῥηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομα ἦν, τῶν λόφων τὶς ἐν ᾧ καθιδρύνθη, Καίλιος εἰς τόδε χρόνου καλεῖται, καὶ πόλεις ὅλαι παρεδίδοντο ἑαυτὰς ἀπὸ γῆς Μεδυλλίνων ἀρξάμεναι, καὶ ἐγίνοντο Ῥωμαίων ἄποικοι. (*A quorum uno* [scilicet Duce] *Cælio nomine, qui ex Etruria cum copiis venerat, unus e collibus, ubi consedit, Cælius hodieque dicitur*) *& civitates integræ committebant se ejus fidei, exemplo a Medullinis orto, Romaque colonos assumebant*. Errat doctissimus Turnebus, qui libr. 18. Adversar. cap. 2. Medulliam Albanorum, non Etruscorum Coloniam facit. Augusti Epistola apud Aurelium Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 4. *Vale, mel gentium, metuelle, ebur ex Etruria, lacer Arretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilneorum smaragde, jaspis figulorum, berille Porsenæ*. Delicatum alloquitur, qui & gemmas impensius magni faceret, & eidem Etrusco loca celebriora, personasque Etruriæ recenset; quare ex MS. Isaaci Pontani rescribendum: *Vale, mel gentium Medulia & Vetuloniæ*. Plura apud eundem Turnebum & Pontanum, super loci illius intellectu; sed ego pergo. Stephanus libr. de Urbib. dissentit: Μεδυλλία πόλις Ἀλβανῶν κτίσις, Ῥωμαίων ἀποικία. *Medullia urbs Albanorum structura, Romanorum Colonia*. Fieri sane potuit, ut & Albani eam condiderint, & Romani postea suam fecerint, & tamen medio tempore Etruscæ fuerit ditionis.

Etru-

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Fidenæ, opulenta, ac potens: res magnas cum Romanis gessit: Colonia Romana.

CAP. CI.

AD ripas Tibridis in Latio, opulenta, ac eo seculo potens civitas erat Φιδῆναι Ptolemæo, aut Φιδῆναι. Strabo libr. 5. pag. 159. *Fidenæ*. Halicarnaſſ. libr. 2. pag. 117. ſive, ut expreſſius dicam, ad Anienis & Tiberis confluentiam, eodem teſte libr. 3. pag. 191. quod Plinius innuit libr. 3. cap. 5. ubi *Latinum agrum Fidenatemque dirimi Tibride a Vaticano* ſcribit. Et in Latio urbem ipſam locat. Eod. libr. cap. 12. Eſſe tamen urbem Etruſcam conſenſus eſt omnium. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli: *Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & conſanguinitate; nam Fidenates quoque Etruſci fuerunt.*

Quas res glorioſe cum Romanis geſſerint, hiſtorici omnes, maxime Livius 1. Decad. libr. 1. qui *Coloniam* vocat *Romanam*, a Romulo ſcilicet deductam: cædem *bellum Romanis inferunt*: eod. libr. *obſidentur*: idem libr. 2. *agrum Romanum depopulantur*: libr. 4. *vincuntur*: ibidem loci *a Romanis deficiunt*: eodem libr. denique *deduntur*, *ac diripiuntur* ibidem loci. Plutarch. Romulo pag. 32. Ἀσυγέιτονα τῆς Ῥώμης πόλιν. *Urbem Romæ valde vicinam*. Valer. Max. libr. 7. cap. 4. tit. 1. Ita Poëtæ. P. Virgil. libr. 6. Æneid.

. . . . Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam

Sil. Italic. libr. 15.

Aſpice, nec longe repetam, modo Roma minanti
Impar Fidenæ.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Et ſtetit Alba potens, alba ſuis ubere nata,
Hac ubi Fidenas longe erat ire vias.

M. Martial. libr. 4. Epigr. 64.

Fidenas veteres, breveſque Rubras.

Hæc urbs cum tam ſæpe, & potentia & vicinitate Romæ, toties rebellando periculum creaſſet, Anno Urbis conditæ 326. A. Cornelio Coſſo, T. Quintio Pœno COSS. *Novi coloni Fidenas miſſi: & tandem funditus deletæ, everſæque*. Livius Dec. 1. libr. 4. unde Horat. libr. 1. Epiſt. 11. deſertum Fidenarum vicum ſuo ævo connotat:

Scis Lebedus quam ſit Gabiis deſertior, atque
Fidenis vicus.

D. Ju-

D. Juvenal. Sat. 6. v. 57.

. . . . vivat Gabiis, ut vixit in agro,
Vivat Fidenis.

Amphitheatrum tamen, seu spectacula tempore Tiberii Principis habebat. Sueton. in Caligula cap. 31. *Principatum Tiberii ruina spectaculorum apud Fidenas memorabilem factum.* Tantæ, ac tam potentis olim urbis, hodie ne rudereta extant. Sunt tamen, qui velint ex ejus ruinis crevisse oppidum *Castel Jubileo.* Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano (1).

Denique meminere Valerius Maximus libr. 3. cap. 2. tit. 4. Dionysius Halicarnasseus & Plutarchus in Romulo, qui Coloniam Fidenas a Romulo deductam tradunt, postquam vi eam cepisset. Intravit autem eam *primus Hostus Hostilius*, ob id *frondea* a Romulo *coronatus*, ut ait Plinius libr. 16. cap. 4. ad alia pergo.

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Puteoli, clara olim Præfectura, & Romana Colonia: pulvis ejus mirabilis: templum Minervæ habuit: Delos minor vocata: municipium, & Episcopatus: hodie interiit.

CAP. CII.

ET urbs *Puteoli*, & totus ille Puteolani sinus tractus sub Etrusca quondam ditione. Janus Parrasius probat ad finem libr. 3. Claudiani de Raptu. Et locus est disertus apud Albium Tibullum libr. 3. eleg. 5.

Nos tenet Etruscis manat quæ fontibus unda,
Unda sub æstivum non adeunda canem.
Nunc autem sacris Bajarum maxima lymphis,
Cum se purpureo vere remittit humus.

Primus versus aliter in MS.

Vos tenet, Etruscis manat quæ montibus unda.

T. Lucret. Carus libr. 6. de Rer. Nat.

Is locus est Cumas apud, & Vesuvi per montis

Opple-

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 655. *Ut igitur hodie, sic olim ab Urbe ad Anienem numerabantur millia passuum tria. Ceterum a ponte Anienis via Salaria duo sunt millia passuum ad* Castellum Jubileum, *quod, ad sinistram viæ partem positum, ex adverso in dextra viæ parte habet rudera non exigua antiquæ urbis, partim in valle, partim altiori loco in contiguo colle sita: quæ ex præscripto V. millium intervallo sine controversia sunt antiquarum* Fidenarum *reliquiæ.*

Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

Locum corruptissimum sic restitue:

Hic locus est Cumas apud, Etruscos per montes, (1)
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

Quin imo templum hic magnificum Palladi erexerunt Etrusci. Stat. Papin. libr. 2. Silv. 2.

Est inter notos Sirenum nomine muros,
Saxaque Tyrrhenæ templis onerata Minervæ,
Celsa Dicarchei speculatrix villa profundi,
Qua Bromio dilectus ager.

Puteolis unde nomen? Strabo eleganter libr. 5. pag. 159. Αἱ περὶ Δικαιαρχίαν ἀκταὶ, καὶ αὐτὴ ἡ πόλις, ἦν δὲ πρότερον μὲν ἐπίνειον Κυμαίων, ἐπ' ὀφρύος ἱδρυμένον, κατὰ δὲ τὴν Ἀννίβα στρατείαν, συνῴκισαν Ῥωμαῖοι, καὶ μετωνόμασαν Ποτιόλους, ἀπὸ τῶν φρεάτων, οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων. *Ad Dicæarchiam litora, & urbs ipsa, fuit antiquitus navale Cumanorum Dicæarchia, extructum in supercilio litoris: sub id tempus Annibalicæ expeditionis coloniam eo deduxerunt, urbique Puteolos nomen indiderunt, vel a puteis, vel a fœtore aquarum.* Puteoli a *putendo*, quod aqua illa, sulfureis ducta canalibus, putorem moveat: quin interdum *letalis*. Plin. libr. 2. cap. 93. *Aquas nigras & fœtidas* vocat Petrus Damiani libr. 1. Epist. 9. Sed & *Dicæarchia, quod ea civitas quondam*, ait Festus libr. 4. *justissime regebatur*. Interpres seu glossographus MS. ex Jacobi Bongarsii bibliotheca errat, qui, ut refert Georgius Erhardus in Symbolis Petronianis, *Dicarchidos arva* exponit *Cumas*. Sic itaque Petronius in bello civili:

Est locus, exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arva,
Cocyta perfusus aqua; nam spiritus extra
Qui furit, effusus funesto spargitur æstu.

Tertium ejus nomen fuit *Delos minor*. Fest. Pomp. libr. 11. vel saltem ex eo Paulus Diaconus: *Minorem Delon Puteolos esse dixerunt, quod Delos olim maximum emporium fuerit totius orbis terrarum, cui successit postea Puteolanum, quod municipium Græcum antea Dicæarchia vocatum fuit; unde Lucilius:*

Inde Dicæarchum populos, Delumque minorem.

Fuit hæc *Præfectura*, ut relatum est ab eodem Festo libr. 14. Et *Colonia* C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Deinde Puteoli, Dicæarchia Colonia dicti*. Vell. Patercul. libr. 1. *Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos, Salernumque, atque Buxentum missi coloni*. T. Liv. 4. Decad. libr. 4. P. Africano Majore II. & T. Sempronio COSS. Anno U. C. 560. *Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum triceni homines in singulas*. Et propius ad Patercu-

 lum

(1) Ita Jo: Bapt. Pius hunc locum ex Jano Parrhasio emendaverat, ita etiam Gifanius legit, & nonnullæ aliæ editiones.

lum eodem libro idem Livius: *Puteolos, Linternumque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant*. Sed puto vexata toties bellis Campania, jus illud perierat; nam Julius Frontinus libr. de Colon. Rom. *Puteoli, Colonia Augusta, Augustus deduxit*. Et jus illud renovatum sub Nerone. Tacit. libr. 14. Annal. *Vetus oppidum Puteoli, jus Coloniae, & cognomentum a Nerone adipiscitur*. Quid sibi vult, tam saepe mutatum Coloniae Puteolanae jus? An quia, ut habetur apud A. Gellium libr. 16. cap. 13. Coloniarum, & Praefecturarum ratio saepe variabatur: an certe, ut videtur Stephano Pighio, locus historici mancus est, & supplendus: *Puteoli jus novum Coloniae & cognomentum a Nerone adipiscuntur*. Lapides veteres confirmant. Neapolitanus (1).

AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC.
N. FVFIDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR
P. RVTILIO. CN. MALLIO. CoS
OPERVM. LEX. II. &c.

Alius Populoniensis:

VIRI. PERFECTISS. ET
PRINCIPALES. ET
SPLENDIDISSIMVS. ORDO
ET. POPVLVS. PVTE
OLANORVM

Et in alio apud Onufrium:

AEDILIS. COLON. PVTEO
LANORVM

Denique alter in Smetii Inscriptionibus (2).

PRO SALVTE. ET. VICTORIA. AVGVSTORVM. DEO. MAGNO ....
GENIO. COLONIAE. PVTEOLANORVM. ET. PATRIAE. SVAE : CVM ...
Q. AVRELIVS. HERMADION. SEVIR. AVGVSTALIS. ET. CVRATOR. EORVM : TYCH. ...
EXTRVXIT. ET. DONVM. DAT ....

De ejus pulvere M. Vitruvius libr. 2. Architecton. cap. 6. *Est etiam genus pulveris, quod efficit naturaliter res admirandas. Nascitur in regionibus Bajanis, & agris municiporum, quae sunt circa Vesuvium montem, quod commixtum cum calce & caemento, non modo ceteris aedificiis praestat firmitates, sed etiam moles, quae construuntur in mari, sub aqua solidescunt*. Et libr. 5. cap. 12. *Uti portetur pulvis a regionibus, quae sunt a Cumis*

(1) Apud Gruter. pag. 107. num. 10. (2) Apud eumdem pag. 110. num. 7.

Cumis continuata ad promontorium Minervæ. Ad eum locum Guilielmus Philander: meminit, & describit Dio Coccejan. libr. 48. L. Seneca libr. 3. Natural. Quæstion. *Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est*.. C. Plin. libr. 35. cap. 13. *Pulverem in Puteolanis collibus opponi maris fluctibus, mersumque protinus fieri lapidem unum inexpugnabilem undis, & fortiorem quotidie, utique si Cumano misceatur cæmento*. Isidor. libr. 16. cap. 1. *Puteolanus pulvis, in Puteolanis Italiæ colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria, fluctusque frangendos; nam mersus aquis protinus fit lapis*. Eadem recolit Vincentius Beluacensis in Speculo Naturali libr. 5. cap. 80. Et eleganter Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 59.

Namque Dicarchææ translatus pulvis arenæ
Intratis solidatur aquis, durataque massa
Sustinet advectos peregrino in gurgite campos.

Amœnissimus hic secessus, & mare piscosum, qui *sinus Puteolanus* dit. Jul. Solin. cap. 22. Polyhistor. ob id *multus ibi Nero*. C. Tacit. libr. 15. Annal. & describit C. Suetonius Calig. cap. 19. Vide Interpretes. Hujus litus utrinque duodecim millibus passuum ædificiis magnificentissimis exornatum erat. Rettulit Simon Majolus Dier. Canicular. colloq. 23.

Sal Puteolanum memorat Plinius libr. 33. cap. ult. sed & idem libr. 35. cap. 6. *purpurissum Puteolanum* extollit.

Pæne prætecieram *Municipii jus* etiam habuisse, quod Ciceronis verba ostendunt Orat. 2. in Rullum, & Orat. pro Cœlio apud Adrianum Turnebum libr. 1. Adversarior. cap. 11. quæ consulantur; neque enim transcribo.

Illustrant hanc urbem non mediocriter Sancti.

Januarius, Episcopus Beneventi.

Festus, Diaconus.

Desiderius, Lector.

Sosius, Diaconus Miseni.

Proculus, Diaconus Puteolanus.

Eutychis.

Acutius.

Qui omnes sub Diocletiano Aug. gloriose martyrio sunt consummati, ut Latini, & Græci in Menologio testantur, & acta horum descripsit

 Joan-

Joannes Diaconus apud Surium Tom. 5. & Mombritium Tom. 2. Anno salutis 305. ut recte supputat Onufrius in Fastis. Et D. Januarius quidem horrendum illud, totique orbi terrarum pæne formidandum Vesuvii montis incendium, oratione compressit. Homilia MS. in Bibliotheca Varicana. Quare per totam Italiam templa Januario erecta. D. Gregor. libr. 4. Dialogor. cap. 26. & cap. 54. Meminit Uranius in Transitu D. Paulini apud Illustriss. Baronium ad Martyrologium Romanum.

Episcopatus honore olim gaudebat; nam in Decretis Symmachi Papæ subscribit

Aucupius, Puteolanus Episcopus.
Et a Petro Damiani libr. 3. Epist. 10. habetur memoratus

Leo, Puteolanus Episcopus.

Templum Augusto erexerat, Fragmentum veteris Inscriptionis.

.... RVIVS. L. F.
TEMPLVM. AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS.
D. D

Cujus Architectus ex veteri Lapide,

L. COCCEIVS. L.
C. POSTHVMI. L.
AVCTVS. ARCHITECT.

Alia nobilia opera, libro Italice scripto *de Antiquitate Puteolorum, & locorum vicinorum*, illustrat Ferdinandus Lofredus Marchio Trevicensis: qui

Etru-

Etruriæ Cisliberinæ urbs, & Colonia Pompeii, clara olim, ac potens: Colonia Romana: interiit vel igne, vel terræmotu.

CAP. CIII.

IN eodem Campaniæ Felicis tractu *Pompeii*, urbs inclyta, visebantur. Strabo libr. 5. pag. 170. Ὄσκοι δ' εἶχον καὶ ταύτην, καὶ τὴν ἐφεξῆς Πομπαίαν, ἣν παραῤῥεῖ ὁ Σάρνος ποταμὸς, εἶτα Τυῤῥηνοὶ, καὶ Πελασγοὶ, μετὰ ταῦτα δὲ Σαυνῖται. *Hoc, & quod proxime sequitur, & Sarno amne alluitur, Pompejos, tenuerunt olim Osci, deinde Etrusci, ac Pelasgi, post hos Samnitæ.* Ecce magna præclaræ priscorum Etruscorum potentiæ argumenta, & Pompejos urbem illi tenuerunt, & totam eam regionem, quæ Sarno alluitur. C. Plin. operosius libr. 3. cap. 5. *Et hoc quoque certamen humanæ voluptatis, tenuere Osci, Græci, Umbri, Tusci, Campani. In ora Savo fluvius, Vulturnum oppidum cum amne, Liternum, Cumæ Chalcidensium, Misenum, Portus Bajarum, Bauli, Lacus Lucrinus, & Avernus, juxta quem Cimmerium oppidum quondam, dein Puteoli, colonia Dicæarchia, dicti: postque Phlegræi campi, Acherusia palus, Cumis vicina, Herculanum, Pompeii, haud procul spectante monte Vesuvio, alluente vero Sarno amne.* Ex quibus verbis constat, totam Campaniam Felicem Etruscis paruisse. *Pompejos* vero, *Neapolim, Puteolos, Lacum Lucrinum, & Avernum, Bajas, Misenum, Cumas, Linternum* enumerat *in amœno Campaniæ litore*. Mela libr. 2. cap. 4. Meminit L. Florus libr. 1. Hist. Rom. cap. 16. L. Seneca Epist. 50. *Ad Pompejorum tuorum conspectum;* sed & C. Tacit. libr. 14. *Sub idem tempus levi contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos, Pompejanosque, gladiatorio spectaculo, quod Livinejus Regulus, quem motum senatu retuli, edebat.* Validiores eo certamine Pompejani. Vide locum.

Coloniæ Romanæ jus habuit, ut Onufrius vult numero 92. idque ex testimonio Ciceronis pro Sulla; locum non exscribo. *Et spongiam, sive pumicem Pompejanum* celebrat Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 6.

Hodie nulla extant vestigia; nam *repentino casu* interiit, ut scribit Joannes Xiphilinus in Tito. At quis ille casus? Tertullianus *incendium*, Seneca *terræmotum* putant. Q. Florentis Tertulliani libr. de Pallio cap. 2. verba sunt: *Ex hujusmodi nubilo & Tuscia Vulsinios pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompejos.* Et in Apologetico cap. 40. *Sed nec Tuscia, nec Campania de Christianis querebatur, quum Vulsinios de cœlo, & Pompejos de suo monte perfudit*

fudit ignis. Memorabili igitur Vesuvii montis incendio vult interiisse Pompejos: cujus diritatem Historici passim describunt. Marcellinus Comes in Chronico. Procopius libr. 2. de Bello Gothico pag. 301. Nicephorus libr. 3. cap 12. P. Oros. libr. 7. cap. 9. Jul. Solinus cap. 40. ac omnium cultissime C. Plinius Junior libr. 6. Epist. 16. Tertullian. Apol. cap. 48. Minut. Felix Octavio. Pacianus de Pœnit. & Confess. L. Florus libr. 1. cap. 16. & libr. 3. cap. 20. Vitruv. libr. 2. cap. 6. Aurel. Cassiodor. libr. 4. Epist. 50. *Lesbius* olim, Galenus libr. 5. de Curationib. *Mænius* Vibius Sequester. Papin. Statius sæpe damna incendii illius deplorat, ut libr. 2. Silv. 6.

Fortior Urse fores, si vel fumante ruina
Ructassent dites Vesuvina incendia Locros.

Et libr. 3. Silv. 5.

Non adeo Vesuvinus apex, & flammea diri
Montis hiems, trepidas exhausit civibus urbes:
Stant, populisque vigent, hic auspice condita Phœbo
Tecta, Dicarchei portus, & litora mundi
Hospita.

Et libr. 4. Silv. 4.

Hæc ego Chalcidicis ad te, Marcelle, sonabam
Litoribus, fractas ubi Lesbius egerit iras,
Æmula Trinacriis volvens incendia flammis.
Mira fides! credetne virum ventura propago?
Cum segetes iterum, cum jam hæc deserta virebunt,
Infra urbes, populosque premi? proavitaque toto
Rura abiisse mari?

Et eodem libro Silv. 8. in principio.

. . . . . *insani solatur damna Vesevi.*

Et libr. 5. Silv. 3.

Jamque & flere pio Vesuina incendia cantu
Mens erat, & gemitum patriis impendere damnis.

Alii Poëtæ. Sil. Italic. libr. 12.

Depasti flammis scopuli.

Martial. libr. 4. Epigr. 44.

Cuncta jacent flammis, & tristi mersa favilla.

Putat ergo Tertullianus, Vesevum montem incendium longe lateque in Campania sparsisse, adeoque Pompejos delevisse; sed contra L. Seneca libr. 6. Natural. Quæstion. Præfatione: *Pompejos, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum, Sabianumque litus, ab altera Heraculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexati quæcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus, & quidem diebus hibernis.*

Videbatur restaurata post hanc cladem, cum, ut ex Tacito prius laudato, ævo Neronis ludi inibi ederentur. Certe hodie nullum restat

ſtat veſtigium, licet Pandulphus Collenutius velit *Caſtello al mare* hodie appellari. Judicium doctiorum eſto.

Etruriæ Ciſtiberinæ urbs & Colonia Marcina: interiit.

CAP. CIV.

Etruſcorum in eadem regione eſt *Marcina*. Strabo Amaſianus libr. 5. pag. 173. Μεταξὺ δὲ τῶν Σειρηνουσῶν, καὶ τῆς Ποσειδωνίας, Μάρκινα Τυῤῥηνῶν κτίσμα, ὃ οἰκούμενον ὑπὸ Σαυνιτῶν. *Inter Sirenuſas, & Poſidoniam Marcina eſt, ab Etruſcis condita, a Samnitibus inhabitata*. Nec plura alibi de ea.

Hucuſque de Coloniis, urbiſque celebrioribus, in Campania ab Etruſcis olim conditis. Nunc pergo ad populos, qui Etruſca ſunt origine in eodem tractu.

Etruſcorum Soboles ſunt Campani, Opici, Oſci, Frontoni, & Marrucini.

CAP. CV.

Urbes in Latio & Campania ab Etruſcis conditæ, ſic ſe habent. Iidem parentes fuerunt gentium nobiliſſimarum: de quibus ex unico Fanutio Campano MS. de Illuſtribus Italiæ Familiis attingam paucis. Ac primum libr. 2. cap. 4. *Campani populi ſunt priſci, ac nobilitate immenſa inſigniti, qui ab Etruſcis deſcenderunt, a Capi eorum duce. Horum municipium eſt Capua, & ſub ſe habet hos populos, Laberinos, Opicos, Auſones, Oſcos, Cumanos, & Picentinos*.

Sequitur altera propago Etruriæ, *Opici*, de quibus idem Fanutius: *Opici populi antiquiſſimi, ab Etruſcis trahunt originem, & dicti ab Opico eorum duce*. Quin imo Etruriæ olim incolæ, non modo Etruſcorum proles. Ariſtotel. libr. 8. Politicor. pag. 592. editionis Petri Victorii.

Poſt hos veniunt *Oſci*, & ipſi Tuſcorum ſoboles. Fanutius loco laudato: *Oſci priſci populi, ab Etruſcis originem ducunt, quorum municipium fuit Pometia civitas*. Quare linguam Oſcam dialectum quandam eſſe linguæ Etruſcæ contra Criticorum ſententiam docebam libr. 1. hoc opere cap. 21.

Hos ſubſequuntur *Frontoni*, eadem regione populus. Fanutius enim: *Fron-*

Frontoni ducunt originem a Liburnis, Dalmatis, & Etruscis: & Larinas civitas fuit eorum municipium. Videatur cap. 92. supra hoc libro de hac civitate.

Eadem forte censentur *Marrucini*. Rursum Fanutius MS. *Marrucini ab Etruscis trahunt originem, & horum principale municipium fuit Atria civitas.*

Etruria tertia trans Apenninum: suas quoque urbes duodecim habebat, omniaque circa Padum loca possidebat: soboles ejus ibi Piceni, Euganei, Rhæti.

CAP. CVI.

HÆc est Etruria tertia, quæ trans Macram, & trans Apenninum imperium ultra Alpes protenderat: urbesque ibi florentes ac principes condiderat, eodem quidem numero, quo in prima Etruria, duodecim. Locum insignem habemus apud Strabonem libr. 5. Geogr. pag. 149. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ἀναμέμικται καὶ τὸ τῶν Ὀμβρίκων φῦλον, ἐςὶ δ' ὅπου καὶ Τυῤῥηνῶν. Ταῦτα γὰρ ἄμφω τὰ ἔθνη πρὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ πλέον αὐξήσεως εἶχέ τινα πρὸς ἄλληλα περὶ πρωτείων ἅμιλλαν, καὶ μέσον ἔχοντα τὸν Τίβεριν ποταμὸν, ῥᾳδίως ἐπιδιέβαινον ἀλλήλοις. καὶ εἴπου τινὰς ἐκςρατείας ἐποιοῦντο ἐπ' ἄλλους οἱ ἕτεροι, καὶ τοῖς ἑτέροις ἔρις ἦν μὴ ἀπολείπεσθαι τῆς εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους ἐξόδου. καὶ δὴ καὶ τῶν Τυῤῥηνῶν ςειλάντων ςρατιὰν εἰς τοὺς περὶ τὸν Πάδον βαρβάρους καὶ πραξάντων εὖ, ταχὺ δὲ πάλιν ἐκπεσόντων διὰ τὴν τρυφὴν, ἐπεςράτευσαν οἱ ἕτεροι τοῖς ἐκβαλοῦσιν. εἶτ' ἐκ διαδοχῆς τῶν τόπων ἀμφισβητοῦντες, πολλὰς τῶν κατοικιῶν τὰς μὲν Τυῤῥηνικὰς ἐποίησαν, τὰς δ' Ὀμβρικὰς πλείους δὲ τῶν Ὀμβρικῶν. ἐγγυτέρω γὰρ ἦσαν. *Romanis Umbrica etiam gens admixta est, & alicubi etiam Tyrrhena. Umbri enim & Tyrrheni, antequam Romanorum aucta fuit potentia, diu de principatu inter se contenderunt. Cumque Tiberi flumine dividerentur, facile ultro citroque bellum inferebant, quod si alteri expeditionem in aliam gentem susciperent, curæ erat alteris, ut eodem quoque tempore, ipsi eo ducerent. Itaque cum Tyrrheni in barbaros, circa Padum habitantes, exercitum misissent, ac re bene gesta, ob luxuriam mox vice versa ejicerentur, Umbri bellum iis fecerunt, qui Tyrrhenos expulerant: deinde ex successione de locis disceptantes, multas Colonias Tyrrhenas, plures Umbricas fecerunt, quod Umbri propiores locis erant*. Sic itaque apparet, gentes circa Padum Coloniis Etruscorum omnes occupatas, ac de tam nobili amne paucis agendum foret, nisi præoccupasset Paulus Merula part. 2. Cosmogr. libr. 4. cap. 11. Nomen

men a *Pades*, quod *Piceam* arborem significat, quæ frequens in ripa ejus nascitur. Metrodorus Scepsius apud Plinium libr. 3. cap. 16. Aliud autem nomen sortitus est ab *Eridano*, Phaëtonte scilicet, Solis filio. Servius ad libr. 6. Æneid. pag. 434. Vibius Sequester libr. de Fluminibus, & Geographi omnes. Fabulam autem de Phaëtontis lapsu, de electro ex populis, in quas sorores ipsius mutatæ, distillante, ac cygnis numerosis refellit Lucianus Samosatensis in Electro pag. 857. At eam fabulam extulerunt impensius Poëtæ. Apollon. Rhodius Argonaut. libr. 4. v. 596. Claudian. de 6. Honorii Consulatu, & de 3. Hon. Consul. & in Paneg. de Consulatu Olybrii & Probini, & in Epist. ad Serenam. Cassiodor. Hist. Tripart. libr. 1. cap. 7. Jornand. in Histor. Gothor. Dionys. in Periplo. Et ex eo Festus Avienus:

Hic prius Eridani propter nemorosa fluenta
Fleverunt liquidæ lapsum Phaetonta sorores.

Et Priscian. in Periegesi:

Eridani fontis contingens rauca fluenta,
Hic Phaëtonta suum charæ luxere sorores.

Ostia ejus primi Asagi fecere Tusci. Plin. loco laudato. Celeberrimum erat *Padusa*, ob magnitudinem pro ipso Pado acceptum. Præter Geographorum testimonia, Virgil. libr. 11. Æneid.

. . . . , *piscosove amne Padusæ*

Valgius in Elegis *Palusam* vocat. Sed lege:

Et placidam fossæ, qua jungunt ora Padusam,
Navigat Alpini flumina magna Padi.

Cl. Claudian. Epithal. Palladii & Serenæ:

Eridani ripas, & raucæ stagna Padusæ
Diffugiens nudavit olor.

Et ut nominatim prosequar, *Piceni* ab Etruscis ortum ducunt. Fanutius Campanus MS. libr. 7. de Illustrib. Ital. Famil. cap. 7. *Piceni populi sunt nobilissimi & antiquissimi, & ducunt originem ab Etruscis: & dicti a Piceno eorum Rege, qui, pro armis & insiguibus suis, asinum aureum in campo cyaneo gestabat, ut narrat Joannes Caras libr. 6. de Antiquitatibus Orbis. Horum municipium fuit Picenum civitas, ubi primum sedem constituit.* Quisquis ille sit Joannes Caras, non deprehendi, nec puto, ullus probatus scriptor suffragabitur. Nomen sane ductum volunt *a Pico, qui in vexillo in Sabinos euntium consedit*; ut refert Paulus Varnefridus libr. 2. de Gest. Longobardor. cap. 19. Alii aliter; sed nihil ad Etruriam: & has Italiæ partes alii illustrent.

Euganeos prolem Tuscorum facit ibidem loci Fanutius Campanus: *Euganei sunt populi nobilissimi, magnifici, atque honestissimi, & ducunt originem ab Etruscis nobilibus, quorum fuit dux Dardanus Etruscus. Horum municipium, & metropolis fuit Verona.* Videantur Geographi; ego pergo.

Eadem Rhætis in Alpibus origo, ego dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 32. & expressit Fanutius Campanus MS. eodem loco: *Rheti populi a Tu-*

Tuſcis ducunt originem, & dicti a Rheto Lydorum duce. Corrigendus eſt locus, a librario leviter corruptus: *Rhæti populi*, & poſt: *a Rhæto Lydorum Duce.*

Ex iſtis manifeſtum evadit, non modo Italiam, ſed etiam Germaniæ aliquam partem a Tuſcis jure belli ſubactam: ac idem valuiſſe in inſulis in utroque mari, dicetur hoc libro infra.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Sirmio, ſeu Sermio, ad Benacum Lacum.

CAP. CVII.

AD Lacum Benacum urbs erat illuſtris, & peninſula *Sermio*, ut habet Anonymi Scoti, ſeu Antonini Auguſti Itinerarium, inter Brixiam, & Veronam, ſive *Sirmio*, ut communius alii ſcriptores, in Etruſcorum poteſtate. Hadrian. Turneb. libr. 14. Adverſarior. cap. 8. *Lydiæ lacus undæ in Epigrammate in Sirmionem idcirco dicuntur, quod ea loca Etruſci aliquando ditione tenuerint, qui latiſſime imperarunt in Italia ante Romanorum imperium, & occupatam a Gallis Galliam Ciſalpinam, ut e Livio notum eſt.* Locus Livii eſt 1. Decad. libr. 5. qui alibi a me hoc opere productus eſt. De hac urbe Joſephus Scaliger ex Parthenio Caſtigat. in Catull. *Sirmio nunc quidem eſt anguſtum cum theatri lateritii reliquiis oppidum, olim autem urbs neque exigua, neque obſcura, a Pannoniis, ſive Ungaris aliquando inſtaurata.* Videntur autem eidem Scaligero ſomnia, quæ de Coloniis Tuſcorum viri docti Sirmionem tranſlatis produnt. Somnia ſint ergo, quæ de bellicoſiſſima ac nobiliſſima gente veteres tradidere ſcriptores, dum vera ſint de Theodorico Scaligero, & Benedicto avo ſuo relationum portenta. Catulli Epigramma eſt 32.

Peninſularum Sirmio, Inſularumque
Ocelle, quaſcumque in liquentibus ſtagnis,
Marique vaſto fert uterque Neptunus.

Et concludit deinde:

Salve, o venuſta Sirmio, atque hero gaude,
Gaudete, voſque Lydii lacus undæ,
Ridete, quidquid eſt domi chachinnorum.

Sic enim rectius, quam in aliis vulgatis, *Ludiæ lacus undæ*, aut *Lydiæ lacus undæ*, aut, quod alieniſſimum judicabis lector, *limpidi lacus undæ*. Benacus enim illi eſt *Lydius lacus*, quia ab Etruſcis, qui Lydorum genus erant, imperio tenebatur. Ac de eo Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 103. & præter veteres Alexius Ugonius in Epiſtola ad Cardinalem Polum, Georgius Jodocus Berganus, Helias Capreolus libr.

libr. 5. Hist. Brixianæ, & cultissime Claudian. Epithal. Pallad. & Seren.

Undique concurrunt volucres, quæcumque frementem
Permulcent Athesim cantu, quas Larius audit,
Quas Benacus alit.

Et in Epigrammate de Sene:

Proxima cui nigris Verona remotior Indis,
Benacumque putat litora rubra lacum.

Fluvius hic Tusculanus, & urbs etiam a lacus nomine *Benacus* dictus. Fl. Vopisc. in Probo: *Rem Romanam fugerunt, & in Italia circa Veronam, ac Benacum, ac Larium, atque in his regionibus larem collocarunt.* Paul. Warnefrid. libr. 2. Gest. Longobardor. cap. 2. *Benacenses* inde. Lapis vetus apud Onufrium Panvinium, de lacus adcolis, vel urbis incolis (1).

IMP. CAESARI
DIVI. ANTONINI. AVG
PII. FILII. DIVI. HADRI
ANI. NEP. DIVI. TRA
IANI. PARTHICI. PRO
NEP. DIVI. NERVAE
ABNEP. M. AVRELIO
ANTONINO. AVG. AR
MENIACO. PONT. MAX
TRIB. POT. XVIII. IMP. II.
COS. III.
BENACENSES

Sed alius apud eundem Onufrium Panvinium, & P. Merulam (2).

IMP. CAES. M. ANTONINI
PII. GERM. SAR. FIL. DIVI
PII. NEP. DIVI. HADR. PRO
NEP. DIVI. TRAIANI. PARTH
ABNEP. DIVI. NERVAE. ADNEP
M. AVR. COMMODO
ANTONINO. PIO. FEL. AVG
SARM. GERM. MAX. BRIT
P. M. TRIB. POT. XIIII.
IMP. VIII. COS. V. P. P
NOBILISSIMO. PRINCIPI
BENACENSES

 Fidem

(1) Apud Gruт. pag. 260. n. 3. parum immutata. (2) Apud eundem pag. 261. n. 4.

Fidem facere videtur Etruscæ originis fluvius Tusculanus, quem dixi; nisi leve sit illud argumentum, quod ego non nego.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Mediolanum: terræ, regionesque vicinæ, a Gallis possessæ, ac de ea urbe pauca.

CAP. CVIII.

URbem *Mediolanum*, prius *Olanum*, a Tuscorum Duce vocatum, Pseudo-Cato in fictitiis Originibus vult: ac postea a Medo, Insubrum Principe, restauratum, nomen *Mediolani* accepisse. Et in Germania falso Ptolemæus collocat. *Taurinorum civitatem* vocat Ammianus libr. 15. ad finem. *Municipium Transpadanæ regionis* C. Tacit. libr. 1. Histor. Ivo Carnotensis MS. libr. de Europæ undecim regionibus: *Mediolanum ad Alpes fundavere Tusci: Galli, iis pulsis, perfecere, ac ex pago justam urbem fecere*. Pagos sane ibi fuisse, ubi nunc sit Mediolanum, docemur ex Strabone libr. 5. pag. 147. Nomen illi a Mediolano urbe, quam Santonum caput ponit idem Strabo libr. 4. pag. 131. & in Aquitania locat Stephanus libr. de Urbib. Vel ab *apro, qui media parte lanatus in urbis fundamentis* dicitur repertus. D. Ambrosius in Epistol. Vel *quod sus in medio lanea perhibetur inventa*, ut ait Isidorus libr. 15. Etymologiar. cap. 1. Et hæc sententia est recepta, Gallos urbem condidisse, & a sue lanigera appellasse. Joan. Brodæus libr. 2 Miscellaneor. cap. 26. Justin. libr. 20. in fine, Claudian. de Nupt. Hon. & Mar.

Continuo sublime volans ad mœnia Gallis
Condita, lanigeri suis ostentantia pellem
Pervenit.

Jacobus Dalechampius vult:

. . . . . . *lanigeræ suis*.

Quod autem addit idem Poëta, *Mavortia signa rubescunt Floribus*, est quod *aquilam ornari ac signa* dixit Suetonius in Claudio cap. 13. Flores illi sunt *Rosæ Mediolanenses*. Fl. Vopisc. in principio Vitæ Carini Augusti. Ac de Mediolano Gottofrid. Viterbiensis Chronicor. parte 9. pag. 231. & alibi;

Sus fuerat medio, lanoso vellere, tergo
A vario tergo, dux Brennius intulit; ergo
Hæc Mediolani nomen habebit, ait.

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

Et quæ lanigera de sue nomen habet.

Etri-

Erricus Monachus libr. 5. de Vita S. Germani:

Ulteriora petens, claram defertur in urbem,
Quam Mediolanum fertur dixiße vetustas.
Fama ferit (quamquam famæ non creditur omni)
Quondam intestinis flagrans quod Gallia bellis
Expulerit proprios violento Marte colonos
Sedibus a propriis, Latio qui forte coacti
Hanc construxerunt collatis stipibus urbem,
Dicentes medio facti de nomine Lanum
Quod cum forte novis struerent fundamina muris
Lanea sus media perhibetur parte reperta.

Et Andreas Alciatus Emblem. 2.

Lanigeræ huic signum suis est, animalque biforme,
Acribus hinc setis, lanitio inde levi.

Reipublicæ honore, & titulis gaudebat. Inscriptiones veteres apponam (1).

D. S. I. M.
P. ACIL. PISONIANVS
PATER. PATRATVS
QVI. HOC. SPELEVM. VIOL
IGNIS. ABSVMPTVM
COMPARATA. AREA. A. REPVBL
MEDIOL. PECVNIA. SVA
RESTITVIT

Altera est Romæ apud Carpenses (2).

L. FABIO. M. F. GAL. CILONI
SEPTIMIO. COS. PRAEF. VRB
LEG. AVGG. PROPR. PANNON
SVPER. DVCI. VEXILL. LEG. PRO
PR. PROVINCIAE. MOESIAE. SVPER
PONTHI. ET. BITHYNIAE
COMITI. AVGG. LEG. AVGG. PRO
PR. PROV. GALATIAE. PRAEF
AER. MILITARIS. PRO
COS. ITEMQVE. LEG. PROV. NARBONENS
LEG. LEG. XVI. FL. F. SAMOSATE
SODAL. HADRIANAL
PR. VRB. TRIB. PLEB. Q. PROV
CROATAE. TRIB. LEG. XI. CL.
X. VIR. STLITIBVS. IVDICANDIS

MEDIO-

(1) Apud Gruter. pag. 34. num. 9. (2) Apud eundem pag. 407. num. 2.

MEDIOLANENSES
PATRONO

Tertia apud Paulum Merulam sic se habet(1).

D . M
AVDASIAE. Q. F. CALES
Q. AVDASIVS. ACMAZON
VI. VIR. AVG. C. D. D
MEDIOL. ET. FORO. POPL
PATER. QVAE. VIXIT
ANN. V. M. IIII. D. III

Hic locus erat *Flaminum*, ut probat vetus lapis(2).

C. CORNELIO
C. F. VOT
MINICIANO
PRAEF. COLI. PRIM
DAMASC. TRIB. MIL
LEGIONIS. III. AVGVST
PRAEF. FABR. CVRATORI
REIP. ATESINORVM
IIII. VIR. I. D. PONTIFICI
FLAMINI. DIVI. CLAVDII
BERGOMI. PATRONO
FLAMINI. DIVI. TRAIANI
MEDIOLANI
PLEBS. URBANA

Quas res præclare gesserit, quoties principatum, regendique formam mutaverit, ut quod sub Cæsaribus, quod declinante Romani Imperii majestate, a Gothis, Hunnis, & Longobardis varias clades perpessa, ad Francorum Principum tutelam confugerit: quod deinde sub Germanis, sub Vicecomitibus, sub Galeatiis, & Sfortiis requierit: quod denique Hispanorum sub Carolo V. ditioni accesserit, Historicorum est narrare, & videantur Chronica Bosisiana, Carolus a Basilica Petri Episcopus Noariensis, Fr. Paulus Morigea Ordinis Jesuatorum, Galvanius a Flamma MS. in Ambrosiana Bibliotheca, ac Tristanus Calvus MS. ibidem. Diligenter ac docte expediunt, ut veteres omittam, Plutarchus in Marcello pag. 301. & Polybius libr. 2. pag. 122. neque in præsentiarum nostri id instituti.

Habuit hæc olim bonarum artium celebre emporium, in qua pro- fessi

(1) Apud Gruter. pag. 368. num. 7. (2) Apud eundem pag. 396. num. 8.

fessi cum eminenti eruditionis gloria, Albutius Novariensis Rhetor. D. Augustinus, maximum Christiani orbis lumen, ut in Confessionibus non uno loco ipse testatur: hic etiam conversus ad fidem libr. 8. cap. 7. anno ætatis suæ trigesimo primo. Baron. ad Breviar. Rom. die 5. Maii. Hic etiam Virgilius Maro Poëta oratoriam didicit, & Patrum nostrorum memoria, Georgius Merula, ac Demetrius Chalcocondylus. C. Plin. libr. 4. Epist. 13. *Venit ad me salutandum municipis mei filius prætextatus. Huic ego, studesne? inquam; respondit: etiam. Ubi? Mediolani*. Duratque etiamnum hodie laudatus ille bonas artes Mediolani honor profitendi; nam Illustrissimus Federicus Cardinalis Borromæus collegium sumptu privato instruxit, omnium totius Europæ, sine fuco dixerim, institutione rei literariæ utilissimum; nam & omnium scientiarum scriptoribus Bibliothecam refertissimam in usus publicos erexit, ut in Chronologia sua Jacobus Gordonius Lesmoræus Scotus, Societatis Jesu presbyter, differit: & honestissimis stipendiis literatissimos viros conductos, Musarum numero æquavit, dignos, qui ubique terrarum nominentur:

Antonius Olgeatus, Bibliothecarius.

Antonius Salmacia, Græcæ linguæ.

Josephus Ripamontius, Historiarum.

Antonius Giggæus, Orientalium linguarum.

Fr. Bernardinus Ferrarius, Literarum Sacrarum.

Benedictus Soffagus, Poëtices.

Franciscus Collius, Theologiæ.

Antonius Rusca, etiam Theologiæ.

Josephus Vicecomes, Rituum Sacrorum: strenui omnes professores, & scriptis suis immortalitati consecrati.

Ad Ecclesiam venio, cujus dignitas vix ulli alteri, quam Romæ cedit, ut ex opere Syrleti Cardinalis *de Barnabæ successoribus* liquet. Petrus Damiani Cardinal. libr. 5. Epist. 15. Hæc diu cum Ecclesia Ticinensi contendit, non de honoris prærogativa, sed ut Ticinensis sacraretur antistes a Mediolanensi. Bernardus Saccus libr. 6. Histor. Ticinen. cap. 13. quæ controversia, regnante Luitprando, a Constantino summo Pontifice judicata est, ut apud eundem Bernardum Saccum libr. 10. ejus-

ejusdem operis cap. 1. habetur. Neque alia, præter Metropolim Romam, omniumque Ecclesiarum caput, plures præsules, in divorum numerum relatos, sortita est. Reperio enim triginta duos Sanctos Episcopatui Mediolanensi præpositos. Ut sunt: *Ambrosius*, *Simplicianus*, *Venerius*. De quibus, ut alios omittam, Ennod. Ticinen. Epigr. 77. 78. 79. & de *Venerio*, qui interfuit Concilio Catthaginensi, celebrato anno 401. ut est in Codice Canon. Eccles. Affrican. pag. 162. *Antoninus*, *Anximus*, *Benedictus*, *Cajus*, *Benignus*, *Calimerius*, *Castritianus*, *Clicerius*, *Datius*, *Dionysius*, *Eugenius*, *Eusebius*, *Eustorgius*, *Eustorgius alter*, *Galdinus*, *Geruntius*, *Honoratus*, *Joannes Bonus*, *Lazarus*, *Magnus*, *Mansuetus*, *Marolus*, *Martinianus*, *Maternus*, *Mirocles*, *Monas*, *Protasius*, *Senator*, *Carolus Borromæus*. Atque hujus Divi consobrinus, qui fœliciter hodie sedet, parens literarum, gymnasiorum restaurator, pauperum pater, unus verbo dixerim, ut sanguine, ita moribus D. Carolo propinquus, Illustriss. D. Federicus Borromæus a S. D. N. Sixto V. in Cardinalium collegium adscitus, a S. D. N. Clemente VIII. Archiepiscopus creatus, cum hæc scribo, maximum sui videndi, ac colloquendi ardorem iniicit.

Ut finem imponam, vide Mediolani conditionem ævo sequiori apud Laonicum Chalcocondylan libr. 4. Rer. Turcicar. pag. 362.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Ravenna: ac de ea civitate paucula.

CAP. CIX.

INter alias potentium eo seculo Etruscorum Colonias volunt viri docti esse *Ravennam*, si non conditam, at saltem inhabitatam. Strabo libr. 5. pag. 148. Καὶ ἡ Ῥαουέννα δὲ Θετταλῶν λέγεται κτίσμα, οὐ φέροντες δὲ τὰς τῶν Τυῤῥηνῶν ὕβρεις, ἐδέξαντο ἑκόντες τῶν Ὀμβρικων τινὰς, οἳ καὶ νῦν ἔχουσι τὴν πόλιν, αὐτοὶ δὲ ἀπεχώρησαν ἐπ᾽ οἴκου. *Fertur etiam, Ravennam a Thessalis fuisse conditam: qui cum Thyrrhenorum injurias non ferrent, ultro in urbem admissis Umbrorum quibusdam, qui urbem etiamnum tenent, domum reverterint*. Dixi de hac urbe ad Claudiani 6. Hon. Consul.

.... antiquæ muros egressa Ravennæ.

Loco hæc palustri sita. Præter Geographos, & Historicos, Freculph. Lexon. tom. 1. libr. 5. cap. 8. Poëtæ. Sil. Italic. libr. 8.

Lenta paludosæ perscindunt stagna Ravennæ.

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

Rura paludosæ temnis populosa Ravennæ.

Et

Et Carm. 9. v. 296.

Undosæ petiit sitim Ravennæ.

Ῥαύεννα vocatur ab Hermippo apud Stephanum: Ptolemæo Ῥάβεννα, a Zosimo *Rhene*, a Strabone Ῥάβεννα. *Navenna*, a navium ibi positione, a quibusdam appellabatur. Hieron. Rubeus in Histor. Ravennat. Conditam a *Remo* vult Olympiodorus, Carinus a *Pentapoli* Trojano; quare & Regio *Pentapolis* dicta, Paul. Varnefrid. libr. 2. Gest. Longobard. cap. 19. Jacobus Voraginensis a *Nimrodi filio*. Et quid ni, in tanta tamque incerta scriptorum discrepantia, ab Etrusco aliquo principe eam conditam coniicere liceat? Præsertim cum Piceni ab Etruscis sint oriundi, ut est supra hoc libro expositum 1. & sit *Ravenna Piceni caput*. Vetus lapis Romæ in ædibus Augustini Maffæi (1):

CRONIO. EVSEBIO. V. C. CONSVLARI. AEMILIAE. AD
DITA. PRAEDICTAE. PROVINCIAE
CONTVITV. VIGILANTIAE
ET. IVSTITIAE. EIVS. ETIAM. RA
VENNATENSIVM. CIVITATE
QVAE. ANTEA. PICENI. CAPVT. PRO
VINCIAE. VIDEBATVR. VICARIO
ITALIAE. QVAE. POTESTAS. SVPRA
DICTO. VIRO. OB. TESTIMO
NIVM. ANTEACTI. HO
NORIS. EST. ADTRIBVTA

Inferius.

PETITIONE. SENATVS. CON
TEMPLATIONE. VITAE. ATQVE
ELOQVENTIAE. EIVS. AB. INVICTISS
PRINCIPIBVS. EST. DELATA. &c.

Interfluens amnis videtur duas urbes facere, ut pridem ex Sidonio Apollinare libr. 1. Epist. 8.

Portus hic commodissimus, *ad tutelam superi maris*. Sueton. in Augusto cap. 49. C. Tacit. libr. 4. Annal. Jornandes Hist. Goth. cap. 57. Fl. Renat. Veget. libr. 4. de Re Milit. cap. 31. & cap. 32. Spartian. in Didio Juliano. Erat autem classis ea, uti & altera ad maris Inferi tutelam Miseni navium ducentarum quinquaginta. Magno Archiepiscopus Remensis libr. de Notis. P. cl. R. *Præfectus classis Ravennatium*. Quare & lampas ad nocturnos navium cursus regendos memoratur a C. Plinio libr. 36. cap. 12. in fine. Extat vetus Inscriptio Firmi in Piceno (2).

(1) Apud Gruter. pag. 399. num. 3. (2) Apud eundem pag. 359 num. 3.

T. APPAEO. T. F. VEL
ALFINIO. SECVNDO
PROC. AVGVST. XX. HERED
PROC. ALP. ATRECTIANAR
PRAEF. VEHICVL. SVB. PRAEF.
CLASS. PRAET. RAVENN. PR
ALAE. I. AVG. THRAC. TRIB. COH
I. AELIAE. BRITTON. PRAEF
COH. IIII. GALLOR. PATRON
COLON. FLAMINI. DIVOR
OMNIVM. AVGVRI
II VIR. QVINQ. BIS
OB. MERITA. EIVS
D. D

Cum Romam piissimi Imperatores Pontifici cessissent, expulsis Italia Gothis, Exarchatus fuit Ravennæ institutus: qui cum incepisset primum, & ad barbarorum terrorem invaluisset anno 559. duravit annis non amplius centum septuaginta quinque. Legendi inter veteres Procopius, & Agathias Scholasticus Smyrnæus: inter recentiores, Platina, Fl. Blondus, & M. Ant. Sabellicus 1. Decad. libr. 1. in fine, & alibi. Hanc Exarchatus sedem sub Justino 2. Augusto institutam designat Corippus Africanus Grammatic. libr. 2. de Laud. Justini Minoris num. 4.

Gemmæ, quas Getici felix victoria belli
Præbuit, atque favens dominis Ravenna revexit.

Ravennates ranas Martialis celebrat libr. 3. Epigr. 93. uti & *asparagos* libr. 13. Epigr. 21. *cisternam* libr. 3. Epigr. 56. & Epigr. 57. *Onocrotalum* libr. 11. Epigr. 22.

Viri hinc illustres, ut cetera omittam, *Joannes XVII.* Pontifex, licet secundum alios sit Romanus. *M. Aurel. Cassiodorus* Senator. *Faustinus*, ad quem multa sunt Martialis Epigrammata. *Aspasius* nobilis Sophista, ævo Alexandri Imperatoris, ut Suidas meminit. *Petrus Damiani* Cardinalis, Episcopus Ostiensis. *Gulielmus*, quem medicum insignem Paulus Vergerius commendat. *Joannes Grammaticus*, *Desiderius Spretus*, hic Poëticæ, ille Oratoriæ laude clari. *Joannes Petrus Ferrettus*, qui Milensis Præsul, patriam tribus historiarum decadibus illustravit: aliique complures.

Archiepiscopatus est, quem *secundam per Italiam sedem* appellat Petrus Damiani libr. 3. Epist. 2. cujus dignitas Præsulum suorum sanctitate est conspicua; nam tredecim ejus antistites inter divos relati: *Aderitus*, *Apollinaris*, *Datbus*, *Exsuperantius*, *Germanus*, *Joannes*, *Liberius*, *Marcellinus*, *Martianus*, *Maximianus*, *Probus*, *Severus*, & *Ursus*. Quorum successor est hodie . . . . Aldobrandinus Cardinalis, mo-

rum

rum sanctitate, ac suavitate incomparabili, in literatos amore ac propensione talibus dignissimus decessoribus: & feliciter gregem sibi commissum a S. D. N. Clemente VIII. precor, tueatur.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Mantua, ab Etruscis condita: ejus claritudo, ac quædam paucula alia.

CAP. CX.

Ocnum Bianorem, Etruriæ Regem condidisse *Mantuam*, multis probavi libr. 1. supra hoc opere cap. 9. & libr. 2. cap. 36. quæ non repeto. Unum ex C. Plinio addam libr. 3. cap. 19. *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua*. Argumento claro & necessario, plures olim Etruscorum trans Padum fuisse Colonias; imo totidem, quot in prima Etruria, scilicet duodecim, convincit Virgilii libr. 10. Æneid. auctoritas:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.

Duodecim hi populi sub capite Mantua, de priori Etruria intelligi neutiquam possunt, cum sit extra illius Etruriæ limites. Igitur & alia hic Etruria fuit; nam ut ex Strabone, Livio, Ptolemæo, Plinioque constat, ut addatur M. Junianus Justinus, & Polybius, totam eam regionem, quæ trans Padum est, Tusci primum, mox Cenomani, tum Insubres tenuerunt. Roma antiquiorem facit Leonardus Aretinus, & ex eo Æquicola, trecentis annis. Meminit vetus Lapis(1).

D · M
C. RVTILIO. C. F.
SAB. HOMVN
CIONI. MANTVA
MIL. COH. VII. PR.
7. VALLI. MIL
ANN. XIIII. VIX
ANN. XXXII.
H. B. M. F. C

(1) Apud Gruter. pag. 479. num. 6.

Respublica etiam in vetusta Inscriptione audit apud Onufrium Panvinium(1).

C. VALER. C. F. PAP
MARIANO
HONORES. OMNES
ADEPTO. TRIDENT
FLAMINI. ROM. ET. AVG
PRAEF. QVINQ. AVGVR
ADLECTO. ANNON. LEG. III
ITALIC. SODALI. SACROR
TVSCVLANOR. IVDICI
SELECTO. DECVR. TRID
DECVRIONI. BRIXIAE
CVRATORI. REIP. MANT
EQVO. PVBL. PRAEF. FABR
PATRONO. COLON
PVBLICE

Antiquissima hæc, ac nobilissima urbs, easdem cum tota Italia mutationes passa; nam a Cæsaribus ad Gothos devoluta, ab illis ad Longobardos, iis profligatis denuo Augustorum reddita est ditioni: tum Otho II. *Theobaldo* Comiti *Canossano* eam donavit, cui *Bonifacius* filius successit, conjuge *Beatrice*, ac *Mathilde* filia relictis, sine prole mascula obiit; quare urbs libertatem adepta est præpostere, nam *Sordellus Vicecomes* brevi eam subjecit sibi: tum anno 1274. *Ducibus Bonacolsiis* paruit annis circiter quinquaginta quatuor: denique ab anno 1328. Gonzagas Principes sortita est, quorum Sereniss. Ferdinandus, Cardinalitio pileo deposito, Sereniss. Magni Etruriæ Ducis Cosmi germana Catherina in uxorem ducta, feliciſsime regnat, & regnet, precor.

Etru-

(1) Apud Gruter. pag. 479. num. 6.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Cupræ Fanum: ab Etruscis condita.

CAP. CXI.

ETiamsi Plinius, superiori capire laudatus, dixerit, ex Etruscis urbibus trans Padum solam Mantuam reliquam fuisse; tamen *Cupræ Fanum*, in eo tractu a Tuscis conditam, probat evidenter Strabonis Amasiani locus libr. 5. pag. 166. Ἐφεξῆς δὲ τὸ τῆς Κύπρας ἱερὸν, Τυῤῥηνῶν ἵδρυμα καὶ κτίσμα: τὴν δ' Ἥραν ἐκεῖνοι Κύπραν καλοῦσι. *Deinceps Cypræ Fanum* (vel Cupræ) *conditum, dedicatumque ab Etruscis, qui Junonem Cupram vocant*. Cypra igitur, vel Cupra perinde valent; Græca enim litera y. in Latinam pæne semper muratur in V. dixi alibi hoc opere. *Cuprenses* autem populum pro oppido, ut solet, in quinta ponit regione Plinius libr. 3. cap. 13. Ptolemæo Κύπρα est, eaque duplex Μαριτίμα, καὶ Μοντάνα. *Maritima, & Montana*. Meminit Pomponius Mela libr. 2. cap. 4. *Ancona inter Gallicas, Italicasque gentes quasi terminus interest; banc enim prætergressos Piceni litora excipiunt, in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra urbes: Castella autem Firmum, Adria, Truentum*. Ferdinandus Pintianus ex Cupra, quam maritimam Ptolemæus vocavit, duas urbes facit, *Cupram* scilicet, & *Maritimam*, fretus auctoritate ejusdem Melæ loco laudato; ubi sic: *Ab eo Senogallia maritima ad Aterni fluminis ostia*. Interpungit ille, & legit, *Senogallia, Maritima*. Acute: nescio, an bene. Hubertus Goltzius in Thesauro *Cupram maritimam* conjunctim legit. Judicium sit doctiorum: ego sane maritimam Cupram facile probavero ex Silio Italic. libr. 8. quo loco cum Geographis congruit:

Hic & quos pascunt scopulosæ rura Numanæ,
Et queis litoreæ fumant altaria Cupræ,
Quique Truentinas servant cum flumine turres,
Cernere erat.

Petrus Marsus: *Cupra oppidum ad mare, habebat quondam templum Junonis, Tuscorum* ædificium, qui Junonem Cupram nominabant. Ergo a Dea nomen accepit, ideo dicit, illic fumasse altaria, quoniam *Cuprenses Junonis sacris operabantur*. Cupra, quæ maritima vocabatur, hodie est *Gritto* castellum: montana vero, D. Virginis templo celebris, *Coreto* audit, ut quibusdam placere video.

Etru-

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Regium, cognomento Lepidi.

CAP. CXII.

REgium, non vero *Rhegium* (id enim in Magna Græcia, *extrema Italiæ civitas*. Varnefr. libr. 3. cap. 33.) ut docet Aldus Manutius in Orthographica ratione, cognomento *Lepidi*, ut habetur in Epistola Ciceronis ad Cassium, ab Etruscis & condita, & inhabitata, in Æmilia via, ut Itinerarii Tabulæ Anonymi Scoti, seu Antonini Augusti ostendunt. Ptolemæo Ῥήγιον Λεπίδου. *Regium Lepidium*. Paulus Varnefridus lib. 2. cap. 18. *Æmilia a Liguria incipiens inter Apenninas Alpes, & Padi fluenta versus Ravennam pergit: hæc locupletibus urbibus decoratur, Placentia scilicet, Parmaque, Regio, & Bononia, Corneliique Foro, cujus castrum Imolas appellatur*. Coloniam Romanam facit ex Ptolemæo Onufrius Panvinius Imp. Rom. 98. Auctores ejus Etruscos fuisse ex Livio Polybioque asserit Paulus Merula libr. 4. parte 2. Cosmogr. cap. 34. Hic *Forum Lepidi* olim fuit, ut notatum a Festo. Tam varias passa est novercantis fortunæ clades, ut vix alia sæpius dominos mutaverit; nam præter Cæsares, Germanos, & Gallos, eam tenuerunt Pontifices, Canossari, Atestini, Foliani, Scaligeri, Gonzagæ, Galeatii, Othoboni, a quibus ad Atestinos est devoluta, ab his ad Pontifices, iterumque extincto Adriano VI. ad priores Dominos Serenissimos Atestinos rediit, hodieque sub justissimo moderamine Serenissimi D. N. Cæsaris incomparabilis animi conquiescit, qui majorum virtutes æquat, an superat, admirabili in literas & literatos affectu, principatu est dignissimus. Adeundi Corius parte 2. Historiar. Bartholom. Platina in Bonifacio IX. Ant. Sabellic. libr. 9. Ennead. 9. Joann. Baptista Pigna, quem Latina civitate donavit Joannes Baro libr. 6. de Principib. Atestin. pag. 453. & alibi.

Incolæ Rhegii in Brutia *Rhegini*: hujus vero *Regienses a Lepido* a Geographis audiunt. C. Plin. libr. 3. cap. 15.

Etru-

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Parma: ab Etruſcis condita, & de ea pauca.

CAP. CXIII.

IN eadem via Æmilia clariſsima civitas eſt Parma, Latinis Græciſque ſcriptoribus Πάρμα, celebratiſsima, condita primum a *Cryſo* Trojano, ut vult Sicardus Cremenſis: vel a *Chryſo* Placentino. Albertutius de Urbib. Ital. Sed re vera illius, ut multarum eo in tractu civitatum, auctores ſunt Tuſci. Notat Paul. Merula part. 2. Coſmogr. libr. 4. cap. 34. & totum eum tractum ab Etruſcis poſſeſſum docent Strabo libr. 5. pag. 150. Et Polybius libr. 2. pag. 105. T. Liv. 4. Decad. libr. 9. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello COSS. ſub annum Urbis 471. *Mutina, & Parma Coloniæ Romanorum Civium ſunt deductæ, bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuſcorum fuerat, octogena jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt Triumviri M. Æmilius Lepidus, Tit. Æbutius Carus, L. Quintius Criſpinus.* Cum alias, ut ceteræ Italiæ urbes, graves paſſa eſt hæc injurias, tum maxime ſub Triumviris, quam calamitatem deplorat M. Cicero Philipp. ult. Eſt in veteri lapide mentio(1).

....

PRAEF. LEG. XX VALEN
VICTOR. PRIMIP. LEG.
X GEM. PIAE. FIDEL
CENT. LEGION. III SCY
THICAE. XI CLAVD. XIIII GEM
VII. GEM
PATR. COL. IVL. AVG. PARM.
PATR. MVNICIPIORVM. FORODRVENT. ET. FORO
NOVANTR. PATR. COLLEGIOR. FABR. ET. CENT
ET. DENDROPHOR. PARMENS. COLLEG. CENT. MERENTI
EXERCITORES. RATIVM. VLPIAN.

Operibus publicis olim commendabatur, ut amphitheatro. Procop. libr. 1. Bell. Gothic. & legendi, ut veteres omittam, Barthol. Platina in Innocentio IV. Pandulphus Collenutius libr. 4. Hiſtor. Regni Neapolitani, Blondus, Sabellicus, & alii. Agro fertili laudem debet feracique caſei & lanæ, quam M. Varro libr. 8. Ling. Lat. *Gallicanam* appellat; ut præter alios Martial. libr. 2. Epigr. 43. abunde teſtatur:

Vel

(1) Apud Gruter. pag. 492. num. 5.

Vel quam sepofito de grege Parma dedit.

Et libr. 5. Epigr. 13.

Tondet & innumeros Gallica Parma greges.

Et libr. 4. Epigr. 37.

Ex pecore redeunt ter ducena Parmensi,

Et libr. 14. Epigr. 153.

Velleribus primis Apulia, Parma secundis
Nobilis.......

Mutationes historici referunt, quas ego consulto transeo; nam hic tantum obiter de ea agendum. Ultimo a Paulo III. Pontifice Illustrissimæ Familiæ Farnesiorum cessit, primusque fuit Dux *Petrus Aloysius*, quo intra biennium crudeliter a suis cæso, successit *Octavius* filius: cujus hæres fuit *Alexander Octavius*, Belgicorum exercituum, incomparabili virtute ac præstantia, præfectus ac gubernator: cujus filius hodie Sereniss. Princeps *Ranutius*, bono Reipublicæ literariæ ac Christianæ regnat, regnetque, precor, longum.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Mutina: ac de ea paucula.

CAP. CXIV.

IN eodem tractu, in Etruscorum priscorum agro occurrit *Mutina*, sive, ut male in vulgato textu Antonini Aug. seu Scoti Anonymi, *Motina*. Livii docet auctoritas proxime superiori capite allata. *Μύτινα* est apud Dionem Coccejanum libr. 74. & Appianum Alexandrinum libr. 3. & libr. 5. Bellor. Civil. Ptolemæus in Gallia Togata locat. Plinius in octava regione, haud procul Apennino. Pleni sunt scriptores ejus commemoratione: veteres, L. Florus, T. Livius, M. Cicero, C. Tacitus, C. Plinius, Pomponius Mela, Silius Italicus: recentiores, Blondus, Sabellicus, Corius, Platina, Volaterranus, & Carolus Sigonius inde oriundus, qui non modo patriæ suæ, sed & literarum omnium est ornamentum: ad quos lectorem remitto. Meminit & vetus Inscriptio (1).

Q. AMBILIVS. T. F.
POL. TIRO. MVTIN
MIL. COHORT. VII. PR
7. GRAECINI.. VIXIT.. ANN.
XXX. MILITAVIT. ANN. XII
ARBITRATV

MYR-

(1) Apud Gruter. pag. 520. num. 2.

MYRMELIAE, VERVCVNDAE
SORORIS
T. F. I

Altera Romæ in ædibus Colotians (1).

M. BALLONIO
M. F. POL. PAVLLO
MVTINA
MIL. COH. X PR. 7
FRONTONIS. MIL
ANN. VIII. VIX. ANN
XXXVI. T. P. I

Habuit hæc urbs, ut omnes aliæ, varios casus: reliquos prætereo: superiori seculo, anno 1510. Julius II. Pontifex eam Atestinis ademit, & tum Maffimiliano I. Imperatori cessit: tum Clemente VII. Pontifice Mole Hadriani concluso, fortiter ab Atestinis Principibus est vindicata, sub quorum dominatu hodie felicissime acquiescit. Ego ad alia propero.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Bononia, Fluvio Rheno inclita: olim Felsina a Rege Etruscorum.

CAP. CXV.

AD Apennini radices, in octava regione, ut vult Plinius: in Gallia Togata, ut placet Ptolemæo: in via Æmilia, ut videtur Zosimo libr. 3. Historiar. est *Bononia*, prius a Rege Etruscorum Felsino appellata, cum regione vicina, *Felsina*. Plin. libr. 3. cap. 15. *Intus Coloniæ, Bononia, Felsina vocata, cum princeps Etruriæ esset*. Vide, quæ dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 33. *Felsina* ergo a Rege Etruriæ primum vocata: postea *Bononia*, quasi *Bojonia* a populo scilicet Gallico, qui Etruscis ea in regione successit, Boiis, renovato nomine, dicta. Raphaël Volaterranus libr. 4. pag. 117. Videantur, quæ a me sunt posita libr. 1. supra hoc opere cap. 9. ubi & T. Livii locus insignis 4. Decad. libr. 7.

Fluvius hic Rhenus, in quo, Plutarcho testante in Cicerone pag. 884. Augustus, Antonius, & Lepidus de proscriptione convenerunt.

(1) Apud Gruter. pag. 533. num. 7.

Meminit & Plinius libr. 16, cap. 36. *Nullus sagittis aptior calamus, quam in Rheno Bononiensi amne, cui plurima inest medulla, pondusque volucre, contra flatus quoque pervicax libra*, Hic, ad differentiam Rheni Germanici, *parvus* vocatur. Sil. Italic. libr. 8.

Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocni prisca domus, parvique Bononia Rheni.

Pomp. Mela libr. 2. cap. 2. *Urbium, quæ procul a mari habitantur, opulentissimæ sunt, ad sinistram, Patavium Antenoris, Mutina, & Bononia, Romanæ Coloniæ*. Vetus Lapis (1).

POMPONIVS. Q. F
LEMONIA. FORTVNATVS
BONONIA. MIL. COH.
VIII. PR. 7. PERPENNAE
MIL. ANN. IX. VIX
ANN. XXIIX
T. F. I

Et alia Inscriptio (2).

Q. ENEIVS. Q. F.
LEM. MONTANVS
BONONIA
MIL. COH. II. PR
7. IVLI. SECVNDI
MILIT. ANN. XV
VIX. ANN. XXXIII
T. P. I

Tertia est in Via Cassia (3).

CLAVDIAE. VENERIAE
A. GELLIVS. A. F. LEM
SECVNDVS
BONONIA
FECIT. ET. SIBI
INFR. P. VI. IN. AGR. P. IX

Historiam alii narrent; neque enim est nostri instituti. A Pepulis, Vicecomitibus, Bentivoliisque ad Pontificem Romanum pervenit, cui hodie cum summo præest imperio Illustriss. Octavius Bandini Cardinalis Florentinus, magno raroque virtutis, & literaturæ po-
litio-

(1) Apud Gruter. pag. 558. num. 2. (2) Apud eundem pag. 540. num. 6. (3) Apud eundem Gruter. pag. 772. num. 3.

litioris exemplo. De ea urbe sic Hadrianus in Itinere Julii II.

Urbs antiqua, ingens, Etruscis Regia quondam
Felsina, tum Boiis fato irrumpentibus impar
Accepisse novum fertur Bojonia nomen.
Verum ubi sunt Boii Romano milite pulsi,
Barbariem excussit, cœpitque Bononia dici.
Subditur ad Boream radicibus Apennini,
Planitie acclivi procumbens Solis ad ortus,
Inter aquas Sapinæ, & Rheni, quarum utraque in urbem
Ducta, vehit, revehitque rates, pistrinaque versat.
Æmiliæ decus, & belli, pacisque patrona,
Dives opum variarum, & nullius indiga cultus,
Musarum domus, atque omnis nutricula juris.

Academiam fundatam ajunt anno salutis 423. Petronio rogante, a Theodosio Hispano, ubi, *scientiarum omnium fontem, & arcanorum suorum armarium* vocat in privilegio. Restauravit collapsam Carolus Magnus, dum Parisiensem & Ticiniensem fundaret, quo odio Bononiensium eam transferre voluit Federicus Aug. cognomento Barbarossa; sed Lotharius Cæsar decrevit, *ut una esset, & sola legum & juris schola Bononia*. Hic primo volunt Pandectas in Italia viva voce explicatos, auctoribus *Irnerio, Bulgaro, Martino, Hugone, & Jacobo;* ideo Laonicus Chalcondylas libr. 6. *Bononia opibus, & reliqua felicitate præcipuis Italiæ urbibus non cedit, literarum vero studiis superat.* Quare Clemens V. in Concilio Viennensi decrevit, ut ibi *Hebraica, Chaldaica, Arabica* linguæ traderentur. Gloss. l. fin. C. de Testamen. *Legum nutricem* vocat. Azo J. C. *Bononia legalium studiorum semper monarchiam tenuit*. Baldus, mille ante se annos floruisse testatur. Petro Anchorano est *vera studiorum mater*. Didac. Covarruvias libr. 3. Variar. Resolution. cap. 1. Et Hieronym. Gigas Tractatu de Pensionib. Quæst. 23. Thomas Eduardus Anglus in Descript. Urb. Italicar.

Excellit studiis facunda Bononia cunctis.

Episcopos libello eleganti edito illustravit Carolus Sigonius: viros illustres commendarunt Merula, & Leander Alberti.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Brixia, ab Etrufcis, aut Brenno condita.

C A P. CXVI.

AD radices Alpium eft *Brixia*, *Cenomanorum*, ut ait T. Livius 4. Decad. libr. 2. *caput;* fed a quo condita, non eft facile explicare. Gallos nonnulli ductu Brenni, in ea veniffe loca contendunt. Gottofrid. Viterbienf. Chron. par. 9. pag. 231.

Brixia fundatur, Ticino Papia paratur.

Alii ad Germanos referunt, Baptifta Mantuan.

Brixia magnorum genitrix animofa virorum,
Gallia feu genuit, feu te Germania mater;
Nam genus abfcondit tenebris adoperta vetuftas:
Tu Cenomanorum quondam regina fuifti.

Eft tamen certum, Gallos eo ex tractu Etrufcos expuliffe, ut fæpe fupra, Livio, Polybioque auctoribus, eft demonftratum: & clare ex Trogo Pompejo M. Junian. Juftin. libr. 20. Hiftor. ideoque, ut ceteræ in ea regione civitates, facile convincitur, originem a Tufcis cœpiffe. Vetus Infcriptio meminit. Romæ ad D. Blafii(1).

D . M
C. NIGIDIO. C. F
FAB. MARCELLI
NO. BRIX. MIL
COH. I. PR. 7. LEPIDI
MIL. ANN. V. VIX. ANN
XXIIII. D. RESTIANVS
IVSTVS. B. M. F

Altera eft Noviomagi in Geldriæ Ducatu (2).

Q. BISIVS. SECVNDVS
Q. F. DOMO. BRIX.
MIL. LEG. X. G. 7. COMINI
CELSI. AN. XXX. STIP. VII
HERED. EX. T. F. C

Juven-

(1) Apud Gruter. pag. 554. num. 9. (2) Apud eundem pag. 534. num. 1.

Juventus Brixiana in veteri lapide (1).

M. PVBLICIO
M. F. SAB. SEXTIO
CALPVRNIANO
EQVO. PVBLICO
FLAMM. D. IVLI
PRAEF. AEDIL. POT
QVAESTOR. AERARI
SACERD. IVVEN. BRIX.
COLLEGIA
CENTON. ET. FABROR

Sed & *Synagoga Brixiana*, vetusta Inscriptione (2).

COELIAE
PATERNAE. MATRI
SYNAGOGAE
BRIXIANORVM

Coloniam eo deductam, & jure civitatis a Julio Dictatore donatam scribunt Suetonius in eo, Asconius Pedianus in Pisonianam, Plinius libr. 3. cap. 19. Lapides sic capiendi (3).

COLLEG. FABR. ET. CENT
SEX. SEXTIO. ONESIGENI
ORNAMENTIS. DECVRIONALIBVS
BRIXIAE. VI. VIR. AVGVSTAL
PATRONO. COLLEGIORVM
FABROR. ET. CENTONARIOR. ET
DENDROPHORORVM

Et alter Lapis itidem huc spectans (4).

COLLEGIA. FABROR. ET. CENT.
L. CORNELIO. PROSODICO
VI. VIR. AVG. BRIXIAE. ET
VERON. SACERD. COLLEG
IVVENVM. BRIXIAN
PRIMVM. INSTITVTI
OB. MERITA. EIVS
HONORE. CONTENTVS

IMPEN-

(1) Apud Gruter. pag. 460. num. 5. (2) Apud eundem pag. 323. n. 3. (3) Apud eundem pag. 469. n. 4. (4) Apud eundem pag. 397. num. 1.

IMPENDIVM. REMIS
DATIS. IN. TVT. COLONIS. H-S
N̄ . D

Sub Veneti Senatus majeſtate hodie feliciſsime acquieſcit, multaſque familias, ſi ulla nobiles, pleroſque viros illuſtres Sanctitate, aut ſcriptis produxit, de quibus alii, & ego cum reliqua Italia fortaſsis alias.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Adria, ſive Hadria, aut Atria: penitus hodie interiit.

CAP. CXVII.

CLariſsima urbs, in eo tractu ab Etruſcis condita, eſt *Atria*, ſive *Adria*, aut *Hadria*, a qua & mari Hadriatico nomen, & atriorum apud Romanos inventio, dixi libr. 3. ſupra hoc opere cap. 69. & obſervat Guilielmus Philander ad Vitruvii libr. 6. cap. 4. Ἀδριανὴν χώραν, *Adrianam regionem* vocat Polybius libr. 3. pag. 239. Eleganter encomia ejus percenſet Stephanus Byzantinus libr. de. Urbib. Ἀδρία, πόλις, καὶ παρ' αὐτὴν, κόλπος Ἀδρίας, καὶ ποταμὸς ὁμοίως, ὡς Ἑκαταῖος. ἡ χώρα τοῖς βοσκήμασιν ἐςὶν ἀγαθή: & quæ ſequuntur, quæ ad verbum Suidas exſcripſit, & Latine reddit Hieronymus Volſius: *Hadria urbs, & prope ipſam ſinus Hadriatici maris, & fluvius eodem nomine, ut tradit, Hecatæus. Regio illa pecudibus bona eſt, adeo ut capræ bis in anno pariant, & gemellos, ſæpe etiam ternos, & quaternos, interdum & quinos hædos, & plures. Ferunt & gallinas bis in die ova ponere, ſed omnibus avibus eſſe minores. Civis, & accola, Hadrianus, & Hadriaticum pelagus.* Et de Gallinis Hadriaticis, ut hic Hecatæus, ita Athenæus libr. 7. pag. 285. ex Chryſippo libro *de iis, quæ per ſe. optabilia ſint.*

Hæc a quibusdam eſt Atria appellata. Servius Honoratus ad libr. 1. Æneid. pag. 219. *Alii dicunt, Atria Etruriæ civitatem fuiße, quæ domos amplis veſtibulis habebat.* Alii *Adriam* malunt, quod damnat Iſaacus Caſaubonus, quamquam ambigue Strabo libr. 5. pag. 148. pag. 157. & alibi, modo Ἀδρίαν, modo Ἀτρίαν appellans. Eadem etiam apud Plinium varietas; nam libr. 3. cap. 13. *Ab Æterno amne, ubi nunc ager Adrianus, & Adriana Colonia:* & eodem libro cap. 16. *Omnia ea flumina, foßaſque primi Aſagi fecere Tuſci, egeſto amnis impetu per tranſverſum in Atrianorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuſcorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Hadriaticum.* Sed nec conſtans Plutarchi lectio in Camillo pag. 136. Τὴν μὲν γὰρ βόρειον θάλασσαν Ἀδρίαν καλοῦσιν, ἀπὸ Τυῤῥηνικῆς πόλεως Ἀδρίας.

Ἀδρίας. *Septentrionale pelagus Adriaticum vocaverunt, ab urbe Etrusca Adria*. In aliis editionibus est Ἀτρία, & Ἀτρίαν. Auctor de Limitib. *Adrianus ager limitibus maritimis & Gallicis, quos nos D. & K. appellamus, finitur*. Et eodem libro alibi: *Pinnes, ager ejus in ea lege continetur, qua & ager Hadrianus*. Et alii scriptores.

Nobilis hæc urbs *portu*, & *sinu*, ut ex Hecatæo supra ostensum. Nobilis etiam *Coloniæ* Romanæ jure, quam Coloniam numero 39. facit Onufrius in Imp. Rom. pag. 63. *eodem* scilicet *anno, quo Sena deducta*. L. Flor. Epitomast. libr. 5. *Alterum mare, Adriaticum ab Adria, Tuscorum Colonia, gentes vocavere Italicæ*. Ubi Florus Coloniam vult Romanorum civium factam; Livius vero ante Romam conditam Etruscorum trans Apenninum Coloniam. Sic Poëtæ. Juvenal. Satyr. 4. principio:

. . . . Adriaci spatium admirabile rhombi.

M. Varro in Satyra Menippæa, cui titulus: *Pransus paratus*.

. . . . Luna spectante Adria
Se itiner longum sermone levare.

Virgil. libr. 2. Georg.

Adria qua longe ponto sonat unda refuso.

Martial. libr. 3. Epigr. 93.

Et Adrianus dulcius culex cantet.

Horat. libr. 1. Od. 16.

Sive mari lubet Adriano.

Quin imo *Adriam* pro ipso mari supero idem usurpat libr. 3. od. 9.

Iracundior Adria.

Ortu etiam Hadriani Imperatoris claritudinem consecuta est. Æl. Spartian. in ejus vita: *Origo Imperatoris Hadriani vetustior a Picentibus, posterior ab Hispaniensibus manat; siquidem Adria ortos majores suos, apud Italicam, Scipionum temporibus, resedisse, in libris vitæ suæ Hadrianus ipse commemorat*. Eadem Sext. Aurelius Victor in Hadriano: *Ælius Hadrianus stirpis Italicæ Ælio Hadriano Trajani Principis Consobrino Adriæ orto, genitus: quod oppidum agri Piceni, etiam mari Adriatico nomen dedit*. Supra quoque hoc libro, Picentes esse Etruscorum Colonos, est probatum.

Miror Trogi Pompeji, diligentis alioquin, & patriarum laudum amantis, exscriptorem M. Junianum Justinum libr. 20. Histor. in limine, contra omnes melioris notæ scriptores, Adriam, non Etruscam, sed Græcam urbem facere: *Denique multæ urbes adhuc post tantam vetustatem, vestigia Græci moris ostentant; namque Tuscorum populi, qui oram Inferi maris possident, a Lydia venerunt; & Venetos, quos incolas superi maris videmus, capta & expugnata Troja, Antenore duce, misit: Adria quoque Illyrico mari proxima, quæ & Adriatico mari nomen dedit, Græca urbs est*. Hæc ille, nimium Etruscorum gloriæ adversus, & Græcorum impensius, quam par esset, fautor.

Hodie

Hodie interiit, nec præter piscatorum mapalia quicquam extat. Terellus viculum, antiquæ urbi vicinum, *Adri* hodie vocari, in Veronæ urbis descriptione, asserit: nec mirum, cum ævo Pauli Varnefridi esse urbs desiisset; sic enim ille lib. 2. Gest. Longobardor. cap. 19. *Et vetustate consumpta Adria, quæ Adriatico pelago nomen dedit.*

Eandem denique ex Stephano, & Eustathio in Dionysii Periegesin Α'ἰθρίαν, *Æthriam* appellari, viri eruditi adnotarunt: & ego non repeto.

Etruscæ Viæ, quæ Roma in alias provincias ducebant: earum curatores: aggeres dictæ, quia stratæ lapidibus: Flaminia, Aurelia, Cornelia, Sempronia, Portunia, Vitellia, Æmilia, Cassia, Ciminia, Claudia, Annia, Augusta, Portuensis.

CAP. CXVIII.

SIc se habent urbes in triplici Etruria, ante Romanum Imperium fundatum, conditæ: nostra ætate penitus excisæ: populique exstincti, ac gentes olim potentes, hanc, quam descripsimus, suorum gestorum memoriam reliquerunt. Nunc vero de Viis agendum, quæ Roma per Etruriam euntes ducebant, quæ variæ erant, ut infra aperietur hoc ipso capite. Sed primum illud est observandum, *Viarum Curatores* fuisse sub Augusto institutos, qui vias munirent, viderentque, ne non stratæ, ac iter facientibus commodæ essent. Sueton. Augusto cap. 37. *Nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, ac aquarum, alvei Tiberis, ac cloacarum.* L. Sen. in Apocolocynt. *Appiæ viæ Curator est.* C. Plin. Jun. libr. 5. Epist. 15. *Æmiliæ viæ accepisse curam.* Sicul. Flacc. libr. de Conditionib. agror. *Viarum non omnium una est eademque conditio; nam sunt viæ publicæ regales, quæ publice muniuntur, & auctorum nomina accipiunt, & curatores habent.* Pompon. J.C. l. 2. ff. de Orig. Jur. *Quatuorviri constituti sunt, qui Viarum curam agerent.* Ac de IVviris hisce Veteres Inscriptiones apud Onufrium (1).

CN. DO-

(1) Apud Gruter. pag. 403. num. 1.

CN. DOMITIO. SEX. F. VEL
AFRO. TITIO. MARCELLO
CVRINO. LVCANO
COS. PROCOS. PROVINCIAE. AFRICAE
LEGATO. EIVSDEM. PROVINCIAE. TVLI
FRATRIS. SVI. SEPTEMVIRO. EPVLONVM
PRAETORIO. LEGATO. PROVINCIAE. AFR

Et post pauca.

TRIB. MIL. LEG. V. ALAVDAE. III. VIR. VIARVM. CVRAND. PATRONO
OPTIMO
D. D

Est & altera Inscriptio (1).

....
PRAED. CER. Q. PROVINC
CYPRI. PRO. P

TRIB.. MIL. LEG. II. AVGVST
III. VIR. VIAR. CVRAND
PATRONO
COL

D. D. P

In tertio lapide Hadriano dicato recensentur nomina quatuor virorum Viarum curandarum (2). Curatores isti Vias sternebant: initio in urbe, silice: extra, glarea tantum, sed postea ubique stratæ Viæ silicibus, aggere sublevato, & eminenti. Ammian. Marcellin. libr. 19. *Tamquam itinerario aggere, vel superposito ponte, complanatum spatium*. Rutilius Itiner. libr. 1. *Aurelius agger*. Sic Stat. Papin. libr. 2. Silv. 1. v. 175.

.... *Flaminio quæ limite Milvius agger*
Transvehit.

Et libr. 4. Silv. 4. principio:

Hac ingressa vias, qua nobilis Appia crescit
In latus, & molles solidus premit agger arenas.

Vias nobiliores percenseo, ac primum fuit *Flaminia*, ab auctore vocata, scilicet C. Flaminio, iterum Consule, qui ad Lacum Trasimenum est cæsus. Livius 4. Dec. libr. 9. L. Flor. Epitomast. ad libr. 20. Cassio-

(1) Apud Gruter. pag. 492. num. 4. (2) Apud eundem pag. 248. num. 6. apud quem vide in Indice dignitatum alios lapides.

dor. in Chronico. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *Clitellæ*, & libr. 17. in voce *Sacrum*, & libr. 6. in voce *Flaminius*. Contra horum omnium sententiam putat Strabo, non hunc, sed filium ejus fuisse, qui viam hanc straverit libr. 5. pag. 150. & 156. & 157. Ejus creberrima apud auctores mentio. Ciceron. libr. 1. ad Attic. Epist. 1. Velius Fidius Jubentius. Post ea longe tempora duravit nomen. Q. Symmachus libr. 2. Epist. 24. *Ad portam Flaminiæ*. Et libr. 8. Epist. 21. *Mihi Flaminia emetienda est*. Paul. Varnefrid. libr. 2. cap. 19. Gest. Longobardor. *Constat Aureliam, Æmiliamque, & Flaminiam, e constratis viis, quæ ab urbe Roma veniunt, & ab eorum vocabulis, a quibus sunt constratæ, talibus nominibus appellari*. Sic Poëtæ. Martial. libr. 4. Epigr. 64.

Illic Flaminiæ, Salariæque
Gestator.

Et libr. 6. Epigr. 28.

Juncto Flaminiæ jacet sepulchro

Et libr. 8. Epigr. 74.

Lugonus a recta, Flaminiaque recens.

Et libr. 9. Epigr. 57.

Nec quæ Flaminiam secant salebræ.

Et libr. 10. Epigr. 6.

Totaque Flaminia Roma videnda via.

Denique libr. 11. Epigr. 14.

Quisquis Flaminiam teris viator.

Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilicon.

Quæ tunc Flaminiam stipabunt millia vulgi.

Et Epistola ad Olybrium:

Cessant Flaminiæ pulverulenta viæ.

Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner.

. . . *cum Flaminiæ regionibus irem*.

D. Juvenal. Sat. 1. v. 61. & in fine:

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

A ponte Milvio incipiebat. Statius supra hoc capite laudatus, Et Ariminum usque portendebatur. Sueton. Augusto cap. 20. C. Tacitus non uno loco, præsertim libr. 3. Annal. post principium, & libr. 2. Historiar. Vetus Interpres Juvenal. ad finem Satyræ primæ, in ea nobilium sepulchra fuisse ait. Meminit vetus Lapis (1).

L. OVINIO. L. F
QVIR. RVSTICO
CORNELIANO
COS. DESIG. PRAET
INTER. TRIBVNICIOS
ADLECTO

CVRAT.

(1) Apud Gruter. pag. 446. num. 9.

CVRAT. VIAE. FLAMIN
CL. IN
LEG. LEG. VII.
MYS. INFERIOR
CVRAT. VIAE. TIBVRTIN
CVRAT. R. P. RICINIENS
RVSTICA. OVINIA
CORNELIANA. FIL
PATRI. PIENTISSIMO

Succedit dignitate *Aurelia* Via. Rutilius Numatianus, & Paulus Varnefridus locis supra proxime laudatis. Anonymus Scotus, sive Antoninus Augustus in Itinerario. Roma per maris Inferi, seu Tyrrheni litus, per Alpes Arelate in Gallias ducebat. Fragmentum quidem Itinerarii alibi hoc libro supra habes. Cicero Philip. 12. *Tres viæ sunt ad Mutinam, a mari supero Flaminia, ab Infero Aurelia, media Cassia*. Duæ vero hoc nomine: *Vetus* una, altera *nova*. Vetus & *consularis*, & *Trajana* dicta, ut quidam putant, ab *Aurelio*, viro consulari. Vetus Lapis (1).

C. POPILIO. C. F. QVIR. CARO
PEDONI. COS. VII. VIR. EPVLON
SODALI. HADRIANALI. LEGATO
IMP. CAES. ANTONINI. AVG
PII. PROPR. GERMANIAE. SVPER. ET. EX
ERCITVS. IN. EA. TENDENTIS. CVRATOR
OPER. PVBLIICOR. PRAEF. AERAR. SATVR
CVRATORI. VIAR. AVRELIAE. VETERIS. ET
NOVAE. CORNELIAE. ET. TRIVMPHALIS. &c.

In eodem, ut videtur, tractu via fuit *Cornelia*, cujus apud P. Victorem libello de Regionib. Urb. Romæ est mentio, & in Inscriptione proxime allata, & in alia, sed mutila (2).

....
M. F. GAL. PRIMO. X. VIR. STL
IVD. TRIB. LEG. VII. GEM. FE
LICIS. HISPAN. CITERIORIS
Q. VRBAN. AED. CVRVL
PRAETORI. CVRAT. VIAR
AVRELIAE. PROCONS. LY
CIAE. PAMPHILIAE. CONS
POLYMVS. LIB

(1) Apud Gruter. pag. 417. num. 6. (2) Apud eundem pag. 491. num. 12.

Et in tertia Romæ in domo Cæsiana (1).

C. SALLIO. ARISTAENETO. C. V
SEPTEMVIRO. EPVLONVM
SODALI. AVGVSTALI. IVRIDICO
PER. PICENVM. ET. APVLIAM
CVRATORI. VIARVM. AVRELIAE
CORNELIAE. TRIVMPHALIS
PRAETORI. K. TVTELARIO. QVAESTORI
DESIGNATO. ET. EODEM. ANNO. AD
AEDILITATEM. PROMOTO. X VIRO
STLITIB. IVDICANDIS. ORATORI
MAXIMO
DECVRIONES. ET. PLEBS. COLONIAE. ASCVLANO
RVM. PROPTER. HVMANITATEM. ABSTINENTIAM

In basis sinistro latere.

CVRA. AGENTIBVS
ARTILIO. PRISCIANO. ET
TETTIENO. PROCVLO

Quarta est Via *Æmilia*, de qua Varnefridus loco proxime supra laudato. P. Victor libr. de Reg. Urb. Rom. ad finem. C. Plin. Jun libr. 5. Epist. 15. Ejusdem, tanquam *quæ incidat in Flaminiam:* Διαδεχομένη τὴν Φλαμινίαν, meminit Strabo libr. 5. pag. 150. De eadem agit Martial. libr. 3. Epigr. 4.

Æmiliæ dices de regione viæ.

Et libr. 6. Epigr. 85.

Funde tuo lacrimas orbata Bononia Rufo,
Et resonet tota planctus in Æmilia.

Hæc dicta *Æmilia Lepidi*, quod strata fuerit a M. Æmilio Lepido, Marci filio, qui bis Consul, Censor ac Senatus Princeps sexies lectus fuit. Alia fuit Via Æmilia a *Marco Æmilio Scauro* dicta. Strabo eodem loco Aureliæ partem facere videtur, dum ait: Διὰ Πισῶν καὶ Λούνης μέχρι Σαββάτων: *Per Pisas & Lunam Sabbatios usque* pertingere (2). Hæ certe pars aliqua Aureliæ, & Flaminiæ fuerunt; nam, ut Aurelia per Pisas ducebat, & Lunam, vadaque Sabbatia, per quæ loca certum est porrectam Aureliam: & Mutina, Bononia, Faventiaque in

(1) Apud Gruter. pag. 465. num. 5. (2) Ea minus nota, quia Aureliæ nomine communiter censetur. Panvinus a Marco Æmilio Scauro, qui triumphavit de Gatisceis & Liguribus, de manubiis hostium stratam censuit. Eam tamen in publicis monumentis sub Antonino Pio suum Æmiliæ nomen retinuisse avincit lapis milliarius, in Agro Pisano Romam versus effossus plurimis ab hinc annis, quem refert Fabrettus Inscript. cap. 10. num. 43. pag. 678.

in altera fuisse leguntur, quæ in diverticulo Flaminiæ.

Quinta est *Cassia*, mediam intersecans Etruriam, ut ex Philipp. 12. constat apud Tullium; erat enim *inter Aureliam, & Flaminiam media, ducebatque per Sutrium & Volsinios usque Ciminiam Silvam, a L. Cassio Longino*, qui eam stravit, accepit, nomen. Is fuit annus fexcentesimus vigesimus octavus, quo ille Censuram gessit. Mentio apud P. Victorem libello de Region. Urb. Romæ ad finem, & Paulum Diaconum Festi epitomasten libr. 3. & Vetustam Inscriptionem, Manut. Orthogr. pag. 99. (1)

C. OPPIO. C. F. VEL
SABINO: IVLIO. NEPOTI
M. VIBIO. SOLEMNI. SEVERO
CoS
ADLECTO. A. SACRATISSIMO. IMP
HADRIANO. AVG
INTER. TRIBVNICIOS. PR. PEREGR
CANDIDATO. AVG
LEG. PROV. BAETHICAE. CVR. VIAR
CLODIAE. ANNIAE. CASSIAE
CIMINAE. TRIVM. TRAIANARVM
ET. AMERINAE. LEG. LEG. XI.
CL. P. F. LEG. AVG. PR. PR
PROVINC. LVSITANIAE
PROCONS. PROV. BAETHICAE
PATRONO. COL
LEONAS. LIB
ADCENSVS. PATRONI
ET. IN. DEDIC. STATVAE
COLONIS. CENAM. DEDIT

Sexta est Via *Ciminia*, a Silva Ciminia sortita nomen: ubi ipsa incipiebat, Cassia terminabatur, ut apparet. Visuntur etiam hodie illius quædam vestigia ex lapide quadrato, paulo supra Viterbum. Mentio est in Inscriptione proxime supra laudata, & apud P. Victorem libello de Reg. Urb. Romæ. Neque quicquam de ea amplius mihi compertum.

Septima est *Annia* via, incertum quo auctore strata; hoc tamen certum in Faliscis ab Flaminia, veluti diverticulum, exiisse. Mentio in Inscriptione allegata, & apud P. Victorem ibidem loci. Alius etiam vetus lapis, qui Castellanæ in Faliscis visitur (2).

HO-

(1) Apud Gruter. pag. 446. num. 4. (2) Apud eundem pag. 149. num. 5.

HONORIS

IMP. CAESARIS. DIVI. F
AVGVSTI. PONT. MAXIM
PATR. PATRIAE. ET. MVNICIP
MAGISTRI. AVGVSTALES
C. EGNATIVS. M. L. GLYCO
C. EGNATIVS. C. L. MVSICVS
C. IVLIVS. CAESAR. L. ISOCHRYSVS
Q. FLORONIVS. Q. L. PRINCEPS
VIAM. AVGVSTAM. AB. VIA
ANNIA. EXTRA. PORTAM. AD
CERERIS. SILICE. STERNENDAM
CVRARVNT. PECVNIA. SVA

PRO. LVDIS

Octava est Via *Augusta*, de qua nihil habeo hucusque compertum, præter Inscriptionem proxime allatam. Pars certe fuit Flaminiæ, ab Augusto, ut videtur, restituta.

Nona fuit via *Claudia*, sive, ut alii volunt, *Clodia*. Meminere Victor, & Vetus Lapis supra positus. *Lucam per Clusium & Aretium* ducebat. Itiner. Auctor. Scotus, aut Antoninus. Particulam eam etiam fuisse Flaminiæ, haud obscure docemur ex auctoritate P. Ovidii libr. 1. de Ponto, Eleg. 9.

Nec quos pomiferis positos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ Claudia juncta viæ.

Decima erat *Portuensis*: quia Portum ducebat, nomen accepit. De Portu autem Etruriæ antiquissima civitate, dixi hoc libro supra cap. 22. Adde hic locum Petri Damiani libr. 1. Epist. 9. *Cujus postmodum corpus, consummato triumphali martyrio, in civitate, quæ Portus dicitur, Christiana devotio sepelivit*. Distat Roma octodecim passuum millibus, ut habetur in Itinerario Scori Anonymi, seu Antonini Aug. seu stadia centum viginti sex, ut apud Procopium libr. 1. de Bello Gothico. Non longe in decursu Tibridis hic est insula, quæ cognominatur *sacra*, ubi Castor & Pollux religiose colebantur, de qua Æthicus corruptus, ita corrigendus in Cosmographia: *Tiberis insulam facit inter Portum urbis* (antea vitiosissime legebatur, *inter portam urbis*) *& Ostiam civitatem, ubi populus Romanus cum urbis præfecto, vel Consule, castrorum celebrandorum causa egreditur, solemnitate jucunda*. Rutilius capite laudato citatus:

Pande precor gemino placatum Castore Portum.

Undecima via est *Postumia*, & ipsa pars Flaminiæ. Mentio apud C. Taci-

Tacitum libr. 3. Hiſtoriar. *Siſtere tertiam legionem in ipſo viæ Poſtumiæ aggere jubet*. Hæc fuit in Gallia togata prope Bebriacum, celebris clade Vitellii, ac victoria Veſpaſiani.

Duodecima habetur per Tuſciam Via *Sempronia*. Oritur & ipſa a Flaminia ad Forum Sempronii, unde nomen habet, & per Umbriam ducit. Onufr. Roma pag. 78.

Decimatertia fuit via *Vitellia*. C. Sueton. in Vitellio cap. 1. *Viam Vitelliam a Janiculo ad mare uſque*. Igitur a Janiculo, ſive Janiculenſi porta initium ſumens, uſque ad mare, exiguo tractu protendebatur.

In Etruria optimatium Romanorum Villæ, & ergaſtula: Alſia, Cære, Vejens, Janiculum, Ocricola, Sutrium Faliſci, Pompeii, Meſſallæ, Sejani, Plinii Junioris, Trajani Aug., Virginii Ruſi, Liviæ Auguſtæ, Lippini, aliorum.

CAP. CXIX.

Amœnitas hæc, celebritaſque regionis iſtius, invitavit patricios Romanos, ut ſeceſſus ſuos, ac villas, agentibus rei ruſticæ curam ſervis hic compararent, inſtruerentque. Ad iſtam frequentiam optimatium in Etruria habitantium, ac familias ſervorum alentium alluſit Martial. libr. 9. Epigr. 22.

Ut Setina meos conſumat gleba ligones,
Ut ſonet innumera compede Tuſcus ager.

Compede, dixit recte; nam in Villis catenati ſervi operibus inſiſtebant, quare in ſingulis ruſticis manſionibus, locus includendis ſervis, ſeu mancipiis erat, qui *ergaſtulum* dicebatur. Juvenal. Sat. 8. v. 180.

Quid facies, talem ſortitus, Pontice, ſervum?
Nempe in Lucanos, aut Tuſca ergaſtula mittas.

Quæ horum in ergaſtulis mancipiorum cura ſit habenda, quomodo edocendi, exercendi, alendi, coërcendi, crudite & graviter explicat L. Jun. Mod. Columella libr. 1. Rei Ruſt. cap. 8. Et ergaſtuli ruſtici meminere L. Apulejus libr. 9. Mileſiar. L. Seneca libr. 5. Controv. 4. Suetonius Tiberio cap. 8. Doſitheus Magiſter libr. 2. Sententiar. pag. 41. L. Flor. libr. 3. cap. 19. & cap. 21. Vetus Scholiaſtes D. Juvenalis ad Satyr. 6. v. 150. *Ergaſtula proprie dicuntur loca, in quibus ad pœnam vincti opus faciunt: hic ergo ergaſtula dixit, ruſticorum ſervientium multitudinem*. Et ad v. 24. Satyræ 14. *Inſcripta ergaſtula, quamquam ibi inclu-*

includuntur, inscripti sunt. Corrigendum puto: *quoniam qui ibi includuntur*. Nomen ab Ἐργάζομαι, *operor*. Isidor. libr. 15. cap. 6. vel ab Εἴργω, *prohibeo*, aut *detineo*, quod scilicet ad opus includatur, & detineatur, M. Tull. Orat. pro Cluentio habita. Et describit eleganter C. Plinius libr. 18. cap. 3. *Vincti pedes, damnatæ manus, inscripti vultus*. Et eod. libr. cap. 5. *Rura coli ergastulis pessimum est*. C. Lucil. libr. 15. Satyrarum apud Nonium Marcellum cap. 5. in fine. Sed corruptus:

Non ergastulus unus & alius
Judicem opposuit, ut nemo sententiam libere
Quasi ergastulus possit dicere.

Ita alii Poëtæ. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 7.

Spes etiam valida solatur compede vinctum,
Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Rupta Quirinales sumant ergastula cinctus.

Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 96.

. . . . conflato sævas ergastula ferro
Exeruere manus.

Ad Villas redeo, prima quarum erit *Alsiensis* Cn. Pompeii Magni. Cicero in Miloniana: *Divertit in Villam Pompeii: Pompejum ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde.*

2. Villa fuit in *Cæretano*, L. Junii Moderati Columellæ, ut ipse libr. 3. Rei Rust. cap. 3. testatur: *Nam illa videntur prodigialiter in Cæretanis nostris accidisse, ut aliqua vitis apud te excederet uvarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septenos culleos peræquarent*. Mira profecto fœcunditas, & vix credenda.

3. In eodem *Cæretano* Villa fuit P. Silvini, cui libros suos Columella inscripsit: patet ex loco laudato.

4. In *Cæretano* rursus Villa fuit Hilari cujusdam, apud Martialem, libr. 6. Epigr. 73.

Nam Cæretani cultor notissimus agri
Hos Hilarus colles, & juga læta tenet.

In quibusdam editionibus nullo sensu, & depravatissime legitur:

Hos hilares colles, & juga læta tenet.

5. In fundo *Vejentano*, sive *Vejente* Villa erat Septimii Severi, ut est apud Statium Papinium libr. 4. Silv. 5. ad finem:

Sed rura cordi sæpius, & quies
Nunc in paternis sedibus, & solo
Vejente.

6. In eodem *Vejente* agro Villas loquitur magni suo seculo fuisse momenti Horatius, apud quem libr. 2. Epist. 2.

Emptor Aricini quondam, Vejentis & arvi
Emptum cœnat olus.

7. In

7. In Vejentano via Flaminia ad nonum lapidem Villa fuit Liviæ, Augusti uxoris, *Ad Gallinas* vocata. Sueton. Galba cap. 1. *Liviæ olim post Augusti statim nuptias Vejentanum suum revisenti, prætervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri rostro tenentem, ita ut rapuerat, demisit in gremium: cumque nutriri alitem, pangique ramulum placuisset, tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa ad Gallinas vocetur*. Dissentit non leviter ab hac narratione C. Plinius libr. 15. cap. ult. *Liviæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæsam: intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum, onustum suis baccis. Conservari alitem, & sobolem jussere aruspices, & ramum eum seri, ac rite custodiri: quod factum in Villa Cæsarum, fluvio Tiberi imposita, juxta nonum lapidem, Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas*. Uter rectius, eruditi facile judicent.

8. Est & Liviæ ejusdem *sub Apennino* in Etruria Villa, alia certe a priori, quippe cum Apenninus eam Flaminiæ viæ partem non attingat. Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 131. *Sub Apennino, in Villa Liviæ uxoris Cæsaris, ingenti motu terra intremuit*. Sed ubi hæc Villa fuerit, aut quomodo vocaretur, inquirendum amplius.

9. In *Janiculensi* Villa fuit L. Petilii Scribæ. T. Livius 4. Decad. libr. 10. *Eodem anno in agro L. Petilii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos fere pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis: literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat: in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, Regem Romanorum sepultum esse: in altera libros Numæ Pompilii inesse*.

10. In eodem *Janiculensi* Villa erat cum hortis M. Valerii Martialis, cognomento *Coqui*, ut Laurentius Ramiresius ex Joanne Saresberiense, & Ælio Lampridio in Alexandro Severo. Sic ergo ipse libr. 4. Epig. 64.

Juli, jugera pauca Martialis,
Hortis Hesperidum beatiora,
Longo Janiculi jugo recumbunt.

11. In *Falisco* Villa fuit Anniani Poëtæ. A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Annianus Poëta in fundo suo, quem in agro Falisco possidebat, agitare erat solitus vindemiam hilare atque amœniter*.

12. In eodem *Falisco* Villa fratrum Vejanorum, M. Terentius Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 16. *Duo milites se habuisse in Hispania fratres Vejanos ex agro Falisco locupletes, quibus cum a patre relicta esset parva Villa, & agellus non sane major jugero uno, hos circa Villam totam alvearium fecisse, & hortum habuisse*.

13. In *Ocriculano* Villa nominatur P. Clodii, ejus, qui Tribunus Plebis, Ciceronem in exilium expulit, & a T. Annio Milone fuit interem-

teremptus. Cicero in Miloniana: *Arma in Villam Otriculanam devecta Tiberi*. Corrigendum est omnino: *In villam Ocricolanam;* quod in ea voce mendum apud alios plerosque auctores dixi hoc libro supra cap. 49.

14. In *Ocriculano* altera fuit Villa Pompejæ Celerinæ, Socrus C. Plinii Junioris, ut habetur libr. 1. apud eundem, Epist. 4.

15. In *Sutrino* Villas fuisse apparet ex Pauli J.C. verbis libr. 15. ad Plautium, uti refertur l. 35. ff. de servitutib. præd. rusticor. *Hi qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sint.*

16. Mæcenatis Villam *Mæcenatianam* vocat Plinius libr. 14. cap. 6.

17. Villam in Tuscia habebat *Messalla*, qui Præfectus Prætorio ævo Theodosii Senioris Hispani. Erat autem ea Villa prope *Thermas Tauri*, ut ex eleganti narratione Rutilii Numatiani apparet libr. 1. Itiner.

Hæc quoque Pieriis spiracula comparat antris
Carmine Messallæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poëma sacris.
Hic est a primo seriem qui consule ducit,
Usque ad Publicolas si redeamus avos.
Hic & Præfecti nutu Prætoria rexit,
Sed menti, & linguæ gloria major inest.
Hic docuit, qualem poscat facundia sedem,
Ut bonus esse velit, quisque disertus erit.

18. In Tuscia Villa *Sejani;* sed ubi fuerit, non exprimitur: nisi credibile sit, in *Vulsiniensi* eam fuisse; erat enim Sejanus Vulsiniis oriundus, ut supra hoc opere a me est explicatum. Hujus Villæ mentio apud Labeonem J.C. *libr.* 2. *ex posterioribus*, ut refertur a Javoleno J.C. l. 40. ff. de condit. & demonstrat. *Si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Sejanum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Sejanum dato.* Sed & Marcellus J.C. l. 23. ff. de Legat. 2. *Lucio Titio fundum Sejanum, vel fundi Sejani usufructum lego.* Sed talia exempla familiaria sunt Jurisconsultis.

19. Plinii Cæcilii Junioris Villa Etrusca sæpe ab eodem memoratur, ac describitur libr. 4. Epist. 6. *Tusci grandine excussi*. Et libr. 5. Epist. 6. *Cum audisses me æstate Tuscos meos petiturum*. Et eodem libr. Epist. 18. *Ego in Tuscis & venor & studeo*. Et libr. 9. Epist. 15. *Perfugeram in Tuscos, ut omnia ad arbitrium meum facerem; at hoc ne in Tuscis quidem*. Et eod. libr. Epist. 35. *Quæris, quemadmodum in Tuscis diem æstate disponam*. Et eod. libr. Epist. ult. *Scribis, pergratas tibi fuisse epistolas meas, quibus cognovisti, quemadmodum in Tuscis otium æstatis exigerem*. Fuit autem hæc Villa ad Tibridis ripam, non longe Tiferno Tiberino, ut supra hoc libro est dictum: tu vide cap. 88.

20. In *Alsiensi* Villa fuit Virginii Rufi. C. Plin. libr. 6. Epist. 10. *Cum venissem in socrus meæ villam Alsiensem, quæ aliquando Rufi Virginii*

ginii fuit, ipse mihi locus optimi illius, & maximi viri non sine desiderio dolorem renovavit. Consule historicos ævi illius.

21. In eodem *Alsiensi* Villa fuit Pompejæ Celerinæ, socrus ejusdem Plinii Junioris, ut locus proxime allatus ostendit.

22. In eodem rursus agro *Alsiensi* Villa fuit M. Æmilii Porcinæ. Valer. Maxim. libr. 8. cap. 1. *Admodum severæ notæ & illud populi judicium, cum M. Æmilium Porcinam a L. Cassio accusatum crimine nimis sublime extructæ Villæ in Alsiensi agro, gravi multa affecit.* Nec de ea re alibi.

23. *Prope Vadimonis Lacum* in Etruria Villa fuit Fabati, prosoceri C. Plinii Junioris, ut ipse prodit libr. 8. Epist. 20.

24. In litorali Tuscia, ad mare Inferum *Centumcellis* Villa fuit Trajani Imperatoris, ubi ille amœnissimo loco pulcherrimum portum extruxit, ut describit idem Plinius Junior libr. 6. Epist. 30. Tu vide, a me supra hoc libr. cap. 31. exposita.

25. In *Statonensi* Villam cum Leporario fuisse discimus ex M. Terentio Varrone libr. 3. Rei Rust. cap. 12.

26. In *Tarquiniensi* Villam habebat Q. Fulvius Lippinus, *in quo sunt inclusa jugera quadraginta*. M. Varro ibidem loci, & Plinius Senior ejusdem meminit cum præclaro elogio libr. 8. cap. 52. *Vinaria horum ceterorumque silvestrium primus togati generis invenit Fulvius Lippinus, qui in Tarquiniensi feras pascere instituit, nec diu imitatores defuere L. Lucullus, & Q. Hortensius.*

27. In agro *Arretino* Villam volunt fuisse T. Pomponii Attici. Fl. Blondus Etruria Illustrata pag. 56. *Cornelius Nepos in Attici Pomponii vita, quod ad Arretii dignitatem facit, Atticum ipsum dicit prædium in Arretino possedisse, quod Cæcilianum sit appellatum.* Falsum hoc omnino, & egregie imponit Blondus, neque tale quippiam in ea vita habetur; quin imo contra Cornelius Nep. hæc ibi cap. 14. *Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut sumptuosam Villam maritimam, neque in Italia, præter Ardeatinam, & Nomentanam.* Et fortassis sane Codex Cornelii, quo ille usus, pro *Ardeatinam* habebat *Arretinam*. At illud, quod sequitur, quo fonte? *Quod Cæcilianum appellatur;* nam in illo scriptore nihil simile, nisi quod in fine: *Sepultus est juxta viam Appiam ad quintum lapidem, in monimento Q. Cæcilii avunculi sui.* Si verum fuisset, Villam aliquam, sive monimentum *Cæcilianum* inde sequi inferendum; at illa tamen non in Etruria, agro Arretino, sed in Latio, in quo notum est, viam esse Appiam.

 Insu-

Insulæ Etruscæ in utroque mari: primum Ilva: ferri fodinæ, ferri usus, & strictura.

CAP. CXX.

ITa se continens habet. Sequuntur Insulæ, quæ ab omni rerum in Europa gestarum, aut historiarum memoria, Etruscæ ditionis fuisse comperiuntur; ideoque *Tyrrhenicæ* a Græcis, a Latinis *Etruscæ* nuncupantur. Diodor. Sicul. libr. 5. Histor. pag. 294. Appianus Alexandrinus in sua ad historiam præfatione pag. 3. totius Orbis celebriores Insulas enumerat, & in his sunt νῆσοι Τυῤῥηνίδες, *Insulæ Etruscæ*. Prima quarum est *Ilva*, semper Tusciæ adnumerata, licet Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 49. *Ilvates Ligurum* posuerit: quod certe de primis incolis intelligendum, vel locus ipse ostendit. Latinis Geographis, uti & Γλῶα Ptolemæo, at aliis est Αἰθαλία, *Æthalia*, vernacule *Elba*, ut notat Leander Albertus.

Ilvam reddunt celebrem, ante Romanum Imperium, tria: Argonautarum eo appulsus, & mora: auxilia Æneæ contra Turnum præstita: ac Romanis subministratum vena incredibili ferrum. Argonautas certe in hoc mare Inferum descendisse, supra hoc opere est plene probatum. Hanc Insulam appulisse, & vestigia sui adventus, dum Medeæ invitatricem Circen quærerent, reliquisse, Auctor libri de Mirabilium Auscultatione, sive Aristoteles, sive alius, diserte eo opere pag. 882. testatur: locus non est ad manum. Ex Eridano in sinum hunc maris Tusci descenderat navis Argo: in Eridanum per *Acylum* fluvium, ut testatur Nicephorus Callistus libr. 7. Hist. Ecclesiast. cap. 50. quin imo *Æetes portus erat Tusciæ*, sive Αἰήτης, ubi Jasonem & Medeam Circe expiavit, cum Argonavis eo appulisset. Isaacius Tzetzes in Lycophronem. Meminit Valerius Flaccus libr. 2. Argonaut.

Phasis, & Æetes, Scythicique pericula ponti.

Argumenta appulsus eo Argonautarum sunt portus commodus, & lapilli litorales, quibus Græci corpora solebant perpolire. Apollon. Rhodius libr. 4. Argonautic. v. 654.

Στοιχάδας αὖτε λιπόντες, ἐς Αἰθαλίην ἐπέρησαν
Νῆσον, ἵνα ψηφῖσιν ἀπωμόρξαντο καμόντες,
Ἱδρῶ ἅλις: χροιῇ δὲ κατ' Αἰγιαλοῖο κέχυνται.
Ἴκελοι, ἐν δὲ σόλοι καὶ τεύχεα θέσκελα κείνων
Ἐν δὲ λιμὴν Αργῷος ἐπωνυμίην πεφάτισαι.
Καρπαλίμως δ' ἔνθένδε δ' ἐξαλὸς οἶδμα νέοντο
Αὐσονίης ἀκτὰς τυρσηνίδας εἰς ὁρόωντες
Ἶξον δ' Αἰαίης λιμένα κλύτον.

Stæcha-

Stæchades postea linquentes, ad Æthaliam delati sunt Insulam, ubi lapillulis abstergebant fessi sudorem diligenter, colori vero lauris sunt similes, inde disci & arma insignia illorum, indeque portus Argous cognomine dictus. Illico vero inde per maris æstum navigabant, Ausoniæ litora Tyrrhena aspicientes, appulerunt Ææ ad portum nobilem. Quis hic portus sit Etruriæ, nec Geographi exponunt, nec ego conjectura assequor. Eandem esse *Æthaliam*, ac hanc nostram *Ilvam*, congruunt doctiores, ut habetur apud Petrum Victorium libr. 19. Variar. Lection. cap. 10. Celeberrima olim, atque etiamnum hodierna tempestate ferri fodinis. Julius Solinus cap. 8. Polyhistor. *Dicamus ferri feracem Ilvam*. Plena manu Plinius satisfacit libr. 3. cap. 6. *Ilva cum ferri metallis, circuitu centum millia, a Populonia decem, a Graecis Æthalia dicta*. Idem Plinius apud Servium Honoratum ad libr. 10. Æneid. *Dicit Plinius Secundus, cum in aliis regionibus effosis metallis terræ sint vacuæ, apud Ilvam hoc est mirum, quod sublata renascuntur, & in iisdem locis effodiuntur*. Hic locus Plinii non extat hodie in illis Plinianis operibus, quæ circumferuntur; sed est alius locus apud eundem libr. 34. cap. 14. *Ferri metalla ubique propemodum reperiuntur, quippe Insula Italiæ etiam Ilva gignente*. Dixit in Commentario ad Fr. Petrarcham Nicolaus Erythræus. Fœdissime corruptus est Æthicus in Cosmographia: *Oceani occidentalis famosæ insulæ sunt* (inquit) *Hyberus, Mevania, Britannia, Heboso, Balearis minor, Corsica, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici, Histrici, Matronæ, Fiotiæ, Martianæ, Juliæ, Smingaule*. Deposita sunt, & immedicabilia: si tamen locus conjecturæ, putarim reponendum, pro *Hibero*, qui amnis est Hispaniæ notissimus, *Hiberne*, ut Claudian. Paneg. de 4. Consul. Hon.

. . . . *flevit glacialis Hiberne*.

Pro *Mevania*, quæ pars est Umbriæ, partis Tusciæ, restituo, *Mona*, quæ Druidum sedes antiquissima. Pro *Heboso*, qui nullibi terrarum locus est, quod sciam, legendum *Ebusus*, uti infra dicam. Pro *Illyricum*, non Illyrici in Danubio insulas, ut indocte somniat Josias Simlerus; sed *Igilium*, sive *Egilium*, aut *Iginium*, ut mox parebit. Pro *Noricum*, repone *Norenses*, qui maritimi in Insula Sardinia populi. Plin. libr. laudato cap. 7. *Smingaule* monstrum est; non nomen regionis, insulæ, aut loci: putarim restituendum *Strongyle*, quæ tertia est Æoliarum Insularum, ut inter omnes Geographos convenit Cornelius Severus in Ætna:

Insula, cui nomen facies dedit ipsa rotunda.

Juliæ etiam corrupte, lego *Ilva*, transpositis quibusdam elementis. Audienda descriptio ex Itinerarii libr. 1. Rutilii Numatiani Galli:

Occurrit chalybum memorabilis Ilva metallis,
Qua nihil uberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior strictura camino,
Nec quæ Sardonio cespite massa fluit.

Plus

Plus confert populis ferri fœcunda creatrix,
Quam Tarteſſiaci glarea fulva Tagi.
Materies vitiis aurum lethale parandis.
Auri cæcus amor ducit in omne nefas.
Aurea legitimas expugnant munera tædas,
Virgineoſque ſinus aureus imber emit.
Auro victa fides munitas decipit urbes,
Auri flagitiis ambitus ipſe furit.
At contra ferro ſquallentia rura coluntur,
Ferro vincendi prima reperta via eſt.
Secula ſemideum ferrati neſcia Martis
Ferro crudeles ſuſtinuere feras.
Humanis manibus non ſufficit uſus inermis
Si non ſunt aliæ ferrea tela manus.

Quem locum eo libentius adſcripſi totum, quod Aurel. Caſſiodorus videatur diſerte ex iſto uſum ferri legitimum expreſſiſſe libr. 3. Epiſt. 25. *Ferrarias prædictæ Dalmatiæ cuniculo te veritatis jubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollities, & igne decoquitur, ut in duritiem transferatur. Hinc auxiliante Deo defenſio patriæ venit: hinc agrorum utilitas procuratur, & in uſus humanæ vitæ multiplici commoditate porrigitur: auro ipſi imperat, & ſervire cogit locupletes pauperibus conſtanter armatis. Convenit itaque hanc ſpeciem diligenti indagine rimari, per quam & nobis lucra generantur, & hoſtibus procurantur exitia.* Idem libr. 12. Epiſt. 5. *Arripiant ferrum, ſed unde agros excolant: ſumant cuſpides, boum ſtimulos, non furoris.* Sed ut nobiliſſimum ferrum Rutilius Gallicum aut ex Ilva Inſula; ita Clemens Alexandrinus libr. 2. Pædag. cap. 3. Ἰνδικὸν σίδηρον, *Indicum ferrum* facit. Porro & ad eruendum ferrum, & liquefaciundum damnati, addictique & deſtinati, quod Ulpianus libr. 18. ad Sabinum dixit, *inquirere ferri fodinas*, quod erudite dicitur *ad ferrum damnari*. Aliud vero eſt Σιδήρῳ, καὶ θηρίοις ἐν τοῖς θεάτροις, ut ait Joſephus libr. 6. Bell. Judaic. cap. 44. *Ferro & beſtiis in theatris* obiici aut conſumi: quod invenies etiam apud Fereulphum Lexonienſem Tom. 2. Chronic. libr. 1. cap. ult. nihil enim aliud id eſt, quam gladiatoribus ferro armatis concurrere inermes, uſque ad internecionem. Sueton. Nero cap. 12. Revertor ad Ilvam, quam Strabo libr. 2. pag. 84. aliam ab Æthalia facit: Πρόσγειαι δὲ Αἰθαλία τε, καὶ Πλανασία, καὶ Ἴλβα, καὶ Πιθήκουσαι, καὶ Προχύτη, καὶ Καπρέαι, καὶ Λευκασία, καὶ ἄλλαι τοιαῦται. *Prope continentem Æthalia, & Planaſia, & Ilva, & Pithecuſæ, & Prochyta, & Capreæ, & Leucaſia, & aliæ ſimiles.* Libro tamen 5. ferri Ilva effoſsi, ſed, ut elaboretur, extra delati, mentionem invenies: ubi utitur voce συλλιπαίνεσθαι, quod eſt *cogi in ſtricturam*, ſive *maſſam fieri*. M. Varro apud Servium Maurum: *Naſcitur quidem in Ilva ferrum; ſed in ſtricturam non poteſt cogi, niſi tranſvectum in Populoniam, Tuſciæ civitatem.*

tem. Ideo supra Rutilius ea voce usus, ut & Priscianus in Periegesi:

Decoquat in massas fervens strictura secures.

P. Virgil. libr. 8.

.... *striduntque cavernis*
Stricturæ chalybum.

Idem de Ilva libr. 10.

..... *ast Ilva trecentos*,
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.

Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Non totidem Ilva viros, sed lectos cingere ferrum
Armarat patrio, quo nutrit bella, metallo.

Etruriæ Insula Pityusa, seu Ebusus, saccari inventione celebris.

CAP. CXXI.

M. Mineus Martianus Capella, libr. 6. de Insulis Tyrrheni maris, epigraphen ponit, deinde eas enumerat: *Ebusum*, *Baleares*, *Colubriam*, *Metinam*, *Stoechades*, *Corsicam*, *Planasiam*, *Urgonem*, *Caprariam*, *Igilium*, *Palmariam*, *Sinopiam*, *Pontias*, *Pantadatariam*, *Prochytam*, *Inarimem*, *Capreas*, *Leucotheam*: de quibus ago ordine.

1. Ac primum de *Ebuso* Æthicus capite proxime præcedenti correctus. Strabo libr. 2. pag. 84. Ἔβυσος Græcis est, interdum βόσος. Ptolemæo est Ἔβυσσος; sed forte librariorum est error. Sil. Italic. libr. 3.

Jamque Ebusus Phœnissa movet, movet Artabus arma
Alcide.

De ea sic Martian. Capella loco laudato: *Transeo Pityusas, a silva pinea memoratas, quæ nunc Ebusus appellatur*. Locus est corruptus indubie; nam cum duæ fuerint *Pityusæ* nomine Insulæ, una harum *Ebusus*, altera *Ophiusa* dicta. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Insulæ per hæc maria, prima omnium Pityusæ a Græcis dictæ, a frutice pineo, nunc Ebusus vocatur, utraque civitate fœderata*. Et hic quoque aliquid deest; nam cum duas Insulas dicat Pityusas vocatas, & utramque civitate fœderatam, unam solum nominat Ebusum.

Multa de ea memorabilia. Terra ejus fugat serpentes, nec cuniculos gignit. Plinius loco laudato, & libr. 8. cap. 58. & libr. 34. cap. ult. *Ebusitana terra serpentes necat*. Denique saccarum ibi credunt inventum, cujus apud veteres aliquis fane, sed non tam frequens, atque est

est hodie, usus erat. Galenus apud Joannem Brodæum libr. 4. Miscellaneor. cap. 22. Et Statius libr. 1. Silv. ult.

Quod ramis pia germinat Damascus,
Et quas præcoquit Ebusia cannas,
Largis gratuitum cadit rapinis.

Etrusci maris Insulæ aliæ, raptim percursæ: Baleares a Pisanis superatæ: Colubraria, Metina, Stoëchades, Corsica, Planasia, exilii locus, & Monachorum sedes, Gorgon, Caprariaque, Igilium, Pandataria, Procbyta, Inarime, Capreæ, Gallinaria, ac de iis singularia.

CAP. CXXII.

Celebratissimæ sunt maris Tyrrhenici Insulæ *Baleares funda bellicosæ*, ut loquitur Plinius libr. 3. cap. 5. *Gymnasias* vocat Aristoteles libr. de Mirab. Auscult. pag. 879. Et Martian Capella. Celebres inventione fundæ. Plinius jam laudatus: & in exercitu Romano *Baleares funditores* sæpissime apud Livium, & fortasse nomen ἀπὸ τῦ βαλλεῖν, a jaculando sit impositum. Polyb. libr. 3 Histor. pag. 188. fusissime auget conjecturam, quod Ptolemæo sint Βαλλιάριδες, *Balliarides*. Βαλέριδες, *Balerides* habet Strabo libr. 3. pag. 115. Βαλιαρίδες, *Baliarides* apud Stephanum. Eædem Χοιράδες, *Chœrades* ab Apollonio Rhodio vocatas notat Gerbelius, & Timæus Historicus apud Isaacium Tzetzem in Lycophronem. Primi hominum tunicas prætextas gestasse dicuntur, & circa caput tres fundas habentes, discincti in aciem exibant. Philetas Epigrammatarius in *Hermenia* apud Strabonem libr. 3. pag. 116. *Piratica rabie corruperant maria*. L. Flor. libr. 3. cap 8. *Bocchoris Regnum frugibus a cuniculis exesu*. Jul. Solin. cap. 36. *Major, minorque parvo a se spatio secernuntur*. Pomp. Mela libr. 2. cap. ult. Vet. Glossogr. MS. *Balearicus, sagittator, fundibularius, balea, funda*. M. Junius Philargyrius ad libr. 1. Georg. v. 309. *Balearis fundæ, quia apud Insulas Baleares fundarum usus repertus est: & Insulæ Baleares primum Gymnesiæ dictæ* (Lege ex omnibus, quos supra Græcos Latinosque citavi, *Gymnasiæ*) *post vero, cum a Græcis occupatæ sunt, quia cum lapidibus fundæ rotantes submoverent adversarios, quas incolebant παρὰ τὸ βάλλειν, Baleares appellant*. Ad eundem

dem locum Servius Honoratus Maurus: *Balearis fundæ, Hispanicæ, a Balearibus Insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda*. Hispanicam vocat a vicinia; revera enim ditionis Etruscæ erant, & inter maris Tyrrheni, seu Tusci Insulas Geographi eas ponunt. Mentio frequens apud Poëtas. Virgilius loco laudato:

. . . . . *Balearis verbera fundæ*.

Stat. Papin. libr. 1. Thebaid.

. . . . . *fundæ Balearis habenas*.

P. Ovid. libr. 2. Metamorph.

Non secus exarsit, quam cum Balearica plumbum
Funda jacit.

Sidon. Apollinar. carm. 23. v. 244.

Non fundis Balearibus rotata
Unquam sic liquidos poli meatus
Rupit plumbea glandium procella.

Sil. Italic. libr. 1.

Hic crebram fundit Baleari verbere glandem.

Et libr. 3. Punicor.

Fervida bella ferens Balearis, & alite plumbo.

Et libr. 9. Idem:

Et torto miscens Balearis prælia plumbo.

Hæ Insulæ sub annum salutis 1108. Paschale II. Pontifice summo suadente, infidelibus extortæ, Reginaque majoris cum filio Pisas devecta, ut pius Pisanorum triumphus, ita & gloriosus loquitur. Eorum autem, qui eo in bello obiissent, Pisanorum tumulus est in æde D. Victoris Massiliensis, cum Epitaphio honoratissimo, quod vide apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. Commentar. pag. 125. & alibi dicam.

3. *Colubraria*, *Metina*, quæ & *Blascon*, item *Stoechades*, paulo sunt remotæ a litore nostræ Etruriæ, ideo & alienæ a nostro proposito. Videantur Plinius, Mela, Solinus, Ptolemæus, Strabo, Martianus Capella locis laudatis.

Plus operæ ponendum esset in *Corsica*, sive *Cyrno*, ut Geographi volunt; sed ab instituto est paulo alienum. L. Seneca in Epigrammatis:

Corsica, quæ Grajo nomine Cyrnus eras.

Ea & Κορσὶς apud Stephanum libr. περὶ πόλεων; sed & Τυρὶς, ut vult Scholiastes Callimachi. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Sat. 5. v. 91. *Corsica Insula, in Tyrrheno mari posita*. Servius Maurus ad Eclog. 9. *Taxus venenata arbor est, quæ abundat in Corsica. Hæc autem Insula Græce Cyrne dicitur, a Cyrno Herculis filio, unde fecit hanc derivationem, Cyrneas taxos, idest Corsicanas, quibus apes pastæ, amarissima mella faciunt*. Præter Geographos, mentio mellis Corsici apud M. Martialem libr. 9. Epigr. 27. Et libr. 11. Epigr. 43. Omnia animalia fera in ea esse, reprehenso Timæo, docet Polybius libr. 12.

Histor. pag. 654. Poëtice describit Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerar.

Incipit obscuros ostendere Corsica montes,
Nubiferumque caput concolor umbra levat,
Sic dubitanda solet gracili vanescere cornu,
Defessisque oculis Luna reperta latet.
Hæc ponti brevitas auxit mendacia fama,
Armentale ferunt quippe natasse pecus,
Tempore Cyrnæas quo primum venit in oras,
Forte secuta vagum femina Corsa bovem.

4. Sequitur *Planasia*, ut ait Martianus Capella libr. 6. *Fallax navigantium, mentiensque propinquitas*. Strabo libr. 2. pag. 84. Cosmographos omitto, & Joannis Poldi ignaviam ineruditam transeo, qui in Historia Nemausensi *Planasiam* Plinii, aliorumque Scriptorum, urbem facit in mediterranea Gallia ad Rhodanum, cui hodie nomen *Pons Sancti Spiritus*; at Planasia, secundum omnes, maris Tyrrhenici est Insula, cum tamen urbs ea in continenti sit, ac tridui itinere a mari absit. Rectius Thomas Fazelus prioris Decadis de Reb. Sicul. libr. 1. *Palmarolam* credit. Insula ea exulibus sedes consueta; nam Augustus Agrippam eo relegavit. C. Tacit. libr. 1. Annal. *Nam senem Augustum devinxerat, adeo ut nepotem unicum, Agrippam Postumum in Insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium, & robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum*. Et eodem libro, paucis interjectis: *Rumor incesserat, Augustum electis consciis, comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum, ad visendum Agrippam*. Eadem narrantur a Dione Coccejano libr. 55. in fine. Ubi τὴν Ἰουλίαν ὡς μητρυιὰν διέβαλλεν, *Juliam ut novercam aspernabatur*; atqui Julia erat mater, quam non est verisimile, illum aut voluisse, aut debuisse aspernari. Potior ergo lectio τὴν Λιβίαν, *Liviam*, sane enim Livia in totam Augusti familiam novercali odio femina, & ob id merito ab Agrippa ea contempta, aspernataque. Errat pueriliter Vetus Juvenalis Scholiastes ad Sat. 6. v. 156. *Dedit hunc Agrippa sorori. Juliam neptem Augusti significat, quæ nupta Æmilio Paulo, cum is majestatis crimine periisset . . . . . a barbaro relegata est, post revocata, cum semet vitiis addixisset, perpetuo exilio damnata est. Supplicio hujus Agrippa frater propter morum feritatem in Siciliam ab Augusto relegatus, post cujus mortem jussu Tiberii est interfectus*. Duplex error, nec ferendus; nam Agrippa non fuit in Siciliam relegatus, sed Planasiam, ut jam dictum est: neque Agrippa ille, de quo Juvenalis loquitur, nepos fuit Augusti, sed Rex Judæorum, qui regnum post excessum Tiberii adeptus est, ut ex Josepho libr. ult. Antiquitat. Judaicar. notat Joannes Britannicus.

Huic succedit *Gorgon*, sive *Urgon*. Martiano Capellæ loco toties laudato appellatur *Urgo*. Stephano est Ὄργων, νῆσος Τυῤῥηνίας. *Orgo, Insula Etruriæ*. Apud Plinium libr. 3. cap. 6. *Orgon*, *Urgo*; sed & *Gorgona*,

gona, ut observat Hermolaus Barbarus in Castigationib. Plinian. Pompon. Mela libr. 2. cap. ult. *Urgo, Ilva, & Capraria*. Ptolemæo Ὄργων νῆσος, *Orgon Insula*. Hæc, sicut Capraria, locus erat Religiosorum, sive Monachorum, qui solitudinem illarum amantes, plurimas ædes Deo ibi erexerunt, & cum exemplo Deo rite famulati. Et Etruscæ olim eas fuisse ditionis, probat D. Gregorii rescriptum ad Venantium Lunensem Episcopum, ut recitat Gratianus in Decreto, Distinct. 50. cap. 10. D. sane Gregorius meminit sæpe, ut libr. 1. Epist. 50. *De Horosio Abbate, in Gorgona Insula*. Et paulo infra: *Cui præfato Horosio injunximus, ut in Insulam Gorgonam pergat*. Et paulo post: *Ut experientia tua faciat, ut ex utraque re, idest vel providendo in Corsica monasterio, vel corrigendis monachis in Gorgona, non nostra, sed voluntati omnipotentis Dei parere festines*. Idem libr. 4. Epist. 49. *Accedens ad Gorgonam Insulam fraternitas vestra discutias, id quod ad nos de Saturnino presbytero est perlatum*. Et eodem libr. Epist. 60. *Sed eum in Insula Gorgona, & Capraria sollicitudinem de monasteriis gerere, & in eo, in quo est, statu, sine cujusquam adversitate manere permittimus*. Rutil. Numatian. loco laudato etiam de monachis:

Assurgit ponti medio circumflua Gorgon,
Inter Pisanum Cyrniacumque latus.
Adversus scopulos damni monimenta recentis
Perditus hic vivo funere civis erat.
Noster enim nuper juvenis majoribus amplis,
Nec censu inferior, conjugiove minor,
Impulsus furiis, homines, divosque reliquit,
Et turpem latebram credulus exul agit.
Infelix putat illuvie cælestia pasci,
Seque premit læsis sævior ipse Deis.
Nunc rogo deterior Circæis secta venenis,
Tunc mutabantur corpora, nunc animi.

Impius, & Ethnicus, Gentilique superstitioni addictus monasticam vitam exagitat: nec mirum; cum furias Infernus nostro hoc ævo emiserit, quæ totum clericalis dignitatis splendorem, non dicam monachorum instituta, ab Apostolorum repetita temporibus, immaniter atque sacrilege insectentur. O mea Scotia! Christiano olim orbi pietatis Pharus, nunc impuritatis hæreticæ altrix: tu monachos sanctos truculenter trucidasti: tu Ecclesiastici honoris apices jugulasti; sed veniet tempus: & o Deus! meliora.

Ad *Caprariam* venio, de qua Gregorius Pontifex proxime supra. Eam *Ægilem* vocant Geographi, forte a Caprarum multitudine. Ea etiam inter Fortunatas reponitur, *grandibus lacertis referta*, ut habet Plinius libr. 6. cap. 32. nisi alia sit illa ab hac nostra. *Ægilion* vocat Martianus Capella libr. 6. pag. 239. Rutil. libr. 1. Itiner.

Processu pelagi jam se Capraria tollit,
Squallet lucifugis insula plena viris.
Ipsi se monachos Grajo cognomine dicunt,
Quod soli nullo vivere teste volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verentur;
Quisquam sponte miser, ne miser esse queat.
Quæ nam perversi rabies tam stulta cerebri,
Dum mala formides, nec bona posse pati?
Sive suas repetunt ex fato ergastula pœnas;
Tristia seu nigro viscera felle tument.
Sic nimiæ bilis morbum assignavit Homerus
Bellerophonteis sollicitudinibus.
Nam juveni offenso sævi post tela doloris
Dicitur humanum displicuisse genus.

Impii hominis amentiam de Christianam pietatem sequutis monachis, damnat, ac eleganti refellit stylo D. Paulinus Epist. ad D. Ausonium:

. . . . licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante Sophorum
Pro studiis Musisque suis, ut nunc quoque castis,
Qui Christum sumpsere animis, agnare frequentant,
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in avia versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant, strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis, & amore salutis abhorrent.

Ex homine tamen, ethnicam impietatem secuto, satis constat, etiam primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus, monasticæ vitæ regulam strictam admodum, ac difficilem observatu fuisse, brevis somnus, isque in cespite. Reg. Monach. cap. 32. D. Hieronym. in Ezechielem cap. 41. Petrus Arvernus Venerabil. libr. 3. cap. 20. D. Paulin. libr. 4. de S. Martino:

At si quando brevi cessissent lumina somno,
Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem.

Sidon. Apollinar. Carm. 16. v. 96.

Succinctos gelido libantem cespite somnos
Anachoreta tremit.

Quare monachi extra mundum positi censebantur. Recte Sidonius idem libr. 9. Epist. 9. *Istius mundi bis peregrinus*. *Peregrinari* enim *a seculo* monachus dicitur. Sulpicius Severus in Dial. Faustus in Homilia de S. Maximo. *Stupebat in sinu suo patria civem suum peregrinari, & intra*

intra fines proprios novæ conversationis legibus exulare. Eucher. Homil. 4. de Epiphan. *Nos illi laudabiles eremitæ, qui extra mundum nos credimus, mundum intra nos inclusum tenemus*. Et eadem verba sunt repetita Homilia 4. ad Monachos.

Ob eam causam nec inter clericos monachi primis seculis numerati, quod aliis observatum scio, eruditissimis Joanni Savaronio, & Hieronymo Bignonio. Justinian. Aug. l. 52. C. Episc. & Cleric. *Sancimus monachos, licet non sint clerici, habere immunitatem*. Unde in Can. 4. Synodi Chalcedon. *prohibentur secularibus se aut ecclesiasticis negotiis immiscere*; quia nec seculares, nec clerici. Et in eadem Synodo Can. 8. *Non depositione, ut clerici, sed excommunicatione, ut laici, puniuntur*. Et in Synodo Ticinensi circa Annum 877. *Laici & monachi perpetuo anathemate feriantur*. Qui locus extat apud Continuatorem Historiæ Franciæ Aimon. libr. 5. cap. 35. Div. Hieronym. Epist. ad Heliodorum de laudib. Vitæ Solitariæ, & inter ejusdem opera Epistola est Epiphanii ad Joannem Hierosolymitanum Episcopum, in qua presbyter ordinatur, qui *monachis Syriæ sacramenta exhibeat*. Et Siricius Pontifex circa Annum 385. Epist. 1. cap. 23. *Licentiam monachis, morum probitate spectatis, concedit, ut ad clericatum promoveantur*.

Hæc primis seculis observata; at deinceps omnia virtutum semina monasteriis inclusa, ac nullæ alibi scholæ. Euseb. libr. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 10. Eucherius Epist. ad Salonium de quæstionibus veteris & novi Testamenti. Concil. Gangrense Can. 5. & ex eo Burchardus libr. 2. cap. 156. *Dignum est, ut filios suos donent ad scholas, sive ad monasteria*. Can. 12. Quæst. 1. Concil. Cabillon. Can. 3. Concil. Namueten. Can. 9. Gregor. Turonen. libr. 1. de Miracul. cap. 76. Et in historia S. Patrocli. Lupus Ferrarien. Epist. 1. & Epist. 46. Carolus Magnus libr. 1. Capitularii cap. 72. O deplorandam popularium meorum calamitatem! O incredibilem ingeniorum jacturam! Hæretica rabies monasteria omnia, piorum censu fundata, virtutis sacraria, ante annos septuaginta funditus excidit, ferroque flammisque evertit, præclaraque ingeniorum omnis ætatis monimenta cum religionis dedecore abolevit. Sed pergo.

Sequitur *Igilium* Insula, cognomento *Dianium*: forte a Dianæ fano ibi structo; sed non affirmo. Ejus elegantissima, & historica descriptio apud Rutilium Numatianum libr. 1. Itinerarii:

Eminus Igilii silvosa cacumina miror,
Quam fraudare nefas laudis honore suæ.
Hæc proprios nuper tutata est insula saltus
Sive loci ingenio, seu domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obstitit armis,
Tamquam longinquo dissociata mari.

Hæc

Processu pelagi jam se Capraria tollit,
Squallet lucifugis insula plena viris.
Ipsi se monachos Grajo cognomine dicunt,
Quod soli nullo vivere teste volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verentur;
Quisquam sponte miser, ne miser esse queat.
Quæ nam perversi rabies tam stulta cerebri,
Dum mala formides, nec bona posse pati?
Sive suas repetunt ex fato ergastula pœnas,
Tristia seu nigro viscera felle tument
Sic nimiæ bilis morbum assignavit Homerus
Bellerophonteis sollicitudinibus.
Nam juveni offenso sævi post tela doloris
Dicitur humanum displicuisse genus.

Impii hominis amentiam de Christianam pietatem sequutis monachis, damnat, ac eleganti refellit stylo D. Paulinus Epist. ad D. Ausonium:

. . . . licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante Sophorum
Pro studiis Musisque suis, ut nunc quoque castis,
Qui Christum sumpsere animis, agitare frequentant,
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in avia versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant, strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis, & amore salutis abhorrent.

Ex homine tamen, ethnicam impietatem secuto, satis constat, etiam primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus, monasticæ vitæ regulam strictam admodum; ac difficilem observatu fuisse, brevis somnus, isque in cespite. Reg. Monach. cap. 32. D. Hieronym. in Ezechielem cap. 41. Petrus Arvernus Venerabil. libr. 3. cap. 20. D. Paulin. libr. 4. de S. Martino:

At si quando brevi cessissent lumina somno,
Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem.

Sidon. Apollinar. Carm. 16. v. 96.

Succinctos gelido libantem cespite somnos
Anachoreta tremit.

Quare monachi extra mundum positi censebantur. Recte Sidonius idem libr. 9. Epist. 9. *Istius mundi bis peregrinus. Peregrinari* enim *a seculo* monachus dicitur. Sulpicius Severus in Dial. Faustus in Homilia de S. Maximo. *Stupebat in sinu suo patria civem suum peregrinari, & intra*

intra fines proprios novæ conversationis legibus exulare. Eucher. Homil. 4. de Epiphan. *Nos illi laudabiles eremitæ, qui extra mundum nos credimus, mundum intra nos inclusum tenemus*. Et eadem verba sunt repetita Homilia 4. ad Monachos.

Ob eam causam nec inter clericos monachi primis seculis numerati, quod aliis observatum scio, eruditissimis Joanni Savaronio, & Hieronymo Bignonio. Justinian. Aug. l. 52. C. Episc. & Cleric. *Sancimus monachos, licet non sint clerici, habere immunitatem*. Unde in Can. 4. Synodi Chalcedon. *probibentur secularibus se aut ecclesiasticis negotiis immiscere;* quia nec seculares, nec clerici. Et in eadem Synodo Can. 8. *Non depositione, ut clerici, sed excommunicatione, ut laici, puniuntur*. Et in Synodo Ticinensi circa Annum 877. *Laici & monachi perpetuo anathemate feriantur*. Qui locus extat apud Continuatorem Historiæ Francicæ Aimon. libr. 5. cap 35. Div. Hieronym. Epist. ad Heliodorum de laudib. Vitæ Solitariæ, & inter ejusdem opera Epistola est Epiphanii ad Joannem Hierosolymitanum Episcopum, in qua presbyter ordinatur, qui *monachis Syriæ sacramenta exhibeat*. Et Siricius Pontifex circa Annum 385. Epist. 1. cap. 23. *Licentiam monachis, morum probitate spectatis, concedit, ut ad clericatum promoveantur*.

Hæc primis seculis observata; at deinceps omnia virtutum semina monasteriis inclusa, ac nullæ alibi scholæ. Euseb. libr. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 10. Eucherius Epist. ad Salonium de quæstionibus veteris & novi Testamenti. Concil. Gangrense Can. 5. & ex eo Burchardus libr. 2. cap. 156. *Dignum est, ut filios suos donent ad scholas, sive ad monasteria*. Can. 12. Quæst. 1. Concil. Cabillon. Can. 3. Concil. Namueten. Can. 9. Gregor. Turonen. libr. 1. de Miracul. cap. 76. Et in historia S. Patrocli. Lupus Ferrarien. Epist. 1. & Epist. 46 Carolus Magnus libr. 1. Capitularii cap. 72. O deplorandam populorum meorum calamitatem! O incredibilem ingeniorum jacturam! Hæretica rabies monasteria omnia, piorum censu fundata, virtutis sacraria, ante annos septuaginta funditus excidit, ferroque flammisque evertit, præclaraque ingeniorum omnis ætatis monimenta cum religionis dedecore abolevit. Sed pergo.

Sequitur *Igilium* Insula, cognomento *Dianium*: forte a Dianæ fano ibi structo; sed non affirmo. Ejus elegantissima, & historica descriptio apud Rutilium Numatianum libr. 1. Itinerarii:

Eminus Igilii silvosa cacumina miror,
Quam fraudare nefas laudis honore suæ.
Hæc proprios nuper tutata est insula saltus
Sive loci ingenio, seu domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obstitit armis.
Tamquam longinquo dissociata mari.

Hæc

Hæc multos lacera suscepit ab urbe fugatos:
Hæc fessis posito certa timore salus.
Plurima terreno populaverat æquora bello
Contra naturam classe timendus eques.
Unum mira fides vario discrimine portum
Tam prope Romanis, tam procul esse Getis.

Pomponio Melæ est *Igivium*: hodie paululum nomine mutato, *Giglio* audit.

In eodem sinu est *Pandataria*, sive Πανδαρία, *Pandaria*, Strabone auctore libr. 2. pag. 84. *Pandateria* ubique in Tacito, nisi error sit. Hæc in Puteolano sinu celebratissima est, relegatione in eam filiæ Augusti, & uxoris Neronis. De prima C. Tacit. libr. 1. Annal. *Julia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto, Pandateria Insula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa.* Eadem Dio Coccejanus, & alii: maxime C. Sueton. Augusto cap. 65. De posteriori etiam Tacitus libr. 14. Annal. ad finem, *Insulaque Pandateria Octaviam claudit.* Sueton. Neron. cap. 35. *relegavit*, simpliciter scripsit. Ita est intelligendus L. Seneca in Octavia ad finem, ubi sic ipsa de se Octavia:

Non invisa est mors ista mihi:
Armate ratem, date vela fretis,
Ventisque petat puppis rector
Tandem Phariæ litora terræ.

Nugas agit Martinus Delrio: rescribendum, ut suadet J. Lipsius:

Pandatariæ litora terræ.

Nunc de *Prochyta*, quæ in eodem Puteolano sinu: *Prosida* hodie. Errat Servius ad libr. 9. Æneid. pag. 568. *Prochyta alta tremit; atqui hæc Insula plana est, sed epitheton de præterito traxit; nam, ut dicit Plinius in Naturali Historia, Inarimes, Insula fuit alta, quæ terræ motu diffusa aliam Insulam fecit, quæ Prochyta ab effusione dicta est, ἀπὸ τοῦ προχύσαι. Hanc Nævius in primo Belli Punici, de cognata Æneæ nomen accepisse dicit; sed Narimes nunc Ænaria dicitur, & sæpe fulguribus petitur, ob hoc quod Typhæum premat, & quia in eandem contumeliam simiæ missæ sunt, quas . . . atorum lingua Narius dicunt: ob quam causam Pithecosam etiam vocitent, licet diversi auctores varie dicant; nam alii hanc Insulam Typhæum, alii Enceladum tradunt premere: & putatur, nove dictum Inarimen, quod & singulari numero, & addita Syllaba dixerit, cum Homerus ἐν Ἀρίμοις dixerit. Lybius in libro nonagesimo quarto Inaryme in Mæoniæ partibus esse dicit, ubi per quinquaginta millia terræ igni exustæ sunt.* Locus varie est depravatus: ac primum locus Plinii longe aliter se habet libr. 3. cap. 6. *In Puteolano autem sinu Pandataria, Prochyta, non ab Æneæ nutrice, sed quia profusa ab Ænaria erat, Ænaria ipsa a statione navium Æneæ, Homero Inarime dicta, Græcis Pithecu-*

thecusa, non a simiarum multitudine, ut aliqui existimavere, sed a figlinis doliariorum. Deinde in sequentibus, lege *Pithecousam*: & *Livius*, pro *Lybius*; ejus enim opus in libros, non in Decades divisum, alibi ostensum. Ac paulo post: *in Maconiæ partibus*, non dubito, quin ad historiam legi debeat in *Mæoniæ partibus*. Juvenal. Satyr. 3. in principio:

. . . . ego vel Prochytam præpono Suburræ

Ovid. libr. 14. Metamorph. fab. 3.

Inarimen, Prochytamque legit, viridique locatas
Colle Pithecusas.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Cum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis imposta Typhoeo.

Sil. Italic. libr. 12. Punicor.

Apparet Prochyte sævum sortita Mimanta,
Apparet procul Inarime, quæ turbine nigro
Fumantem premit Enceladum, flammasque rebelli
Ore ejectantem.

Succedit in eodem litore, non longe terra *Inarime*, a Latinis sic vocata, ut supra laudati Poëtæ faciunt fidem, ac Plinius, quem reprehendit Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano, defendit Hermolaus Barbarus, licet revera Homerus ἐν Ἀρίμοις; habeat, quas duas dictiones Latini unam fecerunt, contra usum & mentem Homeri. Eustathius in locum Homeri, mox citandum. Stephanus in Ἄριμα. Martian. Capella libr. 6. *Inarime dicta a Græcis Pithecusa*. Stephano sunt Πιθηκοῦσαι παρὰ Τυῤῥηνοῖς, *Pithecusæ in Etruria*; unde apparet fuisse Etruscæ ditionis hanc Insulam. Strab. libr. 2. pag. 84. ac libr. 5. pag. 171. abunde ex Pindaro & Timæo, quos ibidem consule, qui fabulæ de Typhæo, seu Typhone, ibi fulminato, ac sepulto, rationem a soli natura deducunt, quod *sulfure plenum, flammas facile eructat, quas concepit*, quod de toto illo Campaniæ litore, usque fretum Siculum verum est. De hac vetustissimi scriptores, Artemon, Xenagoras, Harpocration, & Suidas videantur, apud Joannem Parrhasium ad libr. 3. Claudian. de Raptu, *rupitque Typhæja cervix Inarimen*. Ita Poëtæ audiendi. Homer. libr. 2. Iliad. v. 784.

Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς
In Arimis, ubi dicunt Typhæi esse cubilia.

M. Lucan. libr. 5. v. 100.

. . . ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam
Undat apex, Cumana fremens ceu saxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhæus.

Claudian. Præfat. ad Consul. 6. Honorii:

Enceladus mihi carmen erat, victusque Typhæus

Hunc

Hunc premit Inarimes, hunc gravis Ætna domat.

Poëtis & Geographis *Inarime*, forte apud Plutarchum in Mario pag. 426. est Ἠναρία, *Enaria*, ut ex descriptione ea colligitur. A simiis, ut Ovidius libr. 14. fab. 3. Et Stephanus, aliique volunt, an a figlinis nomen habeat. Discutit Janus Parrhasius, loco laudato: & Virgilium contra Grammaticos culpantes defendit Hadrianus Turnebus libr. 20. Adversarior. cap. 18. & Pherecydes, vetustissimus scriptor apud Scholiastem anonymum, sed doctissimum Apollonii Rhodii ad libr. 2. Argonautic.

Claudunt hunc de Insulis Etruscis tractatum Insula *Capreæ*. C. Plin. libr. 3. cap. 6. *Tiberii principis arce nobiles Capreæ, circuitu quadraginta millia passuum*. Sueton. Tiber. cap. 40. *Uno parvo litore aditur, septa undique præruptis immensæ altitudinis rupibus*. Antiquissimi hujus incolæ erant Teleboi. C. Tacit. libr. 4. non longe a fine: *Græcos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas fama tradit*. Servius Honoratus ad Virgilii libr. 7. Æneid. pag. 481. *Teleboi Caprearum sunt populi, quos Telon suo regebat imperio: quidam dicunt, Capreas a Capreo, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas*. Virgil. loco jam laudato:

. . . *Teleboum Capreas cum regna teneret*.

J. Lipsii ἁμαρτημάτων est, qui Ausonium laudat, cum sit Papinius Statius libr. 3. Silv. 1. v. 131.

. . . *dites Capreæ, viridesque resultant*
Taurubulæ . . . .

Sed est corrigendum *Teleboë*. Hanc parvo spatio a continenti distantem, Neapolitani occuparunt: quibus ea adempta, Augustus Pithecusas dedit; hanc vero *ædificiis exornavit*. Strabo libr. 5. pag. 172. Dio Coccejan. libr. 52. in fine. Causam habet Suetonius in Augusto cap. 92. Præter alia ornamenta etiam ibi pharus, seu turris, dirigendo noctu navium advenarum cursu. Meminit Suetonius Tiberio cap. 72. *Turris phari terræ motu Capreis concidit*. Statius Papin. libr. 3. Silv. ult. ad finem:

Seu tibi Bacchæi vineta madentia Gauri,
Teleboumque domos trepidis, ubi dulcia nautis
Lumina noctivagæ tollit Pharus, æmula Lunæ,
Caraque non molli juga Surrentina Lyæo.

Postea Augusto defuncto, Tiberius *Capreas se in Insulam abdidit*, ut loquitur Tacitus ad finem libr. 4. Annal. Eratque, ut est apud Suetonium Tiber. cap. 62. *Locus Capreis carnificinæ ejus;* usque adeo, ut ibi *Villa* esset, quæ *Jovis* vocaretur. Idem cap. 65. argumento Deorum nomina mansionibus illis a Tiberio indita. Vetus Scholiastes Juvenalis ad Satyr. 10. v. 94. *Tiberius Nero secessum eum elegerat, de qua Insula Augustus* Ἀπραγόπολιν *dixit, quod ibi esset otii locus, ut ait Suetonius, Sedentis, significat, & divem turpiter vixisse Capreis Tiberium, qui Sejanum velut tutorem habuisset*. Locum corruptum facile est restituere:

tuere: *sedentis, significat & diu & turpiter vixisse*. Ita de eo secessu Poëtæ: D. Juvenal. loco laudato:

Illum exercitibus præponere, tutor haberi
Principis, angusta Caprearum in rupe sedentis.

D. Auson. in Cæsaribus, de mortibus Impp.

Sera senex Capreis exul Nero fata peregit.

Et in eodem opere post:

Frustra dehinc solo Caprearum clausus in antro,
Quæ prodit, vitiis credit operta suis.

Claudian. libr. 2. in Eutrop.

Quid senis infandi Capreæ? Quid scæna Neronis
Tale ferunt?

Et de 4. Honor. Consul.

... quem rupes Caprearum tetra latebit
Incesto possessa seni?

Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 320.

Post Capreas Tiberi, post turpia numina Caii,
Censuram Claudi, thalamos, cytharamque Neronis,
Post speculi immanis pompam.

Et Carm. 7. v. 104. ubi sic Roma ipsa:

... sio lacerum de Cesare Regnum,
Quæ quondam regina fui, Capreasque Tiberi,
Et caligas Caii, Claudi censura secuta est,
Et vir morte Nero tristi.

Licet ineffabilis Tiberii libido infamem post obitum ipsius Insulam hanc fecerit; tamen eo vivo summum ei deferebat honorem, usque adeo ut naves transeuntes antennas, non tantum, suppara, demittere cogerentur. L. Seneca Epist. 77. aliis observatus. Stat. libr. 3. Silv. 2.

Prima Dicarchæis Pharium gravis intulit annum,
Prima salutavit Capreas, & margine dextro
Sparsit Tyrrhenæ Mareotica vina Minervæ.

Denique *Episcopi Caprearum*, quem tamen non nominat, meminit Illustrissimus Petrus Damiani Cardinalis Ostiensis libr. 1. Epist. 9.

Finem Insularum tractationi imposueram, cum M. Varronis auctoritas inhibuit, ac desidem retraxit. Is enim libr. 3. Rei Rust. cap. 9. *Ab his gallinis dicitur Insula Gallinaria appellata, quæ est in mari Tusco, secundum montes Ligusticos*. L. Moderat. Columella libr. 8. cap. 2. *Rustica, quæ non dissimilis villaticæ per aucupem decipitur: eaque plurima est in Insula, quam nautæ in Ligustico mari, producto nomine alitis, Gallinariam vocitarunt*. Ligusticum ibi mare est pars Inferi, sive Tusci, ut apud Varronem; sed & mentio ejus apud Severum Sulpitium in Vita S. Martini. Hermias Sozomen. de eodem S. Martino libr. 3. Hist. Ecclesiast. cap. 14. Verba Latina apponam ex versione Joannis Christophor-

 soni

foni Angli; nam Græca non ſunt ad manum. *Atque ad aliquod temporis ſpatium radicibus herbarum contentus, Inſulam, quam Gallinariam vocant, incoluit. Eſt illa quidem Inſula parva, & ædificiorum expers, in Tyrrheno mari poſita.* Quantum conjectura aſſequor, alia eo in tractu eſſe non poteſt, quam quæ ſpecula rupi unicæ impoſita, ſatis periculoſo ſinus tranſitu ab *Albenga*, ſive *Albio* oppoſita in continenti civitate nomen ſortita eſt. Ita Geographi cenſent hodierni.

Æolias Inſulas Etruſcæ fuiſſe ditionis, diſces ex libr. 2. ſupra hoc opere cap. 19. imo & Regum in iis ſedes.

FINIS LIBRI QUARTI.

Cluſij Apud Hæredes N. V. Alexandri Nardi

AD

AD LIBRUM QUINTUM

PRÆFATIO.

Qualis esset Etruriæ antiquæ status, ut potui, expedivi: superest, ut ad earum civitatum descriptionem accedam, quæ ut olim celebres ac potentes, ita hodie illustres ac florentes supersunt: in quarum rebus, procul ab odio, aut assentatione scribam: De origine, & conditoribus, ac tempore: De rebus, præclare gestis: De Viris, scriptis, aut bellica gloria claris: De Sanctis, eorumque solemnibus festis: De Pontificibus, & Cardinalibus: De Præsulibus, eorumque successione. In iis enarrandis sequar, ut potero, temporum rationem, nulla hodierni principatus aut conditionis habita ratione. Quare perpaucæ quidem illæ urbes, sed virtute ac rerum gestarum splendore supra alias Italiæ, ac forte totius mundi civitates eminentes sunt. Pisæ, *Græcorum ex Elide Colonia*. Volaterræ, *ab Indigenis contra Pyratas conditæ*. Luca, *una ex duodecim urbibus primis*. Arretium,

una ex duodecim ſequiori ævo. Cortona, *forte Corythus*. Peruſia, *Achæorum opus*. Piſtorium, *ſive* ad Piſtores. Senæ, *Gallorum Senonum Colonia*. Florentia, *a Triumviris condita*. Acula, *ſive* Aquila, *quæ hodie* Aquapendente.

LIBER

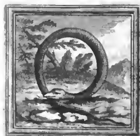

Vas Fic. Alt. P. I. Vn. IIII. Romæ Apud Em. Car. Gualterio

LIBER QUINTUS

Pisæ, sive Pissa, aut Teuta, Etruriæ urbs antiquissima, a Pisæis ex Elide Græcis condita: ejus situs: Arno & Æsare amnibus clausa: opera publica, & in his turres privatorum, Turris Campanaria Meridiem versus inclinata, Campus Sanctus, cum Metropoli Ecclesia: potentia: res in Italia ac in Oriente gloriose gestæ: Colonia Romana, ac municipium: Livallia, silva proxima: Pisatiles cives: in Pontifices studium: libertatis amissio: Academia: Equitum D. Stephani sedes: & Augurum Romanorum.

CAP. I.

UANDOQUIDEM inter Etruscorum veteres urbes, quæ hodie supersunt, de quibus in hoc Libro quinto verba facturi sumus, *Pisæ*, antiquitate & rerum gestarum gloria supereminent; ab hac civitate exordiendum sum arbitratus. Et primum quidem a nomine, quo diversimode fuit appellata. *Pissa* enim, vocatur apud Isacium Tzetzem in Lycophronem: Πίσσα ἡ πόλις τῆς Τυῤῥηνίας: *Pissa urbs Etruriæ*. Ptolemæo etiam Πίσσαι, *Pissæ*, eodem errore. De ejus ortu variæ sententiæ apud Servium Honoratum ad libr. 10. Æneid. pag. 583. *Alpheus fluvius*

una ex duodecim ſequiori ævo. Cortona, *forte Corythus*. Peruſia, *Achæorum opus*. Piſtorium, *ſive* ad Piſtores. Senæ, *Gallorum Senonum Colonia*. Florentia, *a Triumviris condita*. Acula, *ſive* Aquila, *quæ hodie* Aquapendente.

LIBER

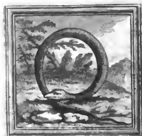

Vas Fic. Alt. P. I. Vn. IIII. Romæ Apud Em. Car. Gualterio

LIBER QUINTUS

Pisæ, sive Pissa, aut Teuta, Etruriæ urbs antiquissima, a Pisæis ex Elide Græcis condita: ejus situs: Arno & Æsare amnibus clausa: opera publica, & in his turres privatorum, Turris Campanaria Meridiem versus inclinata, Campus Sanctus, cum Metropoli Ecclesia: potentia: res in Italia ac in Oriente gloriose gestæ: Colonia Romana, ac municipium: Livallia, silva proxima: Pisatiles cives: in Pontifices studium: libertatis amissio: Academia: Equitum D. Stephani sedes: & Augurum Romanorum.

CAP. I.

UANDOQUIDEM inter Etruscorum veteres urbes, quæ hodie supersunt, de quibus in hoc Libro quinto verba facturi sumus, *Pisæ*, antiquitate & rerum gestarum gloria supereminent; ab hac civitate exordiendum sum arbitratus. Et primum quidem a nomine, quo diversimode fuit appellata. *Pissa* enim, vocatur apud Isacium Tzetzem in Lycophronem: Πίσσα ἡ πόλις τῆς Τυῤῥηνίας: *Pissa urbs Etruriæ*. Ptolemæo etiam Πίσσαι, *Pissæ*, eodem errore. De ejus ortu variæ sententiæ apud Servium Honoratum ad libr. 10. Æneid. pag. 583. *Alpheus flu-*

vius

vius est inter Pisas & Elidem civitates Arcadiæ, ubi est templum Jovis Olympici: ex quibus locis venerunt, qui Pisas in Italia condiderunt, appellatas a civitate pristina, unde nunc : Urbs Etrusca solo, *cum præmisisset:* Alpheæ ab origine Pisæ. *Sane Pisas antiquitus conditas a Peloponesso profectis, vel ab his, qui cum Pelope Lidem venerunt* (corrigendum est omnino claro sensu: *Elidem venerunt*). *Alii Pisum, Celtarum Regem fuisse Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum gestaße* (legendum censeo, ex usu historicorum frequenti; *Bellum gessisse*) *a quorum regina, qui post conjugis mortem marito successerat, receptum in Etruria, oppidum suo nomine condidisse. Alii locum* . . . . *ex Deo privigno genitum, juvenem, magnis viribus Pisas condidisse ajunt. Cato Originum, qui Pisas tenuerunt ante adventum Etruscorum, negat sibi compertum, sed inveniri Tracbonem* (corrigendum est ex cap. 32. libr. 2. supra hoc opere, *Tarchonem*) *Tirrbano oriundum postquam eorumdem* . . . . *sermonum cœperit, Pisas condidisse, cum antea regionem eandem Teutones quidam, Græce loquentes, possederint. Alii, ubi modo Pisæ sunt, Phocida oppidum fuisse ajunt: quod nobis indicio est, & Peloponesso id oppidum originem trabere;* (sed malim legere *a Peloponneso*) *Alii incolas ejus oppidi Teutas fuisse, & ipsum oppidum Teutam nominatum, quod postea Pisas Lydi sua lingua, singularem portum significare dixerunt. Quare huic urbi a portu Lunæ nomen impositum. Alii ab Epeo, Trojani equi fabricatore, conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem rejectus sit, ubi, postquam Trojanæ captivæ metu dominarum, ad quas deducebantur, naves incenderunt, desperatione reditus remansit, urbemque condidit, & ab ea, quæ in Peloponneso, Pisas cognominavit.* At de Pisis Peloponnesiacis Idem ad libr. 3. Georg. in principio.

Græcanicam originem asserunt huic igitur scriptores, plerique probæ auctoritatis, apud Servium jam laudatum, sive *Pelops*, sive *Epeus*, sive *Teutones* auctores fuerint; nam quod *de Piso* Rege Celtarum dicitur, idoneum alium scriptorem non habet. Ad Græcos vero originem ejus refert ex Trogo Pompejo M. Junianus Justinus libr. 20. *Sed & Pisæ in Lyguribus Græcos auctores habent.* Male *in Liguribus*, nam *Pisæ & locus & nomen Etrusca.* Mela libr. 2. cap. 4. atque Polyb. libr. 2. pag. 104. etiam C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens, propiorque Pisæ, inter amnes Ausurem & Arnum ortæ a Pelope, Pisisque, sive Atintanis Græca gente.* In aliis Codicibus erat *Atintanis*, in aliis *a Teutanis*, sed & in nonnullis, *Teucanis.* Accedit Strab. Amasianus libr. 5. pag. 154. Ἡ δὲ Πίσα, κτίσμα ἐστὶ τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Πεισατῶν, οἱ μετὰ Νέστορος ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντες, κατὰ τὸν ἀνάπλουν ἐπλανήθησαν, οἱ μὲν εἰς τὸ Μεταπόντιον, οἱ δ' εἰς τὴν Πισάτιν, ἅπαντες Πύλιοι καλούμενοι. *Pisæ a Pisæis Peloponnesiis conditæ sunt, qui cum Nestore ad Trojam profecti, in reditu navigantes ejecti sunt, alii ad Metapontium, alii ad agrum Pisanum, cum universi Pylii dicerentur.*

De auctoribus certum, nunc de tempore inquirendum. Dionysius Hali-

Halicarnasseus libr. 1. Antiquit. Rom. pag. 16. Aboriginum urbes recenset, quæ sunt: Ἄγυλλα, Πίσα, Σατορνία, Ἄλσιον. *Agylla*, *Pisa*, *Saturnia*, *Alsium*; ut videri possit, Græcorum conditorum, temporum longorum præscriptione, memoria abolita, ad indigenas urbis possessionem transisse. Certe enim eam Græci condiderunt, diu ante Æneæ in Italiam adventum; ideoque nec Epeum, nec Nestorem conditores fuisse censendum est. Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner.

Alpheæ veterem contemplor originis urbem,
Quam cingunt mediis Arnus & Æsar aquis.
Conum pyramidis coëuntia flumina ducunt,
Intratur modico frons patefacta solo.
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
Et pontem solus, scilicet Arnus habet.
Ante diu, quam Trojugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus insereret;
Elide deductas suscepit Etruria Pisas,
Nominis indicio testificata genus.

Hæc de antiquitate. Situm etiam primi Rutilii versus depingunt; est enim inter duos amnes, *Auxerem* sive *Auserem*, aut ut Petrus Angelius Bargæus censuit, *Æsarem*, & *Arnum*. Vide libr. 4. supra hoc opere cap. 5. Errat Petrus Victorius, qui libr. 17. cap. 3. Variar. Lection. putat, *Anserem* hunc olim mœnia strinxisse; nunc vero longe deflexo cursu per agrum Lucensem, vocarique *Serchium*; nam *Serchius* ille idem per agrum Lucensem semper fluebat, *Æsar* infra Pisas, Arno commixtus nomen amittebat. Derivatus hic fluvius in rivos multos fuit, postea que siccato alveo, nihil præter nomen relictum ab incolis, qui locum, per quem labebatur *Valle d' Ansari* corrupte vocant. Sic iratum Cyrum siccasse *Gyndum* amnem altum narrat Herodotus libr. 1. de Sen. libr. 3. Ira cap. 21. de Cambyse, sed de Cyro plures, præter Herodotum Petrus Damiani libr. 4. Epist. ult. Et male hunc auctores quidam *Gniden*, ut Petrus Damiani: aut *Sinden*, ut Tacitus libr. 11. Annal. post principium: aut etiam *Cydnum* nominavere, ut veteres Albii Tibulli editiones:

Rapidus Cyri dementia Cydnes.

Ad Æsarem & Arnum redeo, de quibus Strabo, libro jam, ac loco supra laudatis. Δυοῖν δὲ ποταμῶν κεῖται μεταξὺ, κατ' αὐτὴν τὴν συμβολὴν, Ἄρνου τε, καὶ Αἴσαρος. ὧν ὁ μὲν ἐξ Ἀῤῥητίου φέρεται πολὺς, οὐχὶ πᾶς, ἀλλὰ τριχῆ σχισθεὶς, ὁ δ' ἐκ τῶν Απεννίνων ὀρῶν, συμπεσόντες δ' εἰς ἓν ῥεῖθρον, μετεωρίζουσιν ἀλλήλους ταῖς ἀντικοπαῖς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τοὺς ἐπὶ τῶν ἠϊόνων ἑστῶτας ἀμφοτέρων, μηδ' ἕτερον ὑπὸ θατέρου καθορᾶσθαι. ὥστ' ἀνάγκη δυσανάπλωτα ἐκ θαλάττης εἶναι. στάδιοι δ' εἰσὶ τοῦ ἀνάπλου, περὶ κ' Μυθεύουσι δ' ὅτε πρῶτον ἐκ τῶν ὀρῶν κατεφέροντο οἱ ποταμοὶ οὗτοι, κωλυόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, μὴ συμπεσόντες εἰς ἕν, κατακλύζοιεν τὴν χώραν, ὑποσχέσθαι μὴ κατακλύσειν, καὶ φυλάξαι τὴν πίστιν. *Inter duos amnes sita sunt, Arni & Æsaris, qua illi concurrunt: alter ab*

Arre-

Arretio copiosus descendens, sed in tres divisus alveos: alter ab Apennino: & ubi confluunt, alter alterius violento incursu ita se invicem attollunt, ut qui utrinque in ripa stant, alius alium videre non possit; itaque eo subvectionem a mari necesse est fieri difficilem, quae est stadiorum circiter XX. Fertur fabula, quo tempore primum illi amnes fuerint a montibus delati, incolis obsistentibus, ne in unum confluentes alveum, diluvio agros vastarent, pollicitos fuisse amnes, se eluvionem non facturos, ac stetisse promissis. Nec de confluentia, aut promissis alibi quicquam.

Sitae sunt in amoena & fertili planitie, coelo salubri, nisi eadem violenta marinae pestilentiae aura, ut totum litus, ita has quoque infestaret. Franciscus Petrarcha in Itinerario ad Mediolanensem, non longe ab initio: *Pisarum urbs pervetusta, sed decente & decora specie: & licet in plano sita, non tamen, ut magna pars urbium, paucis turribus, sed tota eminentissimis aedificiis apparet, ut & maris potentissima, donec patrum memoria non modo vires aequoreas, sed animos, navigandique propositum, magno victi praelio Genuensium amisere.*

Latitudo Italiae amplissima inter Pisas & Anconam censebatur. M. Lucan. libr. 2. vers. 404.

Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni superique maris, collesque coërcent.
Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Pisae:
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.

Aedificia hic olim splendida ac praeclara, publica privataque: ac de privatis Franc. Petrarcha proxime supra laudatus. Beniamin filius Jonae Tudelensis, gente Judaeus, domo Cantaber, qui vixit anno 933. Is in Itinerario, quod Hebraice scriptum, Latinitate donavit Benedictus Arrias Montanus: *Distant a Genua Pisae duorum dierum itinere, ingens urbs, in cujus domibus fere decem mille turres numerantur, ad pugnandum aptae & instructae, si quando dissidium, aut pugnae necessitas existat. Cives vero ipsi omnes strenui, neque Regi, neque Principi alicui parentes, sed Magistratui ab ipsis creato. Erant autem hic Judaei fere viginti, in quibus primi Moises Nahum, & Joseph. Urbs ipsa muris non est munita, distatque a mari quatuor milliaribus, in quod navigiis descenditur per fluvium, qui regionem ipsam mediam perlabitur, urbemque intrat.* Sunt inter Annalium Pisanorum auctores, qui *ad quindecim millia turrium privatarum* ponant: adduntque, nulli, nisi patricio, turrem habendi jus fuisse. Quod, si verum est, & quindecim millia patriciorum in ea urbe fuerint, omnes Europae urbes incolarum numero facile superaverit. Ac de his turribus L. Sen.

Pisaeasque domos turribus inclytas.

In publicis aedificiis Metropolitana Ecclesia, sive Archiepiscopium jure numerabitur, quod Deiparae Virgini dicatum, nulli Italicarum pulchritudine, ac aedificii claritudine cedit: ad cujus ante annos 500. ex-

extructionem maturandam æs contulerunt, ac in tabulas publicas nomina retulerunt sua triginta quinque mille familiæ: qui numerus, nisi actis publicis fides adhiberetur, incredibilis cuilibet videretur. Templum autem istud sumptuosissimum, & marmoribus extra intraque incrustatum, facile Pisani tunc populi opum affluentiam ac pietatis insigne studium loquitur: ex spoliis Hierosolymitanis, vel, ut alii rectius Annales, Panormitanis extructum. Columnæ intus ex solido marmore quadraginta octo. Fores ex ære, elegantissimis anaglyphis ornatæ, ædificari publico urbis gaudio cœptæ, incenso miserabili casu augustissimo templo, anno 1595. die 15. Octobris. Juxta, D. Joannis templum rotundum, in quo publicum totius civitatis, more Italico, Baptisterium, opere ac materia nobile, ac nulli secundum. Ab altera parte *Turris* mirandi artificii *pensilis*, quam *Campanile* vocant: cujus hæc est in Itinerario Italiæ Anonymi Germani descriptio, quam ego totidem verbis apponam: *Turris pensilis, artificio insignis, & marmore illustris: nulla est alibi similis, excepta turre Bononiensi, de Garisendis dicta, quæ tamen illius Pisanæ magnificentiam nulla ex parte assequitur; illa enim ex cocto tantum lapide, hæc ex solido marmore facta: illa mutila atque imperfecta, hæc perfectissima, & mormoreis columnis suffulta, undique septem ambulacris, sive peristyliis pulchro ordine circundata est: gradus habet supra fundamentum in altitudine centum quinquaginta tres. Facta est hæc turris artificiosissima ab architecta Germano Joanne de Inspruck anno* 1174. *mense Augusto*. Nathan Chytræus:

Antiqui splendoris adhuc monimenta supersunt
Inclita, marmoreis fulgentia tecta columnis,
Turris & inclinata foris, minitansque ruinam
Pendula, recta intus, si videris.

A latere Ecclesiæ Cœmeterium est *Campus Sanctus*, plumbo tectus: mirificis, sed vetustis picturis exornatus. Hic gentilis erat Pisanorum sepultura, terra a Sancto Domini sepulchro quinquaginta triremibus advecta, in qua consumi credunt cadavera triplici mutatione spatio viginti quatuor horarum, sive diei naturalis. Hic, præter Pisanos, clarorum virorum tumuli, Philippi Decii, Jo: Francisci Veggii, ac Gabrielis Boncompagni J. C. & aliorum. Idem Nathan Chytræus:

. . . . *area longa*
Gloria Romani Decius qua maxima Juris
Conditus est: ubi vicenis & quatuor horis
Corpora consumi memorant hic obruta terris;
Quin, Nicomede, tui monstrant monimenta sepulchri.

Ad gesta venio, quæ magnifica olim, atque etiam avorum nostrorum memoria. Multa T. Livius, sed hæc præcipua 4. Decad. libr. 4. non longe a principio: *Pisas quadraginta millia hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli, spemque prædæ, circumsedebant*. Polyb. libr. 3. pag. 209. Quin imo florebat opibus sub Æneæ in Italiam adventum.

Virgil. loco laudato:

Hos parere jubent Alphææ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo.

Censent non male viri eruditi, maximas opes Pisanis crevisse, ab uno latere Populonia excisa, ab altero Luna eversa: quod veri speciem habet, maxime cum Livius libro 5. Decadis laudatæ referat: *Disceptatum inter Pisanos Lunensesque Legatos: Pisanis querentibus, agro se a colonis Romanis pelli: Lunensibus affirmantibus, eum, de quo agatur, a Triumviris agrum sibi assignatum esse*. Pisæ primum municipii jure fruebantur, hoc enim docemur ex Festo Pompejo libr. 11. in voce *Municipium*. Postea vero *Coloniæ* quoque *Romanæ* nomen accepit. Ptolemæus auctor est, ac T. Liv. 4. Decad. libr. 1. A. Postumio Albino, C. Calphurnio Pisone COSS. Anno Urbis 574. *Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina Colonia deduceretur, gratiæ a Senatu actæ, Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillii Lænates*. Hoc ipsum liquet ex duobus marmoribus antiquis, ante aliquot annos Pisis repertis. (1)

Jam vero varias hujus civitatis res, cum gloria bellica in Italia & Oriente gestas, percurram: non ignarus, multa me jejune tractaturum, aliqua etiam præteriturum; sed danda venia est, neque enim hic historiam scribo. Primum igitur Paulum Jovium libr. 1. Historiar. ad finem audiamus de insigni Pisanorum in re navali gloria: *Concesserant Pisani, multos ante annos diuturno bello victi, in Florentinorum ditionem; cum paulo ante, cum summa opum amplitudine, tum ingenti rei navalis gloria, inter ceteros Italiæ populos magnam auctoritatem, rebus præsertim in Syria feliciter gestis, obtinuissent: eoque amplitudinis rem Pisanam evectam olim memorant, ut centum eorum familiæ illustres, totidem rostratas naves privato sumptu ædificasse, atque ad bellum Ligusticum eduxisse dicantur*. Vetus hoc navigandi decus. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 154. Δοκεῖ δ᾽ ἡ πόλις εὐτυχῆσαί ποτε, καὶ νῦν οὐκ ἀδοξεῖ, διά τε εὐκαρπίαν, καὶ τὰ λιτουργία, καὶ τὴν ὕλην τὴν ναυπηγήσιμον, ᾗ τὸ μὲν παλαιὸν ἐχρῶντο πρὸς τοὺς κατὰ θάλατταν κινδύνους. *Videtur urbs ea quondam floruisse, ac ne nunc quidem ignobilis est, ob fertilitatem, lapicidinas, & materiem navalem, qua olim usi sunt ad maritima prælia*. Materia hæc navalium ex *Livallia Silva*, quæ Pisis proxima. Auctor Anonymus Vitæ S. Guilielmi, Comitis & Eremitæ. Licet itaque aliquantisper a mari abesset, tamen & rei navalis honore perquam celebris habebatur, & totus ille, qui adjacet, tractus importuosus, *Sinus Pisanus* audiebat. Cornel. Tacit. libr. 3. Histor. *Fabius Valens e sinu Pisano, sævitia maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur. Haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circa hostibus, non exuerat*. Claudian. libr. de Bell. Gildonic.

ab

(1) Proculdubio intelligit de duobus marmoribus, quæ doctissimis Commentariis illustravit Cl. Mem. Cardinalis Noris, cui operi nomen dedit *Cenotaphia Pisana* &c. In eo plura reperies, quæ ad præcipuam illustrationem Pisanæ Urbis faciunt.

ab isto finu profectionem in Gildonem tyrannum Africæ describit:

Ut fluctus tetigere maris, tunc acrior arsit
Impetus: arripiunt naves, ipsique rudentes
Expediunt, & vela legunt, & cornua summis
Associant malis: quatitur Tyrrhena tumultu
Ora, nec Alphea capiunt navalia Pisæ.

Magna, post declinationem Imperii Romani, populi hujus virtus, nec minor fama. Notiora repetam.

Anno 962. Otho I. Imperator Pisas venit, ibique septem familias nobiles reliquit, *Casamactam*, *Ripam Fractam*, qui hodie *Roncionii* dicuntur, *Orlandos*, *Gatanos*, *Gusemarios*, *Vicecomites*, *Dodos*.

Anno 1006. in Saracenos expeditionem susceperunt Pisani, eosque superarunt, Musacto Rege Sardinia fugato, insulæque imperio occupato.

Anno 1030. Carthaginem expugnarunt: Regem captum ad Pontificem duxerunt.

Anno 1050. Panormum Saracenis eripuerunt, ingentemque prædam domum retulerunt. Diserte Thomas Fazelus Posterior. Decad. de Reb. Sicul. libr. 7. pag. 397.

Anno sequente Corsicam sui juris fecerunt, infidelibus inde expulsis.

Anno 1070. ob Corsicam ademptam bellum cum *Genuensibus* susceperunt, bisque eos uno die profligarunt.

Anno 1090. in expeditionem Hierosolymam, ad Sancti Sepulchri recuperationem, cum valida classe sunt profecti: ingentique nomine parto, Christianam causam promoverunt.

Anno 1108., hortatu Paschalis II. Pont. moverunt in Baleares insulas, e quibus Saracenos ejecerunt, Majoris Rege necato, uxore filioque captis.

Anno 1160. Albigaunum cœperunt: eaque de causa grave bellum cum Genuensibus suscepere, quod compositum per Gregorium VIII.

Anno 1168. Hierosolymitano Regi Americo, Siciliæ Regnum Rogerio, in gratiam Innocentii II. auferre tentarunt: septennioque toto Neapolim urbesque vicinas obsederunt, Amalphique Pandectas Juris abstulerunt, qui inde Pisani, ac nunc Florentini dicuntur.

Partibus Friderici Imperatoris studentes, subsidium ei in obsidionem Mediolanensem, Paleario Consule, ac Gherardo Comite ducibus, miserunt: ac post Urbis Veteris expugnationi adfuerunt.

In gratiam ejusdem Imperatoris classem quinquaginta triremium in Bellum Sacrum, duce Ubaldo Lanfranco, destinarunt.

Cum Aragonum Rege periculosum bellum pro Sardinia gesserunt.

Friderici vero Augusti partibus impensius, quam par erat, contra Pontificem faventes, & Cardinales a Gregorio VIII. ad Concilium e Galliis evocatos, depresserunt, & auxilio adfuerunt contra Pontificem Manfredo, Siciliæ Regi, Friderici filio, quo crimine Sacris inhibiti, ac post a Clemente IV. absoluti.

Anno 1258. cum Venetis fœdus contra Genuenses in decennium pepigerunt, eosque in Syria superarunt, ducibus Sigerio Saxecta Consule, & Henrico Gatano.

Sed nihil æque gloriosum ab iis est gestum, atque illud bellum, quod auxilio Boëmundi advenientes pro Christi sepulchro gesserunt; ut videre est ex Chronico Hierosolymitano Reinerii Reineccii Steinhemii libr. 7. cap. 59. Et libr. 9. cap. 27. licet eodem libro cap. 29. & ipsi, & Genuenses parum laudentur, quod contra fidem datam urbem Ptolemaidem diripuerint. Certe tamen egregiam operam Sacro eo bello navarunt, ut testantur Robertus Monachus in Historia Hierosolymitana, & Baldricus Archiepiscopus Dolensis, & Raimondus de Agiles Canonicus Podiensis, & Albertus Aquensis, omnes in Historia Hierosolymitana, Fulcherius Carnotensis in Gest. Peregrinat. Francor. Guibertus Abbas, Guilerm. Tyri Archiepiscopus: quod usque adeo magni fuisse momenti creditum, ut in Venetorum ac Pisanorum concordia certam victoriæ spem collocaverint Christiani. Marinus Sanutus Torsellius, patricius Venetus, Secretor. Fidel. Cruc. libr. 3. part. 12. cap. 5. Auctor Anonymus vetustus, qui fuit patronus Regiarum causarum in Ducatu Aquitaniæ, libr. de Recuperatione Terræ Sanctæ: *Igitur Januensis, Venecensis, & Pisana civitates, quæ propter suas discordias & guerras maritimas, solitas hactenus non punitas, Terræ Sanctæ recuperationem & conservationem impedire consueverunt*. Denique primus Patriarcha Hierosolymitanus inter Latinos fuit Archiepiscopus Pisarum, ut sequenti capite dicetur, ubi de Pisanæ Ecclesiæ successione.

Mirus Pisanorum amor ac studium in Pontifices Romanos proclive semper enituit, quos & summopere sunt venerati, ac pulsos a suis hospitio acceperunt; nam Gelasium III. contra Henricum III. protexerunt: & Callistum II. e Burgandia Romam euntem, honorificentissime habuerunt, a quo Sardiniæ insulæ proprietate sunt donati: Innocentium II. Roma pulsum, humanissime invitarunt, ac contra hostes tutati sunt. D. Bernard. Epist. 130. *Pisanis nostris Consulibus, cum Consiliariis & Civibus universis. Benefaciat vobis Deus, & meminerit fidelis servitii, & piæ compassionis, & consolationis, & honoris, quæ sponsæ filiæ ejus in tempore malo, & in diebus afflictionis suæ exhibuistis, & exhibetis. Et quidem hoc jam impletur ex parte, & orationis hujus nonnullus capitur fructus, digna plane retributio celeri jam compensatur effectu: assumitur Pisa in locum Romæ, & de cunctis urbibus terræ, ad Apostolicæ sedis culmen eligitur. Nec fortuito, aut humano contigit illud consilio; sed cœlesti providentia, & Dei benigno favore fit, qui diligentes se diligit, qui dixit Christo suo Innocentio: Pisam inhabita; & ego benedicens benedicam ei: hic habitabo, quoniam elegi eam; me auctore tyranni Siculi malitiæ Pisana constantia non cedit, nec minis concutitur, nec donis corrumpitur, nec circumvenitur dolis. O Pisani! Pisani! quæ civitas non invidet? Serva depositum urbis fidelis, agnosce gratiam, stude prærogativæ non inveniri ingrata: honora tuum, & univer-*

ver-

versitatis patrem: honora mundi principes, qui in te sunt, & judices terræ, quorum te præsentia reddit illustrem, gloriosam, famosam. Vide Historicos.

Hæc de Pisanorum rebus prospere gestis: sequuntur adversæ.

Anno 1228. Libertatem, quam incredibili virtute animisque illibatam conservaverant, amiserunt, Remp. invadente Ugolino Comite; sed ille in carcere cum filiis impuberibus mori inedia coactus, locusque custodiæ hodie *Turris famis* vulgo audit.

Anno 1364. Joannes Agnellius, Dux Pisanorum dictus, tyrannidem exercuit.

Tertia infelicitas a Gerardo Apiano, qui Remp. Joanni Galeatio Mediolanensium Duci vendidit, qui crudeliter imperavit.

Anno 1405. Joannes Gambacurta Florentinis patriam vendidit, sub quorum mansit octuaginta septem annis, ut Jovius vult ad finem libr. 1.

Anno 1509. Simone Orlando auctore, a Carolo VIII. Gallorum Rege, Neapolim pergente, libertatem recuperarunt; quam cum infeliciter tuerentur, majoresque essent Florentinorum opes, in ditionem Venetorum concesserunt; ut eleganter Paulus Jovius libr. 4. pag. 147.

Sed post acerrima septemdecim annorum bella, Florentinorum potestati subjecti sunt, tanta animorum indignatione, ut plerique nobilium exilium sibi perpetuum indixerint, quorum nunc in Sicilia magna pars agit; sed Sereniss. Magnorum Etruriæ Ducum clementia respirant, ac placidissime habiti in unum corpus cum reliqua Etruria coalescentes, pristinæ dignitatis notam receperunt. Hujus infelicitatis causam *violatos Cardinales, neglectamque religionem* volunt esse, inter alios Baptista Egnatius libr. 1. cap. 2. Dictor. Memorab. Thomas Eduardus Anglus in Descript. Urb. Italic.

Flent Pisæ, amissum dum contemplantur honorem.

Jul. Cæsar Scaliger libr. de Urbibus:

Pisa vetus victi spoliis orientis onusta,
Invidiæ armavi livida tela trucis.
Sic nocuit vicisse, aliis sic vicimus ergo,
Sic res est humili tutior arcta loco.
Mortales sperate vices, nec credite fatis;
Nam quod nos aliis, illa dedere mihi.

Academiæ jus concessum, ut ajunt, anno 1309. In qua celeberrimi omnium scientiarum professores floruerunt. Ego præsentibus ero contentus, qui singulari doctrina omnes, ac honestis Minervalibus Juventutem numerosam, nobilem, ac modestam erudiunt: qui hoc ordine sunt in Programmate.

CURATOR.

Illustriss. ac Reverendiss. D. HIERONYMUS SOMMAI, Patricius Florent. Græce Latineque literatissimus, D. Stephani Equest. Ord. Prior.

Do-

Doctores Excellentiſſimi hi ſunt.

Theologiæ.

Lælius Baglionius Florentinus Ordin. Serv.
Hieronymus Pellerius Florentinus Ordin. Min.

Ordinarii Juris Canonici.

Franciscus Falconettus Florentinus, Eques D. Stephan.
Philippus Facchineus Forojulienſis.
Petrus Accoltus Arretinus.
Petrus de Hieronymis Florentinus, Eques D. Stephani.
Vincentius Maccantius Miniatenſis.

Ordinarii Juris Civilis.

Sanctes Ballarinus Peruſinus.
Attilius Cursius Florentinus.
Benedictus Pinellus Luſitanus.
Antonius Curinus Pontremulenſis, Eques D. Stephani.
Antonius Dias Pinto' Luſitanus.

Ordinarius Pandectarum.

Thomas Dempsterus Scotus.

Extraordinarii Juris Canonici.

Paulus Ruschius Canonicus Piſanus.
Alexander Puccinius Florentinus.

Extraordinarii Juris Civilis.

Petrus Roncionius Canonicus Piſanus.
Antonus Merenda Forolivienſis.

Juris Criminalis.

Jacobus Vannellius Carrarienſis.

Institutionum Juris Civilis.

Nicolaus Buonaparte Miniatenſis, Civis Florentinus.
Lælius Manchinus Politianus.
Matthæus Stephanus Florentinus.
Joannes Viscontius Piſtorienſis.
Angelus Favilla Florentinus.
Franciscus Schippisius Piſanus.

Lælius

Lælius Lanfrancus Pisanus.
Cosmus Coluccius Pisanus.
Joannes Baptista Mannus Florentinus.

Methaphysicæ.

Joannes Baptista Costaccius a Visso Ord. D. Augustini.
Albertus Campanius Florentinus Ordinis D. Dominici.

Theorici Ordinarii Medicinæ.

Stephanus de Castro Lusitanus.
Joannes Baptista Carthenius Bagnonensis.
Matthæus Carrarius Bargæus.

Practici Ordinarii Medicinæ.

Julius Guastavinus Genuensis.
Marcus Cornacchinus Arretinus.
Julius Titius Pisanus.

Ordinarii Philosophiæ.

Augustinus Gallesius Bononiensis.
Andreas Bellavitus Canonicus Pisanus.
Oliverius de Celatis Pisanus.

Extraordinarii Philosophiæ.

Scipio Aquilanus Pisanus, Eques D. Stephani.
Franciscus Segherius a Monte Carolo.

Philosophi Morales.

Curtius Cintoletta Canonicus Pisanus.

Logicæ.

Bartholomæus Talentonius Fivizzanensis.
Nicolaus Ansaldus Miniatensis.
Georgius Morais Lusitanus.

Chirurgiæ.

Petrus Ruschius Pisanus.

Simplicium Medicamentorum.

Dominicus Vigna Florentinus.

Literarum Humanarum.

Julius Cæsar Bulengerus Gallus Julioduuensis.

Lite-

Literarum Græcarum.

FRANCISCUS TRINUS Atheniensis.

Mathematicæ.

BENEDICTUS CASTELLIUS Brixianus, Monachus Cassinensis.

Sunt in Academia hac nostra, Collegia quatuor: *Magno-Ducale*, a Cosmo I. Magno Etruriæ Duce erectum, in quo quadraginta unus adolescentes impensis Serenissimi aluntur: *Ferdinandi*, ubi Bartoli olim ædes, in quo par numerus juvenum studiosorum ad bonas artes educantur: *Montis Politiani*, ac *Puteanum*.

Est & *Hortus Simplicium* capaci loco, ac eleganti aëre salubri, cum porticu, ubi rarissima quæque asservantur, & relatu dignissima. Curam habebat superiori anno JACOBUS MACOLO Scotus, cujus frater Joannes Macolo Chymicæ Medicinæ professor, ambo Academia relicta, diversim abiere.

Sedem etiam hic Equitum D. Stephani Papæ & Martyris Cosmus I. esse voluit, ubi & palatium magnificum, ac ædes splendidissima, marmore incrustata, cernitur: ac nescio, an ullus Equitum Ordo, præter Melitensem, tam fortiter rem Christi promoverit, atque hic Etruscus, qui nullo anno non manubias Turcicas, ac triremes instructas domum refert.

Ad veteres Pisas redeo: cujus mirabilem aquam commemorat Plinius libr. 2. cap. 103. *Patavinorum aquis calidis innascuntur, Pisanorum ranæ, ad Vetulonios in Etruria, non procul a mari, pisces.*

Agrum laudat Julius Obsequens libr. de Prodig. *Quintus Minutius in agro Pisano cum Liguribus, signis collatis, pugnavit, & novem hostium millia occidit.* Cap. 53. Hic certe ager Apuanos etiam Ligures eo seculo comprehendebat. Notavit Flavius Blondus Etruria Illustrata pag. 51. Cives ejus *Pisatiles* appellati. Paulus Diaconus ex Festo Pompejo libr. 14. *Pisatilem Nævius dixit e Pisis oriundum.* Ipse vero Festus: *Pisatilem appellat Nævius Pantaleontem, e Pisis oriundum tyrannum, cujus alioqui inde profecti nunc Pisani dicantur.* Locus est depravatus, tu lege: *cives alioquin inde.* Pisatilis appellatio, præterquam apud Nævium, alibi, ut puto, non reperietur: communis Scriptorum usus Pisanos vocat. Rutil. Numat. libr. 1. Itiner.

Pisani medio, quem statuere, foro.

Ante Romanum Imperium per Italiam diffusum, hic Respublica opulenta; quod nomen etiam Roma dominante mansit. Vetus Lapis in horto nobilissimorum Roncionorum Pisis (1)

D. M

(1) Apud Chimentellum de Honore Bisellii pag. 3.

D . M
Q. LARGENNIo
Q. GALL. SEVERo
AEDIL. PISAS
Q. LARGENNV[S]
CHRESIMVS. PA[TER]
QVI. OB. HONORE
BISELLI. HS. L. N. V
REI. P. PISANOR
DEDIT

Atque hic etiam ***Augurum Romanorum*** sedes florente Republica. Alterum marmor vetus in iisdem humanissimi Petri Roncioni, Canonici Pisani ac Professoris Legum, hortis: quod suæ Florentiæ inseruit Vincentius Borghinius pag. 216.

D. M.
MEITIA. IANVARIA. HIC. ADQ. CON
B. M.
Q. OBSEQVENTIVS. SEVERINVS
AVG. PISIS. (1)CVRIAL. FLORENTINORVM
SIBI. POSTERISQVE. SVIS

Commorabantur etiam hic Etruriæ totius Prætores, tanquam in nobilissima civitate. Docemur ex Inscriptione mutila marmoris excisi ad D. Zenonis ædem Pisis, quæ sic se habet.

∴∴∴ ROVIANO. OCTAVIO
∴∴∴∴ P. PRAEF. VRB. FERIAR
∴∴∴ LEG. LEG. PRIM. ITAL. COS. II
ANTONIAN. VERIAN. LEG. AVG
∴∴ORIS. PRAETORI. ETRVRIAE. V. PISIS
PVBLICE.
D. D
∴∴ PATRIAM. SVAM. BENEFICIA
∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴

(1) Legendum CVR. KAL., hoc est *Curator Kalendarii*, ita legit Chimentellus de Honore Bisellii pag. 23 & Noris de Cenotaph. Pisanis differt. 1. pag. 37. & ex conjecturis jam emendaverat Reinesius class. I. num. 24. pag. 52. & class. XIV. num. 166.

Corruptum hoc nomen l. 8. C. Theodof. de Honorariis codicill. ubi *Pifo* pro *Pifis* male. Errat Abraham Ortelius, qui putat *Pifum* loci nomen effe, fed tacent Geographi.

Qui plura de Pifarum dignitate, principatu, ac rerum varietate cupis, confule inter vetuftos fcriptores Agathiam Scholafticum Smyrnæum, & Procopium, qui non funt mihi ad manum: inter recentiores religiofifsime ac doctifsime fcripfit Reverendifl. D. Raphaël Roncionus, Archipresbyter Pifanus, eleganti opere, quo patriam fuam immortalitati commendavit: & ante illum S. Antoninus Archiepifcopus, Flavius Blondus, Bartholomæus Platina, Leonardus Arretinus, Paulus Jovius, Raphaël Volaterranus, Antonius Sabellicus, Joan. Baptifta Pigna. Rerum præterea Venetarum & Genuenfium Scriptores, Agnellus, cujus *Hiftoria Pifana & Annales* in Bibliotheca Cardinalis Sirleti perhibentur MSS. fuiffe.

Pifis oriundi Sancti ac Beati, Pontifices Romani: Ecclefiæ Pifanæ dignitas, ac fucceffio Epifcoporum, Archiepifcoporum, Cardinales, ac Viri in omni literatura illuftres.

CAP. II.

UT claritudinem Pifæ ab opulentia, armorumque præftantia olim fibi peperere; ita fanctitate fuorum civium nobilitantur: quorum primus.

1. TORPES, feu TORPETES, qui *magnus in aula Neronis, unus ex iis, de quibus Paulus Apoftolus*, ait Martyrologium Romanum XVII. Maii, *ad Philippenfes ait: Salutant vos omnes fancti, maxime, qui in domo Cæfaris funt*: poftea *jubente Satellico*, vel, ut vult Francifcus Maurolycus, *ipfo Nerone*, dira pro Chrifto paffus, fangnine fuo cœlum emit anno falutis 79. ut quidam volunt, haud recte, ut opinor. Hujus acta Artemius eo ipfo tempore dictavit, Audax excepit. Mombrit. Tom. 2. Petrus in Catalogo libr. 5. cap. 8. & carmine eum laudavit Franc. Bonad. Sancton. libr. 2. Monod. 72. Vitam vero fcripfit Benincafa Benincafi Archiepifcopus Pifanus anno 1259. quæ MS. in Bibliotheca S. Silveftri Pifis fervatur. Caput hujus Sancti Pifis eft in D. Francifci de Paula, corpus in Gallica urbe, quæ nomen ab eo fumpfit, religiofifsime fervatur.

2. RAINERIUS, non ut voluit Raphaël Volaterranus libr. 5. Comment. *rufticus*, fed nobilifsima Dominorum *Schaccherorum de Ripa Fra-*

cta stirpe oriundus: matrem etiam patricii sanguinis *Busaccatinam* ei fuisse, vita ipsius MS. a Benincasa Benincasi Archiepiscopo edita olim testatur. Confessor obiit XVII. Junii, Anno 1161. ut Joannes Molanus docet in additionibus ad Usuardum.

Hi quidem in album Sanctorum relati; at alii sunt sanctitate vitæ non minus conspicui, quos apponam.

3. B. Petrus Gambacurta, auctor ac fundator Eremitarum D. Hieronymi, obiit magna sanctitatis opinione Venetiis Anno 1380. auctore Morigea in Chronic. Ordin. D. Francisci.

4. B. Guido Gherardeschius, quando obiit, incertum; at corpus Pisas translatum anno 1459.

5. B. Hugo Fasiani Archiepiscopus Nicosiæ in Cypro, anno 1268. sepultus est in pago agri Pisani, cui nomen *Calci*.

6. B. Angelus Agnelli, discipulus D. Francisci, ab eodem in Angliam missus, anno 1219. Oxoniæ, monasterio erecto, obiit. Marcus Olysipponensis Chronic. Ordin. D. Francisci 1. part. libr. 6. cap. 31.

7. B. Antonius Tegrimi, D. Francisci etiam discipulus. Idem Marcus.

8. B. Andronicus Rocca, Franciscanæ familiæ. Eodem Marco Auctore.

9. B. Albertus, discipulus D. Francisci, ac comes in Angliam Agnelli. Idem Marcus.

10. B. Bonus, fundator Conventus D. Michaëlis in Burgo Pisis; monachos enim in eo collocavit templo, quod Marti olim sacrum, hodie antiquitatem insignem loquitur: ibidem sepultus anno 1070. Thomas de Minis Florentinus testatur in Catalogo Sanctorum Camaldulensium, ex Augustino libr. 2. cap. 9. part. 2. Histor. Camald.

11. B. Dominicus Vernagalli, Monachus Camaldulensis; anno 1219. in eodem loco sepultus. Iidem sunt auctores.

12. B. Bartholomæus Monachus Camaldulensis, anno 1220. Sepultus est in D. Fridiani æde Pisis. Eodem Augustino auctore.

13. B. Finis, Ord. D. Augustini. Incertum, quo anno.

14. B. Joannes, ejusdem Instituti.

15. B. Joannes Bonus, ejusdem Ordinis.

16. B. Joannes Page, nobilissimo genere genitus, in Campo Sancto sepultus est Pisis.

17. B. Philippus Gambacurta, Ordinis B. Joannis Columbini.

18. B. Huguccius Sardus, fundator Cœnobii D. Catharinæ Pisarum, eo a D. Dominico missus, cujus erat discipulus.

19. B. Arigus, Ordin. Prædicatorum, ut testatur Historia Ordinis D. Dominici auctoribus variis, cui finem imposuit Ugolinus: ea autem MS. in ea Bibliotheca omnes sequentes Beatos commemorat.

20. B. Odimundus Masca, nobilissima gente, Ordin. Prædicator. anno 1250.

21. B. GERARDUS RAON, nobili familia, Ordin. Prædicator.

22. B. PROVINUS FABRI, nobili ortu, Ordin. Prædicator.

23. B. GUIDO CANNETTI, Ordin. Prædicat.

24. B. RAINERIUS GHERARDESCHIUS, Ord. ejusd.

25. B. LAMBERTUS GAMBASSIUS, Ord. Præd.

26. B. RAINERIUS PECCOLI, Ord. Præd.

27. B. NICOLAUS VICECOMES, Ord. Prædicat. anno 1274.

28. B. GERARDUS VERCHIONUS, nobilissimo sanguine, Ord. Prædicat. anno 1279.

29. B. ALBERTUS PULTA, nobili origine, Ordin. Prædicator. anno 1290.

30. B. BENEDICTUS PLUMBINENSIS, Ordin. Prædicator. anno 1286.

31. B. UGOLINUS CANNETTI, Ord. Præd. anno 1300.

32. B. JORDANUS A RIVALTO, Ord. Prædicat. floruit circa annum 1311. ut in eadem MS. Ugolini Historia habetur.

33. B. BARTHOLOMÆUS CIAFFI, Ord. Præd. anno 1340.

34. B. FRANCISCUS, Ordin. Prædicat. eodem anno.

35. B. DOMINICUS CAVALCA, Ord. Præd. anno 1342.

36. B. BARTHOLOMÆUS A S. CONCORDIO, Ordin. Prædicat.

37. B. FRANCISCUS CINQUINI, Ordin. Prædicat. anno 1348.

38. B. LEONARDUS ORLANDIUS, nobilissima origine genitus, Ord. Præd. anno 1348.

39. B. MICHAEL A VICO, nobilissima familia, Ordinis Prædicator, anno 1350.

40. B. NICOLAUS TINTI, Ordin. Prædic. anno 1378.

41. B. CERBONIUS CAMPYLIUS, Ordin. Prædicat. anno 1380.

42. B. GUILIELMUS CASTILLIONI, nobilissimo stemmate, Ordin. Prædicat. anno 1388.

43. B. THOMAS AJUTAMECHRISTE, nobilitate præcipua, Ordin. Prædicat. eodem anno.

44. B. LAURENTIUS DE NOBILIBUS de Ripa Fracta, Ord. Præd. sepultus est Pistorii.

Feminarum virtus, virili haudquaquam inferior, dedit has illi sexui exemplum singulare, & sunt:

45. B. BONA, obiit anno 1208. sepulta in æde D. Martini Pisis.

46. B UBALDESCA, Ordin. D. Joanninæ anno 1206. sepulta Pisis ad Sancti Sepulchri.

47. B. GHERARDESCA, Monialis Camaldulensis, anno 1206. Thomas de Minis in Catalogo Sanctorum & Beatorum Ord. Camaldul.

48. B. CLARA GAMBACURTA, filia Petri Gambacurtæ, tyranni Pisarum, sepulta in D. Dominici, quem Conventum acta publica, ibidem asservata, in gratiam ipsius a patre tradunt extructum. Hæc mihi magna ex parte subministravit diligentissimus patriæ suæ encomiastes Reverendiss. Raphaël Roncionius, Archipresbyter Pisanus.

Post

Post Sanctos veniunt Sanctissimi Pontifices Romani, qui Pisis orti Ecclesiam universam feliciter administrarunt.

1. Eugenius III. D. Bernardi suasu ex Canonico & Vicedomino Pisanæ Ecclesiæ Monachus Claravallensis, Abbas S. Zenonis Pisis, ac Anastasii ad aquas Salvias Romæ, Lucio II. mortuo, Pontifex Maximus est renuntiatus, cum extra Collegium ageret anno 1145. Sedit annos 8. menses 4. dies 22.

2. Rolandus Bandinellus, etsi gente & domo *Senensis* fuerit ex familia *Bandinella*, quæ postea *Paparona* dicta; tamen inter Pontifices Pisanos numerari potest, quia Canonicus Pisanæ Ecclesiæ, Romam ab Eugenio III. vocatus, Cancellarius Apostolicæ sedis, ac demum anno 1159. Pontifex creatus, & Alexander III. vocatus; laudabilem Christianæ causæ contra Fridericum Barbarussam navavit operam, sedemque Apostolicam asseruit.

3. Urbanus VI. non *Neapolitanus*, ut quidam volunt, sed revera Pisanus. Ciacconus in Pont. Vit. pag. 760. *Majoribus ac patre Pisanis* ortum tantummodo scribit. Is Gregorio II. successor anno 1378. Papa designatus, cum ante *Bartholomaus Prignanus* Cancellariam rexisset.

4. Nicolaus V. antea *Thomas Lucanus* appellatus, non fuit *Sergianensis*, aut *Sarzanensis*, ut plerique falso prodiderunt; sed ortu, ac majoribus, adeoque patre *Bartholomeo*, matre *Andreola* Pisanus. Uno eodemque anno *Episcopus Bononiensis, Cardinalis, ac Pontifex* factus, scilicet 1447. ut scribit Franciscus Joannettus cap. 186. Onufrius Panvinius clare vult, *Pisanum* esse. Alphonsus Ciacconus Biacensis subdubitat pag. 917. *Sunt, qui scribant, Thomam Pisis natum, Lucæ educatum, Bononiæ literas & bonas artes didicisse.* Sed hanc controversiam tollit vita ipsius MS. quæ penes me est ab auctore synchrono, qui eo parvulo patrem in exilium actum una cum liberis ad ditionem Lucensium transisse, ibique in oppido Sergiana fortunarum suarum sedem fixisse: tanti postea beneficii memoriam apud Nicolaum jam Pontificem mansisse, ut Episcopi sedem, Luna tum desolata, eo transferret; quod & verissimum, & rei gestæ valde consentaneum. Sed verba auctoris, quem laudavi, Jannotii videlicet Manetti ex libr. 1. recitabo: *Thomas, cognomento Sarazanensis, qui postea Nicolaus V. dictus est, trecentesimo nonagesimo octavo supra millesimum Christianæ salutis anno, Pisis feliciter nascitur, quæ est urbs Etruriæ vetustissima, a Pelasgis, qui e media Græcia jampridem in Italiam venerant, ab initio condita; unde celebratum illud Maronis nostri hemistichium extat*, Alphææ ab origine Pisæ: *& præter vetustatem, qua etiam nunc plurimum celebratur, ipsa quoque cum situ loci, tum pulchritudine oppidi, ac regionis ubertate, atque maritima potestate quondam ita floruisse videtur, ut nulli civitatum Italicarum, pace cunctarum dixerim, quandoque secunda haberetur. Patre enim Bartholomeo, peregregio artium ac medicinæ professore, Pisano cive, de nobili quadam, ac generosa Parentucellorum progenie oriundo, ac matre Andreola Sarazanensi, non* obscu-

obscuro genere, Pisis, ut diximus, feliciter natus est; licet in quodam Liguriæ oppido, nomine Sarazana, conciperetur, proindeque, quia ibi conceptus, & quod Sarazanensi matre genitus, idcirco Thomas Sarazanensis vulgo ab omnibus cognominabatur. Pater quippe studio partium, ut fit, patria pulsus, Sarazanam in uxorium domicilium contenderat, ibi in exilio degens, bonis faustisque ominibus hunc puerulum genuit. A Petro namque propterea cognomine Gambacurta, quod ex vetusta illa & clara progenie Gambacurtorum familiæ originem traxerat, ob egregias quasdam, ac præcipuas virtutes suas, magnis cum honoribus, & ingentibus anniversariarum mercedum premiis, in patriam allectus, ac revocatus est. Etenim Petrus ipse non multo post faustam commemorati pueri conceptionem, totum Pisanæ civitatis dominium sibi soli arrogaverat. Quo circa pater cum uxore prægnante prædicto anno Pisas reversus, paulo post hunc fortunatum filium, & felicem natum jucunde hilariterque suscepit, quem non abs re, sed potius opportune admodum, ut postea per ea, quæ subsecuta sunt, manifestissime apparuit, Thomam non immerito appellavit; hoc namque nomen Hebraice abyssum, ac geminum significat, & Græce Didimus nuncupatur, ut de Sancto Thoma Apostolo & Martyre in Evangelio legitur. In eodem libro paulo post, unde error irrepserit, his verbis testatur. *Septimo circiter ætatis suæ anno patrem amisit; unde mater ejus vidua cum hoc unico filio Sarazanam in patriam suam remeavit: ibi aliquandiu commorata, cum se se destitutam ab omnibus cerneret, alterum virum suscipere non injuria decrevit, ut sibi rectius & commodius ad educandum filium suum opitularetur; etenim mater vidua unicum filium parvulum, & tenellum unice diligebat. Itaque Thomam quendam Sarazanensem alterum virum, in conjugium accepit, atque hujusmodi, materna de susceptione novi viri opinio eam fefellit vehementer; etenim vir ille hunc puerulum, potius ut privignum, quam ut filium amabat, matre de bona filii interim educatione anxia ac sollicita.* Toto deinde illo libro, quam præclara suæ juventutis tyrocinia egerit, quam probe adolescentiam transegerit, in virtutis ac bonarum artium contemplatione, sigillatim exequitur. Libr. 2. quid gloriose ac feliciter, pieque in Pontificatu suo admiserit, non vulgariter prodit, & pleraque, quæ sunt adhuc Ecclesiasticis Scriptoribus ignota, commemorat. Libr. 3. ac ultimo *de præcipuo quodam, & admirabili testamento, quod pridie, quam moreretur, ab eo divinitus institutum* (verba sunt Jannotii) absolvit. Hæc ego diffusius forte, quam par erat, quod opinionem illam conceptam de patria ejus animis hominum evelli cupiam, Pisisque civem suum restitui, maxime cum veterum monimentorum callentissimus Carolus Sigonius libr. de Bononien. Episc. 4. pag. 185. eum constanter *Thomam Sarazanensem* vocet: nec quicquam de Pisis, vel saltem, ut in re ambigua decebat, addit.

Ad Ecclesiam Pisanam gradum facio, cujus honorata mentio apud Petrum Damiani libr. 1. Epist. 10. pag. 42. olimque eximius honor, sum-

summaque reverentia, *Cleri Pisani* Epistola habetur in Bibliotheca Sanctorum Patrum Tom. 9. Duo hic Concilia omnino celebrata: primum, anno 1409. exautoravit legitimum Pastorem Gregorium XII. elegitque Alexandrum V. Pseudopapam. S. Antoninus parte 3. Chronicor. tit. 22. §. 2. non *Concilium*, sed potius *Conciliabulum* appellat. Alterum indictum anno 1511. sed & illud in Concilio Lateranensi Sess. 2. graviter reprehenditur.

Superest, ut hujus Ecclesiæ successionem attingam, cujus Præsules ex Archiviis Pisanis, cum domus Civicæ, tum Archiepiscopii collectos, apponam: qui primum *Episcopi* tantum, mox & *Archiepiscopi* ab Urbano II. qui Legati Apostolici nati, & Primates Corsicæ, sub quibus *Civitatensis* in Tuscia, *Ajacensis*, vel *Adjacensis* in Corsica, *Sagonensis* ibidem, qui residet in oppido *Vicensi*, aut *Calvensi*, *Aleriensis* ibidem: erat & *Populoniensis* Episcopus, sive *Populiensis* sub Pisano; sed ex Bullario Romano in Bulla Pii II. constat, illum esse *Senensi* suffraganeum. Aubert. Miræus libr. 4. Notit. Episcopat. cap. 5.

Quando primum Episcopi hic ordinati, aut quis primum eum honorem gesserit, nec Annales expediunt, nec in Archiviis activse privatis reperitur, nisi conjectura probabilis sit, tam celebrem, tantique nominis civitatem ab ipsis Apostolorum temporibus statim, cum Luca, ac Volaterris; Fæsulisque Præsulem accepisse. Certe nullus reperitur ante annum 313. Pisanus Episcopus: qua tempestate Concilium celebratum a D. Miltiade Papa legitur, cui inter alios subscripsit.

1. Gaudentius Pisarum Episcopus,

2. Anno 643. Beatus Alexander Pisanam Ecclesiam moderabatur, cum ex Ægypto in Italiam venit S. Peregrinus Rex Scotiæ, ut in Vita illius Sancti habetur, quæ MS. est apud Reverendiss. D. Raphaëlem Roncionum.

3. Anno 697. Concilio Romano subscribit Maurianus Episcopus Pisensis.

4. Anno 743. Andreas sedebat.

5. Anno 747. Joannes invenitur.

6. Anno 804. Joannes II. ut aliis in actis Archiepiscopii reperitur.

7. Anno 830. Plato, ex iisdem Actis.

8. Anno 837. Biusgo. Longobardicum videtur nomen, & ea ætate sub Longobardis maxima Tusciæ pars erat.

9. Anno 845. Zenobius.

10. Anno 846. Joannes III. qui sub Sergio II. coronationi Ludovici Imperatoris, Lotharii filii, interfuit. Anastasius Bibliothecarius in Sergio II. pag. 251. qui Ecclesiæ Pisensis Episcopum eum vocat, multosque alios enumerat.

11. Anno 860. Plato II.

12. Anno 880. Joannes IV.

13. Anno 910. Ardingus.

14. Anno

14. Anno 911. Theodoricus.

15. Anno 917. Turichius.

16. Anno 918. Volsghdius. Et hoc nomen Germanicam ſapit originem.

17. Anno 920. Volferius.

18. Anno eodem Attutronus.

19. Anno 924. Azzo.

20. Anno 925. Joannes V.

21. Anno 926. Henricus.

22. Anno 930. Zenobius II.

23. Anno 940. Grimoaldus.

24. Anno 986. Albericus.

25. Anno 991. Raimbertus.

26. Anno 1005. Petrus.

27. Anno 1008. Guido.

28. Anno 1013. Lambertus. Hic anno ſalutis 1010. cum Cardinale Oſtienſi populum Piſanum ad juſta & pia arma in Muſactum Regem Sardiniæ infidelem capienda concitavit, & eventum res feliciſſimum habuit; quippe & inſula vi armorum ſunt Piſani potiti, & Regem in fugam compulerunt, præda Genuenſibus ultro conceſſa. Joan. Baptiſta Pigna libr. 3. de Princip. Ateſtin. pag. 229. Raphaël Volateran. libr. 5. pag. 125. & alii Piſani Annales.

29. Anno 1015. Guido II. ex nobiliſſima Piſana familia Upezzingorum.

30. Anno 1031. Azzo II.

31. Anno 1050. Opizo.

32. Anno 1063. Guido III. Papienſis, cujus mentio in Metropolitanæ ædis frontiſpicio.

32. Anno 1078. Landolfus, ad quem D. Gregorii Papæ extant epiſtolæ.

34. Anno 1086. Gherardus Pisanus ſedebat. Agnelli Annales MSS.

35. Anno 1092. Adimbertus ab Urbano II. poſt legationem Hiſpanicam cum laude obitam, primus Eccleſiæ Piſanæ Archiepiſcopus. Epiſtolæ Synodales: ac mox ob fidelem bello ſacro Chriſti cauſæ navatam operam, primus Latinorum *Patriarcha Hieroſolymitanus* renuntiatus. Guilielm. Tyrius libr. 9. Hiſtor. Hieroſolymit. cap. 15. ubi eum Daimbertum vocat: & conſtanter libr. 10. cap. 4. qui honor in illum opera præcipue *Boemundi* collatus fuerat, ad quem auxiliaturi venerant Piſani. Fulcherius Carnotenſis in Geſt. peregrinor. Francor pag. 416. ubi eum *Daibertum* nominat. Injurius eſt Albertus, Aquenſis Eccleſiæ Canonicus, qui libr. 7. Hiſtor. Hieroſolym. cap. 7. *Dagobertum* (ita illum vocat) *Piſanum Epiſcopum*, ſcribit *fautoribus Baldovino, ac Boemundo, pecuniæ largitione ad Patriarchatus dignitatem provectum*. Quæ habentur totidem verbis in Hieroſolymitano Chronico libr. 7. cap.

cap. 7. Idem tamen Chronici auctor impensius pietatem *Dagoberti* ejusdem, ac eloquentiam in suis adhortandis laudat lib. 6. cap. 56. Religiosius, & simplicius Marinus Sanutus Torsellus a Rivoalto, Venetus, parte 6. libr. 3. Secretor. Fidel. Cruc. cap. 3. *Tunc Daybertus* (sic ab eo appellatur) *Pisanus Archiepiscopus eligitur, & in sede locatur, cum usque ad illa tempora Patriarchalis vacasset Ecclesia*. Hic sede sua dejectus, ad Papam conquesturus Romam concessit, regrediensque cum literis Pontificis, ei per omnia faventis, Messanæ in Sicilia obiit, Vir gentis & suo nomine extollendus. Guil. Tyr. libr. 11. cap. 4. sed seriem aliorum prosequor.

36. Anno 1115. Petrus. Annales MSS. Agnelli.

37. Anno 1122. Azzo III.

38. Anno 1125. Rogerus Pisanus.

39. Anno 1136. Ubertus de Ratta Lanfrancus, ab Innocentio II. Archiepiscopus Pisarum creatus, ac per Italiam Legatus Apostolicus: ab Anacleti II. schismate vexatus, Italiam reliquit, & Casinensi Ordini aliquot Pisana Monasteria donavit. Petrus Pisanus libr. 4. cap. 99. Pandulphus Pisanus putat, eum Cardinalem a Callisto II. creatum; sed verius est ab Honorio II.

40. Anno 1140. Balduinus, Monachus Cisterciensis, ac D. Bernardi discipulus, ut ipse meminit Epist. 136. & Epist. 144. *Quem Ecclesia vocavit ad aliud officium, & aliam dignitatem;* nam illius Ordinis primus ille Cardinalis. *Magnum Ecclesiæ lumen*, vocat Alamannus Monachus Claraevallensis, & Episcopus Altissiodorensis in vita D. Bernardi. Ejusdem meminit Chronicum Casinense libr. 4. cap. 119.

41. Anno 1166. Villanus Villanius, Pisanus domo. Ad hunc, ut opinor, scribit Alexander III. cap. 3. de *Conversione conjugatorum;* licet in Epigraphe illius capitis legatur, *Episcopo Pisano:* & existimo erratum esse, & mendum librarii, qui Episcopi nomen, pro Archiepiscopi posuerit; nam certo certius est, ab Urbano II. Archiepiscopatum erectum; qui ergo fieri potuerit, ut esset Episcopus tempore Alexandri III. qui anno 1159. coronatus est? Ad eundem est epistola ejusdem Papæ in Bullario Romano.

42. Anno 1171. Benincasa Benincasi Pisanus. Ad hunc Urbanus III. scribit cap. 12. *De jure jurando*. cap. 8. *De Temporib. Ordination. & qualit. ordinandor.* Et cap. 11. de *Desponsat. impuber.* Neque enim ad eum hæc dirigi potuerunt, cum Urbanus III. creatus esset anno 1185. Ad eundem sunt literæ Innocentii III. in Decreto item Gregoriano cap. 9. de *Arbitris*, & cap. 12. de *Foro competenti*. Et cap. 20. de *Jurejurando*, & cap. 17. de *Præscriptionibus*, & rursus cap. 17. *De Regularibus & transeuntibus ad Religionem*. Denique cap. 13. de *Conversione conjugatorum*.

43. Anno 1206. Ubaldus Lanfrancus, nobilissima familia Pisanus, exercitum conscripsit, & duxit in Terram Sanctam, magna pieta-

tis & religionis æſtimatione. Annales Agnelli MSS. & Volaterranus libr. 5. pag. 126.

44. Anno 1215. LOTHARIUS.

45. Anno 1216. ALEPRANDINUS. Ad eum eſt reſcriptum Honorii III. qui eodem anno Pontifex fuit creatus. Extat cap. 43. *De Sentent. Excommunicat.* in Decreto Gregoriano, ubi ſic: *Gravem Venerabilis F. N. Piſani Archiepiſcopi recepimus quæſtionem*. De alio non poteſt intelligi.

46. Anno 1245. VITALIS MARZIUS, Piſanus, cujus in Archiepiſcopio eſt teſtamentum.

47. Anno 1274. FEDERICUS VICECOMES, Piſanus.

48. Anno 1296. ROGERUS UBALDINIUS. In Chronic. Piſan. & Agnellus MS.

49. Anno 1299. THEODORICUS II. Archivium Capituli Canonicorum Piſanorum.

50. Anno 1323. FR. JOANNES VI. Ordin. Prædic. Magiſter General.

51. Anno 1324. FR. ODDO SALA, Piſanus, Ordin. Prædicator.

52. Anno 1340. FR. SIMON SALTARELLIUS Florentin. Ordin. Prædic.

53. MARCUS RONCIONIUS, a Capitulo electus.

54. Anno 1348. DINUS, ex Comitibus Radicofani, nobiliſsima gente.

55. Anno 1360. JOANNES VII. SCHARLATTI, Piſanus.

56. Anno 1361. FRANCISCUS PUCCIUS, Piſanus, cujus eſt in Archiepiſcopio electio.

57. Anno 1371. FRANCISCUS II. PRÆGNANUS, ſeu MARICOTTUS DE VICO, Piſanus, ab Urbano VI. Cardinalis creatus, Epiſcopus Prænestinus, ac S. R. E. Cancellarius. Piſis in Metropolitana ſepultus. Plura de eo Alphonſus Ciacconus pag. 768.

58. Anno 1382. BERNARDUS MALESPINI, etiam in Eccleſia Archiepiſcopali ſepultus.

59. Anno 1390. LOTTUS GAMBACURTA, Piſanus.

60. Anno 1400. JOANNES VIII. Pontremulenſis, cognomine *Gabriellius*.

61. Anno 1406. LUDOVICUS.

62. Anno 1412. ALAMANNUS ADIMARUS, Florentinus, cum apud Regem Francorum nuntius eſſet, Cardinalis abſens a Joanne XXII. creatus, cum antea fuiſſet Archiepiſcopus Tarentinus. Vir gravis, prudens, & diſertus.

63. Anno 1417. PETRUS RICCIUS Florentinus, ſepultus in Eccleſia Cathedrali.

64. Anno 1418. JACOBUS OBIZIUS Lucenſis. Franciſc. Sanſovinus in Elogio familiæ *Obiziæ*, & Agnelli Annales MSS.

65. Anno 1460. JULIANUS RICCIUS Florentinus, qui quadraginta duos annos vixit Archiepiſcopus, ſepultus in Metropoli.

66. An-

66. Anno 1477. PHILIPPUS MEDICEUS Florentinus.

67. Anno 1479. FRANCISCUS SALVIATUS Florentinus. Hic, cum conjuraffet in Mediceorum perniciem, adeoque Julianum Medicem perduelles in templo tempore facri interfeciffent, Laurentiufque alter frater in veftiarium fe recepiffet, e feneftra Palatii fufpenfus fuit, quam mortem, ut tanto viro indignam, diu ante Aftrologi prædixerant, ac ille fatum fuum riferat. Simon Majolus Dieb. Canicul. Colloq. 1. ad finem, ac Hiftorici Florentini.

68. Anno eodem RAPHAEL RIARIUS, cognomento GALEOTTUS Savonenfis Ligur, Epifcopus Imolenfis, Legatus in Hungariam, Archiepifcopus Confentienfis, Salernitanus, ac a Sixto IV. Cardinalis creatus.

69. Anno 1511. CÆSAR RIARIUS.

70. Anno 1560. ONUFRIUS BARTOLINIUS, Florentinus.

71. Anno 1561. SCIPIO REBIBA, Siculus, a Paulo IV. Cardinalis factus, ac Epifcopus in Apulia Trojanus, Patriarcha Conftantinopolis, obiit Romæ ætatis anno 73. Sepultus in Monte Quirinali ad D. Silveftri.

72. Anno 1561. D. JOANNES IX. MEDICEUS, Cofmi Magni Etruriæ Ducis I. ex Heleonora de Toleto Hifpaniæ filius, decimum feptimum ætatis annum agens, ob eximiam indolem, Cardinalis renuntiatus, a Guidone Afcanio Sfortia, & Ludovico Lotharingo Cardinalibus, Florentiam miffis, galerum excepit, Pifanus Archiepifcopus deftinatus, regimine rei Ecclefiafticæ Ragufino Archiepifcopo commiffo, immatura morte Pifis extinguitur anno 1562. 12. Dicembr. Unaque cum Garfia fratre fepultus.

73. Anno 1562. ANGELUS NICCOLINUS Florentinus, Legatus Cofmi Magni Etruriæ Ducis ad Carolum V. & Paulum III. Senarum Gubernator: mox, uxore defuncta, Archiepifcopus Pifanus: demum a Pio IV. in Cardinalium collegium adfcitus, Pifis obiit, ætatis anno 66. falutis 1567. & Florentiam tranflatus, majorum fepulchro conditur.

74. Anno 1573. JOANNES RICCIUS Politianus, Legationibus ad Carolum Gallorum Regem, Carolum V. Aug. perfunctus, in Hifpaniam nuntius miffus, Julii III. Thefaurarius, Archiepifcopus Sipontinus, Clufinæ Ecclefiæ Præpofitus, ab eodem Julio Cardinalis creatus, a Pio IV. obtinuit patriæ fuæ Epifcopatus honorem, primufque illum adminiftravit, Collegium Pifis juventuti Politianæ erexit, atque ut patriam fuam undequaque excoleret, ducenta quinquaginta millia aureorum ædificiis extruendis impendit, vir pius, doctus, & liberalis.

75. Anno 1575. PETRUS JACOBUS BORBONIUS A MONTE.

76. Anno 1576. ANTONIUS ANTINORIUS, Florentinus.

77. Anno 1580. BARTHOLOMÆUS JUNIUS, Florentinus.

78. Anno 1583. MATTHÆUS RINUCCINIUS, Florentinus.

79. Anno 1607. CAROLUS ANTONIUS PUTEUS, Infuber.

80. Anno 1612. SALLUSTIUS TARUSIUS. Politianus.

81. Sedet nunc FRANCISCUS BONCIANUS, vir patricia Florentiæ familia, morum suavitate, ac in literatos mira animi propensione, doctrinaque non vulgari, suppellectili libraria notæ melioris, sumptu immenso undique in studiosorum, non sui tantum compendium, comparata, legationibus insuper Gallicis cum laude perfunctus (1).

Cardinales plerique Pisas suas illustrarunt, quorum, ut potero, nomenclaturam edam.

1. NUMERIANUS, tit. S. Marci Evangelistæ, a Leone I. creatus anno 440. Jacobus Corellius MS. libro de Cardinalibus.

2. JOVIUS, tit. S. Martini in Monte, creatus a D. Pelagio I. anno 556. Ibidem Corellius, & Annales Pisani.

3. FONTINUS tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano, creatus a Constantino I. anno 707. Idem Corellius ibidem loci.

4. HUGO CAPROSIA, a Paschali II. creatus, nobile patribus Carthusianis cœnobium etexit anno 1100.

5. PETRUS VICECOMES, tit. S. Susannæ, eodem tempore.

6. HUGO VICECOMES, tit. Basilicæ duodecim Apostolorum. Difficillimo Ecclesiæ tempore Beneventum, a Paschali II. sibi commissum, egregie contra Imperatorem propugnavit: Gelasius II. eandem provinciam ei confirmavit: a Callisto II. ad Rogerium, Siciliæ Comitem, Legatus.

7. CHRYSOGONUS MALCONDINORUS, tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano, eodem tempore.

8. PETRUS GHERARDESCUS EX COMITIBUS DONORATICI DE NATALICO. Hic creatus a Paschali II. anno 1100. in Schismate contra Innocentium II. Anacleto adhæsit, eoque extincto, Victorem III. Antipapam secutus est; quo tamen relicto, ad saniorem mentem rediit, partesque Innocentii II. sibi sequendas proposuit.

9. BUOZO BUOZI, invenitur in Annalibus Pisanis Cardinalis anno 1115. sed sine titulo.

10. UBERTUS DE RATTA ANFRANCUS, forte LANFRANCUS, ab Honorio II. anno 1125. creatus tit. S. Clementis. Vide in Archiepiscopis Pisanis.

11. PETRUS GUALANDIUS, Monachus Casinensis, ab Anacleto pseudopapa Cardinalis factus, tit. S. Eusebii, anno 1137. quo defuncto ad Innocentium II. rediit, confirmatusque ab eo est.

12. ROBERTUS, ab eodem Innocentio II. creatus.

13. PETRUS GHERARDESCUS, ab eodem.

14. JOANNES MORICONUS, sive de MORCONE, Archidiaconus Tyri, postea tit. SS. Silvestri & Martini ab Eugenio III. creatus, anno 1150.

15. HENRICUS MORICOTTUS, Monachus Cisterciensis, tit. SS. Netei & Achillei. Ab eodem.

26. BER-

(1) Series hæc Præsulum Pisanorum discrepat ab ea, quam adfert Ferdin. Ughellius *Italiæ Sacræ* tom. 3. tum in annis, tum in numero, ac nominibus Præsulum.

16. Bernardus Fredonius, tit. SS. Cosmi, & Damiani eodem anno.

17. Guido Moricosus, de Vico, tit. SS. Laurentii & Damasi. Hunc alii ab Innocentio II. creatum volunt, alii ab Eugenio III. sed forte ab illo creatus titulum priorem mutavit, ut videretur, de novo in illustrissimum Collegium adscitus.

18. Gualfredus de Nobilibus a Ripafracta, ab Eugenio III. anno 1156. creatus.

19. Ridolfus Nigellus, anno 1184. a Lucio III. creatus sub titulo S. Georgii in Velabro, postea a Clemente III. titulum S. Cæciliæ accepit: sub Cœlestino III. Legatus Apostolicus in Siciliam missus, *magnæ honestatis, literaturæ, ac religionis*. Robertus Abbas, qui Chronicon Sigiberti supplevit.

20. Rolandus Rhedonensis, Monachus Cisterciensis, tit. SS. Cosmæ & Damiani, anno 1150. ab Eugenio III. adscitus.

21. Mag. Gratianus, ab Alexandro III. anno 1178. tit. SS. Cosmæ & Damiani creatus, Procellarius Apostolicus sub Innocentio III. obiit.

22. Mag. Pandulphus Mascha, tit. Basilicæ SS. Duodecim Apostolorum, a Lucio III. anno 1182. creatus, a Cœlestino III. sub annum 1196. Genuam missus, ad pacem inter Pisanos & Genuenses componendam, ac biennio post legatus Apostolicus in Tusciam. Registrum Innocentii III. cujus anno 1. obiit. Bullæ Ecclesiæ Vercellensis Lucii III. Annales Pisani. Hic grave & serium edidit opus de Vitis Pontificum.

23. Jacobus Columna, licet domo Romanus, tamen, quia Pisanæ Ecclesiæ Archidiaconus, inter Pisanos Cardinales ponetur, creatus a Nicolao III. anno 1278. a Bonifacio VIII. Cardinalatu dejectus, diu apud familiarem quendam Perusiæ delituit; sed a Benedicto II. expiatus, ac Philippo Rege Francorum Lugduni præsente, dignitati a Clemente V. restitutus est anno 1305. Causas legitimas excommunicationis probat Bonifacius VIII. libr. 6. Decretal. tit. de Schismaticis.

24. Franciscus Maricottus, ab Urbano VI. cui affinis erat, creatus. Archiepiscopus Pisanus. Vide in serie Episcoporum Pisanorum, anno 1371.

25. Marcellus Lantes, ortu quidem Pisanus, ex nobilissima ac primaria familia, creatus a Paulo V. Vivit, dum hæc scribo (1).

Jam ad Viros Illustres accingor, qui vel Sanctimonia vitæ, vel Scriptorum gloria, vel rei militaris peritia, se, patriamque suam nobilitarunt.

1. Peregrinus Philosophus, cujus documenta insignia apud A. Gell. libr. 12. cap. 11. Pisis natus, Lucianus. Hic se anno 2. Olympiadis 236. hoc est post salutem partam anno 168. se cremavit. Philostrat. libr. 2. de Vit. Sophist.

2. Petrus Pisanus Diaconus, *quem Carolus Magnus in discenda Gram-*

(1) Nonnulla adest varietas in serie Cardinalium Pisanorum inter Dempsterum, & Scriptores Historiæ Pontificiæ, ut videre est apud Ciaconium, atque Oldoinum.

Grammatica senem audivit, in ceteris disciplinis Albinum, sive Alcuinum Scotum, ait Abbas Urspergensis in Chronico, ubi de rebus Caroli Magni.

3. ROMANUS DE UPPEZZINGHIS, Dominus *Calcinare*, oppidi ad Eram fluvium, Archiepiscopus Ravennas, anno 879. Hieron. Rubeus Hist. Ravenn. libr. 5.

4. MARCUS RONCIONIUS, *sanguine nobilis, moribus longe nobilior, ad D. Catharinæ Pisis Ordinis D. Dominici Religiosus, Lector, ac Prior, Definitor Capituli Generalis, Vicarius Provinciæ, Prædicator Generalis, postulatus a Capitulo in Archiepiscopum Pisanum, sed ab alio præventus, Urbinatium Episcopus creatus a Clemente VI. circa annum* 1246. *dum Romæ rediret, naufragio periit*. Hæc fere verbatim Chronicon MS. ad D. Catharinæ Pisis, cujus auctores sunt Dominicus Peccholi, Bartholomæus a S. Concordio, ac deinde ultimam manum ei imposuit Ugolinus Junior: hæc excerpta sunt ex folio 24. pag. 2.

5. ROBERTUS STATERA, Episcopus Albiensis in Gallia, anno 1319. & 1330.

6. ROBERTUS LANFRANCUS, Episcopus Bobiensis, sedebat anno 1374.

7. ROBERTUS TIGNOSIUS, Episcopus Usellensis in Sardinia, anno 1337.

8. FRIDERICUS SARDIUS, Episcopus S. Justinæ in Sardinia, Ord. Prædicat. anno 1316.

9. ODDO SALA, Ordin. Prædicator. Episcopus Albiensis.

10. POLANUS, Archiepiscopus Arboreæ, & Pisarum, Patriarcha Alexandriæ. Obiit anno 1324.

11. ROBERTUS DAL DRAGO. Ordin. Prædicat. Episcopus Usellensis in Sardinia, anno 1320.

12. FATIO GHERARDESCHIUS, Ordin. Prædicat. Episcopus Turonensis, anno 1333.

13. JACOBUS COCCHIUS, Ord. Prædic. Episcopus S. Justinæ in Sardinia 1339.

14. FRANCISCUS CINQUINI, Ord. Prædicator. Episcopus Taurusii, anno 1348.

15. NICOLAUS SAMMARTINUS, Episcopus Recanatæ, ac post Maceratæ, Ord. Prædicator.

16. JACOBUS GUALTEROTTUS LANFRANCUS, Dominicanus, Archiepiscopus in Turribus Sardiniæ. Ita præferunt vetera monimenta, & acta publica Pisis; fuit ergo Archiepiscopus Turritanus.

17. GUIDO LAMBARDUS, ejusdem familiæ Monachus, in Græcia Episcopus.

18. JACOBUS DEL FORNAJO. Dominicanus, Archiepiscopus Thebanus anno 1409.

19. ANDREAS BUONCONTI. Sub Urbano VI. titularis alicubi Episcopus,

copus, Dominicanus. Horum omnium eſt mentio apud D. Catharinæ Piſis in Chronico, quod inibi MS. aſſervatur.

20. Origenes Orlandius, Epiſcopus Aleriensis in Corſica: crebra ejus in Annalibus Piſanis mentio extat, anno 1328.

21. Gherardus Orlandius, in eodem Epiſcopatu ſucceſſor, anno 1329. Annales Piſani.

22. Zacharias Palmerius, Epiſcopus Chalcedonenſis, vivebat anno 1506. Annales Piſani.

23. Baldovinus Baldovini. Epiſcopus Averſanus, interfuit Concilio Tridentino.

24. Julius Gallettus, Epiſcopus Alexanus, eidem Concilio interfuit.

25. Jacobus Gallettus, Julio in Epiſcopatu ſucceſſit.

26. Odoardus Gualandius, Epiſcopus Ceſenas, non ita pridem vivebat, anno 1591.

27. Camillus Gualandius, patruo Odoardo in Epiſcopatu ſucceſſor.

28. Gabriel Maria Cesanus, Epiſcopus Salutienſis.

29. Hieronymus Vecchianius, Epiſcopus Vulturiacenſis, vivebat anno 1565.

30. Joannes Boldronius, Ord. D. Auguſtini, Epiſcopus Signiæ, anno 1335. Archivium Fratrum Auguſtinianorum ad D. Nicolai Piſis.

31. Augustinus Lanfrancus, Epiſcopus Foſſombronæ, vivebat anno 1344. Acta familiæ Roncioniæ apud Jacobum Roncionium.

32. Franciscus Lantes, Epiſcopus Lunenſis, in cujus gratiam Piſani literas ad Legatum ſuum Jacobum Appianum dederunt, ut res ejus apud Ducem Mediolanenſem promoveret, anno 1386. Annales Piſani.

33. Jacobus Villanius Gaetani, Epiſcopus Piſtorienſis, anno 1263. Vide ſeriem illorum.

34. Hermannus, ex familia Episcoporum, Piſtorienſis Antiſtes ab anno 1303. uſque ad annum 1325. dixi in nomenclatura Epiſcoporum Piſtorienſium, quam reperies infra hoc libr. cap. 13.

35. Daimbertus, ſive, ut alii volunt, Dagobertus, primus Latinorum Patriarcha Hieroſolymitanus, ut in ſerie Piſanorum Antiſtitum ſupra hoc capite ex variis eſt oſtenſum.

36. Franciscus a S. Simone. Anton. Poſſevin. Apparatu ſacro pag. 507.

37. Albertus, Pisanus cognomento, ſed & Etruscus. Idem pag. 34.

38. Bartholomæus Albicii. Triginta volumina reliquit anno 1380. Idem pag. 182.

39. Bartholomæus, cognomento Pisanus, ut docet Trithemius Abbas, anno 1388. Idem pag. 184. & alii meminerunt, in his Fanucius Campanus MS.

40. Bar-

40. Bartholommæus Spinæus. Idem pag. 184. Fanutius Campanus MS. libr. 5.

41. Hugo Etereanus, Idem Possevin. pag. 62.

42. Rainerius, aut Reinherus, sive, ut alii volunt, Ragnerius. Ordin. Prædicator. ex familia Granchia, Generalis Ordinis fui, *reconditæ doctrinæ, gravis eloquentiæ, & magnæ scientiæ*, ait Fanutius Campanus MS. libr. 5. Egregium opus scripsit, quod *Summam Pisanellam*, nomine non addito, vocavit. Bibliotheca Mundi. Claruit, ut vult Trithemius, anno 1300. Est & opus MS. apud me, *Prælia Tuscorum* octo libris comprehensum, cujus est principium.

Urbs mea, te memorem faciat Romana vetustas,
Quæ regitur junctis animis, dum captat honores,
Et dum per varios manet inconsulta ruitque,
Mentibus unitis agnoscet Roma triumphos.

43. Franciscus Tigrimus, cujus *opera magni sunt momenti*, ait Jacobus Bergomas in supplemento Chronicor. ad annum 1350. *Bartoli præceptor, eminentissimæ scientiæ, ac sanctæ vitæ*. Fanutius Campanus MS. libr. 5. ut testatur Baldus non uno loco. Reliquit librum, quo *utriusque Juris contradictiones conciliavit*. Bibliotheca Mundi, & libr. 3. Conciliorum.

44. Bulgarus, ex nobilissima *Vecchianorum* familia, anno 1199. *Clarus Legum glossator antiquus*, ut Bartolus docet, in l. *Hac consultissima*. C. qui test. fac. poss. tanta eloquentia, ut *os aureum* diceretur, cum esset Imperatoris Bononiæ Vicarius. Scripsit Tomum unum *Consiliorum*, ac librum *de summa potestate Papæ*. Bibliotheca Mundi.

45. Matthias Palmerius, Pisanus, Chronicon D. Hieronymi, quod Matthæus Palmerius ab anno 449. ad annum 1445. deduxerat; inde ad annum 1481. continuavit. Aubert. Miræus in Chronico.

46. Laurentius, cognomento *Pisanus*, anno 1054. *Carmine heroico hortatus est Pisanos, ad bellum Genuensibus inferendum*, ait Laurentius Bonincontrius Sanminiatensis MS. in Bibliotheca Vaticana. In eo opere Lucam & Volaterras Pisanorum Colonias facit: nescio, an vere. Principium operis est.

O satis a Cadmo felix Antonia patre.

47. Laurentius alter Tericolus, Canonicus Pisanus, sub annum 1464. Scripsit *Dialogos* eleganti Stylo *de Amore*, ac *Enchiridion*, quæ MSS. asservantur apud Reverendiss. Raphaëlem Roncionium, Archipresbyterum Pisanum.

Ex Indice Cypriani Pagnii hi sunt Juris scientia clari adnotandi.

48. Franciscus Bartolottius.

49. Franciscus Damiani.

50. Jacobus Famigliæ.

51. Jacobus Furnajus.

52. Jacobus Vannius.

53. Pi-

53. PETRUS D' ALBIZIUS.
Familias singulas recensere, nimis foret molestum. Quid? quod ultimo excidio, dum post bellum annorum septemdecim, incredibili fortitudine, ac majoribus animis cum Florentinis gestum, nobiliores pleræque familiæ aliæ secesserunt, ac maxime Panormum in Sicilia, ideo selectiores ex unaquaque viros seligam, qui tantæ civitatis honoratam memoriam ad posteros transmittere poterunt: idque ex opere Reverendiss. D. Raphaëlis Roncionii, Archipresbyteri Pisani, viri humanitate ac literatura commendatissimi, si quis alius hoc nostro ævo.

54. BETTUS GALGANUS, Orator ad Regem Aragoniæ destinatus, ad pacem novam ineundam, cum aliis Pisanis, anno 1310.

55. JACOBUS UGOLINI, subsidio missus Pistoriensibus, a Castrutio Castracano obsessis, qui Lucæ Dux, ac Ludovici Bavari Præfectus anno 1329.

56. BETTUS alter, Legatus ad Robertum Neapolitanum Regem, anno 1330.

57. JOANNES FRANCISCUS, Orator missus ad Luchinum & Joannem Vicecomitem, Mediolani Principem, pro pace componenda anno 1348.

58. CECCUS BINDI, unus ex Præfectis Lucæ, datis a Pisanis, anno 1364.

59. PHILIPPUS, Dux triremium, *Columbanum* pyratam, mare Tyrrhenum infestantem, repressit, anno 1372.

60. COLUS MARIANI, Castrorum Præfectus plena auctoritate, anno 1499.

Hi omnes ex nobilissima familia AGLIATA, ex Annalibus Pisanis, & Archivio ejusdem civitatis sunt deprompti, ut & sequentes.

61. MARIANUS ANTONII AUGUSTINUS, ex familia Augustinia, honesta quidem illa & potente, bello Florentino ultimo Turri ac Portæ *Parlascie*, sive Lucensi Præpositus, anno 1497.

62. JACOBUS LAURENTII ANCROJUS, Orator ad Lucenses destinatus, anno 1503.

63. HENRICUS ex nobilissima ANGELORUM familia, Legatus Genuam pleno Pisani Senatus consensu, anno 1341. ac Romam, anno 1348.

64. LITTUS, ex familia APPIANA, Castri Montis Calvuli Præfectus, anno 1330.

65. MAXIMUS, ex familia AQUILANA, Medicinæ diu in Belgio professor, mox in Indicam expeditionem Regis Catholici profectus, anno 1579.

66. BARNABAS, ex nobilissima BALDOVINIA gente, Cascinæ Præfectus, anno 1497.

67. DOMINICUS, ex familia BERNARDA, Buriani Castri Rector, anno 1350.

68. JOANNES PAULI, ex familia BERZIGHELLIA, Antianus anno 1298.

ut est in Archivio Pisano libro rubro, cui titulus: *Chronica Antianorum Pisanorum*, pag. 5. plures ex eadem gente ibi.

69. Simon Gasparis, ex familia Bizzarria, Calcinæ arcis Præfectus, anno 1496.

70. Tinetus Bernardi, ex nobilissima familia Bocchiorum, Judex Appellationum anno 1165. ut est in Annalibus Pisanis.

71. Bartholomæus Simonis, ex nobilissima familia Borgorum, Consul Pisanus anno 1241.

72. Franciscus ex familia Botticellorum, Quæstor Castrensis anno 1364.

73. Banduccius, ex nobilissima familia Buoncontiorum, Legatus ad Genuenses, anno 1299.

74. Ugolinus J. C. Legatus ad Azzonem Vicecomitem, Mediolani Ducem, anno 1324.

75. Ninus, ex nobilissima familia Buonvannorum, Castri Donoratici Præpositus, anno 1235.

76. Vannius, ex familia Campia, Consulum maris unus, anno 1350.

77. Opizus ex eadem familia, ditionum Pisanarum in Sardinia Præfectus, anno 1355.

78. Jacobus, ex eadem familia, Legatus ad Venetos & Patavinos, anno 1369.

79. Salimbenus, ex familia Campiglia, turmæ ductor in eo exercitu, qui contra obsessos Pistorienses est missus, anno 1329.

80. Ceus, ex familia Cepannolia, Rotajæ Castri Præfectus, anno 1325.

81. Bulsus Petri, ex nobilissima familia Casapiera, Consul Justitiæ, anno 1190.

82. Petrus, Rainerius, Ganus triremium duces in acie ad Meloriam, anno 1284.

83. Andreas a Statera dictus, ex eadem gente, Legatus ad Regem Tunetum, anno 1301.

84. Cacciabestia, ex nobilissima familia Castelli Anselmi, Doctor Juris celeberrimus, magnum patriæ suæ lumen, anno 1242.

85. Laborator, Persavallus, Ugolinus, & Lambertus fratres claruerunt, anno 1249.

86. Gerardus, ex eadem familia, Ord. D. Francisci, Prior S. Martini in Chinsica (regio urbis erat) & fundator Præpositura Pontaderæ, ut patet ex actis apud Monachos D. Martini, anno 1271.

87. Lambertus, ex eadem familia, Ord. D. Augustini, S. Thelogiæ Doctor, anno 1273. Acta MSS. apud Monachos S. Silvestri, Pisis.

88. Puccius, ex nobilissima familia Cascina, Turri Fossæ Arni Præpositus, anno 1330.

89. Buonagiunta, ex eadem familia, Legum Doctor, ac Canoni-

cus

cus Metropolitanæ Pisanæ, anno 1215. ut in Archivio Capituli Pisani est.

90. FRANCISCUS, ex nobilissima familia CATIGNANIA, Legatus ad Regem Galliæ, anno 1496.

91. TANELLUS, ex nobilissima familia CEULORUM, arci Tojanæ Præpositus, anno 1348.

92. BUONACCURSUS BENEVENUTI, ex familia CIAMPOLIA, Legatus ad Florentinos, anno 1370.

93. MICHAEL JACOBI, ex familia CHIOSTRA, Legatus ad Florentinos anno 1427.

94. BARTHOLOMÆUS, ex familia CINIA, Arci Tojanæ Præpositus, anno 1360.

95. RENATUS, ex familia COMPAGNIA, Arci Ripæ Fractæ Præpositus, anno 1323.

96. RAINERIUS, ex nobilissima gente DAMIANA J.C. ad Lucenses Legatus, anno 1317. & ad Ludovicum Bavarum, anno 1328. a Carolo IV. Comes Palatinus creatus anno 1350. Acta publica Archivii Pisani.

97. RAINERIUS, ex nobilissima familia GAETANA, una ex octo, quas reliquit Otho I. *Marzucci* filius, ter Pisarum Consul, annis 1165. 1173. 1191. Legatus ad Federicum Barbarossam, & Remp. Genuensem. De hujus familiæ splendore ac dignitate, multa essent dicenda; sed præter Annales Pisanos, præoccupavit Clariss. D. Constantinus Cajetanus Abbas S. Barontii Casinensis, Ord. D. Benedicti, a Sacris Sedis Apostolicæ monimentis, in Epistola ad Hispan. Regem.

98. GERARDUS ex eadem familia, triremium ductor, Massiliam missus, anno 1175.

99. HENRICUS, ex eadem familia, triremes ducebat, cum inter Tyrum & Ptolemaidem clarissima pugna Genuenses a Pisanis sunt profligati, anno 1258.

100. ANDREAS,
101. JACOBUS SOSII,
102. PHILIPPUS SCIARRÆ,
103. SIMON BOCCHETTI,
104. GUIDO SCANNELLI,
105. STEPHANUS MATTAJONI.
106. GUIDO GADDUBBII,

omnes CAJETANI, & Equites, triremibus imperabant, cum Pisani a Genuensibus infausta acie sunt victi, ut postea numquam navigandi ex animo propositum repetierint, nec vires recuperaverint, anno 1284.

107. COLAS, ex nobilissima familia GALLETTIA, Lucæ Rector, anno 1358. postea Legatus ad Carolum IV. Imperatorem, anno 1369.

108. CIOLUS, ex nobilissima familia GRASSOLINIA, Dux exercitus conscripti ad Sardiniam protegendam ab injuria Regis Aragoniæ, anno 1322.

 109. BAR-

109. Bartholomæus, ex eadem familia, Legatus ad Ludovicum Regem Neapolis, anno 1354.

110. Gualandus, ex nobilissima familia Gualandia, Pisarum Consul, anno 1127.

111. Uguccio Alberti, ex eadem familia, Consul Pisarum, anno 1140.

112. Albertus J. C. ex eadem familia, Consul etiam Pisanus, anno 1172.

113. Sigerius, ex eadem familia, Legatus ad Genuenses, anno 1188.

114. Obizius,
115. Nicolaus Tancucci,
116. Benedictus Maccajoni,
117. Lupus Rosignoli,
118. Bettinus Parranæ,
119. Jacobus Bugliæ,
120. Binaglia Nobilis Buriani,

equites omnes, turmas ductabant, in infelicissimo illo prœlio contra Genuenses, quo res Pisanorum penitus fractæ, anno 1284. Annal. Pisani, ac Historiæ Genuensium.

121. Lambertus, ex nobilissima familia Lanfrancorum, triremem ductor regebat in exercitu in Sardiniam misso, anno 1165.

122. Pellarius, ex eadem familia, unus ex ducibus, qui Lucenses memorabili acie fuderunt anno 1172.

123. Jacobus,
124. Pandulphus Pandulphi,
125. Benedictus Malepæ,
126. Rainerius Gualterotti,
127. Duccius Passagliæ,
128. Rainerius Fanæ,
129. Franciscus Nazari,
130. Galganus Chiccoli,
131. Benedictus Taccolæ,
132. Joannes Brocciæ,
133. Simon Pistelli,
134. Andreas Struffi,

omnes ex eadem familia militarium turmarum duces, in cruenta illa ac infausta cum Genuensibus pugna, anno 1284. Annales Pisani, ac Archivia publica, privataque.

135. Paganellus ex nobilissima familia Lanfreduccia, J. C. clarissimus, anno 1270.

136. Nicolaus, ex eadem familia, eques aureatus, triremis ductor in infausta illa cum Genuensibus pugna, anno 1284.

137. Jacobus J. C. Neapolis Consul, anno 1289.

138. Mi-

138. Michael Cei, ex nobilissima familia Lantiorum, castellis aliquot Lucensibus Præpositus, dum Luca subdita esset Pisanis, anno 1350.

139. Bartholomæus, ex eadem familia J. C. Legatus ad Pontificem, & ad Florentinos, anno 1435.

140. Bettus Joannis, ex nobilissima familia Leolia, Castri Capalbi Præfectus, anno 1298.

141. Nicolaus J. C. ex eadem familia, arci Calaritanæ in Sardinia Præfectus, anno 1316.

142. Pighinus, ex familia Lupa, Montis Calvuli Præfectus, anno 1323.

143. Jannottius Michaelis, ex nobilissima familia Maraccia, Dux regionis urbis, quæ ad D. Francisci est ædem, anno 1496.

144. Bartholomæus Rainerii, ex nobilissima familia Maschianorum, Legatus ad Rempublicam Florentinam, anno 1433.

145. Henricus, ex nobilissima familia Moschia, Dux arcium in collibus Pisanis, anno 1311.

146. Nicolaus, ex eadem gente Præpositus arci Lucæ, cum Pisanis pareret, anno 1346.

147. Gherardus, ex familia Paulia, Castri Martis Præfectus, anno 1391.

148. Gherardus Francisci, ex familia Pittia, Legatus ad Florentinos, anno 1428.

149. Gherardus, ex nobilissima familia Poggia. Claruit anno 1171. Archivium Capituli Pisani, & in Actis privatis.

150. Joannes, ex eadem familia, Buriani Castri Præfectus, anno 1341.

151. Silvester, ex eadem familia, omnium suo ævo civium clarissimus, toties ad omnes pæne Europæ principes pro patriæ suæ salute legationibus functus, præter Annales Pisanos, & Archivia, meminit Paulus Jovius.

152. Ugolinus, ex familia Pontadera, anno 1280.

153. Joannes Guiduccii, ex familia Primia, arci Livorni Præfectus, anno 1395.

154. Benevenutus, ex familia nobilissima Rau, Præfectus arci Calaritanæ in Sardinia, cum Pisanæ esset ditionis, anno 1272.

155. Buonacursxs, ex nobilissima familia Roncionia, una ex iis, quas sub nomine *Ripæ Fractæ* Otho I. Pisis reliquit, ut ex actis illius domus, ac monimentis perspexi: Senator Pisanus, cum decernerentur Oratores ad Imperatorem Constantinopolitanum, anno 1198.

156. Gottifridus Bonaccursii, ex eadem familia, J. C. & eques, ut clarum est ex privilegio ipsi concesso ab Imperatore, anno 1220.

157. Thomas Marci, Doctor, anno 1301.

158. Marcus. Vide supra in Episcopis.

159. Joan-

159. JOANNES,
160. JACOBUS,
161. ANTONIUS,

equites omnes, ex nobiliſſima familia ROSSERMINIA, prœlio interfuerunt, turmarum ductores, quod ad Meloriam commiſſum, anno 1284.

162. LAMBERTUS, ex nobiliſſima familia SANCASCIANA, Conſul bis Piſis fuit, anno 1162. 1178.

163. FEDERICUS J.C. ex familia SARDIA, Ord. D. Dominici, Epiſcopus S. Juſtinæ in Sardinia, obiit vero anno 1324.

164. CINUS, ex eadem familia, Legatus ad Simonem Buccamnigram I. Ducem Genuenſium, qui electus eſt anno 1363.

165. GHERARDUS ALBERTI, ex nobiliſſima familia SCORNA, Conſul Piſanus, anno 1186. Acta publica.

166. BOTTACIUS, ex nobiliſſima familia SETA, centum ſagittariorum ductor, anno 1315.

167. SOZZUS, ex eadem familia, alter Conſulum Mercatorum, anno 1325.

168. JACOBUS NICOLAI, ex familia SETAJOLA, Palajæ Præfectus, anno 1343.

169. PHILIPPUS ex nobiliſſima familia TESTA, Præpoſitus arci Sergionæ, ſive Sarzanæ, anno 1330. cum adhuc Piſis pareret.

170. FRANCISCUS JOANNIS, ex familia TORTIA, exercitus Piſani Quæſtor, anno 1497.

171. THOMAS J.C. ex familia TRIPALLIA, anno 1300. Archivium Archiepiſcopale Piſan.

172. BLANCUS, ex familia VANNIA, Viæ Regiæ Præfectus, anno 1323. cum Luca Piſis ſubeſſet.

173. BARTHOLOMÆUS ANDREÆ, ex familia VARNIA, Legatus Florentiam, anno 1464.

174. SIGNORETTUS, ex familia nobiliſſima VECCHIANIA, Canonicus Piſanus, ſcriptis clarus, anno 1130. Archivium Archiep. Piſan.

175. CINUS, ex eadem familia, Præfectus Motronis arcis, anno 1341.

176. LUPARDUS ex eadem familia, Legatus Florentiam, anno 1420.

177. BARTALOTTUS BRANDALISII, ex nobiliſſima familia VENEROSIA, Comes Palatinus, anno 1335.

178. JACOBUS, ex familia VITALIA, Legatus ad Florentinos, anno 1323.

179. BARTHOLOMÆUS JACOBI, ex familia ULIVETA, arcis Peccioli Præfectus, anno 1298.

180. AUGUSTINUS LAURENTII, J. C. ex familia UVITIA, Legatus ad Senenſes, anno 1496. & ad Pontificem Romanum.

181. GUIDO TRAVALDÆ, ex nobiliſſima familia UPEZZINGHIA, Epiſcopus Piſarum, anno 1015. ut in Epiſcoporum nomenclatura videbis.

182. UGUCCIO, Conſul Piſanus, anno 1231.

183. FI-

183. Tilius,
184. Cius Maraffi,
185. Franciscus Bordonesii,
185. Benedictus Paltonerii,
187. Bindus Schetoccuii,

omnes ex eadem familia, equites, turmarum ductores, aut triremium Præfecti, cruenta illa pugna, qua Pisanorum potentiam fregerunt Genuenses, anno 1284.

188. Petrus, ex nobilissima familia *Urbania*, arcis Stampacæ Præfectus, anno 1496.

Volaterræ, Urbs antiquissima, ab Indigenis condita: ejus, in administranda olim Republica, institutum: situs: Colonia ejus, Populonia: ipsa Colonia Romana: res gloriose gestæ: quod Syllanæ proscriptioni restitißet, civitate Romana donata: Othoniana appellata, & Oëna, & Oënarea.

CAP. III.

QUam longissima est, seu Mythologorum, seu Historicorum in rebus Italicis memoria, Saturnus in Etruria *Saturniam*, Janus *Janiculum* condidit: reliqua tota regio a rudibus adhuc incolis, tuguriis, & mapalibus habitabatur: *Pisas* deinde advenæ Græci extruxerunt: ac contra piratarum violentiam indigenæ *Volaterras* erexerunt, quæ novo Tyrrhenorum adventu, politiorique vitæ genere invitati, cum iis in unum veluti corpus coaluerunt, atque in civitatem suam ultro admiserunt, ut jure *Vola Tyrrhenorum* dici potuerit, hoc est, *urbs;* prisca enim Etruscorum lingua *Volam* dixerunt *urbem:* non quod ab iis fuerit condita, sed quia reformata, & in meliorem statum redacta videretur. Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 5. & ex eo totidem verbis Flavius Blondus in Etruria Illustrata: *Volaterras primam Etruriæ civitatem, priusque ædificatam, inter duodecim fuisse, plura sunt argumento, ante omnia nomen ipsum, quasi Volatyrrhenorum, hoc est, Etruscorum urbem appellatam; nam Tuscos veteres VOLA oppidum aut arcem vocaße, indicant multa apud eos, Volsinii, Volcæ, Volæ, Voltumna Etruscorum Dea: Tyrrhenos quoque Græci Etruscos vocant,*

a Tyr-

a Tyrrheno Lydorum Duce, huc applicante, ac duodecim civitates constituente, ante bellum Trojanum annis fere centum, ante Urbem conditam quingentis. Deinde locus natura munitus; nam teste Thucydide, tunc ob piratas frequentes, & toto orbe latrocinia, altiora loca, ac munitissima occupabant. Deinde Plinii auctoritas, qui Volaterranos appellatos esse dicit Etruscos. Posthæc in antiquis eorum diariis, quæ ad manus meas venerunt, comperio Etruriam oppidum nobile ad oram eos diu possedisse, rebellantemque quandoque Tuscinatum cognominasse, ac ob inundationem in mare obiisse, vadaque juxta ædificata, hodieque ferunt accolæ vestigia sub aqua per maris tranquillitatem clarissime conspici. Præterea multa hic nuper refossa veterum monimenta, simul & statuæ cum literis Etruscis, quæ Livio Plinioque testibus in pretio apud Romanos fuere, nec usquam alibi locorum conspiciuntur. Denique Petrus Apostolus hanc, ut in Etruria primam, ante omnes ad fidem vocavit, misso Romulo Sanctissimo viro, qui per Herculis portam ingressus, sicuti scribitur, ubi eos Christianos fecit, Fæsulas abiit, ac urbis utriusque Præsul est constitutus.

Hæc sunt argumenta, quibus ille suæ patriæ antiquitatem asseruit. Non probo, quod probare nititur, unam esse ex duodecim, quia *Vola* sit lingua Etrusca urbs: ea causa ab indigenis conditam probat, quia vox patria ea esset, quum Lydi Græcum nomen imposuissent. Nec vero fabulam Annii de Etruria civitate probare possum, quum ab eo in opprobrium literatum sit conficta. Accedat dignitas, & prærogativa Regiæ sedis, quæ ibi frequenter, ut sæpe libr. 2. hujus operis supra est demonstratum. Fidem facit Ivo Carnotensis MS. libr. de Europæ Regionibus undecim: *Volaterra, sola in Etruria ab indigenis condita, ideo & prima omnium eo tractu urbium: ad cujus imitationem multis postea annis Græci advenæ duodecim urbes condiderunt.* Præclarum testimonium, quo antiquitas ei egregia asseritur; sed nunc ad alia pergo.

Quam mirabile fuerit Rempublicam administrandi institutum, ut quod servos manumittere quotannis solerent, qui summæ rerum præessent, Aristoteles libr. de Mirab. Auscult. docet, cujus locum reperies libr. 4. supra hoc opere cap. 59. & notarunt inter recentiores viri docti ac diligentes Jacobus Dalechampius, ac Petrus Victorius.

Situm ejus mirandum idem locus describit, & Strabo libr. 5. pag. 154. Τῶν δὲ Οὐολατεῤῥάνων, ἡ μὲν χώρα κλύζεται τῇ θαλάττῃ, τὸ δὲ κτίσμα ἐν φάραγγι βαθείᾳ, λόφος ἐστὶν ὑψηλὸς περίκρημνος πάντῃ, τὴν κορυφὴν ἐπίπεδος, ἐφ' ᾗ ἵδρυται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἡ δ' ἐπ' αὐτὴν ἀνάβασις, πεντεκαίδεκα σταδίων ἐστὶν ἀπὸ τῆς βάσεως, ὀξεῖα πᾶσα καὶ χαλεπή. ἐνταῦθα συνέστησάν τινες τῶν Τοῤῥηνῶν καὶ τῶν προγεγραμμένων ὑπὸ Σύλλα. πληρώσαντες δὲ τέτταρα τάγματα στρατιᾶς, διετῆ χρόνον ἐπολιορκήθησαν, εἶθ' ὑπόσπονδοι παρεχώρησαν τοῦ τόπου. *Volaterranorum ager mari alluitur, urbs condita est in valle profunda, supra collem celsum, & undequaque præcipitem, plano vertice, in quo urbis arx sita est: ab imo ad summum ascensus arduus est, & difficilis quindecim stadiorum. Eo confluxere aliquando quidam Etruscorum, & a*

Sylla

Sylla proscriptorum, qui quatuor cohortibus armatorum constitutis, per biennium tolerata oppugnatione, tandem publicam secuti fidem loco isto cesserunt. Mire omnia conveniunt cum loco Aristotelis, & Stephani Byzantini, loco a me laudato allato, nisi quod ibi ascensus est triginta stadiorum, hic quindecim tantum.

Situm eundem non male Paulus Jovius libr. 29. in limine delineat. *Empoli capta direptaque, Vastius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras est profectus, quod ad oppugnandam urbem Maramaldus justum tormentorum apparatum sibi advehi crebris nuntiis postulasset. Nihil cuniculis profecerat, propter incomparabilem loci difficultatem; nam Volaterræ in arduo monte sitæ sunt, vetere priscorum studio excelsa quærentium juga, tanquam tutiora contra omnes hostium impetus, salubrioraque campestribus locis, quæ sæpenumero caliginosis atque densissimis nebulis obsidentur. Nam Volaterrani originem suam a Tyrrheno Lydorum Rege repetunt, qui olim nobilissimas duodecim Etruriæ civitates condiderit.* Quæ omnia nulla syllaba mutata supplemento Historiar. libr. 14. in principio inseruit Ant. Coccius Sabellicus, ut pleraque alia ex aliis scriptoribus.

Antiquitatem Volaterrarum docet etiam imperium ac jus, quod in totum illud litus olim ante Romam conditam habuerunt, ubi & Populoniam Coloniam deduxerunt. Ivo Carnotens. MS. cujus verba lege libr. 4. supra hoc opere cap. 14. Servius Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Quidam Populoniam, post duodecim populos in Etruria constitutos, populum ex insula Corsica in Italiam venisse, & condidisse dicunt: alii Populoniam Volaterranorum Coloniam tradunt: alii Volaterranos eripuisse Corsis Populoniam dicunt.*

Ipsæ quoque Volaterræ Romanæ *Coloniæ* jus habebant. Notat Onufrius Panvinius Imp. Rom. pag. 90. Jul. Frontin. libr. de Colon. *Colonia Volaterrana lege Triumvirali in centurias singulas jugera ducenta decimanis & cardinibus est assignata: quam omnem veterani in portionibus divisam pro parte habent, in quos limites recepit intervallos P. II. CCCC. in quibus centuriis unusquisque miles accepit jugera XXV.*

Ad gesta illustria descendo. Cum Romani magnitudinis suæ fundamenta jacerent, potentissimi erant Volaterrani. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποςελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν ὐχ' ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλυσῖνοί τε, καὶ Αῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέρναι, οἱ Ῥυσαλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τύτοις Οὐετυλωνιᾶται, ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι παρασκευασάμενοι δύναμιν οἰκόθεν συχνὴν, καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν λαβόντες, εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον. *Etrusci submissuros se auxiliorum quantum satis fuerit, non tamen responsum est hoc de communi omnium sententia, sed a quinque tantum civitatibus; hi fuere Clusini, Arretini, Volaterrani, Russellani, Vetulonienses. Hac spe Latini arrecti, parabant domi magnum exercitum, & assumptis, quos Etrusci miserant, in Romanum agrum invaserunt.* Ea-

a Tyrrheno Lydorum Duce, huc applicante, ac duodecim civitates constituente, ante bellum Trojanum annis fere centum, ante Urbem conditam quingentis. Deinde locus natura munitus; nam teste Thucydide, tunc ob piratas frequentes, & toto orbe latrocinia, altiora loca, ac munitissima occupabant. Deinde Plinii auctoritas, qui Volaterranos appellatos esse dicit Etruscos. Postbac in antiquis eorum diariis, quæ ad manus meas venerunt, comperio Etruriam oppidum nobile ad oram eos diu possedisse, rebellantemque quandoque Tuscinatum cognominasse, ac ob inundationem in mare obiisse, vadaque juxta ædificata, hodieque ferunt accolæ vestigia sub aqua per maris tranquillitatem clarissime conspici. Præterea multa bic nuper refossa veterum monimenta, simul & statuæ cum literis Etruscis, quæ Livio Plinioque testibus in pretio apud Romanos fuere, nec usquam alibi locorum conspiciuntur. Denique Petrus Apostolus banc, ut in Etruria primam, ante omnes ad fidem vocavit, misso Romulo Sanctissimo viro, qui per Herculis portam ingressus, sicuti scribitur, ubi eos Christianos fecit, Fæsulas abiit, ac urbis utriusque Præsul est constitutus.

Hæc sunt argumenta, quibus ille suæ patriæ antiquitatem asseruit. Non probo, quod probare nititur, unam esse ex duodecim, quia *Vola* sit lingua Etrusca urbs: ea causa ab indigenis conditam probat, quia vox patria ea esset, quum Lydi Græcum nomen imposuissent. Nec vero fabulam Annii de Etruria civitate probare possum, quum ab eo in opprobrium literarum sit confictа. Accedat dignitas, & prærogativa Regiæ sedis, quæ ibi frequenter, ut sæpe libr. 2. hujus operis supra est demonstratum. Fidem facit Ivo Carnotensis MS. libr. de Europæ Regionibus undecim: *Volaterra, sola in Etruria ab indigenis condita, idea & prima omnium eo tractu urbium: ad cujus imitationem multis postea annis Græci advenæ duodecim urbes condiderunt.* Præclarum testimonium, quo antiquitas ei egregia asseritur; sed nunc ad alia pergo.

Quam mirabile fuerit Rempublicam administrandi institutum, ut quod servos manumittere quotannis solerent, qui summæ rerum præessent, Aristoteles libr. de Mirab. Auscult. docet, cujus locum reperies libr. 4. supra hoc opere cap. 59. & notarunt inter recentiores viri docti ac diligentes Jacobus Dalechampius, ac Petrus Victorius.

Situm ejus mirandum idem locus describit, & Strabo libr. 5. pag. 154. Τῶν δὲ Οὐολατεῤῥάνων, ἡ μὲν χώρα κλύζεται τῇ θαλάττῃ, τὸ δὲ κτίσμα ἐν φάραγγι βαθείᾳ, λόφος ἐστὶν ὑψηλὸς περίκρημνος πάντῃ, τὴν κορυφὴν ἐπίπεδος, ἐφ' ᾗ ἵδρυται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἡ δ' ἐπ' αὐτὴν ἀνάβασις, πεντεκαίδεκα σαδίων ἐστὶν ἀπὸ τῆς βάσεως, ὀξεῖα πᾶσα καὶ χαλεπή. ἐνταῦθα συνέστησαν τινὲς τῶν Τοῤῥηνῶν καὶ τῶν προγεγραμμένων ὑπὸ Σύλλα, πληρώσαντες δὲ τέτταρα τάγματα σρατείας, διετῆ χρόνον ἐπολιορκήθησαν, εἶθ' ὑπόσπονδοι παρεχώρησαν τοῦ τόπου. *Volaterranorum ager mari alluitur, urbs condita est in valle profunda, supra collem celsum, & undequaque præcipitem, plano vertice, in quo urbis arx sita est: ab imo ad summum ascensus arduus est, & difficilis quindecim stadiorum. Eo confluxere aliquando quidam Etruscorum, & a*

Sylla

Sylla proſcriptorum, qui quatuor cohortibus armatorum conſtitutis, per biennium tolerata oppugnatione, tandem publicam ſecuti fidem loco iſto ceſſerunt. Mire omnia conveniunt cum loco Ariſtotelis, & Stephani Byzantini, loco a me laudato allato, niſi quod ibi aſcenſus eſt triginta ſtadiorum, hic quindecim tantum.

Situm eundem non male Paulus Jovius libr. 29. in limine delineat. *Empoli capta direptaque, Vaſtius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras eſt profectus, quod ad oppugnandam urbem Maramaldus juſtum tormentorum apparatum ſibi advehi crebris nuntiis poſtulaſſet. Nihil cuniculis profecerat, propter incomparabilem loci difficultatem; nam Volaterræ in arduo monte ſitæ ſunt, vetere priſcorum ſtudio excelſa quærentium juga, tanquam tutiora contra omnes hoſtium impetus, ſalubrioraque campeſtribus locis, quæ ſæpenumero caliginoſis atque denſiſſimis nebulis obſidentur. Nam Volaterrani originem ſuam a Tyrrbeno Lydorum Rege repetunt, qui olim nobiliſſimas duodecim Etruriæ civitates condiderit.* Quæ omnia nulla ſyllaba mutata ſupplemento Hiſtoriar. libr. 14. in principio inſeruit Ant. Coccius Sabellicus, ut pleraque alia ex aliis ſcriptoribus.

Antiquitatem Volaterrarum docet etiam imperium ac jus, quod in totum illud litus olim ante Romam conditam habuerunt, ubi & Populoniam Coloniam deduxerunt. Ivo Carnotenſ. MS. cujus verba lege libr. 4. ſupra hoc opere cap. 14. Servius Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Quidam Populoniam, poſt duodecim populos in Etruria conſtitutos, populum ex inſula Corſica in Italiam veniſſe, & condidiſſe dicunt: alii Populoniam Volaterranorum Coloniam tradunt: alii Volaterranos eripuiſſe Corſis Populoniam dicunt.*

Ipſæ quoque Volaterræ Romanæ *Coloniæ* jus habebant. Notat Onufrius Panvinius Imp. Rom. pag. 90. Jul. Frontin. libr. de Colon. *Colonia Volaterrana lege Triumvirali in centurias ſingulas jugera ducenta decimanis & cardinibus eſt aſſignata: quam omnem veterani in portionibus diviſam pro parte habent, in quos limites recepit intervallos P. II. CCCC. in quibus centuriis unuſquiſque miles accepit jugera XXV.*

Ad geſta illuſtria deſcendo. Cum Romani magnitudinis ſuæ fundamenta jacerent, potentiſſimi erant Volaterrani. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποςελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν ὐχ᾽ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλυσῖνοί τε, καὶ Αῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέρναι, οἱ Ῥυσελλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τύτοις Οὐετυλωνιᾶται, ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι παρασκευασάμενοι δύναμιν ὁσίαν συχνὴν, καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν λαβόντες, εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον. *Etruſci ſubmiſſuros ſe auxiliorum quantum ſatis fuerit, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus; hi fuere Cluſini, Arretini, Volaterrani, Ruſſellani, Vetulonienſes. Hac ſpe Latini arrecti, parabant domi magnum exercitum, & aſſumptis, quos Etruſci miſerant, in Romanum agrum invaſerunt.* Ea-

dem nomenclatura apud Claudium Ptolemæum, nisi quod primo loco Volaterras recensuit: Οὐολατέῤῥαι, Ῥουσέλλαι, Ἀῤῥήτιον, Ουετυλώνιον, Κλούσιον: *Volaterræ, Rusellæ, Arretium, Vetulonia, Clusium.*

Paulo deinde post ea tempora ipsi Romanis bellum indixerunt. T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Consules inter se provincias partiti sunt, Scipioni Etruria, Fulvio Samnites obvenerunt, diversique ad suum quisque bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simile prioris anni militiæ expectanti: hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt: pugnatum majore parte diei, magna utrinque cæde: nox incertis qua data esset victoria, intervenit: lux insequens victorem victumque ostendit; nam Etrusci silentio noctis castra reliquerunt.* Vide narrationem sequentem.

Devicta vero Etruria, & Volaterræ in Romanam ditionem lege belli transierunt, juveruntque non mediocriter Rempublicam suis opibus, quæ ea tempestate eximiæ. Tit. Liv. 3. Decad. libr. 8. *Etruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adjuturos polliciti, Cæretes frumentum sociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta navium & frumentum, Arretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cujusque generis numero expleturos, secures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus esset, tritici centum & viginti millia modium in viaticum decurionibus remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis silvis est usus.* Hæc ille eo loci.

Interjectis deinde aliquot seculis Syllana proscriptione maximam fidei gloriam est consecuta ea urbs, quippe quæ oppugnationem biennio sustinuit, ne Syllanum furorem contra Senatus dignitatem sequi videretur. Strabo Amasian. loco jam laudato. L. Flor. Livii Epitomastes libr. 89. *Volaterras, quod oppidum adhuc iis armis erat, obsessum in deditionem accepit.* Hoc est, quod ab Appiano Alexandrino scribitur, Marianas partes Etruscis fuisse cariores. Verba ejus sunt libr. 1. Bellor. Civil. pag. 391. Γάϊος δὲ Μάριος τούτων πυθόμενος ἐς Τυῤῥηνίαν κατέπλευσεν, ἅμα τοῖς συνεξελαθεῖσι, καὶ θεράπουσιν αὐτῶν ἐπελθοῦσιν ἀπὸ Ῥώμης, ἐς πεντακοσίους μάλιστά που γεγονόσι. *His rebus cognitis, Cajus Marius in Etruriam appulit, cum sociis exilii: eis ab Urbe familiares occurrerunt, ad quingentorum fere numerum.* Ob hanc egregie Reipublicæ navatam operam, conservatamque fidem, perpetuo civitatis jure sunt donati Volaterrani. M. Cicero Orat. pro Domo sua ad Pontifices: *Populus Romanus L. Sylla Dictatore ferente, comitiis centuriatis municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros: de agris, ratum est; fuit enim populi potestas: de civitate, ne tandiu quidem valuit, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt. An vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sylla victor Republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani, non modo cives, sed etiam optimi cives fruuntur nobiscum simul hac civitate.*

Aliam

Aliam tamen datæ Volaterranis caussam civitatis Historici assignant; quod scilicet difficili Reipublicæ tempore ad defectionem spectarent; sed donati jure civitatis in fide permanerent. Narrat fuisse hoc eodem bello civili hoc jus indultum Appianus Alexandrin. libr. 1. Civil. pag. 379. Τότε πρῶτον ἐς στρατείαν δι' ἀπορίαν ἀνδρῶν καταλεγέντων Ἰταλιωτῶν δὲ τοὺς ἔτι ἐν τῇ συμμαχίᾳ παραμένοντας ἐψηφίσατο εἶναι πολίτας. οὗ δὴ μάλιστα μόνου πάντες ἐπεθύμουν. *Tum primum libertis ob virorum inopiam admissis in militiam; sociis vero, qui etiam tum in officio manerent, decrevit jus civium, quod præcipue concupitum erat omnibus. Jus civium* reddit εἶναι πολίτας *esse cives*. Subdit, καὶ τάδε ἐς Τυρρηνοὺς περιέπεμπον, οἱ δὲ ἄσμενοι τῆς πολιτείας μετελάμβανον. καὶ τῇδε τῇ χάριτι ἡ βουλὴ τοὺς μὲν εὔνους εὐνουστέρους ἐποίησε, τοὺς δὲ ἐνδοιάζοντας ἐβεβαιώσατο. τοὺς δὲ πολεμοῦντας, ἐλπίδι τινὶ τῶν ὁμοίων πρᾳοτέρους ἐποίησε. *Is decretum id dimisit circa Etruriæ populos excipientes avidissime. Eo beneficio & amicos devinxit amplius, & dubios in fide retinuit, & hostem similia sperantem, mitiorem reddidit.*

Ut amplissimum conservatæ fidei a Senatu sunt testimonium consecutæ Volaterræ, ita acerbissimas Syllani furoris contumelias sunt perpessæ; nam & eas, ut dixi, biennio toto obsessas variis afflixit incommodis, & agrum publicavit. M. Cic. libr. 1. ad Attic. Epist. 16. *Liberaram agrum eum, qui P. Mutio, L. Calphurnio COSS. publicus fuisset: Syllanorum hominum possessiones confirmabam: Volaterranos & Artemitanos, quorum agrum Sylla publicarat, neque diviserat, in sua possessione retinebam*. Adversus hanc Syllanæ proscriptionis iniquitatem Volaterranorum advocatus fuit Cicero, ut ex loco jam laudato liquet, & libr. 13. Famil. Epist. 4. *Cum municipibus Volaterranis mihi summa necessitudo est, magno enim meo beneficio affecti, cumulatissime mihi gratiam retulerunt*. Et infra: *Syllani temporis acerbitatem Deorum immortalium benignitate subterfugerunt*. Paucis deinde interjectis: *Hanc actionem meam C. Cæsar primo suo Consulatu lege in Agraria comprobavit, agrumque Volaterranum, & oppidum omni periculo in perpetuum liberavit*. Ac deinde Q. Valerium Proprætorem orat, atque hortatur Volaterranis adesse velit, fide, justitia, bonitate.

Hæc vetera. Eandem deinde sub lapsum Imperii Romani cum aliis Etruriæ civitatibus sortem perpessa: a Vandalis primum, mox ab Hunnis est gravissime vexata; donec barbaris gentibus illis tota Italia exactis, Otho I. Imperator eam honorifice habuit, fixitque in ea sedem Imperii, aulamque Augustam, familiasque multas ac nobiles in eam transtulit. Interjecto deinde tempore Longobardorum Reges in ea Regiam fixisse, veluti locum securum ac tutum, sine veteris Scriptoris testimonio produnt. Ipsi viderint. Post Othonis I. tempora, ea, quæ totam Italiam occupaverat pestis factionum, Volaterras quoque vexavit; nam Gibellini, *Bonparentes*, *Alegretti*, *Topi*, *Ciacci*, *Aliocti*, *Ardingelli*, *Magalocti*, *Ciafarones*, *Mariconesi* ac Guelfi, *Belfortes*, *TignosELLI*, *Bonaguidi*, *Acceptantes*, *Basdinocti*, *Marchesi*, *Manecti*, *Gabretani*, *Libiani*, *Quercetani*, ita civitatem laceravere, ut modo hæc, modo illa pars supe-

superior, semper autem publicæ libertati, ac civium quieti male esset.

Anno 1361. populus optimatium tyrannidem exosus, *Bocbium Belfortem* capitis reum peragunt libertatis assertores, ac in foro securi percutiunt. Exinde Florentinorum, certis pactis, cum ipsis privatim non conveniret, ditioni se submisere, ut Raphaël Volaterranus, Paulus Jovius, Guicciardinus, & alii sequioris ævi historici scribunt, quos tu consule.

Meminit Julius Obsequens libr. de Prodigiis cap. 113. *Volaterris sanguinis rivus manavit.*

Licet apud probatum scriptorem Latinum non aliud nomen, quam Volaterræ, inveniatur; tamen sequiori ævo *Othonianam* etiam, ab Othonis I. inibi mora dictam, superius admonui. Nugantur barbari, qui *Antoniam* vocatam contendunt, ex Facio Uberti, qui bonas literas eo seculo nescire potuit. Græcis sane Οἶνα, *Oëna* audit, auctore Stephano Byzantino, & Οἰναρία, *Oënarea* apud Auctorem libelli de Mirabil. Auscult. sive Aristoteles sit, sive quilibet alter. Vide libr. 4. supra hoc opere cap. 59. Sed cur nomen mutatum, aut cur Latinis unum nomen, Græcis aliud placuerit, non est facile indicare, & ex SC. formula N. L.

Volaterris oriundi, aut culti Sancti: Pontifices Summi: Episcoporum successio: Viri, scriptis aut militia illustres.

CAP. IV.

Commendat Volaterras non tam antiquitatis honor, quam Sanctitas suorum civium: quorum merito primus est Linus, de quo sacra profanaque plenissime historia, & Illustriss. Cardinalis Baronius Tom. 1. Annal.

2. Romulus, Martyr. Licet hunc Volaterrani suum esse velint Apostolum; tamen *Fæsulanarum Episcopus* dicitur, ibique sub Domitiano martyrio affectus. Martyrolog. Roman. 6. Julii.

3. Atinia, Virgo & Martyr.

4. Græciniana, Virgo & Martyr.

5. Regulus, Martyr. De hoc, libro 4. supra hoc opere cap. 14. disserui.

6. Cerbonius, Episcopus Populoniæ. De isto etiam loco laudato egi.

7. Felix, Martyr, discipulus S. Reguli.

7. Ju-

8. Justus, Episcopus.

9. Germanus, S. Justi frater.

10. Octavianus, Confessor, comes itineris ex Africa SS. Justi & Germani.

11. Marius, Martyr, cum sociis.

12. Victor, Martyr.

13. Ugus, Episcopus.

14. Galganus, Confessor, Ordin. Eremitarum D. Augustini.

15. B. Jacobus, cognomento Volaterranus.

16. B. Bonamicus Bonamici, frater laicus Ordinis S. Francisci.

17. B. Michael, Franciscanus.

18. B. Apollonia Picchenesia, Franciscana.

19. B. Eufrasia, Franciscana.

20. B. Cæcilia, Ordin. D. Franc.

21. B. Andreas Bandini, ejusdem familiæ.

22. B. Domitilla Falconcini, Franciscana.

23. B. Clara Palvia, Ordin. D. Franc.

Hunc Sanctorum Beatorumque indicem, etsi in plerisque minus probabilem, quod plerique horum aliis civitatibus attribuantur, plerique in Martyrologio Romano non inveniantur; tamen inferendum duxi, quod Marius Joannellius jam in lucem eum emisisset. Videantur Chronica Ordinis D. Francisci part. 4. libr. 4. cap 30. ubi harum Beatarum mentio, si tamen illi operi fides omnino certa. Ad Pontifices Romanos venio.

1. Linus, D. Petro Apostolorum principi, successit, cujus meminit D. Paulus II. ad Timotheum cap. 4. Euseb. libr. 3. cap. 12. Optat. Milevitan. libr. 2. contra Parmen. Epiphan. hæresi 27. & hæresi 41. Nicephor. Callist. libr. 3. cap. 2. Gregor. Turon. libr. 1. Hist. Franc. cap. 27. Irenæus libr. 3. cap. 3. Tertullian. libr. de Præscriptionib. cap. 32. Ignatius Epist. 4. Errant, qui non Linum Volaterranum, sed Clementem D. Petro successisse volunt, ut probat Baronius.

2. Leo I. Sanctus, & Doctor Ecclesiæ, Papa numero quadragesimus sextus, sedere cœpit anno salutis 440. Etruscus fuit, patre Quintiano, domo Volaterranus..

3. Sabinianus sedere cœpit anno salutis 604. Anastasius Bibliothecarius: *Sabinianus, natione Tuscus de civitate Ulera*, corrige: *de civitate Volaterra*: quæ correctio placuit Cæsari Baronio Tom. 8. *Sabinianus, natione Tuscus, patria Volaterranus, patre Bono*.

Ad Episcopos Volaterranos venio, qui secularem potestatem spirituali olim conjunctam habebant, quorum successionem ostendere quidem non possum, sed mihi obiter hinc inde notatos apponam.

1. D. Romulus, D. Petri Apostolorum principis, ut dixi, discipulus, Roma ab eodem missus, primam hanc, quia antiquissimam Etruriæ civitatem e tenebris gentilitatis ereptam luce Evangelii perfudit, in-

ingressus scribitur urbem per *Portam Herculis*, quæ hodie, ut viris doctis placuisse video, corrupto vocabulo, *Porta ad Arcum* est.

2. D. Justus, qui ex Africa, comitibus *Clemente* fratre, & *Octavio* Presbytero, Volaterras appulit, urbemque Arriana hæresi infectam purgavit, cui Maurus, Senensium Præsul, templum ibidem erexit.

3. Petrus circa annum 844. *Vollaterrensis Ecclesiæ* reperitur *Episcopus*, sedente Sergio II. Anastasius Bibliothecarius pag. 251.

4. D. Ugus, ex Castro Urbi vicino *Anagnano*, nobili *Saladinorum* familia.

5. Rainerius Belfortus, qui sequester inter factiones tumentes, pacem composuit, concordiamque civitatis revocavit.

6. Rinucius Alegrettus, Baronis filius, ab adversa factione Guelforum, cum ipse Gibellinus esset, pulsus, domo incensa, cum suis, dum furor desæviret, paulisper recessit.

7. Philippus Belfortus, Octaviani, qui rerum tum unicus potiebatur, filius, Ludovico Pannoniæ Regi, qui illac Neapoli transiens, magnifice fuerat exceptus, commendatus, Romam ab eodem Rege ductus est, & a Pontifice successor Rinuccii renuntiatus est.

8. Martianus circa annum 676. sedebat, ut est in Archiviis Archiepiscopatus Pisani, in donatione quadam ævi illius.

9. Taclinus anno 1054. Contractus in eodem Pisano Archiepiscopatu. (1)

10. Philippus, circa annum sal. 1358. ibidem loci.

Alexander III. Pontifex scribit *Vulterano Episcopo, & Abbati Spongiæ*. cap. 1. *De Mutuis petitionibus*, in Decreto. Et Cœlestinus III. itidem *Vulterano Episcopo*, cap. 14. *de Restitutione Spoliatorum*, ibidem operis. Sed & Honorius III. cap. 10. *De testibus cogendis, vel non.* Etiam in Decreto Gregoriano: *Dilectorum filiorum Vulterani Capituli ex parte una, & Episcopi Vulterani ex altera procuratoribus in præsentia nostra constitutis*. Circa annum salut. 1216.

Sequuntur Viri illustres, quorum agmen ducant *Cecinnæ*, sive *Cecinæ*, de quibus ego plena manu libr. 2. hoc opere cap. 66. supra, ubi multos ea ex gente adposui.

1. A. Persius, Poëta Satyricus, Valerius Probus: *A. Persius Flaccus natus est pridie Nonas Decembres, Fabio Persico, L. Vitellio COSS. decessit VIII. Kal. Decembr. Rubrio Mario, Asinio Gallo COSS. natus in Etruria Volaterris, eques Romanus, sanguine, & affinitate primi ordinis viris conjunctus. Studuit usque ad annum duodecimum Volaterris, inde Romæ apud Grammaticum Remmium Palæmonem*. Eusebius Cæsariensis in Chronico, D. Hieronymo interprete: *Anno Imp. Titi XXXII. Olympiade CCIII. Persius Flaccus Poëta Volaterris nascitur, & Olympiade CCX. moritur*. Cassiodorus in Fastis Consul. *Gallo, & Noviano COSS. Persius Flaccus poëta Satyricus Volaterris nascitur*. Omnia hic controversa; nam nec de

(1) Hujus Episcopi non meminit Ughellius in serie Episcoporum Volaterran.

de tempore, quo natus est, certo constat, cum alios Valerius Probus, alios ponat Cassiodorus Consules, uti nec de morte concors est scriptorum sententia. Vixisse Volaterranus eum XXI. annos, D. Hieronymus septem vixisse Olympiades vult, qui sunt triginta quinque anni: aut si ineuntem annum quintum cum completis quatuor, pro Olympiade accipere placet, anni erunt triginta. Holoander supputat, ut XXVIII. annum non attigerit. Elias Vinetus disputat, sed frustra. Meminere M. Fab. Quintilian. libr. 1. cap. 5. & libr. 10. cap. 1. *Multum & veræ gloriæ, quamvis uno libro, Persius meruit*. Martial. libr. 4. Epigr. 29.

Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 260.

Non Persii rigor, aut lepor Propertii.

Huic cognomentum facit Casaubonus *Severus*; sed errat vehementer; nam ille Persius, non satyricus noster, sed puer octennis. Inscriptio est apud Volaterranum pag. 542. Commentarior. (1)

A. PERSIVS. A. F
SEVERVS
V. AN. VIII. M
III. D. XIX

Mentio quoque ejus apud Lampridium, Priscianum, Diomedem Grammaticum libr. 3. *Satyra dicitur carmen apud Romanos, nunc quidem maledicum, & ad carpenda hominum vitia archææ comœdiæ charactere compositum, quales scripserunt, Lucilius, Horatius, & Persius; sed olim carmen, quod ex variis pœmatibus constabat, satyra vocabatur, quales scripserunt Pacuvius & Ennius*. Laudant eundem alii plerique, & in his D. Augustinus libr. 2. Civit. Dei cap. 6. Scripsit vero alia præter satyras, dum puer esset *Prætextam*, & librum Ὁδοιπορικῶν, sive *Itinerarii*; sed & versus *in sororem Thraseæ*, atque etiam *in Arriæ matrem*. Auctor est Cornutus, seu Valerius Probus.

9. Jacobus Amanatus, quia Episcopus erat Ticini, dictus vulgariter *Cardinalis Ticinensis*, a Pio II. in Collegium Illustrissimum cooptatus. Eum Volaterranum faciunt Paulus Merula part. 2. Cosmograph. libr. 4. pag. 899. Licet Alphonsus Ciacconius pag. 944. Lucensem faciat, multum contradicente Leandro Alberti pag. 54. qui toto studio in id incumbit, ut Volaterranum faciat.

10. Hieremias Contugius, Episcopus Assisii, ac deinde Calaritanus Archiepiscopus.

11. Jacobus Nicolaus Gherardi, Orator ab Innocentio VIII. ad Mediolanenses, Florentinos, Ferdinandum Siciliæ Regem, & a Leo-

ne X.

(1) Apud Gruter. pag. 700. num. 4.

ne X. ad Venetos missus. Obiit ætatis anno 90. obiit Romæ Episcopus Aquini anno 1516.

12. Gaspar Zacchius, a Pio II. Auximatium Episcopus: ejusdem civitatis descriptionem, & Episcoporum successionem edidit. Obiit Romæ, sepultus ad D. Mariæ Majoris anno 1472. uti ex epitaphio ibidem fixo liquido constat.

13. Marius Maffæus, Episcopus Aquini, ac postea Cavallonæ in Galliis, comitatu Avenionensi, a Clemente VII. Canonicus DD. Petri & Adriani Romæ, Archipresbyter Volaterranus, ac Abbas D. Justi creatus, obiit anno 1537.

14. Zacharias Contugius, Episcopus Assisii.

15. Jo: Franc. Lottinus, a Pio IV. creatus Episcopus Conversanus, Cosmo I. Mag. Etr. Duci a secretis, scriptis abunde judicium & eruditionem testantibus immortalitate dignus.

16. Jacobus Guidius, Episcopus Pennensis, clarum nomen Concilio Tridentino meruit. Vitam Cosmi I. vere & eleganter scripsit, cui 35. anno sine offendiculo a secretis fuit, a Francisco Guicciardino Historico impensius laudatus: obiit anno 1587. Volaterris sepultus.

17. Lucas Joanninus, Episcopus Anagnæ a Paulo III. factus. Obiit anno 1541.

18. Guido Serguidius, a Gregorio XIII. consecratus Astæ Episcopus.

19. Raphael, Volaterranus cognomento, ex familia nobilissima Maffæorum, vir supra illam ætatem Latine Græceque doctus, Marii frater, & scriptis & sanctitate immortalis.

20. Philippus, Volaterranus cognomine, cujus scripta commendat Antonius Possevinus in Apparatu ad Hist. Sacr. pag. 83.

21. Propertius, Octaviani Capelli filius, per Cardinalem Madruzzium creatus a Sixto V. Cerentiæ in Calabria Episcopus.

22. Hieronymus Incontrius, a Paulo V. Episcopus Burgi S. Sepulchri in Etruria creatus.

23. Bocchius Belfortius, Volaterrarum Dominus, ad quem legatio Florentinorum memoratur: facultatem instituit creandi Doctores, nobiles, aliaque principatus insignia, anno 1361.

24. Robertus, Bocchii frater, eodem anno, divisa Republica Florentina, florebat.

25. Fortinus Zacchius, Eques Hierosolymitanus, Latine Græceque doctissimus.

26. Apollo Zacchius, Eques, ac quindecim annis Jurisprudentiam Pisis professus cum insigni fama, ut ex decreto publico liquet, in id edito. Obiit anno 1283.

27. Benedictus Zacchius, Orator insignis, Bononiæ Vicelegatus sub Bessarione Cardinale, ut ex Bulla Nicolai V. apparet. Obiit anno 1472.

28. Gabrielius Zacchius, Orator eximius, ac poëta laureatus, Archipresbyter Volaterranus, circa annum salut. 1460.

29. Gad-

29. Gaddus Cavalcantius, Equestri dignitate ornatus a Bocchino Belfortio, anno 1340.

30. Octavianus Guerrerius. Anno 1370.

31. Antonius de Antonio Inghiramius. Abbreviator Apostolicus.

32. Thomas Phaedra Inghiramius, a Phaedra L. Senecae actitata, sic dictus, Comes Palatinus, Poeta Laureatus sub Julio II. anno 1497.

33. Franciscus Phaedrus, ab Ottinello Inghiramius, Notarius Brevium Apostolicorum.

34. Paulus Ottinellus Inghiramius, Canonicus D. Petri Romae, cujus meminit Raphaël Maffaeus cum elogio.

35. Augustinus Persius Falconcinus, Orator ad Rempublicam Florentinam, Urbini Ducem, ac ad Clementem VII. ut ex Bulla ejus constat, anno 1531.

36. Joannes Francisci Marchius, Falconcini in legatione Florentina socius.

37. Alexander Joannes Marchius, Roccae gubernator tempore belli Senensis, anno 1554.

38. Augustinus Bava, eodem bello ac anno Montis Rotundi Praefectus.

39. Zacharias Zacchius, statuarius peregregius, eodem anno florebat.

40. Joannes Zacchius, Zaccharìae filius, etiam statuarius, obiit Romae, anno 1565.

41. Daniel Ricciarellius, pictor insigni nomine. Obiit anno 1560.

42. Ugo Banius, primus Eques D. Stephani ex Volaterranis.

43. Paulus Michael Banius, sive Riccobaldius, est enim eadem familia, Margaretae Austriacae, filiae Caroli V. uxoris Octavii Farnesii, ac post Alexandri Ducis Florentiae, comes in Flandriam, ac domui Praefectus. Obiit anno 1572.

44. Joannes Guidius; Decii ac Socini coaetaneus, a Clemente VII. & Carolo V. Orator destinatus ad Alexandrum Mediceum Ducem.

45. Franciscus Babbius, Civis Romanus, ac Florentinus, Cubicularius Apostolicus, ac Sereniss. Cosmo & Francisco Magnis Etr. Ducibus a secretis. Fratres habuit civitate Romana etiam donatos.

46. Bartholomaeus Babbi, Collis Praefectus, nondum civitatis, ac Petrae Sanctae.

47. Alexander Incontrius, Auditor Rotae Genuensis. Obiit anno 1596.

48. Manutii, Paulus, et Aldus, hic Typographiae eximius promotor, ille literarum humaniorum Pisis professor, notusque aeternitati scriptis suis anno 1588. Volaterrani fuerunt. Vivos non attingo; alioquin & literatorum in hac aula fautorem eximium, omnis humanitatis ac comitatis virum, Camillum Guidium, legationibus Romana, Genuensi, Hispanica, ac Gallica obitis illustrem, Equitem D. Stephani,

ac Sereniff. M. E. D. a fecretis, auctorem pæne, certe fuaforem hujus operis non præterirem: uti nec frarrem JOANNEM FRANCISCI, Sereniff. Chriſtianæ Lotharingiæ Magn. Etr. Duci dotali a comitatu.

Si vivos commemorare vellem, fuam laudem haberet JACOBUS INGHIRAMIUS, triremium ab anno 1602. Præfectus, rebus gloriofe in Oriente geftis æternitati commendatus, ac dum hæc fcribo, Livorni Gubernator.

Dum hæc fcribebam, incidit in manus *Marii Joannellii Chroniſtoria Volaterrana*, ante paucos annos edita, e qua plerofque illuftres hofce viros exfcripfi, & Epifcopos exfcribam; licet enim ille, Auguftiniani Ordinis focius, parum in bonis literis fit verfatus, tamen nomenclaturam & fucceffionem Ecclefiæ, ab illo ex archiviis collectam, mirifice probo.

D. ROMULUS, fupra hoc capite. Sedit ann. 15.

D. JUSTUS, fupra itidem. Anno 424. fedit annis 18.

ELPIDIUS, anno 502. fubfcripfit quintæ & fextæ Synodo fub Papa Symmacho. Sedit ann. 10.

GEMINIANUS, fubfcribit Synodo fub Martino I. circa annum 652.

MARTINIANUS, fubfcribit Synodo fub Papa Agathone anno 680. Hunc fupra monui, *Martianum* in Archiviis Pifanis dici.

GUIDO I. anno 682. fedit ann. 16.

PETRUS I. anno 698. fedit ann. 8.

GAUGHINUS I. anno 706. fedir ann. 4.

GRIPPO, anno 710. fedit ann. 25.

ALBUINUS, anno 735. fedir ann. 30.

ANDREAS, anno 766. fedit ann. 40.

ALPARTUS, anno 826. fedit ann. 37.

ADELARDUS I. anno 880. fedir ann. 27.

PETRUS II. anno 909. Hic effe debuir ille Petrus, qui fuperius laudatur fub Sergio II. fed non quadrat annorum numerus; quippe Sergius II. anno 844. Pontifex creatus, fedit tribus folis annis: qua ratione ergo hic, qui fub eo laudatur, Petrus, anno 909. Volaterranæ Ecclefiæ præeffe potuit? Nec vero ad *Petrum* primum referri poreft, qui anno 698. Præful confecratus, fedit tantum annos octo, ut ille effe non potuerit.

ADELARDUS II. anno 929.

GAUGHINUS II. anno 936. fedit ann. 14.

ALBUINUS II. anno 952. fedir ann. 30.

ADELARDUS III. anno 983. fedir ann. 22.

BENEDICTUS I. anno 1005. fedit ann. 2.

BOSNIUS, anno 1007. fedir ann. 9.

GUIDO II. anno 1016. fedit ann. 10.

GOTHEFREDUS, anno 1026. fedit ann. 4. hujus meminere Chronica Camaldulenfia.

GUI-

Guido III. anno 1030. sedit ann. 5. de eo etiam eadem Chronica.

Eumantius, anno 1035. sedit ann. 5.

Ermannus, anno 1050. sedit ann. 27. Hic est ille, qui superius, ut puto, sub nomine *Taclini* nominatus est, & potuit fieri, ut hæc duo nomina Germanica unius & ejusdem fuerint; sed deliberandum.

Eucharistius, anno 1084. Hic accusatus a suis, postulatusque coram Pontifice, exauctoratus, & convictus est, ut in Decreto Gratiani habetur. Circa hæc tempora Episcopum quidam Belfortius in ipso Metropolitanæ ædis vestibulo interfecit, quare civitati sacris interdictum totis viginti novem annis, donec a Pontifice Paschali II. absoluta expiataque est anno 1113. die D. Cæciliæ. (1)

Rogerus, anno 1113. sedit ann. 17. Hic Calistum II. Romam ad consecrationem euntem, obvius Vadis in urbem invitavit.

Crescentius, anno 1134. sedit ann. 5.

Adimarius Adimarii, Florentinus. Hic censum annuum Episcopatus auxit, emptis multis sua propria pecunia fundis.

Guido IV. anno 1140. sedit ann. 18.

Galganus, anno 1152.

D. Ugus, anno 1163. supra hoc capite.

Ildebrandus, anno 1185. uti prior, aut decessor a Friderico Barbarossa impetravit directum dominium territorii Volaterrani in temporalibus.

Guilielmus, anno 1200. Ord. Prædicator. (2)

Paganus, anno 1213. sedit ann. 23.

Galganus II. anno 1236. sedit ann. 30.

Albertus Scolarius, Florentinus, ann. 1266.

Rainerius Ubertinus, Arretinus, ann. 1276.

Rainerius Riccius, Florentinus, anno 1291.

Rainerius Belfortus, Volaterranus, ann. 1306.

Joannes Rossius, Florentinus ann. 1324.

Rinuccius Alegrettus, Volaterranus, ann. 1333.

Philippus Belfortus, Volaterranus anno 1351. supra.

Americus Costius, anno 1351. S. R. E. Quæstor.

Andreas Cordonus, Bononiensis, ann. 1358.

Petrus Corsinus, Florentinus, anno 1360.

Paulus Corsinus, Florentinus.

Andreas, Nepos prioris Andreæ, Bononien. anno 1364.

Lucius Callus, anno 1370.

Simon Paganus. Regiensis.

Onufrius Bisdomini, Florentinus. Ord. D. Augustini, anno 1384.

(1) Ferdin. Ughellius hunc Eucharistium, Episcopatu spoliatum fuisse narrat a Gelasio II. quod bona Ecclesiæ male administrasset; de ejus vero clade ne verbum quidem habet.

(2) Nondum Prædicat. Ordo institutus fuerat, quamobrem tum ex hac causa, tum quod usque ad ann. 1209. vixerit Ildebrandus, allucinantur Joannellius, Falconcinius, Contius, & noster Auctor, qui Guilielmum in Catalogo horum Episcop. ponunt.

Antonius Cipollonus, Florentinus, anno 1390.

Joannes Riccius, Florentinus, anno 1397.

Ludovicus a Prato, Collector R.gni Angliæ, anno 1398.

Jacobus Spini, Volaterranus, anno 1410.

Stephanus a Prato, anno 1411.

Robertus Adimarius, Florentinus, anno 1435.

Christophorus a Prato, anno 1440.

Joannes Dettisalvus, Florentinus, ann. 1446.

Robertus Cavalcantius, Florentinus, ann. 1440.

Ugolinus Junius, Florentinus, anno 1455.

Antonius Aglius Florentinus, anno 1470.

Franciscus Soderinus Florentinus, postea Cardinalis anno 1475. ab Alexandro VI. creatus.

Julianus Soderinus, Florentinus, anno 1494.

Franciscus a Ruvere, Savonensis, anno 1509.

Matthæus Sartorius, Mutinensis, anno 1530.

Joannes Salviatus, Florentinus, anno 1545. Hic etiam S. R. E. Cardinalis.

Benedictus Nerlius, Florentinus, anno 1548.

Alexander Strozzius, Florentinus, anno 1565.

Ludovicus Antinorius, Florentinus, ann. 1568. Hic postea ad Ecclesiam Pistoriensem transiit.

Marcus Saracinus, Arretinus, sedit septem tantum mensibus.

Guido Serguidius, Volaterranus, ann. 1574.

Lucas Alamannus, Florentinus, Episcopus primum Matisconensis in Gallia ad Ararim, postea Volaterranus, ann. 1598.(1)

De familiis Volaterranis hodiernis, nihil est mihi ab amicis communicatum: de antiquis pauca ex Fanutio Campano MS. libr. 4. de Illustr. Ital. Famil. cap 10. ex libro Memorabilium Italiæ: *Nobilissimæ atque antiquissimæ Volaterris familiæ sunt: Cecina, Othonia ab Othone I. Lombardi a Longobardis orti sunt: & ex istis descenderunt nobiles de Trebio, & de Narnia Saladinorum a Castro Agnano, Bardini, Belfortes, Alegretti, Topi, Aliocti, Ardingalli, Magaletti, Maricones, Tignoselli, Bonagardi, Acceptantes, Marchesii, Manocti, Venerii, Gabretani, Libiani, Quercetani. Descenderunt a Germanis, & Longobardis, & sic appellantur a castris, quæ possidebant: Ciacchii, Cianfrones, Baldinotti, orti a Germanis. Auctor Chronicorum de Brunforte dicit, Othonem I. plantasse Volaterris nonnullas familias, quæ in libro albo scriptæ 43. quæ sunt nobiliores ceteris. Zacchii, Maffæi, Bomparentes, ortum habent post mortem Othonis I. sed hi etiam a Germanis ducunt originem.* Hæc pauca de Italiæ nobilissima urbe dixi, quia peregrinus potiora ignorabam.

Luca

(1) Ferdinandus Ughellius in tom. primo Italiæ Sacræ in recensendis Episcopis Volaterranis, tam in annis, quam in numero, & nomine Præsulum multum a nostro Dempstero discrepat. Sicuti etiam Scipio Ammiratus in eorumdem Episcoporum Catalogo.

Luca una e 12. Etruriæ urbibus primis: non in Liguribus: municipium sui juris, postea Colonia Romana: res ejus gloriose gestæ: pecunia Lucensis, ac Luculensis: variæ mutationes: Respublica libera.

CAP. V.

IN amœna ac patenti planitie *Luca est urbs magna*, ait Beniamin Tudelensis pag. 20. Itiner. ante annos quadringentos quinquaginta. Ea in Italia nec antiquius quicquam, nec splendidius Historici loquuntur; nam & situs cœlique temperies in paucis gratus, & civium industria opes insignes, & quod mirifice omnes advenas afficit, præcipuus candor, incredibili humanitati conjunctus, ut nullum unquam pœnitudo subire possit, Lucam lustrasse: ad hæc suavissimi singulorum mores, & impensius in bonas artes studium. Intet duodecim fuisse primas Etruriæ urbes, dictum est supra libr. 4. hoc opere cap. 9. Jure Jul. Cæsar Scaliger in Poëmatis:

Tusci delitium, Tusci laus inclyta cæli,
Justitiæ illæso robore, Luca potens.
Luca potens opibus, felix concordibus armis,
Cui veneranda fides, mens pia, pura manus.
Cælestis vegetum comitatur candor acumen,
Ad veteres referens candor acumen avos.
Iratis igitur dum servit Etruria fatis,
Virtutis merito libera sola fuit.

Nominis varia ratio; nam quidam a *luce fidei*, quod primi Lucenses in Etruria Christianæ pietati accesserint. Vita S. Willibrordi Scoti incerto auctore:

Pervenit in claram famoso nomine Lucam,
Sic dictam, fidei quoniam splendore coruscet,
Primaque in Etruscis Christi vestigia pressit.

Annius, & auctores ab illo suppositi, *a Lukio Lucumone*, qui eam condidit. Utraque sententia falsa; nam ante fidem Christianam, imo ante ipsum assertorem humani generis Christum natum, sic vocabatur; ac Luckius ille Lucumo viris doctis nullus est. Alii forte rectius a Ducis cujusdam nomine; sed quis ille sit, nec ipsi expediunt. M. Varro a *luce clypeorum*, qui in summis mœnium turribus collocati, egregium virtutis bellicæ splendorem longe lateque diffundebant. Ego a *Lucio Ægi-*

Ægilio forte nomen datum censuerim, qui unus e Triumviris fuit, hujus Coloniæ deductoribus, ut infra patebit: hoc autem familiare, nomina Coloniis Romanis a deductoribus imponere, qui veluti secundi conditores. Prætereo fabulas: unicus est locus Ivonis Carnotensis MS. libro de undecim Europæ Regionibus: *Ad Auxerem Luca est, urbs valida, a Lucumonibus condita, quorum Regia ibi ob loci amœnitatem deligebatur*. Hæc sola vera est opinio; nam quod de *Nitedula* in vexillis gestata, ac postea, quod ea noctu luceat, sicque illius augurio conditam urbem prodat Rodamannus, quia auctore caret antiquo; probabile mihi non videtur.

Eam in Liguria collocat Sextus Julius Frontinus libr. 3. Stratagemat. cap. 2. exemplo 1. ut infra probabunt verba apponenda: ac Cæsarem eo venisse volunt, quasi ea Gallicanæ provinciæ esset. Sed Ptolemæus cum Mediterraneas Etruriæ civitates triginta sex posuisset, Lucam in iis enumerat, Plinius, Strabo, Livius, Tabulæ Peutingeri, Antonini, seu Anonymi Scoti Itinerarium, historicique omnes in Etruria concordi consensu locant. Laonicus Chalcocondylas infra hoc capite laudandus. Quod de Cæsaris adventu colligunt extra Italiam, ideoque Etruriam fuisse, quia extra provinciam suam ille venerit, decepti Romanarum rerum inscitia; nam proconsulibus provinciarum cum exercitu in fines Romani Imperii sine Senatus commeatu venire non licebat: solis extra provinciam sibi commissam, sine exercitu venire inhibitum non erat, ut ex Senatusconsultis liquet. Strabo libr. 5. pag. 150. Πρὸς δὲ τοῖς ὄρεσιν ἐστὶ πόλις τοῖς ὑπερκειμένοις τῆς Λούνης Λοῦκα. *Ad montes, supra Lunam sitos, est Luca*.

Fuit Luca municipium tertii generis. Fest. Pomp. libr. 11. *Tertio cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia essent sua cujusque civitatis, & colonia, ut Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, Sutrini, Lucenses*. In glossis Philoxeni *Municeps* est πολίτης, & in Basilicis περὶ πολιτῶν, *ad Municipalem* redditur in Digestis libr. 50. tit. 1. & *originarios* vocat Imperator libr. 10. Cod. tit. 38. Videantur & hic & illic Jurisconsulti.

Jus etiam Coloniæ habuit Luca. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Bononia Colonia deducta ab hinc annos ferme ducentos septemdecim, ac post quadriennium Pisaurum ac Potentia, interjectoque triennio Aquileja & Gravisca, & post quadriennium Luca*. Qui annus Urbis Conditæ 577. Consules habuit C. Claudium Pulchrum, T. Sempronium Gracchum, ut ex Fastis Capitolinis clarum. Plin. libr. 3. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens*. Hanc 73. numero Coloniam Onufrius facit. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. *Lucam colonia eodem anno duorum millium civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Ægilius, Cn. Sicinius, quinquagena & singula jugera, & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Etruscorum antequam Ligurum fuerat*.

Hinc

Hinc forte error manavit, ut in Liguribus Luca diceretur, quod ager ille, qui Coloniæ deductæ fuiſſet adſignatus, a Liguribus caperetur. Hujus nullam a Julio Frontino mentionem factam valde demiror.

Ad res ejus præclare geſtas deſcendo, ac primum celebre nomen bello Punico ſecundo habuit. Liv. 3. Decad. libr. 1. ad finem. *Secundum eam pugnam Hannibal in Ligures, Sempronius Lucam conceſſit*. Centum deinde ac quinquaginta pæne annis poſt, cum in Romanam non tranſiſſet adhuc ditionem, obſeſſa eſt. Sext. Jul. Frontin. libr. 3. Stratagem. cap. 2. Exemplo 1. *Domitius Calvinus cum obſideret Lucam, urbem Ligurum, ſitu non tantum & operibus, ſed etiam propugnatorum præſtantia tantum, circuiri muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemque reducere in caſtra qua conſuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis gratia id facere Romanos, & ob hoc nihil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in ſubitum direxit impetum, occupatiſque mœnibus expreſſit* (ita Franciſcus Modius. Antea erat *oppreſſit* haud convenienter) *ut ſeipſos dederent, & oppidum*. Illuſtrem ergo & munimentis, civiumque bellicoſorum frequentia, non noſtro modo ævo, ſed & antiquitus, ex hoc loco, fuiſſe palam eſt. Nobilitat eam Cæſaris ex Gallia huc adventus. Plutarch. in Craſſo pag. 551. Καίσαρος γὰρ ἐς Λουκίαν πόλιν ἐκ Γαλατίας καταβάντος, ἄλλοι τε πολλοὶ Ῥωμαίων ἀφίκοντο, καὶ Πομπήιος, καὶ Κράσσος ἰδίᾳ συγγενόμενοι πρὸς αὐτὸν, ἔγνωσαν ἐγκρατέστερον ἔχεσθαι τῶν πραγμάτων, καὶ πᾶσαν ὑφ' ἑαυτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἡγεμονίαν, Καίσαρος μὲν ἐν τοῖς ὅπλοις μένοντος, ἄλλας δὲ ἐπαρχίας καὶ στρατεύματα Πομπηίου, καὶ Κράσσου λαβόντων. *Nam cum Lucam Cæſar ex Gallia veniſſet, frequenteſque Romani ad eum eſſent profecti, Pompejus quoque, & Craſſus privatim cum eo collocuti, ſtatuerunt acrius ſummam rerum capeſſere, ac totam Rempublicam ſui juris facere, Cæſar, ut in armis maneret, alias provincias exercituſque Pompejus & Craſſus caperent*. Eandem hiſtoriam repetit in Pompejo pag. 646. Ὥστε ὑπερβάλλοντες αὐτοῦ τὰς Ἄλπεις, καὶ διαχειμάζοντος ἐν Λούκῃ, τῶν μὲν ἀνδρῶν, καὶ γυναικῶν ἁμιλλωμένων καὶ φερομένων πολὺ πλῆθος γένεσθαι, συγκλητικοὺς δὲ διακοσίους, ἐν οἷς καὶ Πομπήιος ἦν καὶ Κράσσος, ἀνθυπάτων δὲ καὶ στρατηγῶν ἑκατὸν εἴκοσι ῥάβδους, ἐπὶ ταῖς Καίσαρος θύραις ὀφθῆναι. *Itaque ad eum, poſtquam Alpes tranſmiſit, Lucæ hibernantem, cum ingens virorum ſimul & mulierum certatim confluxit agmen, tum Senatores, inter quos Pompejus & Craſſus fuere, ducenti conſpecti fuerunt pro Cæſaris foribus proconſulum, & prætorum centum & viginti faſces*. Vide ſequentia.

Multis deinde interjectis annis, imo ſeculis, ſub Juſtiniano, Gothi eam, ut pleraſque alias Etruriæ urbes, poſſederunt, a qua illi expulſi a Narſete Eunucho. Anton. Coccius Sabellic. Ennead. 8. libr. 5. in principio: *Narſes movit celerrime in Etruriam, fecitque caſtra ad Auſerem amnem: Luca multo validius defenſa eſt, quam ab initio Narſes conceperat: aſſedit itaque urbi aliquot menſes*. Septem menſibus obſeſſam a Narſete, antequam expugnaretur, non indiligenter ſcribit Flavius Blondus libr. 12. Hiſtoriar.

Lon-

Longobardi ducentis, & amplius annis post hæc illius imperio poriti: extatque porta, veteris, sed bellicæ structuræ, auctore, ut volunt, Desiderio Rege condita. Tum inclinato Romano Imperio easdem, quas aliæ Italiæ urbes, sustinuit vices, de quibus pauca, si prius de moneta.

Fridericus Barbarossa rogatu Lucii III. Pontificis, privilegio Lucæ indulsit, ut nulla alia esset præter *Lucensem*, sive ut alii habent *Luculensem*, in Italia pecunia. Hujus meminerunt Scriptores plerique ævo sequiori. Petrus Damiani libr. 6. Epist. 25. *Cumque uxor ejus propter vilem cœnam, gravem sequeretur pertulisse jacturam, vir magnanimus hoc æquanimiter tulit, doloremque conjugis blandis adhortationibus lenire curavit: sex, inquit, adhuc denariorum Lucensium libras habemus, hujus summæ dumtaxat impendio valemus iter nostrum honeste transigere*. Innocentio III. cap. 20. *De Censibus, exactionib. & procur.* In Decreto Gregoriano: *Tres Lucenses pro singulis denariis Papiensibus persolvebant, cum tamen unus denarius Papiensis valeat sex Lucenses*. Albertus Aquensis libr. 3. Chronici Hierosolymit. cap. 52. *Crudeli occisione Boëmundi sociorum, amplior & validior fames in populo cœpit multiplicari, & inæstimabilis mortalitas humilis plebis fieri, & exercitus attenuari: nec mirum; nam solus paniculus, qui antea denario Luculensis monetæ poterat mutuari, nunc duobus solidis vendebatur indigentibus*. Idem rursus libr. 4. ejusdem operis cap. 34. *Scio, quod horrescunt aures, mala & tormenta inaudita famis auscultantes, quibus populus Dei inclusus opprimebatur; pro uno namque ovo gallinæ, si inveniri poterat, sex denarii Lucensis monetæ numerabantur: pro decem fabis, denarius: pro capite unius asini, equi, bovis, cameli, Byzantius unus dabatur: pro pede, vel aure, sex denarii*. Ex quibus locis apparet in Terræ Sanctæ expeditionibus hanc monetam vel præcipuam usitarioremque fuisse. Raimondus de Agiles Canonicus Podiensis Histor. Hierosolymitanæ pag. 165. *Volebat nobis dare ex Tripolis quindecim millia aureorum Saracenæ monetæ, præterea equos & mulos, & vestes multas, & tributa deinceps singulis annis, multo his ampliora, si non expugnaretur a nobis; valebat quippe unus aureus octo vel novem solidos monetæ nostri exercitus. Erat moneta nostra hæc: Pictavini, Cartenses, Mansëi, Lucenses, Valentinenses, Mergoresi, & duo Pogesii pro uno istorum*. Sed redeo ad varias dominandi vices, quas Luca experta.

Anno Salutis 898. Luca, ac Parma sponte in ditionem *Sigifridi*, sive, ut alii volunt *Sigiberti* concesserunt, incursiones Saracenorum, & Hunnorum verentes, qui civilibus armis implicatis Italiæ Principibus, Etruriam penetraverant. Joan. Baptista Pigna libr. 1. Arest. Princip. Hunc *Sigisbertum Longobardium* vocat. Fanutius Campanus MS. libr. 3. Familiar. Ital. Illustr. cap. 8. eum imperium incepisse vult ab anno 864. Et cap. 20. eum regnasse usque ad annum 903.

Anno 970. ab avo Sigifrido Atestino *Thedaldus* Parmæ Lucæque domi-

dominium est consecutus. Francisc. Sansovin. de Orig. Famil. Illustr. pag. 368.

Anno 1040. *Bonifatius*, qui Matildem genuit ex Beatrice, Henrici Imperatoris filia, urbis dominatum invasit. Cum Pisanis graves deinde ortæ discordiæ anno scilicet 1227. ut habetur in Decreto Gregoriano cap. 19. *De restitutione spoliatorum*.

Anno 1300. *Ugutius Fagiolanus*, cum mercenariam operam Reip. Lucensi vocatus præstaret, Principatum sibi arrogavit, Florentinosque variis cladibus afflixit. Volaterran. libr. 5. pag. 127.

Anno 1331. *Joannes Bohemiæ Rex*, sponte se dedentes, in tutelam Lucenses accepit, contraque Florentinos mirifice juvit. Joann. Baptista Pigna libr. 4. pag. 282.

Anno 1333. Eidibus Octobris idem Joannes Rex, Luca discedens cum filio, in Germaniam iturus, *Petro Roscio* Lucam triginta quinque millibus florenorum vendidit. Idem eodem libro pag. 290. Hunc *Rubrium* vocant rerum Germanicarum Scriptores, & in his Paulus Merula libr. 4. part. 2. pag. 888. Biennio deinde post, eam Florentini arctissima obsidione cinxerunt, & ad durissima compulerunt. Hist. Florentin.

Anno 1336. *Rolandus Roscius* Lucam *Mastino Scaligero* vendidit, cui ille præsidium imposuit, duce Giberto Alamanno: quam eodem anno Pisani arctissima obsidione cinxerunt, ob vexatos fines suos ab Alamanno. Agnellus MS. in Annalib. Pisanor. Porro hunc *Mastinum* ex Interminellorum familia ortum scribit, nescio quam vere, Fanutius Campanus MS. libr. 3. Famil. Illustr. Ital. cap. 7.

Anno eodem apparatum ingentem Florentini confecerunt, conscriptisque undique copiis Lucam toto impetu obsessuri videbantur; itaque, ne eam jure belli Mastinus amitteret, Florentinis vendidit. Hieron. Rubeus libr. 6. Hist. Ravennat. pag. 250. & Historici Florentini. Summa fuit 25. aureor. myriades.

Anno 1341. mira rerum Italicarum vicissitudine, dominos passa est *Florentinos*, qui eam eodem anno transmiserunt *Roberto* Siciliæ, atque ille ultro *Pisanis*, eam tum arcte obsidentibus, concessit. Joan. Baptista Pigna libr. 4. pag. 309. & alii sequioris ævi Historici.

Anno 1393. *Paulus Guinisius*, domo Lucensis, nobilissima ortus familia, patriam ferali exemplo dira servitute oppressit, ac triginta totos annos tyrannice administravit. Idem Pigna libr. 5. pag. 351.

Ex hoc libertatem plenam, pecunia Imperatori numerata, Lucenses consecuti, tranquillissime eam ac miro studio domi forisque propugnant. Laonicus Chalcocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. *Tyrrhenia, quæ & Etruria, incipit ab urbe Perusio, & dextra tenens Bononiam, urbem opulentam, pertingit usque Lucam. Luca autem, & Perusium sunt civitates liberæ, & in democratiam versæ reguntur*. Et paucis interjectis: *Hæc reipublicæ forma pæne omnium Tyrrheniæ urbium est*,

est; nam juxta hanc gubernantur Perusium, Luca, Arretium, Senæ. Libertatem hanc assecuti sunt, exacta *Pauli Guinisii*, ut admonebam, tyrannide. Joan. Michaël Brutus libr. 1. Histor. Florent. pag. 30. qui & constantiam in ea defendenda, & fortitudinem civium impensius commendat eodem libro pag. 35. Joavian. Pontan. libr. 1. Historiar. *Lucensium civitas non tam suis consiliis libera, quam alienis præsidiis, atque opibus firma, dum Florentinorum ne accedat opibus, magnæ curæ est ceteris.* Haud ingenue sane; cur enim consideratissimi ac fortissimi populi libertatem aliorum adscribit curæ, non assertorum prudentiæ? Eodem sensu Thomas Eduardus Anglus in Catalogo Urb. Italicar.

Libera Luca tremit, ducibus vicina duobus.

Quanta sit in excipiendis Principibus, peregrinisque comitas, patebit ex adventu Caroli V. patrum nostrorum memoria, ut recitat Paulus Jovius libr. 34. Historiar. pag. 311. *Lucam intravit tanta alacritate amicæ civitatis, ut neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque uberius ali exercitus, comitatusque, proceres omnes judicarent. Invisit etiam urbis, de sua libertate sollicitæ, munitionem, intra extraque muros circundans, laudavitque militaris peritiæ erecta propugnacula, triduoque moratus, ornatissimæ, quamquam modicæ civitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando servivierit, & superioribus temporibus Cæsarum auspiciis libertatis jura defenderit, decurionibus commendavit, &, ut in colenda fide perseverarent, admonuit.* Ut hoc caput concludam, facile jure audeo dicere, hanc unam civitatem advenas omnes æquos habere.

Lucæ nati, aut culti Sancti, Pontifices, Episcoporum successio, & nomenclatura, Cardinales, Viri illustres.

CAP. VI.

Ut morum elegantia civitas Luca nulli Italicarum cedit, ita nec pauciores Sanctos colit, qui vel indigenæ, vel advenæ gloriosa recordatione inibi asservantur. De quibus liber est R. P. DN. Cæsaris Franciotti, cui hanc nomenclaturam sumus debituri, aliqua saltem ex parte: reliqua nos aliorum & veterum Scriptorum testimonio comprobabimus.

1. Paulinus *Lucæ in Tuscia, qui a Sancto Petro primus ejusdem civitatis Episcopus ordinatus, sub Nerone, ad radices Montis Pisani, post multos agones, martyrium suum cum aliis sociis consummavit.* Hæc ex Martyrologio Romano die 12. Julii: & acta ejus Lucæ asservantur MSS. Pisis

Pisis causa ipsius Sancti cognita, ad montes D. Juliani cæsus, corpusque illibatum multis seculis postea repertum, cum hac epigraphe: *Hic est corpus B. Paulini primi Episcopi Lucensis, & Discipuli Petri Apostoli, & Sanctorum Martyrum, Severi presbyteri, & Theobaldi militis.*

2. ANTONINUS. Obiit anno salutis 83. die 27. Aprilis, post anachoreticam vitam duodecim annis totis actam.

3. VALERIUS, Episcopus Lucæ, anno salut. 303. martyrio coronatus 29. Januarii.

4. TIBURTIUS, Martyr. anno 232. 14. Aprilis.

5. VALERIANUS, Martyr. eodem tempore. Horum duorum mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Joanne III. in fine.

6. MAXIMUS, duorum præcedentium martyrii socius.

7. ROMANUS miles, a D. Laurentio baptismate sacro percepto, martyrium etiam est consecutus. Corpus ejus est Lucæ; passionem tamen ponit Romæ Martyrologium die 9. Augusti.

8. THEODORUS, Episcopus Lucæ, in sanctorum numerum relatus, anno 1390. die 19. Maii.

9. FRIDIANUS, aut FRIDIGIANUS, aut, ut multis placet FRIGDIANUS, gente Scotus, ut in libro de scriptoribus Scotis abundantissime est a me probatum. Errorem præbuit, quod eo seculo Hiberni etiam Scotorum nomine appellati. Hic Lucæ Episcopus, ut est in Martyrologio Romano 18. Martii. De eo D. Gregorius Papa libr. 3. cap. 9. Notkerus, Rabanus, Usuardus, Beda, & alii. Insigne illud a D. Gregorio miraculum refertur, quod *Auseris inundationem prohibuerit*. Meminit Innocentius III. cap. 34. *De testibus, & attestationibus*. In Decreto Gregoriano. Et rursus idem cap. 8. *de testibus cogendis* ibidem. Iterumque idem cap. 20. *De Verborum significatione*.

10. AGNELLUS, Abbas, Siculus domo, e stirpe *D. Luciæ*. Obiit quidem Neapoli, sed corpus sanctissimum Lucæ adoratur, 14. Decembris. Coætaneus fuit Imperatori Mauritio.

11. PEREGRINUS, Regis Scotorum filius, peregrinandi studio accensus, patriam reliquit, Apennino nomen imposuit ea parte, qua a Tuscia Longobardiam disterminant, vocanturque illi etiamnum hodie montes *Sancti Peregrini*. Apud historicos nostrates nulla ejus est mentio: nec mirum; cum annalium scriptores omnes vetustos hæreticorum rabies in Scotia exusserit: & moderni rebus in patria gestis sint contenti; sic neque *Tirolem*, neque *Fridebrantum*, Scotiæ Reges, historiæ nostrates habent, cum illorum tamen nomen etiam scriptis celebre in Germanorum bibliothecis reperiatur. Scotus itaque *Peregrinus*, nisi forte id nominis a studio sit impositum, obiit anno 643.

12. RICHARDUS, Angliæ Rex, cujus gloriosus obitus Lucæ contigit anno 750. Epitaphium ejus recitat Baronius Tom. 9. Annal. & meminit Monialis Anonyma Heidenheimensis in Hodæporico, seu Vita S. Willibaldi Scoti pag. 490. *Corpus patris eorum exanime paternæ pieta-*

tis affectu percipientes, venuste involverunt, & terra tumulaverunt, in urbe Luca ad S. Frigdianum. Eadem in vita S. Wnibaldi pag. 518. sed & hunc Richardum Regem non fuisse SS. Willibaldi & Wnibaldi patrem, ostendo in libro de scriptoribus Scotis. Vide Martyrolog. 7. Februar.

13. Imago Crucifixi, multis miraculis clara, ab Episcopo quodam Pedemontano anno 782. Lucam illata, de qua Augustinus Mannus de Canthiano Selectar. Historiar. cap. 211.

14. Regulus, Afer. Dixi supra libr. 4. hoc opere cap. 14. quæ vide. Lucam translatus anno 785.

15. Senesius, Martyr & miles, cujus corpus Lucam translatum anno 707.

16. Lucina Matrona. Obiit anno 205. translata Lucam anno 787.

17. Cassius, Episcopus & Confessor. Obiit anno 236. translatus Lucam 845.

18. Fausta, Virgo & Martyr, eodem anno translata.

19. Pontianus, Martyr, translatus anno 926.

20. Davinus, Armenius, cum locorum sanctorum ergo in Italiam venisset, Lucæ obiit anno 1050. Martyrolog. Roman. 3. Junii.

21. Alexander, Papa & Martyr, Lucam translatus anno 1070.

22. Jason Martyr, incertum, quando translatus.

23. Maurus, Jasonis frater, & Martyr.

24. Hilaria, mater duorum supra nominatorum Sanctorum.

25. Silaus, Episcopus & Confessor, translatus Lucam anno 1100.

26. Vincentius, Episcopus & Martyr, translatus Lucam anno 1183.

27. Benignus, frater Vincentii, Diaconus & Martyr, eodem tempore translatus.

28. Blancus, Peregrini Scoti socius, non in album quidem Sanctorum adhuc relatus, sed tamen pie Beatus creditus, ut & sequentes.

29. B. Sita, Virgo. Obiit anno 1278.

30. B. Avertanus, Confessor, translatus anno 1380.

31. B. Romeus, socius Avertani.

32. B. Benedictus, Confessor.

33. B. Joannes I. Episcopus Lucensis. Obiit anno 802.

34. B. Conradus, Episcopus Lucæ. Obiit anno 931.

35. B. Æmilius Dux.

36. B. Gezius. Ord. Augustiniani.

37. B. Dorotheus. Quorum ultimorum trium incertus est obitus.

38. Miror profecto D. Anselmum Episcopum Lucensem prætermissum, cum eum nominari plurimum interesat. Ego de eo infra, ubi de Episcoporum successione disseram, & inter Sanctos relatum, & opera præclara edidisse ostendam.

1. Ad Pontifices Lucenses venio, quorum primus est Lucius I. albo

bo Sanctorum adscriptus, sedit anno 256. Eum omnes neoterici gente Romanum, patre Porphyrio faciunt; sed rectius Anastasius Bibliothecarius: *Lucius natione Tuscus, de civitate Luca ex patre Lucino.*

2. Alexander II. domo Mediolanensis, Episcopus Lucensis, sub nomine *Alexandri II.* Pontifex creatus anno 1061. antea *Anselmus Bedagius* vocatus.

3. Alexander III. a Raphaële Volaterrano Lucensis dicitur libr. 5. Commentar. pag. 129. sed re vera fuit Senensis.

4. Lucius III. Ubaldus Allucingolus, Bonagiuntæ Morli filius, Canonicus Lucensis, ab Innocentio II. Cardinalis creatus, ab Hadriano IV. Episcopus Veliternus & Ostiensis consecratus, anno 1181. summus Pontifex renuntiatus est, sedit menses duos, dies 28. supra annos 4.

Ad Ecclesiæ Lucensis dignitatem, ac successionem accedo. Alexander II. *Lucensis Ecclesiæ clero & populo* scribit Caus. 1. Quæst. 3. cap. 9. in Decreto Gratiani: cujus epistolæ authographum habent in Bibliotheca Vaticana cum operibus Anselmi. Et Innocentius III. *Canonicis Lucanensibus, & Priori S. Fridiani*. Cap. 27. *De Electione, & Electi potestate*. In Decreto Gregoriano. Et *Lucanam Diœcesim* appellat Gregorius IX. cap. 10. *De Procuratoribus* in eodem opere. Et cap. 19. *De restitutione spoliatorum*. Ibidem. Et cap. 34. *De testibus, Lucanum* non *Lucensem* usurpat. *Episcopo Lucano* cap. 18. *De Præscriptionibus*. Ibid. Et Eugenius Papa *Lucano Episcopo*, cap. 2. tit. ult. libr. 3. Decretal. Et ad eundem morem Alexander III. cap. 4. tit. 6. libr. 4. Decretal. Gregorius tamen Pontifex *Lucensi Episcopo* scribit cap. 2. libr. 5. tit 6. ejusdem operis. Est & in eodem corpore Honorii III. rescriptum, *Capitulo Lucano*, cap. 3. *De Sortilegiis*. Et cap. 3. *De Clerico percussore* in eodem opere. Ex quibus locis quanta dignitas hujus Ecclesiæ fuerit, facile judicari potest. Sed ad Præsules enumerandos serie historica nunc accingor.

1. S. Paulinus, supra, ubi de Sanctis.

2. S. Valerius, civis Lucensis, etiam supra. Ab hujus Pontificatu cessavit Episcoporum successio, ut videtur, sæviente persecutione; aut certe vitio temporum amissa Præsulum memoria, qui huic successerunt; neque enim ab anno 90. quo ille passus, quenquam Lucenses antistitem reperiri volunt, usque ad annum 324. a quo continuatus ordo sic habet.

3. Anno 324. S. Theodorus, domo Lucensis, ex familia Bolinghorum. Supra dixi.

4. Anno 340. Paulinus II. a quo nulla Episcopi Lucensis mentio reperitur, usque ad annum 450.

5. Anno 450. S. Follanus. Hic comes S. Ursulæ Virginis, & Sanctarum cum ea Virginum Britannicarum, in Germania martyrii palmam suscepit; cujus tamen in Martyrologio nulla mentio: qui tamen in Sanctorum Lucensium commemoratione omitti non debuit.

6. Anno

6. Anno 465. S. Felix. Hic Concilio Romæ, ſub Hilario Pontifice celebrato, interfuit, ut ex actis ejusdem Concilii conſtat: neque hunc omittendum oportebat, inter Sanctos Lucenſes, quum Epiſcopus ejus urbis fuiſſet.

7. Anno 467. S. Obsequentius, præfuit, ut volunt, paulo minus 14. annis.

8. Anno 566. S. Fridianus Scotus. Supra dictum.

9. Anno 676. Eleutherius. Cujus certiſſima memoria in Archivio Piſano, illo anno.

10. Anno 588. S. Valerianus.

11. Anno 640. Letus. Hic reperitur inter Præſules, qui decretis Concilii Romani ſubſcripſerunt ſub Martino I. Pontifice.

12. Anno 675. S. Eleutherius. Hic Concilio Conſtantinopolitano ſubſcripſit, quod eo anno ſub Agathone Papa celebratum.

13. Anno 679. Felix.

14. Anno 725. Wlperianus.

15. Anno 749. Wlprandus.

16. Anno 752. Walpertus. Hic Titianum Caſtrum, pecunia ſua ptum, ditioni Epiſcopali adjecit. Videtur, ut duo præcedentes, origine Longobardus; nam gens ea ſub hæc tempora Italiam penetraverat, ibique ſedem fixerat.

17. Anno 750. Peredeus. Hunc Epiſcopàtui deſtinavit Aiſtulphus Longobardorum Rex, ut teſtantur inſtrumenta publica in Archivio Lucenſi.

18. Anno 775. Gherardus.

19. Anno 781. Joannes I. Huic *Vultus Sancti*, ut vocant, ſive *Imaginis Nicomedeæ* Lucam translatio cœlitus nuntiata eſt. Publica Inſtrumenta.

20. Anno 801. Jacobus I. Hujus præſulatu grave ortum ſchiſma legitur.

21. Anno 816. Petrus I. Concilio Romano ſub Eugenio adfuit.

22. Anno 822. Gherardus II.

23. Anno 831. Berengarius. Hic eodem anno, quo Petrus Epiſcopatum adminiſtrabat, ſedere ex Inſtrumentis publicis deprehenditur. Neſcio, an civili diſcordia id contigerit; tunc enim peſtilentiſſimum gliſcebat ſchiſma: an potius ille urbi, hic ſuburbanis præeſſet, quod multis ſeculis ea in civitate contigiſſe audio.

24. Anno 843. Ambrosius. Hic cum multis aliis Præſulibus diverſarum Eccleſiarum nominatur ab Anaſtaſio Bibliothecario in Sergio II. Pontifice, creato anno 844. pag. 251.

25. Anno 848. Hieremias I. Inſtrumenta publica.

26. Anno 865. Orchizus.

27. Anno 871. Theodilereius.

28. Anno 877. Gherardus III.

29. Anno 891. Petrus II.

30. Anno

30. Anno 926. JACOBUS II. Hic Romæ corpus S. Pontiani Martyris eam transtulit.

31. Anno eodem. RAIMONDUS, eodem jure, quo antea diximus. Hic parœchiam *Torris* instituit, ut publica Instrumenta fidem faciunt.

32. Anno 931. CONRADUS. Hic Concilio Romano subscripsit, ut in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 963. recitat Illustriss. Baronius: seditque post illud Concilium totis triginta annis.

33. Anno 967. GUALTERIUS.

34. Anno 969. ADELONGUS, qui in actis publicis reperitur sedisse anno 981.

35. Anno 980. GUIDO.

36. Anno 984. THEODUGRIMUS, sive, ut aliis visum, potius *Tegrimus*. Acta publica.

37. Anno eodem ISALFREDUS, vel, ut alii volunt, *Alfridus*. Publica Acta.

38. Anno 989. GHERARDUS IV. Archivium Lucense.

39. Anno 995. TADDOLUS; etiamsi GHERARDUS, ut Instrumenta publica testantur, vixerit usque ad annum 1002. argumento perspicuo, duos simul Episcopos fuisse ejusdem Ecclesiæ, quod & antea observatum.

40. Anno 1002. THEOGRIMIZUS, aut, ut quibusdam placet, GRIMIZUS.

41. Anno eodem. ROCCHIGIANUS.

42. Anno 1026. JOANNES II. Hic Episcopatus censum auxit, suis pecuniis empto & adjecto Castro *Perignano*, anno 1031.

43. Anno 1033. EDDO. Licet certum ex actis publicis habeatur, Joannem usque ad annum 1058. vixisse; sed eadem, qua prius, causa, duo tum Episcopi.

44. Anno 1047. CONRADUS, Lucensis Ecclesiæ Præsul est in Archivio Pisano.

45. Anno 1058. ANSELMUS BÆDAGIUS Mediolanensis, Papa creatus sub nomine ALEXANDRI II. Episcopatum Pontifex non deposuit.

46. Anno 1073. ANSELMUS II. Confessor Mathildæ Comitissæ, ut barbare ajunt. Hic in Sanctorum album relatus, clarus habebatur anno 1080. ut Tritemius Abbas de Scriptorib. Ecclesiast. testatur, & Abbas Urspergensis in Chronico: meminit & Sixtus Senensis libr. 4. Bibliothec. Sanct. Edidit pleraque opera:

In Psalterium libr. 1.
In Jeremiam Prophetam libr. 1.
Epistolarum ad diversos libr. 1.

Ac nuper edente Henrico Canisio J. C. Ingolstadii professore Canonum sacrorum ordinario, prodiere, ipsius Tom. 6. Antiquar. Lection.

Contra Guibertum Antipapam libr. 2.
Epitome Canonum.

47. Anno 1086. JOANNES III.

48. Anno 1091. GOTHEFREDUS, aut, ut aliis placet scribere, GOTTEDUS.

49. Anno 1098. ROGERUS, sive, ut in actis illius anni vult Cæsar Baronius, RETINGERUS.

50. Anno 1100. GUILIELMUS.

51. Anno 1103. RANGERIUS, sive RAINERIUS.

52. Anno 1114. RIDOLFUS.

53. Anno 1119. BENEDICTUS.

54. Anno 1129. UBERTUS.

55. Anno 1140. OTTO.

56. Anno 1147. GREGORIUS I.

57. Anno 1154. ANSELMUS III.

58. Anno 1155. LAUDUS I.

59. Anno 1158. GREGORIUS II.

60. Anno 1165. PLEBANUS.

61. Anno 1167. GREGORIUS III.

62. Anno 1170. LANDUS II.

63. Anno 1178. GULIELMUS II.

64. Anno 1182. UBERTUS ALLOCINGOLUS, Lucensis domo, imo vero GERARDUS, ut infra docebo, & prodit Alfonsus Ciaconius in Vit. Pont. pag. 490. (1)

65. Anno 1191. GUIDO II.

66. Anno 1200. ROBERTUS I. qui hoc anno consecratus, vixit usque ad annum 1217. ut ex Archivio D. Justi Lucensis liquet.

67. Anno 1218. HONORIUS. Ibidem loci.

68. Anno 1228. OPIZUS.

69. Anno 1236. GREGORIUS IV. qui non toto anno sedit.

70. Anno eodem, sed Gregorio defuncto, OTTO, qui Castro D. Petri addito, Episcopatus censum auxit.

71. Anno 1237. GUILIELMUS III. ex Archivio RR. PP. S. Romani Lucæ.

72. Anno eodem ILDEBRANDUS, forte ob caussam superius dictam, vel ob schisma eo ipso tempore in Ecclesia natum inter Pontificem & Cæsarem Fridericum.

73. Anno 1239. GUERCIUS, Senensis domo.

74. Anno 1257. HENRICUS I.

75. Anno 1263. ROBERTUS II. licet revera adhuc viveret Henricus, qui, ut Acta publica testantur, vixit in Episcopatu ad annum 1276. sed hoc solemne Lucensibus, duos simul præsules uni Ecclesiæ præfectos habere.

76. Anno 1276. PAGANELLUS I.

77. Anno 1279. PETRUS, domo Lucensis, ex familia ANGELELLIA. Ord. Prædicator.

78. Anno 1281. PAGANELLUS II.

79. Anno

(1) In Edit. vero Romana ann. 1677. cum additionibus Oldoini tom. 1. pag. 1114. & 1115. fit mentio Uberti & Gerardi Cardinalium, ex familia Allucingola, qui Gerardus Lucensis Episcopus dicitur.

79. Anno 1284. HENRICUS II. Ord. Minor. vixit in Episcopatu usque ad annum 1323. Acta publica pluribus locis Lucæ.

80. Anno 1323. RODIGIANUS II. aut, ut prius dicebam ROCCHIGIANUS, Lucensis, ex familia nobili, & antiqua TADOLINIA.

81. Anno 1334. GUILIELMUS IV. Ord. Prædicatorum.

82. Anno 1342. JOANNES IV. ex Archivio Sanctimonialium D. Justinæ Lucensis.

83. Anno 1344. GUILIELMUS V. dictus a *Monte Albano*, Ordin. Prædicator. Sepultus Lucæ in templo D. Romani.

84. Anno 1349. BERENGARIUS, ex privilegio quodam Caroli IV. Imperatoris.

85. Anno 1364. NICOLAUS Monachus, ex Archivio Archiepiscopatus Pisani; hic enim domo fuit Pisanus. Raphaël Roncionus indicavit.

86. Anno 1368. GUILIELMUS VI. qui obiit anno 1372. a cujus obitu sedes biennio vacavit, Vicarias obeunte PETRO Monacho.

87. Anno 1374. PAULUS GABRIELLIUS Eugubinus, obiit Perusiæ anno 1380. Acta publica.

88. Anno 1380. JACOBUS III. qui eodem anno obiit.

89. Anno 1381. ANTONIUS DE RIPARIA. Obiit Lucæ.

90. Anno 1383. BARTHOLOMÆUS RAPONDIUS Lucensis.

91. Anno 1384. JOANNES V. Lucensis domo, professione Monachus, ex familia SALUTIORUM. Acta publica Episcopatus Lucensis, & templi S. Nicolai Novelli.

92. Anno 1394. NICOLAUS GUINISIUS, Lucensis domo, vixit usque ad annum 1435. cum Reipublicæ libertatem acerrime, contra affinem suum & gentilitium Paulum Guinisium tyrannum, propugnaret, in exilio obiit.

93. Anno 1435. JACOBUS IV.

94. Anno 1436. NICOLAUS MAURINIUS. Domo Lucensis.

95. Anno 1441. BALTHAZAR MANNIUS. Lucensis ortu.

96. Anno 1448. STEPHANUS TRENTA, Lucensis.

97. Anno 1477. JACOBUS V. AMANATUS, S. R. E. Cardinalis. Hunc, non Lucensem ortu, sed Volaterranum volunt, ut superiori capite dictum. Videatur locus.

98. Anno 1479. NICOLAUS SANDONNINIUS, Lucensis, Episcopus antea Mutinensis.

99. Anno 1499. FELINUS SANDÆUS, Ferrariensis.

100. Anno 1503. GALEOTTUS FRANCIOTTUS, Lucensis, S. R. E. Card.

101. Anno 1508. SIXTUS GARA, S. R. E. Cardinalis.

102. Anno 1517. FRANCISCUS RIARIUS.

103. Anno 1546. BARTHOLOMÆUS GUIDICCIONIUS, Lucensis, S. R. E. Cardinalis.

104. Anno 1549. ALEXANDER GUIDICCIONIUS, Lucensis, Cardinalis nominati nepos.

105. Anno 1601. Alexander alter Guidiccionius, Alexandri praecedentis consanguineus; vir pius, ac prudens: hodie sedet.

Sequuntur Cardinales, Luca oriundi, hoc pacto.

1. Hubaldus Cornelius, ab Hadriano I. creatus, incertum, quo anno.

2. Joannes Datus, ab Eugenio II. anno 825.

3. Ugobaldus Obitius, a Stephano VIII. circa annum 840. ex Archiviis Reip. Lucensis.

4. Ubertus de Podiis, Episcopus Praenestinus, ab eodem Stephano Cardinalis creatus. Acta publica Reipublicae Lucensis.

5. Hugobaldus Obitius alter, a Stephano X. creatus, Ciaconius pag. 310.

6. Ubertus alter de Podiis, ab eodem Stephano. Ciac. ibid.

7. S. Anselmus, ab Alexandro II. creatus. Dixi supra in Episcopis, & Ciacon. pag. 325,

8. Paulus Gentilis, ab Urbano II. subscripsit Concilio Vastallensi anno 1106.

9. Hubaldus de Lunata, ab Innocentio II. ut Bullae ejus testantur anno 1135. Ad eum celebrandum sufficit locus D. Bernardi libr. 4. de Consecratione pag. 251.

10. Hubaldus Allucingolus, Bonagiuntae filius, ab Innocentio II. Postea Pontifex creatus ex Episcopo Ostiensi, dictusque Lucius III.

11. Bernardus, S. Fridiani Lucensis Prior, ab Eugenio III. creatus Cardinalis.

12. Albertus de Monte Sacrato, humili loco natus, ab Anastasio IV. in Cardinalium coetum adoptatus, anno 1153.

13. Hieronymus, sub Alexandro III. anno 1164.

14. Arduinus, ab eodem allectus in Cardinalium Collegium, anno 1178. Huic doctissimo, ac scriptis claro suis, librum inscripsit Hugo Etereanus *Contra errores Graecorum*. Auctores sunt Joan. Tritemius Chronic. Canonicor. Regular. Alexandri III. Bullae.

15. Hubertus Allucingolus, a Lucio III. anno 1182. Cardinalis factus.

16. Gerardus Allucingolus, Pontificis Lucii III. affinis, Lucensis Episcopus, Legatus in Umbriam ad Sacramentum a Contado Spoletinorum Duce exigendum, eumque absolvendum ab Excommunicatione, in quam inciderat ob vexata Ecclesiae oppida; in Gallias item a Latere Legatus. Incertus Auctor MS. in Bibliotheca Vaticana de rebus Siculis. Pandulphus Colenutius in Compendio libri de Regno Siciliae. Lundensis in Dania ad annum 1201. Obiisse creditur sub Innocentio III.

17. Orlandinus Vulpellius. A Benedicto XII. Antipapa Avenione Cardinalis creatus anno 1396. die 9. Januarii.

18. Jacobus Amanatus, humili loco natus Lucae, ut quibusdam pla-

(1) Videat Lector Tom. 1. Ital. Sacrae Ferdinandi Ughelli, qui a Dempstero valde discrepat in recensendis Episcopis Lucensibus.

placet: ut aliis videtur, Volaterris, a Pio II. Cardinalatum adeptus.

19. Galeottus Franciottus de Ruvere, Julii II. ex sorore Luchina nepos, ab eodem ex Episcopo Patavino, Cremonensi, Archiepiscopo Beneventano, Cardinalitia dignitate ornatus ab eodem Julio, Joanni Medicæo supra fidem charus. Obiit 11. Septembr. anno 1508.

20. Sixtus Gara de Ruvere, Galeotti frater, ac Luchinæ sororis Papæ Julii II. ex secundo marito filius. S. R. E. Cardinalis, & Vicecancellarius.

21. Bartholomæus Guidiccionius, Episcopus Lucensis, & Aprutinus, Major Pænitentiarius, a Paulo III. in Collegium Cardinalium cooptatus, anno 1539.

22. Joannes Baptista Castrutius, Vincentio Castrutio, & Angela Lilia, nobilissimis parentibus ortus, Lucæ natus 1541. a Sixto V. Cardinalis factus, sumptu publico funeratus.

De Illustribus tandem in omni scientiarum genere viris aggredior: quorum agmen exiguum quidem pro tantæ civitatis præstantia, sed operosum peregrino.

Ac primum apud Martialem libr. 1. Epigr. 2. nominatur quidam Lucensis:

Libertum docti Lucensis quære Secundi,
Limina post Pacis, Palladiumque forum.

1. Sanctes Pagninus, Orientalium Linguarum peritissimus, patrum nostrorum memoria, multa scripsit. Antonius Possevinus Apparatu pag. 191.

2. Paulinus Bernardinus. Ordin. Prædicator. Possevin.

3. Flaminius Nobilius. Anton. Possevin. pag. 485.

4. Gerardus Busdragus. Idem pag. 542.

5. Hieronymus Balbanus.

6. Hieronymus alter, cognomento de Luca J.C.

7. Thomas Bonus. Possevin. pag. 302.

8. Antonius, cognomento Lucensis. Idem.

9. Benedictus Manfredius J.C.

10. Cæsar Nobilius. J.C.

11. Philippus de Vitalibus. J.C.

12. Rodolphus Romandinus. J.C.

Hos ultimos quatuor habeo ab Indice virorum scripto clarorum Cypriani Pagnii.

13. Agnellus, literis & moribus ornatissimus, ait Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. pag. 129.

14. Antonius Bonvisius, *facile omnium mercatorum princeps, non solum ob magnitudinem opum, sed multo magis ob fidei & integritatis laudem.* Ait Nicolaus Sanderus Schismat. Anglicani libr. 2. pag. 306. Ad eum Epistola Thomæ Mori, non atramento, quod illi, jam martyrio vicino, tyrannice ademptum, sed carbone notata extat: ex qua

constat, cum jam nullatenus solvendo, tamen piissima liberalitate Antonii sublevatum. Hic insuper in omnes Anglos Catholicos munificentissimus; & cum Londini Eduardo VI. regnante subsisteret, & cum Lovanium, misere hæreticorom perfidia Anglia vexata, sedem fortunarum amplissimarum transtulisset. Videatur idem Historicus.

Historiam Lucensium patrum nostrorum memoria, vir nobilis ac diligens Gerardus Maccharinius, domi forisque clarus, scripsit, quæ MS. asservatur apud ejus abnepotem, juvenem virtuti deditissimum, ac bonarum artium studiosissimum, jurisprudentiæ, dum hæc scribo, sedulo incumbentem, Paulum Maccharinum.

Familias recenset quamplurimas Fanutius Campanus libr. 4. de Illustr. Ital. Famil. cap. 7. ex Chronicis Brunfortianis, & præcipue notat a Narsete tres familias ibi plantatas, *Interminellios*, *Parentios*, *&* *Panginos*: a Desiderio, Longobardorum Rege, relictos vult, *Nardutios*, *Mordos*, *Lilios*, *&* *Celamos*,

Blasius Fantolinus in Memoriali, *Interminellios* Nobiles & *Lucæ*, & in *Fano* Piceni esse docet, ex iisque ortos *Castrocanes*.

Aretium, sive Arretium Etruriæ urbs antiqua, ac potens, una ex duodecim primis, secundum aliquos: muro insigni inclyta: figlinis, ac vino, ac fonte oraculi instar, stagnoque celebrata: Colonia, ac municipium: res gloriosæ gestæ: olim Respublica, ac Academia.

CAP. VII.

A*Retium* (male in Itinerarii Peutingeri Tabulis *Adretium*) Græca consuetudo Ἀῤῥήτιον, *Arretium* vocat. Polybius Megalopolytan. libr. 2. pag. 104. ἕως τῆς Ἀῤῥητίνων χώρας, *Usque ad fines Arretinorum*. Sic & lapides antiqui Tiferni in Umbria.

C. AVINIVS(1). C. F. POM. GALLVS
DOMO. ARRETIO. 7. LEG. IIII.
SCHYTH. MILITAVIT. IN
PR. AN. XVII.
EVOC. AN. II.
7. IN. LEG. IIII. SCYTHIC

AN.

(1) Gruter. pag. 520. num. 3. C. ANINIVS.

A N. XVIIII. V I X I T
A N. L X. M E R V. A N. X X X V I I I I.
H. S. E. A T Î M E T V S. L.
E X. T E S T A M E N T O. F. C

Latini tamen ſimplici R. efferunt. Jul. Obſequens libr. de Prodig. cap. 48. *Cælum Aretii ardere viſum*. Et cap. 53. *Aretii puer natus unimanus*. Et cap. 109. *Aretii mulieri e naſo ſpicæ farris natæ*. Cap. 112. *Aretii ſignum æneum Mercurii ſudavit*. Cap. 113. *Aretii duo androgyni inventi*. Cap. 114. *Aretii frangentibus panes cruor e mediis fluxit*.

Ab *Aretia*, Jani uxore, nomen deducit inſanus Annius, cum nihil ſimile unquam memoriæ ſit a quoquam traditum: alii ab *aratura* quod circa frugiferi ſint campi, & arabiles: nonnulli ab *ariditate*; ſed veriſsima eſt ſententia ab *aris*, ibi forraſsis primum erectis, appellationem acceptam. Videarur libr. 3. cap. 11. Hanc inter duodecim primas Erruriæ civitares eſſe contendunt, ex loco Dionyſii Halicarnaſſei libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποτελεῖν ὡμολόγησαν, ἣν ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, ὀυχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς ἀυτῆς γνώμης γενόμενοι, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοίτε, καὶ Α'ῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέρναι, οἱ Ρὐσαλῖνοίτε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται. *Etruſci ſubmiſſuros ſe auxiliorum, quantum opus fuerit, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus: Hi fuerunt Cluſini, Arretini, Volaterrani, Ruſſellani, & Vetulonienſes*. Eadem nomenclatura in Ptolemæo, & aliis.

Murum celebratiſſimum habuiſſe eam urbem conſtar. Pollio Vitruv. libr. 2. cap. 8. *Itaque in nonnullis civitatibus & publica opera, & privatas domos, etiam regias, e latere ſtructas licet videre: & primum Athenis murum, qui ſpectat ad Hymettum montem & Pentelenſem: item parietes in æde Jovis, & Herculis lateritias cellas, cum circa lapidea in æde epiſtylia ſint, & columnæ: In Italia Aretii vetuſtum egregie factum murum*. Eadem pæne poſt illum C. Plin. libr. 35. cap. 14. *In Italia quoque lateritius murus Aretii & Mevaniæ eſt*. Non tantum e cocto lapide, ſeu lateribus hic murus ſtructus, quod pretioſum ſane eo ævo, ſed etiam altitudine admirabilis. Sil. Iralic. libr. 5. Punic.

An Corvinæ ſedet, clauſum ſe Conſul inerti
Ut teneat vallo, Pœnus nunc occupet altos
Areti muros? Corythi nunc diruat arcem?
Hinc Cluſina petat? poſtremo ad mœnia Romæ
Illæſus contendat iter?

Non minus gloriæ a figlina quæſivit; nam vaſa fictilia, quæ rotius Italiæ uſibus ſerviebanr, Aretii fiebant. C. Plin. libr. 35. cap. 12. *Major quoque hominum pars terrenis utitur vaſis: Samia etiamnum in exculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Aretium in Italia: & calicum tantum Surrentum, Aſta, Pollentia: in Hiſpania Saguntum, in Aſia Pergamum*. Fruſtra eſt Joannes Baptiſta Perſii futilis enarrator, & eum ple-

plerique secuti, qui de *Ereto*, vico in Sabinis, non de Aretio, Etruriæ civitate, Plinii verba accipiunt. Vide Turnebum libr. 10. Adversarior. cap. 26. Isidor. libr. 20. cap. 4. *Aretina vasa, ex Aretio, municipio Italiæ, dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra*. Ita Poetæ. M. Martial. libr. 1. Epigr. 53.

Sic Aretina violant crystallina testæ.

Et libr. 14. Epigr. 96. lemma est: *Vasa Aretina*.

Aretina nimis ne spernas vasa, monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Cœlius Sedulius Scotus Præfat. ad libr. 1. Carmin.

At nos exiguum de paupere carpsimus horto,
Rubra quod appositum testa ministrat olus.

Vini, uvarumque bonitatem laudat idem Plinius libr. 14. cap. 3. in principio: *Hactenus publica sunt genera, cetera regionum, locorumque, aut ex his inter se insitu mixta. Siquidem Tuscis peculiaris est Tudernis, atque etiam ejus nominis Florentia, est opima* (in aliis, *optima*) *Aretio talpana, & etesiaca, & conseminia.*

Admirabilis in vicinia urbis fons erat, unde incolæ responsa petebant. Anonymus auctor Vitæ D. Bernardini Senensis cap. 40. *Extra mœnia urbis fons antiquus fuit, jam olim temporibus illis, quibus Idololatria regnabat, impuris dæmonibus dicatus. Solebant eo cives Aretini, & alii circumquaque vicini, tanquam ad oraculum Apollinis, confluere, responsa petentes ad occultas quæstiones suas. Id vero animadvertens Bernardinus, verus Christianæ Religionis cultor & amator, adversus hunc dæmonum cultum fortissime se erexit: & primo quidem concione ad populum habita & absoluta, magnopere omnium confirmatis animis, hortatus est eos, sequi se ad demoliendam impurissimorum dæmonum habitationem, prorsusque abolendam: mox vero arrepta securi vel malleo, cum populo egressus est ad fontem. Cumque ad fanum dæmonis pervenisset, primus ipse ictibus cœpit contundere, evertitque aram, & fontem lapidibus penitus obturavit*. Fit mentio etiam in Concilio Antisiodorensi. Tomo secundo Conciliorum. Hæc doctissimus Antonius Delrio in Disquisit. Magic.

Celebratur etiam stagnum Aretinum, fons, ut puto, Clanis. Meminit Julius Obsequens libr. de Prodig. cap. 100. *Multa millia hominum, intumescente Pado, & stagno Aretino, obruta*. Ab Aretio quoque fluere Arnum flumen ostendit Polybius libr. 2. pag. 104.

Habuit & Coloniæ jus, quam 94. numero ponit Onufrius, Jul. Frontinus libr. de Colon. *Arretium muro ducta Colonia lege IIIvirali, iter populo non debetur, ager ejus limitibus est assignatus*. Et eodem libro: *Colonia Arretina lege Augusti, censita limitibus Graccbanis, qui recturas maritimas & montanas spectabant: postea per cardines decimano & duodecimano est adsignata, & numerum centuriarum manet, quæ quadratæ sunt*. M. Cicero in Orat. pro L. Murena scripsit: *Catilinam circum-*

cum-

cumfluente Arretinorum & Faesulanorum colonorum exercitu alacrem incidere.

Nec minus & Municipium fui juris. Isidorus loco proxime laudato. Pseudocornutus, aut alius A. Persii Scholiastes ad Satyr. 1. v. 144. *Nec ille mihi sit auditor, qui se putat honorabilem esse, & incomparabilem praeterea, quod meruit dignitatem aedilitiam in aliquo oppido Italiae, fracturus in aequales mensuras, idest minora vasa ex Aretio municipio, ubi fiunt Aretina Vasa*. Ipse Persius:

Sese aliquem credens, Italo quod honore supinus
Fregerit heminas Arreti aedilis iniquas.

Et in veteri lapide.

L. ANSIMIVS. L. F
PVB. FARRIANVS
CC. MVNICIP. ARRETIN

Situm urbis & posituram docet Strabo libr. 5. pag. 156. *Μάλιστα δ' ἐστὶ μεσογαῖα τὸ Ἀῤῥήτιον πρὸς τοῖς ὄρεσιν, ἀπέχει γοῦν τῆς Ῥώμης ἐν μεσογαίᾳ χιλίους σταδίους*. *Maxime in mediterranea recedit Arretium, montibus vicinum, abest a Roma stadiis mille*. Illud ultimum *ἐν μεσογαίᾳ*, *in mediterraneis*, abundat. Plinius libr. 3. cap. 5. egregie commendat, triplicesque facit Aretinos sub Romano Imperio, quod nescio, an ulli alteri populo concessum. De cetero *Aretini veteres*, *Aretini Fidentes*, *Aretini Julienses*. In quibusdam codicibus, pro *Fidentes*, erat *Fidenates*, haud recto sensu; quippe Fidenatibus transTiberim, quid commune cum Aretinis in mediterranea esse potuit Etruria?

Ad res domi forisque gloriose gestas descendo, quarum prima jure esse poterit, quod a Gallis obsessa, fortiter fidem suam, ac Remp. tutata est. Narrat Polybius Megalopolitan. libr. 2. pag. 107. *Διαγενομένων δὲ πάλιν ἐτῶν δέκα, παρεγένοντο Γαλάται μετὰ μεγάλης στρατιᾶς πολιορκήσοντες τὴν Ἀῤῥητίνων πόλιν, Ῥωμαῖοι δὲ παραβοηθήσαντες, καὶ συμβαλόντες πρὸ τῆς πόλεως ἡττήθησαν*. *Vix decem elapsi erant anni, ecce iterum Galli magna belli mole parentes Arretium obsidere, adsunt & Romani ad ferendam opem*. Hac iter fuit Hannibali, ut describit Livius; illa enim facillimum Romam est iter. M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Quid bello Punico secundo? nonne C. Flaminius Consul iterum neglexit signa rerum futurarum magna cum clade Reipublicae? qui exercitu lustrato, cum Arretium versus castra movisset, & contra Hannibalem legiones duceret, & ipse & equus ejus ante signum Jovis Statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni*. Tit. Liv. 3. Decad. libr. 2. in principio. *Certum quae per praemissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii moenia esse*. Et paucis interjectis: *Regio erat in primis Italiae fertilis, Etrusci campi, qui Faesulas inter Arretiumque jacent, frumenti, & pecoris, & omnium rerum copia opulenti*.

Tan-

Tantum sane momenti in hac una urbe creditum, ut ea rebellante gravissimus terror Romam incesseret, opusque esse exercitibus duobus consularibus ad motus in ea excitatos compescendos. Liv. 1. Decad. libr. 10. in principio. *Multiplex exinde terror est ortus, Etruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiabatur, ubi Licinium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum*. Ad hanc seditionem Arretinorum sedandam, non unus exercitus satis erat, sed ex Marsis alterum Consulem evocari, ac dictatorem creari erat necesse: prœlium deinde gravi utrinque jactura commissum, ut Livius ibidem loci exequitur, & addit: *Hoc prælio iterum fractæ Etruscorum vires;* qui tamen paucis interjectis, *habeo auctores, sine ullo memorabili prælio pacatam a Dictatore Etruriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto*.

Nec vero cum reliqua Etruria penitus domiti Arretini, sub finem belli Punici secundi hæc de iis T. Livius 3. Decad. libr. 4. *De Arretinis & fama in dies gravior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos*. Illud tamen memorabile, quod ab eodem refertur 1. Decad. libr. 9. *Jam omnes Etruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant*. Insignis istius civitatis commendatio apud eundem eodem libro. *Itaque a Cortona, Perusia, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, Legati pacem fœdusque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt*. Et libr. 10. ejusdem Decadis: *Tres validissimæ urbes Etruriæ capita, Vulsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere, & vestimentis militum frumentoque pacti cum Consule, ut mitti Romam Oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt*. Quam liberaliter postea Consulem Romanum *armatura militum ac frumento* juverint, idem historicus fidem facit: cujus locum vide supra hoc libro cap. 3. neque enim transcribo, quæ alibi hic dicta.

Denique a L. Sulla Dictatore, quod ut reliqua Etruria, impensius Marianis partibus favisset, gravissime afflicta, meminit Appianns Alexandrin. libr. 1. Civil. pag. 406. Μόνων ἐν τάξει χιλίων ἐπανελθόντων ἐς Ἀῤῥήγιον; sed corrigendum est omnino ἐς Ἀῤῥήτιον. *Solis mille ordinibus servatis receperunt se Arretium*. Et alibi apud illum auctorem.

Hæc communem cum aliis Italiæ urbibus fortunam passa, variis alternationum casibus jactata, primo Romani juris, quo imperio inclinato sub Longobardis, sub Gothis, Vandalisque vexata. Postea iterum turbata Italia, sui juris esse cœpit; ac tunc ab Henrico V. Imperatore, qui Paschalem II. Pontificem fecerat captivum, lacerata, disjectaque circam annum 1112. ut narrat Gothefredus Viterbiensis Chronicor. part. 17. pag. 586. *Quia sedem Episcopalem S. Donati Ecclesiam extra muros dirutam, intra mœnia conabantur transferre*. Anno 1252. Ghibellinis dominantibus immaniter habita.

Anno deinde 1280. licet Respublica esset, tamen cœpit subesse domi

minio *Petramalarum*, a quibus ad plenum Reipublicæ jus rediit. Joann. Villan. libr. 7. cap. 109. cap. 114. cap. 120. narrat, qua rabie, modo Ghibellinis, modo Guelfis partibus prævalentibus, misere fuerit lacerata: nec mei est instituti, singula hæc sigillatim exequi, cum non tam historici, quam antiquarii partes sustinendas mihi duxerim: & hæc alii tractarunt.

Anno 1340. Gualterius, Athenarum Dux, Principatum Arretii sibi vindicavit. Jo: Baptista Pigna libr. 4. Hist. Estens. pag. 308. cujus jugo discusso, fœdus cum Florentinis pepigerunt, missis eam in rem Florentiam oratoribus, ut exequitur Nicolaus Machiavellus libr. 2. Hist. Florent. Circa hæc tempora scribebat Laonicus Chalcocondylas, qui libr. 6. Hist. Turc. pag. 406. *Hæc Reipublica forma pæne omnium Tyrrheniæ urbium est; nam juxta hanc gubernantur Perusium, Luca, Aretium, & Sena.*

Denique cum varias vices, bellis assiduis fatigata, sustinuisset, ut narrant Paulus Jovius libr. 17. Hist. & Ant. Sabellicus 10. Ennead. libr. 1. pag. 866. & alii sequioris ævi scriptores, tandem Reipublicæ Florentinæ cessit: inde demum sub Magnis Etruriæ Ducibus tranquillissime conquiescit.

Arretio oriundi Sancti: Episcoporum successio, ac dignitas Ecclesiæ Arretinæ: Viri Illustres, Cardinales, Scriptores.

CAP. VIII.

Civium Sanctorum gloria, Arretium non minorem famam, quam rebus fortiter gestis, & antiquitatis prærogativa, acquisivit.

1. Donatus, Episcopus & Martyr, qui *fractum calicem sanctum orando instauravit*. Martyrolog. Roman. 7. Augusti Meminit D. Augustinus libr. 1. Dialogor. cap. VII. Vitam hujus & acta, quæ Mombritius publicavit, & Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 33. scripsisse putatur Severinus, qui quartus ordine Præsulum Arretinorum. Videatur Baronius.

2. Gaudentius, Episcopus & Martyr sub Valentiniano. Martyrolog. Roman. 19. Junii. Actaque extant conscripta Arretii.

3. Colmatius, Diaconus, comes martyrii Sancto Gaudentio.

4. Hilarinus, Monachus & Martyr, sub Juliano, cujus corpus injectum Tiberi ad Ostiam civitatem delatum. Ado Viennensis, Usuardus, & Martyrologium Rom. 16. Julii.

5. Pergentinus, Puer ac Martyr, sub Decio, cujus acta MSS. sunt Arretii, & recitat Surius Tom. 3. Petrus in Catalogo libr. 5. cap. 80. Martyrolog. Rom. Beda, Fr. Maurolycus, Notkerus, Rabanus, & alii 3. Junii.

6. Laurentinus, Puer ac Martyr, eodem tempore, frater D. Pergentini.

Audio esse non longe Arretio montem excelsum, in cujus vertice fanum sit, idolis olim dicatum, in quo innumera asserventur sine nominibus corpora Sanctorum, qui glorioso ibi, sævientibus tyrannis, agone perfuncti.

Ecclesia Arretina, celebris pietate. Petr. Damiani libr. 1. Epist. 9. Et Episcopos jam olim, sanctitate & doctrina illustres, habuit; quorum hic titulus est: *Illustrissimi, ac Reverendissimi Episcopi Arretini, S. R. Imper. in Etruria Principes, Comites Cesæ*, ad Clanem amnem. Quis primus hanc rexerit Ecclesiam, haud facile dixerim; quum series nulla, ac ne mentio quidem Episcopi Arretini inveniatur ante annum 352. Antiquiorem tamen hanc fuisse sedem constat, quod ex illius Episcopatus censu ac ditione, omnes vicinæ Ecclesiæ creverint, *Senensis, Clusiensis, Florentina, ac Cortonensis*, quod in Historiarum Breviario prodidit Æneas Silvius, qui Pius II. Ab Imperio igitur Constantini omnes Episcopos percensebo.

1. S. Satyrus.
2. S. Donatus.
3. Gelasius.
4. Severus, sive Severinus.
5. Domitianus.
6. Florentius.
7. Maximinus.
8. Eusebius.
9. S. Gaudentius.
10. Disentus.
11. Laurentius.
12. Gallius.
13. Benedictus.
14. Olibius.
15. Vindicianus.
16. Cassianus.
17. Datius.
18. Dulcitius.
19. Innocentius.
20. Masurianus.
21. Servandus.
22. Cyprianus.
23. Bonushomo.

24. Vita-

24. Vitalianus.
25. Aspasius.
26. Impartianus.
27. Deodatus.
28. Eliseus.
29. Stabilis.
30. Cassimundus.
31. Aripertus.
32. Alampertus.
33. Petrus. Hujus forte eſt mentio apud Anaſtaſium Bibliothecarium in Leone IV. pag. 286. ſed delibero.
34. Baprotianus.
35. Petrus II.
36. Joannes.
37. Bernardus.
38. Petrus III.
39. Theodosius.
40. Everardus.

Horum quidem Præſulum, ut certa hucuſque ſucceſſio, ita, quia nulla apud hiſtoricos, quod ſciam, eorum eſt mentio, nec in jure Canonico, quod magis mirum; ideo, quando aut quandiu ſederint, ambiguum eſt.

41. Helimpertus, anno 1008. ſedebat. Acta publica.
42. Albertus.
43. Theobaldus, reperitur ſediſſe anno 1022. & anno 1033. Acta publica.
44. Honfridius Monachus.
45. Arnaldus, anno 1052.
46. Viliermus.
47. Imnio Francus.
48. Constantinus Græcus, anno 1080. & 1084. ac demum anno 1106.
49. Sigifridus, Teutonicus.
50. Gualterius, Eleemoſynarius.
51. Regius Visdominus.
52. Guido Boccatorta, anno 1116. & anno 1124. invenitur in Actis.
53. Bujanus Ubertinus, anno 1146.
54. Maurus Monachus.
55. Hieronymus.
56. Helvetus.
57. Amadeus.
58. Constantinus.
59. Martinus, anno 1220. ſedebat, ut Acta præferunt Arretii publica.

60. Gregorius.

61. Theobaldus Bostolus.

62. Marcellus, sive Marcellinus Albergottus, anno sedebat 1242. ac insignem cladem Ecclesia Arretina sub eodem accepit anno 1247.

63. Guilielmus, Ubertinorum Princeps, ac factionis caput, in Actis publicis reperitur anno 1250. & anno 1256. & anno 1275. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 130. Hic extremum diem clausit anno 1289.

64. Anastasius.

65. Bandinus, factus Romaniæ Comes a Pontifice anno 1290. Villan. libr. 7. cap. 138.

66. Ildibrandinus Ubertinus.

67. Guido a Petramala, filius Angeli, & matris Frescobaldæ Florentinæ. Hic factionis etiam caput *Tarlate*, anno 1318. a Roberto Rege, & Florentinis superatus, pepigit certis conditionibus, quas vide apud Raphaëlem Volaterranum loco dicto. Episcopatus censum, multis Castellis adjectis, impensius auxit: inter quæ fuere *Cortona*, *Burgus Sancti Sepulchri*, *Plebs S. Stephani*, *Casentinum in valle Arni*, *Lucinianum*, *Politianum*. Ex his hodie tres sunt civitates, & oppida triginta sex alia, ut Acta publica loquuntur. Omnium suo ævo ducum maximus; nam a Pontifice Joanne XXII. *Tifernum* abstulit; ideoque dejectus Episcopatu, Ludovicum Bavarum coronavit, Pontifici hostem.

68. Rosius Ubertinus, Riordi filius, primus item Cortonæ Præsul.

69. Jacobus de Comitibus Romaniæ.

70. Joannes Albergottus.

71. Joannes Albergottus.

72. Angelus de Ricasolis, Florentinus.

73. Petrus Riccius, Florentinus.

74. Franciscus, Politianus.

75. Rubertus de Asinis, Florentinus.

76. Capponus de Capponibus, Florentinus.

77. Philippus Medicæus, Florentinus.

78. Laurentius Acciajolus, Florentinus.

79. Gentiles de Becchis, Urbinas.

80. Cosmus Paccius, Florentinus.

81. Raphael Riarius, Savonensis, Cardinalis S. R. E. titulo Sancti Georgii.

82. Hieronymus Riarius, Savonensis, Raphaëlis præcedentis Nepos.

83. Octavianus Maria Sfortia.

84. Franciscus Minerbettus, Florentinus.

85. Bernardettus Minerbettus, Florentinus.

86. Stephanus Bonuccius, Arretinus, S. R. E. Cardinalis, de quo paulo infra.

87. Pe-

87. Petrus Usimbardius, Florentinus.

88. Antonius Riccius, Florentinus. (1)

Magna sane hujus Ecclesiæ semper auctoritas fuit; nam Sigismundus Imperator, cum Cremonæ esset, anno 1414. Præsuli Arretino facultatem indulsit *Spurios legitimandi* (ut privilegii verbis utar) insuper & plenum jus auferendi, *ab illicitis possessoribus bona Ecclesiastica*.

Politianum fuisse ditionis Arretini Episcopi, præter historias docet F. Thomas de Romanis libr. de Beneficiis cap. 185.

Cardinales sequuntur, nam Pontifex Summus domo Arretinus, quod sciam, nullus est, præter Julium III. Non me latet, Gregorium X. qui antea Thedaldus dicebatur, Placentinus, cum a Lugdunensi Concilio rediret, Arretii obiisse, esseque in æde D. Donati Metropolitana conditum, anno 1276. III. Eidus Januarii, Pontificatus sui anno 4. mense 5. die 10. Creatusque ibidem ei successor Innocentius V.

1. Galeotus Tarlatus de Petramala, ex Protonotario Apostolico ab Urbano VI. Cardinalis creatus, ac ejusdem Pontificis austeritatem timens, Genua Avenionem fugit; & Clementis VII. Antipapæ partibus se dedit III. Nonas Maii anno 1387. cooptatusque inter Anticardinales titulo *S. Agathæ* in *S. Georgii* tantum mutato. Mortuo vero Clemente VII. Antipapa, Benedicto XIII. creando comitiis interfuit; unde apparet, eum ad saniorem mentem tandem aliquando rediisse. Trivultiana monimenta, & Acta consistoralia sub Clemente VII.

2. Antonius Montanus, seu de Monte S. Sabini Clementis VII. patruus (Falso hæc Alfonsus Ciaconius, nam Julii III. patruus fuit) Archiepiscopus Sipontinus, Auditor Cameræ Apostolicæ, ob insignem legum peritiam a Papa Julio II. anno 1508. Cardinalis, primo *S. Vitalis* post *S. Praxedis*, creatus Episcopus Albanus, Sabinus, Tusculanus, Prænestinus, & Portuensis. Hujus consilio ad Pisani Conciliabuli indignitatem abolendam, indictum est Concilium generale Lugdunense. Obiit Romæ anno 1533.

3. Petrus Accoltus, Sacri Palatii Apostolici causarum Auditor; Episcopus Anconitanus, ac postea Calensis, & Cremonensis, tum Archiepiscopus Ravennas, ab eodem Julio II. eodem tempore Cardinalis S. Eusebii factus, post sub Clemente VII. Episcopus Albanus, Prænestinus, Sabinus. Obiit Romæ, sepultus ad D. Mariæ de Populo: vir magno rerum usu, ac prudentia. (2)

4. Benedictus Accoltus, Petri ex fratre nepos, sub eodem titulo a Clemente VII. ex Archiepiscopo Ravennate Cardinalis factus. Dicam infra plenissime de illo.

5. Chri-

(1) Vide sis Ughellium in Tom. 1. Italiæ Sacræ, qui plura de his Episcopis habet, ac valde diversa a nostro Dempstero. Vide item Ammiratum in Libro, qui inscribitur: *I Vescovi di Fiesole, di Volterra, e d' Arezzo.*

(2) De hoc ipso vide infra in pag. sequenti.

5. Christophorus de Monte, ab Julio III. cujus erat consobrinus, Cardinalis creatus anno 1551. cum antea Episcopus Massiliensis, ac Patriarcha Alexandrinus fuisset. Obiit octuagenarius in oppido S. Angeli prope Urbinum anno 1564.

6. Stephanus Bonuccius, ab ineunte ætate in Ordinem Servorum admissus, Augustini Bonucci, Magistri Generalis Ordinis ejusdem alumnus, ac sui ejusdem ordinis Procurator Generalis Synodo Tridentinæ interfuit, comesque exinde Hugoni Boncompagno adhæsit, a quo ad Pontificatum sub nomine Gregorii XIII. promoto, Episcopus Alatrinus, mox Arretinus consecratus, a Sixto V. anno 1587. Cardinalis creatus, obiit Romæ ætatis anno 68. ex pleuritide, salutis 1589. Cui in Monasterio sui Ordinis Sepulchri Epigraphen erexerunt nepotes, Ludovicus Bonuccius, Joannes Baptista Bonuccius.

Ad viros Illustres pergo, quorum jure merito primus erit.

1. Vido, Arretinus cognomento, qui novam Musicæ rationem excogitavit, novamque vocum flectendarum disciplinam, per literas, syllabasque, flexuræ lævæ manus applicandas, anno 1028. ut ex Sigeberto Gemblacensi in Chronico liquet ad eum annum, multaque alia scripsit, ut apud Trithemium habetur.

2. Michael Accoltus, anno 1414. celeberrimus Florentiæ causarum patronus, Pauli a Castro consultationum socius in causa Comitum Gerardescorum contra Rempublicam Pisanam. Responsa ejus edita inter Consilia Diversorum per Zilettum, & quædam MS. meminit Lucas Ant. Junta in Epist. Jur. Canon. edit. anno 1514. Petr. Accolto Card. ejus ex filio nepoti dicavit. Franc. Vinius L. 2. Decis. Neapol. 379. num. 4. qui Michaël in Florentino Gymnasio Ordin. Jur. Civil. lectione functus est. Index Cypriani Pagni, & Ludovicus Romanus Concil. 503. Silvester Aldobrandinus additionibus ad Philippum Decium tit. de Officio Delegati, & Marsilius Ficinus libr. 1. Epistol. præclaro eulogio.

3. Benedictus Accoltus, Michaëlis filius, Advocatus etiam clarissimus, Jur. Civil. Florentiæ Ordinar. Profess. cujus consilia MSS. complura Arretii & Florentiæ audio extare, ac publicata quædam inter opera Socini senioris. Historiam Belli Sacri, ad styli Curtiani imitationem, edidit: & Dialogum de præstantia Virorum Illustrium, sui & superioris seculi, quasi parallelis, qui MS. in Bibliotheca Laurentiana asservatur. Obiit a secretis S. P. Q. Florentini. Hieron. Gigas. Silv. Aldobrand. Addit. ad Decium de Off. Deleg. Marsil. Ficin. libr. 1. Epist.

4. Franciscus Accoltus, Benedicti frater J. C. scriptis nominatissimus, reliquit Commentaria in jus utrumque, ac responsa singularia. Fuit a consiliis Borsio, Mutinæ ac Regii Duci anno 1457. Superordinarius Lector Pisis, cum honorario mille quadringentorum quadraginta aureorum, anno 1479. Eques creatus auratus a Paulo II. Pontifice anno 1464. Homilias 87. D. Chrysostomi, Epistolas Phalaridis, ac Diogenis lati-

latinitate donavit, ſcriptumque extat ejus eruditum ac politum de Balneis Puteolanis, Julio II. dicatum.

5. Petrus Accoltus, Benedicti filius J. C. Piſis Profeſſor, Felini Collega, Auditor Rotæ Romanæ annis 25. ab Alexandro VI. Epiſcopus Anconæ 1505. propugnator Julii II. contra Decium, Piſani Concilii defenſorem, Cardinalis ab Julio II. creatus, ac ab Adriano VI. Epiſcopus Cremonenſis, a Clemente VII. Archiepiſcopus Ravennas: cui Tractatum Momi Leo Baptiſta Alberti inſcripſit, & Lucas Ant. Junta Jus Canonicum dicavit. De Penſionibus Hieronymus Gigas inſcripſit. Obiit anno 1532. vitæ ſuæ 77. poſtquam viginti duos annos fuiſſet Cardinalis.

6. Bernardus Accoltus, Petri frater, cognomento *Unicus*, Orator ac Poëta, Dux Nepetis a Leone X. factus: inter Urbinates eo ævo celebres Academicos adſcitus, tempore Guidonis Baldi, ut meminit Balthaſſar Caſtillionius in Aulico, ſtatim in principio. Hieronymus Ruſcellus libr. 2. Symbolor. in fine. Ludovicus Arioſtus Od. 46. num. 10. Lucas Guaricus Epiſt. ad Tractat. de Nobilitate, quem Benedicto Card. nepoti ejus dicat. Extant pleraque, inter quæ Virginia Comœdia.

7. Benedictus Accoltus, horum nepos, Latine, Græceque doctiſſimus, Clementi VII. a ſecretis, a quo conſectatus Epiſcopus Cales, Arazius, Cremonenſis, ac demum Archiepiſcopus Ravennas, ac inſuper Cardinalis anno 1527. vivo adhuc Cardinale Petro patruo, quod ſane rariſsimum, ut ſimul ex eadem familia duo ſint Cardinales. Legatus Anconitanæ Marcæ anno 1533. Faneſtrem Coloniam in Vicariatum perpetuum a Clemente eodem ad vitam obtinuit. Pater luſtricus Hippolyti Aldobrandini, poſtea Clementis VIII. cujus pater Fanum prætor regebat, cum puer naſceretur. Hunc doctorum apparet fuiſſe Mæcenatem; nam creberrima ejus apud Scriptores mentio, & honorata, Jacobum Sadoletum Cardinalem, ac Paulum Manutium in Epiſtolis, Joannem Roncagallum J. C. ad tit. de Bonor. poſſeſſ. Ludovicum Arioſtum Od. 46. num. 11. Ei Daniel Barbarus Patriarcha Aquilejæ Logicalia opera, aliaque Græca ac Latina dedicavit. Carolo V. Imp. ſupra 18. M. aureos bis mutuo data pecunia, ſubvenit, ut apparet ex literis Spira datis 5. Maii anno 1554. quarum autographum ſervant ornatiſſ. Leonardus & Petrus Accolti J. C. hic Sereniſſ. Coſmi II. a ſecretis, iſte Piſanus Ordinarius Canonum Profeſſor. Obiit Benedictus anno 23. Cardinalatus, ætatis 52. ſalutis 1549.

8. Franciscus Accoltus, Benedicti Card. frater, Epiſcopus Anconæ cedente Petro Card. anno 1514. Nuncupata ei Ariſtophanis opera Græca a Luc. Ant. Junta. Obiit ætatis anno 24.

9. Marcellus Accoltus, Sereniſsimis Magnis Etruriæ Ducibus quatuor a ſecretis per annos fere quinquaginta. Obiit anno 1612.

Vivos non attingo; alioquin & meritum nomen haberent Leonardus & Petrus, ex eadem familia Accolti, Arretinique, quorum ille

Sere-

Sereniff. Domino a fecretis: hic, ut dixi, Juris Pontificii Ordinarius Profeffor, gravis, & doctus. Sed ab hac familia vix divulfus, ad alias pergo.

10. LEONARDUS BRUNUS, Hiftoricus infignis.

11. CAROLUS, Reip. Florentinæ olim a fecretis.

12. JOANNES TORTELLIUS.

13. ANGELUS GAMBALEONIUS.

14. FRANCISCUS ALBERGOTTUS. J. C. fummus, Bartholo fæpe laudatus.

15. LUDOVICUS, Francifci F. & ipfe fcriptis clarus, & advocatione Florentiæ.

16. THOMAS CORNACHINUS, Medicus, cujus opera filii ediderunt, & auxerunt, MARCUS & HORATIUS.

17. JOANNES BENEDICTUS MONCETUS, fcriptis clariffimus. Antonius Poffevin. Apparat. Sacr. pag. 121.

18. MICROLOGUS, five ABBAS S. CRUCIS GUIDO AVELLANUS. Idem Poffevin. pag. 477.

19. PAULUS cognomento ARRETINUS. Idem pag. 22.

20. PETRUS DONATUS. Apparatus pag. 53. Ordin. D. Auguftini.

21. SERAPHINUS A MARAVIA. Idem pag. 209.

22. FRANCISCUS, cognomine ARRETINUS. Idem pag. 490.

23. ANGELUS TANCREDUS. Tom. 1. pag. 89. Idem.

24. ANTONIUS cognomento ARRETINUS, Doctor Sorbonæ Parifienfis, pag. 101. Idem.

25. LAPUS A CASTILLIONE J. C. celeberrimus anno 1334. Scripfit librum Allegationum, & tractatum de Imperatore, maxime fuper illa verba: *Imperator eft lex animata in terris*. Bibliotheca Mundi, & Fanutius Campanus MS. libr. 5. Illuftr. Ital. Familiar. pag. 124.

26. ANDREAS CESALPINUS, Philofophus & Medicus.

27. HIERONYMUS BORRIUS, eadem profeffione.

Ex Indiculo Cypriani Pagnii de Viris Illuftribus hi eruendi.

28. ANGELUS DE GUIDONIBUS.

29. BENEDICTUS JOANNOZIUS.

30. BENEDICTUS MAGNANIUS.

31. BERNARDUS LIPPIUS.

32. GUITTO DE ARRETIO.

33. LAURENTIUS MAGISTRI DOMINICI.

34. ROSELLIUS.

Ut finem imponam; qui Familias illuftriores hujus civitatis cognofcere cupit, adeat Fanutium Campanum.

Vetus vero Arretio fama a familia LICINIA, cujus tanta potentia, ut Romam non leviter ejus exilium turbaverit, opufque fuerit Dictatore, ad illam cum plebe in gratiam reducendam. Tit. Liv. 1. Decad. libr. 10. in principio, & vetus lapidis Arretini fragmentum, productum a me libr. 2. fupra hoc opere cap. 55.

CLINIA

Cilnia familia Regia, dixi libr. 2. cap. 54. ſupra. Silius Italicus libr. 7. Punicor. in principio:

Cilnius Arreti Tyrrhenis natus in oris
Clarum nomen erat.

Mecænatiana, etiam & ipſa Regia familia, ex qua viri illuſtres plerique prodiere, quorum nomenclaturam vide libr. 2. ſupra hoc opere cap. 55. Putantur hodie Octaviani.

Clementina, & ipſa florente Romano Imperio inclyta, ex qua Clemens, cognomento Arretinus, Consularis. Sueton. Domitiano cap. 11. *Veſpaſiani affinis, ac prætoriis cohortibus præfectus.* C. Tacit. libr. 4. Hiſtoriar.

Denique magna militaris rei opinione hæc urbs vigebat, adeoque patrum noſtrorum memoria, ut Thomas Eduardus Anglus in Deſcript. Urbium Italicar. dixerit jure:

Omnibus exponit gladios Arretium acutos.

Cortona, ſive Laura, aut Croton, Etruriæ urbs antiquiſſima, crevit ex Corythi ruderibus, quæ una e duodecim urbibus primis: Croton, mox Cortona: Colonia Romana: montes: res ejus geſtæ: Epiſcopatus, Cardinales, Viri illuſtres.

CAP. IX.

Antiquiſſima rerum Etruſcarum memoria, *Corythus* civitas erat, inter duodecim Etruriæ primas urbes numerata, ut libr. 4. hoc opere cap. 15. ſupra oſtenſum. Hæc diruta longo temporum ſucceſſu, ac ex ejus ruderibus *Cortona* nata. Eadem, ut omnes antiquæ urbes, aliis appellationibus compellata; nam *Lau*[illegible] audiebat olim, teſte Iſaacio Tzetze in Lycophronem. Sed & *Croton* etiam nuncupata, cujus nominis tres facit Stephanus libr. de Urbib. Κρότων ἐςὶν ἑτέρα πόλις Τυῤῥηνίας μητρόπολις, οἱ πολῖται, Κροτωνιᾶται. *Croton eſt altera urbs Etruriæ metropolis, & cives Crotoniatæ.* Nobiliſſima tamen, & nominatiſſima Croton eſt in ſinu Tarentino, in Magna Græcia.

Hanc vult Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 21. Aboriginum eſſe opus: poſtea, mutato nomine, *Cortonam* vocatam, Romanamque

Coloniam factam: Ἔξω γὰρ Κρότωνος τοῖς ἐν Ὀμβρικοῖς πόλεως ἀξιολόγου, καὶ εἰ δή τι ἄλλο Ἀβοριγίνων οἰκισθὲν ἐτύγχανε, τὰ λοιπὰ τῶν Πελασγῶν διεφθάρη πολίσματα. ἡ δὲ Κρότων ἄχρι πολλοῦ διαφυλάξασα, τὸ παλαιὸν σχῆμα, χρόνος οὐ πολὺς ἐξ οὗ τήν τε ὀνομασίαν, καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤλλαξε, καὶ νῦν ἐστὶν ἀποικία Ῥωμαίων, καλεῖται δὲ Κορθωνία. *Nam præter Crotonem Umbriæ* (falso, cum omnes in Etrutia eam collocent) *civitatem memorabilem, & si quod aliud tenuerunt Aborigines domicilium, perierunt reliqua Pelasgorum oppida. Croton vero cum diu retinuisset veterem formam, non multo ante nostram ætatem & cives mutavit, & nomen, facta Romanorum Colonia, & Cortona vocata*. Ita Lapus, & Gelenius vertunt; cum tamen in Græco textu sit Κοθωρνία, *Cothornia*, non veto Κορτώνα; nam Κόρτωναν in Mediterraneis Tusciæ collocat Ptolemæus: & C. Plinio *Cortonenses* sunt Etruriæ populi libt. 3. cap. 5. licet in ora sit *Cortonienses*; nam & *Cortonenses* gens Hispaniæ eidem libt. 3. cap. 3.

Nobile certe Cortonæ nomen secundo bello Punico. Silius Italicus libr. 8.

Lectos Cære viros, lectos Cortona superbi
Tarchontis domus, & veteres misere Graviscæ.

A Tatchonte igitur vult conditam: ac ante illa tempora principatum Etruriæ obtinere videbatur; quare Μητρόπολις a Stephano vocatur. Tit. Livius 1. Decad. libt. 9. *Sed ubicumque pugnatum est, res Romana superior fuit; itaque a Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita populorum Etruriæ ea tempestate erant, legati pacem, fœdusque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt*.

Sitam esse constat in ipsis Etruriæ claustris, nec aliud esse commodius Romam itet; quate Hannibal ea profectus, cum hinc *Montes*, ab utbe ipsa *Cortonenses* dicti, inde Lacus Petusinus urgeant. T. Liv. 3. Decad. libt. 2. paulo post principium: *Hannibal, quod agri est inter Cortonam urbem Thrasymenumque lacum, omni clade belli pervastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum injurias acuat. Et jam perveuerant ad loca insidiis nata, ubi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit: via tantum interest perangusta, velut ad id ipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit campus, & colles assurgunt*, Ex hisce montibus Cortonensibus *Axius* amnis fluit, Stephano auctore. Eandem de transitu Hannibalis histotiam narrat Polybius libt. 3. pag. 233. Ὅγε μὴν Ἀννίβας ἅμα μὲν εἰς τοὔμπροσθεν ὡς πρὸς τὴν Ῥώμην προήει διὰ τῆς Τυῤῥηνίας, εὐώνυμον μὲν πόλιν ἔχων τὴν προσαγορευομένην Κυρτώνιον, καὶ τὰ ταύτης ὄρη δεξιὰ δὲ τὴν Θρασυμένην καλουμένην λίμνην. *Hannibal interea per Etruriam suos ducere Romam versus, habens ad lævam urbem Cortonam, & adjacentes ei montes, ad dextram lacum vocatum Thrasimenum*. Quæ sequuntur eadem sunt cum Livianis.

Hæc vetera. At posterioribus seculis, de hac Utbe vix ulla, aut certe non honorata, mentio habetur, Gothis Vandalisque Italiam inundantibus: nec de ea quidquam, quod sciam, in rebus Longobardorum. Itaque

ſub annum 1409. ſuo diſpendio cœpit innoteſcere; nam cum Ladiſlaus Rex exercitum admoturus eſſet, ſponte in illius poteſtatem venit, ut eſt apud Joann. Baptiſtam Pignam libr. 6. Rer. Ateſtinor. pag. 433. Eamque ille anno 1415. Florentinis vendidit, ut eodem libro habetur pag. 447.

Varias exinde vices, fortunæque injurias paſſa: modo Arretinis eam muris nudantibus, & inducto, ut ita dixerim, aratro, evertentibus: modo Florentinis affligentibus, ſæva bellorum ſtrage oppreſſa. Videatur Paulus Jovius libr. 27. Hiſtor. pag. 114. Hodie vero poſt longas ſociorum injurias, tranquillo fruitur otio ſub Sereniſſ. Magnis Etruriæ Ducibus.

Epiſcopatus honore gaudet, fuitque primus Præſul *Joannes Biordius Ubertinus*. Audiatur Æneas Silvius in Compend. Hiſtor. *Guidonem Petramalam, poſt occupatam civitatem Caſtelli, Sacerdotio exauctoravit, Cortonam de Diocœſi Arretina ſeparavit, & in civitatem erexit, Joanne Biordii Ubertino in Cortonenſem Epiſcopum declarato*. Hic erat Joannes Pontifex XXII. vel ſecundum alios XXI. conſecratus anno 1316. qui ſui Pontificatus anno ſecundo Epiſcopatum Cortonenſem inſtituit, ad compeſcendas familiæ Petramalæ, tunc nimium potentis Arretii, inſolentias. Erratum eſt in nota numeri apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. pag. 130. ubi Joannem Ubertinum Antiſtitem Cortonæ factum vult anno 1216. Manifeſto erratum; nam Joannes XXI. ſecundum quosdam, qui erexit hunc titulum, qui & aliis vigeſimus ſecundus habetur, electus fuit, ut dicebam, anno 1316. atque Joannes XXII. qui nonnullis eſt XXIII. creatus Pontifex multo ſerius, anno ſcilicet 1410. Epiſcoporum exinde ſeriem non potui hactenus colligere. Et jam ad alia tranſeo, ac pauculos appono, qui urbem hanc ortu illuſtrarunt.

1. Sylvius Passarinus, Datarius ac Protonotarius Apoſtolicus. A Leone X. Cardinalis tit. S. Laurentii anno 1517. creatus, ac poſtea Peruſiæ Legatus: Vir clarus, & ſibi & patriæ immortalem gloriam peperit. Obiit Romæ anno 1529.

2. Jacobus, Peruſinorum Epiſcopus. Paul. Merula part. 2. libr. 4. pag. 906.

3. Andreas Alferius J. C.

Perusia, vel Perusium, Achæorum Colonia, aut Trojanorum, aut Mæonum: una ex duodecim primis Etruriæ urbibus, ut quidam volunt: quibus auctoribus condita: Colonia Romana: res ab ea gloriose gestæ: variæ ejus vicissitudines, ac obsidio bello civili: Academia.

CAP. X.

IN Mediterranea Etruria, longissimo a mari recessu, urbs antiquissima est *Perusium*, ut apud nonnullos sequioris ævi historicos: aut *Perusia*, ut frequentior usus, & lapides, quorum unus Romæ ad Campum Floræ (1).

C. VITRICIO. C. F
TRO
M A X I M O
D. P E R V S I A
MIL. COH. V. PR
MILIT. ANN. IIII
VIX. ANN. XXIIII
H . V . F

Eam unam ex duodecim primis Etruriæ civitatibus esse volunt, auctore Appiano Alexandrino libr. 5. Bellor. Civil. pag. 699. Τόδε μὲν δὴ τῇ Περυσίᾳ τέλος ἦν, δόξαν ἀρχαιότητος ἐχούσῃ καὶ ἀξιώσεως, ὑπὸ γὰρ Τυῤῥηνῶν πάλαι φασὶν αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις δυώδεκα πόλεσιν ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι, διὸ καὶ τὴν Ἥραν ἔσεβον οἷα Τυῤῥηνοὶ, τότε δὲ ὅσοι τὰ λείψανα τῆς πόλεως διέλαχον τὸν Ἥφαιστον σφίσιν ἔθεντο θεὸν εἶναι πάτριον ἀντὶ τῆς Ἥρας. *Hic finis fuit Perusiæ, antiquitate inclytæ; ajunt enim, unam e duodecim priscis primis Etruscorum urbibus fuiße, post recentem eorum adventum in Italiam conditis; quamobrem Etrusco more Junonem colebant: tunc autem quotquot diviserunt inter se urbis reliquias, Vulcanum vice Junonis tutelare sibi numen adoptarunt.* Hæc de honoribus antiquis.

Nomen illi & auctores varie affingunt, sed vana ignorantia: quidam enim a Gripho, qui in vexillo fertur, nomen imponunt, qui lingua Scythica *Perus* dicatur. Sed quomodo in cultissimam Italiæ partem Scythicum idoma penetrare potuit? Alii ad *Perseum*, Andromedæ libera-

(1) Apud Gruter. pag. 569. num. 2.

beratorem, & originem urbis & nomen referunt; sed ridicula fabula, nullo idoneo auctore firmata, explodenda est. Nec desunt, qui ad *Perusium* Trojanum tantam gloriam trahant; sed hoc commentum caret auctoritate. Justin. libr. 20. ex Trogo Pompejo: *Perusini quoque originem ab Achæis ducunt*. A Mæonibus, seu Lydis Tarchonte auctore, ut ceteras Etruriæ civitates, ita & hanc conditam Appianus libro laudato scribit. Denique aliam affert opinionem Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 585. *Ocnus Anenus Bianor, Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit; nam fuit filius Tiberis & Mantus, Tiresiæ Thebani vatis filiæ, quæ ad Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantus filiam Herculis vatem fuisse dicunt: hunc Ocnum alii Auleftris filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt; & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit*. Locum restitue: *In agro Gallico Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur, condidisse*. Claro sensu; vult enim eodem tempore, iisdemque auctoribus conditas, Mantuam, Bononiam, seu Felsinam, & Perusiam.

Res ab ea & ante Romanum Imperium in Italicas provincias diffusum, & post subactam a Romanis Etruriam, gestæ, gloriosæ sunt, ac magnæ. Siquidem Livius libr. 9. Decad. 1. *Ubicumque pugnatum est, res Romana superior fuit. Itaque a Perusia, & Cortona, & Arretio (quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant) legati, pacem fædusque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt.* Et ejusdem Decadis libr. 10. *Nec in Samnitibus adhuc, nec in Etruria pax erat; nam Perusinis auctoribus, post abductum a Consule exercitum, rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum, Firmianumque, & alia parte in Æserninium, quæ Vulturno adjacet flumini, descendere. Adversus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano missus: Fabius in Etruria, rebellante denuo, quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit, cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem, præda alia omnis militibus concessa*. Locus insignis, qui & numerosum ætate illa populum, & ingentes opulentiæ apparatus loquatur. Et eodem libro diserte: *Pax tamen clarior, majorque, quam bellum in Etruria eo anno fuerat; nam tres validissimæ urbes, Etruriæ capita, Vulsinii, Arretium, & Perusia, pacem petiere, vestimentis militum, frumentoque pacti cum Consule, ut mitti oratores Romam liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt, mulcta præsens quingentum millium æris in singulas civitates imposita*. Alibi etiam non obscura magnitudinis eo opere vestigia: quæ, quia alibi sunt a me relata, hoc in loco repetere non est operæ pretium.

Celebrata insuper hæc urbs obsidione illa nobili, qua ad ultima, famemque incredibilem subeundam compulsus L. Antonius M. frater. Historici pæne omnes, Dio Coccejan. libr. 48. C. Sueton. cap. 14. 15. & 16.

& 16. Contigit autem ea Perusiæ obsidio anno Urbis conditæ 713. ut ex tabulis Capitolinis manifestum, COSS. Calvino & Pollione. L. Flor. libr. 4. Histor. Roman. cap. 7. Fl. Eutrop. libr. 7. *In Italia L. Antonius COS. bellum civile commovit, frater ejus, qui cum Cæsare contra Brutum Cassiumque dimicaverat. Is apud Perusium Tusciæ civitatem captus, victusque est, neque occisus.* Obiter Paul. Orof. libr. 6. cap. 18. Jul. Solin. cap. 3. Polyhist. *Naufragia Sicula, turpis ibi in spelunca delitatio, seditiones militum plurimæ, Perusina cura.* Eadem Plinius libr. 7. cap. 45. *Cura Perusinæ contentionis.* Cujus belli causa narratur a L. Floro Epitomaste libr. 125. Livianæ historiæ, & eventus libr. 126. *Cajus Cæsar, cum esset annorum viginti trium, obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulsum, fame coëgit in deditionem venire, ipsique, & omnibus quidem militibus ejus ignovit, Perusiam diruit, redactis in potestatem suam omnibus diversæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.* Vereor, ne non vere; nam Suetonius in Augusto cap. 15. *Perusia capta, in plurimos animadvertit: orare veniam, vel excusare se conantibus, una voce occurrens, moriendum esse. Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis, ad aram Divo Julio extructam, Idibus Martiis, hostiarum more mactatos.* Quomodo, si hæc vera sunt, bellum sine sanguine ullo confectum? Vereor in Livio adulationem. De hac obsidione, aliisque bellis civilibus Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Bella civilia septies enim gesta sunt, a Cæsare contra Pompejum in Thessalia: contra ejus filium Magnum in Hispania item contra Jubam, & Catonem in Africa: mortuo Cæsare, ab Augusto contra Brutum & Cassium in Philippis, civitate Thessaliæ: contra L. Antonium in Perusia, Tusciæ civitate: contra Sextum Pompejum in Sicilia: Antonium, & Cleopatram in Epiro.* Easdem illas bellorum civilium clades expressit M. Annæus Lucanus sub princip. libr. 1.

Jam nihil, o superi, querimur, scelera ista, nefasque.
Hac mercede placent, diros Pharsalia campos
Impleat, & Pœni saturentur sanguine manes:
Ultima funesta concurrant prœlia Munda.
His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores
Accedant fatis, & quas premit aspera classes
Leucas, & ardenti servilia bella sub Ætna.

Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 22.

Si Perusina tibi patriæ sunt nota sepulchra,
Italiæ duris funera temporibus.
Cum Romana suos egit discordia cives,
Sis mihi præcipuus pulvis Etrusca dolor.

Et ejusdem libri Eleg. penult.

Tu qui consortem properas evadere casum,
Miles ab Etruscis saucius aggeribus.

Et

Et libr. 2. Eleg. 1.

Nam quoties Mutinam, aut civilia bella Philippos
Aut canerem Sicula classica bella fuga:
Eversosque focos antiquos gentis Etruscæ,
Et Ptolomææ litora capta Phari.

Ab eodem deinde Augusto restauratam volunt, ac in re Coloniæ Rom. cohonestatam, sub titulo *Coloniæ Vibiæ*; sed idoneos non reperio ejus rei assertores.

Inclinato Romano Imperio, & ipsa varietate fortunæ jactata, alios ac subinde alios dominos est sortita. Frequenter in vetustis Inscriptionibus, quarum ista in fundamentis Templi Vulcani, cujus mentio apud Appianum libr. 5. Civil. pag. 699. hic apponetur. (1)

C. VIBIO C. F. L. Ñ. TRO
GALLO. PROCVLEIANO
PATRONO. PERVSINORVM
PATRONO. ET. CVRATORI. R. P. VET
TONENSIVM. IVDICI. DE. V. DEC. ÆDI
LI. PATRONO. COLLEGI. CENTON
VIBIVS. VELDVMNIANVS
AVO. KARISSIMO. OB. CVIVS
DEDICATIONEM. DEDIT
DECVRIONIBVS. -X- II. PLEBI. -X- I.
L. D. D. D

In inverso ejusdem aræ latere.

DEDIC. IDIB. IVL
IMP. M. AVRELIO. ANTONINO. AVG. PIO. FEL. II

Altera item Perusiæ apud Manutium Orthogr. pag. 405. (2)

DIVO. ANTONINO
PIO
C. EGNATIVS. FESTVS. ÆDIL. II. VIR
HVIC. CVM. PLEBS. VRBANA. LVDOS. PVBLIC
EDENTI. AD. STATVAM. PONENDAM
PECVNIAM. OPTVLISSET. IS. HONORE
CONTENTVS. IMPENSAM. REMISIT
ET. IMPETRATA. VENIA. AB. ORDINE
PERVSINOR. OPTIMO. MAXIMOQVE. PRINCIP
DE. SVA. PECVNIA. POSVIT. CVIVS
OB. DEDICATIONEM. DARI. IVSSIT

AB.

(1) Apud Gruter. pag. 487. num. 2. (2) Apud eumdem pag. 256. num. 10.

AB. HEREDE. SVO. DECVRIONIB
SING. HS. IIII. N. PLEB.I. HS. II. N
L. D. D. D

Priusquam hinc abeo, mentionem ejus fieri admonere debeo apud Strabonem, Pliniumque, locis toties laudatis: Julium Obsequentem libr. de Prodig. cap. 101. *In agro Perusino, & locis aliquot Romæ lacte pluit*. L. Cornel. Sisennam libr. 4. Historiar. apud Nonium Marcellum: *Tum postquam ad Alginos, & Perusinos ejus facti mentionem projicit*.

A Gothis deinde, Italiam ac maxime Etruriam hanc devastantibus oppugnata, sed frustra. Joann. Magnus Archiep. Ypsalen. libr. 13. de Gothor. Svenonumque Histor. cap. 12. *Totilas ad expugnandam Perusiam conversus, multis verbis apud Cyprianum ejus urbis præfectum, ut deditionem faceret, agere cœpit; sed cum id frustra tentasset, omnis longioris moræ impatiens, Perusina obsidione omissa, Romam petiit*. Quam fortiter, & animose illum Gothorum impetum Perusini sustinuerint, idem scriptum reliquit libr. 14. cap. 2. *Nec Totilas est diu Tibure commoratus, sed cum robore copiarum in Umbriam profectus, Perusiam decreto petiit. Fuerat ea urbs multo conatu a Gothis impugnata, sed diligenter interim defensata: at gravior oppugnatio sub Regis accessum Perusinis illata est; ferebant tamen illi fortiter omnem inimicorum impetum, intrepideque illorum conatibus obviabant*. Qua ratione tandem in Totilæ potestatem venerit, ex eodem habemus libr. 14. cap. 5. *Sub Belisarii profectionem Gothi Perusiam, longo tempore obsessam, vi & armis expugnaverunt. Fatale quippe huic civitati fuerat, fidem servare, ac hostiliter semper expugnari*.

Gothos sequuti immanes, Longobardi truculenti, qui, ut alias Etruriæ urbes, ita hanc sui juris fecerunt, a quibus tamen eam extorsit Romanus Patricius, ac Exarchus Ravennæ. Paul. Warnefrid. libr. 4. cap. 8. *Hac etiam tempestate Romanus Patricius, & Exarchus Ravennæ Romam properavit, qui dum Ravennam revertitur, recepit civitates, quæ a Longobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina, Sutrium, Polymartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis, & alias quasdam civitates: quod factum cum Regi Agilulfo nunciatum esset, statim Ticino egressus cum valido exercitu, civitatem Perusiam petiit, ibique per dies aliquot Maurisionem ducem Longobardorum, qui se Romanorum partibus tradiderat, obsedit, & sine mora captum, vita privavit*. Unde apparet, facile hanc urbem maximi fuisse momenti, quod aliis contemptis, eam solam occupare Rex Agilulphus contenderit. Porro idem ille Warnefridus inepte, contra omnes omnino Geographos, eam in Umbria locat libr. 2. cap. 16. *In Umbria vero, quæ Etruriæ in parte ponitur, Perusium, & Lacus Clitorius, Spoletumque consistunt*. Falso hæc ille.

Anno postea 1398. intestinis seditionibus valde est concussa, Biorde, & Michelottio principibus factionum sævientibus; ut exequitur Joan-

Joannes Baptista Pigna libr. 5. Atestin. Princip. pag. 364. donec anno 1402. a Bonifacio IX. per Ugolinum Trincium Fulginatem Vicecomitibus erepta, Pontificiæ ditioni est reddita, ut idem scribit eodem libr. pag. 388. Exinde periculosa exorta est contentio, longo odio partium, inter *Gentilominos* Guelfos, & *Raspantes* Ghibellinos, ut videre potes apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. pag. 132.

Anno postea 1417. a Braccio Todione oppressa. Pigna libr. 6. pag. 448. Et statum illum describit Michaël Brutus libr. 7. Histor. Florent. pag. 360. Sabellicus, Jovius; ut eos, qui Italice scripserunt, omittam.

Patrum nostrorum memoria ad Apostolicum censum adjecta, sub Pontificis Romani tutela ac clementia conquievit, cum tamen libertatem semper fuisset acerrime tutata. Laonicus Chalchocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. Miror, Flavium Blondum scripsisse, eandem, quam ante Romam conditam libertatem habuerit, inconcussam per tot secula conservasse; cum & dominos peregrinos plerosque sit perpessa, hodieque a Sancta Sede Apostolica misso Rectore administretur, aliquam libertatis, ac veteris instituti formam remanere non negem, eandem, nec Jus victorum, nec ratio civitatis victæ retineri patiebantur.

Academia anno 1290. ut volunt, erecta, privilegiis iisdem ornata, quibus Constantinopolitana. Bartolus ad L. unicam. C. de Profess. qui in urbe Constantinop. docent. Petrus Anchoranus *inter urbes Italiæ floruisse Perusiam Jurisprudentia* ait. Collegia hic celeberrima, *vetus*, D. Gregorio sacrum: *novum*, D. Hieronymo dicatum. Bibliothecam audio esse ad D. Dominici insignem. (1)

Denique nulla Italiæ regio Agro Perusino cultior, feraciorque vini, olei, tritici, fructuum omnis generis, ut lustrata tota Italia Joannes Campanus est auctor. Et de ejusdem urbis præstantia opusculum extat Marii Podiani, qui ad manus meas non pervenit: & audio esse Historiam Antiquitatemque congestam, at non editam, quam avide expecto.

(1) Prosperus Podianus publico suorum civium beneficio Bibliothecam Perusinam, quæ nunc etiam extat, dicavit.

Perusini Sancti, Cardinales, Episcopi, Viri scriptis editis illustres.

CAP. XI.

1. CONSTANTIUS, Episcopus & Martyr sub Aureliano Imperatore cum sociis passus 29. Januarii, Martyrolog. Rom. Acta MSS. Perusiæ.

2. FELINUS, miles ac Martyr sub Decio, Ado Viennen. Usuardus, Notkerus, Rabanus, aliique Martyrologii scriptores 1. Junii.

3. GRATIANUS, miles ac Martyr, Felini socius. Iidem auctores.

4. FLORENTIUS Martyr, sub Decio, 5. Junii. Acta ejus MSS. Perusiæ.

5. JULIANUS, eodem agone perfunctus.

6. CYRIACUS, socius eorundem.

7. MARCELLINUS, eodem die.

8. FAUSTINUS, martyrii ejusdem collega.

9. EUTYMIUS, qui cum uxore & CRESCENTIO filio, Diocletiani persecutionem fugiens, Perusiæ obdormivit 29. Augusti. Acta MSS. Perusiæ.

10 HERCULANUS, Episcopus & Martyr, qui a Totila jussus decollari est: cujus corpus ita integrum & illæsum quadragesimo post decollationem die, repertum est, ac si nulla abscissio facta fuisset. Martyrol. Roman. 7. Novembr. D. Gregor. libr. 3. cap. 13. Passio ejus in annum 12. Justiniani incidit, qui erat salutis 544. Fasti Capitolini. Sigibert. in Chronico: vel ut Mariano Scoto videtur, 561. Tritem. Viror. Ordin. Bened. libr. 3. cap. 14. unde liquet, nescio quam vere, illum Benedictinum fuisse. Disputat Baronius.

11. FELICISSIMUS, Martyr, 24. Novembr.

Episcopi sequuntur, quorum successio, adeoque initium, mihi non est compertum; aliquos tamen, ut occurrerunt, nominabo. Petrus Damiani libr. 6. Epist. 30.

1. D. HERCULANUS, de quo jam dictum.

2. HERCULANUS alter, cujus mentio in Actis Carpophori, & Abundantii Martyrum: & ipse inter Sanctos relatus, ut Joann. Brachescus Florentinus Ordinis Prædicatorum in rebus gestis SS. Carpophori, & Abundantii.

3. JOANNES, huic successit. Liber de Romanis Pontificibus in Vigilio.

4. D. CONSTANTIUS, de quo supra.

5. MAXIMIANUS, subscripsit decretis Symmachi Papæ, ut habetur Codice Canon. Veter. Eccles. Rom. pag. 561. iterumque pag. 577.

6. JOAN-

6. Joannes Lopes. Valentinus Hiſpanus, ab Alexandro VI. S.R.E. Cardinalis creatus anno 1496. Hujus opus eſt fons egregie factus ante fores palatii cum hac Inſcriptione:

ALEXANDRI. VI. P. M. FELICI. AVSPICIO
JOANNES. LOPIS. VALENTINVS. S. MARIAE
TRANS-TIBERIM. CARDINALIS. PERUSINVS
FONTEM. VETVSTATE. INFORMEM. AD. COMMODITATEM
POPVLI. ROMANI. RESTITVIT.

Qua blando facilem producit murmure ſomnum,
Qua cadit, & tremulos efficit unda lacus:
Quod ſumis puros bauſtus, nitideque lavaris
Inſtauratori gratia babenda Lupo.
Res animumque ſuum ſpectans, dic, Romule, verum,
An minus hic pater, & quam Lupa mater erat?

7. Franciscus Armellinus Medices, Cameræ Apoſtolicæ Clericus, Protonotarius Apoſtolicus. S. R. E. Cardinalis Tit. S. Calliſti a Leone X. anno 1517. creatus, Epiſcopus Peruſinus.

8. Vincentius Herculanus, Ordin. Prædicat. cujus mentio apud Illuſtriſſ. Baronium in Martyrolog. Roman. 7. Novembr.

Pontifex nullus, quod ſciam, Peruſinus domo fuit; verum tamen eſt, Martinum II. lenta febre correptum, Peruſiæ ſupremum diem obiiſſe, anno 1285. Pontificatus ſui anno 4.

Honorius IV. Jacobus Lucæ Sabellus, nobiliſſimus Romanus Peruſiæ creatus 17. Kalend. Maii, eodem anno, quo Martinus obiit.

Cardinales nonnulli inter Epiſcopos Peruſinos ſunt ſupra memorati.

1. Fulvius Corneus, civis & Epiſcopus Peruſinus, Julii III. Pontificis ex ſorore nepos, ab eodem Papa Cardinalis creatus tit. S. Mariæ in Via, poſt S. Stephani in Cœlio Monte. Anno 1551. 13. Kalendas Januarias.

Virorum illuſtrium Catalogus hic erit.

1. Hippolytus Pantocius, ſcriptis Theologicis clarus. Ant. Poſſevin. Appar. Sacr. pag. 56.
2. Joannes Baptista Corradus. Ord. Præd. pag. 117.
3. Joannes Paulus Lancellottus. Pag. 236.
4. Isidorus Mosconius. Pag. 296.
5. Leonardus. Pag. 341.
6. Nicolaus Alexius. Pag. 479.
7. Paulus Boncagnanus.
8. Paulus Comitolus.
9. Paulus Gryfaldus.
10. Petrus de Perusio. J.C. Baldi frater.

11. PHILIPPUS FRANCUS. J. C.
12. PHILIPPUS, cognomento PERUSINUS. Theologus.
13. BENEDICTUS CAPRA. J. C. anno 1480.
14. THADDÆUS, cognomine PERUSINUS. Possevin. 269.
15. VIRGILIUS CEPARIUS. Pag. 354.
16. BALDUS UBALDUS. Pag. 176. Bartoli auditor.
17. BENEDICTUS TARACREDUS. Pag. 221.

Ex Paulo Merula parte 2. Cosmogr. libr. 4.

18. SEBASTIANUS. Theologus, & Astrologus.
19. NICOLAUS COLUMBUS, Philosophus, & Theologus.
20. PAULLUS alius a dictis, qui *Collationes* edidit.
21. ANGELUS J. C. Baldi filius.
22. ANGELUS J. C. Baldi nepos.
23. PETRUS GROPPANTES. Philosophus.
24. MATTHÆUS J. C. Baldi abnepos, Petri filius.
25. BALDUS alter etiam J. C.
26. NICOLAUS, Baldi hujus filius, Rotæ Romanæ Auditor.
27. MATTHÆUS alter, Nicolai frater.
28. SIGISMUNDUS, horum frater. Eques auratus.
29. Ivo, ex illustri familia MONTISPERELLA.
30. JOANNES PETRUCCIUS, ex eadem gente.
31. SALLUSTIUS, ejusdem stirpis.
32. RESTAURUS CASTALDUS.
33. JACOBUS ANTIQUARIUS.
34. FRANCISCUS MATURANTIUS.
35. MARIUS PODIANUS.
36. FRANCISCUS CAMÆNUS.
37. GUILIELMUS PONTANUS.

Ex Raphaële Volaterrano libr. 5. Comment. pag. 132.

38. BRACHIUS MONTONUS. Cujus acta Campanus libro edito celebravit.
39. ODO MONTONUS. Miles strenuus.
40. CAROLUS MONTONUS. Militari peritia clarus.
41. NICOLAUS FORTEBRACHIUS.
42. NICOLAUS PICINUS.
43. JACOBUS PICINUS.
44. FRANCISCUS PICINUS.
55. SIMON ODDO.
46. FABRITIUS ODDO, Spurius Simonis, factionis caput.
47. ODO BALIO, & ipse deducto a Rege Hierosolymitano stemmate *Gotbefredo Bolionio* factionis princeps.

Ex Indice Cypriani Pagnii hi sunt petendi.

48. BENEDICTUS SER PHILIPPI J. C.
49. CONTIS DE PERUSIO. J. C.

51. DIO-

50. Dionysius Barisianus. J.C.
51. Franciscus Mansuetus. J.C.
52. Gaspar Bencius. J.C.
53. Honofrius Bartolinus. J.C.
54. Ludovicus Petri. J.C.
55. Marcus Angelellus. J.C.
56. Matthæus Tiltianus. J.C.
57. Nicolaus Alexandrini. J.C.
58. Paulus Salvuccius. J.C.
59. Rogerius de Antiqualla. J.C.
60. Salustius Bonguilelmus. J.C.
61. Ufreduccius. J.C.
62. Ugolinus. J.C.

Familias enumerat Fanutius Campanus MS. libr. 2. Famil. Illuftr. Ital. cap. 8. Joannes autem Solinus de Mirabilibus Mundi longa narratione Ballionum originem perfequitur, a Caroli Magni ævo eam deducens apud eumdem libr. 3. cap. 23.

Piſtorium, antiquiſſima urbs Etruriæ, ad Piſtores dicta: Catilinaria Conjuratione oppreſſa, nobilis: ſedes Præſidum Etruriæ: ejus ſitus, ac plurifariæ factiones.

CAP. XII.

IN patula planitie, juxta Umbronem & Stellam amnes, *Piſtorium* urbs eſt, ad Apennini radices, unde illi, ut quibusdam videtur, impoſita appellatio; Πίστι enim *fides*, ὅρκος *terminus* eſt, quod ſit fidele Galliæ Ciſalpinæ Etruriæque clauſtrum; licet alii a *peſte*, quæ regionem graviter afflixit, Catilinariorum cadaveribus infectis. At ego potius *a piſtoribus*, qui cum exercitum ſequi prohiberentur, veteri lege caſtrenſi, ibi tabernas quasdam figentes, oppidum primo modicum, mox etiam urbem fecerunt. Æl. Spartian. in *Feſcennio Nigro*. Argumento eſt inſuper claro, quod Antonini Aug. ſive Scoti Anonymi Itinerarium, numquam aliter, niſi *ad Piſtores* eam vocet, ut notat Abrahamus Ortelius in Theſauro. Verba autem Itinerarii ſunt.

Luca Romam per Clodiam. M. P. CCXXXVIII.
Ad Piſtores. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XXV.

Ad ſi-

Ad fines, sive Casas Cæsarianas. M. P. XXV.
Arretio. M. P. XXV.

Cœlum nitidissimum solum omnigenum frugum feracissimum, amœnus undique prospectus, ac nescio, an aliam urbem rebus gerendis aptiorem invenias: ad hæc mores cultissimi, ac mira in bonas artes animi sagacis propensio. Antiquitatem loquitur insignem; nam inter Etruriæ urbes maritimas Πιστωρία a Ptolemæo collocatur, *Pistoria*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Fesulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Pistorium, Perusia*. Et utroque antiquior M. Accius Plautus Captivis. Act. 1. sc. 2.

Non pol mirandum est fugitare hanc provinciam.
Multis, & multi-generibus opus est tibi
Militibus; primo-dum opus est Pistoriensibus:
Eorum sunt aliquot genera Pistoriensium,
Opus Placentinis, opus Paniceis quoque,
Opus Tudertanis, opus Ficedulensibus.

Non me latet, eum locum quosdam ad jocum Hegionis senis ad parasitum trahere, quod scilicet varietatem, multipliciaque genera panium milites Pistorienses vocet, ut est apud Athenæum toto libro. 14. Martial. libr. 14. Epigr. 222.

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Extruit.

Melius, quam in aliis Codicibus:

Melle tibi dulces . . . . .

Ut inquam, verum sit, jocum esse ad parasitum esurientem lepide confictum, nihil vetat, sub illis Pistorii generis placentis, aut panibus, civitates quoque illustres & veteres nominari: sic *Placentiam*, celebertimam Galliæ Togatæ urbem, ac *Turdetanos* in Hispania præcipuæ esse claritatis in confesso est: sed & *Ficedulenses* idem Ortelius, licet imperite, populum vult esse, cum Comicus ad ficedulas, gulosorum delitias, alludat. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Satyr. 14. v. 9.

Illud in confesso est, Pistorium agrum eo ævo habuisse, quo Catilinaria conjuratio a L. Antonio Consule oppressa: nulla autem apud antiquos Scriptores est differentia inter agrum & urbem; sic ager Vejens, Caletranus, Tarquiniensis, pro Veiis, Caletra, aut Tarquiniis passim apud Livium & alios. C. Salust. in Catilin. *Plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur; reliquos Catilina per montes asperos, magnis itineribus in agrum Pistoriensem adducit*; (forte an melius fuerit, *abducit*, quasi exercitum Consularem fuga evitat) *eo consilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam*. Cyprianus a Popina, *uti perfugerent*, aut *uti profugerent*. Sed parum interest. Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 122. *Ab his prodigiis Catilinæ nefaria conjuratio cœpta, cum in agro Pistoriensi Catilinam devicisset, laureatos fasces in provinciam tulit*. Locus est truncatus manife-

nifesto; nam neque cohærent ea: neque qui fasces laureatos tulerit, aut Catilinam superaverit eo capite nominatur. Corruptum quoque & Chronicon Consulare Aurelii Cassiodori, ubi hæc sunt:

M. Cicero, & C. Antonius.

D. Silanus, & L. Murena.

M. Pupius, & M. Valerius.

His Consulibus Catilina in agro Pistoriensi a C. Antonio bello peremptus est. Error indubitatus, & transposita, ut sæpe-opere Consulum nomina; quare redigendi ita in ordinem Consules ex Fastis Capitolinis.

D. Silanus, & L. Murena.

M. Pupius, & M. Valerius.

M. Cicero, & C. Antonius.

Ad Pistorium redeo, in qua Correctorem, seu Præsidem Tusciæ aliquando Jus dixisse tradit Ammian. Marcellin. libr. 27. non multum a principio, ubi ridiculi portenti mentio. *Hoc tempore, vel paulo ante nova portenti species per annonariam apparuit Tusciam: idque quorsum evaderet, prodigialium rerum periti penitus ignorabant. In oppido enim Pistoriensi prope horam diei tertiam, spectantibus multis, asinus tribunali adscenso audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus, qui aderant, quique didicerant, referentibus aliis, nulloque conjectante ventura, postea quid portendebatur, evenit. Terentius enim, humili genere in urbe natus, & pistor, ad vicem præmii, quia peculatus reum detulerat, officium ex præfecto hanc eandem provinciam, Correctoris administraverat potestate; carnificis periit manu, regente Romam Claudio.*

Eandem deinde, declinanre Romano Imperio, cum aliis urbibus sortem secuta, ac fortunam perpessa, a Desiderio Longobardorum Rege tamquam opportunum propugnaculum munita, murisque cincta legitur: quibus postea dirutis, ac fossis complanatis, ager inter Lucenses ac Florentinos est divisus, ut memorat Paulus Merula part. 2. Cosmograph. libr. 4. Neque tamen ulla urbs majoribus animis Florentinis restitit, delecto Duce sibi cive suo Philippo Tidice, genero Castruccii Castracani Lucensis, qui summa sollicitudine res Pistoriensium adjuvabat. Tandem nihilominus in Florentinorum transivit ditionem, ut putat Volaterranus libr. 5. pag. 130. Anno 1351. ut vult Leonardus Aretinus 1251. hodieque sub mansuetissimo imperio Sereniss. Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis conquiescit. Certe, ut Florentia, ita Pistorium anno 1342. Gualterio Athenarum Duci subjecta. Pigna libr. 4. pag. 309.

Hinc factiones, quæ totum Occidentem, non modo Italiæ pacem turbarunt, ortum habuerunt, *Alborum* ac *Nigrorum*: *Guelforum* ac *Gibellinorum*, ut narrat Paulus Æmilius Veronensis in Historia Francorum. Ultimo *Cancellariorum & Panciaticorum*, de quibus sequenti capite dicam, si prius hic locum Pauli Jovii appofuero ex libro 38. Historiar. pag. 409. *In hunc etiam modum Pistoriensis erat divisus ager, ut Pan-*

ut Panciatici planis atque campestribus in locis nobilitate atque divitiis præstarent: Cancellarii vero montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent. Vide sequentia. Hæc factionum rabies illi a plerisque sequioris ævi Historicis *Malignæ* nomen peperit; nam sunt cives illi, ut animosi, ita vindictæ ardore incitati, usque ad jacturam opum, honorumque, adeo interdum & vitæ prodigi, & sanguinis profusi.

Antiquitatem egregiam hodierna humanitate, atque opulentia compensat; nam in templo D. Jacobi ara est lamineis argenteis inauratis bracteata, & lampades ejusdem metalli viginti: In Templo Humilitatis effigies integræ Leonis X. ac Clementis VII. PP. MM. Alexandri etiam Florentiæ Ducis, ac Cosmi, Magni Etruriæ Ducis.

Pistorio oriundi Sancti: Episcoporum successio, ac Ecclesiæ dignitas: Cardinales: Viri illustres.

CAP. XIII.

1. BARONTIUS, Confessor. Martyrolog. Roman. 25. Martii. Acta MSS. Pistorii.

2. DESIDERIUS, eadem conditione, ac sanctitate, eodemque die colitur.

3. FELIX, Presbyter ac Confessor. Martyrol. Rom. 26. Augusti, & Pistorii Acta MSS.

4. RUFFINUS Episcopus Pistoriensis, & Confessor, cujus neo in Episcoporum albo nomen est, nec in Sanctorum Catalogo, aut Martyrologio Romano; aris tamen erectis, ac festo indicto per universam Diœcesim Pistoriensem colitur, sed quo ævo Ecclesiam eam rexerit, aut quando obierit, N. L. hoc unum liquet, sanctissimum ipsius corpus in Metropolitana æde asservari, una cum corpore D. Felicis.

5. ATTO, sive, ut in Actis publicis Archiepiscopatus Pisani, *Azzo* qui illam rexisse Ecclesiam invenitur 1136. anno salutis, in Sanctorum, ut monui, album relatus.

6. B. BONACCURSUS. Archiepiscopus Pisanus, cujus imago in Campo Sancto Pisis est.

7. B. BONAVENTURA DE BUONACCURSIIS, Ordinis Servorum, miraculis clarus, discipulus D. Philippi, Ordinis Servitarum Propagatoris.

8. B. JOANNES, Ordin. Prædicator.

9. B. CONRADUS DE GUALFREDUCCIS. Sepultus Florentiæ in Æde S. Mariæ Novellæ.

Episco-

Episcopatus est antiquissimi titulo cohonestata; sed tamen, seu civilium bellorum acerbitate omnia vastante, seu ignavo scriptorum contemptu, series non est integra Episcoporum. Volunt enim illi a S. Romulo, Volaterratum & Fæsulatum, ut supra dixi, primo Præsule, ad Fidem Christianam conversos Pistorienses: & exinde nullam esse successionis Ecclesiasticæ notam usque ad annum 937. sed vix puto vacasse usque ad ea tempora sedem, cum & urbs celeberrima ipsa fuerit, & multis antea seculis Christianam pietatem amplexa. Prætetea inter alios Episcopos sub Sergio II. Anno 844. apud Anastasium Bibliothecarium pag. 251. memoratur

1. Gansprandus, Ecclesiæ Pistotiensis Episcopus.

Reliquos apponam, ut mihi eorum nomenclatura subministrata est a nobilissimo ac doctissimo viro D. Joanne Visconte Pistoriense, Institutionum Juris Civilis in Pisana Academia professore. Itaque sic se habent.

2. Raimbaldus, annó 937.

3. Joannes, tempore Othonis II. Imperatoris anno 940.

4. Antonius, anno 985.

5. Restaldus, anno 1012.

6. Martinus, anno 1043.

7. Guido, anno 1050.

8. Leo, anno 1085.

9. Petrus, Monachus Vallis Umbrosæ, anno 1108. De hoc indubie intelligenda est inscriptio capitis 24. Decreti Gratiani parte 2. Causa 2. Quæst. 1. *Urbanus II. scribit Petro Pistoriensi Episcopo, & Rustico Abbati Vallis Umbrosæ*. Ejus etiam Leonardus Aretinus meminit.

10. Ildebrandus, Monachus Vallis Umbrosæ, ei successit anno 1116.

11. Atto, Pacensis Hispanus, Generalis Minister Ordinis Vallis Umbrosæ, anno 1134. usque ad annum 1133. In Sanctorum album relatus a Clemente VIII. Pontifice anno 1604. per Diœcesim Pistoriensem, & Ordinem Vallis Umbrosæ.

12. Tractianus, anno 1158.

13. Rainaldus, Pistoriensis, Episcopus creatus a Capitulo, cum ante Canonicus ibidem fuisset, anno 1181.

14. Bonus, anno 1187. usque ad annum 1208. Ad eum est rescriptum Innocentii III. qui creatus Pontifex fuit anno 1198. extatque cap. 9. *de cohabitatione clericorum, & mulierum*, in Decreto Gregoriano: aliudque ejusdem Pontificis cap. 33. *de sententia excommunicationis*, ibidem. Et ejusdem Episcopi facit idem Pontifex mentionem, ad Lucanum Episcopum scribens, cap. 18. de *Præscriptionibus*, in eodem opere: *Præterea super hoc promulgatum a Pistoriensi Episcopo, Archipresbytero, ac Primicerio*.

15. Soffredus, Pistoriensis Canonicus, ac postea S. R. E. Cardinalis, anno 1210.

16. THOMAS, anno 1230.

17. GRATIA DEI, electus a Canonicis, anno 1223.

18. GUIDALOTTUS, Pistoriensis, ex familia VERGELLENSIUM, & ipse quoque a Capitulo electus, anno 1244. obiit anno 1263.

19. THOMAS, anno 1303. sepultus in Ecclesia Fratrum Servorum. Acta publica Pisani Archiepiscopatus, indicavit Reverendiss. Raphaël Roncionius.

20. ERMANNUS, sive ORMANNUS, anno 1308.

21. BARNUTUS, Pistoriensis, ex nobilissima RICCIARDORUM familia, Archipresbyter majoris Ecclesiæ, electus a Capitulo, anno 1323. & Præsul rexit Ecclesiam usque ad annum 1340.

22. ANDREAS DE CIANTORIS, Pistoriensis, anno 1340.

23. REMIGIUS, Ordin. D. Augustini, anno 1355. rexitque eam Ecclesiam usque ad annum 1367. Acta Pisani Archiepiscopatus, anno 1359. eum memorant.

24. JOANNES DE FLORENS, Ord. D. Augustini, anno 1380.

25. ANDREAS DE BONAGUIS, sive DE FRANCHIS, Pistoriensis, Ordin. Prædicator. 1384.

26. MATTHÆUS DE DIAMANTIBUS, Pistoriensis, & nepos Andreæ Episcopi, anno 1400.

27. UBERTINUS DE ALBIZZIS, Florentinus, Ordin. Prædicator. anno 1415.

28. DONATUS DE MEDICIS, Florentinus, Præsul sedit usque ad annum 1475.

29. NICOLAUS PANDULPHINUS, aliter DE CAPONIBUS, S R. E. Cardinalis, usque ad annum 1517. sedit.

30. ANTONIUS PUCCIUS Florentinus, S. R. E. Cardinalis, usque ad annum 1531. (2)

31. ANTONIUS PUCCIUS alter, & ipse Florentinus, ac Cardinalis, ab anno 1531. usque ad annum 1544. vere, nec ne, ambigo.

32. ROBERTUS PUCCIUS, Florentinus, & Cardinalis, triennio Pistoriensem Ecclesiam rexit.

33. PETRUS FRANCISCUS A GAGLIANO, Florentinus, ab anno 1547. usque ad annum 1559.

34 JOANNES BAPTISTA DE RICASOLIS, Florentinus, ab anno 1560. usque ad annum 1573.

35. ALEXANDER DE MEDICIS, Florentinus, ac postea Cardinalis, deindeque, Pontifex Maximus sub nomine Leonis XI., non uno toto anno sedit.

36. LUDO-

(1) Ferd. Ughellius tom. 3. Ital. Sacr. hoc loco ponit Joannem Vincentii fil. e Viventiorum familia, Florentinum, Præpositum Pratensem.

(2) Hujus Antonii Puccii nec Ughellus ibid. nec Oldoinus in Additionibus ad Alphonsum Ciacconium meminerunt. Verum hoc loco reponendus est Laurentius Puccius Cardinalis, & Eques Pistoriensis: cui anno 1530. vita functo successit in Episcopatu Antonius Puccius nepos, de quo immerito ambigit Dempsterus.

36. Ludovicus Antinorus Florentin., ann. 1574. duobus annis ſedit.

37. Lactantius Urbevetanus, uſque ad annum 1588. ab anno ſcilicet 1576.

38. Octavius Albiosus, Ravennas, Lactantii quadriennio toto coadjutor: quo defuncto, ille ſucceſſit, ac deinde anno 1599. Fulvio Paſſarino Cardinali munus reſignavit.

39. Fulvius Passarinus, Cortonenſis, ſex tantum menſibus Eccleſiæ Piſtorienſi præfuit, obiitque anno 1599. die 11. Decembris.

40. Alexander Caccia, Florentinus, anno 1600. nunc præſidet: vir, ut humanitate, ita generis ſplendore, ac pietatis commendatione orbi notiſſimus, ac poſteritati commendandus.

Cardinales ſubtexam, non quidem omnes illos, ſed tamen quos lectio variorum mihi peregrino ſcriptorum ſuggeſſit.

1. Soffridus, Piſtorienſis Canonicus primum, deinde Epiſcopus, poſtremo Cardinalis creatus, tit. S. Praxedis, ſed incertum a quo Pontifice, aut quando; ego tamen ex hiſtoria Eccleſiaſtica noto ab Innocentio III. Pontifice anno 1220. poſt Conſtantinopolim a Latinis captam, illum in Syriam trajeciſſe, Terræ Sanctæ ſubſidio miſſum, una cum Petro Cardinale, tit. S Marcelli, cum antea ille Legatus Byzantii fuiſſet.

2. Thomas Amanatus, a Clemente VII. Antipapa Avenione Cardinalis, ſive Anticardinalis creatus, anno 1396. cum antea fuiſſet Archiepiſcopus Neapolitanus. Obiit Avenione.

3 Nicolaus Fortiguerra, ex Epiſcopo Theanenſi a Pio II Cardinalis tit. S. Cæciliæ creatus, anno 1460. Malateſtas, Sanctæ Sedi Apoſtolicæ infenſiſſimos, magna virtute domuit, nec minori clementia in obſequio confirmavit, ſanguinis etiam hoſtium oſor, ut Cardinalis Patavini literis continetur. Patriam ſuam omni ſtudio excoluit; Piſtorii enim Lycæum cum quatuor profeſſoribus inſtituit, & ſumptus decem adoleſcentibus, Piſis alendis, conſtituit.

4. Nicolaus Pandulphinus, ut aliis placet, de Caponibus, domo quidem Florentinus, ſed dignitate Epiſcopali Piſtorienſis, a Leone X. ſub tit. S. Cæſarei in Palatio Cardinalis factus, anno 1527. cum jam annorum eſſet 75. & Roma abeſſet.

5. Antonius Puccius, domo Florentinus, Epiſcopus Piſtorienſis, a Clemente VII. in Cardinalium collegium adoptatus ſub titulo quatuor Coronatorum, poſtea S. R. E. Major Pœnitentiarius, ac Epiſcopus Sabinus, anno 1531. (1)

6. Antonius Puccius alter, & ipſe Florentinus, Cardinalis itidem eodem titulo, ſed a quo Pontifice creatus ignoro; hoc certo tamen unicum conſtat, ex Actis publicis Eccleſiæ Piſtorienſis, duos ſibi mutuo ſuccedentes, domo ambos Florentinos, dignitate ambos Cardinalitia, Epiſcopos ibi fuiſſe; quorum prior ab anno 1517. Eccleſiam Piſtorienſem rexerit, uſque ad annum 1531. quo ille in Cardinalium cœtum,

(1) Vide ſuperiorem notam.

tum, ut dixi, assumptus: alter vero, ut videtur hujus nepos, ab anno 1531. usque ad annum 1554. Pistoriensium Præsul fuit.

7. ROBERTUS PUCCIUS Florentinus, Episcopus tamen Pistoriensis, a Paulo III. Cardinalis creatus, anno 1542. ac postea S. R. E. Major Pœnitentiarius.

8. ALEXANDER DE MEDICIS, Florentinus Octaviano ac Lucretia genitus, nepos Leonis X., ac Clementis VII., a Gregorio XIII. Cardinalis creatus, anno 1582. de quo, libro ultimo hoc opere infra plura.

9. FULVIUS PASSARINUS, vide cap. 19. in Cortona supra hoc ipso libro; nam hic ortu Cortonensis, Præsulatu Pistoriensis fuit.

Illustravit hanc urbem Alexander V. Pontifex, qui cum Bononiam contenderet, anno 1409. die VII. Novembris, Pistorium appulit cum sedecim Cardinalibus, mansitque ibi mensibus totis tribus in ædibus Panciaticorum: indeque digressus, Bononiæ obiit. Acta publica Pistorii.

Viri Illustres, ortu Pistorienses, quorum nomenclaturam ex parte debeo humanissimo nobilissimoque Joanni Baptistæ Fidelissimo Medico Pistoriensi, Græce Latineque doctissimo. Ili, præter Episcopos & Cardinales, jam laudatos superius, sic se habent.

1. SOZZOMENUS, Florentino & Constantiensi Conciliis interfuit. Historias scripsit ab exordio mundi ad sua tempora, quas Leo X. Pontifex describendas curavit, & in Bibliothecam Vaticanam inferendas.

2. DOMINICUS DE BRUNIS, cujus Tractatus est *Defensio Mulierum*, & alius *Nobilitas & pulchritudo feminarum*. Communicatum secum Dominicus quidam intercepit, nec reddidit, hoc sane plagiarii nomine dignus.

3. JOANNES PAZZALIUS, Pii II. Pontificis Magnus, ut vocant, Contestabilis, ac Terracinæ Præfectus.

4. FILIARCHUS, Theologicis scriptis clarus.

5. MONTEMAGNUS, elegantia carminis Italici, ac nitore commendatus.

6. PHILIPPUS LEAZZARUS J. C. *mille aureis*, ut in sepulchri cippo habetur, *conductus*; sed a quo principe, ubi terrarum, aut quo tempore, inquirant alii.

7. PHILIPPUS REALIS, Marchio & Comes, cujus apud historicos ejus ævi mentio, & in Actis publicis Pistoriensium.

8. BENEDICTUS COLLUCCIUS, quem rhetorem Marsilius Ficinus appellat; declamationes quasdam edidit.

9. CONVERSINUS, Romæ Gubernator, cujus quædam Statuta, æri incisa, adhuc Romæ cum elogio visuntur.

10. CYNUS DE SINGIBULDIS, Bartoli præceptor, ordinarias juris cathedras Parisiis, Bononiæ, ac alibi tenuit: poëtica insuper excellens, in qua auditorem habuit Franciscum Petrarcham, inter cujus opera & quædam carmina Cyni leguntur. Eum *coætaneum* tantum *Petrarchæ* vocat Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 115.

11. DYNUS DE TORSELLERIIS, Advocatus Consistorialis.

12. FRAN-

12. Franciscis Montemagnus J. C. Joannæ, Neapolis Reginæ, a consiliis,

13. Paulus Floravantius J. C. Edidit opus, cui titulum fecit *Cautelas Juris*.

14. Cynus de Tebaldis J. C. cujus *consultationes* a doctis leguntur & laudantur, & sunt, ut illa ferebat ætas, eruditæ.

15. Thomas Tanus, Romæ Auditor Rotæ.

16. Petrus Sozzus, Sedis Apostolicæ Thalassiarcha, sive Admiralius.

17. Thomas Fabronius, Dux, & Legatus exercitus Genuensium, ac postea Venetorum copiis Præpositus.

18. Vineiguerra Panciaticus, Gallicis exercitibus Præfectus.

19. Grandonius, strenuissimus suo ævo Ducum, Baleares Insulas expugnavit, civibusque suis Pistoriensibus in utraque jus hospitii reliquit. Facti memoriam servat Prætorium Pistoriense, ubi & statua, & carmen fortitudinem loquuntur.

20. Conradus Montemagnus. Caroli II. Gallorum Regis vexillum in acie ad Beneventum tulit, a quo eo nomine honoratus, tria ab illo lilia accepit, quæ familia illa etiamnum hodie in gentilitiæ ac hereditariæ nobilitatis insigniis gestat.

21. Gregorius Polidorus, scriptis Theologicis clarus. Ant. Possevin. Appar. Sacr. pag. 592.

22. Cosmus Philiarchus, Ordin. Servor. Idem pag. 358. nisi forte idem sit *Philiarcho*, cujus supra facta est mentio.

23. Hieronymus, cognomento *Pistoriensis*. Idem tom. 1. pag. 34.

24. Leonardus. Idem pag. 341.

25. Ludovicus Bicus, Theologus illustris, ac poëta eximius. Idem pag. 358.

Sunt etiam in Indice Cypriani Pagnii quidam, ut vita & factis, ita nostris scriptis æternitate consecrandi, si tamen hæc æterna erunt: ego sane, ut essent, scripsi.

26. Franciscus Cepperellius J. C.

27. Joannes Bonaccursius J. C.

28. Joannes de Ginnottis J. C.

29. Joannes de Montemagno, Perusiæ Juris Civilis professor.

30. Ludovicus Taviani, scriptis in jure nobilis. Ejus sunt Commentaria ad titulum De capite minutis.

Plura de Pistoriensium rebus Renatus Seravallinus, ac Jannotius Manettus, qui cum Prætor Pistorii fuisset pro populo Florentino circa annum 1409. res ejusdem civitatis libris tribus inclusit.

Aquila,

Aquila, seu Acula, Etruriæ urbs antiquissima: bodie Acquapendente.

CAP. XIV.

INter Etruriæ Mediterraneas civitates a Ptolemæo ponitur Ἄκυλα, *Acula*, sive *Aquila*, alia longe ab illa, quæ Regno Neapolitano. Nobilitatem ejus ex Plinio licet colligere, qui libr. 3. cap. 5. *Aquenses cognomine Taurini*. In aliis editionibus erat, *Aquilenses*, rectius indubie; nam Ἄκυλα, sive *Aquula*. Eam hodie neoterici volunt dici *Acquapendente*. Urbs ea, antiquitatis non obscura vestigia ostentat: cœlo, soloque salubri, ac fertili: loco etiam, si ars accederet, satis munito. Hinc scriptis Theologicis clarus prodiit.

Franciscus Bencius. Anton. Possevin. pag. 493.

Nicolaus ab Aquapendente. Idem Appar. pag. 478.

Medicus quoque insignis hinc nomen sumpsit.

Senæ urbs Etruriæ antiquissima, a Gallis condita: alia in litore maris superi: colonia Romana: res ejus gloriose cum Romanis, aut inter se gestæ: Academia.

CAP. XV.

SEnas urbem fabulose quidam a *Sanesio*, Remi filio. Romuli nomine conditas volunt; sed nec Remo filius ullus, nec Romulus ultra territorii Romæ urbis quidquam, quod ageret, habuit. Alii æque falso, inter quos Joannes Villanius Historicus Florentinus, ejus exordium ab anno 670. referunt: quod ferri non potest, cum & Episcoporum series sequenti capite deducenda, & probatissimorum auctorum testimonia convincant, eam longe esse antiquiorem, ut jam patebit; sed ille forte hostili in Senenses animo hæc in clarissimæ civitatis contumeliam finxit. Nonnulli, in quibus Flavius Blondus, impudenter sane juxta, ac imperite, a Joanne XVIII. Pontifice circa annum 1004 eam extructam, ex territorio Arretino, Clusino, Volaterrano, Fæsulano, ac Florentino partibus deductis; quasi tanta claritudo tam exiguo spatio civitati posset conciliari. Sed veram ego urbis originem ad

ad Senones Gallos referendam, qui diu in Italia remanserunt, post urbem Romam direptam; ita & nomen indicat, & produnt Scriptores, Joannes Saresberiensis libr. 6. Policrat. cap. 17. Gotefridus Viterbiensis Chronicor. parte 9. pag. 228. cujus hæc sunt: *Brennius ædificat Mediolanum, Veronam, & Brixiam, & Senogalliam, & urbem Senam in Tuscia.* Ecce diserte Senas a Senogallia separat:

Nunc super arma tonat Dux Brenno, creatque Veronam,
Qua contra Romam voluit gestare coronam,
Nam quia Væ Romæ dicta Verona sonat.
Brixia fundatur: Ticino Papia paratur:
Et Mediolanum Breuno satagente novatur:
Urbs maris Illyrici nunc Senogallia fit.

Ita tertium versum correxi, cum scriptum esset *Veroma;* alludit autem ad celebre illud Brenni *Væ Victis*. Duplex ergo *Sena* urbs, una ad mare superum sive Hadriaticum, altera in Mediterranea Tuscia: utraque a Gallis Senonibus & originem & nomen sortita. Errant turpiter, qui has confundunt, & in his Leander Alberti. Paul. Varnefrid. libr. 2. Gest. Longobardor. cap. 22. Ptolemæus, & alii. Polybius libr. 2. pag. 108. Τῆς Γαλατίας ἀποικίαν τὴν Σήνην. *Galliæ Coloniam Senam* vocat; sed eam ad Adriam locat, ibidem loci. Sil. Italic. libr. 5. Punicor.

Et Clanis, & Rubico, & Senonum de nomine Sene.

Inter illas duas urbes hoc est discrimen, quod *Sena* sit ad mare Hadriaticum, *Senæ* ad viam Clodiam.

Colonia fuit utraque, licet diversis temporibus deducta: secunda quidem memoratur a C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Intus Coloniæ, Falisca, Argis orta, ut auctor est Cato, quæ cognominatur Etruscorum, Lucus Feroniæ, Rusellana, Senensis, Sutrina.* Manifesto *Senas* Mediterraneas significat; nam si litoralem urbem deductam voluisset innuere, non intus cum Suttio, Rusellis, Luco Feroniæ, atque Faliscis posuisset. De prima L. Florus Epitomastes ad libr. 11. Livii: *Coloniæ deductæ sunt Castrum, Sena, Adria;* anno, ut quibusdam placet, 465. vel ut verius Onufrius, anno 471. quo scilicet Galli ad internecionem deleti; tunc enim credibile est in agrum, expulsis Gallis, a populo Romano occupatum, Colonias fuisse traductas. Liv. 3. Decad libr. 7. *C. Claudio Nerone, M. Livio Salinatore COSS. Colonos maritimos, qui Sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant, nullius observata, Ostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinvessanus, & a supero mari Senensis.* Mentio & apud C. Tacitum libr. 4. Historiar. nisi quod *Siensem* vocat ultima Lipsii editio ex Codice Vaticano: *Pulsatum se in colonia Seniensi, cætu multitudinis, & jussu magistratuum.* Et paucis interjectis: *Cognita causa, in convictos vindicatum, additumque S. C. quo Senensium plebs admoneretur.*

Gesta ejus speciosa admodum, ac primum nobilitatæ plurimum Senæ strage Senonum conditorum. Gotfrid. Viterbiens. pag. 229. *Breuno vincitur a Romanis apud Senas in Tuscia:* *Mili-*

Militiæ validas nunc Brenno relaxat habenas,
Ædificatque Senas, Tuscorum robore plenas,
Cum quibus & Romæ bella reversa monet.
Brennica pars cessit, dum sanguine terra madescit,
Agmina cæsorum distinguere litera nescit
Victa manus Senonis fusa per arva ruit.

Multis deinde interjectis seculis, Pompejus ibi debellavit Martium, urbemque ipsam hostiliter diripuit. Appian. libr. 1. Bellor. Civil.

Quam varias rerum vices cum aliis Etruriæ urbibus, sævientibus barbaris sustinuerit, scripta historia potest cognosci ex Rolando Malinotto patricio Senensi, & Ænea Silvio in historiis; certe enim aëris temperie, ut canit Facius Ubertus libr. 3. od. 8. loci amœnitate, civium nobilitate, ac rebus præclare gestis nulli Italiæ civitati postponendæ, multis vero anteponendæ censebantur. Respublica quippe opulentissima *Carolo IV.* obsequium præstitit anno 1370. deinde sub *Joanne Galeatio Vicecomite:* mox sui juris iterum facta, *Alfonsum Tarraconensem* in subsidium adversus Florentinos accivit; sed & a *Jacobo Picinio* impetita, pacem a *Paulo II.* factam ad se nihil pertinere arbitrata, paucos post annos Hispanicis occupata præsidiis, magnoque victa prœlio, in Serenissi. Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis potestatem venit, sub quo beatissimo statu hodie agit. Inter potentissimas Etruriæ civitates ponit Laonicus Chalcondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406.

Plura Nicolaus Shraderus in Delitiis Italiæ, & Itinerarium Italiæ Anonymi Germani pag. 118. Civium genius liberalis, animosus ad bella simul, ac literas proclivis. Errat impudenter Boterus Relat. libr. 1. par. 1.

Urbs ipsa augusta, ædificiis splendida: templum Metropolitanum intus extraque marmore incrustatum, sub fornice superno Pontificum icones, in pavimento vermiculato Sibyllarum vaticinia ostentans.

Academia hic nescio a quo instituta, magno Germanorum concursu frequentatur, qui & civium comitate, & civitatis pulchritudine, locique salubritate allecti, gregatim eo confluunt. Hanc Cardinalis Franciscus Zabarella sub Joanne XXII. varias passam molestias scribit, ut pæne priusquam nata videretur, interiret; sed tamen post eas turbas insigniter floruit, ut est in Clementina *Dudum* de Sepulchr. Petrus Anchoranus a Senatu Senensi evocatus anno 1388. triennio, ut ipse scribit, Decretales ibi docuit, & plerique alii viri eminentissimi. Collegium Sapientiæ ab *Andrea Galerano* Senensi erectum. Caccialupus,

Senis

Senis oriundi Sancti, Pontifices, Cardinales, Episcopi, Archiepiscopi, viri illustres.

CAP. XVI.

1. AMBROSIUS, Ordin. Prædicator. sanctitate, prædicatione, & miraculis clarus. Martyrolog. Roman. 20. Martii. Cujus acta quatuor Theologi ejusdem Ordinis coætanei, jussu Honorii IV. scripserunt, ut retulit Cæsar Baronius. D. Antoninus Florentinus part. 3. Chronicor. tit. 23. cap. 10. B. Raymundus Capuanus libr. 2. de Vita Div. Catharin. Senen. cap. 35. Joannes Nider in Præceptorio, præcepto 1. cap. 6. in fine. Antonius Lusitanus in Chronico Ordin. Prædicator. anno 1260. & alibi. Ferdinand. de Castiglione part. 1. Histor. S. Dominici libr. 3. cap. 49. & alibi sæpe. Obiit anno 1286.

2. Jo. COLUMBINUS, Institutor Ordinis Jesuatorum. Martyrolog. Roman. 31. Julii. Hujus, ac sociorum acta, pietatis plenissima conscripta, atque edita a Phæo Belcario leguntur.

3. ANSANUS Martyr, sub Diocletiano passus 1. Decembr. anno 313. salutis, ut acta MSS. quæ asservantur Senis, indicant.

4. GALGANUS Eremita, cujus acta scripsit Gregorius quidam Ordinis Prædicatorum, qui eum excessisse vult anno 1181. & in Sanctorum album relatum ab Alexandro III. sed ante Galganum excessit ille Pontifex, quare aut non eo anno ille obiit, aut non ab eo Pontifice Sanctis adscriptus. Baronius Martyrolog. 3. Decembr.

5. CATHARINA Virgo, Ord. Prædicator. hujus gesta B. Raymundus Capuanus Ordinis ejusdem scripsit, & Latinitate donavit Joannes Tolosanus. Obiit anno 1380. Sanctarum catalogo adscripta a Pio II. anno salutis 1462. Extat in Bibliotheca Vaticana insignis oratio ejusdem Pontificis in Consistorio habita, super vita ac gestis hujus Virginis. D. Antoninus in Chronic. Martyrolog. 29. April.

6. B. SORORIUS, nosocomii fundator, ut ibidem extat epigraphe anno 1432.

Sequuntur Pontifices, qui patriæ suæ ornamento, ac rei Christianæ commodo, Senis oriundi.

1. ALEXANDER III. ex familia BANDINELLA, quæ postea PAPARONA dicta est, ex Canonico Pisano Romam ab Eugenio III. vocatus, Cardinalis tit. SS. Cosmi & Damiani, ac post S. Marci. Cancellarius Apostolicæ Sedis, contra Victorem IV. Antipapam creatus anno 1159. Ad eum extat D. Bernardi epistola. Sedit annos 21. Menses 11. dies 13. Romæ obiit & pius & prudens.

2. Pius II. prius *Æneas Silvius Picolomineus*, ex parentibus Silvio Postumo, ac Victoria Fortiguerra nobilibus, sed injuria bellorum tenuis conditionis natus: Legatus in Scotia, ut ipsius testantur monumenta: Episcopus Tergestinus, ac Senensis: a Callisto III. Cardinalis creatus tit. S. Sabinæ: Pontifex renuntiatus est anno 1458. sedit annis sex.

3. Pius III. Pii II. ex sorore Laodamia nepos, Nanni Tudeschini nobilissimi ac doctissimi filius, prius Franciscus Piccolomineus dictus, ab avunculo in Cardinalium Collegium adscitus: anno 1503. Pontifex creatus, sedit dies 26. ætatis vero excedens annum 64. ex dolore ulceris excessit:

Episcoporum series subnectenda, quamquam incertum sit, quando primum Antistites habere cœperit. Extat Nicolai Pontificis Decretum *Gallioni Senensi Archiepiscopo*, Causa 3. quæst. 9. cap. 12. in decreto Gratiani. Et Honorius III. scribit *Episcopo Senensi* cap. 43. *de sententia excommunicationis* in Decreto Gregorii.

1. Eusebius Senensis Episcopus, unus ex quadraginta sex Præsulibus fuit, qui Synodi Romanæ subscripserunt, celebratæ a Papa Hilario I. sub annum 465.

2. Maurus Senas *Episcopus*, inter 125. Episcopos, qui Lateranensi Concilio II subscripserunt, reperitur, quod celebratum sub Martino I. vertente anno 652.

3. Vitalianus, subscripsit Epistolæ Agathonis Pontificis, mittendæ per legatos ad Sanctam Oecumenicam Synodum Constantinopolitanam, celebrandam anno 673. Acta Archiepiscopatus Pisani.

4. Cautio *Episcopus Ecclesiæ Senensis*, inquit Anastasius Bibliothecarius in rebus Sergii II. sub annum 844.

5. Rainerius, anno 1125. Acta Archiepiscopatus Pisani.

6. Gunteranus, anno 1176. ibidem.

7. Donus Dei Malevolti, anno 1041.

Ex Episcopatu sedem eam in Archiepiscopatum erexit, qui tunc Episcopus fuerat, Pius II. Pontifex Maximus anno 1459. Subsunt autem *Suanensis*, *Clusinus*, *Grossetanus*, sive, *Rosetanus*, aut certe *Rosellanensis*. *Pientinus*, seu *Corsinianensis*, *Ilciensis*, vel *Ilcinensis*, aut, quod idem est, *Montis Ilcinei*, *Massanensis*, seu *Massensis*, qui olim *Populoniensis*. Aubertus Miræus notitia Episcopatuum libr. 4. cap. 5. & alii plerique scriptores. Jam de Cardinalibus post Episcopos ago.

1. Rolandus de Paparo, tit. S. Marci, ab Anastasio IV. creatus anno 1153 (1)

2. Hubertus de Comitibus de Ilcio, aut Elci. Hic creatus anno 1261. tit. S. Eustachii ab Urbano IV. (2) *Orbitellum* oppidum emit, Ecclesiæ Romanæ nomine, a Boëmaxia, Tusciæ Comitissa, uxore Guilielmi

(1) Oldoinus in Additionibus ad Ciacconium Tom. 1. pag. 1119. hunc Rolandum Cardinalem a Lucio III. Pont. Max. creatum autumat.

(2) Cossam, non Orbitellum, emisse ait Oldoinus ibid. Tom. 2. pag. 159.

lielmi Comitis; sed quia hic fratris Comitissæ filius erat, oppidum ei donavit. Libri Cameræ Apostolicæ. Obiit sub Innocentio V. anno 1276.

3. Mag. Richardus Petronus J. C. a Bonifacio VIII. creatus tit. S. Eustachii, anno 1294. Hic patriam suam splendidissimis ac piis ædificiis ornavit. Chronica Senensia. Joann. Villan. libr. 9. cap. 22. Histor. Florent. Registrum ac Bullæ Bonifacii VIII.

4. Antonius Cassinus J. C. eximius, Thesaurarius Papæ, Cameræ Apostolicæ Clericus, tit. S. Marcelli a Martino V. creatus anno 1417. fuitque Martino a consiliis, quoad vixit.

5. Alfonsus Petruccius, Pandulphi Tyranni Senensis filius, anno 1503. a Julio II. tit. S. Theodori creatus: a Leone X. in quem conspiraverat, Senatu ita instigante, sacris dejectus, ac a Pontifice servari jussus, laqueo cervici injecto, strangulatus anno 1514. ætatis suæ 27.

6. Raphael Petruccius, Episcopus Grossetanus, Senis Præfectus, ac Castro S. Angeli, a Leone X. tit. S. Susannæ anno 1513. creatus.

7. Joannes Piccolomineus de Monte Falco, eodem anno tit. S. Balbinæ a Leone X. creatus, Archiepiscopus Senensis, demum Episcopus Ostiensis, & Collegii Decanus.

8. Hieronymus Ghinuccius, Cameræ Apostolicæ Auditor, Episcopus Asculanus & Melivetanus, tit. S. Clementis, anno 1534. a Paulo III. creatus.

9. Fabius Mignanellus, post præfecturam Piceni, ac Bononiensem, uxore defuncta, in Concilium Tridentinum missus, a Julio III. anno 1550. tit. S. Pammachii creatus. Obiit anno 1557.

Sequuntur Viri illustres, quos breviter percurram.

1. Fabius Benevolentius, scriptis clarus, ut est apud Antonium Possevinum pag. 481.

2. Franciscus Patricius, Cajetanus Episcopus. Idem pag. 731.

3. Thomas Antonii. Idem pag. 295.

4. Ambrosius Catharinus Politus. Idem pag. 71.

5. Angelus Salvettus, pag. 89.

6. Augustinus Dathus, pag. 144.

7. Bernardinus Landuccius, non tantum scriptis æternitati consecratus, sed Carmelitani Ordinis Magister Generalis. Idem pag 222.

8. Bernardinus alter, cognomento *Senensis*, Ordinis D. Francisci Generalis. Idem pag. 223.

9. Bindus. Idem pag. 241.

10. Gerardus Senensis. Idem Appendice pag. 41.

11. Jacobus a S. Andrea, pag. 72.

12. Joannes Baptista Caffardus Carmelita, pag. 117.

13. Marianus Socinus J. C. publica multorum annorum in celeberrimis Academiis professione, ac scriptis commendatissimus, ut sui seculi Papinianus a quibusdam diceretur. Idem pag. 394.

14. Marianus Socinus Junior, superioris nepos, ut sanguine, ita eruditione illi simillimus, professione, & scriptis clarissimus, pag. 394.

15. Nicolaus Aurificus Bonfilius. Idem pag. 479.

16. Nicolaus Burgensis, pag. 480.

17. Petrus Ollicinus, J. C. pag. 62.

18. Petrus Rubeus, pag. 67.

19. Simon Fontanus, pag. 222.

20. Sixtus, cognomento *Senensis*, Ordin. Prædicatorum; cujus Bibliothecam auxit eruditissimus R. P. Jacobus Hajus Scotus e Societate Jesu, de quo libro de Scriptoribus Scotis dico. De Sixto vero idem Possevin. pag. 225.

21. Fridericus Petruccius, *vir magnæ scientiæ*, ait Fanutius Campanus MS. libr. 5. *ac præceptor Baldi: docuit Senis, & Perusiæ, & consilia reliquit.*

22. Joannes Palatensis, *utriusque Juris maximus Doctor*, ut ibidem Fanutius MS. & Bibliotheca Mundi. *Baldi magister. Consilia plura, & Tractatum de vera militia scripsit.*

23. Mag. Montinus Archidiaconus. Sub Gregorio IX. S. R. E. Vicecancellarius fuit, anno 1237. scripsisse etiam aliquid perhibetur.

24. Richardus Petro, & ipse sub annum 1300. S. R. E. Vicecancellarius, sedente Bonifacio VIII.

In Indice Cypriani Pagnii isti sunt Juris scientiæ, professione, ac scriptis nobilitati.

1. Guidantius Boninsignius.
2. Joannes Baptista Santius.
3. Joannes de Bellantibus.
4. Joannes de Paliarensibus.
5. Joannes Urbanius.
6. M. Antonius Bellarmatus.
7. Mignanellus de Mignanellis.
8. Nerius de Pagliarensibus.
9. Petrus Laurentius Lutius.

Paulus Merula libr. 4. part. 2. pag. 903. Cosmogr. *Floruerunt Senis:*

1. Nicolaus V. Pontifex.
2. Abbas Panormitanus.
3. Paulus Castrensis.
4. Bartholomæus Socinus.
5. Philippus Decius.
6. Dinus Mugellanus.
7. Hugo Senensis.
8. Franciscus Philelphus.

Plura ad hujus nobilissimæ civitatis ornamenta, & res gestas contulit Clariss. Vir Celsus Cittadinius, patricius Senensis, qui totum, ut audio, studium in patria illustranda, laudabiliter, ac posterorum commodo collocat.

Floren-

Florentia, non Fluentia, Etruriæ Metropolis: condita, ac colonia deducta sub Triumviris: a Totila eversa: a Carolo Magno reparata: nulla plures habuit historicos: res ab ea gloriose gestæ.

CAP. XVII.

FLorentia, dignitate prima, ac rerum olim gestarum gloria, reliquas non modo Etruriæ, aut Italiæ, sed totius Europæ, post Romani Imperii inclinationem, urbes æquans, aut superans, hoc loco, ortus sui ratione, tractanda venit. De qua Laonicus Chalcocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. *Hinc profecti venere Florentiam, Tyrrhenorum sive Etruriæ Metropolim, urbem magnam, & opulentam, quæ pulchritudine omnes Italiæ urbes superat. Tyrrhenia, quæ & Etruria, incipit ab urbe Perusio, & dextra tenens, Bononiam, urbem opulentam, pertingit usque Lucam.* (Male utrumque; nam & a Tiberi ducitur Etruriæ initium, & Macram usque, longe ultra Lucam, protenditur. Sed solemne est hoc Scriptoribus Græculis in Cosmographia labi, ut sæpius hoc opere est a me observatum) *Luca autem, & Perusium sunt civitates liberæ, & in democratiam versæ reguntur. Florentia, extra Venetorum urbem, Italiæ est opulentissima, civesque ad agriculturam & mercaturam extrudit: hi intelligentia reliquos excellere videntur, optimeque efficitur, quidquid viri isti fuerint aggressi. Respublica hoc modo administratur. Est in ea Consilium quingentorum virorum, qui de civitatis rebus consultant, de bello, de pace, de legatis sententiam ferentes. Habent duos viros peregrinos, quos accersentes plurimum venerantur: unum criminum capitalium judicem constituunt: alterum reliquas urbis controversias judicare jubent. Cives autem reliqua Reipublicæ munia obeunt. Peregrinos autem propterea adsciscunt, ne cives, favore aut odio adducti, in alterutram partem jus dicentes, abducerentur. Ducem, seu Principem Reipublicæ creant, quem Signiferum nuncupant, qui trimestre tempus magistratum gerit, ad quem universi civitatis redditus, & tributa referuntur: si qui hunc adeunt, pacem, aut bellum afferentes, statim deducuntur ad quingentorum Consilium. Magistratus legunt de populo populares, & quorundam artificiorum præsides. Licet cuilibet ejus urbis fieri civem, si statutum pretium intulerit. Consilium illud si quid decreverit, id ut executionem sortiatur, ducibus mandant.* Ita se habent illius Scriptoris verba ex versione Conradi Clauseri Tigurini Latina; nam Græcus textus, etsi ante paucos annos, ut audio, editus est, ad me non pervenit.

Floren-

Florentiæ ortum & conditores ad Syllanæ proscriptionis tempora quidam rejiciunt: in his Gaudentius Merula libr. 3. Antiq. Gall. Cisalpin. cap. 14. Hanc sententiam plerique sequuti, & in his Leonardus Arretinus in limine suæ historiæ. Et Ugolin. Verinus libr. 1. Illustrat. Florent.

Inclyta Syllanæ referam primordia gentis,
Quæ caput Etruscas longe superextulit urbes.

Joannes Annius Viterbiensis suis in Pseudocatonem notis ad *Janum* originem ejus, si diis placet, refert.

Florinum quendam principem conditorem faciunt Facius Ubertus libr. 3. od. 7. ac Ricordanus Malaspina; sed commentum hoc refello libr. 2. supra hoc opere.

Fæsulanos meliorem, commodioremque sedem quærentes, auctores volunt Florentiæ fuisse Laurentius Valla, & sui immemor, Gaudentius Merula, libr. 3. cap. 15. Certe Fæsulanos, amœnitate vallis Arni allectos, auctores facit Florentiæ Julius Cæsar Scaliger in Urbibus:

Parva fluentisonis aggesta Fluentia ripis,
Mollia de nitido nomina flore capit.
Fesula regnabat, verum meliora secutus
Martius antiquas detulit amnis opes.
Divitias Hera, Mercurius discrimina linguæ,
Mercurius varias ire redire vias.
Ambitiosa, ferox, bellacia, flammea Mavors
Pectora, magnificam docta Minerva manum,
Jupiter ostendit cælestes mentibus aulas,
Sirenum tribuit dulcis Apollo sonum.
Vera vetus Romæ soboles, aliena requiris,
Mutua quid proprias vertis ad arma manus?

Denique verissima est Raphaëlis Volaterrani sententia, a *Triumviris*, Augusto, Antonio, & Lepido, *Florentiam* & urbem simul, & Coloniam factam. Jul Frontin. libr. de Coloniis Roman. *Colonia* (1) *Florentina deducta est a IIIviris, assignata lege Julia, centuriane in Cæsarianæ in jugera CC. per cardines & Decumanos, termini rotundi pedales, & distant a se invicem IICCCC. P. sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici L. longum, grassum, & distant a se P. MCC. cæteri proportionales sunt, qui non ad rationem, vel recturas limitum pertinent, sed ad modum juge-*

(1) In edit. Gœsi locus hic Frontini sic legitur pag. 112. *Colonia Florentina deducta a IIIviris assignata lege Julia. Centuria Cæsariana in jugera CC. per Cardines & Decumanos. Termini rotundi, pedales, & distant a se P. IICCCC. Sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici, pedem longum crassum, & distant a se P. ∞CC. Cæteri proportionales sunt. & intercisivos limites servant, quos veterani pro observatione partium statutos custodiunt, qui non ad rationem vel recturas limitum pertineat, sed ad modum jugerationis custodiendum, & distant a se alias ab alio P. DC. Quorum limitum cursus nulla intrajecta distantia in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monstravi* * * *

jugerationis custodiendum: & distant a se invicem alius ab alio pedes sexcentos, quorum limitum concursus, nulla interjecta distantia, in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monstravi, & interficinos limites servant, quos ut veterani pro observatione partium statutos custodiunt. De nulla alia Colonia tam speciatim Frontinus, argumento claro magnam auctoribus Triumviris hujus Coloniæ, tum cum deduceretur, curam fuisse.

Nomen nonnulli a fabuloso illo, & commentitio *Florino* deduxere: alii a *Flore*, cui ob felicitatem perpetuam similis est: nonnulli a floridis incolarum ingeniis, ac perenni virore literas amplexis: denique, quod omnium urbium florentissima primo sui ortu fuerit. Angelus Politianus libr. 1. Epist. 2. Hæc Merula libr. 4. part. 2. Cosmograph. pag. 890. Sed forte verum fuerit a *floribus*, quibus semper cœli solique beneficio colles amœni circa vestiuntur, nomen desumtum, aut etiam a *liliis floribus*, quæ in vexillo antiquo delata. Ita sentit Ugolinus Verinus libr. 2.

Crevere hinc census, & rerum copia major,
Solertem, & vigilem numquam fortuna fefellit:
Florida sic facta est longe Florentia rerum,
Et fausto verum sortita est omine nomen,
Candidaque imposuit Syllanis lilia signis.

Fluentiam initio volunt, non *Florentiam* vocatam, ex L. Flori, & C. Plinii auctoritate. Ille enim libr. 3. cap. 21. in fine: *Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima sub hasta venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneste, Fluentia.* Primum aliqua alia potuit *Fluentia* urbs esse, quæ bello Mariano splendidissimum Italiæ municipium sit appellata: quo quidem ævo Florentia adhuc non condita: deinde Joannes Stadius testatur in omnibus notæ melioris MSS. loco illo *Florentia* fuisse scriptum. Plinius quidem, dum populos, urbesque Etruriæ celebriores enumerat libr. 3. cap. 5. *Fluentini, præfluenti Arno appositi.* Ut vera sit lectio, potuit forte Vallis Arni obscurus ille fuisse populus, ut plerique apud eum auctorem, qui nusquam alibi, deinde Jacobi Dalecampii fides obtineat, qui in MSS. viderat, & margini apposuerat sua editione *Florentini*. Denique Scriptores Græci, Latinique, veteres lapides, ac nummi *Florentiam*, non *Fluentiam* indigitant. Itinerarii Tabulæ antiquæ, quas edidit Peutingerus, *Florentia Tuscorum*. Itinerarium Antonini Aug. sive Anonymi Scoti sæpissime *Florentiæ* mentionem facit, *Fluentiæ* nusquam. Suidæ est Φλωρεντέα, *Florenteja*, forte corrupte. Ptolemæo, Procopio, ac Agathiæ Scholastico libr. 1. & illi libr. 3. belli Gothici Φλωρεντία diserte audit, quorum loca, si ad manum essent, apponerem. Valentinianus & Valens AA. ad Maximinum Tusciæ correctorem scribunt *Florentiæ*, ut est l. 8. C. Theod. tit. 1. libr 9. Hermolaus Barbarus ad Plinii libr. 14. cap. 3. notat, uvæ genus esse, quæ *Florentia* dicatur. Jul. Frontin. libro laudato: *In agro Floren-*

Florentino in centurias singulas jugera CC. qui conduxerit decimanam latum P. XL. Et eodem libro alibi: *Ager Lunensis ea lege, qua & ager Florentinus, limites in boram sextam conversi sunt.* C. Tacit. libr. 1. Annal. in fine: *Auditæque municipiorum, ac coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo dimotus, in Arnum amnem transferretur, idque ipsis pernitiem adferret.* His, ut puto, antiquissimorum, ac probatissimorum auctorum testimoniis evincitur & Tiberio imperante, insignem fuisse Florentiam urbem, quæ Legatos Romam mittere potuerit: & nullum unquam aliud nomen habuisse, præter *Florentiam*: illudque *Fluentiæ* appellatæ crimen a librariorum insciria profectum, cum in omnibus probatis editionibus genuinū sit, ac verum nomen *Florentia*. Lapides id ipsum probant.

Unus Romæ in hortis Cæsiis apud Honufrium, & Aldum Manut. Orthogr. pag. 63. (1)

Q. GARGENNIVS
L. F. SCA
CELER
FLORENTIA. MIL
COH. XI. PR.
V I X. A. XXIV.
MILIT. A. V
H . S . E

Secundus refertur a Vincentio Borghinio Florentiæ suæ pag. 214.

Q. TERSINA. Q. F
SCAP. LVPVS
FLOREN MILES
COH. XII. URB. 7. DES
TRI. GENIVM
CENTVRIAE. CVM
BASE. MARMOREA
TESTAMENTO
PONI. IVSSIT
POSITA. IBID. APR
MAMERTINO. ET. RUFO
CoS

Tertius Politiani est in rudi Lapide columnæ antiquæ forma (2).

IMP. CAESAR
DIVI. TRAIANI
PARTHICI. FIL

DIVI

(1) Apud Gruter. pag. 543. num. 5. (2) Apud eundem pag. 156. num. 2.

DIVI. NERVAE. NEP
TRAIANVS. HADRIANVS
AVG. PONT. MAX
TRIB. POT. VII. CoS. III
VIAM. CASSIAM
VETVSTATE. COLLABSAM
A. CLUSINOR. FINIBVS
FLORENTIAM. PERDVXIT
MILLIA. PASSVVM
....
XXCI

Est & quarti Lapidis fragmentum Volaterris.

A. CATINNA. SVPER....... FLORENT.......

Quintus est Romæ ad D. Laurentii. (1)

DIS. MAN. S
L. DAMARIONI. L. F. ROM
GENIANO
EVOKAT. AVG. IN. PRAET
VIX. ANN. LVII. M. IIII. D. XIII
H. S. E
T. FLAVIVS. F. F. ROM. FELIX
FLORENTIA
VETER. AVG. N. T. VESPAS
FRAT. PIISIM. F. C
IN. F. P. VI. IN. A. P. IV

Est & in antiquis Romanis Inscriptionibus ista. (2)

DIS. MANIBVS
GRANTANIVS. SCAPTIA
MACER
FLORENTIA
MIL. COH. XII. VRB
CESERN. VIX. ANN. XXII
MIL. ANN. V
EX. TEST. P. IVS

(1) Apud Borghinium part. 1. pag. 212. (2) Apud Gruter. pag. 543. num. 8.

Extat & Neapoli marmor vetuftum cum hoc epigrammate. (1)

C. CISPIVS. A. F
SCAPT. SEVERVS
FLORENTIA
MILES. COH. III. PR
VIX. ANN. XLIII
MILITAVIT. ANN. XVII

Ex his omnibus vetuftis marmorum, ac certiffimis monimentis indubitatum relinquitur, ab imperitis, aut malevolis, gloriæque Florentinorum iniquis nomen *Fluentiæ* dimanaffe; cum Latino ævo genuinum ac primum fuerit nomen *Florentia*. Adde Itinerarium Antonini Aug. five Anonymi Scoti.

In Caftello. M. P. XXV.
Annejano. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XX.
Piftores. M. P XXV.
Luca. M. P. XXV.

Et in Via Clodia. Idem

Ad Piftores.
Florentia.
Ad Fines, five Cafas Cæfarianas.
Arretio.
Per Statuas.

Et

(1) Apud Gruter. pag. 537. num. 3. Addi poffunt etiam fequentes apud eundem Gruterum pag. 556. num. 1.

L. PINARIO. L. F. SCAPTIA
MATERNO. FLORENTIA
MIL. COH XII VRB.
VIX. ANN. XXX. MIL. AN. VII

Utini in Domo Nobilium de Gorghia.

M MVNATIVS
M. F. SCAP
ETRVSCVS
FLORENTINVS
VIX ANN XIIX
Q MVNATIVS
MIL CHOR
VII. PR
FRATER. POSVIT

Romæ reperta Via Caffia.

C. PETRONIVS
C. F. SCAP
IVSTVS
FLORENTIA
MIL COH XII
VRB. 7 SEVERI
MILIT. ANN. V
VIX ANN. XXIV
T . P . I

Romæ in Domo Nobil. de Naris.

....
SCA. CELER
DOMV. FLORENTIA
MILES. COH. IIII PR
MILITAVIT. ANN. XII
VIXIT. ANN. XXXII

C. L. AVSENNA
M. F SCA
PROCLVS
FLORENTIA
MIL COH. VIII
PR. 7. MAGI

In Fragmento ubi continentur nomina plurium militum, apud Fabrettum Infcript. Dom pag. 605.

7 RVFI
......TVBI. L. GAIVS. LVSIVS. FLORENT.

Et eodem Opere paulo poſt. Sed neſcio, an vere

Taunetum.
Parma.
Fidentia.
Florentia.
Placentia.

De nomine hoc ſatis. Supereſt de geſtis: inter quæ ævo Tiberii illud, quod retuli, celebratiſſimum duco, de Legatis Romam miſſis. Res deinde varias, glorioſe ac fortiter geſtas, repetere poteſt Lector ex Hiſtoricis Florentinis, qui plures urbem eam, quam ullam aliam Italiæ, præter Romam, illuſtrarunt. Quorum hæc eſt nomenclatura, ſaltem eorum, qui hactenus in manus meas venere.

1. Ricordanus Malaspina, immixtis in exordio ſuæ hiſtoriæ fabellis, eam ad annum 1281. perducit, atque ejus nepos Giachettus quinquennium ſequens proſequitur.

2. Joannes Villanius anno 1348.

3. Matthæus Villanius, Joannis frater.

4. Philippus Villanius, J. C. anno 1390.

5. Bernardus Rucellajus. Ita eum Paulus Minus vocat, ſeu Oricellarius, quem Michaël Urbinas Salluſtio componit. Scripſit anno 1490. (1)

6. Ginus Capponius. Bellum Piſanum anno 1420.

7. Nerius Capponius, Gini filius, anno 1456.

8. Matthæus Palmerius, anno 1448.

9. Coppus Stephanius.

10. Gregorius Datus, ſui temporis acta anno 1470.

11. Nicolaus Machiavellus, populo Florentino a ſecretis, cujus perioche ante res Florentinorum, cum quolibet hiſtorico conferri poſſit, ſive judicium, ſeu eruditionem ſpectes; impia tamen in eo quædam.

12. Petrus Franciscus Giambularius, licet ex Schola Annii Scriptor.

13. Benedictus Varchius, anno 1566.

14. Jacobus Bracciolinus, cognomento Poggius, anno 1478. mendacii, ac parum probatæ fidei a Jacobo Sannazario taxatus: (2)

Dum laudat cives, damnat dum Poggius hoſtem
Nec malus eſt civis, nec bonus hiſtoricus.

Yy 2 15. Joan-

(1) Hujus elegantiſſima Hiſtoria de Adventu in Italiam Caroli Octavi, in Bibliotheca Medicea MS adſervatur, Plut. 68.

(2) Jo: Baptiſta Recanatus Patritius Venetus in Vita Poggii, ab ipſo erudite ſcripta, ac Hiſtoriæ Florentinæ ejuſdem Poggii a ſe editæ Venetiis 1715. præfixa, cap. 2 *Non una*, inquit, *eſt de ejus nomine* (ſcilicet Poggii) *ſententia*. *Jacobum appellat Thomas Dempſterus Scotus libr. VIII* (corrige libr V.) *De Etruria Regali, quæ Coſmo II. Magno Etruriæ Duci dicata eſt. ubi illuſtres viros recenſens hæc habet:* Jacobus Bracciolinus cognomento Poggius, mendacii ac parum probatæ fidei a Jacobo Sannazario tractatus: *additque Sannazarii diſtichon, quod in Poggium hiſtoricum ſcriptum fuiſſe omnibus notum eſt. Neque vero Dempſtero ſatis fuit, Poggio patri nomen filii tribuiſſe, ſed ætatem quoque tribuit, dum ann. MCDLXXVIII. defunctum aſſerit.*

15. JOANNES BAPTISTA ADRIANUS Florentinus.

16. JOANNES BAPTISTA BOCHINERIUS Pratenſis, cujus opus *Palladium*, ut audio, inſcripſit.

17. BARTHOLOMÆUS SCALA, ab origine urbis ad annum 1450. libris XX. ſuaviſſimo, terſiſſimoque ſtylo abſolvit; ſed quinque tantum prodierunt: in cujus laudem vide, quæ apud Michaëlem Pocciantum ex Gerardino Protonotario Apoſtolico, & Ugolino Verino adducuntur.

18. D. ANTONINUS FRILLIUS, Archiepiſcopus Florentinus, ſanctitate & doctrina illuſtris. (1)

19. MARSILIUS FICINUS, celebris Platonicæ Philoſophiæ inſtaurator & reformator.

20. PETRUS BUONSEGNIUS, hiſtoriam Florentinam ſcripſit quidem vernaculo ſermone, ſed fabulis de Romulo, Remo, Cæſare, Catilina, ac Cicerone, coætaneis, ac de Florino Rege, qui nuſquam fuit, fidem ceteris elevavit, ac rerum geſtarum veritatem vel conſpurcavit, vel ſuſpectam lectori peregrino reddidit.

21. PETRUS MONALDUS.

22. LEONARDUS ARRETINUS, ſupra illam ætatem & doctus, & diligens, cujus *Hiſtoriam Florentinam* MS. edita auctiorem, penes me aſſervo.

23. PAULUS JOVIUS, Italorum poſteriorum verus ac diſertus Livius: nec apud me calumniæ magni ſunt momenti, quando ſeries Scriptionis eſt proba: nec nocere debet, quod ſine legitimis teſtibus venalem calamum habuiſſe eum inſimulent.

24. FRANCISCUS GUICCIARDINUS, ut genere nobiliſſimo apud ſuos cuilibet par, ita judicio antiquis proximus.

25. JOANNES MICHAEL BRUTUS octo libros de Rebus Florentinorum abſolvit.

26. UGOLINUS VERINUS libris tribus illuſtravit Florentiam verſu eleganti; a quo tamen fruſtra res magnas expectes.

27. VINCENTIUS BORGHINIUS.

28. JACOBUS NARDIUS ab anno 1494. ad annum 1531. ſeriem rerum Florentinarum produxit, meo judicio nulli poſtponendus.

29. PAULUS MINIUS Medicus, parecbaſiu doctrina, & judicio plena, *Nobilitatem Florentiæ & Florentinorum* extulit.

30. DONATUS JANNOTIUS: De Republica Florentina, circa annum 1572. ſcribit.

31. FRANCISCUS PANDULPHINUS.

32. GABRIEL LANDINUS, Chriſtophori patruelis, bellum Piſanum heroico verſu inchoavit, ſed non abſolvit, morte præventus. Anno 1430.

33. JOANNES BOCCACIUS de bellis Florentinorum cum Duce Mediolanenſium, & Rege Aragonum ſcripſit, anno 1371.

34. MAR-

(1) D. Antoninus non e *Frillia*, ſed e *Pierotia* familia fuiſſe dicitur a pleriſque Scriptoribus, iiſque graviſſimis.

34. Marchion Coppi Stephanii Historiam Florentinam suorum temporum elaboravit, hoc est usque ad annum 1380.

35. Marianus, Franciscanus, multa dignitatem Florentiæ spectantia Chronicis Ordinis sui, ad patriam illustrandam, inseruit. Anno 1430.

36. Philippus Nerlius, universas historias Florentinas in *Compendium* redegit, quod asservatur apud nobilissimos ipsius hæredes in Nerlia familia MS.

37. Dominicus Joannis, Ordin. Dominicani, gravi carmine historiam Florentinam ad magistratum misit, quæ in Bibliotheca Gaddiana MS. asservatur.

38. Baccius Baldinius, Medicus Sereniss. Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis, acta conscripsit, quæ prodierunt anno 1578.

39. Nicolaus Valorius Vitam Laurentii Medicæi anno 1566. edidit. Errat Michaël Poccіantus pag. 149. qui non Nicolaum, sed Philippum Valorium ejus vitæ auctorem facit.

Ad hæc Geographi moderni præclaram Florentiæ atque frequentem fecere mentionem, & in his *Leander Alberti*, *Genebrardus*, *Blondus*, *Raphaël Volaterranus*, & alii plerique. Ex quibus omnibus sparsa quædam acta clarissimi hujus populi seligam, non quia celebriora illa, sed quia magis obvia, & peregrino mihi notiora: multa in hanc rem forte non vulgaria prodidit Paulus Minius.

Nobilitatem apud historicos vel maximam Florentia est consecuta morte *Radagaisi* Regis Gothorum, ut plene discussi libr. 4 supra hoc opere cap. 18. ac Regem quidem illum a Florentinis superatum, occisumque anno salutis 407. ut in confesso est; ita cui gloria tanti facti debeatur, valde est incertum.

Anno 454. Totilam cum barbaris suis, ac innumerabilibus copiis repressit, ac durissima obsidione tolerata, abire re infecta coëgit, Procopio teste.

Anno 1010. Fæsulas, antiquæ nobilitatis, & divitiarum gloria supra alias Etruriæ urbes ea tempestate florentes, æmulas tamen, & ob viciniam suspectas, Florentini diruerunt, præcipuasque illustres familias in civitatem suam transduxerunt: exemplum Romanorum sequuti, Alba Longa diruta, jus illius civibus Romanæ civitatis elargientium, ut unum corpus essent.

Amoto æmulæ metu anno 1170. cupidos victoriarum oculos in longinqua cœpere emittere: & quia divitiis, nobilitate, terræ feracitate omnes alias vicinas urbes longe superabat Arretium, hanc unam totis viribus vel subdere, vel excindere sunt aggressi: & pugna commissa graviter res Arretinorum sunt attritæ: ac postea anno 1299. in Campaldina planitie tam atroci clade percussi, ut numquam postea pristinam recuperare fortunam potuerint, donec anno salutis 1336. jugum acceperint.

Eadem

Eadem civitas Senenses, tum longe lateque imperii fines dilatare parantes, aliquot prœliis coërcuit. Primo sub Castro *Asciano*, anno scilicet 1174.

Iterum congressum sub *Monte Alto*, qua acie duo nobilissima tum oppida acquisivit, *Montem Politianum*, jam urbem factam, ac *Montem Elci*, etiam nunc civitatem: quæ victoria parta anno 1207.

Tertio ad *Collem Valdensem*, anno 1279. quæ victoria inter præclarissimas jure est semper habita.

Denique patrum nostrorum memoria, auspiciis Cosmi I. tum Florentiæ Ducis, ductu *Joann. Jacobi Medicei*, Marignani Marchionis, ut fusius libr. 7. dicetur, die 2. Augusti, anno 1554. ad D. Victoriæ, fractis & Senensium & exulum Florentinorum animis opibusque, *Senæ* jugum accepere.

Anno 1254. *Volaterræ*, quibus nihil antiquius, aut civium virtute clarius, Italia, nedum Etruria habebat, superatæ.

Anno 1331. *Pistorium* in fidem acceptum, qua nihil erat splendidius, factionibus inde ortis, quæ totius Italiæ pacem turbarunt, ac Cæsarem, aliosque Principes in partes traxere.

Anno 1410. *Cortona*, nobilissimæ antiquitatis civitas, Florentinæ Reipublicæ adjuncta, sub easdem leges vivere, non multo sanguine domita, elegit.

Ad *Pisas* venio; quarum urbs ortu a Græcis nobilissimo, civium numero ac claritudine, longe urbes omnes Italiæ exæquans, opum vero ac facultatum magnitudine, quamlibet Italicarum, præter Romam, exsuperans: ad hæc longo Insularum, ac maris utriusque principatu valida, si non virtute, saltem fortuna Florentiæ impar fuit. Ac primum quidem arma harum urbium collata ad *Castrum Silvæ*, vulgo *Castel del Bosco*, anno 1222.

Iterum pugnatū acerrime ad *Pontaderam*, decimo Pisis lapide, an. 1252.

Tertio congressum ad *Pontem Auseris*, vulgo *Ponte del Serchio*, anno 1256. quam victoriam loquuntur nummi aurei, percussi cum pinu, ac Divi Joannis imagine.

Quarto ad *Fossam Arnonicam* acerrime certatum, anno 1276.

Quinto sub ipsis Pisarum mœnibus, fusis fugatisque Pisanis, nummum aureum percussit Petrus Farnesius, Prætor Florentini exercitus, monimentum rei gestæ, anno 1356.

Sexto ad *Cassinam* vicum, septimo Pisis lapide infeliciter a Pisanis cum Florentinis certatum; nam præter acie cæsos, quadraginta quatuor plaustra captivorum plena Florentiam sunt deducta, anno 1357.

Denique die 9. Octobris anno 1406. tradente patriam suam *Jacobo Apiano*, populi Pisani Scriba, Pisis potita est Florentia, ducibus egregiam laudem meritis, qui erant Sforsa Cotignuola, Ginus Nerii Capponius, Bartholomæus Corbinellus, Bernardus Cavalcantus (qui tres ultimi ex iis decem erant, quos rei bellicæ præficiebant) Matthæus Castel-

Castellanius, & Jacobus Gianfigliazzius. Et cum sub adventum in Italiam Caroli VIII. Gallorum Regis, Pisæ libertatem, Duce Simone Orlandio, recuperasse viderentur; gravi septemdecim annorum bello rursus domitæ: quod, ut alios omittam, describit Franciscus Guicciardinus, non sine verbositatis nota, & logomachiæ: quod false in ridiculo illo, & nullius bonæ frugis Parnasso notat Trajanus Boccalinius.

Florentiæ rerum gestarum magnitudinem non mediocriter augent hostium olim numerus, claritudo, potentia, vicinitas; nam continua pæne bella cum *Regibus Neapolitanis*, *Venetis*, *Vicecomitibus*, Mediolanensium Principibus, exercuit; ut silentio prætercam *Sacconem Tarlatum*, Arretii tyrannum, *Uguccionem Fagiolam*, *Castrutium Castrocanem*, Pisarum & Lucæ dominum. Imperatores etiam Germanos transeo, qui semper Florentiæ potentiam nimium suspectam habuere: ideoque omni conatu illius consiliis obstabant, usque adeo, ut vivente Federico II. Augusto muris se Florentini continuerint, nec quidquam præclari unquam gesserint: quo demum extincto, novam Reipublicæ formam instituerunt, *Antianis*, quos vocant, creatis, penes quos summa rerum esset, ut initio hujus capitis ex Laonico Chalcocondyla dictum. Id contigit anno 1220.

Hæc feliciter acta; sed & obiter inauspicate gesta, sunt perstringenda. Ac primum inter pessima habenda est tam multiplex seditio, ordinum confusio, nobilium vel cædes vel exilium, ut jure dici possit, non tam grave ab hostibus damnum ei civitati illatum, quam ab internis dissidiis, quibus dum modo plebs, modo patricii prævalerent, effectum, ut nihil domi forisque gloriose sit gestum, & partibus alternatim sævientibus, non modo turbatus publice status, sed & privatim familiis quædam veluti caligo, mutatis nominibus, inducta.

Infeliciter ad *Arbiam* pugnatum anno 1260. qua acie ita consternata urbs, ut de salute domi constituenda unicum fuerit propositum, omni cura vicinos domandi abjecta.

Ad *Montem Catinum* fœda strages accepta ab Uguccione, quem nominavi, anno 1315.

Nec felicius cum *Castrutio Castrocane* congressum ad *Altum Passum*, anno 1325.

Aliquot deinde annis interjectis, eadem novercantis fortunæ malignitas Lucensibus victoriam dedit, memorabili prœlio non tam fractis Florentinorum viribus, quam gloria obscurata.

Tyrannis etiam inter adversa est reputanda, quam exercuit *Gualterius* Athenarum Dux, spatio decem mensium, anno 1342.

Erga Ecclesiam, ac Sanctissimos Pontifices varie se gesserunt Florentini; nam plerosque eorum ab hostili injuria victricibus suis armis protexerunt; a sæviente enim Henrico III. Victorem II. sunt tutati, anno 1055. ut in actis ejus habetur, & testantur Bullæ, registrumque ipsius,

ipsius, & Aribo S. R. E. Cardinalis ac Primiscrinius. Iidem tutos reddiderunt *Victorem* III. ac *Gregorium* VII. ab hostili rabie *Henrici* IV. Imperatoris. Inde semina dissidii lethalis cum *Manfredo*, *Curradino* aliis *Henricis*: inde etiam origo factionum, *Guelforum* pro Papa, & *Gibellinorum* patriam suam fœde lacerantium, totaque civilis factionis labes: hinc etiam internecinum odium.

Recepti etiam hic non minori pietate, quam sumptu speciofo Sanctissimi Domini *Gregorius X.* cum *Balduino* Imperatore Græcanico, *Eugenius IV.* & *Martinus V.* Quæ Concilia inibi celebrata dicetur sequenti capite.

Mira tamen rerum humanarum vicissitudine in Papas arma iidem tulerunt, non tam Sanctæ Apostolicæ Sedis offensione, quam Legatorum moti injuriis, qui, in Galliis Avenione Pontificibus agentibus, res Italicas ad libitum, & plerumque perperam administrabant; nam anno 1331. *Longobardiæ*, sive *Galliæ Togatæ* Legatus, fœdere cum *Joanne* Rege Boëmiæ icto, non modo Comitem Romaniæ eum inaugurari, sed & totius Etruriæ dominium in illum conferre cogitabat. Quare ad arma Florentini cucurrerunt, ad Legati insolentiam coërcendam: & statim solutus est, qui Ferrariam obsidebat, exercitus, & cum Bononia versuram fecit quidquid in eo tractu possidebat Rex Boëmiæ, non tantum sperarum ex Etruriæ titulo, licet intempestive, honoris gradum amisit.

Arma iterum in Ecclesiam sumpta, quod orta incredibili annonæ caritate per Tusciam, Legatus alter per Galliam Togatam Pontificius, totam Etruriam, & maxime Florentiam expugnare niteretur: brevi itaque effectum est anno 1355. ut civitates Ecclesiasticæ rebellarent, *Civitas Castellana*, *Perusia*, *Spoletum*, *Eugubium*, *Forum Livii*, *Viterbium*, *ac Bononia*: quæ multo postea sanguine recuperatæ, vix in unum corpus coaluerunt.

Tertia expeditio in Ecclesiam decreta anno 1474. quia post conjurationem *Pactiorum*, S. D. N. *Sixtus* IV. cum Ferdinando Rege aperte vim urbi allaturus videbatur. Quæ omnes expeditiones neque maligno, neque impio in Christi Vicarium animo susceptæ; sed tantum ad libertatem, tanto sanguine partam, retinendam.

Longum esset recensere, quam multis illa Principibus, male habitis, & laborantibus, succurrerit; aliquot tamen exempla recensebo. *Carolus* Andegavensis, Dux Calabriæ, cum uxore gravida Florentiam appulit: quem Imperator Legatum suum inibi creaverat, cujus filius natus parentes lustricos habuit nomine Reip. *Simonem della Tosa*, *&* *Silvestrem Manettum Baroncellium*: nominatusque puer, qui octiduo tantum supervixit, *Carolus Martellus*. Id contigit anno 1326. paucisque postea anuis eundem Carolum mirifice pecunia adjuvit; cum antea, anno scilicet 1276. Regi *Siciliæ* ex eadem familia *Carolo*, ad regnum suum recuperandum, equites peditesque misisset, suis stipendiis

diis militaturos, duce Comite *Guidone a Battifolle:* magnumque adjumentum ea subsidia Regi deserto præstitere. *Carolus* etiam *Salerni Princeps*, ad idem regnum Siciliæ recuperandum, pecunia & milite ab eadem est adjutus, anno 1382. Regem quoque *Robertum*, ad res Bononiæ componendas, misso equitatu, superiorem reddidit, anno 1311. Eodem anno, ne regnum Neapolitanum vastaret Henricus VII. equites peditesque ejusdem Roberti Regis fratri suis stipendiis misit. Eidem Regi contra Vicecomites decrevit auxilia anno 1320. uti & Ludovico Regi, Joannæ marito, Roberti nepoti, anno 1354. Et in hujus familiæ Serenissimæ gratiam, plurima præstitere semper Florentini. Nec minus Rempublicam Venetam suis opibus impensius erexere, cum qua contra *Mastinum Scalam* fœdus iniit, anno 1336. unde *Tarvisium* Venetæ ditionis facta est. Cum eadem aliud fœdus pepigit contra *Philippum Mariam* Ducem Mediolanensem, ex quo *Bergomum* & *Brixiam* urbes sui juris Veneti fecerunt: tertioque octodecim annis post, hoc est anno 1438. renovavit contra eundem Ducem pacta cum Venetis, qui honoratam ob id ab eo pacem obtinuere. *Lucæ* adfuit eadem Florentia cum Pisanis bellanti, anno 1289. Et *Bononiæ*, ut libertatem suam recuperare facilius posset, viginti quinque millia aureorum mutuo dedit anno 1369. *Perusinis* laborantibus auxiliata est, contra Castrutium misso milite anno 1324. auspiciis Manni Donati, egregii ac fortunati ducis. Ea denique benignitas ad *Bononienses* protensa, qui cum Mantuanis bellum indixissent anno 1326. a Florentinis sunt adjuti. *Ferrariæ* obsessæ a Legato Pontificio, Franciscus Strozzius cum equitatu missus subvenit, anno 1335. Et pleraque hujus farinæ alia sunt exempla, quæ Florentiæ magnitudinem loquantur: & ut semel absolvero, res Italicas veluti in æquilibrio illa suspendere credita, quod in meditullio posita, eas partes validiores redderet, ad quas inclinaret; idque non tam *dominii amplitudine, quam situs opportunitate*, ait Franciscus Guicciardinius.

Ad Carolum Magnum tandem aliquando venio, qui opera *Guillermi*, Regis Scotorum *Achaii* fratris & restauravit Florentiam, & prolatis mœnibus pomœrium auxit: id tamen a plerisque negatur. Ac primum nonnulli *Attilam* cum *Totila* Rege confundunt, a quo Florentiam misere habitam fuisse asserunt, & non modo privatas civium ædes solo æquasse, sed & religiosa Deoque dicata templa profanasse. Errant, inquam, turpiter, qui Reges eos confundunt; siquidem *Attila* cum Apenninum tetigisset, statim in Pannoniam revocatus, in Tusciam numquam penetravit: *Totila* vero Etruriam vastavit. At dices, Procopium, auctorem gravem, affirmare, viriliter Totilæ Florentiam restitisse: quod ut verum sit, de una tantum obsidione intelligendum censuerim, non de toto tempore, quo immanis ille barbarus Italiam pessumdedit. Sic Romam ter ab illo scimus obsessam, Arretium bis, Portum Romanum etiam bis: & quid vetat, Florentiam semel fortiter

se ac sua ab impii barbari atrocitate defendisse, postea succubuisse? maxime cum uni Procopio multi possint opponi Scriptores. Attamen Vincentius Borghinius librum edidit, cui titulum fecit, *Florentia non eversa*. (1)

Florentia igitur, non ab *Attila*, sed a *Totila* Gothorum Rege diruta: & a *Guillermo*, qui ex pacto cum Scotis icto, fratris sui *Achaii* Regis mandato, *Carolum* Imperatorem cum sex millibus armatorum sequebatur, reparata, ex sententia quoque Hectoris Boëthii libr. 10. Histor. pag. 188. *Appellatus* (Carolus Magnus) *a Leone* (scilicet tertio) *Augustus, ob tam præclara merita: & per Etruriam iter faciens, Florentiam urbem, Gothorum armis magna ex parte deletam, in pristinum decus instauravit: omnem nobilitatem, per oppida vicina dispersam, in civitatem reduxit: novis eam cinxit mœnibus: templis ornavit: ut libere viverent, magistratusque haberent & leges, effecit. Mira hæc in Florentinos beneficia, tametsi Caroli Regis præstitit auctoritas, Guillermi tamen* (fratris Achaii Regis Scotorum) *diligenti operæ assignabantur; nam Carolus haud diu Florentiæ moratus, & in Galliam rediens, Guillermo, exequendæ rei Florentinæ, uti animo conceperat, curam omnem permisit. Nec segnem Guillermus in Florentia restituenda se se habuit, quæcumque mandaverat Carolus, gnaviter executus. Protulit & restitutæ civitatis imperium, proximis quibusque civitatibus ejus potestati subactis. Florentini autem non immemores accepti beneficii, ut Carolo Romano tum Imperatori, ejusque Comiti ac Legato Guillermo gratificarentur, sanxerunt, rubrum Lilium, colore tantum a Francorum Regum liliis diversum, sibi suæque posteritati deinceps pro insigni habendum; ut spectantibus foret documento, eversam barbara feritate aliquando Florentiam, Francorum beneficio in pristinum decus restitutam. Publicos quoque ludos quotannis celebrandos instituere, & in iisdem multis ac propositis cærimoniis Leonem coronandum: & ut leones quidam Florentiæ; erat id genus animantis Guillermo insigne* (imo & Regum omnium Scotiæ, ut eleganti carmine Petrus Rossetus poëta laureatus canit) *publico sumptu perpetuo alerentur. Vetus memorant illis fuisse oraculum, dum leones Florentiæ vixerint, dumque Florentinorum Leo talem gesserit coronam, civitatem alieno imperio haud subactum iri. Sunt qui scribant, Guillermum hæc omnia instituisse, priusquam rediret in Galliam. Ceterum quacumque tempestate, & quocumque auctore dicti ludi habuerint initium, eos singulis annis solitos fieri Florentiæ, ex veteri instituto populo congratulante, iis, qui civitatem norunt, non potest non esse notissimum.* Hæc ille, & pæne paria alii rerum Scoticarum Scriptores. Idem alii confirmant non Scoti, sed Florentini. Jo: Villanius, Dantes, Boccaccius, Guicciardinus & alii testan-

(1) Ita existimarunt antiquiores de rebus Florentinis Scriptores. Verum potius Borghinio standum, quam Dempstero nostro; ille enim in laudata a Dempstero dissertatione, Italico sermone scripta, validissimis rationibus hanc opinionem penitus evertit: ostenditque gravissimorum Scriptorum testimoniis, Florentiam a Totila numquam eversam fuisse.

testantur Florentiam destructam a Totila, & a Carolo Magno restauratam.

Sed redeo ad Florentiæ urbis descriptionem, quæ paulo post *Priorum artium*, & *Vexilliferorum Justitiæ* institutionem, duplici incendio pæne consumpta: fuitque inter illa duo incendia memoratissima parum admodum temporis.

Multa sunt, præclaraque antiquitatis ea in urbe monimenta, in quibus præcipua *Templum Martis*, quod sacro Baptismati sub invocatione D. Joannis hodie dedicatum, cujus forma antiquam Romanarum ædium structuram apprime exprimit.

Fuere hic etiam *Aquæductus* celebres; sed a quo, aut quando extructi diutive, deprehendere non potui. Describit etiam Vincentius Borghinius vestigia nobilis *Amphiteatri*: uti & *Thermas* & *Capitolium* in hac eadem urbe jam stetisse validis conjecturis elicit. Vid. Orig. Florent. pag. 296.

Mediam urbem interluit Arnus, quatuor pulcherrimis ac lapideis pontibus duas partes jungentibus: quorum unus aurificibus habitatur: alter, sacello sacro imposito, molas juxta habet: alii duo ædificiis carent: ubique cloacæ tectæ in amnem cryptis subterraneis sordes exonerant, cum viæ omnes quadrato lapide, & mirifice secto stratæ sint. Muri sunt altissimi, turribus, æqualibus spatiis distantibus, insigniter ornati. Circuitus septem fere millium passuum.

Hominum inibi, censu acto, capita sunt inventa non ita pridem 90000. Parœciæ 44. Monasteria utriusque sexus 66. Xenodochia, seu Nosocomia, aut domus Hospitales 37. Artificum & Civium ordines, sive Collegia 21. præcipua tamen septem, & in his eminent argentarii, mercatores, qui serico & lana negotiantur, & bractearii.

Arces ad cives in officio retinendos cum cohortibus stationariis tres. Prima in plano, ab Alexandro Medice, primo Florentiæ Duce: structa cujus vastissimi propugnaculi pars optima incipiebatur, cum ex Hispania Carolus V. rediret, qui in gratiam generi sui Alexandri nominati, primum ejusdem *victrice manu* (ut loquitur portæ inibi Inscriptio apposita) posuit. Altera trans Arnum, a D. *Miniatis* æde vicina nomen habet, & ex colle urbi imperat. Tertia palatio Magni Ducis imminet, horto tantum interjecto dissita: singulæ vero & situ, naturaque loci, ac arte valde munitæ.

Circa urbem undique amœni colles, ac frugiferi, Apennino veluti ex industria se se aperiente, ac leviter juga, declinante ad Septentrionem ac Meridiem, ut neque violentis turbinibus urbs sit obnoxia, neque facile ab hostibus adiri possit: ab Oriente vero valle Arni superiore amœnissima: ab Occidente eadem inferiore recreatur, circumjectis patriciorum villis, ad numerum mille sexcentis, quæ amplissimæ alterius civitatis referre possent magnitudinem. Aditus autem omnes undecumque oppidis firmantur munitis, ut hosti remoræ objiciantur, quo minus statim ipsam civitatem adire possit. Sunt autem ea, ad ar-

cendos Arretinos, *Incisa*, *Castel Franco*, & *D. Joannis*, extructa anno 1294. Ab eo tractu, qui Mediolanum respicit, sunt *Scarperia*, *Florentiola*, quæ oppida anno 1306. & anno 1332. veluti speculas ingressuris e Gallia Togata hostibus oppositas, Florentini status sui solliciti erexerunt. Sed nunc celebriora urbis loca percurram.

Templum *D. Virginis Floridæ*, vulgo *S. Maria del Fiore*, Archiepiscopi sedes, extra marmore candido nigroque incrustatum, ædificari cœptum anno 1290. Tholum, vulgo *Cupola*, admiranda machina, a *Philippo Brunelleschio*, artifice peritissimo Florentino, perfectum. Juxta hoc, *Campanile*, magnificentissime marmore exornatum, cujus fundamenta posita anno 1334. infra terram, altitudinem, quæ supra cernitur, exæquant: quod carere theca aut velamento, dixit Carolus V. ne semper, & a quovis videatur. Juxta, Templum D. Joannis, de quo dixi, cujus columnæ ante valvas ex manubiis erectæ hosticis a Pisanis donatæ fuerunt: valvæ autem a Laurentio Clone Florentino in ære cælatæ. *S. Maria Novella* ædes, a tempore forte constructionis vocata, Ordini Prædicatorum dedicata: ubi *Gaddiorum*, & *Antonii Strotii* sumptuosissima sepultura ex Lydio lapide. Templum *D. Virginis Annuntiatæ*, miraculis exterorumque pio concursu celebratissimum, votivis tabulis, anathematis, & donariis cultissimum: ubi Deiparæ imago ab Angelo picta, Ordini Servorum addictum. *D. Marci* ædes, Ordinis item Prædicatorum, ubi *Pici Mirandulæ* tumulus, *Salviatorum* splendidissima sepultura, ac bibliotheca insignis. Ædes *D. Laurentii*, *Mediceorum* sepultura: ubi celebratissima illa, ac patrum nostrorum decantatissima *Bibliotheca*, libris MSS. refertissima, auctore, ut quidam male contendunt, Clemente VII. Pontifice; revera restauratore eo & ampliatore, cum longo *Mediceorum* voto, ingentique sumptu fundata olim fuerit, conquisitis undique notæ melioris libris. *D. Michaëlis*, vulgo *Orsanmichele*, cum ara omnium elaboratissima, Virgini Deiparæ dicata. Ad hæc D. *Claræ* Monasterium, ab *Octaviano Ubaldino* Cardinale structum magnifice, & dotatum liberaliter atque opulenter. *Claritus* quidam D. Zenobii discipulus fundavit Monasterium, quod a suo nomine hodie *Chiarito* vocatur. Monasterium *D. Juliani* extruxit *Cinus Beneventinus*; Celebre Monasterium, ac numquam satis laudatum *Muratarum*, vernacule *delle Murate*, auctorem habuit *Joannem Beucium*. Monasterium *S. Caii*, vulgo *S. Gaggio*, ab illustrissima nobilissimaque Corsiniorum familia fundatum. Splendidissimum *Carthusianorum*, nec minus opulentum Monasterium, a familiæ Acciajuolæ liberali sumptu & ortum accepit, & incrementum. Cœnobium *D. Francisci ad Montem*, opus est *Quaratesiorum*. Nec minus speciosum habetur Ordini fratrum *D. Hieronymi* dedicatum Monasterium ad radices Montis *Fæsulani*, quod fundavit ann. 1406. *Redus*, unus ex Comitibus de *Monte Carellio*. Nosocomium *D. Matthæi*, in usum ægrotantium civium a *Lelmo Balduccio* nobili apparatu erectum. Et aliud Nosocomium, sive domus Hospitalis *D. Mariæ Novæ*, a no-

a nobilissimo *Folco Portinario* inceptum, cujus nunc annui census 17000. aureos superare creduntur; mundissime hic, nitidissime, ac delicate valetudinarii habentur. Quid de *Augustinianorum*, *Franciscanorum*, *Carmelitarum*, aliorumque religiosorum templis, monasteriis, aut commodis omnigenis, ad pios usus accommodatis, loquar? Quid *Laurentii*, & *Cosmi*, primario apud suos, non tamen Principe adhuc, loco: quid *Serenissimorum* ex eadem familia *Magnorum Ducum* studia, liberalem pietatem, & curam dicam? qui nati videntur ut Principatum Religione tueantur, ac divino cultu firment. Sed ad profana ædificia propero.

. *Palatium vetus*, cum altissima turri, ubi, stante Republica, Vexillifer Justitiæ cum Prioribus commorabatur: ingens ejus circuitus, ac magnifica extrinsecus species, intrinsecus majestas, statuarum, & imaginum pulcherrimarum numero ac pretio aucta. In hoc Palatio gaza Magnorum Ducum asservatur: ibique fama celebres asservantur Juris Civilis *Pandectæ*, quæ *Pisanæ* primum, deinde *Florentinæ* audiunt; de quibus, ut alios omittam, erudite Antonius Augustinus (1): duobus tomis, holoserico rubro tegmine contectæ, bullis, & umbilicis argenteis clauduntur. Constantinopoli scriptas liquet; nam Græcanico more B. in V. sæpe mutatur, & ut apud antiquos Græcos, nulla sententiarum interpunctio: Græca sine accentu; sed quod studiosos illius scientiæ maxime juvat, tituli & epigraphę legum, item nomina propria incorrupta leguntur. Ibidem *Tabulæ Geographiæ* certissimæ, ac laboriosissimæ: *Imagines* etiam omnium pæne clarorum virorum: ingens *Statuarum* antiquarum numerus. Tantum, & tam Regium opus, quodque Romanam opulentiam facile referat, ædificari cœptum anno 1298. Ibidem *Emporium* est, vulgo la *Dogana*, ubi tributum mercibus impositum redditur. *Fons* juxta copiosa aqua, cum *Gigante* curru triumphali vecto: præ eo *Equestris ænea Statua* Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis magnitudine rara, ac pretio. Hinc ad Arnum eunti, utrinque spatiosa *Ambulacra*, ingenti sumptu ab eodem Cosmo ædificata: in ima parte hinc *Monetæ cudendæ Officina*: inde *Procuratorum Statio*, ac *Artificum Magistratus*. Superior contignatio *Thesauro*, rerum, numero & pretiis infinitarum, reservatur. *Armarium* hic Principis, tribus cameris distinctum, admirandi artificii ex diversis gentibus conquisita arma præferentibus, ut ab ingeniosissimis sine stupore spectari non possint. Totum hoc ædificium, vulgo *la Galleria* vocatur. Ab altera parte *Mensa* maximi pretii. Hic arcanum quoddam conclave, vulgo *lo Studio*, ex marmore, auro, lapidibusque pretiosis tanti Principis divitias ostentat. Hinc usque *Pitthiorum* Palatium mille pæne passibus porticu clausa transitur. Hoc *Lucas Pitthius* extruxit ambitiosa æmulatione,

(1) Multa de hoc antiquissimo Pandectarum Archetypo dici possent; sed qui omnia prorsus in unum collecta, magno eruditionis apparatu, videre cupit, adeat eruditissimum Jurisconsultum Henricum Breckmanum, in libro, qui inscribitur: Henrici Brencmanni J. C. & Academici Florentini Historia Pandectarum, seu Fatum Exemplaris Florentini. Trajecti ad Rhenum apud Guilielmum Vande Water 1722.

ne, ut *Medicaeorum* ædes ac *Strotiorum*, magnificentia superaret: quod ita executus est, ut impluvium illius illas ædes caperet, & fenestræ ejus illarum portas magnitudine æquarent. Hic habitat Magnus Dux. *Equile* Principis magnificentissimum, loco ad mœnia peropportuno: ubi equi generosissimi, si ullibi in Europa aluntur, nec longe inde oves Indicæ, apri, lupi, tigrides, ursi, aquilæ, pardi, ac leones, jam olim educari soliti, ut memorat Itinerarium Italiæ incerto auctore pag. 91. In vicinia *Hortus*, ut vocant, *Simplicium*, cultus, & spatiosus. Omitto signa marmorea, æneaque innumera, & in his *Ferdinandi Magni Ducis equestrem statuam*, *raptum Sabinarum*, *Centaurum ab Hercule clavam intentante oppressum*. Ad hæc *Columnæ* elegantes, quarum ea est præcipua, quæ, devictis hostibus, a Cosmo I. erecta, *Justitiæ* appellatione gaudet. Palatium Excellentissimi *Antonii Medicæi*, cum hortis, cui nomen *il Casino*.

Pæne prætereram duo magni momenti ædificia: *Palatium Justitiæ*, anno 1251. erectum, in quo quæstores *Parrici* de criminibus inquirunt: & publicum obæratorum carcerem, qui *Stinche* dictus a *Stinche*, *castri Cavalcantium*, incolis, qui in illum detrusi omnium primi perhibentur, nomen sortitus, ædificari cœptus anno 1296. Unico verbo dixerim; quot ibi privatorum domus, aliis in urbibus palatia haberi possent. (1)

Florentia oriundi Sancti, ac Beati: Pontifices summi: Ecclesiæ dignitas, & Concilia: Episcoporum, & Archiepiscoporum successio: Cardinales: Viri bello aut literis illustres:

CAP. XVIII.

Magnitudinem & elegantiam Florentiæ jam vidimus: ad Sanctitatem porro accedamus: quorum nomenclaturam Sanctorum, non pro ratione temporis, quo vixerunt, conscribam, sed secundum ordinem Martyrologii Romani.

1. D. Petrus Igneus, Ordinis Vallis Umbrosæ, S. R. E. Cardinalis, de quo infra in Cardinalium Catalogo.

2. D. Andreas, D. Zenobii successor in Episcopatu, & Confessor. Surius Tom. 3. die 25. Maii. Colitur ab Ecclesia die 26. Februarii. Acta ejus Florentiæ MSS.

3. D. Antoninus Archiepiscopus, Ordinis Prædicatorum: cujus Vitam jussu Clementis VII. Pontificis edidit Vincentius Mainardus Ordi-

(1) Qui plura de præclaris, atque magnificis ædificiis, quæ Florentiam exornant, cognoscere cupit, videat librum Francisci Bocchii, cui titulus est: *Le Bellezze di Firenze*, ab Jo: Cinellio ampliatum: aut Raphaëlis *del Bruno* libellum similis argumenti.

Ordinis Dominicani, & multa de eo Franc. Castell. lib. 3. de Vir. Illustr. Ordin. Prædic. cum Ecclesiam suam & morum sanctimonia, & scriptorum erudisset claritate, obiit anno 1459 relatus in Divorum numerum ab Hadriano VI. anno 1523. Colitur die 2. Maii.

4. D. Zenobius Episcopus, cujus in vita D. Ambrosii meminit D. Paulinus: acta conscripsit Joannes Arretinus, & obiter D. Antoninus part. 2. tit. 10. cap. 12. Petrus in Catalogo lib. 5. cap. 41. Colitur die 25. Maii.

5. D. Podius Episcopus. Infra pluribus. Ejus solemnitas die 28. Maii.

6. D. Crescentius, discipulus D. Zenobii, ut meminit Surius Tom. 3. die 25. Maii. Colitur tamen hic 19. Aprilis.

7. D. Miniates, ex milite *Martyr* sub Decio. Beda, Ado, Usuardus, Notkerus, & Martyrologium Romanum 25. Octobr. Describunt acta Surius Tom. 5. D. Antonin. part. 1. tit. 7. cap. 8. Petrus in Catalogo lib. 9. cap. 108. Reliquiæ ejus in Gallias translatæ sub Imperium Othonis I. anno 969. ut Sigibertus Gemblacensis in Chronicis testatur. Martyrium passus est anno 1. Decii, hoc est salutis 252. Fuisse Regis *Erminiæ* seu *Armeniæ* filium primogenitum, scribit Joann. Villan. lib. 1. Hist. cap. 57. Nugatur, ut solet, Silvanus Ractius, nec aliud, aut meliori quippiam fruge a Vincentio Borghinio expectandum. (1)

8. D. Eugenius, a D. Zenobio *Diaconus* factus. 17. Novembr. Acta ejus Florentiæ MSS.

9. D. Joannes Gualbertus, Ordinis *Vallis Umbrosæ* Fundator, anno 1040. qui, magno Ecclesiæ ac veræ pietatis fructu, longe lateque propagatus est. Colitur die 12. Julii. Acta ejus scripta retulit Surius Tom. 4. Extant elogia illius in literis Cœlestini III. Pontificis, & apud D. Antoninum part. 2. tit. 15. cap. 17. Controversias ejus cum Episcopo Florentino collegit eruditissimus Cæsar Baronius ex Petri Damiani Epistolis.

10. D. Bernardus, nobilissimo Ubertorum genere ortus, mira Sanctitate in Monasterio S. Salvii prope Florentiam egit, ejusdem deinde Abbas: ac mox totius Ordinis *Vallis Umbrosæ* Magister Generalis, anno 1107. Ab Urbano II. Cardinalis creatus: & a Paschali II. ad hæresim Simoniacam tollendam legatus missus in Longobardiam; cum venisset *Parmam*, forte mortuo Episcopo, cleri universi, ac populi suffragio Pastor destinatus, a Paschali II. Concilium Vastallæ celebrante, consecratus est. Obiit anno 1133. & in Sanctorum album relatus. Joann. Molanus ad Usuardi Martyrolog. die 4. Decembr. Actaque ejus Parmæ MSS. & Historiæ Ordinis Vallis Umbrosæ.

11. D. Juliana Vidua, quæ impensius a D. Ambrosio in exhortatione ad Virgines laudatur. Illa Basilicam D. eidem *Ambrosio* erexit, & *S. Agricolæ* martyris reliquiis ditavit. Alia ejusdem nominis, eodem-

(1) Nescio qua ratione permotus Dempsterus Vincentium. Borghinium, gravissimum valdeque eruditum scriptorem, ita proscindat, & ab ejus sententia semper recedat.

demque tempore *Romæ* clariſſima fœmina, filia *S. Probæ*, mater *S. Demetriadis*, ex Aniciorum gente. Innocent. Pont. ad eam ſcribit Epiſtol. 13. D. Auguſtin. Epiſtol. 179. D. Joann. Chryſoſtom. Epiſtol. 169. Tertia, eodem tempore & nomine, *Conſtantinopoli*, cujus Epiſtola MS. ad Hormisdam Papam extat in Bibliothec. Vatic. Denique quarta etiam vidua, iisdem nomine ac tempore, *Bononiæ*, Acta inibi MSS. Martyrolog. 7. Februarii. Vide de Epiſc. Fæſul. infra. Hæc de Sanctis: ſequuntur *Beati*, licet ab Eccleſia in album non relati, vitæ tamen anteactæ ſanctimonia ac miraculis relatione digniſſimi: quos ſubtexam, nullo ætatis ſervato ordine, ſed prout ſe offerent, aut in mentem ſcribentis venient.

12. B. Sebastianus, Franciſcanam familiam eſt ingreſſus ſub annum 1418. Ordinem illum Joanne Stracconio adminiſtrante.

13. B. Cherubinus Capponius, eodem ferme tempore Ordini eidem nomen dedit.

14. B. Dominicus Campius, eodem tempore D. Franciſci habitum induit.

15. B. Thomas, ſub eodem tempore in eandem familiam adlectus.

16. B. Dominicus Castilionius, ejusdem Ordinis eadem ætate profeſſor.

17. B. Gerardus, D. Bernardini Senenſis diſcipulus, & poſtea Franciſcanus.

18. B. Baptista, eodem ævo eundem vitæ monaſticæ ordinem amplexus.

19. B. Bonusfilius Monaldus, vulgo Buonfigliuolo, unus ex iis ſeptem fuit Florentinis civibus, qui *Ordinem Servorum* in Etruria fundarunt, recenti exemplo DD. Dominici & Franciſci permoti, cum omnia bellico in Italia tumultu perſtreperent, Friderico II. bellum acerrime gerente, circa annum 1233.

10. B. Bartholomæus Amidæus, honeſto loco natus, ejusdem mentis & operis, vulgo dictus *frater Amidæus*.

21. B. Joannes, ſuperiorum duorum ſocius, cognominatus *Buonagiunta*.

22. B. Gherardinus Sostegnius, ejusdem voti cum illis compos.

23. B. Ricoverus Lippius, vel, ut alii eum appellant, *Uguccionins*, ejusdem cum nominatis conſilii particeps.

24. B. Alexius Falconerius, ſeptimus religioſiſſimi *Ordinis Servorum* inſtitutor, qui viris ſanctis & doctis exinde magno pietatis Chriſtianæ adjumento claruit, hodieque nulli ſecundus floret.

25. B. Philippus, ex nobiliſſima familia Benitia, nonnullis Sanctus putatur, magnum *Servitanæ* familiæ lumen, patre *Jacobo*, matre *Altaverde* Florentiæ natus anno 1233. eodem ſcilicet anno, quo ordo ille eſt inſtitutus. Eum Leo X. Pontifex coli more aliorum Sanctorum permittit, *donec ad canonizationem ſit deventum*, ut in Brevi ipſius legitur, dato Florentiæ anno 1516.

25. B. Ga-

26. B. Gaspar, humilis & incertæ familiæ, Ordin. D. Francisci.

27. B. Joannes Dominici, honestis natus parentibus, ægre in D. Dominici familiam admitti impetravit, quod & lingua blæsa nonnihil balbutiret, & omnino bonarum literarum expers esset; tamen admissus est anno 1358. de quo plura infra, ubi de Cardinalibus; fuit enim ille a Gregorio XII. in Cardinalium collegium adscitus.

28. B. Hieronymus, ex nobilissima familia della Stufa, Ordin. D. Francisci: cujus vitam Silvanus Razius ex MS. Codice transcribit.

29. B. Michael, Camaldulensis Eremi incola, ante Ordinem *Camaldulensem* in Arretino agro institutum.

30. B. Romulus, ex ordine fratrum Jesuatorum. Silvan. Razius.

31. B. Petrus Befratellius, ejusdem Ordinis, B. Romuli collega.

Sequuntur *Beatæ*, quæ licet sexu debiliores, tamen animo non inferiores. Agmen ducat

32. B. Berta, filia Comitis *Verniæ*, ex nobilissima familia Bardorum, priusquam Vernia in manus Florentinorum veniret, ut Joannes Villanius libr. 6. ostendit & fatetur *Petrus a Buggiano* in Historia sua Monastica. Hæc religioso habitu Florentiæ in Cœnobio S. Felicitatis assumpto, post Abbatissæ munus in Monasterio *D. Mariæ di Cavriglia* pie administratum, non sine sanctitatis opinione obiit anno 1163. (1)

33. B. Clara, ex nobilissima familia Ubaldinorum, Ordin. Franciscani. Tossignanus in Historia Seraphica, & alii.

34. B. Philippa Medicea, in monasterio egit, religiosæ vitæ addicta, annis quinquaginta quatuor, lectulo octodecim annis affixa: demum, post Præfecturam Monasterii pie administratam, obiit anno 1488. Eadem Historia Seraphica, & Silvanus Razius.

35. B. Joanna, septem milliaribus Florentia in oppido *Signa* nata, putatur obiisse Florentiæ anno 1348.

36. B. Humiliana, ex nobilissima familia Cerchiorum, Tertium Divi Francisci Ordinem amplexa est: cujus Vitam Raphaël Maffæus Volaterranus scripsit. (2)

37. B. Villana, ex nobilissima familia Botthia, cujus Acta MSS. petenda ex libro de Vita SS. Ordinis D. Dominici.

Ad Pontifices venio, qui ante Mediceos, nulli Florentini, præter Nicolaum II. qui Gerardus antea dictus; sed ne ille Florentinus. Vide infra in Episcoporum serie.

1. Leo X. Dicetur libr. 7. infra.
2. Clemens VII. Ibidem tractabo.
3. Pius IV. erit de eo inibi agendum.
4. Leo XI. de eo ibidem loci.

(1) B. Berta ex familia fuit Comitum Albertorum, eo tempore Vernii Dominorum, ut constat ex Jo: Villanio l. 6. cap. 70. cujus acta scripsit Ant. *del Caste*, edita Florentiæ anno 1635.

(2) Scripsit hujus B. Humilianæ Acta etiam Franciscus Cionaccius, Sacerdos Florentinus, quæ in lucem edidit ann. 1683. Etrusca lingua.

5. Clemens VIII antea *Hyppolytus Aldobrandinus*, licet *fani* natus, quia tamen pater *Silvester*, & mater *Lesa Deta* Florentini erant, & ipse inter Florentinos numerandus. A Pio V. Rotæ auditor, a Sixto V. Datarius, & mox Cardinalis creatus anno 1585. X. Kalend. Januar. Summus Pœnitentiarius, ac mox in Poloniam Legatus a Latere: qua legatione perfunctus, Summus Pontifex est renuntiatus die 30. Januar. anno 1592. Hujus sanctitatem, ac incredibile Rei Christianæ promovendæ studium, vel Ecclesiæ hostes sunt confessi: & Scoti, liberalissime ab illo habiti, prædicare numquam cessabunt; nam cum aliarum gentium adolescentes separata sibi destinata haberent collegia, Scotos, cum nobilissimis Italorum Principum liberis, ac nepotibus propriis, educari voluit: quo in numero fuerunt *Patricius Stuartus*, Comitis Atholiæ frater, *Franciscus Douglassius*, Comitis Angusiæ germanus, *Thomas Douglassius*, *Jacobus Ferrerius*, & *Thomas Dempsterus*. Sed ad Ecclesiæ Florentinæ dignitatem venio.

Ecclesiam Florentinam Evangelii luce claram reddidit D. Petri Principis Apostolorum discipulus *Frouto*: quam religionis puritatem ita in hunc diem illibatam præ se tulit, ut nulla Italiæ civitas plura pietatis exhibuerit argumenta, Pontifices, ut dixi, fovendo, strenue pieque scribendo, ædes sacras dicando, dotandoque; quare & Concilia hic non raro celebrata.

Primum Concilium fuit illud, quod primo anno Victoris II. indictum, scilicet anno 1055. contra Simoniacos Prælatos, quo sane peregregie Res Ecclesiastica fuit constituta, ut libris immortalibus Historiæ Ecclesiasticæ Cæsaris Baronii liquet, Tomo 11. Annal. quo tempore *ad Clerum Florentinum* literas dedit Petrus Damiani Cardinalis libr. 5. Epist. 8. Certe enim clerus ille populusque Episcopum diu ante Simoniæ reum postulaverat, datis ad Alexandrum II. Pontificem literis, ut recitat loco laudato Illustrissimus Baronius. Existimaverim, bis de Simoniæ crimine cum Episcopo suo Florentinos egisse; nam qui apud Papam Alexandrum II. accusatus, officio suo Episcopali dejectus fuit, ut ex B. Attone Episcopo Pistoriensi in Vita S. Joannis Gualberti liquet, & ex Petro Damiani libr. 8. Epist. 11. & repetit Augustinus Mannus Select. Histor. cap. 301., non unus, neque una vice accusatus, sed plures pluries; nam Episcopus, remotus ordine, accusatus fuit apud Alexandrum II. cujus Pontificatus incœpit anno 1061. non autem est credibile, post Concilium celebratum, Simoniacum Præsulem tamdiu Ecclesiam regere potuisse. Dicam in Episcoporum serie.

Aliud Concilium generale Ferrariæ fuit indictum anno 1438. & Florentiæ finitum anno 1439. sub Eugenio IV. qui semper post Concilium Florentiæ substitit. Hæc Oecumenica *Synodus* a quibusdam *Florentina* appellatur, qua contra Græcos actum, maxime circa Spiritus Sancti processionem, & Purgatorium: cujus Acta, alia ab editis,

editis, sunt in Regis Christianissimi Bibliotheca. (s)

Præsules sequuntur, quorum valde incertum principium, & successio dubia, ac maxime interrupta. Conabor tamen in re tam crepera aliquam lucis scintillam elicere.

1. Prima Evangelii semina jacta hic a SS. Paulino, & ejus collega Frontino, sive, ut alii volunt, Frontone, D. Petri Principis Apostolorum discipulis: quorum ille Lucensem, hic Florentinam Ecclesiam instituerunt. Cujus rei inter probatos scriptores nulla mentio, sed tantum a Florentinis, quibus dux est Joannes Villanius libr. 1. Hist. ad finem. Igitur hæc est series Episcoporum, & Archiepiscoporum Florentinorum, ex libro Actorum familiæ Juniæ, qui *Priorista* dicitur, ut mihi copiam fecit Illustrissimus ac Reverendissimus Hieronymus Sommaja, Patricius Florentinus, Academiæ Pisanæ Curator humanissimus.

2. D. Theodorus, primus Episcopus, ut quidam volunt, Florentiæ. D. Simplician. in Vita D. Zenobii.

3. D. Zenobius, ex nobilissima familia de Hieronymis, patre *Luciano*, matre *Sophia*, Episcopus creatus anno 376. Theodoro successit, ut ex vita hujus, per *D. Simplicianum* Episcopum Mediolanensem, & D. Ambrosii successorem, conscripta plane constat. Vitam hanc, a D. Simpliciano editam, in suas ineptissimas nugas, dissimulato Sanctissimi auctoris nomine, transtulerunt Joannes Tortellus Archipresbyter Arretinus, & Clemens Mazza Sacerdos Florentinus. Esse autem ex Hieronyma familia, Simplicianus, veteri illa, & simplicitatis plena consuetudine, omisit; sed id per posteriores scriptores liquet. Diserte Matthæus Villanius libr. 3. Hist. Florent. cap. 85. Ugolin. Verinus Illustr. Florent. lib. 3.

Hieronymi quam prisca domus fuit, ardua turris
Condita sit testis totos jam mille per annos.
Quam sacer Antistes Tuscæ Zenobius urbis
Tam clara de stirpe satus, coluisse putatur,
Dixere hunc merito Syllanæ gentis alumnum.

Arctissimam amicitiam cum D. Ambrosio Mediolanensium Antistite D. Zenobius hic exercuit, ut scripsit D. Paulinus in Vita D. Ambrosii. Hunc Damasus Papa ad hæresim, Constantinopoli ortam nuper, extinguendam delegavit: ubi pleraque edidit, quæ tempore Cosmi I. Magni Ducis Græcus quidam vendere volebat; sed Principe, non tanti æstimante opera ea, incretum quo pacto, perierunt. Post reditum ex oriente, in Episcopum ab eodem summo Pontifice est consecratus.

3. D. Andreas, Zenobio successit, ut ex Simpliciano in ejus vita constat, inauguratus anno 414. Hoc Antistite Cœlestinus I. Papa Decretum

(s) Sacer Conventus Episcoporum 340. Florentiæ de gravissimis rebus consulitur a Paschale II. anno Dom. 1106. cujus tamen nullam facit hic noster Auctor mentionem.

cretum *Ecclesiæ Florentinæ* misit, ut est apud auctorem Paleæ in Decreto Gratiani, Cauf. 35. quæst. 6. cap. 2. (1)

4. D. Maurítius, creatus Episcopus anno 436. & martyrio coronatus sub impio Totila urbem obsidente, quam evertit anno 445. & Carolus Magnus reparavit anno 801. aut 802. ait *Prioristа*.

Post hos quatuor Sanctos successio defecit, *nec ulla*, inquiunt, *memoria est usque ad annum* 802. quasi vero, quia evertit urbem Totila, jus civitatis ideo amisisset. Ego sane eo tempore, urbe licet diruta, Episcopos fuisse non dubito: quod, & Episcoporum nominibus adductis, & Pontificum decretis palam faciam: & quidem nobile illud Anastasii Bibliothecarii in Pelagio: *Et dum non esset Episcopus, qui eum ordinaret, inventi sunt duo Episcopi, Joannes de Perusia, & Bonus de Florentino, & Andreas Presbyter de Ostia, & ordinaverunt eum Pontificem*. Itaque anno eo, quo Vigilius Papa obiit, & Pelagius I. successit, qui fuit Justiniani XXIX. oportet Florentiam habuisse Episcopum. Qui

5. Bonus, anno 555.

Est ad eum ejusdem Pelagii decretum in Gratiano distinct. 34. cap. 7. Repetamus intermissam seriem.

6. Zenobius II. anno 802.
7. Trebaldus Archipresbyter Florentinus, anno 814.
8. Jacobus, Archidiaconus Florentinus, anno 836.
9. Visianus. Canonicus Florentinus, anno 840.
10. Rainerius, Præpositus Florentinus, anno 851.
11. Lottus, Archidiaconus Florentinus, anno 860.
12. Aldobrandinus, Archipresbyter Florentinus, anno 871.
13. Thebaldus, Arretinus, Præpositus Florentinus, anno 884.
14. Rolandus, Sacellanus Florentinus, anno 892.
15. Zenobius III. Sacerdos Florentinus anno 910.
16. Raimundus Lucensis, Præpositus Florentinus, anno 922.
17. Joannes, Archidiaconus Florentinus, anno 940.
18. Ridolphus, Canonicus Florentinus, anno 960.
19. Bernardus, Canonicus Florentinus, anno 968.
20. Conradus, Archidiaconus Florentinus, anno 972.
21. Nicolaus, Fæsulanus, Canonicus Florentinus, anno 980.

Omnes isti sedecim ad Præsulatus honorem a clero sunt assumpti, ob egregiam morum sinceritatem, vitæque probitatem.

22. Joannes Veliternus, anno 988.
23. Podius a Comella, Lombardus, anno 993.
24. Aldobrandus, Clericus Florentinus, anno 1005.
25. Gherardus, Burgundus, anno 1010. Hunc postea Pontificem Romanum factum sub nomine Nicolai II. Leo Marsicanus scribit libr. 3. Chronici Casinat. cap. 12. anno 1059. electus fuit, vel anno 1060. ut Sigiberto placet in Chronico. 26. Pe-

(1) Ex antiquis Monumentis constat, D. Andream anno 408. Florentinæ Ecclesiæ Præsulem fuisse, ut ex Ughellio apparet Tom. 3.

26. Petrus, Canonicus Florentinus, anno 1021. Suspicor hunc esse *Petrum*, cognomento *Igneum*(1), qui Simoniæ postulatus apud Alexandrum II. Pontificem, dejectus fuit Episcopatu. B. Atto in Vita S. Joannis Gualberti: postulatus autem a civibus Florentinis, ut ex Petro Damiani liquet libr. 8. Epist. 11. causam dejectionis idem B. Atto præstitit vel maximam. Rem narrat Augustinus Mannus Selectar. Histor. cap. 301. Hic interfuit consecrationi novæ Ecclesiæ Casinensis cum X. Archiepiscopis, XLIII. Episcopis. Leo Marsican. libr. 3. Casin. cap. 28.

27. Ridolfus II. Archidiaconus Florentinus, anno 1024.

28. Rainerius II. Canonicus Florentinus, anno 1061. sepultus ad D. Joannis, ubi tumulus est hodie Joannis XXIII. Pontificis.

29. Joannes, Canonicus Florentinus, anno 1113. quo sedente Congregatio celeberrima Peregrinorum originem cœpit, quæ vulgo dicitur *la Congrega Maggiore*.

30. Gabriellus, Canonicus Florentinus, anno 1138.

31. Nicolaus II. Presbyter Florentinus, anno 1168. Ad istum, aut sane ad præcedentem scribit Alexander III. Pontifex cap. 3. *de Officio judicis ordinarii*, in Decreto Gregoriano: & Urbanus III. cap. 6. de *Divortiis* in eodem opere.

32. Joannes IV. sedere incœpit anno 1190. cujus tempore brachium D. Philippi Florentiam est allatus, scilicet anno 1204. Sæpius ad eum scripsisse Innocentium III. Pontificem ex jure Canonico patet, cap. 31. *de Electione, & electi potestate*. In Decreto Gregoriano. Cap. 7. *de Majoritate, & Obedientia*, in eodem opere; sed & cap. 5. *de Donationibus*, ibidem: & cap. 8. eodem titulo conjunctim Florentinum, & Fæsulanum Episcopos admonet: & cap. 14. *de Purgatione Canonica*, in eodem Jure. Est & ejusdem rescripti epigraphe omnino falsa. Cap. 3. *De in integrum restitutione*: ubi *Heliensi, & Florentino Episcopis* scribit. Corruptissime indubie; nam quid illis Episcopis commune esse potest, illi in ultima Anglia, huic in meditullio Etruriæ? *Heliensi Florentio Episcopo*, cujus Anglici Annales meminerunt: aut forte non inepte in aliis Codicibus, *Heliensi, & Rofensi Episcopis*.

33. Julianus, Presbyter Florentinus, anno 1222.

34. Ardingus, Papiensis, anno 1231. Sub hoc celebratissimum contigit miraculum in æde D. Ambrosii per manus *Ugnccionis* sacerdotis.

35. Joannes Mangiadorus, Samminiatensis, sedere cœpit ann. 1271.

36. Jacobus Castobonus Ord. Præd. anno 1282. quo defuncto vacavit Ecclesia novo Præsule mensibus octo.

37. Andreas de Mozzis, Canonicus Florent. anno 1284.

38. Lot-

(1) D. Petrum Igneum nec Simoniæ accusatum arbitror, cum obviam Simoniacis magno animo iverit, nec Episcopum fuisse Florentinum, sed Albanensem. De eo infra, cum de Cardinalibus loquitur, aliter sentit ipse Dempsterus. Verum in aliquibus Catalogis legitur *Petrus Simoniacus*, qui fuit Ticinensis. Hic autem non anno 1021. sed 1062. Episcopatum assumpsit, ut liquet ex Ughellio Tom. 3. Vide Baronium Tom. 11. ad annum 1063.

38. Lottierus Tosinghus, Archidiaconus Florent. anno 1288.

39. Joannes, aut, ut alii volunt, Franciscus Balneoregiensis ortu, Archipresbyter Florentinus, anno 1294. Nonnulli volunt eum fedisse; usque ad annum 1298. quo anno absoluta fuit fabrica *S Mariæ Floridæ*, incluso D. Salvatoris templo, ubi quatuor primorum Episcoporum, quos sanctos supra descripsi, corpora gloriose reposita, coluntur. *Joanne* vero extincto vacavit pastore Ecclesia menses sex.

40. Lotterius della Tosa, Florentinus, anno 1301.

41. Antonius delli Orsi, Episcopus antea Fæsulanus, Florentiæ consecratus, anno 1309.

42. Franciscus II. de Cingoli, anno 1323. Hic ex sarcophago marmoreo corpus D. Zenobii sustulit, caputque, a reliquo separatum, argento inclusit, ut hodie spectatur.

43. Angelus Acciajuolus Dominicanus, anno 1325.

44. Franciscus de Tuderto, anno 1327.

45. Philippus de Antella, Præpositus Florentinus, anno 1353. Hic Roma detulit Florentiam dignitum D. Sebastiani.

46. Petrus Corsinius, Florentinus, anno 1363.

47. Agnolus Ricasoli, Florentinus, anno 1370. Dicam infra, ubi de Cardinalibus.

48. Angelus Acciajuolus, Florentinus, anno 1373. fuit & Cardinalis; dicetur infra.

49. Bartholomæus de Padua, sive Patavinus, anno 1379. Hic etiam Cardinalis.

50. Onufrius Steccutus, Ordin. D. Augustini, anno 1390.

51. Jacobus II. de Terramo, anno 1403.

52. Franciscus Zabarella Patavinus, anno 1409. Hic etiam fuit Cardinalis, atque Episcoporum ultimus; siquidem Martinus V. Archiepiscopos multos creavit, & in his etiam Florentinum, anno 1421. ut vult Aubertus Miræus libr. 4. Notit. Episcopat. cap. 5. Alii volunt citius, scilicet anno 1411. sed vix est credibile, cum Martinum V. constet, Pontificem renuntiatum anno 1417. Utcumque sit, cum ille Florentiæ esset, Archiepiscopatum illam fecit, suffraganeis assignatis, Pistorio, & Fæsulis. Videndus Aubertus Miræus in Chronico ad annum 1411. Obiit Constantiæ anno 1417. Ciacconius.

53. Americus Corsinius, primus Archiepiscopali Pallio honoratus, anno 1411.

54. Joannes Vitellescus, anno 1434. Hic fuit Cardinalis. Vide libr. 6. cap. 7. hoc opere infra, ubi de eo plura. Sub isto Eugenius IV. anno salutis 1436. biennio scilicet ante indictionem Concilii Florentini, templum *S. Mariæ del Fiore* consecravit.

55. Ludovicus Patavinus, medicus Eugenii IV. Patriarcha & Cardinalis, anno 1438.

56. Bartholomæus Zabarella, Patavinus, anno 1439.

57. D. An-

57. D. Antoninus de Frillis, Ordin. D. Dominici, anno 1447. dixi supra hoc capite.

58. Orlandus de Bonarlis, Florentinus, anno 1459.

59. Joannes Dietisalvi Neroni, anno 1462.

60. Petrus Riarius, Ord. Min. Conv. Savonensis, nepos Sixti IV. Pontificis, anno 1473.

61. Raynaldus Ursinus, Romanus, anno 1475.

62. Cosmus Pactius, Florentinus, anno 1508.

63. Julius Medices, postea Clemens VII. anno 1512.

64. Andreas Bondelmontes, Florentinus, anno 1522. Is renuntiavit anno 1532. cessitque *Nicolao Ridolfio* Cardinali, ac Leonis X. nepoti, de quo infra.

65. Nicolaus Petri Ridolphius, anno 1332. Hic quoque renuntiavit.

66. Antonius Bindi Altovitus, renuntianti Nicolao successit, anno 1548.

67. Alexander Octaviani Medices, Cardinalis, anno 1573. Postea Leo XI. dictus, de quo libr. 7. hoc opere infra.

68. Alexander Martius Medices, anno 1605. hodie summa integritate, morumque gravitate sedet: vir humanitate, an eruditione commendabilior, nescias, unico verbo dixerim; tanta sede dignus.

Alia est etiam eorumdem Antistitum nomenclatura, quam apponam, licet ab ista in multis differentem: neutram ego veram putaverim.

1. Felix, anno 313.
2. D. Zenobius, anno 376.
3. D. Andreas, anno 424.
4. D. Martinus, anno 436.
5. Reparatus Florentinus, anno 676.
6. Speciosus, anno 722.
7. Ardingus Longobardus.
8. Andreas.
9. Grosulphus, anno 898.
10. Raimbaldus, anno 930.
11. Sichelmus, anno 966.
12. D. Podius, anno 993. cujus solemnitas die 28. Maii in Martyrologio Romano. De quo Vincentius Borghinius, Tractatu de Ecclesia Florentina, & Silvanus Razius opere de Vita SS. Tusciæ pag. 219. Hunc anno millesimo tertio *Joanni* successorem faciunt Acta apud Surium Tom. 3. D. Zenobii: & Joannes Tortellius Arretinus. Quare cum in hac nomenclatura nullus sit Joannes, sequitur esse spuriam, vel saltem mancam; sed aliorum id erit curæ: & annus hic 993. omnino est vitioso numero.
13. Alibrandus, anno 1006.

14. Lam-

14. Lambertus, anno 1025.
15. Azzo, anno 1038.
16. Gherardus, anno 1050.
17. Petrus Damiani Onesti, anno 1061.
18. Rainerius, anno 1071.
19. Gottifredus, anno 1113.
20. Azzo II. anno 1143.
21. Ambrosius, anno 1153.
22. Zenobius, anno 1158.
23. Julius, eodem anno.
24. Julius alter, incertum quo tempore.
25. Bernardus, anno 1183.
26. Petrus II. anno 1190.
27. Joannes Veliternus, anno 1201.
28. Julianus incertum quando, aut quamdiu sederit.
29. Ardingus II. anno 1203.
30. Ardingus III. anno 1231.
31. Joannes II. de Mangiadori, anno 1270.
32. Jacobus a Castro Bono, Perusinus, anno 1282.
33. Andreas Mozzi, Florentinus, anno 1286.
34. Franciscus Balneoregiensis, anno 1295.
35. Lotterius della Tosa, anno 1302.
36. Antonius d' Orso, Florentinus, anno 1309.
37. Franciscus de Cingoli, anno 1323.
38. Angelus Acciajuolus, Florentinus, anno 1325.
39. Franciscus de Tuderto, anno 1327.
40. Philippus Florentinus, anno 1361.
41. Petrus Corsinius Florentinus Cardinalis, anno 1363.
42. Angelus Ricasolius, Florentinus Cardinalis, anno 1370.
43. Angelus Acciajuolus, Florentinus Cardinalis, anno 1378.
44. Bartholomæus, Patavinus.
45. Onufrius.
46. Jacobus Terramus, anno 1403.
47. Franciscus Zabarella, Patavinus, anno 1409.
48. Americus Corsinius Florentinus, primus Archiepiscopus.
49. Joannes Vitellescus, Cornetanus, Cardinalis, anno 1434.
50. Ludovicus, Patavinus, anno 1438.
51. Andreas III. anno 1445.
52. D. Antoninus, sive, ut alii volunt, Antonius Dominicanus, anno 1447.
53. Rolandus Bonarlius, anno 1459.
54. Joannes Dietisalvi Neroni, Florent. incertum, quo anno.
55. Petrus Riarius, Genuensis, Franciscanus.
56. Renaldus Ursinus, 1473.

57. Cosmus

57. Cosmus Pactius, Florentinus, anno 1502.
58. Julius Medices, Clemens VII. postea anno 1523.
59. Nicolaus Ridolfius, anno 1532.
60. Antonius Altovitus, anno 1538.
61. Andreas Buondelmontius, anno 1543.
62. Alexander Medices, postea Leo XI. anno 1573.
63. Alexandsr Martius Medices. anno 1605. (1)

Ad Cardinales venio, quorum nomenclaturam eidem humanissimo Hieronymo Sommajæ debeo: & sic se habent, ut jam exhibetur, licet multæ Italiæ civitates antiquiores in Romana Curia honores sortitæ fuerint, puro tamen nullam plures Cardinales minori tempore ostentare. Horum purpuratorum ducet agmen

1. Petrus, cognomento *Igneus*, quod in Simoniæ probatione contra Petrum Papiensem Episcopum Florentinum, arguente D. Joanne Gualberto, ignem illæsus pertransiit, Cardinalis creatus a Gregorio VII. anno 1075. Legationibus Gallicis Germanicisque perfunctus, non sine maxima sanctitate obiit anno 1088. Chronicon Vallis Umbrosæ, liber Bibliothecæ Palatinæ, Registrum Gregorii VII. Abbas Urspergensis.

2. Bernardus Ubertus, Monachus Vallis Umbrosæ, inter Sanctos postea relatus, Cardinalis creatus ab Urbano II. anno 1088. supra de eo inter Sanctos est dictum.

3. Ubertus de Bardis, ab Honorio II. pileo rubro donatus, anno 1125.

4. Guido Bellagius, ab Innocentio II. anno 1138. creatus, Legatus a Latere interfuit Conventui Principum Christianorum Ptolemaidè indicto anno 1147. cui adfuerunt, præter Conradum Imperatorem, & duos Reges, quinquaginta proceres. Guilliel. Tyrius libr. 17. Sacri belli, cap. 1. Joann. Villan. libr. 12. Histor. cap. 7. Bullæ supremorum Pontificum Innocentii II. Ecclesiæ Veronensis, Cælestini II. S. Fridiani Lucensis, Lucii II. S. Benedicti Mantuæ, Eugenii III. Anastasii IV, & Hadriani IV. Ecclesiæ Pisanæ.

5. Hugo de Ricasolis, ab Alexandro III. creatus, anno 1163. Senonibus in Gallia sub titulo S. Eustathii. Venetias, pacis tempore, cum eodem Pontifice profectus, omnibus ejus actibus interfuit. Gregorii IX. Registrum.

6. Octavianus Ubaldinus, creatus ab Innocentio IV. in Concilio Generali Lugdunensi, anno 1244. tit. S. Mariæ in Via Lata. Legatus Venetias, & per totam Galliam Togatam, cum impensius Gibellinis favisset, incidit in indignationem ejusdem Pontificis. Sub Alexandro IV. copias duxavit Legatus in Manfredum, Friderici Imperatoris filium spurium, a quo astu victus, ut Thomas Fazelus scribit de Reb. Sicul. post. Decad. libr. 8. pag. 445. obiit sub Gregorio X. anno 1272.

(1) Catalogus hic Episcoporum, & Archiepiscoporum Florentinorum valde discrepat ab Ughellio, qui omnino videatur Tom. 3. Italiæ Sacræ.

7. Andreas Ghini de Malpilis, a Clemente VI. creatus anno 1342.

8. Petrus Tornaquincius, Avenione ab Urbano V. creatus, anno 1366. obiit ibidem anno 1383. Hist. Ecclesiast.

9. Petrus Corsinus, Decretorum Doctor ab Urbano V. creatus, anno 1369. Episcopus Florentinus, & mox Portuensis. Vixit in Cardinalatu annis 36. obiit Avenione, anno 1405. ibidem ad D. Augustini sepultus.

10. Angelus Acciajuolus, Episcopus Florentinus, creatus anno 1384. Nuceriæ ab Urbano VI. Postea Episcopus Ostiensis, ac Decanus S. R. E. Cancellarius paribus votis ad Pontificatum electus, ac Poncellus Ursinus, concessit ultro Bonifacio IX. sub quo multas legationes honorifice obivit: extinctus Pisis sub Gregorio XII. anno 1407. Paulus Cortesius libr. 1. de Cardinalatu. Chronica Regni Neapolitani: D. Antoninus part. 3. tit. 22. cap. 3. Leonard. Aretin. & alii.

11. Joannes Dominici, Ordinis Prædicatorum, patre ignobili artifice natus, ex Provinciali Romano Archiepiscopus Ragusinus a Gregorio XII. Lucæ creatus anno 1408. In Concilio Constantiensi, quod per ambitionem in eum honorem irrepsisse Florentini jactatent, Cardinalatu deposito, ad Episcoporum subsellia transire voluit; sed Concilium & Sigismundus Imperator Cardinalibus non æqualem modo eum, sed & præsidem constituerunt, quem in gratiam Sigismundi Augusti Martinus V. Hungariæ & Bohemiæ Legatum eo misit. Obiit anno 1420. & Scriptorum multitudine, & sanctitatis fama inclytus. Joann. Caroli in ejus vita. Leand. Alberti libr. 3.

12. Lucas Manzolus, vel Manzolius, de Domo Omnium Sanctorum, Ordinis Humiliatorum, Episcopus Fæsulanus, creatus a Gregorio XII. eodem anno Senis, qui numquam pro Cardinali, uti nec alii, habitus, donec in Concilio Constantiensi Papatum deposuit Gregorius, & qui cum eo contendebat, Benedictus XIII. qui ambo in Concilio Pisano privati, creatusque omnium consensu Pontifex summus Alexander V. anno 1409.

13. Octavianus de Octavianis, eodem tempore a Gregorio XII. creatus.

14. Alamannus Adimarius, doctrina, & sapientia nulli ea ætate secundus; cum esset Archiepiscopus Tarentinus, ac mox Pisanus, Legatus in Gallia agens, a Joanne XXIII. sive, ut alii volunt, XXII. creatus absens, tit. S. Eusebii, VIII. Idus Junii anno 1411.

15. Albertus de Albertis, Episcopus Camerinensis, creatus Florentiæ in Concilio ab Eugenio IV. anno 1439. ab eodem Pontifice ad pacem componendam inter Regem Alfonsum Aragonum, & Renatum Andegavensem Legatus.

16. Joannes Medices, ab Innocentio VIII. creatus anno 1489. Vide libr. 7. infra; nam hic Pontifex post Leo X. dictus.

17. Franciscus Soderinus, Episcopus Volaterranus, ab Alexandro VI. creatus, anno 1503. 18. Lau-

18. Laurentius Puccius, Protonotarius Apostolicus & Datarius, a Leone X. creatus anno 1513. Major Pœnitentiarius, Episcopus Albanus, ac deinde Prænestinus.

19. Julius Medices, miles Hierosolymitanus, ac Prior Capuanus, Leonis X. frater patruelis, ab eodem creatus anno 1513. postea Clemens VII. dictus; de quo libr. 7. infra.

20. Bernardus Tarlatus, alio nomine Divitius, ex oppido Bibbiena, ditionis Florentinæ eodem tempore creatus.

21. Nicolaus Pandolphinus, seu de Caponibus, Episcopus Pistoriensis, a Leone X. anno 1517. absens creatus, tit. S. Cæsarei in Palatio, cum esset annorum 75.

22. Ferdinandus Ponzettus, Cameræ Apostolicæ Clericus, Episcopus Melfitensis, ab eodem Leone eadem promotione creatus; falso a quibusdam *Neapolitanus* putatus.

23. Aloysius de Rubeis, Medicea stirpe genitus, Protonotarius Apostolicus, ac Datarius, eodem tempore a Leone creatus.

24. Franciscus, sive Franciottus Ursinus, Leonis X. consanguineus, Florentiæ educatus, & a *Laurentio Mediceo* liberaliter institutus, eadem promotione creatus: licet domo sit Romanus; tamen videtur non injuria Florentinis annumerandus.

25. Joannes Salviatus, Prot. Apost. sororis Leonis X. filius, anno 1490. die 24. Martii creatus.

26. Nicolaus Ridolphus, Proton. Apost. ejusdem Leonis ex sorore altera nepos; creatus ab eodem, anno 1517. Episcopus Vicentinus & Viterbiensis, Patrimonii Legatus, & Archiepiscopus Salernitanus.

27. Nicolaus Gaddius, Episcopus Firmanus, a Clemente VII. electus anno 1527.

28. Hippolytus Mediceus, ab eodem Pontifice creatus anno 1529. Archiepiscopus Avenionis, S. R. E. Vicecancellarius, Archiepiscopus Montis Regalis, de quo libr. 7. infra.

29. Antonius Puccius, Episcopus Pistoriensis, a Clemente VII. creatus anno 1531. Major Pœnitentiarius, & Episcopus Sabinus. De eo & Historici.

30. Robertus Puccius, Episcopus Pistoriensis, a Paulo III. anno 1542. creatus.

31. Nicolaus Ardinghellus, Episcopus Forosemproniensis, ab eodem Pontifice creatus 14. Kal. Jan. anno 1544.

32. Thadæus Gaddius, J. C. celebris, creatus a Paulo IV. anno 1557. Archiepiscopus Consentinus, & Castri Riani Dominus. Obiit in Apulia anno 1561.

33. Laurentius Strotius, Clarice Medicea, Leonis X. nepte, ac Philippo Strotio genitus, eadem promotione creatus, cum esset dux in paucis rarus, Episcopus Biterrensis, Albiensis, ac Aquensis. Obiit in Gallia anno 1571.

34. JOANNES ANGELUS MEDICES, Archiepiscopus Ragusinus, a Paulo III. creatus anno 1549. ac post Pius IV. de quo libr. 7. infra.

35. JOANNES MEDICES, in gratiam Cosmi patris, cum esset XVII. annorum, creatus a Pio IV. anno 1560. Obiit paulo post. Dicam libr. 7. infra.

36. BERNARDUS SALVIATUS, Leonis X. ex sorore nepos, a Pio IV. anno 1561. creatus; Catharinæ Gallorum Reginæ ab eleemosynis, Episcopus Claramontensis, & S. Papuli. Obiit anno 1568.

37. FERDINANDUS MEDICES, ab eodem Pio IV. anno 1563. creatus: postea Magnus Etruriæ Dux fuit. Dicetur libr. 7. infra.

38. ANGELUS NICCOLINUS. J C. Legatus Cosmi ad Carolum V. Senarum Gubernator, & Archiepiscopus Pisanus, creatus a Pio IV. anno 1565. Obiit vero post biennium.

39. JOANNES ALDOBRANDINUS, Fani natus, Clementis VIII. frater, a Pio V. anno 1570. creatus.

40. ALEXANDER MEDICES, a Gregorio XIII. creatus, anno 1583. postea Leo XI. infra libr. 7.

41. ANTONIUS MARIA SALVIATUS, licet Romæ natus, tamen quia parentes Florentinos habuit, in Florentinorum Catalogo merito reponetur: a Gregorio XIII. anno 1583. creatus, S. Papuli in Galliis Episcopus, Tridentino Concilio interfuit, Nuntius in Gallias destinatus, Legatus Bononiæ, ac Signaturæ Gratiæ Præpositus.

42. HIPPOLYTUS ALDOBRANDINUS, Fani natus, quod pater Præfecti cura regebat, a Sixto V. creatus, anno 1585. Pontifex postea Clemens VIII. supra nonnihil hoc capite.

43. PETRUS GONDIUS, ab eodem Pontifice creatus, anno 1587.

Qui sacra purpura ornati vivunt, etsi pietate, generis splendore, ac multifaria eruditione laudes merentur; tamen, ne assentator videar, solis nominibus ero contentus.

44. OCTAVIUS BANDINUS, a S. D. N. Clemente VIII. creatus, anno 1596.

45. JOANNES BAPTISTA DETUS, ab eodem, anno 1599.

46. MAFFHÆUS BARBERINUS, a S. D. N. Paulo V. anno 1607. ex Nuntio Galliarum, Signaturæ Justitiæ Præfectus, utraque lingua admirandus, Scotiæ etiam Protector.

47. ALOYSIUS CAPONIUS, ab eodem creatus, anno 1608.

48. JOANNES BAPTISTA BONSIUS, anno 1611.

49. ROBERTUS UBALDINUS, anno 1616.

50. CAROLUS MEDICES, Sereniss. Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis frater, Princeps optima indole, ac raris virtutibus, qua parentibus tantis dignus, qua generis familiæque ornamentum.

Sunt etiam alii, qui Florentia orti, nolunt tamen in Florentinorum nomenclatura censeri, sed Romanis adnumerari. SILVESTER ALDOBRANDINUS, anno 1603. creatus, & ante illum PETRUS ALDOBRANDINUS, anno 1593.

I. B. AN-

Viri Illustres sequuntur; ac primum qui alibi, quam in patria sua, aut civitatibus jam enumeratis, Episcopi floruerunt, erunt percensendi.

1. B. Andreas Corsinius, Episcopus Fæsulanus, Carmelita, anno 1359.

2. Nerius Corsinius, Episcopus Fæsulanus anno 1373.

3. Guilielmus Becchius, Episcopus Fæsulanus.

4. Jacobus Altovitus, Episcopus Fæsulanus, anno 1389.

5. Jacobus Altovitus, Dominicanus, Episcopus Fæsulanus, anno 1406.

6. Benozzius Federighi, Episcopus Fæsulanus, anno 1421.

7. Leonardus Salutatus, Episcopus Fæsulanus, anno 1450.

8. Antonius degli Agli, Episcopus Fæsulanus, anno 1470.

9. Robertus Folchius, Episcopus Fæsulanus, anno 1481.

10. Guilielmus Folchius, Episcopus Fæsulanus, anno 1504.

11. Braccius Martellius, Episcopus Fæsulanus, anno 1530.

12. Angelus de Diacceto, Episcopus Fæsulanus, anno 1566.

13. Franciscus de Diacceto, Episcopus Fæsulanus, anno 1595.

14. Alexander Martius Medices, Episcop. Fæsulanus, anno 1605. sed postea Archiepiscopus Florentinus.

15. Baccius Lanfredinius, Episcopus Fæsulanus, anno eodem.

16. Petrus Camajanus, Arretinus genere, sed ortu Florentinus, Episcopus Fæsulanus, anno . . . .

17. Baccius Gherardinius, hodie summa integritate, ac sanctitate Ecclesiam Fæsulanam administrat.

18. Joannes Baptista Alamannus, Matisconensis in Galliis ad Aram Episcopus.

19. Bartholomæus Lapaccius Ubertinus, Eugenio IV. carissimus, in celeberrimis Italiæ Academiis professor, ac Episcopus Coronæus.

20. Jacobus Nacciantius, Paulo III. gratus, Episcopus Chioggiæ.

21. Ugolinus Martellus, Aloysio Aloysii genitus, Episcopus Glandevensis.

22. Nicolaus Ardinghellus, Episcopus Forosempronienfis.

His addi potest Robertus Bardius, qui quadraginta annos totos Cancellarius Academiæ Parisiensis, quasdam theses Alberti Magni notavit, quæ etiamnum hodie inter damnatas ab Ecclesia numerantur: Christophor. Landin. Numerabo jam & alios ejusdem dignitatis Florentinos, prout occurrent.

23. Honofrius Augustinianus Archiepiscopus, anno 1430. cujus scripta laudat Possevinus Appat. Sact. pag. 58.

24. Onufrius Ostecutus, scriptis Theologicis clarus, ut refert Antonius Possevin. pag. 514. & Episcopatu insuper.

25. Octavianus Ubaldinus, Episc. Bononiensis, anno 1240. Sigon. libr. 2. de Episc. Bonon.

26. Octa-

26. Octavianus Ubaldinus Junior, Episc. Bononien. anno 1261. Sigon. libr. 3.

27. Sclatta Ubaldinus, Octaviani Junioris frater, Episc. Bonon. anno 1299. Sigon. ibid.

28. Albertus Acciajolus, sive, ut aliis placet, Bertrandus, Episcopus Bononiensis, anno 1336. Sigon. ibid.

Scriptores autem illustres ex Michaële Pocciantio, viro nec docto, nec diligente, ut par erat, apponam, eodem ordine servato, ac notatis iis, quæ perperam dicta videbuntur; subjungam & ipse alios, forte antiquiores, qui licet ab eo sint prætermissi, non tamen non immortalitatem merentur. Additamentum, & appendicem *Lucas Ferrinius* Pratensis, Servitæ familiæ socius, promittit; sed in manus meas adhuc non venit, quia non editum, ut puto.

1. Accursius, Azonis auditor J. C. eo ævo celebris. Obiit anno 1240. Bononiæ.

2. Auctus, Vallis Umbrosæ monachus, Episcopus Pistoriensis. Obiit ibidem anno 1147. non modo scriptis, sed & miraculorum gloria inclytus, ut Domnus Bernardus in ejus vita testatur.

3. Albertus, Servita, anno 1510.

4. Aldebrandinus Cavalcantes, Ord. Augustin. anno 1385.

5. Alamannus Rinuccinius, Ficini auditor, Græce doctissimus anno 1470.

6. Alexander Mellinus, Servita, anno 1554.

7. Alexander Braccius, anno 1490.

8. Alexandra, Bartholomæi Scalæ historici filia, & Michaëlis Marulli Tarchaniotæ uxor, Lascaris discipula. Hujus pater Collensis erat, non Florentinus, anno 1506.

9. Alexander Pactius, Cosmi, Archiepiscopi Florentini, frater, Leonis X. nepos ex sorore; Tragicus eximius fuit, anno 1510.

10. Alexander Stroza, Episcopus Volaterranus, anno 1568.

11. Alexander Cecchierellus, anno 1575.

12. Alfonsus Pactius, Poëta, anno 1560.

13. Almanotius, J. C. celebris, Mantua teste.

14. Aloysius Benevenuthius, philosophus anno 1569.

15. Aloysius Fulcius, poëta, Laurentio Medici, Doctorum Mæcenati carus, anno 1480.

16. Aloysius Ghinozzi, ejus MSS. in Bibliotheca Gaddiana opera servantur, anno 1507.

17. Aloysius Alamannus, poëta, Francisco I. Gallorum Regi carus, anno 1540.

18. Ambrosius, ab insigni pietate, *Homo Dei* dictus, Ordin. D. Augustini, declamator, anno 1456.

19. Ambrosius Abbas Camaldulensis. Meminere ejus Petrus Benedictinus in Historia Monastica, Paulus Jovius in Elogiis, & Spinellus poëta, anno 1490.

20. AMERICUS, sive ALBERICUS VESPUCCIUS, qui novo orbi nomen *Americæ* dedit. Navigationes suas, & terrarum descriptionem dedicavit Laurentio Medic.o Juniori, anno 1517.

21. ANDREAS CORSALIUS, chorographus.

22. ANDREAS, historicus. MSS. sunt in Bibliotheca Gadd. ejus opera.

23. ANDREAS FIOCCHUS, cujus opera MSS. ibidem sunt.

24. ANDREAS CAMPINUS, historicus, anno 1530.

25. ANDREAS DATHIUS, poeta, anno 1549.

26. ANGELUS, geographus.

27. ANGELUS, Vallis Umbrosæ monachus, anno 1496.

28. ANGELUS alter, ejusdem Instituti socius, anno 1550.

29. ANGELUS SEGNIUS, anno 1571.

30. ANGELUS MARIA MONTURSIUS, Servita, anno 1588.

31. ANGELUS BRONZINUS, poëta & pictor, anno 1572.

32. ANTONINUS. Vide supra de Sanctis.

33. ANTONIUS ALLEGRETTUS philosophus, & poëta; cujus opera MSS. in Biblioth. Gaddiana.

34. ANTONIUS DE NOBIS, Augustinianus.

35. ANTONIUS SQUARCIALUPUS, musicus, anno 1430.

36. ANTONIUS ALBERTUS medicus. Docuit Bononiæ maximis stipendiis, anno 1425.

37. ANTONIUS PACIUS, musicus.

38. ANTONIUS ALAMANNUS, poëta.

39. ANTONIUS MEDICES, Franciscanus. Quædam ejus opera sunt MSS. in Biblioth. S. Crucis, anno 1490.

40. ANTONIUS CIOPHIUS J.C. anno 1575.

41. ANTONIUS BENIVENIUS, medicus, anno 1502.

42. ANTONIUS DULCIATUS, Eremitanus, anno 1512. Cujus opus MS. Compendium Solis & Lunæ Romæ est in archivio Ordinis Eremitani.

43. ANTONIUS BUONGUIDIUS.

44. ANTONIUS PUCCIUS, Cardinalis. Vide supra.

45. ANTONIUS MANETTUS, mathematicus, anno 1540.

46. ANTONIUS BRUCIOLIUS, anno 1550. docta opera, sed a Concilio Tridentino damnata edidit.

47. ANTONIUS LANDUS, poëta, anno 1545.

48. ANTONIUS ALTOVITA, Archiepiscopus Florentinus, anno 1573. philosophus, ac Theologus.

49. ANTONIUS FRANCISCUS DONIUS, poëta, anno 1574.

50. ANTONIUS FRANCISCUS GRAZINIUS, academico nomine LASCA appellatus, comicus & poëta, anno 1584.

51. AUGUSTINUS, Servita, anno 1517.

52. AUGUSTINUS, Camaldulensis, anno 1575.

53. AUGUSTINUS alter, Camaldulensis.

54. AURELIUS BRANDOLINUS, Matthiæ Hungarorum Regi carus, Oratoriam

toriam diù docuit: tum D. Augustini habitum indutus, evasit Theologus maximus. Obiit ex peste anno 1498. Jacobo Bergomensi teste.

55. Baccius Ugolinus, poëta, anno 1490.

56. Baccius Baldinius, anno 1570. medicus.

57. Baldassar Carduccius, J. C. anno 1520.

58. Baptista de Rubertis, astrologus.

59. Bartholomæus, historicus, anno 1400. Bellum inter Gallos & Britones gestum, ab eo descriptum, est MS. in Bibliotheca Gaddiana.

60. Bartholomæus Lapaccius de Ubertinis, Dominicanus, Episcopus Argoletensis, & Coronensis, Græce & Hebraice doctus, anno 1414. natus est, obiit 1466. Opera MSS. sunt in Biblioth. S. Mariæ Novellæ Florentiæ. Eugenio IV. percarus.

61. Bartholomæus Scala, non fuit Florentinus, sed Collensis, historicus. Obiit anno 1497.

62. Bartholomæus Vespuccius, mathematicus, anno 1506.

63. Bartholomæus Cavalcanthius, Græce doctus, anno 1540.

64. Bartholomæus Romuleus, J. C. anno 1588.

65. Beltramus Poggius.

66. Benedictus, mathematicus.

67. Benedictus Fortinus, Secretarius, anno 1406.

68. Benedictus Pauli, Dominicanus, anno 1500.

69. Benedictus Varchius, historicus, anno 1566.

70. Benedictus Pescionius J. C. anno 1577.

71. Benedictus Bonsignorius, Nanni filius, Benedictinæ familiæ Abbas. Obiit anno 1568.

72. Benedictus Bectus.

73. Benignus, Vallis Umbrosæ Generalis, anno 1236.

74. Benevenutus Cellinus, sculptor, & architectus non vulgaris.

75. Bernardettus Minerbettus, Episcopus Arretii, anno 1574.

76. Bernardinus, Franciscanus, anno 1408.

77. Bernardus Ubertus. Dixi inter Cardinales supra.

78. Bernardus Angelius, Augustinianus, anno 1330.

79. Bernardus Parentius, Dominicanus, anno 1340.

80. Bernardus Pulcius, poëta, anno 1450.

81. Bernardus Nuthius, orator, anno 1475.

82. Bernardus Torvius, medicus, anno 1500.

83. Bernardus Oricellarius, anno 1490. supra inter historicos de eo dictum.

84. Bernardus Belincionius, poëta. Ludovico Sfortiæ Mediolanensium Duci, carus.

85. Bernardus Segnius, philosophus.

86. Brunettus Latinus, Dantis præceptor, Poëta, & Theologus celebris, laudatus ab Ugolino Verino libr. 2. Illustr. Florent. a Dante

tamen

tamen, ingrato discipulo, reprehensus, forte odio partium, quia Guelfus erat. Obiit anno 1295.

87. Brunus Lascha, Dini pater, Francisco Petrarchæ carus, chirurgus, anno 1310.

88. Burchiellus, Poëta, anno 1480.

89. Carolus Marsuppinus, Secretarius Reipublicæ, Pisis Professor philosophiæ. Opera in Bibliotheca Medicea MSS. asservari tradit Cosmus Bartholius. Laudant hunc scriptis editis Antonius Calderinus, & Bindacius Ricasolanus, & Politianus in Epigrammatis. Epitaphium est ad S. Crucis.

SISTE. VIDES. MAGNVM. QVEM. SERVANT. MARMORA. VATEM
INGENIO. CVIVS. NON. SATIS. ORBIS. ERAT
QVAE. NATVRA. POLVS. QVAE. MOS. FERAT. OMNIA. NOVIT
KAROLVS. AETATIS. GLORIA. MAGNA. SVAE
AVSONIAE. ET. GRAIAE. CRINES. NVNC. SOLVITE. MVSAE
OCCIDIT. HEV. VESTRI. FAMA. DECVSQVE. CHORI

90. Carolus Lenzonius, Institutor Academiæ Florentinæ, tempore Cosmi I.

91. Carolus Antenorius, anno 1540.

92. Cervottus, Accursii filius, J. C. anno 1240.

93. Carolus Albertus. Opera MSS. in Bibliothec. Gaddia.

94. Calander Calandrius, Arithmeticus.

95. Christophorus Buondelmontius, Cosmographus. Opera MSS. sunt apud nobilissimam familiam de Bondelmontibus. Anno 1410.

96. Christophorus Landinus, Antiquarius. Præter Commentaria in Virgilium, Horatium, Arist. Ethica, Dantem. Quæstiones Camaldulenses, & Orationes, extant opera MSS. in Biblioth. Gaddia.

97. Christophorus Georgius de Honestis, Medicus.

98. Cherubinus, Franciscanus, anno 1487.

99. Clarus, Franciscanus, anno 1308.

100. Claudianus, Florentino patre genitus Canopi, ut Coluccius Pierius Salutatus prodigiose commentus est: quem patriæ suæ honori faventes sequuti sunt avidissime Franciscus Petrarcha (1), Christophorus Landinus, Ugolinus Verinus, & quod magis mirum, diligentissimus Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 14. Commentar. sed & fabulam illam confirmant ex Inscriptione Apothecæ Judicum & Notariorum:

CLAVDIANVS. ADEST. HIC. NOSTER. ORIGINE. CIVIS
QVEM. PATER. ÆGYPTVS. PEPERIT. &c.

Ajunt Florentini, sed non probant, civem suum esse illum; sed ei coætaneus Possidonius Afer, negare non veretur: & ipse Claudianus, Radagasium, a Stilicone apud Fæsulas Florentiamque superatum, si Flo-

 renti-

(1) Petrarcha non potuit Coluccii sententiam sequi, cum hic sit Petrarchæ ætate posterior.

rentinus fuiſſet, non tacuiſſet: & cum omnes Italiæ fluvios, ſaltem trans Tiberim, celebriores nominaverit, nuſquam Arni meminit; & diſerte Ægyptium ſe teſtatur. In Epiſtola ad Hadrianum:

Audiat hoc commune ſolum, longeque carinis
Nota Pharos, flentemque attollens gurgite vultum,
Noſtra gemat Nilus numeroſis funera ripis.

In Epigrammate ad Gennadium Proconſulem:

Grajorum populis, & noſtro cognite Nilo.

Et in Epiſtola ad Probinum:

Romanos bibimus primum, te conſule, fontes.

Omitto Sidonium Apollinarem Carm. 9. & recentiores Lilium Gyraldum, Crinitum, Conradum Geſnerum, & alios, qui unanimi conſenſu, non Florentinum, ſed vel Canopitam, vel Alexandrinum faciunt, certe ſine controverſia Ægyptium. Sed ad Scriptores alios pergo; neque enim Florentia fictis eget laudibus, cum veris abundet.

101. Clemens Mazza, anno 1430.

102. Clemens, Servita, anno 1340.

103. Coluccius Pierius Salutatus, Reip. a ſecretis, Poëta. Gregorio XI. carus. Leonardus Aretin. & Juvianus Neri de Franchis honorifice meminerunt. Opera MSS. in Biblioth. Gaddia. Anno 1406.

104. Coppus Stephani, Hiſtoricus.

105. Cosmus Pactius. Dixi in Archiepiſcopis Florentinis.

106. Cosmus Favilla, Servita, anno 1520.

107. Cosmus Oricellarius, Poëta.

108. Cosmus Bartholius, Orator.

109. Cosmus Oricellarius, Servita, anno 1521.

110. Damianus Maraffus.

111. Dantes Aligherius, vir Patria & Latina lingua doctiſſimus, Poëta omnium Italicorum princeps. Factione partium ſæviente in exilium actus, præcipue indignante Senatu, quod cum in re gravi deliberaretur de mittendo Romam Oratore, ipſe dixerit: *Si vado, quis manebit? Si maneo, quis ibit?* Quaſi ſolus ipſe eſſet, qui Reipublicæ dignitatem conſilio, ac auctoritate tueri poſſet. Relegatus ob hæc inſolenter dicta, adverſarios ſuos aperte poſitis nominibus, inſimulavit, novo ſcribendi modo. Anno 1321. Ravennæ exul obiit, ubi honorificentiſſimum tumulum habet, cujus inſcriptionem & magnificentiam inſtauravit Bernardus Bembus, anno 1433.

112. Dantes a Majano, Poëta, anno 1320.

113. Dietisalvius Neronius, Nigri filius. Opera MSS. ſunt in Biblioth. Gaddia.

114. Dionysius, Eremitici Inſtituti ſocius, anno 1440.

115. Dominicus Pantaleonus, Dominicanus, anno 1376.

116. Dominicus Silvestri. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ, anno 1380.

117. Do-

117. Dominicus Petri de Nardis, Dominicanus, anno 1358.

118. Dominicus Lapaccius, Dominicanus, anno 1446.

119. Dominicus Joannis, Dominicanus, anno 1483.

120. Dominicus Benivenius, anno 1480.

121. Dominicus Martelli, Bracci filius J.C. anno 1490.

122. Dominicus Mellinus, anno 1588.

123. Donatus Acciarolius, Neri filius, vir rebus maximis gerendis natus, ac sæpe orator missus ad Pontifices, Regesque Francorum: Græce doctissimus. Christophor. Landinus, Ugolin. Verinus, Politianus, anno 1473.

124. Donatus Acciarolius, Eques Hierosolymitanus, anno 1528.

125. Donatus Giannottus. MSS. opera in Bibliotheca Gaddia, anno 1572.(1)

126. Dinus Rossonius, J.C. anno 1303. Joannes Andreæ ejus meminit, & Bartolus Consil. 65.

127. Dinus de Garbo, Medicus, anno 1327. Præter opera, quæ enumerantur ab aliis, edidit in Galenum & in Avicennam Commentaria, ut testatur Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 122.

128. Euphrosynus Boninus, Græce doctus, anno 1520.

129. Euphrosinus Lapinus, Orator, anno 1571.

130. Fabius Segnius, Poëta.

131. Faccius Ubertus, Poëta, anno 1300.

132. Feus Belcharius, Poëta, anno 1484.

133. Ficinus, Medicus, cujus opera Hieronymus Riccius Latina reddidit, anno 1440.

134. Flameta, Alexandri Soderini uxor, Poëtria, anno 1575.

135. Franciscus, Serpetracholi filius. Matth. Villan. libr. 5. Histor. cap. 25. anno 1340.

136. Franciscus Riccius de Albizis, Poëta, cujus meminit Petrarcha Triumpho Amoris cap. 4. anno 1350.

137. Franciscus Giuntinius, Astronomus.

138. Franciscus Azzonius, Accursii filius, J.C.

139. Franciscus Ambra, Comicus, anno 1560.

140. Franciscus Serdonati, Historicus.

141. Franciscus Venturius, Græce doctissimus.

142. Franciscus Sejus, Poëta.

143. Franciscus de Barberino, Patricius, & Reip. ad multos Principes Orator. A Joanne Boccacio in Genealogia, ut *Poëta celebris* audit, anno incerto, quantum deprehendi adhuc.(2)

144. Franciscus Landinus, cæcus, Poëta, anno 1380.

145. Franciscus Petrarcha. Maximus sua ætate Scriptor, utroque

stylo,

(1) Ejus opus, quod inscribitur *Della Repubblica Fiorentina*, editum fuit Venetiis anno 1721.

(2) Franciscus de Barberino obiit anno 1348. ut ex Crescimbenio apparet in libro, cui titulus *Commentarj intorno alla sua Storia della Volgar Poesia vol. 2. part. 2. Roma* 1710.

ſtylo, ac idiomate ſcriptis immortalitati conſecratus: Arquadæ in Euganeis collibus ſepultus, honorificentiſſimum habet elogium, procurantibus Franciſco de Broſſano, Joanne Baptiſta Rota Patavino, Petro Paulo Valderuccho, Joanne Brenio Canonico Cenetenſi. *Fontem* autem *Vallis Cluſiæ*, in agro Avenionenſi, celebrem ſua inibi ſcriptione reddidit. Simon Majolus Dierum Canicularium Colloq. 13. pag. 641. Hunc vero, ut ingenue fatear, conſtat, non eſſe ortu Florentinum; nam in Epiſtolis de jure civitatis Florentiæ ſibi conceſſo gratias agit. Inciſæ natum volunt, in his Volaterranus libr. 21. pag. 638. Arretini ſuum faciunt, & argumento multa ſunt: ante omnia, liber *de Remediis utriuſque fortunæ*, qui Venetiis prodiit cum hac epigraphe, quæ in vetuſtis editionibus legitur: *Franciſci Petrarchæ Arretini*. Deinde *Gartias Petrarcha avus ipſius*, ut ille ipſe ſcribit, centum & quatuor annos vixiſſe perhibetur. Baptiſta Egnatius libr. 8. Exemplor. Illuſtr. cap. 12. & Baptiſta Fulgoſius.

146. Franciscus Mellinus, cognomento *Zopus*, Auguſtinianus. Opera aſſervantur MSS. in Biblioth. S. Spiritus Florentiæ, anno 1440.

147. Franciscus, Franciſcanus.

148. Franciscus Castiliónius, anno 1470. Hujus vita eſt ſcripta per Rolandum Bonarlium Archiepiſcopum Florentinum. Meminit Marſilius Ficinus.

149. Franciscus Berlingherius, Poëta & Geographus, anno 1480.

150. Franciscus Puccius, anno 1490.

151. Franciscus Pepius, J. C. anno 1494.

152. Franciscus Pandulphinus, Hiſtoricus.

153. Franciscus Castellanus, Poëta, anno 1500.

154. Franciscus Albertinus Theologus, anno 1500. quem carmine eleganti laudavit Andreas Fulcrius Præneſtinus

155. Franciscus Thomæ, Dominicanus, anno 1514.

156. Franciscus Caligarius, vel Pelacanius, Mathematicus, anno 1515.

157. Franciscus Sacchettus, Comicus. (1)

158. Franciscus Cathaneus Diaccetus, Zenobii filius, anno 1522. obiit: cujus funus Benedictus Varchius laudavit, vitam Euphroſynus Lapinus deſcripſit.

159. Franciscus Soderinus. Supra in Cardinalibus.

160. Franciscus Cejus, Poëta. Opera MSS. in Bibliotheca Gaddia.

161. Franciscus Priscianensis, anno 1540.

162. Franciscus Philippolus.

163. Franciscus Berna, Poëta, anno 1540.

164. Franciscus Guicciardinus. Supra in Hiſtoricis.

165. Franciscus Verinus, Philoſophus, anno 1551.

166. Fran-

(1) Poëta potius, ac mythographus, qui vixit circa ann. 1400. cujus opera MSS. in Biblioth. Laurentiana adſervantur: & *Franco* vulgari nomine appellatur.

166. Franciscus Bocchius.
167. Franciscus Ajolle, Musicus, anno 1530.
168. Franciscus Corteccia, anno 1571.
169. Franciscus Cathaneus. Supra in Fæsulanis Episcopis.
170. Franciscus Verinus, Philosophus, anno 1575.
171. Franciscus Soldi, Græce doctissimus, anno 1572.
172. Franciscus Bonamicus, Medicus & Philosophus.
173. Franciscus Sansovinus, Architectus.
174. Foresius Rabatta. J. C. anno 1330.(1)
175. Gabriel Landinus, Poëta & Historicus, anno 1430.
176. Gabriel Simoneus, Poëta & Historicus, anno 1571.
177. Georgius Benignus Salviatus, Franciscanus, anno 1480. a Damiano Benesio laudatus. Opus egregium de Natura Angelica edidit.
178. Georgius Datus, Historicus, anno 1550.
179. Ginus Caponius. Supra in Historicis.
180. Georgius Datus, Mathematicus, anno 1470.
181. Gregorius Marsuppinus, Regi Galliarum a secretis, Genuæ Præfectus.
182. Gratianus Augustinianus. Opera MSS. in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ, anno 1431.
183. Guido Guinicellius, Poëta, anno 1220.(2)
184. Guido Bonattus (male a quibusdam Donatus) Astrologus: sub senectam, post varias peregrinationes, Franciscanus, anno 1240. Meminit Dantes.
185. Guido Cavalcantius, Poëta & Orator, anno 1300.
186. Guido Orlandius, Poëta, anno 1400.
187. Guido Antonius Adimarius, anno 1568.
188. Guilielmus Becchius. Supra in Episcopis Fæsulanis.
189. Guilielmus Martellus, Poëta.
190. Hieronymus Joannis, Dominicanus. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ. Ordinis Procurator Generalis anno 1454.
191. Hieronymus Riccius, anno 1470.
192. Hieronymus Benevenius, anno 1542.
193. Hippolytus Medices. Supra in Cardinalibus.
194. Honufrius. Supra in Episcopis Florentinis.
195. Hubertinus Albitii, Bartholomæi filius, Dominicanus, Episcopus Pistoriensis, anno 1430.
196. Hubertus de Bonaccursiis.
197. Hippolytus, Franciscanus, anno 1248.

198. Hip-

(1) Hujus mentionem facit cum laude singulari Jo: Boccacius in Decamerone.
(2) Dempsterus sequitur Poccianlium; sed in hoc fallit, ut vult Crescimbenius in libro, cui titulus: *Istoria della volgar Poesia*. Romæ 1714.

198. HIERONYMUS, Vallis Umbrosæ Monachus.

199. JACOBUS PASSAVANTES, Dominicanus, anno 1357.

200. JACOBUS SOLDIUS, Franciscanus, Medicus & Philosophus: vel, ut alii volunt, Servita, anno 1440.

201. JACOBUS BRACCIOLINUS, Historicus, anno 1478.

202. JACOBUS ANGELICUS. Multa e Græco in Latinum vertit, quæ MSS. sunt in Bibliotheca Abbatiæ Florentinæ, & in Bibliotheca Franciscana Cesenæ.

203. JACOBUS, Servita, anno 1528.

204. JACOBUS NARDIUS, anno 1530.

205. JACOBUS PUBLICIUS.

206. JACOBUS TAVANTIUS, Servita, anno 1588.

207. JACOBUS NACLANTUS, Dominicanus, Episcopus Cluginæ, anno 1569.

208. JACOBUS ROSSIUS, Servita. Opera MSS. ibidem sunt.

209. JACOBUS GARDUS, Monachus Cassinensis, anno 1572.

210. JANNOTTIUS MANETTUS. Vir maximus infinita scripsit, quorum pleraque prodierunt, Hebraica, Græca, Latina, Italica: alia MSS. servantur, & in his Vita Nicolai V. tribus libris apud me, & in Bibliotheca Vaticana. Obiit Neapoli anno 1459. cui honorificas exequias Ferdinandus Rex duxit.

211. IGNATIUS SQUARCIALUPUS, Benedictinus, Ordinis sui Generalis Abbas, anno 1520.

212. JOANNES JACCHETUS, Ricordani Malaspinæ nepos. Supra in Historicis.

213. JOANNES NERIUS, anno 1497.

214. JOANNES BERNARDUS GUALANDUS.

215. JOANNES ANDREÆ J.C. celebris. Hunc omnes faciunt Bononiensem, anno 1348.

216. JOANNES VILLANIUS. Supra in Historicis.

217. JOANNES BAPTISTA STROZZA.

218. JOANNES BOCCACCIUS, Historicus & Antiquarius clarissimus, cujus commendatio apud multos, & maxime apud Betussium, qui vitam ejus scripsit, anno 1375. Sed, ut non dissimulem, non fuit Florentinus, sed Certaldinus, ut testantur Theodoricus Bellovacuus, Antonius Sabellicus, & Epitaphium ipsius adhuc Certaldi legendum.

219. JOANNES, Comicus, anno 1378.(1)

220. JOANNES VICTORIUS SODERINUS.

221. JOANNES DOMINICI, supra in Cardinalibus.

222. JOANNES MARIA CECCHIUS, Comicus,

223. JOANNES BAPTISTA CINIUS, Comicus, anno 1565.

224. JOANNES CAROLI, Dominicanus, anno 1502. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ.

225. Jo-

(1) Hic fortasse idem est ac Joannis Boccaccius.

225. JOANNES PARENTIUS, J.C.
226. JOANNES ROSATUS, Medicus, anno 1480.
227. JOANNES NESIUS, Philosophus, anno 1485.
228. JOANNES GERARDIUS, Poëta.
229. JOANNES CAVALCANTHIUS, anno 1490.
230. JOANNES, Franciscanus.
231. JOANNES ORICELLARIUS, Clementi VII. carus.
232. JOANNES MARIA, Dominicanus, ex familia TOLOSANA, non Florentiæ natus, sed Colle in Valle Elsæ, frater Nicolai J.C. an. 1518.
233. JOANNES OTTONARIUS, Comicus, anno 1527.
234. JOANNES BAPTISTA VIOLIUS, Mathematicus, anno 1530.
235. JOANNES NORCHIATUS, anno 1550.
236. JOANNES CASA, Archiepiscopus Beneventanus, a Paulo III. consecratus.
237. JOANNES BAPTISTA GELLUS, Poëta. Allucinatur Michaël Pocciantius, qui eum obiisse anno 1562. & in Æde S. Mariæ Novellæ sepultum scribit; & mox obiisse anno 1568. humatumque in Ecclesia S. Trinitatis.
238. JOANNES BERNARDUS GUALANDUS, anno 1200.
239. JOANNES ANIMUCCIA, anno 1569.
240. JOANNES BAPTISTA STROZZA, Poëta, anno 1571.
241. JOANNES BAPTISTA BRACCESCHIUS, Dominicanus.
242. JOANNES BAPTISTA ARRIGHUS, Augustinianus, anno 1588.
243. JOANNES BAPTISTA ASINIUS, J.C. anno 1574.
244. JOANNES BAPTISTA HADRIANUS, cognomento MARCELLINUS, Orator eximius utraque lingua.
245. JOANNES MARIA TARSIA, anno 1567.
246. ISIDORUS MONTAUTHIUS, Benedictinus, anno 1573.
247. JULIANUS DATHIUS, anno 1440.
248. JULIANUS VARROCHIUS, Franciscanus, anno 1413.
249. JULIUS LANDUS, anno 1530.
250. KYRICUS STROZZA, Græce doctissimus, anno 1569.
251. LAPUS CASTILLONCHIUS, quem elogio celebrat Franciscus Bocchius, anno 1381.
252. LAPUS CASTILLONCHIUS nepos, Græce doctus, anno 1430.
253. LAPUS GIANNINUS, Poëta, anno 1359.
254. LAPUS ALFANUS, Poëta, anno 1290.
255. LAURENTIUS GHIBERTUS, Fusor & Sculptor.
256. LAURENTIA STROZZIA, Monialis ad D. Nicolai de Prato, Dominicana, Poëtria insignis. Hanc plerique non LAURENTIAM, sed JULIAM vocant.
257. LAURENTIUS GUATHIUS, anno 1430.
258. LAURENTIUS RODOLFUS, J.C.
259. LAURENTIUS STROZZA, tempore Cosmi I.

260. LAU-

260. Laurentius Giacominus, anno 1571.

261. Laurentius Bonincontrius. Forte is eſt, quem Hiſtoricum inſignem laudavi, non Florentinus, ſed Samminiatenſis. Vide libr. 6. cap. ultim.

262. Laurentius Medices, Petri filius, Coſmi nepos, Leonis X. pater. Dicam libr. 7. infra.

263. Laurentius Laurentianus, Medicus, anno 1514.

264. Laurentius Volpajæ, Mathematicus, anno 1569.

265. Laurentius Lippus, Græce doctus, anno 1450. Non fuit Florentinus, ſed Collenſis.

166. Laurentius Medices, Petri Franciſci filius, Poëta.

267. Laurentius Bondelmontius, Antiquarius, anno 1570.

268. Leo X. Libr. 7. infra.

269. Leo Baptista Albertus, Cardinalis nepos, Hiſtoricus & Antiquarius. Infinita ſcripſit, anno 1452. Politiano familiaris: a Jano Vitali ſumme laudatus. (1)

270. Lelius Ballionius, Servita.

271. Leonardus Statius, Dominicanus, anno 1425. fui Ordinis Magiſter Generalis.

272. Leonardus Dathius, Poëta, Græce doctus, anno 1430.

273. Leonardus Giacchinus, Medicus, anno 1500.

274. Leonardus Malaspina, Orator, anno 1571.

275. Leonardus Salviatus, Comicus, Eques D. Stephani.

276. Lotterius Neronius, Philoſophus, anno 1499.

277. Lottus, Poëta, anno 1572.

278. Lucas Mannellus, Dominicanus, Epiſcopus Oſmenſis, & deinde Fanenſis, anno 1363.

279. Lucas Pulcius, Poëta, anno 1470.

280. Lucas Robbia, Hiſtoricus, anno 1500.

281. Lucas Ferrinius, Servita, anno 1589.

282. Ludovicus, ſive, Aloysius Marsilius, Auguſtinianus, an. 1450. publico eſt ſumptu funeratus.

283. Ludovicus Martellus, Poëta, anno 1527.

284. Ludovicus Guicciardinus, Hiſtoricus eximius, anno 1588.

285. Marcellus Virgilius Adrianus, Græce doctus, anno 1521.

286. Marchion Coppi Stephanii. Supra in Hiſtoricis.

287. Marcus Petri de Succhiellis, Dominicanus, anno 1490.

288. Marsilius Ficinus, Platonicæ Philoſophiæ reſtaurator incomparabilis, anno 1521.

289. Matthæus Villanius. Supra in Hiſtoricis, anno 1471.

290. Matthæus Corbinellus, Poëta, anno 1400.

291. Matthæus Palmerius, Hiſtoricus & Poëta, anno 1448.

292. Mat-

(1) Hic Leo Baptiſta Albertus eſt Architectus ille celebris, cujus opus de Architectura, & alia opera nonnulla edita fuerunt Florentiæ & alibi.

292. Matthias Rampolinus, Musicus, anno 1560.
293. Marianus, Franciscanus, anno 1430. Opera MSS. sunt.
294. Maurus Matthius, Servita, Musicus, anno 1571.
295. Maurus, Servita, Hebraice & Græce doctus, anno 1556.
296. Maurus Arrighettus, Dominicanus, anno 1570.
297. Maurus Pandolphinus, Cassinensis Monachus, anno 1572.
298. Maximus, Cassinensis Monachus, Græce doctus.
299. Marcus Æmilius, Historicus.
300. Michael Rubertus, Historicus.
301. Michael Verinus, Poëta, anno 1484.
302. Michael Poccianus, Servita.
303. Michaelangelus Naldinus, Servita, anno 1570.
304. Minias Pithia, Montis Olivarum Monachus, Cosmographus, quem laudant Petrus Burgensis in Historia Monastica, & Paganus Paganinus Licianensis, anno 1566.
305. Mundinus, Medicus, anno 1421.
306. Naldus Naldius, Poëta celebris, anno 1470.
307. Nellus Geminianus, J. C. anno 1420.
308. Nerius Capponius. Supra in Historicis.
309. Nicolaus Falcuccius, Medicus, anno 1412. Opera MSS. sunt in Bibliotheca Marciana Florentiæ.
310. Nicolaus Nicolus, anno 1430.
311. Nicolaus Michaelis Bonai, Poëta. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Crucis Florentiæ.
312. Nicolaus Valla, anno 1533.
313. Nicolaus Angelus Bucinensis, anno 1500.
314. Nicolaus Machiavellus. Supra in Historicis.
315. Nicolaus Martellus.
316. Nicolaus Stufa, Servita.
317. Nicolaus Ardinghellus. Supra in Cardinalibus.
318. Nicolaus Tornabonus. Vide libr. 6. cap. 6. infra.
319. Nicolaus Bonadiuti, Michaëlis filius, Poëta.
320. Oliverius Arduinius, Canonicus Florentinus, anno 1500.
321. Pallans Strozza, Eques Auratus, pleraque scripsit, teste Francisco Philadelpho (1), anno 1423.
322. Pallans Oricellarius, Philosophus, anno 1500.
323. Pallans Strozza, Junior, Græce doctus, ætate Caroli V. Imperatoris.
324. Pamphilus Riccius, Eques D. Stephani, anno 1583.
325. Paulus Gualducci de Pilestris, Dominicanus, Patriarcha Gradensis, anno 1320.
326. Paulus, Mathematicus, ad S. Trinitatis sepultus.
327. Paulus alter, Mathematicus, anno 1410.
328. Paulus Gerardus, Arithmeticus, anno 1327.

(1) Hic auctor est fortassis Franciscus Philelphus.

329. Paulus Attavantius, Servitarum Cœnobiarcha, anno 1499.

330. Paulus Orlandinus, Camaldulensis, anno 1519.

331. Paulus Verinus, Dialecticus, Laurentii Medicis ductu Pisis professor.

332. Paulus Arrighius, Servita, anno 1587.

333. Paulus Animuccia, Poëta, anno 1563.

334. Paulus Rossius, Eques Hierosolymitanus, anno 1569.

335. Peregrinus Allius, Poëta, anno 1458.

336. Perinus Organo, Musicus, anno 1500.

337. Petrus Calzolarius, S. Justinæ Monachus.

338. Petrus Alighierius, Dantis filius, J.C.

339. Petrus Strozza, Ubertini filius, Dominicanus. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ, anno 1362.

340. Petrus Corsinius. Supra in Episcopis Florentinis.

341. Petrus Rosatus, Medicus.

342. Petrus Franciscus Paulus, Medicus.

343. Petrus Maria Boninus, Arithmeticus, anno 1515.

344. Petrus, a crispa coma Crinitus vocatus, Laurentio Mediceo carus.(1)

345. Petrus Aron, Crucifer Monachus, anno 1550.

346. Petrus Franciscus Giambullarius, Bernardi filius, Hebraice Græceque doctus, anno 1564.

347. Petrus Victorius, Græce Latineque doctissimus, Italorum Criticorum princeps, anno 1585.

348. Petrus Buggianensis, S. Justinæ Monachus, anno 1560.(2)

349. Petrus Antonius Anselmius, J.C.

350. Philippus, Franciscanus, anno 1312.

351. Philippus Medices, Servitarum Cœnobiarcha, anno 1364. Opera MSS. sunt in Bibliotheca Servorum Florentiæ.

352. Philippus Macchabrunus, Historicus.

353. Philippus Corsinius. J.C.

354. Philippus Valorius. Vitam edidit Laurentii Medicei, ut vult Poccia ntus; sed revera auctor ejus, quæ prodiit anno 1568. non Philippus, sed Nicolaus fuit.

355. Philippus Callimachus, Casimiro, Sarmatiæ Regi, carus.

356. Philippus Nerlius. Supra in Historicis.

357. Philippus Strozza, ducum suo ævo maximus; aut inter maximos habendus: sibi manus intulit, cum custodiæ fuisset mancipatus, quod arma in patriam & principem induisset, factionis caput, & Petri, ducum clarissimi, pater.

358. Philippus Fantonius, Camaldulensis Abbas, anno 1589.

359. Philippus Benizius, Servita, anno 1285.

360. Phi-

(1) Petrus Crinitus ita cognominatus fuit potius a proprio cognomine Etrusco *del Riccio*, quam a coma crispa, ut vult Dempsterus noster.

(2) Hic est idem ac Petrus Calzolarius, supra repositus num. 337.

360. Philippus Capponi, Nicolai filius, anno 1556.
361. Philippus Villanius. Supra in Hiſtoricis.
362. Philippus Minorita, anno 1572.
363. Poggius Bracciolinus. Supra in Hiſtoricis.
364. Prosper Rossettus, Servita, anno 1589.
365. Silvanus Razzius, anno 1512.
366. Raphael Castruccius, Benedictinus, anno 1571.
367. Remigius Clari Hieronymei, Dominicanus, anno 1309. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ.
368. Ricordanus Malaspina. Supra in Hiſtoricis.
369. Riculdus de Monte Crucis, perperam Richardus aliis dictus, Dominicanus, anno 1309.
370. Robertus Bardius, Theologus Pariſienſis, anno 1392.
371. Robertus Salviatus, anno 1490.
372. Robertus Ranuccius, Dominicanus, anno 1512.
373. Robertus Acciajuolius, Donati filius, anno 1540.
374. Romulus Fabius.
375. Romulus Laurentiani, Laurentii filius, Servita, quem laudarunt Quintianus Stoa Poëta, & Zacharias ejus Ordinis Generalis, anno 1544.
376. Remigius Nanninius, Dominicanus ſub Pio V.
377. Roggierus Calcagninius, Dominicanus, Epiſcopus Caſtrenſis, anno 1290.
378. Sanctes Marmocchinus, Dominicanus. Opera MSS. in Bibliotheca Marciana Florentiæ ſunt.
379. Sebastianus Salvinius, anno 1590.
380. Sebastianus Foresius, Poëta, anno 1490.
381. Sebastianus Medices, Eques D. Stephani, anno 1589.
382. Sennuccius del Bene, anno 1370.
383. Sigismundus Martellus, Poëta, anno 1500.
384. Simon de Bertis, Dominicanus, anno 1491.
385. Simon Tornaquincius, Auguſtinianus, anno 1429. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ.
386. Seraphinus, S. Juſtinæ Monachus, anno 1572.
387. Silvester Aldobrandinus, J. C. Clementis VIII. pater.
388. Thaddæus, Medicus ſuo ævo celeberrimus, Hippocrates vocatus: ad Honorium IV. curandum Bononiam vocatus, quinquaginta aureos in ſingulos dies pepigit, & præter illos retulit domum decem milia aureorum, teſte Symphoriano Campegio libr. 1. De Patientia, anno 1302.
389. Thaddæus Dini, Dominicanus, anno 1359.
390. Theophilus Fredinus, Dominicanus, ſub Pio V.
391. Tobias Marmorarius, Ciſtercienſis Abbas, Mathematicus & Aſtrologus, anno 1370.
392. Thomas de Garbo, Dini filius, Medicus, anno 1367.

393. Thomas Matthæi de Sardis, Dominicanus, anno 1517. Opera ibidem MSS.

394. Thomas Cassanus, Dominicanus, anno 1528. Opera sunt MSS. in Bibliotheca D. Marci Florentiæ.

395. Thomas Nerius, Dominicanus, anno 1567.

396. Thomas de Salviettis, J. C. Opus MS. de Vita Gometii Portuensis, Abbatis Benedictini, servatur in Abbatia Florentina.

397. Titus, Poëta.

398. Trusianus Valorius, sive Cursianus, sive Drusianus, sive Torrigianus, Medicus, Thaddæi Auditor, anno 1370.

399. Tuccius Marianus, Historicus.

400. Ugolinus Verinus, Poëta, anno 1490.

401. Ugolinus Martellius, Episcopus Liciensis, & postea Narniensis, Græce doctus, anno 1517.

402. Ugolinus Martellius, alter, Aloysio Aloysii genitus, Episcopus Glandevensis, anno 1572.

403. Vidius Vidus, Medicus, anno 1569.

404. Vincentius Martellius, Poëta, anno 1556.

405. Vincentius Acciarolius, Divi Stephani Eques, Historicus, anno 1572.

406. Vincentius Borghinius, Benedictinus.

407. Vincentius Galilæus, Musicus.

408. Vincentius Bonannus, Poëta, anno 1572.

409. Volumnius Rodulphus, anno 1571.

410. Zacharias Dominicanus, anno 1566.

411. Zacharias, Mathematicus, anno 1315.

412. Zacharias alter, Dominicanus.

413. Zenobius Strata, anno 1355. Opera sunt MSS. in Bibliotheca Gaddiana.

414. Zenobius Acciarolius, Dominicanus, sub Leone X.

415. Zenobius Prologus, anno 1572.

416. Dantes Populeschius, anno 1480. (1)

Hos ille auctor laudat, quibus addendi sunt alii, quos hinc inde selegi, ac primum

417. Florentinus, J. C. sub Antoninis vixit, ut quibusdam placuit, aut sub Severo Aug. ut in ejus Vita Æl. Lampridius est auctor, qui libros duodecim Institutionum Juris Civilis scripsit, ex quibus multa sunt in Pandectas Justinianeas translata.

418. Florentinus alter, cui Claudianus librum 2. dedicavit de Raptu Proserpinæ, pulcherrima ad illum præfatione edita.

419. Anianus, J. C. qui Codicem Theodosianum interpretationibus illustravit, ut in Commonitorio ad Timotheum liquet, ubi hæc sunt verba: *Anianus vir spectabilis ex præceptione D. N. gloriosissimi Alarici*.

(1) Dantes hic Amanuensis diligentiam effugerat, quapropter ex Archetypo auctoris repositus hoc loco extra ordinem.

rici Regis, hunc Codicem de Theodosiani legibus atque sententiis Juris, vel diversis libris electum Aduris anno XXII. eo regnante edidi, atque rescripsi. Recognovimus dat. sub die IV. Non. Febr. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ. Et iterum anno XX. regnante Karolo Rege Francorum, & Longobardorum, & Patricio Romanorum. Tantus vir Florentinus fuit, ut habetur in Bibliotheca Mundi.

420. FRANCISCUS ZEPHIRUS, sive ut alii volunt, ZEPHIRINUS, Commentariis plerosque Patrum illustravit, & maxime Tertullianum: in cujus *Apologeticum* doctissimam Paraphrasim edidit, quæ summa auctoritate a doctis quibusque legitur. Florentinum facit eum eadem illa Bibliotheca Mundi.

421. VINCENTIUS DE ALTOVITIS, scriptis clarus, anno 1300. Scripsit Historiæ Romanæ Epitomen, quam Critici laudant.

Theologicis studiis, & scriptis nomen habent hi apud Antonium Possevinum in Apparatu sacro.

422. FRANCISCUS CASTALIO. Pag. 494.
423. FRANCISCUS PRATENSIS. Pag. 505.
424. AUGUSTINUS PHILIPPUS. Pag. 630.
425. HIERONYMUS BARDIUS. Pag. 29.
426. THOMAS BONINSIGNIUS. Pag. 302.
427. ADAMUS. Pag. 15.
428. LEO SANGALLETTUS. Pag. 340.
429. PAULUS GRILLANDUS. Pag. 24.
430. PHILIPPUS GROPPANTES. Pag. 81.
431. ROMANTINUS. Pag. 118.
432. SANTIUS ARENA. Pag. 195.
433. SILVANUS RADIUS MANARDUS. Pag. 218.
434. LAURENTIUS UBALDINUS. Pag. 334.

Jurisprudentiam etiam, qua scribendo, qua docendo in celebribus Academiis non parum promoverunt isti, quos adducam ex Indice Cypriani Pagnii:

435. ÆNEAS STUFA.
436. ALEXANDER BENEVENIUS.
437. ALEXANDER MALAGONNELLA.
438. ANDREAS BENCIUS.
439. ANGELUS NICOLINIUS, senior.
440. ANTONIUS COCCHIUS.
441. ANTONIUS STROZZIUS.
442. BARDUS ALTOVITUS.
443. BARTHOLOMÆUS BONACCURSIUS.
444. BARTHOLOMÆUS POPULESCHIUS.
445. BERNARDUS BONHIERONYMUS.
446. BONUS DE BONIS.
447. DOMINICUS BONSIUS, senior.
448. DOMINICUS RIDOLPHIUS.

449. DOMI-

393. THOMAS MATTHÆI DE SARDIS, Dominicanus, anno 1517. Opera ibidem MSS.

394. THOMAS CASSANUS, Dominicanus, anno 1528. Opera sunt MSS. in Bibliotheca D. Marci Florentiæ.

395. THOMAS NERIUS, Dominicanus, anno 1567.

396. THOMAS DE SALVIETTIS, J. C. Opus MS. de Vita Gometii Portuensis, Abbatis Benedictini, servatur in Abbatia Florentina.

397. TITUS, Poëta.

398. TRUSIANUS VALORIUS, sive CURSIANUS, sive DRUSIANUS, sive TORRIGIANUS, Medicus, Thaddæi Auditor, anno 1370.

399. TUCCIUS MARIANUS, Historicus.

400. UGOLINUS VERINUS, Poëta, anno 1490.

401. UGOLINUS MARTELLIUS, Episcopus Liciensis, & postea Narniensis, Græce doctus, anno 1517.

402. UGOLINUS MARTELLIUS, alter, Aloysio Aloysii genitus, Episcopus Glandevensis, anno 1572.

403. VIDIUS VIDUS, Medicus, anno 1569.

404. VINCENTIUS MARTELLIUS, Poëta, anno 1556.

405. VINCENTIUS ACCIAROLIUS, Divi Stephani Eques, Historicus, anno 1572.

406. VINCENTIUS BORGHINIUS, Benedictinus.

407. VINCENTIUS GALILÆUS, Musicus.

408. VINCENTIUS BONANNUS, Poëta, anno 1572.

409. VOLUMNIUS RODULPHUS, anno 1571.

410. ZACHARIAS DOMINICANUS, anno 1566.

411. ZACHARIAS, Mathematicus, anno 1315.

412. ZACHARIAS alter, Dominicanus.

413. ZENOBIUS STRATA, anno 1355. Opera sunt MSS. in Bibliotheca Gaddiana.

414. ZENOBIUS ACCIAROLIUS, Dominicanus, sub Leone X.

415. ZENOBIUS PROLOGUS, anno 1572.

416. DANTES POPULESCHIUS, anno 1480. (1)

Hos ille auctor laudat, quibus addendi sunt alii, quos hinc inde selegi, ac primum

417. FLORENTINUS, J. C. sub Antoninis vixit, ut quibusdam placuit, aut sub Severo Aug. ut in ejus Vita Æl. Lampridius est auctor, qui libros duodecim Institutionum Juris Civilis scripsit, ex quibus multa sunt in Pandectas Justinianeas translata.

418. FLORENTINUS alter, cui Claudianus librum 2. dedicavit de Raptu Proserpinæ, pulcherrima ad illum præfatione edita.

419. ANIANUS, J. C. qui Codicem Theodosianum interpretationibus illustravit, ut in Commonitorio ad Timotheum liquet, ubi hæc sunt verba: *Anianus vir spectabilis ex præceptione D. N. gloriosissimi Alarici.*

(1) Dantes hic Amanuensis diligentiam effugerat, quapropter ex Archetypo auctoris repositus hoc loco extra ordinem.

rici Regis, hunc Codicem de Theodosiani legibus atque sententiis Juris, vel diversis libris electum Aduris anno XXII. eo regnante edidi, atque rescripsi. Recognovimus dat. sub die IV. Non. Febr. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ. Et iterum anno XX. regnante Karolo Rege Francorum, & Longobardorum, & Patricio Romanorum. Tantus vir Florentinus fuit, ut habetur in Bibliotheca Mundi.

420. Franciscus Zephirus, sive ut alii volunt, Zephirinus, Commentariis plerosque Patrum illustravit, & maxime Tertullianum: in cujus *Apologeticum* doctissimam Paraphrasim edidit, quæ summa auctoritate a doctis quibusque legitur. Florentinum facit eum eadem illa Bibliotheca Mundi.

421. Vincentius de Altovitis, scriptis clarus, anno 1300. Scripsit Historiæ Romanæ Epitomen, quam Critici laudant.

Theologicis studiis, & scriptis nomen habent hi apud Antonium Possevinum in Apparatu sacro.

422. Franciscus Castalio. Pag. 494.
423. Franciscus Pratensis. Pag. 505.
424. Augustinus Philippus. Pag. 630.
425. Hieronymus Bardius. Pag. 29.
426. Thomas Boninsignius. Pag. 302.
427. Adamus. Pag. 15.
428. Leo Sangallettus. Pag. 340.
429. Paulus Grillandus. Pag. 24.
430. Philippus Groppantes. Pag. 81.
431. Romantinus. Pag. 118.
432. Santius Arena. Pag. 195.
433. Silvanus Radius Manardus. Pag. 218.
434. Laurentius Ubaldinus. Pag. 334.

Jurisprudentiam etiam, qua scribendo, qua docendo in celebribus Academiis non parum promoverunt isti, quos adducam ex Indice Cypriani Pagnii:

435. Æneas Stupa.
436. Alexander Beneventus.
437. Alexander Malagonnella.
438. Andreas Bencius.
439. Angelus Nicolinius, senior.
440. Antonius Cocchius.
441. Antonius Strozzius.
442. Bardus Altovitus.
443. Bartholomæus Bonaccursius.
444. Bartholomæus Populeschius.
445. Bernardus Bonhieronymus.
446. Bonus de Bonis.
447. Dominicus Bonsius, senior.
448. Dominicus Ridolphius.

449. Domi-

449. Dominicus Serminus.
450. Donatus de Alighieriis.
451. Donatus de Barbadoris.
452. Franciscus Gualterottus.
453. Franciscus Pandolphinus.
454. Franciscus Salviatus.
455. Franciscus Saxolinus.
456. Ginus Capponius.
457. Gregorius Benivenius.
458. Guidantonius Vespuccius.
459. Guilielmus Tanaglia.
460. Hormannozzus Detus.
461. Jacobus de Niccolis.
462. Joannes Baptista Nellius.
463. Joannes de Bonhieronymis.
464. Joannes de Podiobontio.
465. Julianus de Davanzatis.
466. Leo Franciscus Leonius.
467. Lucas Corsinius.
468. Ludovicus Acciajuolus.
469. Marcus Asinius.
470. Matthæus Niccolinus.
471. Nicolaus Altovitus.
472. Nicolaus Nobilius.
473. Otho Lapus Niccolinus de Sliigattis.
474. Petrus de Philicaico.
475. Philippus Corsinius.
476. Riniardus del Bene.
477. Rossius Orlandius.
478. Stephanus Bonaccursius.
479. Thomas Corsinius.
480. Thomas Salvettus.
481. Zenobius Guasconius. (1)

His addi poteſt Hieronymus Savonarola Dominicanus, quindecim annis Florentiæ commoratus, quem Regi Galliæ impenſius faventem adverſa factio cremavit, quod ſeditionem movere crederetur. Philippus Cominæus libr. 8. Hiſtor. cap. 19. Eum Thomas Nerius Dominicanus ſcripta Apologia tuetur: & varie ſane de ea re proditum.

Ad viros nunc civili, aut militari peritia claros gradum promoveo, qui plures, quam in nlla Italiæ civitate; nam cum Italicæ urbes externis

(1) Plura habet de Scriptoribus Florentinis, præter eos, qui de claris, literatiſque viris ſcripſerunt, P. Julius Nigrius e Societate Jeſu, in libro Ferrariæ edito anno 1722., hujus argumenti; ſed hi omnes, & etiam Dempſterus noſter, cum multa mendoſe ſcribant, multa quoque memoria digna prætermittant, emendatione atque additione egerent: quod optime fieret, ſi in lucem prodirent ſcripta Joannis Cinelli, qui duobus libris, altero de Florentinis, & altero de Etruſcis Scriptoribus, copioſe tractavit.

nis copiis non uterentur, Florentia triginta millia peditum, mille quingentos equites armabat, ex quibus ante annum 1338. *ducenti quinquaginta equites aureati* inventi, ut Joannes Villanius ſcribit libr. 11. cap. 93. quod rarum ſane eo ſeculo, quando nullus equeſtri dignitate ornabatur, niſi facinore edito, tantis digno honoribus. Ad ſingulos venio, in quibus enumerandis nec familiarum, vel dignitatum, meritorum, aut ætatis habebo rationem.

1. Foresius Adimarius, monomachia conſerta, interfecit *Caccum* hominem fortiſſimum, Ghibellinorum agoniſten, & mole corporis gyganti ſimilem.

2. Mannus Donatus, Regium Lepidi obſeſſum ſtrenuiſſime liberavit.

3. Laurentius Rodulphus, Orator Reipublicæ ad Venetos: eloquentia ſua eos ad fœdus cum Florentinis ſanciendum induxit, quo deinde Philippus, Mediolani Dux, oppreſſus. Joann. Baptiſta Egnat. libr. 8. cap. 9.

4. Farinata Ubertus, cum Ghibellini omnes Tuſci, ad Emporium conventu indicto, de delenda Florentia ducibus Piſanis & Senenſibus deliberarent, ipſe exul, evaginato gladio, illius ſententiæ auctorem interfecturum ſe profeſſus, patriæ, licet male de ſe meritæ, ſalutem, alter Coriolanus, conceſſit. Joann. Baptiſta Egnat. libr. 5. cap. 6. & omnes Hiſtorici. Accidit id conſilium anno 1260.

5. Pressa, auctor familiæ Bonaguisiæ, primus ſigna intulit, & in munimento fixit, Mendeſii, quam Joſephus *Menden* vocat, vulgo *Damiatam* dicunt.

6. Philippus Scolarius Spanus, Sigiſmundi Imperatoris, & Regis Hungariæ copiis Præpoſitus, acerrime obſeſſam Hydralin, ſive Taurunum defendit, quæ hodie *Belgrado*. Stata acie ter & vigeſies Turcos fregit, uſque adeo ut in proverbium abierit: *Tu plus fidis ei, quam Hungbari Spano*. Hujus vitam Dominicus Mellinius ſcriptis commiſit.

7. Federicus Folchius, Thalaſſiarchus, ſive Claſſis Præfectus Equitum Hieroſolymitanorum, qui Meliterſes hodie dicti. Hic cum tribus fratribus, & octo nepotibus, omnibus Equitibus, octies & decies Infideles profligavit. Hujus heres fuit Simon, cui cum ſolæ duæ filiæ ſupereſſent, quarum una Zenobio Caſſio deſponſata, altera Simoni Formiconio nupta, arma gentilitia in tumulum ſecum intulit.

8. Corsus Donatus, Eques aureatus, factionis Nigræ dux & caput, prœlio ad Campaldinum commiſſo, cum exercitus labaret, triarios induxit, ac memorabilem peperit victoriam, qua jugum Arretinis impoſitum.

9. Americus Donatus, Corſi filius, Præfectus copiis, quas Florentini in ſubſidium Peruſinorum deſtinarunt, anno 1321. Nobiliſſimæ obſidionis Montis Catini ſuaſor & dux.

10. Bindus Bondelmontius, ſub Carolo III. tam claro nomine militavit, ut paucos ſuo ævo duces pares, ſuperiores fama nullos habuerit.

11. Verius Cerchius, Campaldinenſi acie cum filio clariſſimus.

12. Fran-

12. Franciscus Strozzius, dux copiarum, quas Respublica Florentina liberandæ Ferrariæ ab obsidione Legati Pontificii destinavit, prudens, & fortis, anno 1333.

13. Ugo Scalius, ejusdem gloriæ & imperii cum Francisco socius & particeps.

14. Benghius Bondelmontius, Bargæ strenuus propugnator, anno 1363.

15. Rainerius Bondelmontius, ejusdem facti adjutor, & in subsidium Caroli Regis Siciliæ missus, ut cum insigni elogio, præter Historicos, meminit Thomas Fazelus libr. 9. Decad. 2.

16. Nannius Strozzius, Legatus copiarum Marchionis Mantuæ contra Duces Mediolanenses. Leonard. Arretin. & Jacob. Poggius.

17. Petrus Strozzius, unam e Mediolani portis vi occupavit. Iidem auctores.

18. Jacobus Salviatus, cujus virtute dominium antiquum, Comitatu Bagnii adjecto, auctum est, anno 1401.

19. Meus Altovitus, cognomento militari, *Timoris expers* vocatus, quod in subsidium Veronæ obsessæ missus, cum ducentis equitibus agmen hostile intrepidus penetraverat.

20. Joannes Ubaldinus: & ex eadem gente illustrissima

21. Bernardinus Ubaldinus, quorum fama per Joannem Baptistam Gentilem consignata æternitati, oblivionem non veretur.

22. Nerius Capponius, cuilibet veterum par.

23. Ginus Capponius, Neri pater, & Gini filius. Dixi supra.

24. Antonius Giacominus, nulli militari peritia secundus.

25. Franciscus Ferruccius, & Pontificio & Cæsareo exercitui terror.

26. Leo Strozzius, Prior Capuæ, Legatus I. Henrici II. Galliarum Regis, navalium copiarum Melitæ Thalassiarchus.

27. Petrus Strozzius, Leonis frater, Senensium & Florentinorum exulum, contra Cosmum I. postea Magnum Etruriæ Ducem, ductor, Galliæ Mareschalcus, quod idem est ac Magister Equitum. Vidit hos Francia, cognovit Italia, invictissimos Carolus V. sensit.

28. Nicolaus Piccininus. De quo supra.

29. Bartholomæus Salvianus.

30. Raimondus Mannellius. Franciscum Spinulam, rerum navalium peritissimum, acie ad Rapallum, Venetorum secutus partes, captivum jure belli fecit.

31. Simon Bondelmontius, Dominus Grottæ Franchæ.

32. Franciscus Bondelmontius, Dominus Bassani, & Castagnæ.

33. Esaus Bondelmontius, Dominus Artæ, & Zantis.

34. Albertaccius de Ricasolis, cujus ductu Legatus Pontificis Forum Livii occupavit, ab eodem Legato Eques creatus.

35. Gerardus Gerardinus, rerum magnitudine in Hibernia clarus.

36. Mauritius Gerardinus, in eodem Regno rebus gestis inclitus.

37. Thomas Gerardinus, ut ejusdem familiæ, ita & gloriæ particeps.

38. Nico-

38. Nicolaus Acciajuolus, Regni Neapolitani Thalaffiarchus.
39. Thegghiajus Aldobrandius.
40. Gelozus Bardius.
41. Pinus della Tosa.
42. Bartolomaeus Martellius, Magni Etruriæ Ducis Thalaffiarchus.
43. Bernardus Salviatus, Equitum Melitenfium Thalaffiarcha.
44. Paulus Vannii Rucellajus, copiarum contra Vicecomites ductor.
45. Joannes Tornabonus, Provinciæ in Gallia fub Henrico III. Rector.
46. Petrus Tosinghius, eidem Regi carus, & Provinciæ administrator.
47. Albertus Gondius, Par Franciæ, & Dux Rhetiæ, ac Marefchalcus, Carolo IX. & Henrico III. Regibus cariffimus: a quo honorato ftemmate longa progenies defcendit, Dux Rhetiæ, Epifcopus Parifinus, jam S. R. E. Cardinalis, Triremium Gallicarum Præfectus, & Decanus Parifienfis, quam familiam, opibus illuftrem, nobilitate præcipuam, jure omnes venerantur. (1)
48. Tegghiajus Adimarius, fortiffimus dux, & cautus ad Arbiam.
49. Guido Guerra, Guelforum olim caput.
50. Guido Novellus, nobilitatis, contra plebem concitatæ, caput.
51. Janus della Bella, auctor plebi 36. nobiles familias notandi: mox in exilium pulsus, ac redux, rebus geftis admirabilis.
52. Verius Cerchius, tumultuantibus factionibus, partium Alborum dux.
53. Lucas Pitthius, conjurationis illius fuafor, anno 1464. Jam vero quid *Pactios*, *Bandinos*, *Soderinos*, *Jamfiliatios*, *Minerbettos*, *Albizios*, *Laufredinios*, *Valorios*, *Nobilios*, *Cambios*, *Puccios*, *Nerlios*, *Guadagnios*, *Quaratefios*, *Victorios*, *Bonfios*, aliofque proceres loquar? qui in cœlo hoc nobilitatis velut Soles emicant.

Medicei quid gefferint, libr. 7. hoc opere infra dicetur.

Antiquiffima familiarum nomenclatura eft apud Ricordanum Malafpinam. Fanutius Campanus MS. libr. 4. Illuftr. Ital. Famil. cap. 18. antequam Florentinæ nobilitatis nomenclaturam recenfeat, hæc præmittit: *Nobilium familiarum Florentiæ quatuor funt principia; nam familiæ antiquæ & primæ fuerunt illæ, quæ defcendentes poft dirutas Fæfulas, veneruntque habitare Florentiæ: quarum perpauca funt in humanis, aliæ defecerunt. Secundæ familiæ funt illæ, quas conftituerant fexaginta viri nobiles, qui defcenderuut a Roma, & babitantes Florentiam, unufquifque condidit unam turrim; & boc contigit paulo poft everfas Fæfulas: barum* ple-

(1) Hujus familiæ hiftoriam luculenter fcripfit Corbinellius in duo volumina diftributam, ediditque Parifiis anno 1705. ex qua apparet, jure optimo a Dempftero hanc familiam celebrari.

pleraque hodie superfunt. Tertiæ familiæ funt plantatæ a Carolo Magno, qui difcedens Roma, rediturus in Galliam, fubftitit Florentiæ, & fic eam reftauravit, ut potius dici poffet, eam condidiffe, quam ampliaffe. Quartæ funt illæ, quæ fuerunt plantatæ fub Othone I. & II. Imperatoribus, & hæ omnes vigent. Tribus deinde capitibus fequentibus non folum familias recenfet, fed & earum orrum, progreffum, cafum, potentiam, ac confufionem, nominumque fubinde mutationem narrat. (1)

Obiter quædam obfervata, quæ iis, quæ tractavimus, funt fimilia; tamen ad certa capita revocari non poterant.

CAP. XIX.

ETfi multa adnotare vifus fum; fcio tamen effe mulra, quæ calamum meum fugerint: hic ergo aliquod veluti fpicilegium colligam. Ac primum, certum eft Francifcum Petrarcham, ut auctor eft Fanutius Campanus MS. libr. 5. Illuft. Ital. Famil. duos libros de Antiquitate Etruriæ fcripfiffe, qui fi ad manus meas veniffent, magno me forte levarent labore; erat enim ignei vir ingenii, miri judicii, ac multæ lectionis: & nefcio an unquam opus illud prodierit. Pergo itaque ad fparfa hæc obfervata.

Etrufci narrant, fomniculofum fuiffe Ulyffem, ut loquirur interpres Latinus Plutarchi, nam Græcus Codex non eft ad manum. Libr. de Audiend. Poër. pag. 27.

Etruria bello civili Pompejano Liboni fuit commiffa. M. Lucan. libr. 2. v. 463.

Gens Etrufca fuga trepidi nudata Libonis.

Etrufci in Sicilia cum Athenienfibus militarunt. Ita Latinus interpres Thucydidis libr. 7. pag. 251. Græca non funt ad manum.

Bellum grave cum Etruria. Ait C. Salluftius libr. 1. Hiftoriar.

Etruria dominatione Syllæ oppreffa; ut ait idem in Catilinaria, & Plutarchus in Cicerone fufe pag. 867. quare redeunrem ab exilio Marium & comiter exceperunt, & commeatu profufo ftrenue liberaliterque adjuvere Tufci, ut ex Appiano alibi hoc opere eft dictum.

Opus aliquod, feu *Orationem*, aut *Apologiam* fcripfir *pro Tufcis* C. Licinius Macer Hiftoricus antiquiffimus, ur laudat Prifcianus libr. 10. pag. 131. A re-

(1) Ut plurimum veru nobilium familiarum Florentinarum Catalogus defumitur ex MS. Codice, qui in multorum manibus verfatur (vulgo dicitur *il Priorifta*) in quo recenfebatur quoties quælibet familia in libera Repub. fummos injerit magiftratus: hic autem codex ex tabulis publicis eruitur.

A regione, familia *Tuscorum*, ut videtur, descendit; nam & *Consule Tusco Aquilino*, ut omittam alia, rescriptum Diocletiani & Maximiani datum est, ut apparet in Codice Hermogeniano libr. 2. de Calumniatoribus.

Et *Tusci Scriptoris* auctoritate sæpe utitur Plinius in Naturali Historia.

Memoratur & *Tuscus Historicus*, nomine *Clodius*, apud L. Senecam in Suasoriarum libello, Suasoria II. ad finem, licet parum æquum ibi sit de eo judicium.

Et *Tuscus Poëta*, cujus gravis apud M. Varronem mentio libr. 4. de Ling. Lat.

Alius indubie ab isto, *Tuscus*, qui amatorii carminis auctor Phillidem celebraverat, quem inter clarissimos sui ævi vates ponit Ovidius libr. 4. de Ponto, Eleg. ult.

Quique sua nomen Phyllide Tuscus habet.

In rescripto Valentiniani & Valentis Augustorum *Tusci Curiales* dicuntur l. 3. C. Theodos. de Calcis coctoribus urbis Romæ & Constantinopolis.

Celebre est illud C. Taciti libr. 11. Annal. *In Italia Etrusci a Demarato Corinthio literas didicerunt*: quod de Græcis literis est omnino intelligendum; nam suas literas habuisse diu ante Græcos Latinosque in confesso est: & videnda sunt, quæ scripsi libr. 1. hoc opere cap. 20. & cap. 21. ubi de ea re.

Ex eadem Etruria delecti, qui custodiæ Principum præessent. Idem C. Tacitus libr. 4. Annal. in principio: *Tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruria ferme, Umbriaque delectæ, aut vetere Latio, & coloniis antiquitus Romanis.* Igitur jam olim clara Tuscorum gens in bellis, fida ac prompta habebatur.

Ex eadem gente selecti, & in Senatum conscripti, qui publice consilio prospicerent Principis dignitati. Idem Tacitus libr. 11. Annal. *Neque enim ignoro, Julios Alba, Coruncanios Camerte, Porcios Tusculo, & ne vetera scrutemur, Etruria, Lucaniaque, & omni Italia in Senatum accitos.*

Ob viciniam Urbis, *Suburbicaria* vocatur in rescripto Honorii Augusti l. 12. C. Theodos. de Indulgent. debitorum, & eidem tributum remittitur, ut l. 7. ex ejusdem Principis edicto, eodem titulo apparet: ad differentiam scilicet alterius *Tusciæ*, quæ *Annonaria* vocatur, ut ex Ammiano Marcellino patet, & locum produxi libr. 5. hoc opere supra, cap. 12.

Ad recentiora descendo. *Desiderio Regi Longobardorum*, circa annum 770 *viriliter Etrusci restiterunt*, ut narrat in Stephano IV. Anastasius Bibliothecarius pag. 140. & alii ævi illius Historici.

Gelasius Papa ad Palladium Episcopum *a feritate barbarorum diversa sectantium* maximam *Tusciæ vastitatem* deplorat. In Decreto Gratiani Distinct. 55. cap. 12.

Eee 2 Ejus-

Ejusdem *Tuſciæ Portus* memorat Ludovicus Imperator in eodem Decreto, Diſtinct. 63. cap. 30.

Alia nonnulla obſervata circa Fidem Chriſtianam, ab Etruſcis receptam, Sanctis, Pontificibus, Epiſcopis, Viris claris, qui ut Tuſci fuerunt, ita cujus civitatis incolæ, ignoratur.

CAP. XX.

TOtius Etruriæ Apoſtolus jure dici poſſe videtur *S. Ptolemæus*, S. Petri, Principis Apoſtolorum, diſcipulus: qui ab eodem ordinatus, eo miſſus, ac martyrio coronatus 9. Kalend. Septembris, ut ex actis MSS. Eccleſiæ Nepeſinæ oſtendit Illuſtriſſ. Cæſar Baronius ad 19. Octobr. in Martyrologio Romano, & in Annalibus. Quare Sanctorum aliquot nomina apponam, qui licet Tuſcia orti, tamen cui civitati tantum gloriæ accedat, ignoratur: & hi ſunt.

1. Secundinus Martyr ſub Decio, ſub Promoto Conſulari die 9. Auguſti. Mombrit. Tom. 2. Surius Tom. 4. Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 41. Uſuardus, Beda, Rabanus, Notkerus, & alii.

2. Marcellianus, eidem collega.

3. Verianus, ejuſdem Martyrii ſub eodem principe particeps.

4. Donatus, Scotus gente; in qua tamen Etruriæ parte fidem Chriſtianam amplexus ſit, non liquet; fuit tamen Fæſularum Epiſcopus, cujus acta ſcripta ſunt per Franciſcum Cattanium Diaccetum, ejuſdem Sedis Antiſtitem, ſed in manus meas adhuc non venerunt.

5. Joannes Martyr, ſed quando, aut ſub quo non deprehendi. Colitur die 21. Decembris, ut in Martyrologio.

6. Festus, etiam Martyr, Joannis collega. Uſuardus, & alii.

Ut Sanctorum incertus in Etruria ortus, ita plerorumque Etruſcorum Pontificum urbes natales ignorantur. Ut ſunt

1. Leo I. Anaſtaſ. Bibliothec. pag. 37.
2. Joannes I. Idem pag. 48.
3. Bonifacius VI.

Nam quod de *Eutychiano*, *Gregorio VII. Cæleſtino II. Martino II. & Romano* falſo Joannettus Etruſcos tantum eſſe, ac patriam ignorari ſcribit, ſupra hoc in opere eſt abunde diſcuſſum.

Ad

Ad Episcopos Tusciæ in universum extant quædam de Jure Pontificio rescripta. Ut *Eusebii Papæ ad Episcopos Tusciæ*. Causa 3. Quæst. 5. cap. 9. In Decreto Gratiani. Et eodem opere Causa 24. quæst. 1. cap. 11. de Consecratione 3. parte, distinct. 5. cap. 4.

Viri illustres sequuntur, quorum agmen jure merito ducet

1. Gratianus, Monachus, Decreti compilator, qui primus viam sanctionibus S. R. E. digerendis, & in rectum ordinem redigendis, aperuit; Burchardo, Ivone, & quibuslibet aliis in eo scriptionis genere longe melior. Vide Volaterranum pag. 663.

2. Evangelista Marcellinus, domo *Etruscus*, scriptis Theologicis clarus. Anton. Possevin. in Appar. pag. 457.

3. Albertus Pisanus, itidem Theologus. Idem pag. 34.

4. Antonius Lucensis, incertum, qua urbe, Theologus. Idem pag. 106.

5. Antonius Rossellus, cujus scripta vide ibidem pag. 115.

FINIS LIBRI QUINTI.

Montis Politiani Apud Nobiles De Bucellis B. Fr. sc.

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM SEXTUM.

Qualis esset Etruriæ ante Romam conditam conditio, libris primis quatuor hujus Operis, abunde, ut puto, ostensum: quam deinde gloriose, magnaque cum laude res cum Romanis gesserit, quantaque ejus fuerit potentia, quam frequentes ac munitæ civitates, libro quinto aperui; superest, ut de iis urbibus, quæ post declinationem Romani Imperii erectæ, ac civitatum jure donatæ sunt, dicatur: ac deinceps singularium urbium territoria, oppida, villæ, castellaque enumerentur: ac ordine isto eas molior, pro antiquitatis prærogativa.

LIBER

Unde [illegible] tam conditio, Itoris [illegible] hujus Operis, [illegible] sum: cum [illegible] cum laude res [illegible] Romanis gesserit, quanta que ejus fuerit potentia, quam [illegible] civitatum, libro quinto [illegible] urbibus, quæ [illegible] erectis, ac civi[illegible] ac dein[illegible]s [illegible] d[illegible], [illegible] ista contr[illegible]

Vas Fic· Alt· P·R·I· in Mus· Mediceo

LIBER SEXTUS

Urbs Vetus, nupera Etruriæ civitas, nunc Orvietum: hodie Episcopatus.

CAP. I.

RBS VETUS occurrit, posterioribus seculis a Longobardis ita vocata, cum antea esset secundum, Leonardum Aretinum, & Flavium Blondum, Florentinorum Colonia. (1) Paul. Warnefrid. libr. 4. Gest. Longobardor. cap. 33. *Rex Agilulfus pacem fecit cum Smaragdo Patricio in annum unum, accipiens a Romanis duodecim millia solidorum: civitates quoque Tusciæ, hoc est, Balneum Regis, & Urbs Vetus, a Longobardis invasæ sunt*. Arcem certe belli contra impotentiam Friderici Imperatoris Adrianus IV. Pontifex, cum Viterbii ageret, elegerat; sed ab hoste præventus, in Castellanam civitem se recipere fuit coactus, circa annum 1159. Vide Historicos ævi

 sequio-

(1) Ferdinand. Ughellius in Italiæ Sacræ Tom. 1. in serie Episcoporum Urbevetanorum, de hac civitate loquens, sic ait: *De Urbevetana civitatis origine diversi diversa sensere &c. Annius de hujus Urbis origine ex suo ingenio mira confingit: Blondus autem, Arretinusque, quod ejusdem supra millesimum nulla memoria extet, Urbeveteris incunabula in auctores Florentinos rejiciunt, &c. Si quis pleniorem cognitionem desiderat, consulat Monaldum Monaldeschium Ciprianumque Menentem in Commentariis, quæ de Urbevetanis rebus procuderunt.*

sequioris. Multus est Fanutius Campanus in ejus urbis familiis recensendis; itaque libr. 2. cap. 8. ex Anselmo Brixiano MS. *Vivarchos*, *Guidones*, *ac Casales* extollit. Ac eodem libro cap. 12. ex Blasio de Fantolinis, etiam MS. *Monaldenses* non modo Urbis Veteris, sed & Etruriæ totius nobilissimos pro partibus scribit stetisse Ecclesiæ, contra *Philippenses*, Imperatoriam tutatos factionem. Et Eleutherius in Ephemeridibus MSS. apud eundem libr. 3. cap. 6. vult, *Comites Montis Martis*, Tuderto relicto, Urbem Veterem accessisse, ac jus civitatis impetrasse, anno 1087. Liber Memorabilium Italiæ, & ipse MS. ante Romam conditam, sub Etruriæ Regibus nobiles falso ponit, cum adhuc non ea urbs esset: & hi sunt: *Rifrontii*, *Polii*, *Thurii*, *Tarraconii*, *Polentii*, *Milandini*, *Flaminei*, *Pollini*, *Ruffini*. Deinde anno 1004. alios non minore nobilitate exortos scribit: & sic enumerat: *Monaldenses*, *Ravaldinos*, *Montanarios*, *Comites Salvanos*, *Rubeos*, *Marscianos*, *Bonaccianos*, *Ildibrandinos*, *Guidones*, *Sansedones*, *Fortesiot*, *Aringherios*, *Comitissos*, *Salimbenes*, *Patricios*, *Caciles*, *Sforcatereos*, *Mariscottos*, *Præfectos de Vico*, *Magliarinos*, *Vivarchos*, *Albanos*, *Longinos*, *Testas*, *Cerettanos*, *Autheranos*, *Cacciamicos*, *Malevolos*, *Corradores*, *Marsilios*, *Bonsignores*, *Bandinos*, *Aldrobandenses*, *Franchos*, *de Ostennara*, *Minghianellos*, *Græcos*, *Bouinsiguios*, & *Rusticos*. Toto deinde eo capite multa de earumdem familiarum claritudine disquirit, quæ indicasse sufficiat, & non mei instituti ulteriora aut conquirere, aut inventa scribere, alia hæc mihi forte erit cura. In fine capitis addit, plerasque ex his familiis a Gregorio IX. Pontifice privilegiis cohonestatas.

Sita urbs in amœno colle, agro fertili, cœlo salubri, nisi macerata cannabe in flumine *Pelea* aërem autumno vitiaret. Templum hic sumptuosissimum, & ædes ab Urbano V. speciosæ extructæ, anno 1367. Fons etiam a Clemente VII. miro artificio, ac profunditate, rupe excisa 252. cubitorum cum Inscriptione:

QVOD. NATVRA. MVNIMENTO
INVIDERAT. INDVSTRIA
ADIECIT

Urbs Ventana (1) videtur a Procopio vocari libr. 2. Bell. Gothic. Rideo illos, qui *Herbanum* Plinii faciunt, aut *Oropitum* Itinerarii Scoto auctore: ac multo magis deliria damno Annii cum suis Catone, ac Myrsylo. Fortasse *Territorium* fuerit *Orbetanum* Anastasio Bibliothecario in Leone III. pag. 189. *Ecclesiam vero Beati Pauli Apostoli, quæ vocatur conventus, sitam in territorio Orbetano intra fines Suanenses, & Clusinenses, seu Tuscianenses, atque Castritana &c. mundari præcepit.* Nam & *Urbs Vetus* vocatur civitas, & ejus Episcopus *Urbevetanus* conjunctim; sed & *Orbetanus*, ut alibi hoc opere admonui. Ce-

(1) Ferdin. Ughellius Tom. 1. Ital. Sacræ de Episcopis Urbevetanis: *Procopius pro Urbeveteri ex suo corrupto seculo, Urbventum appellat.*

Celebris est *Vivianus, Urbis Veteris Archidiaconus*. Joann. Saresber. Epist. 271. & Epist. 274.

Episcopatus fulget dignitate, sed incertum, a quo concessa. D. Gregorius libr. I. Epist. 12. scribit *Joanni Episcopo de Urbe Veteri*, ut recitat Gratianus in Decreto, Caus. 16. quæst. I. cap. 13. Et *Candido Episcopo Urbevetano*, idem scribit Gregorius cap. I. in Decreto Gregorii *de Clerico ægrotante vel debilitato*. Episcoporum seriem conquiro.

Illustrat hanc Urbem *D. Severus* Confessor. Martyrolog. I. Octobr.

Leopolis, sive Leonopolis, moderna Etruriæ civitas, a Leone III. Pontifice auctore vocata.

CAP. II.

SÆviebant in Italia, ac maxime locis Romæ vicinis, grassatores Saraceni, quibus coërcendis Leo IV. Pontifex urbes quasdam munivit, fossisque cinxit, unamque e suo nomine, divinitus inspiratus, extruxit *Leopolim*, sive *Leoninam*, sive *Leonopolim*. Hanc a Leone III. incœptam, *secundo Præsulatus sui anno*, hoc est 849. magno animo est aggressus, Lothario Imperatore sumptus conferente. Anastas. Bibliothec. in Leone IV. pag. 278. *Leopolim vocat, & pedes cum Litaniis extructam circumit, & muros aqua benedicta aspergi curat.* Pag. 290. *Demum post quartum annum absolutam, nudis pedibus, cum toto clero, capite cineribus asperso, cum Litaniis circuit, per Cardinales aqua benedicta aspergit, tribus orationibus ad tres ejus portas recitatis.* Pag. 279. Templum præcipuum fuit D. Petro dicatum. Idem pag. 292. *Obtulit in Ecclesia B. Petri Apostoli, quæ ponitur in civitate Leopoli, thuribulum de argento exaurato unum.* Hanc urbem, idem *Leonianam* appellat pag. 297. *Tunc demum consummatis, simulque perfectis, ut crebro retulimus, novæ civitatis universis operibus, Papa beatissimus & per omnia, & in omnibus semper laudabilis, ut prædicta civitas, quæ a proprio conditoris sui nomine Leoniana vocabatur &c.* Hanc Anastasius Antipapa Schismate 13. creatus, occupavit. Meminit & in Nicolao I. pag. 324. *Jussit, minime corpori suo parcens, formam aquæductus, qui multis a temporibus ruerat, & ad beatum Petrum Apostolum ob hoc aqua non ducebatur, in meliorem, quam fuerat, certamine quamplurimo revocari statum, ita ut non solum hominibus profuerit debilibus, sed etiam omnibus Ecclesiam beati Principis Apostolorum adeuntibus præcipuum opus extiterit, sicut hactenus ad decorem Leonianæ urbis luculenter conspicitur ac habetur.* Nec apud Cosmographos ullam hujus civitatis mentionem fieri animadverti, aut quo casu eversa fuerit, deprehendi. Locus au-

tem ejus erat vigesimo ab Urbe Veteri miliario, ut ex eodem Anastasio liquet. Hanc sex annis absolvit, Corsisque habitandam dedit auctor. Sabellic. Ennead. 9. libr. 1. pag. 624.

Balneum Regis, a Longobardis urbs extructa: manet hodie nomen in Episcopatu.

CAP. III.

IN Patrimonio D. Petri urbs est a Longobardis regibus condita *Balneum Regis*, cujus nulla, quod sciam in Scriptoribus antiquis mentio. Primus enim, qui eam celebravit fuit Paulus Warnefridus libr. 4. Gest. Longobardor. cap. 33. Agilulfus Rex, pace cum Smaragdo Patricio firmata, *Civitates Tusciæ, hoc est, Balneum Regis, & Urbem Veterem invasit*. Est & in epistolis D. Gregorii Magni ejus urbis non semel mentio, quæ, quia mihi non sunt ad manum, consulantur. A quo tamen principe, quum altum sit in historiis silentium, condita fuerit, non potui deprehendere: hoc solum in confesso, ævo illo celebrem fuisse, ac magni nominis civitatem.

Episcopatus honor ad sedem Romanam spectans, quando concessus, non (1) reperi; interfuit tamen Synodo VI. Constantinopolitanæ sub Carolo Magno, ut ex actis illius constat: *Balnensis Episcopus*. Et ab Anastasio Bibliothecario in Actis Benedicti III. pag. 297. memoratur; *Romanus Balneoregiensis Episcopus*.

Plurimum gloriæ attulit huic patriæ suæ *D. Bonaventura*, Ordinis Minorum: *Eustathius Fidanza*, prius dictus, *Joannes Fidanza*, ac matre *Risella*, humili loco, sed honestis parentibus natus, qui Lutetiæ Parisiorum Alexandrum Alensem audivit, inibique publice bonas artes professus, a Gregorio X. anno 1274. S. R. E. Cardinalis creatus, Episcopus Eboracensis in Anglia, ac Episcopus Albanus destinatus, sanctitate vitæ, ac scriptis clarus, Concilio Lugdunensi II. interfuit, ut est in ejus actis, & apud Ptolemæum Lucensem in Registro Clementis IV. Nicolai IV. ac Gregorii X. obiit anno 1275. tertio Eidus Julii, ac demum Sanctorum albo a Sixto IV. adscriptus. Eum floruisse anno 1268. vult Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 119. ac ordinis sui Magistrum Generalem, de quo alii passim.

Quod

(1) Ughellius Italiæ Sacræ Tom. 1. in serie Episcoporum Balneoregiensium hæc habet: *Episcopalis illic dignitas opinione mortalium antiquior est, quum Magnus Gregorius libr. 8. Epist. 34. cujusdam Joannis meminerit, qui Balneoregiensis fuit electus Episcopus circa annum Domini 598.*

Quod pæne omiseram, Otho II. Imperator *Balneoregium* concessit *Monaldensibus de Cervaria*, cum titulo *Comitatus*, ut est in Compendio Privilegiorum Ducum, Principum, Comitum, ac Marchionum Italiæ MS. in Bibliotheca Vaticana, ut libr. 3. Famil. Illustr. Ital. cap. 4. Fanutius Campanus MS. prodidit, cum tamen nihil apud alios ævi illius historicos super ea re extet. Eundem Comitatus titulum *Monaldensibus* confirmavit Conradus Imperator, ac insuper iisdem dominium Vallis Tiberinæ concessit. Idem cap. 5.

Hodie *Bagnarea* audit, & volunt nonnulli esse *Novempagos* Plinii, sed frustra, ut libr. 5. supra hoc opere cap. 71. videbis. Risu excipiendus est, aut sibilis Joannes Annius, qui *Rodam* in supposititio Desiderii Regis Edicto vocari ait, civitatisque jure ab eodem Rege donatam; sed nec Edictum illud legitimum, nec *Rodæ* ulla mentio in illius seculi monumentis. Sequitur tamen hanc sententiam Leander Alberti in Etruria pag. 17. Et similes amant labra lactucas: nec plus illi, quam huic fides tribuenda.

Viterbum, sive Viterbium, nova urbs Etruriæ, ex Elbii vici ruderibus crevit: sedes aliquandiu Pontificum: Episcopatus: explosa Annii deliria: Viri Illustres, ac Sancti.

CAP. IV.

PAtrum nostrorum memoria Joannes Annius Dominicanus, ut patriam suam *Viterbum* nobilitaret, scurriliter auctores supposuit, de quibus sæpe hoc opere, ac in eos commentarios edidit, quibus totam Antiquitatem fœdissime corrupit. Nec satis Edictum Desiderii Regis commentus est, in quo prodigioso exemplo tres urbes muro cinctas in unam coaluisse docet, scilicet *Longulam Tussam, Vetuloniam, Turrenam Volturnam, & Arbanum:* cui portentoso figmento adhæsit Leander Alberti, ut sæpe alias. *Vejusa* est Huberto Facio libr. 3. od. 10. (1) quæ vox, cum nusquam alibi reperiatur, non est facile admittenda. Anton. Sabellicus Ennead. 9. libr. 7. *Vetuloniam* eam olim fuisse docet, sed falso, ut exposui libr. 4. supra hoc opere cap. 12. Quod *Longulam* Livii putat eandem urbem esse Raphaël Volaterranus libr. 5. errat; nam Longula una in Latio apud Livium, altera in Volscis, neutra sane in Etruria. Paulus Jovius ex *Fori Cassii* reli-

(1) Hic est Fatius, seu Bonifatius Uberthus poëta Etruscus, qui librum, cui titulus *Dittamondo* scripsit.

reliquiis excitatam prodit, haud longe a vero aberrans. Sunt & qui ex auctoribus illis suppositiciis *Etruriam* appellatam contendunt; postea vero sub Imperatoribus *Flavium* dictam, quorum in numero est Angelus Breventanus. Certe verissime Hermolaus Barbarus ex Ptolemæi Latino Codice, nam in Græco nihil simile, ex *Vici Elbii* ruinis crevisse existimavit. Vide libr. 4. supra hoc opere, cap. 84.

Neque minor contentio de nomine; nam Annius, more suo, *Vei terbum*, quasi *Curule terbum*, *Vita Heroum*, *Vita urbium*, *Vita trium urbium*, *Vita inermium*, *Vis thermarum*, quæ non minus ridicula sunt deliramenta, quam inepti, ac a bonis literis aversi, qui ea comminisci sunt ausi. Ego sane scio, Blondum recte sensisse, qui castrum *Viterbium* in nomen civitatis erectum prodit: & meminit Anastasius Bibliothecarius in Zacharia circa annum 742. pag. 109. *Per fines Longobardorum Tusciæ, quia de propinquo erat, idest per castrum Viterbium ipse missus Regis Grimoaldus eundem beatissimum Pontificem perduxit usque ad Bleranam civitatem.* Hoc sane ævo Desiderius Rex nondum regnabat; & tamen diserte *castrum Viterbium* nominatur.

Sita est amœno, & fertili solo, multisque amnibus exiguis, seu fluviolis irrigato in via Cassia, ad radices Montis ac Silvæ Ciminii: fuitque jampridem Pontificiæ ditionis, quippe in Patrimonio, & Schismate Ecclesiæ violenter oborto, a Federico II. occupata circa annum 1243. ut in Innocentii Papæ IV. vita scriptores adnotarunt.

Diu SS. Pontificum hic sedes ac domicilium, Roma nempe seditionibus vexata. Eugenius III. Viterbii erat, cum Edessam trans Euphratem ab hostibus captam intellexit: circa annum 1145. Hadrianus IV. Federico Barbarossæ Legatos Viterbio misit, anno 1155. Ob eam forte causam lethale odium inter Romanos & Viterbienses exortum, ad cujus finem componendum missus Thomas de Capua Campanus Cardinalis S. Sabinæ ab Innocentio III. anno 1210. ut habetur in Registro Honorii III. Postea Clemens IV. per Richardum Hannibaldensem Cardinalem Viterbii est coronatus anno 1265. a qua urbe Sanctus ille Pontifex numquam abivit. Surius Tom. 5. Chronicor. libr. 7. Joannes Villanius libr. 7. cap. 50. contendit, Innocentium V. Viterbii obiisse anno 1276. x. Kal. Julii sed falso; nam Arretii inauguratus, Romæ excessit. Hadrianus V. eodem anno xii. Kal. Septemb. Viterbii quidem electus, sed neque consecratus, neque coronatus obiit, sepultus ibidem ad D. Francisci. Joannes XX. eodem anno xii. Kal. Octobr. a Joanne Ursino Cardinale est coronatus. Et plures hic sedem fixisse nulli dubium esse potest. Sed ad Sanctos pergo Viterbio oriundos.

1. Rosa Virgo sub Alexandro IV. Papa 1. Septembr. & Acta Viterbii MSS. De ea Tossignanus in historia Seraphica, & Silvanus Razzius de Vitis SS. Etruscorum pag. 307.

2. Va-

2. Valentinus Martyr, ſub Maximiano. Martyrol. 3. Novembr. & Acta MSS.

3. Hilarius, collega Valentini, eodem die colitur, & glorioſum caput magna veneratione Viterbii aſſervatur.

Epiſcopatus dignitatem erexit Cæleſtinus III. anno 1193. nec tamen Scriptores primum Epiſcopum nominant (1). Ad Cardinales pergo.

1. Joannes, Epiſcopus Viterbienſis, ac Tuſcanenſis, ac demum Albanus, obiit anno 1210. creatus Cardinalis a Clemente III. anno 1189. & puto hunc primum Viterbienſium Præſulem a Pontifice eum patriæ ſuæ honorem impetraſſe: certe æras quadrat.

2. Rainerius Capoccius, ab Innocentio III. creatus anno 1212. D. Dominico perſamiliaris: res magnas pro Eccleſia Dei geſſit, cum illud maxime, quod Viterbum, Federico Imperatori ereptum, Pontifici reſtituit: ſententiam excommunicationis ejusdem Imperatoris, cum Legatus e Concilio Lugdunenſi rediret, publicavit: obiit Rector Patrimonii ſub Innocentio IV.

3. M. F. Marcus, Generalis vigeſimus ſecundus Franciſcanorum, ab Urbano V. Avenione eſt creatus, anno 1366. Piſanos ac Florentinos, acerrime ea tempeſtate certantes, ad fœdus revocavit, Paulo Corteſio auctore. Plene de eo Regiſtrum Urbani V. Chronicon Minorum, Liber Conformitatum. S. Antonin. part. 3. tit. 24. cap. 10. §. 20. hæc habet: *Circa illud tempus* (anno videlicet 1363.) *Urbanus Papa V. qui ſucceſſerat Innocentio VI. miſit fratrem Marcum, Generalem Ordinis Minorum, ad pacificandum Ducem Sabaudiæ & Marchionem Montisferrati: quos cum ad bonam concordiam reduxiſſet, miſſus eſt ad confœderandum Florentinos & Piſanos, inter quos guerra ferveſcente ſubſecuta fuerunt multa damna: quos cum multis laboribus & periculis contra ſpem multorum ad perfectam pacem reduxit. Tertio miſſus fuit ad colligandas civitates Italiæ contra magnam ſocietatem armigerorum prædantium, qui Italiam, & maxime terras Eccleſiæ, devaſtabant.*

4. Fatius Santorius, humili loco natus, a Julio II. anno 1505. creatus.

5. M. F. Ægidius, Auguſtinianus, creatus a Leone X. anno 1517.

Extat Decretum Gregorii IX. *Judici Viterbienſi*, ut eſt in cap. 4. *de Confeſſis*, in Decreto Gregoriano: & aliud Innocentii III. *Petro civi Viterbienſi*, in quo fit mentio *Judicum Viterbienſium*, cap. 10. de fide Inſtrumentorum in eodem opere. Viros illuſtres hic ſubtexam, prout occurrent.

1. Gottifridus, qui opus ſerium ſub Gregorio VIII. cui *Pantheon* nomen, ſcripſit. Anton. Poſſevin. Apparat. pag. 555. hæc de eo: *Godefri-*

(1) Ughellius Ital. Sacræ Tom. 1: in Epiſcopis Viterbienſibus aſſerit, falſom eſſe ſub Clemente III. anno 1189. vel ſob Cœleſtino III. anno 1191. Epiſcopalem dignitatem Viterbium impetraſſe, quum Viterbii Præſules repetiantur in qoibusdam inſtrumentis ſubſcripti ab anno 1106. ſub Paſchali II. verum Cœleſtinus III. Tuſcanellam, Bledum, ac Centumcellas junxit Viterbo, quod locum dedit erroti.

defridus Viterbienfis Italus, Gregorio hujus nominis Octavo Pontifice Maximo, at ut alii volunt Urbano III. fcripfit in utrumque Teftamentum Opus Profocarmineum, hoc eft, profa ac Leonino carmine, rytbmoque juxta Scholafticorum confuetudinem intertextum, cui Pantheon *titulus eft: in eo una cum his, quæ in Bibliis continentur, exteras quoque gentium biftorias complexus. Incipit*: O vos qui me legitis viri literati, fuper hoc volumine vocati. *Vivebat anno* 1185. *& vere Bernardus de Lucemburgo ejusdem Godefridi meminit in Catalogo bæreticorum. Sed & nos librum ipfum legimus Godefridi, cujus etiam in Chronicis Norimbergenfibus defcriptio, & laus Bambergæ civitatis Germaniæ ex eodem auctore ponitur; erat enim Imperialis Aulæ Capellanus, ut vocant, & Notarius.*

2. ANTONIUS ROSELLUS. Idem pag. 115.

3. JOANNES ANNIUS, (1) Ordin. Prædicator. homo minime quidem, ut audio, vita malus, fed qui ignobili ignavia, dum patriæ fuæ fplendorem conciliat, tenebras offudit; vide tamen ejus opera in eodem Apparatu, pag. 106.

4. JOANNES PETRUS CRASSI. Idem pag. 238.

5. LATINUS LATINIUS. Pag. 328.

6. MARIETTUS ALEXANDRINI. J.C. in Indice Cypriani Pagnii.

7. NICOLAUS FATIANUS, J.C. Ibidem.

8. PETRUS ANTONIUS, Epifcopus Signanus. Paul. Merula part. 2. libr. 4. pag. 919.

De familiis aliquid obiter attingam, quantum peregrinus fcire potui, ex Urbano Cifterciense, libro de Notabilibus Italiæ, MS.

Familia *Vicorum*, ex *Vico Elbii* orta: *Captorum*, qui & *Gatti* dicuntur, fplendidum eft ftemma. Sunt infuper *Caffaci*, *Nini*, *Almadiani*, *de Marrozzis*, *Ruffi*, *Mufti*, *Turini*, qui incœperunt tempore Longobardorum, *Sprecbi de Chiamanna*, *Benini*, *Regii*, *de Fiorenzola*, *de Faglia*, *Cacci*, *Conticelli*, *Machabæi*, *Verrefcbii*, *Lorenzetti*, *Carlii*, *Caprini*, *Altibelli*, *Sacchii*, *de Cardellis*, *Ugonii*, *Paulonii*, *Latinii*, antiquiffimi funt, *Lunenfes*, Senis defcendunt. Videantur hiftorici fequioris ævi, maxime Pius II. five Æneas Silvius in epitome hiftoriarum. Paul. Jovius libr. 2. pag. 39. & alii.

Mons

(1) Faber Stapulenfis, Ludovicus Vives, Melchior Canus, Jo: Goropius Becanus, Gafpar Barrerius, Jo: Vergara, Naudæus, Volaterranus, Valefius, & Gerar. Jo: Voffius Annium hunc Viterbienfem exagitant, tamquam falfarium & impoftorem: ipfum autem acerrime tueri ftudent Joann. Nauclerus, Joann. Driedo, Valerius Anfelmus Ryd, Sixtus Senenfis, Joann Lucidus, Michaël Medina, Joann. Curio, Antonius Guevarra, Dion. Gothofredus. Guil. Poftellus, Alphonfus Maldonatus, & Thomas Mazza. Anton Poffevinus App. hæc fubdit: *Vide quæ Melchior Canus, Ord. Præd. & Epifcopus, in fuis Locis communibus, quæve Benedictus Pererius, & nos in 16. libr. Bibliothecæ felectæ editionis Venetæ anno 1603. hac de re fcripfimus.*

Mons Flascon, seu Fiascon, aut Falconis, recenter urbs condita in Etruria: falso mons Faliscorum putatur.

CAP. V.

Non longe lacu Ciminio, in edito colle, urbs non adeo antiquæ est originis, quæ *Mons Flascon*, *Mons Fiascon*, sive, ut aliis videtur, *Mons Phiscon*, dicitur, & ipsa quoque in Annianis figmentis commemorata, cui ex Pseudo-Catone est *Arx Iti*. Errant etiam doctiorum nonnulli, (1) qui existimant, ibi *Faleriam* fuisse: proindeque, nomine veteri retento, esse *Montem Faliscorum*; sed frustra; multis enim inde passuum millibus visebantur Falerii, ut ex Livio, & aliis docui libr. 4. supra hoc opere cap. 11. ut videre poteris. Nonnullis denique *Mons Falconis*, nescio qua causa, audit. Utcumque sane, non esse opus antiquum satis patet, quod nulla ejus apud priscos scriptores mentio reperiatur.

Hanc rebellem domuit, & ad S. Sedis Apostolicæ fidem reduxit Rainerius Capoccius, Cardinalis Viterbiensis, auspiciis Gregorii IX. Pontificis. Urbanus IV. postea turrim egregiam in ea erexit, ædesque vitandis æstivis caloribus, quo se recepit, ut Alfonsus Ciacconius scribit pag. 586. Arcem hic munitam condidit, ædesque tanto principatu dignas Martinus II. qui & IV. ab aliis vocatur, anno 1281. aut forte paulo post.

Illustravit urbem hanc Bartholomæus Vitellescus, qui galerum rubeum, a Felice V. Antipapa oblatum, recusavit, cum esset Episcopus Cornetanus, & Montis Flasconis anno 1447. Obiit Corneti, ubi sepultum corpus ad D. Francisci, non sine maximæ sanctitatis opinione, hodie illæsum aspicitur. (2)

Carolus de Crassis, domo quidem Bononiensis, sed Episcopus Montis Flasconis, Cardinalis a Pio V. creatus anno 1570.

Situs est amœnus, ager vicinus apricus, ac rerum omnium ferax, maxime vini generosissimi nobilitate commendatus.

(1) Ita existimarunt Volaterranus, Blondus, & Leander; sed quam falsum sit, Faleriam fuisse ubi nunc *Monte Fiascone*, ostendit Antonius Massa de rebus, & origine Faliscorum.
(2) Sepultus est Corneti in Ecclesia Cathedrali: obiit vero Modone anno 1463. Id. Decembr. dum rediret ab Hierusalem, quo Religionis causa profectus erat, ut scribit Ughellius Tom. 1. Ital. Sacræ in serie Episcoporum Montesiascon.

Burgus Sancti Sepulchri, urbs Etruriæ Veteribus ignota: a peregrinis Hierosolymitanis extructa.

CAP. VI.

B*Urgum Sancti Sepulchri* peregrini Hierosolymitani condiderunt, cum nihil eo in loco sit, quod prisci scriptores celebraverint. Sed originem paulo altius ex Chronicis MSS. ejusdem civitatis repetam, quorum epitome apud me est. Duo peregrini *Arcanus Arcas*, jam senex, & *Ægidius Hispanus*, ex Terræ Sanctæ itinere Romam redierant: indeque Venetias contendentes, in planitiem amœnam descenderunt, quæ a copia juglandium *Vallis nucum* audiebat: ubi cum limpido fonte satiassent sitim, captato frigore, obdormierunt. Hic *Arcano* secundum quietem imperatum urbem conderet, sanctoque Domini Sepulchro conditam dicaret: experrectus, visa dormientis retractans, anxius hæsit, donec prolata Reliquiarum Sanctarum pyxide, locum visioni convenire animadvertens, in opacam silvam perrexit, ibique arula inventa, tuguria quædam erexit, quæ in justi oppidi formam cito coaluerunt, adjuvantibus vicinis a *S. Leonardo*; quare a quibusdam *Burgetum D. Leonardi* vocatum audio: *Sancti Sepulchri* appellatio jam tum a primo ortu fuit imposita, anno scilicet 933. vel secundum alios serius.

Primus, qui sedem eo transtulit, fuit *Catanus Catanius*, dominus *Collis Veteris*. Hujus exemplum sequuti *Tarlati*, domini *Petræ Malæ*, nobiles Arretini; ac deinde Cives quidam *Signienses*, quorum migratio incidit in annum 937. cum his plerique alii migrantes. Jus civitatis obtinuerunt anno 1056.

Multas exinde urbs ea revolutiones passa. *Uguccioni Fagiolæ*, Patricio Arretino, cessit anno 1323. Joann. Villan. libr. 9. Hist. cap. 204. Postea Tarlati eam sui juris fecerunt, anno 1329. Idem Villan. libr. 10. cap. 125. Vigentibus deinde factionum acerbitatibus, modo ab his, interdum ab illis misere lancinata, donec Ghibellini penitus eliminati mense Julio, anno 1355. ad Sanctæ Ecclesiæ obsequium, ac patrimonium accessit, anno 1430. procurante Sigismondo Caroli Malatestæ spurio. Denique Eugenius IV. Pontifex die 9. Martii anno 1440. eam Florentinis oppigneravit vigintiquinque millibus florenorum. Anno tamen 1502. rebellavit, sed brevi domita ad pristinos dominos rediit, anno 1520. Leo X. *Galeottum Rainerii Gratiani* Burgensem Abbatem Episcopum creavit, anno 1520. die 3. Novembr.

Viri

Viri Illustres recensentur

1. Antonius Maria Gratianus. Possevin. pag. 106.
2. Dionysius, Theologus. Pag. 408.
3. Lucas Paciolus.

Cornetum oppidum Etruriæ perantiquum, sed urbs nupera: Episcopatus Monti Falconis conjunctus: Viri illustres.

CAP. VII.

IN Etruria mediterranea, non longe a lacu Vulsinio, ac Silva Ciminia, *Corneum*. Falso hos Κορνεντανῶν nomine intelligi volunt apud Dionysium Halicarnasseum libr. 5. pag. 326. ubi Sigismundus Gelenius *Corvetanos* reddit. Falso; inquam: hi Dionysio sunt non Etruriæ, sed Latii populi, nisi forte & hos binomines, ut plerosque alios Italiæ populos diximus, fuisse concedamus: quod & ferri posset, si alicujus scriptoris vetusti suffragaretur auctoritas. Propius & verius est, ut de ea urbe, vel oppido loquutum dicamus M. Pollionem Vitruvium libr. 8. Architect. cap. 3. *Agro autem Falisco, via Campana, in campo Corneto est lucus, in quo fons oritur, ubi anguium, & lacertarum, reliquarumque serpentium ossa jacentia apparent*. Sunt & apud Plinium *Corneates* populi; sed nihil ad rem nostram, cum neque situs, nec antiquitas ulla ratione possit adaptari.

Illustrat patriam suam non mediocriter

1. Joannes Vitellescus, ab Eugenio IV. Florentiæ anno 1437. v. Eid. Augusti Cardinalis creatus, ex Protonotario Apostolico, & Episcopo Recanatensi, postea Archiepiscopus Florentinus, Patriarcha Alexandrinus, ac Marcæ Anconitanæ Legatus; ut ex Registro Eugenii IV. & Historia Ecclesiastica constat.

2. Bartholomæus Vitellescus. Vide supra in Monte Falconis.

3. Hadrianus Castellensis, Episcopus Herfordiensis ac Bathoniensis in Anglia, ab Alexandro VI. anno 1503. Cardinalis tit. S Chrysogoni creatus, Legatus ad Regem Franciæ super morte Caroli VIII. Regis; eidem Alexandro VI. a secretis, clericus Cameræ, & Thesaurarius, anno 1497.

Episcopatus conjunctus est cum *Montis Flasconis*, ut supra hoc libro ostensum cap. 5. quem locum tu vide.

Grosſetum urbs nova: forte ex ruderibus Ruſſellarum nata: portus maris, & arte & natura munitiſſimus: Epiſcopatus.

CAP. VIII.

NAvale, arte naturaque loci permunitum, ac veluti Etruriæ clavis, eſt *Groſſetum*: opulentum quidem olim oppidum, nunc etiam civitas, Epiſcopali dignitate cohoneſtata. Creviſſe reor ex *Ruſellanæ Coloniæ* reliquiis, quod & viris doctis placuiſſe video. Ego plura libr. 4. ſupra hoc opere cap. 64. Hanc ex Antonini Aug. ſive Anonymi Scoti Itinerario, qui *Roſetum* vocatam contendunt, cum Catone, & in eum Annio, aliiſque, plane inſaniunt, & in his Leander Alberti pag. 33. qui pleraque nullo alio firmant teſtimonio, quam Annii ſui.

Epiſcopum habuit antiquitus, qui *Roſellanus* appellabatur, ut loco laudato oſtendi; ſed quando ex *Roſellano Groſſetanus* ſit factus, certo non deprehendi. Hoc ſolum in confeſſo eſt, ſub Archiepiſcopo Senenſi eſſe *Groſſetanum*; ſive, ut alii volunt, *Roſetanum*: aut, ut quibusdam placuiſſe auctoribus animadverto, *Roſſellanum Epiſcopum*. Aubert Miræus libr. 4. Notit. Epiſcopat. cap. 5. & Cancellaria Romana. Epiſcopos aliquot, qui occurrerunt, enumerabo.

1. Julianus Cæsarinus, a Martino III. qui V. dictus, Cardinalis creatus, anno 1426.

2. Raphael Petruccius Cardinalis, Epiſcopus Groſſetanus. Vide libr. 5. cap. 6.

3. Marcus Antonius Campegius, Bononienſis, Antiſtes etiam hujus civitatis. Leander Alberti in Etruria, pag. 34.

Mons

Massa, urbs recens Etruriæ, oppidum olim nobile: Episcopatus Populonia eo translatus.

CAP. IX.

PLures in Etruria *Massæ* apud Scriptores inveniuntur: una est territorio Lunensi, Principatusque titulo possidetur ab Excellentissimis *Cybis*: altera ad viam Aureliam, de qua hic agimus. Anonymus auctor vitæ S. Bernardini apud Surium Tom. 3. *Argentum ex fodinis Massæ erui per Tollum* prodidit. Meminit Itinerarium Antonini Aug. seu Scoti Anonymi, qui Veternensem vocat, ut & Ammianus Marcellin. libr. 14. ad finem. *Natus apud Tuscos in Massa Veternensi, patre Constantio Constantini fratre Imperatoris*. Meminit forte ejusdem Innocentius III. cap. 17. *de Præscriptionibus*, in Decreto Gregoriano: *Tibi* (Archiepiscopo Pisano) *non licuit pro te vel Ecclesia tua a Marchione Massæ judice Calaritano fidelitatis exigere juramentum*. Igitur sane eo ævo Massa Marchionatus titulo gaudebat; si tamen hæc nostra, ac non potius *Massa Carraræ*, quam jam dixi. Clara est urbs hæc ortu *Galli* Imperatoris. Ammianus loco laudato. Eam occupavit Nicolaus III. anno 1440. Pigna libr. 7. pag. 535. Hodie sub clementissimo Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis imperio conquiescit.

Episcopatus titulo celebratur, qui Populonia, occiso, ut volunt, Episcopo, translatus Massam; sed idoneos non invenio auctores. Vide libr. 4. supra hoc opere cap. 13. Illud modo constat, Archiepiscopo Senensi suffraganeum esse *Massanensem*, sive *Massensem*, qui & *Populensis* est, Episcopum. Aubertus Miræus loco laudato. Ad eam Ecclesiam Sede Vacante Antistite destitutam, est rescriptum Gregorii IX. *Massana Ecclesia, Pastore vavante*, cap. 56. *De Electione & Electi potestate* in Decreto Gregoriano. In Decreto vero Gratiani cap. 17 Distinct. 61. scribit Pelagius Papa *Eucarpo Massanensi Episcopo*, manifesto errore; nam neque ævo Pelagii, hoc est circa annum 556. Episcopatus Massæ fuit, & totum Decretum de rebus Siculis loquitur; quare omnino refingendum: *Eucarpo Messinensi Episcopo*.

Illustrem reddit hanc Ecclesiam

1. Bernardinus Maffæus, ex Episcopo Massano S.R.E. Cardinalis a Paulo III. creatus, anno 1549. VI. Eidus Apriles.

2. Antonius, Episcopus Massæ, anno 1369. Acta MSS. Archiepiscopatus Pisani.

Poli-

Politianum urbs nupera, forte Arretini Fidentes: Episcopatus: Viri clari.

CAP. X.

NOn possum aptius Politianum illustrare, quam si verba ponam eruditissimi, ac nobilissimi Gregorii Fantii, ex quadam ipsius ad me humanitatis plena epistola: *Politiana civitas secundum aliquos, suum parentem Zenobium Romanum Senatorem, & secundum alios, Porsennam Regem agnoscit, quod postremum, ut libentius excipitur, sic magis apud cives vulgatum. Hæc in monte satis edito condita, ob nobiles viros illam habitantes, atque Politiam profitentes, Montispolitiani nomen adepta. Aër tenuis, & ventorum commotione salubris: ager fertilis, & naturæ bonis abundans: undique amœni colles, ad quorum radices aquarum copia fontes, & lacus figurat. Civitatis circuitus milliare cum dimidio. Hæc partim externis, partim domesticis bellis valde agitata; nam Florentinis, & Senensibus olim acriter, uter suæ eam ditionis faceret, decertantibus, veluti arbitra, aut præmium verius belli pendens: ad hæc civibus inter se divisis, & in mutuam pernitiem dissidentibus, cum alii Florentinis faverent, alii in Senensium partes transirent, miserabili exemplo lacerata, ac servitutis certa, iræ hostilis, seu publicum piaculum facta, & monimenta suæ antiquitatis, & Acta publica privataque diripiente victore irato, aut conspirantibus in alienum dedecus civibus amisit, ut vix hodie quid fuerit, possit apud peregrinos probare.* Hæc fere humanissime Fantius: a cujus licet eruditissimi ac amicissimi sententia non possum non dissentire; nam quod ad *Zenobium* Senatorem Romanum populares ipsius ortum civitatis referant, qui multa donavit Arretinæ Ecclesiæ sub tempus Damasi Papæ, anno 367. suspectum mihi est, cum neque tempus, nec deducendæ coloniæ, urbisve ædificandæ causam addunt: deinde more Romano non unus urbem condebat Senator, sed tres, qui ob id IIIviri appellati. *Porsennam* vero parentem facere, placeret impensius (1); sed id vel historia prisca, vel acta civitatis publica confirmarent. Neque vero mihi id verisimile est, cum toties Livius, Plutarchus, Diodorus Siculus, Dionysius Halicarnasseus, aliique, Arretium ac Clusium vicinas nominent, unam Politianum, tam celebris, tam amœno & commodo loco Regis opus, voluisse silere vix est credibile.

Existimem ego verius, antiquum quidem oppidum fuisse, sed *Politorium* dictum in Itinerario Scoti Anonymi, sive Antonini Augusti: quod

(1) Ferdinandus Ughellius Tom. 3. Ital. Sacræ de Montis Politiani Episcopis: *Satis admodum* inquit, *ejus origo antiqua; Porsennam enim Etruscorum Regem illam fundasse scribit Spinellus Bencius.*

quod nomen unde deductum, mihi pro incomperto. Antiquitatem certe non inficiandam loquitur columna antiqua cum Inscriptione, quam invenies libr. 5. cap. 17. & exhibuit Vincentius Borghinius de Orig. Florent. pag. 209. Et indubie erit colonia Arretinorum, quippe cum Plinius libr. 3. cap. 5. triplices faciat Arretinos, *Veteres, Fidentes, & Julienses*, hanc esse *Arretinos Fidentes*, haud importune censueris: quæ sola probabilis conjectura de ejus ortu mihi videtur, quam qui volet inficiari, dicat, ubi locorum sint Arretini Fidentes? Nam de *Veteribus* exploratum, item de *Juliensibus*. Certum est ubi *Veteres* fuerunt, Coloniam a Julio deduci cœptam, vel certe jus Coloniæ innovatum, uti in multis aliis civitatibus Italiæ videmus, in quas sæpius Coloniæ deductæ leguntur, cum tamen unæ eædemque fuerint urbes; ita manifestum est, *Arretinos Veteres* urbem fuisse veterem ante Coloniam, jure a Cæsare concesso, deductam, confirmatamque: postea *Julienses* vocatos, ob beneficium a Julio Cæsare acceptum: *Fidentes* vero qui sint, nisi Politiani? Divinare non possum; & major inde urbis nobilitas.

Eadem varias fortunæ vices experta, modo sui juris, interdum alienæ subjecta ditioni, diversos subinde dominos mutavit. Nobiliora percurram. Sæviente schismate, Henricus Imperator multas Ecclesiæ civitates expugnaverat; sed ab ejus usurpatione ac tyrannide *Clusium* manibus *Politianum*, ac *Urbem Veterem* eripuit Cælestinus III. Pontifex anno 1193. Nescio, quo deinde jure ad familiam *de Stradottis* ejus dominium pervenerit, cui ea fuit subdita anno 1229. ut Fanutius Campanus MS. scripsit libr. 3. Illustr. Ital. Famil. cap. 6. ex auctoribus antiquis, & confirmat Eleutherius in Ephemeridibus MS. consentienre libro, cui titulus: *Compendium Privilegiorum*, qui laudatur sæpe in Bibliotheca Mundi. Denique Carolo VIII. Gallorum Rege in Italiam adpellente, ut Pisæ a Florentinis magno animo, ita Politiani a Senensibus, fugato Prætore, defecere; sed Gallis Italia excedentibus, in fidem iterum concessere: ac nunc sub communi domino Serenissimo Cosmo II. feliciter agit.

Illustrem facit urbem hanc sanctimonia D. Agnetis, cujus insignia merita ac pietas vel eo intelligi possunt, quod D. Catharinæ Senensi nuntius cœlo demissus significaverit, se illi in gloria beatorum parem futuram, ut testatur B. Raimondus Ordin. Prædicat. in Vita S. Cathar. Senens. cap. 14. libr. 3. & Andreas Pisanus in Appendice, ipsaque D. Catharina sæpius illius in epistolis suis meminit. Diplomate Clementis VII. Sanctorum albo adscripta, colique jussa die 20. Aprilis. Acta ejus MSS. asservantur ad D. Dominici Politiani, in quibus habetur, Carolum, Regem Bohemiæ, ut Romæ coronaretur, Montem Politianum ex itinere divertisse, ibique Sanctæ corpus illæsum, illibatumque magna cum veneratione aspexisse, anno 1355.

2. B. Bartholomæus Puccius de Franciscis, Ordin. D. Francisci cujus Vitam ex Lælio Bencio Dominicano Politiano Silvanus Razius describit libro de SS. Tuscis pag. 632. 3. Mar-

3. Marcellus II. qui primus post Sergium II. qui obscænitate nominis (*Os* enim *porci* vocabatur) motus, primus nomen gentilitium mutavit, (1) nomen proprium excepto Hadriano VI. solus inter Pontifices retinuit, electus anno 1555. Sedit diebus XXII. Hunc ortum Politiani quidam asserunt: at alii *Monte Fani* genitum, patre *Richardo Cervino*, nobilissimo viro, matre Cassandra Bencia. Ipsi videint.

1. Antonius Montius, a Julio II. Cardinalis factus VI. Idibus Martii, anno 1511. ut elogium testatur in Prætorio Politiani.

2. Joannes Riccius, patrem habuit spectatissimæ fidei Petrum Antonium, cujus probitas eminuit, dum puteo in foro faciendo, pecunias a Senatu acceptas, opere perfecto, reddidit. A cujus domo, noverca stimulante, vix pubes Joannes excessit, nec, ut Roma eo rediret, adduci potuit. Cardinali Joanni Mariæ de Monte, qui postea Julius III. innotuit, a quo, Legationibus egregie ad Gallorum, Hispaniæque Reges perfunctus, Cardinalis creatus, anno 1551. Archiepiscopus Sipontinus, Pauli III. Thesaurarius, Clusinæ Ecclesiæ Præpositus, tandem sub Pio IV. primus Politiani Antistes, patriam Civitatis honore decoravit. Postea Archiepiscopus Pisanus, Episcopus Albanus, ad patriam ornandam ducenta quinquaginta millia aureorum nummum ædificiis impendit, Abbatiam Episcopatui annexuit Politiano, Collegium juventuti Politianæ Pisis erexit. Obiit anno 1574.

3. Robertus Nobilis, seu Nobilius, Julii III. Pontificis ex sorore pronepos, Vincentii equitis filius, ab eodem Pontifice in Cardinalium Collegium augustum, anno ætatis XIII. salutis 1553. adlectus, literis Græcis Latinisque nobiliter imbutus, summa spe adolescens XVII. ætatis anno excessit, *Sacri collegii decus, ac Senatorii ordinis exemplar* a Cardinale Reginaldo Polo Anglo in Epistolis audit.

4. Franciscus Maria Taurusius, Cardinalis a Clemente VIII. creatus, anno 1596. Avenionis primum, ac mox Senatum Archiepiscopus.

5. Robertus Bellarminus, Soc. Jesu, pius ac doctus, hæreticorum malleus, acerrimus veritatis Christianæ propugnator, a S. D. N. Clemente VIII. in sacrum ordinem, quem calamo suo ab impiorum rabie ac contagio vindicaverat, adscitus, anno 1597.

6. Franciscus Sfortia, matre Catharina Nobilia, Comite Sanctæ Floræ, Politiana ortus, quæ Julium III. proavunculum habuit.

7. Antonius Laurentius, Archiepiscopus Cæsariensis.

8. Sallustius Taurusius, Politiani primum Episcopus, mox Pisarum Archiepiscopus.

9. Fran-

(1) Hoc ex Martino Polono affirmat Platina, verum ex antiquis Scriptoribus hoc minime constat, imo ex Anastasio Bibliothecario, contrarium evincitur. Hadrianus III. dicitur nomen priscum immutasse, cum antea Agapitus appellaretur, idqoe anno 884. ut est apod Ciacconium in Sergio II. qui aliter sentire videtur in Marcello II. & cum Dempstero convenire. At Card. Baronius Sergium III. primum ex Romanis Pontificibos sibi nomen mutasse existimavit, religione erga D. Petrum impulsum, nam Petrus antea vocabatur. Panvinius autem hanc nominis mutationem Joanni XII. qui prius Octavianus dicebatus, tribuit.

9. Franciscus Politianus, incerto genere editus, Arretii Episcopus.

10. Richardus Cavalerius, Episcopus Clusii.

11. Fr. Jacobus, Dominicanus, incerta familia, Diathagoræ Episcopus.

12. Silvius Pientibenius, Tiferni Episcopus.

13. Spinellus Bencius, Politiani Episcopus.

14. Sinulfus Bencius, Politiani Episcopus.

15. Robertus Ubaldinus, Politiani primus Antistes exoticus, Nuntius Apostolicus ad Christianissimum Regem: a S. D. N. Paulo V. Cardinalis creatus.

16. Angelus, ex familia Cinia, cognomento Politianus, Græce Latineque doctissimus, Criticorum Italicorum princeps, qui fugitivas Musas videri posset in Latium revocasse: Metropolitanæ Ecclesiæ Florentinæ Canonicus, ac verbi Dei præco. Inimicitias cum Jacobo Sanazario, patricio Neapolitano, exercuit, cui cum Paulus Jovius impensius æquo favisset, parum honeste, aut vere de Angelo scripsit, cui non minus vita, quam eruditio proba.

17. Bartholomæus, cognomento Politianus, Martino V. a secretis, incerta familia, egregio sepulchro in patria conditus, anno 1438. Elogium ibi duplex, quod non exscribo.

18. Griffolus, cognomento Politianus. J. C.

19. Joannes de Monte Politiano. J. C.

20. Gualterottus Bernardinus, Maurorum Regem duello superavit, præmiumque victoriæ B. Autiliæ Virginis caput domum retulit, quod religiosæ in Metropoli asservatum colitur.

21. Stephanus Taurusius, patrem uno solo comite ex arce Montis Alcinoi munitissima liberavit.

22. Vincentius Nobilius, nepos Julii III. quem ille *prudentem militem* vocat

Hæc sedulus scribebam, cum clarissimi Gregorii Fantii literæ in manus venerunt, in quibus Beatorum nomina continebantur, qui Politiano oriundi essent.

1. B. Angelinus Danesius, D. Franciscum, Politianum venientem, hospitio excipiebat. Gonzaga in Annalibus D. Francisci.

2. B. Jacobus, Ordin. D. Dominici, miraculis clarus. Joannes de Cruce, & Antonius Lusitanus in Annalibus.

3. B. Joannes Martinozzius, Ordin. D. Francisci. Tabula Politiani existens rem gloriose ab illo Babylone gestam loquitur.

4. B. Bartholomæus Martinozzius, Ordin. Franciscani, Martyr. Gonzaga in Annalibus D. Francisci.

5. B. Jacobus Cavalerius, D. Catharinæ Senensis coævus, ac itinerum comes.

6. B. Philippus Avinianesius, Ord. D. Augustini, Martyr in Hispania

ſpania: cujus imago Piſis ad D. Nicolai in ſacello ad clauſtra, Politiani in majori templo, & apud D. Auguſtini in ſacrario ibidem.

7. B. Nicolaus, Jeſuatus, ex Ordin. D. Hieronymi. Fr. Paulus Morigius Mediolani, & Fr. Matthæus Panichius Florentiæ in laudibus Jeſuatæ ſodalitatis eum laudant.

8. B. Bartholomæus Taurusius, cujus ſanctitatis acta apud gentiles.

9. B. Franciscus Cervinus, Ordin. D. Franciſci, cujus maxima inter concionandum Florentiæ & Biturgiæ miracula prædicantur.

10. B. Robertus Nobilius, Cardinalis, de quo ſupra, novennis grammaticam Græcam ſine doctore didicit. Meminere ejus plerique, & in his Garimbertus, Gallenſis Epiſcopus, opere de quorumdam Pontificum, & Cardinalium memorandis geſtis, concludit, dignum, qui inter ſanctos referatur.

Illud ſane memorabile omitti non debet, in hujus agro fontem eſſe, quo tacto aves moriantur e veſtigio, in aliam aquam intinctæ revicturæ: quod nullo probabili auctore Leander Alberti prodit, & ex eo Simon Majolus Dier. Canicular. Colloq. 13.

Mons Ilcii, aut Ilicii, aut Alcinoi, urbs nupera Etruriæ, ditionis Senenſis: Epiſcopatus.

CAP. XI.

IN Senenſi territorio *Mons Ilcius*, aut probabilius *Ilicius*, ab iliceto forte vicino, aut, ut quibusdam videtur, *Mons Alcinoi*, crevit, ut quidam exiſtimarunt, ex ruderibus *Ruſellarum*, quarum quædam adhuc inibi in confinio cernuntur veſtigia. Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 5. pag. 136. ***In agro autem Senenſi Ruſellæ colonia Plinio vocata inter duodecim urbes, cujus adhuc veſtigia prope Alcinoi montem cernuntur.*** Bellis Senenſium inclaruit, ſecedente eo magna nobilium parte. Hiſtorici recentiores. Quo auctore condita, aut quibus incrementis adaucta (1) quia apud ſcriptores nihil reperi, certo affirmare non poſſim in tanta rei incertæ caligine.

Hiſtoriam mirandam de Camillo Marzolio Archidiacono, caſum Luciferi depingi in Metropolitana æde curante, circa annum 1584. recitat Auguſtinus Mannus Hiſtoriar. Selectar. cap. 24.

Patriam ſuam illuſtravit

1. B. Joannes, D. Bernardini ſocius Silvanus Razius, opere de Vita SS. Etruſcorum, pag. 728.

Epiſco-

(1) A Pio II. Pont. Maximo tum Epiſcopalem dignitatem, tum civitatis honorificam tuliſſe appellationem conſtat ex Bulla data Pientiæ anno 1462. ut notat Ughellius in Italia Sacra Tom. 1.

Episcopatum suffraganeum esse Florentino Archiepiscopatui, male, memoria, puto, lapsus, censuit Henricus Glateanus: melius Aubertus Miræus, Episcopum *Ilcinensem*, sive *Ilcinensem*, sive *Montis Ilcinei* locat sub Senensi Archiepiscopo, libr. 4. Notit. Episcopat. cap. 5. & alii. Hodie *Montalcino*.

Sarzana, sive Sergiona, nova urbs Etruriæ, ex Lunæ ruderibus crevit: varias vices perpessa: Episcopatus.

CAP. XII.

IN ultimo Etruriæ confinio oppidum est, olim haud ignobile, *Sergiona*, incertum, a quo nomen adeptum: postea variante usu *Sarzana* a Nicolao V. qui ab ea Thomas Lucanus seu Sarzanensis dicebatur, translato Lunensi Episcopatu civitas facta circa annum 1451. Nicolaum tamen quintum non Sergione, sed Pisis natum, & unde error manaverit, ex vita ejusdem MSS. aperui libr. 5. supra cap. 2. pag. 261. de qua urbe Paulus Jovius libr. 1. pag. 31. *Crevit Sergianum ex ipsis Lunæ urbis antiquæ ruinis, cum incolæ pestilenti ejus litoris aura, quæ maxime ad Macræ ostium vergit, vehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primum Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Ursinus, præsidii causa, peditum atque equitum manum paulo ante præmiserat.* Et pæne paria Joann. Michaël Brutus libr. 7. Histor. Florent. pag. 375. *Sergianum ad Macram fluvium situm, Lunæ ruinis crevisse fertur, urbis olim Etruriæ nobilis, atque oppidum quidem neque soli ubertate, neque commercio, aut incolarum frequentia celebre, quod objectum Liguribus veluti propugnaculum, Reipublicæ Florentinæ fines ab ea parte tutabatur.*

Varias hæc vicissitudines perpessa duobus ultimis seculis; nam primos dominos habuit Lucenses, postea Florentinos, ex quorum manibus, tradente Petro Mediceo, in Caroli VIII. Regis Gallorum potestatem venit, anno 1496. Raphaël Volaterranus libr. 5. Commentar. sub principium: *Hæc* (scilicet Sarazana) *cum oppido vicino Petrasancta, a Florentinis adempta Lucensibus, tenebatur; per adventum vero Caroli Regis, anno* 1496. *ad antiquos dominos ambæ redierunt. Petrasancta enim Lucensium est ædificium.* Rex itaque ibi castra habuit, & vicina loca tormentis majoribus Gilbertus Monpenserius oppugnavit, & Franciscum Montedolium in Sergianæ præsidium propetantem, copiis omnibus attritis, intercepit, ut describit Jovius loco laudato. A Gallis præfectis, cum Carolus Italia excessisset, urbs Genuensibus vendita ma-

Hhh 2 gno

gno auri pondere. Paul. Jovius lib. 3. pag. 108. *Nec multo post Galli, qui Sergiani arces custodiebant, Antracii exemplum secuti, Genuensibus, magno auri pondere accepto, vendiderunt.* Sed ab iis, nescio quo pacto, in Florentinorum rediit potestatem, a quibus Augustinus Fregosius, Genuæ Dux, eam denuo, prodentibus, ut putabatur, quibusdam oppidanis, recepit. Michaël Brutus loco jam laudato. Sub cujus Reipublicæ Genuensis ditione etiam nunc quiescit.

Episcopatus Luna, ut dixi, Sergionam translatus per Nicolaum V. estque Florentino Archiepiscopo suffraganeus. (1)

Illustrarunt hanc non pauci viri, dignitate ac scientia clari. Et in his

1. Philippus Calandrinus, Nicolai V. ex matre frater, Episcopus Bononiensis, ac Portuensis, Marchiæ Legatus, Major Pœnitentiarius, ab eodem Pontifice Cardinalis tit. S. Susannæ creatus, anno 1449.

2. Simon Pasqua, domo quidem Genuensis, sed dignitate Sergionensis Episcopus, a Papa Pio IV. in Cardinalium collegium allectus, anno 1565. de quo extat M. Antonii Bobbæ Cardinalis carmen.

3. Benedictus Lommelinus, etiam Genuensis, nobilissima ac patricia familia ortus, Episcopus Sergionensis, Vintimilionensis, ac demum Anagninus, a Pio IV. Cardinalis creatus, a Gregorio XIII. Marchiæ, atque adeo Latii Legatus. Obiit Romæ anno 1579.

4. Paulus (2) Æmilius Zachia Sarzanensis e nobilibus de Vezzano Cardinalis creatus a Clemente VIII.

Pientia, nupera civitas Etruriæ, Corsilianum prius dicta: Piccolomineorum patrimonium.

CAP. XIII.

SÆvientibus in Etruria partibus, Silvius Postumus, Senatoria Senis stirpe oriundus, cum uxore Victoria Fortiguerra, in prædium suum gentilitium, urbe discedens, se contulit: ubi anno 1405. Æneam Silvium filium suscepit, qui Pontifex summus creatus sub nomine Pii II. patrimonium familiæ Piccolomineæ *Corsilianum* (3) in Valle *Urciæ*, a *Corso* quodam conditore, ut volunt, appel-

(1) Ferdinandus Ughellius Ital. Sacræ Tom. 1. de Episcopis Lunensibus: *Luna*, inquit, *patria fuit Eutychiani Papæ, & Martyris: Sarzana Nicolai V. qui dignitatem Episcopalem Lunensem huc transtulit, unde Lunensis, & Sarzanensis Episcopus dicitur, Apostolicæ Sedi immediate subjectus.* Et Volaterranus: *Ex hujus ruinis* (idest Lunæ) *novum oppidum ac vicinum Sarazana excitatum, præestque utrique Præsul unus, Nicolai V. qui inde fuit oriundus, providentia.*

(2) Hic Cardinalis repositus fuit alia manu in autographo.

(3) Holstenius in Notis ad Ortelium in V. *Corsinianum* hæc ait: CORSINIANUM (novum puto) *sine dubio: nam ita locus vocabatur, antequam eum in civitatem Episcopalem erectam Pius II. de suo nomine* Pientam *appellaret.*

appellatum, a nomine suo Pontificio *Pientiam* jussit vocari, circa annum 1459. Joannes Gobelinus de gestis Pii II. & alii. De quo nihil aliud memorabile deprehendi, nisi ingenti terræ motu damnum incredibile accepisse, sub annum 1545. Legantur recentiores Historici.

Illustris est Angelus Pientinus scripris suis. Antonius Possevinus Appar. pag. 88. *Angelus Pientinus e Corsiniano, ditionis Senensis oppido in Etruria, Ordinis Prædicatorum, quinque libris, anno 1596. editis, adversus sectam Mahometanorum docte & accurate scripsit. Antea vero, de sacro Jubilæo libros quatuor, qui Romæ prodierunt anno 1577.*

Collis urbs, non ita pridem, ex oppido in Etruria facta: Marchionatus prius.

CAP. XIV.

IN confinio Florentinæ ac Senensis ditionis oppidum est *Collis*, haudquaquam ignobile, quod diu Reipublicæ liberæ forma, & propriis legibus usus est.

Illud Florentini occuparunt, anno 1347. ut ex Blondo docet in Epitome Historiarum Pius II. Ex illo tempore sub Florentinis egit.

Gloriam huic oppido conciliat Albertus Archipresbyter, sanctitate vitæ ac morum innocentia inter Beatos habitus, qui natus anno 1135. sub Innocentio II. cujus vita MSS. est in Bibliotheca Francisci Bonini signii, & Nicolai Bonaccursii Collensis, ut testatur Silvanus Razius Opere de SS. Tusciæ, pag. 286.

Civitatis jure nuperrime (1) sub Serenissimo Ferdinando adepta est urbs *Collis*, Usimbardis procurantibus, quorum origo cum sit Collo repetenda, per totam Etruriam celebri fama audiunt. *Petrus* Arretinorum Episcopus: frater *Usimbardus* Collensis primus Episcopus: ac tertius fratrum *Laurentius* Serenissimi Magni Etruriæ Duci a secretis.

Collem Florentinæ Ecclesiæ non fuisse subjectam, scripsit Vincentius Borghinius de Origine Florentiæ pag. 271. & tamen *Collensis Episcopus* suffraganeus est Archiepiscopo Florentino. Aubertus Miræus libr. 4. Notit. Episcopat. cap. 5. Hanc Ecclesiam administrat (2) Vir literatus ac pius.

Oppi-

(1) Anno scilicet MDLXXXXII. quo anno Non. Jun. a Clemente VIII. Pont. Max. electus est Episcopus Collensis Usimbardus Usimbardius.

(2) Laudatus hic vir, Cosmus est ex Comitibus gentis Gherardeschæ, Archipresbyter Florentinus, Episcopus Collensis secundus, electus anno 1613. obiit anno 1625. quum ab Urbano VIII. Pont. Maximo Episcopus Fæsulanus esset designatus. Ferdin. Ughell. Tom. 3. Ital. Sacræ in Episcopis Collensibus.

Oppida, ac Villæ, celebrioraque Etruriæ recentioris loca: ac quid in unoquoque nobile: qui Sancti, ac viri clari: item arces, ac propugnacula.

CAP. XV.

ENumeratis civitatibus, omni ætate celebratis, exigebat operis suscepti institutum, ac dignitas, ut oppida, arces, propugnacula, & villæ, quæ iis parent, etiam recenseantur; sic enim Etruriæ nobilitas, ac potentia hodierna facilius percipienrur. A Macra igitur, quem toties terminum dixi, exordium non incommode videbor ducere.

Carrara, in montibus sita, ac marmoribus dives, ut in Luna libr. 4. hoc opere supra cap. 20. dictum: de qua insulsissimus Annius, *Car, urbs est, Jara significat Lunam; unde Cariara erit urbs Lunæ, & per contractionem Carara*. Hæc futiliter, cum sit oppidum veteribus ignotum: hodie sub Excellentissimi Principis Massæ ditione agit: quam illustrarunt *Carrarienses*, cives primum Patavii, mox etiam Tyranni. Liber Memorabilium Italiæ MS. *Anno* 1004. *Ex oppido Carraria Etruriæ discesserunt bini fratres potentes, ac divites, quorum unus vocabatur Ubertus, & alter Joannes, qui a nomine patriæ vocabantur Cararienses. Ubertus petiit Patavium, & Joannes Bergomum: qui cum maxima auctoritatis evaserint, acceperunt uxores in dictis civitatibus, & sic inceperunt familiæ Cariarienses*. Conradus tamen Escius, in Chronicis de Italia, contradicit, qui eos *ex castro Bassano agri Patavienfis* ortos contendit; sed prior sententia est probabilior. Fanurius Campanus MS. libr. 3. Illustr. Ital. Famil. cap. 16. *Federicus II. Imperator plantavit duas familias in Patavio, in qua tunc incepit Carrariensium progenies dominari, quæ stirps originem habuit a Carraria, Etruriæ oppido, vallis Lunensis*. Paulus Vergerius ex Joanne Basilio veteri historico, ex Germania in Italiam venisse eam familiam existimat. Nec desunt, qui ad T. Annium Milonem, pro quo est Ciceronis oratio, generis initium referant. Utcumque se res habet, *a Marsilio Carrariensi* certum est stemma, hoc est ab anno 1050. ut videre poteris ex Francisco Sansovino Illustr. Famil. pag. 399. Primus certe, qui in familiam Principarum intulit, censetur *Marsilius*, anno 1317. quamquam multi ante illum præclaro nomine, licet privati. Joann. Baptista Pigna libr. 5. in fine. Sed reliqua Etruriæ oppida percurram, secundum descriptionem Pauli Merulæ part. 2. Cosmogr. libr. 4.

Juxta Carraram *Laventiæ* fluminis, ac *Frigidi* amnis sunt ostia, de qui-

de quibus libr. 4. supra hoc opere cap. 5. Hic & *Cervia palus:* & loco contiguo *Arx Motronis*, propugnaculum eminenti loco situm, quod Carolus Siciliæ Rex Florentinis ademptum Lucensibus restituit, anno 1275. quodque non ita multo post Florentini recuperavere, ut auctor est Blondus.

Ligurnus portus, hodie *Livorno*; de quo alibi multa hoc opere. Circa portum hunc lacus sunt, ac paludes permultæ: tum *Mons Niger*, celebri Cœnobio Ordinis D. Hieronymi [1], ac cultu Deiparæ insignis. Postea *Resinianum*, vulgo *Resignano*, ignobilis Villa, ac tantum clade Gothorum adepta nomen. *Vada* deinde *Volaterrana;* de quibus Plinius libr. 3. Histor. Natur. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens, propiorque Pisæ, inter amnes Auserem & Arnum, ortæ a Pelope, Pisisque sive Atintanis Græca gente: Vada Volaterrana, fluvius Cecinna, Populonium &c.* M. Cicero Orat. pro Quintio: *Quum venissent ad Vada Volaterrana, quæ nominantur, vident persamiliarem Nævii*. Italiæ Itinerarium incerti auctoris, Itinerarium Scori Anonymi, seu Antonini Aug. Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner. difficultatem transvectionis, ac naufragii periculum, quod ibi etiam prætemavigantes experiuntur, eleganti versu describit:

In Volaterranum vero vada nomine tractum
Ingressus dubii tramitis alta lego.
Despectat proræ custos, clavumque sequentem
Dirigit, & puppim voce movente regit.
Incertas gemina discriminat arbore fauces,
Defixasque affert limes uterque sudes.
Illic proceras mos est adnectere lauros,
Conspicuas ramis, & fruticante coma;
Ut præbente algam densi Symplegade limi
Servet inoffensas semita clara notas.
Illic me rapidus consistere Corus adegit,
Qualis silvarum frangere lustra solet.

Inter Ligurem portum, & *Vada*, quæ male nonnulli putant urbem fuisse in Itineraria Peutingeri tabula, sunt *Turrita*, *Piscina*, *ad Fines*, *Velinæ*, oppida incelebria.

Ostium paulo post *Cecinæ*, ait Merula, falso [2] indubie; nam Cecina amnis in Arnum influit in confinio territorii Pisani, ac Florentini: si fontem dixisset, verius foret. *Bulgarium* hic oppidum, an a Bulgaris conditum, aut Bulgarorum ad fidem conversorum per Formosum Portuensem Episcopum, monumentum? Illud frugibus abundans magnam patitur aquæ inopiam. Juxta, *Castanietum* in colle: ad litus,

(1) In hoc Cœnobio Clerici Reguleres Teatini in præsentia degunt.
(2) Cum Merula loquatur de insigni flumine Cecinæ, falso eum Dempsterus sugillat; imo ipse redarguendus, qui fluviolum, qui in Arnum influit, non longe a Vico Pontis Eræ, accipit pro Cecina celebriori agri Volaterrani flumine.

litus, *S. Vincentii Turris*. Longo decursu pleraque Antiquitatis cernuntur rudereta: murus grandibus saxis, latus 10. pedes, Amphitheatri pars, lapides literis Etruscis inscripti, bases, tabulæ, abaci, epistylia, silvaque *Vetletta*. Hic Vetulonia olim fuit.

Occurrit *Populonia* hic, de qua libr. 4. supra hoc opere cap. 14. ad cujus tenues reliquias est *Palus Caldana*, quæ *Corvium* fluvium recipit. Paulo supra *Campilia*, argenti fodinis nuper ditissima, ac monetæ officina. Insanit hic etiam Annius.

Infra Populoniæ promontorium est *Plumbinum*, a plumbo, quod ex *Ilva* insula eo transferri solitum, diximus libr. 4. cap. 120. hoc opere supra. *Plumbinariam* diu Ecclesia Romana vocavit, ut Blondus scribit. Ab Apianis, qui a Petto, populi Pisani scriba, orti sunt, *Principatus* titulo tenetur, cum diu Pisanæ fuisset ditionis. Victores Genuenses eam iis eripuerunt, anno 1160. ac postea Pisani suam vindicarunt.

Paulo interius, in sinu eo maris immenso, est oppidum *Scarlinum*, quod ex *Statonia* crevisse docti putant libr. 4. dixi hoc opere, cap. 43. Sed cum illud sit ambiguum, est hoc certum, hic Antonini *Scabris*, sive *Scapris* esse.

Insula hic modico freto a continenti disjuncta, *Trojana* dicta, vel *Falisca*, & vulgo *Falesce*. Argumentum inde nonnulli ducunt, finem eo loci habuisse imperium ac territorium Faliscorum; sed conjectura est.

Exinde *Alma* pertransito amne, *planities Almæ* se aperit, vulgo *il Piano d' Alma*: in cujus meditullio est *Castilio Piscariæ* oppidum, vulgo *Castiglione della Pescaja*, situm ad *Lacum Aprilem*, qui hodie alti cœni, ac fœdi palus est. Secundum hunc, *Burianum*, ac mox *Columna*, antiqua & illustria oppida, in Itinerario Anonymi Scoti nominata.

Trajecto hic *Bruno* fluviolo, *Mons Piscalus* occurrit.

Mox *Umbro* amnis, a cujus ripa una *Grossetum*, de quo hoc libro cap. 8. ab altera *Telamonis*, sive *Talamonis portus*, ut est in Itinerario Antonini, vel Anonymi Scoti. Plinius libr. 3. Histot. Natur. cap. 5. *Hinc amnes Prillæ: mox Umbro, Navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ, portusque Telamon*. Pomponius Mela libr. 2. cap. 4. *Ultra Pyrgi, Anio, Castrum novum, Gravisca, Cossa, Telamon*. Meminere etiam Ptolemæus, & Polybius libr. 2. Plutarchus in Mario, antiquissimi sane nominis, ac Græeanici esse constat, non minus Portum, quam Promontorium: an a Græcis? delibero.

Transeundi hinc amnes *Osa*, *Albingiaque*, ac mox Promontorium occurrit *Argentarius*, quem celebrem reddit *Monachus* quidam, qui mortuum excitavit, auctore D. Gregorio libr. 3. Dialogor. Silvan. Razius libr. de Vita SS. Tuscorum pag. 111. de Monte eo dixi libr. 4. hoc opere supra cap. 4.

Orbitellum, haud incelebris hic Villa. *Orbicellum* a Gregorio IX. vocata cap. 19. *De officio Judicis Ordinarii* in Decreto.

Argen-

Argentarium Montem ab uno latere ornat *S. Stephani* fanum, ab altero *Portus Herculis*, quum eo nomine duo sint clarissimi: quorum alter *Herculis* cum adjectione *Monaci* in Liguria, ut meminere Strabo libr. 6. Ἐντεῦθεν δ' ἐπὶ τὸν Ἡρακλέους λιμένα πλεύσασιν, ἀρχὴ τοῦ ἐπιστρέφειν τὰ ἄκρα τῆς Ἰταλίας, τὰ πρὸς τῷ πορθμῷ πρὸς τὴν ἑσπέραν. *Inde ad portum Herculis navigantibus, extrema Italiæ versus fretum sita incipiunt sese adversus Occidentem inflectere*. Plutarchus, Plinius, Virgilius libr. 6. Æneid. Petronius in bellis Civilibus: alter in Etturia a Geographis æque celebratur. Itinerarium Scoti Anonymi, sive Antonini Aug. Jul. Obsequens libro de Prodig. cap. 83. *Hostilius Mancinus Consul, cum in Portu Herculis conscenderet navem, petens Numantiam, vox improviso audita est: mane, Mancine*. Itaque anno Urbis 617. quo C. Hostilius Mancinus Consulatum gessit, celebre hic navale. Rutil. libr. 1. Itiner.

Haud procul hinc petitur signatus ab Hercule portus
Vergentem sequitur mollior aura ratem.

Qua finitur Argentarius ad oram maris *Taliata* est: paulo in terram recedens *Capalbium*, sive *Caput Albium*.

Pergentibus ultra *Florus*, *Pesciaque* transeundi, ubi *Mons Altus* castellum olim validum, vulgo *Montalto*. Scioli putant *Graviscas* hic fuisse; sed in Itinerarii tabulis pervetustis duo hæc distincta ponuntur loca. Videatur libr. 4. supra hoc opere, cap. 24.

Litorali itinere pergentibus, ac *Martham* fluvium transgressis, offert se *Cornetum*, de quo supra hoc libro cap. 8. Putant *Castrum novum* Plinii, quod & *Castrum Inui* libr. 4. supra hoc opere cap. 32. Patria hæc *Gregorii V.* Pontificis: & *Roberti*, qui Ecclesiastici cantus rationem reformavit: fuit & ille Episcopus.

Superandus hic *Minio* amnis, ubi statim *Civitas Vetus* occurrit, olim *Centumcellæ*, libr. 4. supra hoc opere, cap. 31.

Ulterius *S. Marinella* oppidulum, falso *Pyrgi* putatum.

Eris hinc amnis superandus, a quo non longe *Cæretanorum navale*, libr. 4. cap. 17. Cœnobium hic etiam *S. Severæ*: quem locum haud male *Turres* Itinerarii quidam censuerunt, nam & distantia, & locus suadent. In colle paulo altius *Cere*, vulgo *Cernetere*.

Amnes mox *Vacina*, & *Sanguinaria*, atque hic oppidum *Ceri*, quod quondam nobile *Alsium* audiebat, libr. 4. hoc opere, cap. 25. Oppidum deinde *Palo* vernacule, olim *Fregenæ* libr. 4. hoc opere, cap. 30.

Jam vero *Aron* amnis, ac *Campus Salinus*, postea *Portus*, libr. 4. cap. 22.

Sic se litus habet, qua longe tenditur Tuscia: ad mediterranea regredior, ac denuo a Macra initium sumo. Ubi ex *Lunæ* ruderetis *Sarzana*, sive, ut alii volunt, *Sergiona* civitas est, hoc libro supra cap. 12. ac juxta *Sarzanellum*, a Castrutio Castrocane Lucensium Tyranno extructa arx, ac a Perino Fregoso Duce, non minore arte, quam sumptu munita. Hic & perplura oppida. *D. Stephani* fanum, *Tendola*,

Capriola, *Laula*, cum fluviolo ejusdem nominis. Hoc oppidulum ex ruinis *Tiguliæ* crevisse contendunt, libr. 4. cap. 87. supra. *Castiglio*, *Fornovum*, quasi dicas *Forum novum*, *Villafranca*, Malaspinarum patrimonium: *Bagnonum*, Castellum populosum, ac nobile, cum amne cognomine. *Filaterra*, etiam Malaspinarum dictio: *Mulgra*, ac mox *Gragnola*. Finis deinde Etruriæ ab ea parte: divisum Macra amne oppidum *Pons Romuli*, vulgo *Pontremoli*. Hoc indoctissimi, cum Annio ac Pseudo-Catonis fragmento, *Apuam* audent facere, quod *Sempronius Consul in Apuanos Ligures moverit, vastando eorum castella, vicosque, aperuerit-que saltum ad Macram flumen & Lunæ portum*, ait T. Livius 1. Decad. libr. 10. Hinc colligunt Augustinus Justinianus, & Leander Alberti, *Apuam* hic esse, sed falso; nam nec oppidum eo nomine ullum reperio. Indicio ipse Livius, *vastando castella, vicosque eorum*; si urbs aliqua eo nomine tum fuisset, cum *Portum Lunæ* diserte nominavit, *Apuam* certe non tacuisset: uti nec 4. Decad. libr. 9. ubi multis *Ligures Apuanos* celebrat. Addunt, sed insulse, versiculo a Ponte Romulensibus confícto:

Apua sum a magno quondam celebrata Catone,

Cujus ineptissimi versiculi levitas vel ex eo arguitur, quod lapidem, cui insculptus ille, nemo unquam viderit: deinde, quod Catoni nihil cum Apuanis, ac ne cum Liguribus quidem intercessisse prodatur. Novum igitur, ac nuperum hoc oppidum a Mediolanensibus erectum, ad transitum ex Liguria in Etruriam coërcendum (est enim commodo loco, ac necessario) ideo & Henricus Imperator illud, transitu sibi, dum Romam contenderet, negato, solo æquavit, anno 1115. ut in Chronicis Anselmi Brixiani MSS. habetur. Alberto Atestino II. cum multis aliis oppidis in dotem cum *Alda* uxore *Pons Remuli* cessit, anno 970. Joann. Baptista Pigna libr. 1. pag. 61. & hæc est, ut puto, antiquissima ejus memoria. *Roscii* vero, Lucæ tyranni, consilio *Marsilii Carrariensis* avunculi sui, cum alia castella vicosque cederent, *Pontremulum* retinuerunt, anno 1335. Celebratur & rebus a Carolo VIII. Galliarum Rege in Italia gestis; nam cum Bandinus Insuber, qui cum trecentis Sfortianis oppido præerat, regem in urbem admisisset, & in taberna, levi suborta rixa, oppidani aliquot Helvetios interfecissent, in viarum angustiis deprehensos, ut describit Paulus Jovius libr. 1. Historiar. pag. 31. *Nec multo post Carolus, accepta a Ludovico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis, omni castrensium rerum copia instructo, peditibus secundo amne devectis, & equitatu terrestri itinere præmisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est perventum: jugisque haud multo labore superatis, ad Pontremulum posita castra, quod Macræ amni impositum descendentibus in Etruriam per Apuanos Ligures primum occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum forte ad amabilis vini tabernam, ab levi verborum contentione ad acriora jurgia cum Helvetiis devenissent, & uti ipsi*

erant

erant expediti cum ſcutis & gladiis, aliquot Helvetios in anguſtiis viarum, prælongis ſuis impeditos contis, trucidaſſent, aliquanto poſt ſupremam oppido calamitatem pepererunt. Qua injuria Germani moti, diffugientibus incolis, in reditu Regis direptum incenderunt. Idem libr. 2. pag. 64. *Vix prima Gallorum agmina ſubire cœperant, quum Pontremulenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido ferme omnes effugerunt. Nec multo poſt, nequicquam prohibente Carolo, vel deprecantibus ducibus, totum penitus id oppidum, quod ædificiis, atque opibus præ loci opportunitate clarum erat, injectis uno tempore facibus, barbaro furore incenſum atque deletum eſt*.

Paulo propius mari, tertio tamen a litore milliario, ignobiles vici, *Ortus novus*, *Niccola*, *Caſtellum novum*, *Foſſel-novo*: quod poſtremum volunt fuiſſe *Foſſas Papirianas*, Ptolemæo Φόσσαι Παπιρία libr. 4. ſupra, cap. 80.

Trans *Laulam*, *Solera*, *Fivizanum*, *Comanum*, *Caſole*, *Verucchia*, *Curſilianum*.

Introrſus *Carrara*, de qua ſupra hoc capite, *Maſſa*, Cyborum Principatus. De cujus familiæ dignitate, & quia cognatione cum Sereniſſimo Domino meo conjuncta eſt, & magis quia literatos adeo impenſe hic princeps, ut audio, fovet, ut jure alter Mæcenas audiat, nonnulla ſunt referenda. De ea gente itaque Fanut. Campan. MSS. libr. 3. Illuſtr. Ital. Famil. cap. 20. *Cyborum genus inter Genuenſes familias nobiliſſimam originem ſuam traxit ab Edoardo Cubæo Græcorum duce famoſiſſimo & Chriſtianorum in partibus Orientalibus acerrimo defenſore, qui temporibus Gratiani Imperatoris Italiam petens, in Liguria conſedit, & ſuam ſtirpem in Genua plantavit de Cubis, ab inſignibus armorum, quæ tranſverſalibus cubis decorantur. Hæc familia magnis ſplenduit laudibus, ingenti excellit gloria, & multis, atque ampliſſimis ornamentis floret. Non ſolum etenim ſtrenuiſſimis ducibus Franciſco & Daniele in Hiſpania contra Infideles, & in maritimis prœliis Mutio magnanimo Duce, & Aravo prorege Neapolis, & generali dictatore Renati Regis, & Alphonſi Regis, claret; verum multo magis duobus Beatiſſimis Pontificibus Bonifacio IX. & Innocentio VIII. nobilitatem eſt conſecuta, qui ſanctiſſime Eccleſiam Chriſti tutati ſunt*. Addam & locum ex Chronicis Dominorum de Brunforte: *Familia de Cybis apud Ligures ſemper in inclyta eorum civitate clariſſima eſt habita: & originem habuit a quodam duce Græco, qui in regionibus Orientalibus dominus fuit Francorum, pro defenſione Chriſtianorum ibidem incolentium. Hæc anno 1317. convenit cum familiis Grimaldorum, & Fleſchorum ad expulſionem ſeditioſorum de Anziis, & Spinulis, cum ceteris Ghibellinis: & cum Genua eſſet ſub tutela & dominio Regis Ruberti, hæc generoſa ſtirps honoribus multis in propria patria functa eſt*. Aliter tamen liber memorabilium Italiæ MS. *Illuſtriſſima progenies Cyborum in Genua a Joanne Vitelliano ſtrenuiſſimo duce Juſtiniani Imperatoris initiavit, & ſemper in patria ſua honorifice vixit, adeo quod ultra*

clarissimos duces utriusque militiæ, Pontificibus Romanis etiam honorari promeruerit. Non mediocriter ad decus & ornamenrum hujus gentis pertinet, quod Eleutherius Mirabellius in Ephemeridibus totius Italiæ MSS. prodidit: *Quidam dux Lambertus de Cyborum familia, cum aliis suis in navalibus acquisivit insulam Caprariam, & Gorgonam maris Ligustici, anno Domini* 1092. *& ibidem tenuit dominium pro suis successoribus per multos annos*. Quæ Franciscus Sansovinus de Illustr. Ital. Famil. origine scribit pag. 94. & alii Historici, non transcribo; sed ad Etruriam regredior, quarum villas oppidaque recenseo.

In iisdem montibus Carrariæ succedit *Montone*, & obscura alia sine nomine castella, fodinis tantum marmorum nota.

Deflectenti ad mare *Petrasancta* est hodie ditioni Sereniss. M. E. D. subjecta; sed Lucensium opus ex *Feroniæ Luci* ruinis. Joann. Michaël Brutus libr. 8. Hist. Florent. pag. 424. *Sunt hæ quidem* (videlicet angustiæ loci) *prope oppidum, quod incolæ Petram Sanctam appellant, ubi Lucus olim Feroniæ, & Fanum dicitur fuisse: alii malle videntur Herculis Fanum, locum religione celebrem habitum; nomen, quod illi adhuc manet indicio est. Cum oppidum, a Lucensibus olim ædificatum, eo tempore Genuensium imperio pareret; ita opportune situm inter Pisas & Sergianum videbatur, ut etiamsi id receptum in fidem esset, perpetuo hostium injuriis per varias occasiones expositum, magnam civitati ad bellum materiam semper futurum appareret*. Quam inveteratam opinionem falsam esse ostendi libr. 4. supra cap. 53. Nomen habet a Mediolanensi quodam, qui ab Imperatore arbiter missus, litigantibus Lucensibus & Genuensibus de finibus, agro enim illo Lucensibus adjudicato, oppidum erexerunt, & ab arbitri nomine appellarunt. Sub adventum vero in Italiam Caroli VIII. ad Florentinos imperium ejus devolutum, ut Michaël Brutus describit libro laudato pag. 428. *Jam belli fortuna variante, in oppido consilia de deditione agitari, & fieri cum nostris colloquia de compositione incipiebant. Qua re Florentiæ cognita, Laurentius Medices, per quem rem maxime transigi placebat, ad exercitum mittitur. Eo ad publicam auctoritatem interponente suam, oppidani quin statim sese Legatis dederent nullam moram fecerunt*. Et Paulus Jovius libr. 1. pag. 31. Et cum arx ea valido præsidio teneretur, essetque obsidibus custodiendis peropportuna, Rosius Bastardus Lignini ex familia Lucemburgensi, triginta millia aureorum nummum Lucensibus eam vendidit. Jovius libr. 3. pag. 108. *Nec multo post Galli, qui Sergiani arces custodiebant, Antracii exemplum secuti, eas Genuensibus, magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus, Lignini e Lucimburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus, triginta milia aureorum nummum numerantibus, oppidum arcemque tradidit*. Sed postea Florentinæ ditioni juncta, tandem sub dominio M. Ducis Etruriæ quiescit.

1. Hinc oriundus VINCENTIUS, scriptis Theologicis clarus, Ant. Possevin. Apparat. pag. 353. *Vincentii Petrasanctæ, Ordin. Prædicatorum Ta-*

Tabulæ quinque, doctrinam septem Sacramentorum complectentes. Monachi anno 1577.

2. Michael Saravetius. Idem Appar. pag. 446. *Michaël Saravetius e Petra Sancta, oppido Etruriæ, Ord. Prædicatorum, qui Romæ & in Cœnobio eorundem Patrum S. Mariæ supra Minervam, Regens, ut vocant, & in Gymnasio Sapientiæ Metaphisicen publice professus est, etsi (quod sciam) non scripsit Theologica, quoniam tamen Philosophica, de quibus egit, direxit ad Theologica, ponitur hoc in loco. Scripsit igitur quæstionem de Analogia Entis adversus Scotistas: alteram de Universalibus: Tractatum de primis & secundis Intentionibus: quæ Romæ anno* 1515. *Perusii autem anno* 1516. *prodierunt. Librum item, sive Tractatum de Insolubilibus, & quæstionem de Caussalitate primi Principii: & alteram de principio Individuationis: & quæstionem de subjecto Philosophiæ. Romæ anno* 1517. *Vivebat anno* 1512.

Ulterius *Casa major*, ac *Libera Facta*, sic enim constanter historici, & in his Paulus Jovius lib. 2. pag. 58. & pag. 60. ubi a Pisanis eam occupatam scribit. *Itaque Pisani Gallicis confirmati auxiliis, summo omnium studio alacritateque, Ferreto maxime Gallorum duce, ut erat vir impiger, navare operam cupiente, ad oppugnandam Liberamfactam proficiscuntur. Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul prolatis tormentis, oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat se de muro turreque Barigus Barga longe fortissime; verum ea turris, quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis, terribili violentia ingentis tormenti, quod a Pisanis Bubalus appellabatur, proscissa labefactaque est: ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus, qui mox se se dedendo, Pisanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt.* Hic D. Augustinus fertur sui ordinis fundamenta jecisse, ostenditurque locus hodie in montibus D. Juliani in Villa Roncionorum, ubi & libros de *Civitate Dei* inchoavit, absolvitque. Corruptum ejus nomen contendunt, vocatumque *Ripam Fractam*; est enim in confinio Pisanorum ac Lucensium. Meminit Honorius III. cap. 53. *De sententia excommunicationis* in Decreto Gregoriano. Errat Volaterranus, qui ab Othone Aug. familias septem, Pisis relictas, ponit, & in his unam *Ripam Fractam*, quæ familia numquam fuit, sed castrum tantum a quibusdam nobilibus possessum, qui ab eo *Nobiles de Ripa Fracta* dicti, uti ex monimentis familiæ *Roncioniæ*.

Ultra citraque amnem est *Vallis Grafiniana*, longe lateque patens, Lucensis ditionis: qua de causa bellum nuper inter eos, ac Mutinæ Ducem gestum. In ea, frumenti, fructuumque fertili, sunt castella perplura, quorum nomenclatura non est ad manum: & præcipuum est *Castellum novum*, cognominatum *Grafinana*, frequens negotiatoribus, Bononienses, Lucenses, Mutinenses, pro temporum varietate, dominos sortita. *Grignanum* remotius, ac propugnaculum inexpugnabile *Verruchia*: tum *Silanum* Malaspinarum patrimonium.

Ad

Ad *Auserem* amnem, seu *Auxerem*, aut, ut libr. 4. cap. 5. supra dixi, *Æsarem*, ad cujus ripam *Luca*. Libr. 5. cap. 5. supra, ad Orientem *Bientina* palus, seu lacus, sub aqua civitatis ostentans rudereta: nec longe inde *Mons Caroli*, *Altus Passus*, vulgo *Altopascio* ac *Piscia*, Lucensium olim oppidum, populosum ac frequens, hodie Serenissimi Magni Etruriæ Ducis ditioni subjecta: cujus meminit Innocentius III. cap. 9. *de Arbitris* in Decreto Gregoriano. *Fucecchium*, cujus conditores ignobili quadam sedulitate Phocenses nonnulli sunt commenti. *Buggianum*, quod oppidum celebre est ortu *Petri Calzolarii*, Theologicis scriptis inclyti. Ant. Possevin. Apparat. pag. 43. *Petrus Calzolarius, qui tamen cognomento Recordatus, e Bugiano, quod est castrum in Etruria, Monachus Cassinensis, scripsit Historiam Monasticam Etrusco idiomate, partitam in quinque Tractatus per modum dialogi: quos Tractatus prænotavit* Diaria. *Ea excusa fuit primo Florentiæ, anno* 1560. *Deinde Romæ apud Vincentium Accolum anno* 1575. *quo & ipse vivebat; quare & hæc, ut postrema editio, est castigatior*.

Ultra *Pisciam* amnem, qui oppido nomen dedit (1), *Umbro* sunt, & *Stella* amnes. Est & *Pistorium* libr. 5. cap. 12. & Villæ circa amœnissimæ sine nominibus, ac claritudine aliqua: *Mons Summanus*, *Seravallis*, *Mons Vetolinus*, *Mons Catinus*: quod oppidum non tantum feracitate territorii insigne, sed & Ugutionis Fagiolæ de Florentinis victoria decantata. Juxta *Mons* (2) *Merulus*, Bartholomæi Valoris, Philippi Strozzæ, aliorum Florentinorum exulum strage ac captura nobile oppidum, ubi eos fudit Alexander Vitellius, Cosmi Medicei Florentiæ tum Ducis Vicarii ac Legati opera functus.

Decimo demum Florentia milliari est *Pratum* (1), olim Respublica, nunc omnium Europæ oppidorum maximum habitum, ad *Bisentium* amnem. De eo loquitur Collenutius libr. 4. Histor. Neapolitanæ. Oppida sane in Italia urbibus paria faciunt, *Barlettam* in Apulia, *Fabrianum* in Marca Anconitana, *Cremam* in Venetorum ditione, ac *Pratum* in Etruria. Nec injura, nam sedecim millia incolarum numerat, Ecclesias 59. Monasteria 38. & celebri religiosoque ritu *Cingulum* D. Virginis veneratur. Ingentem cladem ab Hispanis passum hoc oppidum, ut describit Jovius, sed majorem injuriam a Roberto Dalingtono Anglo, qui scriptis suis ineptis, & contumelia plenis illud obscuravit. Illustrant hoc cives sui

1. M. F. Nicolaus Martini, Ordinis D. Dominici, ex Episcopo Spoletano, Cardinalis ac Episcopus Ostiensis sub Benedicto X. alias XI. anno 1303. Ad Reges, Franciæ Philippum, Angliæ Edoardum, a Pontifice missus, eos ad pacem inclinavit. Legatus in Italiam, Florentinis, quia ad pacem inclinare non potuit, sacris interdixit. Siciliæ Regem missus Roma coronavit. Registrum Bonifacii VIII. Jo: Villan. libr. 8. capp.

(1) Opppida Pisciæ & Prati civitatis nomine in præsentia sunt insignita.
(2) Vulgo *Monte Murlo* appellatur.

capp. 70. 71. 72. 80. Possevin. Appar. pag. 491. de eo: *Nicolaus e Prato Etruscus, Ordin. Prædicatorum, S. R. E. Cardinalis, scripsit de Paradiso. Vivebat anno* 1303.

2. Jacobus Martini, Nicolai (1) frater, a Nicolao V. Antipapa Cardinalis factus, anno 1328. ac a Joanne XXII. excommunicatus.

3. Arlotus, sive, ut alii volunt, Ariotus, Theologus eximius Possevin. pag. 128. *Arlottus, natione Tuscus e Prato, Ord. Minorum, ex Provinciali Tusciæ Generalis, scripsit Concordantias utriusque Testamenti, quibus, ut sibi invicem amborum respondent testimonia, demonstrat: quaque passim, aucloris suppresso nomine, omnium teruntur articulis, e Bibliorum corpore elicuit. Sermones autem diversi argumenti adjecit. Vixit sub Adolpho Imperatore, anno* 1290. *Obiit, ut fama est, Lutetiæ. Sixtus, Henr. Villot. Eisingrenius.*

4. Benenatus, J. C. ex Cypriani Pagnii Indice.

5. Angelus Bonaccursius, J. C.

6. Joannes de Prato, Advocatus, scriptis clarus.

7. Michael Amelioratus, J. C.

8. Nicolaus Cambronius, J. C.

9. Nicolaus Amelioratus.

10. Nicolaus Torellus, scriptis inclytus.

Adverso amne sunt *Florentia, Fæsulæque*: inde amœnissima, ac fertilissima vallis, qua iter fuit Hannibali, ut libr. 4. supra cap. 4. videbis.

Hic *Mugellum* & patrimonium, & origo, ut nonnullis placet, *Mediceorum*, huic præcipuum in laude, quod totam vicinam regionem *Mugellanam* vocari fecerit. Claritudinem conciliat huic regioni

1. B. Antonius, Ordinis Jesuatorum, ut ex libr. MSS. Silvanus Razius Abbas scripsit, pag. 556. Vit. SS. Tusciæ.

2. Dinus, sive Dynus, cognomento *Mugellanus*; cujus scripta vide apud Anton. Possevin. Apparat. pag. 724.

3. Aloysius Altovitus, dictus *Mugellus*, Astrologus & Philosophus insignis, circa annum 852. Fanut. Campan. MSS. libr. 5.

In eodem tractu *Scarparia* est, *Actiano* propugnaculo Ubaldinorum diruto, a Florentinis condita, sub Clemente V. ut domita Pistoria ager vicinus esset pacatus, ut refert Flav. Blondus, anno 1313. Plenum est oppidum fabris ferrariis; quod die 3. Julii anno 1542. terræ motu pæne est deletum. Confluunt hic *Seba, Rontaque* amnes. *Nicolajum* oppidum, a dura Nicolai Piccinini obsidione dictum, ut Blondus, Sabellicusque tradunt.

Ad *Rontam* vicus est Ronta, qua iter Faventiam: & infra *Burgus S. Laurentii*.

Inter *Ducariam* & *Arnum* amnes, qua fines tanguntur Arretinorum, ager est *Casentinus*, qui ineptis illis tenebrionibus censetur quasi *Clusen-*

(1) Jacobus hic fuit Cardinalis Nicolai ex fratre nepos. Vide Oldoinum ad Ciacconium in Joanne XXI. dicto XXII.

ſentinus, frivole, aut γῆ Πασυμένα Straboni libr. 5. qua ex Etruria in Galliam aditus patefiebat. Guilielmus tamen Xylander γῆν Πασυμέναν vertit, *terram Traſimenam*, haud recte, & contra Geographos.

Milliario ſupra Florentiam decimoſecundo (1) *Inciſa* eſt oppidum, ortu Franciſci Petrarchæ nobilitatum, nominatum ab inciſo ſaxo ad permeabilem Arni curſum; nam prius tota illa planities, quæ *Vallis Arni* dicitur, paludibus fœda, reſtagnantique aqua inſalubris, ubi alterum oculorum Hannibal amiſit. Liv. 3. Decad. libr. 2. ſtatim in principio.

Ad dextram hic *Ficinum* oppidum, *Marſilio* clarum, qui philoſophiam Platonicam in Latium revocavit: a Florentinis everſum, ſed a Guidone Comite reparatum, anno 1298.

Succedit *D. Joannis* fanum, vino ſuaviſſimo, quod *Trebianum* appellant, notum: mox *Mons Varcus* & *Quarata* (2); ultra Arnum *Caſtrum Francum*, opus Florentinorum, anno 1298. una cum *D. Joannis* fano. *Terra nova*, patria *Poggii* hiſtorici, quam muro cinxit Arretinorum Epiſcopus Guido a Petra mala. *Laterina* poſtea, ac *Pons Burianum*.

Ultra *Pontem ad Sebam* octavo lapide, Cœnobium mira ſanctitate *Vallis Umbroſa* dictum, cujus origo anno 1070. & floret religioſis ac eruditis hodie viris ille ordo.

In *Cluſentino* agro, vulgo *Caſentino*, crebra ſunt oppida; ſed celebriora, *Romena*, *Collinæ Vicus*, vulgo *Borgo alla Collina*, *Poppium*, in Comitum Guidonum olim ditione.

Ad Arni fontes ſunt *Porcianum*, *Stia*, *Pratum Vetus*, vulgo *Prato Vecchio*. Altiſſimis deinde in montibus eſt *Camaldulorum* Cœnobium Monachorum, ſanctitate ac doctrina celeberrimus.

Archianus amnis Arno hic miſcetur, & hic eſt oppidum *Bibiena* (3). Haud procul inde *D. Mariæ Saxeæ* fanum: mox *Gelum*, & *Corretium*.

Mons inde *Arvernia*, pietati dicatus, in quo D. Franciſco Seraphico ſtigmata cœlitus impreſſa. D. Bonaventura in Vita D. Franciſci cap. 13. Fit commemoratio illius miraculi in Martyrologio Romano die 17. Septembr. & ibi Cæſar Baronius. Extant literæ Gregorii IX. de ea re datæ Viterbii ad univerſos Chriſti Fideles per Teutoniam, & aliæ ad Epiſcopum Olumucenſem, ut eſt in Regiſtris Biblioth. Vatic. & aliæ eodem argumento Apoſtolicæ ſunt literæ Alexandri IV. Pontificis. Tantam ſolemnitatem Benedictus XI. voluit quotannis recoli, eſtque eadem de re S. D. N. Sixti V. decretum, inſertum Chronico Franciſcano Marci Ulyſipponenſis parte 1. libr. 2. cap. 55. & quinque ſequentibus. Meminere S. Antoninus, Vincentius Beluacenſis, & alii.

Juxta *Piſciam* ſunt *Laſtra*, *Mons Lupus*, *Collina*, *Sambuca*, *Mons Giuſtus*, *Linarium*, *S. Donatus*, & alia oppida. Amnis

(1) Voſſius de Hiſtoricis Latinis de Franciſco Petrarcha hæc habet: *Tantus vir circa Anciſam ſeu Inciſam Florentini agri vicum patre Florentino exule natus fuit XIII. Kal. Sextilis anno* 1304

(2) Hæc oppida Etruſca lingua dicuntur: *Figline*, *S. Giovanni*, *Monte Varchi*, *Quarata*.

(3) Hic IV. Non. Auguſt. 1470. ortus eſt *Bernardus Tarlatus*, ſeu *Divitius*, ſeu a loco natali *Bibiena* dictus, a Leone X. Pont. Max. in Cardinalium cœtum cooptatus ann. 1513.

Amnis *Elsa*, & ad eum *Empoli*, sive *Emporium*, *Castrum Florentinum*. *Certaldum*, oppidum Joanne Boccacio claritudinem adeptum, cujus mira sedulitas, ac eruditio supra ætatem. B. JACOBUS CERTALDINUS, Monachus Camaldulensis non sine sanctitatis opinione vixit, cujus vitam Latine MS. a Raphaële Maphæo Volaterrano citati a pletisque video, & inseruit suæ historiæ Augustinus Fortunius Camaldulensis. Vide Epitomen apud Silvanum Razium Vit. SS. Tusciæ, pag. 412.

Vicus hinc *Barberinus*, FRANCISCO J. C. inclytus.

Fanum *S. Miniatis*, cognomento *Tedesci*, seu *al Tedescho*, ut alii volunt: vel ab altitudine collis, cui imponitur, vel a Teutonibus; nam ibi Teutones anno 1318. ingentem cladem acceperunt. Conditum oppidum a Desiderio Longobardorum Rege nonnulli volunt. Nobilitant illud aër purus, ager ferax, mores incolarum suavissimi (1). Viri Illustres

1. RECUPERATUS, J. C. ut a nonnullis dicitur, ab aliis vero RICOPERTUS, cujus supra omnes eo seculo fama ac erudito. Bibliotheca Mundi, & ex ea Fanutius Campanus MS. libt. 5.

2. LAURENTIUS, summus omnium ævo suo Astrologus, *qui primus Judicia in singulos annos scripsit*. Volaterran.

3. LAURENTIUS alter, cognomento SAMMINIATENSIS, familia BONINCONTRIUS, scripsit eleganti stylo *Historiam Etruriæ*, quæ MS. est in Bibliotheca Vaticana.

4. FRANCISCUS LANCELLOTTUS, J. C.

Vivos non attingo, alioquin & meritum nomen haberent in hoc opere NICOLAI duo, BUONAPARTE, & ANSALDUS: quorum ille Jurisprudentiam, hic Logicam in gymnasio Pisano profitetur.

Ad Elsæ fontem est *Casulum*, & *Stagia*, & *Poggibonsium*, Latinis *Bonitium* vocatum, ut vult Joann. Michaël Brutus libr. 7. pag. 360. *Bonitium a veteribus oppidum appellatum est, ut quibusdam videtur*. Flavius Blondus libr. 18. excidium ejus memorat: ditionis olim Senensium: mox a Carolo I. Siciliæ Rege in contumeliam Pisanorum Florentinis venditum. Platina in Clemente IV. Illustrat patriam hanc suam

1. B. LUCESIUS, Ord. D. Francisci, cujus vitam Latine scripsit Bartholomæus Ptolemæus Senensis. Silvan. Raz. in Vita SS. Tusciæ pag. 856.

Ab Australi *Elsæ* ripa Fanum est *S. Geminiani*, Senensium olim, nunc sub Florentina ditione. A Desiderio Longobardorum Rege conditum contendunt inficetissimi, ex suppositio ejusdem Regis edicto, sed nugatur Annius, & ut solet, fallit. Prodierunt hinc

1. JOANNES, Ordin. Prædicator. scriptis notus.

2. VINCENTIUS MAINARDUS, ejusdem Ordinis. Antonius Possevinus

(1) S. Miniatis castrum civitatis nomine donatum fuit, de quo Ughellius Ital. Sacræ Tom. 3. *Lucensi spirituali ditioni hoc oppidum paulo ante subjectum erat; sed quum secundus Cosmus Magnus Dux Etruriæ Mariæ Magdalenæ Austriacæ uxori illud dono dedisset, impetravit illa a XV. Gregorio, in Cathedralem suffraganeamque Florentinæ Sedis erigeretur, &c. Igitur V. die Mensis Decembr. ann. 1622. publico in Consistorio Gregorius XV. Sancti Miniatis Civitatem Episcopali insignivit dignitate*. Hinc ortum duxit clarissima Borromeorum familia.

Apparat. pag. 353. *Vincentius Mainardus e S. Geminiano, Ord. Prædicatorum, vitam, & Officium ac Missam cum cantu S. Antonini Archiepiscopi Florentini composuit. Parisiis apud Engelbertum de Maines.*

3. DOMINICUS & ille scriptis editis clarus. Idem Possevin. pag. 725.

4. MATTHÆUS NERUCCIUS. J.C.

5. NICOLAUS ORSUCCIUS. J.C.

Ultra sunt *Gambasium*, *Montajone*, & *Montopolis*.

Era jam occurrit amnis, ad cujus ripam sunt *Pieve di Sacco*, *Fecciola*, & *Calcinara*. Ab altera vero ripa *Cascina*, muro cincta, quod præsidium Francorum Petro Strozzæ contra Cosmum Medicem Ducem militans, delevit. *Pons Era*, sive *Pontadera* muris nudata, ob rebelles eodem tempore ultro admissos. Jam *Lari*, & *Terraciola*.

Cecina amnis *Marantium* habet, vernacule *Ripomarance*: *Libbianum*, ubi terra nigra foditur: *Mons Rufolus*, olim arce præclara munitus: *Mons Cerberi*: inde *Castrum Novum Volaterrarum*: remotiusque *Leccia*, *Mons Rotundus*, *Justinianum*, *Saxeta*. Vino deinde, frugibus, ac oleo abundans *Soveretum*. Qua inde in Senensium limites penetratur, *Moscona* cernitur, nunc tuguriola rustica, olim urbs forte haud spernenda, ubi statuæ mutilæ, marmorum fragmenta, columnæ fractæ, semiruti ex lapide quadrato muri cum ingenti cisterna, pavimenta etiam tessellata, haud exiguam urbem ibi fuisse loquuntur. *Mons Micciuolus*, inde *Spicciajola*, ac *Castrum Novum S. Geminiani*: et Senensium territorium: amœno ac fertili tractu *Collis Elsani Vallis*: terminus mox Senensis, ac Florentini Principatus, vulgo *la Badia*. Eminenti in jugo *Sullanum*, a proscriptis, ut fertur, conditum: alii ad *Petronios* Senenses referunt: mox fanum *D. Armatii*, extra quod insigne D. Virginis cœnobium. *Casoli*, ubi statua L. Cornelii Syllæ dictatoris marmorea. Altero a Volaterris lapide sunt oppida, *Matolla*, *Roncolla*, *Guardistalla*, *Mons Scudai*, *Quercetum*, *ac Ripa bella*.

Hucusque Volaterranorum ager. Sequitur Senensis, in quo primum occurrit *Massa*, libro hoc cap. 9. mox *Perola*, *Tatti*, *Mons Massus*, *S. Fortinus*, *Strada*, *Mons Orsalus*, *Scanzanum*, *Pereta*, *Maglianum*; non magni momenti, nec nominis oppida.

Ultra amnem *Albengam*, *Saturnia* est libr. 4. cap. 56. Juxta *Sempronianum*, tum *Suana*, libr. 4. cap. 84.

Ad *Umbronem* amnem sunt, *Istia*, *Compagnaticum*, *Paganicum*, *Balnea Petrioli*, *D. Quirici* oppidum cum arce.

Senam versus est *Mons Alcinoi*, hoc libro cap. 11.

Trans *Arbiam* est *Mons Apertus*, *Ascianum*, *Rapolanum*, *Mons S. Sabini*, vulgo *Monte a Sansavino*, ANTONIO, ac JOANNE MARIA *Cardinalibus* illustris; *Civitella*, & *Batisole*. Ad *Clanim* est *Martianum* & *Fojanum*: hinc ad dexteram *Lucinianum*, quod oppidum bello cum Jo: Vicecomite I. Mediolanensium Duce gesto, arbitri electi adjudicarunt Florentinis suum esse, acriter contendentibus Senensibus; sed paulo post ad Senen-

ses

ses rediit. Infra sunt, *Asina longa*, *Turrita*, *Mons Felicianus*, ac *Politianus Mons*, hoc libro supra cap. 10. *Chiancianum*, mox *Corsilianum*, seu *Pientia*, hoc libro supra cap. 13. *Sateanum*, ac urbs vetustissima *Clusium*: libr. 4. supra cap. 18.

Inde *Cetona*, ac altissimo monti inexpugnabile impositum propugnaculum *Radicofanum*, ab Hadriano IV. egregie munitum, ut in eo auctor est Platina: terminat hodie limites patrimonii a Comite Mathilde D. Petro assignati, estque ultimum Sereniss. Magni Etruriæ Ducis ea parte præsidium.

Montes *Tynni* deinde, qui vulgo *Montuniata*, ubi *Sanflorium* a Sfortia Attendolo Cotignolano filio adsignatum *Bosio* sub titulo Comitatus. Hic Bosius pater fuit alterius Bosii, qui Constantiam uxorem duxit Paulo III. volente.

Inter montes hos oppidum *Balnea Philippi*, ex ruinis Rusellarum structum. Vide a me dicta libr. 4. cap. 65. supra.

Amnis hic *Palia*, juxtaque eum Vicus *Recursus*, vulgo *Ricorso*. Inde paululum *Pons Setinus*, vernacule *Ponte Centena*. Σέντινον hic locant Ptolemæus & Strabo libr. 5. Ἀπὸ γὰρ δὴ Ῥαουέννης ἀρξάμενοι κατέχουσιν οὗτοι τὸ πλησίον, καὶ ἐφεξῆς Σάρσιναν, Ἀρίμινον, Σήναν, καὶ Καμάρινον. αὐτοῦ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Αἶσις ποταμὸς, καὶ τὸ Γυργῦνον ὄρος, καὶ Σεντῖνον, καὶ Μέταυρος ποταμός. *Nam a Ravenna Umbri propinqua tenent, ac deinceps Sarsinam, Ariminum, Senam, & Camarinum. Ibi est & Æsis fluvius, Girgunum mons, Sentinum, & Metaurus fluvius.* Ubi se, patris exemplum imitatus Decius Consul, pro salute Reipublicæ, devovit. T. Livius 1. Decad. libr. 10. Fl. Eutropius libr. 2. Paulus Oros. libr. 3. cap. 21. Valer. Maxim. libr. 5. cap. 6. & alii. *Sentinum* tamen Niger vult esse *Cærete*, Franciscus Pamphilus *Saxoferrato*. Est apud Livium *agri Sentini* duplicis mentio, quorum alter in Faliscis, alter vero hic.

Ad montes *Procenum*, infraque *Soranum*, in colle præcipiti *Orvietum*, sive *Urbs Vetus*, hoc libro supra cap. 1.

Inter *Clanim* & *Tiberim*, oppida sunt *Garnajola*, & *Mons Leonis*, ac *Plebs*, vulgo *Pieve*, Ulterius *Cortona*. Libr. 5. supra cap. 9.

In agro *Cortonensi* est *Petramala*, origo nobilissimæ ac potentissimæ familiæ Arretinæ *Tarlatæ*. Deinde *Civitella*, Guidonis Petramalæ opus, ac ad pleraque alia castella veluti aditus, ac peropportunus ad Florentinos infestandos transitus. *Castiglio*, magni nominis oppidum.

•Hinc tendentibus in Septentrionem *Arretium* est. Lib. 5. supra cap. 7.

Ad *Cersonem* amnem *Citerna*, & ad *Sonariam* fluviolum obscurum *Angularium*, vulgo *Angbiari*. Iterum *Montedolium* vicinum *S. Stephani* fanum, vulgo *Pieve a S. Stefano*: & inter montes *Capresium* cui *Capra* dicitur, ubi Totila Gothorum Rex extinctus, auctore Procopio libr. 3. Bell. Goth. Τουτίλαν δὲ φεύγοντα ἐν σκότῳ σὺν ἀνδράσιν οὐ πλέον ἢ πέντε οὖσιν, ὧνπερ ὁ Σκιπούαρ εἷς ἐτύγχανεν ὢν, τῶν τινὲς Ῥωμαίων ἐδίωκον, οὐκ εἰδότες ὡς Τουτίλας εἴη. ἐν τοῖς καὶ Ἀσβάδου τὸν γήπαιδα ξυνέβαινεν εἶναι. ὅσπερ ἐπεὶ Τουτίλᾳ ἀγχοτάτω ἐγένετο,

νετο, ὡς τῷ δόρατι αὐτὸν κατὰ τῶν νώτων παίσων ἐπῄει. Γοτθικὸν δέ τι μειράκιον, ἐκ τῆς Τυτίλλα οἰκίας φεύγοντι τῷ δεσπότῃ ἑπόμενον, τύχην τε ἀπαξιοῦν τὴν τότε παροῦσαν, ἀνέκραγε μέγα, τί τοῦτο ὦ κύων, τὸν δεσπότην τὸν σαυτοῦ πλήξων ὥρμηκας; ὁ μὲν οὖν Ἄσβαδος ἐπὶ Τυτίλλαν τὸ δόρυ σθένει παντὶ ὦσεν. αὐτὸς δὲ πρὸς τοῦ Σκιπούαρ τὸν πόδα πληγεὶς, αὐτοῦ ἔμεινε. ϗ αὐτὸς δὲ Σκιπούαρ, πρὸς τοῦ τῶν διωκόντων πληγεὶς ἔστη. ἅτε ξὺν Ἀσβάδῳ πεποιημένοι τὴν δίωξιν, τέτταρες ὄντες, ὅπως αὐτὸν διασώσαιντο, οὐκέτι ἐδίωκον· ἀλλὰ ξὺν αὐτῷ ὀπίσω ἀνέστρεφον. οἱ δὲ Τουτίλλα ἐπισπόμενοι, διώκειν σφᾶς ἔτι τούτους πολεμίους οἰόμενοι, οὐδέν τι ἧσσον προσήλαυνον, καίπερ αὐτὸν καιρίαν πληγέντα, ϗ λειποψυχοῦντα ἐπαγόμενοι, πρυτανευούσης αὐτοῖς τῆς ἀνάγκης τὸν βίαιον δρόμον. σταδίους δὲ ἀνύσαντες τέσσαρας τε ϗ ὀγδοήκοντα, ἐς χωρίον ἀφίκοντο, κάπρας ὄνομα. οὗ δὴ τὸ λοιπὸν ἡσυχάζοντες, Τυτίλλα τὴν πληγὴν ἐθεράπευον, ὅσπερ οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν βίον ἐξεμέτρησεν. ἐνταῦθά τε αὐτὸν οἱ ἐπισπόμενοι κρύψαντες τῇ γῇ, ἀνεχώρησαν. Quem locum Chriſtophorus Perſona Romanus ſic Latinum reddidit, nonnihil a Græco diverſum: *Tum demum & Totilas cum quinque dumtaxat militibus fugit; ſed hunc fugientem Romanorum nonnulli inſectabantur, ignari prorſus, eum Totilam eſſe: quos inter & Asbadus aderat gipes, qui ſtatim Totilam e propinquo adeptus, ut telo feriret, invaſit. In eo inſultu adoleſcentulus ex Totilæ forte familia quidam, præſentem ægre domini ferens fortunam, fugientem ſubſequebatur. Ut primum Asbadum advertit in Totilam irruentem: quid canis, inquit inclamitans, irruis, dominum percuſſurus nunc tuum? At ille nil territus, quanta vi maxima potuit, in Totilam telum intorſit: ipſe vero a Scipuardo, qui Totilæ fugienti aderat comes, in pedem ictus, perſequi non ultra hunc potuit. Sed Scipuardus & ipſe, ab hoſte ſe inſectante percuſſus, mox conſtitit; milites vero quaterni, qui cum Asbado hoſtes inſequebantur, hunc ut ſalvum in caſtra reducerent, Gothos de cetero inſectari deſiſtunt: qui tamen Romanos adhuc ſe inſequi rati, curſum tenebant: & Totilam, lethali affectum jam vulnere, & animam fere exhalantem, abducere celerius cogebantur. Stadiis itaque quatuor & octoginta fugiendo peractis, ad locum Capras nomine veniunt, ubi a fuga denique quieſcentes, Totilæ vulnus curabant: ex quo paulo poſt morientem, funere procurato, terræ recondunt, ipſique inde mox abeunt.* Et circa Tiberis Arnique fontem perplura oppida, nec magni nominis, aut momenti, quorum nomina non ad manum.

Fluviolus *Cereo*, ignobilibus vicis cinctus: trans eum oppida celebria, *Mons D. Mariæ*, *Mons Albanus*, *Sorbellum*.

Nerone amne ſuperato in colle eſt *Pieria*: & in circuitu Thraſymeni lacus libr. 4. ſupra cap. 6. permulta oppida, & in his *Oſſaja* Villa vulgo, Latinis *Oſſaria*, ab oſſibus cæſorum ibi ab Hannibale Romanorum. Magna ſane apud auctores eſt meutio oſſium hoſtibus cæſis. Virgil. libr. 1. Georgic. in fine.

Agricola incurvo terram molitus aratro
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila,
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris,

Papin.

Papin. Stat. libr. 2. Silv. ult.

Albos ossibus Italis Philippos
Et Pharsalica bella detonabis.

Claudian. libr. 1. de laudib. Stilicon.

Dicite Bisaltæ, vel qui Pangæa juvencis
Scinditis, offensa quoties sub vomere putres
Dissiliant iclu galeæ, vel qualia sæpe
Ossa peremptorum resonent immania regum.

Ad eundem lacum sunt *Passinianum*, *Burghettum*, *Castilionum*, *Clusinum*, *Pascianum*, oppida, fertili loco posita: versus montes recedentes a lacu Villæ *Panigale*, *Mons Alera*: & lacui propior *Colonna*, sive *Mons Columna*: ulterius *Corcianum*, tum *Perusia* regionis caput: libr. 5. supra hoc opere, cap. 10.

Trans *Paliam* amnem sequitur ager *Faliscorum* dictus, libr. 4. cap. 12. *Soracles* mons terminans eum a *Vejente*. Hic oppida clara, ac frequentia permulta celebriora recensebo: *Pitilianum*, Ursinorum patrimonium, ac Comitatus titulo insigne. *Farnesium*, nobilissima familia Romana Farnesia inclytum, ortu etiam Pauli III. Pontificis felix, qui Parmensem Ducatum filio suo concessit. Hæc etiam patria PETRI ANCHORANI J.C. qui hoc nomen a *Castro Anchorano*, cujus erat dominus, accepit. Infra hoc est *Castrum*, horrenti specu septum, patria PAULI J.C. qui inde CASTRENSIS vocatus.

Ad *Paliam* amnem est *Aquapendens*, olim *Acula*, sive ut alii *Aquila*, libr. 5. cap. 14. Itinere deinde Romano fanum *D. Laurentii*: ac mox ad montis radices *Bolsena* vulgo, olim *Vulsinii*, libr. 4. supra cap. 15. ad dexteram ejus, oppida, *Grotte*, *Gradoli*. Superius inter montes *Valentanum*, Farnesiorum dictioni subjectum: ad lacum *Vulsiniensem*, *Caput Montis*, *Marta*, ut insulsissimo Annio videtur cum Pseudo-Catone *Larthes* vocata, unde cognomentum Regibus inditum. Sed quo auctore? Ad Martam fluvium, versus Meridiem, *Tuscanella*, nobile ac pervetustum oppidum, Ecclesiasticæ ditionis: *Tuscana* in Itinerarii tabula Peutingeri: de cujus origine nugantur Annius, ac Leander Alberti. Ultra lacum silva est *Montis Falconis*, ac urbs deinde in edito monte, libro hoc supra cap. 5.

Dextra inde inter montes est *Balneum Regis*: libro hoc cap. 3. aliaque circa oppida, *Grafignana*, *Specianum*, *Viturchianum*, *Bomarzium*, *Muguanum & Bassanum*. Ubi vero Nar, & Tibris confluunt, *Horta* urbs, sive *Hortanum*, libr. 4. supra cap. 37. *Bassanellum* oppidum, a quo *Lacus Vadimonis* habet modernam appellationem.

Versus Orientem *Gallesium*; libr. 4. supra cap. 42. *Corchianum*, *Ignanellum*, *Valetanum*, *Burgus S. Leonardi*, *Turris*, ac Tiberis transitus, *Foglia* dictus. A *Burgo*, seu *Burgeto* per viam Flaminiam *Civitas Castellana* in præcelsa rupe, quam Vejos fuisse opinantur falso. Lib. 4. supra cap. 10. alii *Fescenium* interpretantur: vide etiam libro 4. cap. 46. Haud

Haud longe inde *Ara Mutiæ*, five ut aliis visum *Ara Murtiæ*; libro 4. supra cap. 55. Hoc tractu indubitato fuit *Feroniæ Lucus*, ut videbis libr. 4. cap. 53. Et prope, non longo interjecto spatio, *Flavianum*, libr. 4. cap. 62. *Ferentinum* inde, libr. 4. cap. 47. ac mox in montibus *Trossulum*; libr. 4. cap. 27. *Mæonia*, libr. 4. cap. 33. ad Tibridis ripam *Turrena*, libr. 4. cap. 39. Oppida hic recentia, nec ullum antiquitatis vestigium retinentia, *Celmum*, *Fabrica*, *Capriola*. Tum urbs *Nepet*, libr. 4. cap. 41. & alia ignobilia oppida.

Ad Occidentem *Viterbum*, hoc libro cap. 4. Quindecim millibus passuum inde *Tarquinæ* oppidum, vel nomine majestatem Tarquiniorum loquens; libr. 4. cap. 11. Versus Meridiem, decem a Viterbio millibus passuum *Bieda* est, olim *Blera*, libr. 4. cap. 34. Oram litoris versus inferius oppida, *Barbaranum*, *Vianum*, *Tolfa nova*, forte *Forum Claudii*, libr. 4. cap. 76. Ad *Sabatum* lacum occurrit *Bracianum*, Ducatus titulo celeberrimum oppidum, ac Ursinorum nobilissimorum patrimonium, a Latinis historicis sequioris ævi *Bracenum*, *Braccanum*, ac interdum *Brignanum* appellatum. Ad Orientalem lacus ejusdem ripam, *Anguillara*, nobile oppidum: ad Septentrionem *Trivilianum*: ad Occasum *Vicarellum*, antiquissimum toto eo tractu monimentum, forsan Ptolemæo Βιράκελον, libr. 4. cap. 82. Sed quia & reliquorum locorum obstar enumeratio, & nimia est literarum transmutatio, potior est Raphaelis Maffæi sententia, putantis *Vicarellum* dici, quasi *Vicum Aurelii*; sic enim ait: *Vicus Aurelii, nunc Vicarellus, omnia sane vicina sunt inter se loca*. Forte id *Forum Aurelii*, libr. 4. cap. 78.

Via *Ciminia*, quatuor Viterbo milliario, est *Canapina*, male quibusdam *Capena*, æstimata; nam ea trans Tiberim, libr. 4. cap. 99. Non longe inde est oppidum, *Vico* vernacule vocatum, unde censent esse *Vicum Elbii*, libr. 4. cap. 85. Sed in Græco Ptolemæi codice nulla *Vici* extat mentio; quare censuerim modernum esse & nomen, & oppidum: utcumque inde origo *Vicorum* familiæ, quæ Viterbii principatum diu tenuir. Supra hanc viam, in ipso *Ciminii* montis jugo, est *Castellum Surianum*, ubi arcem totius Europæ munitissimam Nicolaus III. ex gente Ursinorum Pontifex, struxit, suæque postmodum familiæ concessit: ea occupata a Britonibus, quos Pontifice Avenione sedente, Cardinalis Cecbennensis, Gregorii XI. Legatus in Italiam adduxerat, quos cum Albericus Cuniates tota reliqua Italia exegisset, ab ea numquam deturbari potuerunt, donec Martinus V. pace Ecclesiæ reddita in Italiam advenit. Blondus, Sabellicus, alii.

Ad Meridiem septem milliaribus *Vetralla* est, a quibusdam *Forum Cassii* putata, argumento claro, quod ædes etiam hodie ibi sit, *D. Mariæ Forcassiæ* vocata, libr. 4. cap. 77. In colle edito sequitur *Roncilio* sive *Roncillonium*: infra *Capranica*, & juxta hanc oppidum *Bassanum*, tum *Sutrium*, libr. 4. cap. 44.

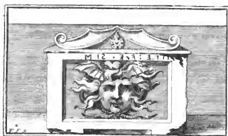
Hinc

Hinc Vejentum fines se aperiunt, in quorum territorio Romam euntibus occurrit *Mons Roseus*, lacui adjacens, quem falso Flavius Blondus *Vadimonis* esse prodit. Inde octo passuum millibus *Baccanum* lacui cognomini, & silvæ latrociniis olim infami adjacens. Ex lacu emittitur *Cremera* amnis, ad quem Fabii cæsi. Ad dexteram sunt oppida, *Cæsanum*, *Formellum*, *Gallera*, ubi olim *Vejentum* metropolis. Deflectentibus ad dextram, sinistram, sunt oppida visenda *Malianum* ad Montem Soractem, *Mantianum*, ac deinde *Stagia*. Ad pedem montis ejusdem *Arinianum*, morte Hadriani IV. Pontificis celebratum, ut Platina scribit.

Ad ripam Tibridis *Pontianum*, sive, ut alii volunt, *Ponzano*, *Turrita*, *Nazanum*, *Fianum*, quod Natalibus *Francisci* historici, cujus cum honore Blondus meminit, inclytum. In Mediterraneis: *Civitella*, *Limprinianum*, *Morlupus*. Tum *Via Flaminiæ* imposita quædam oppida, quorum præcipua sunt *Castrum novum*, *Arianum*: mox cum ruderibus ac vestigiis stratæ viæ *Porta prima*.

Denique *Pons Milvius* terminus Vejentum, ac secundo Tiberi adhærens *Malianum*, locus peramænus, ac Pontificum oblectationi destinatus. Mox *Portus Romanus*, libr. 4. cap. 22. Et sic se habent celebriora Etruriæ hodierna loca: plura & meliora ipsi Etrusci præstare possunt.

FINIS LIBRI SEXTI.

Perusiæ Apud Nobiles De Constanzis

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM SEPTIMUM.

PRæclarum illud, magnique instar monimenti est habitum, tres Curios [1] *continua serie oratores ex una familia prodiisse: neque minus illud memorandum, ingentem suæ genti gloriam quæsivisse, tres* [2] Cottas *Consules non interruptis fastis extitisse; nam cum Pindarus dicat:* [3]

Ἀρχαῖαι δ' ἀρεταὶ
Ἀμφέρονται ἀλλασσόμε-
ναι γενεαῖς ἀν-
δρῶν σθένος,

Antiquæ virtutes recuperant robur,
Quæ permutantur hominum seculis.

Unicà tamen familia Medicea *in magnis reluctantis fortunæ injuriis, tot claris viris fœcunda suffecit, ut unico seculo, non dicam quamlibet Italicam æquaverit, sed & eminentissimam totius orbis longis post se parasangis reliquerit, ut e* Medica arbore [4] *pomo uno sublato, statim aliud in*

(1) Plin. lib. 7. cap. 41.
(2) Ascon. Pedian. Orat. pro Cornel.
(3) Nem. od. 11.
(4) Julius Solin. Polyhist. cap. 59.

in eumdem ramuli denudati locum ſuppullulat, ut licet ſemper decerpantur, ſemper tamen decerpendi fructus ſuperſint: quod ſequens volumen facile probabit, in quo quatuor ſummi Pontifices, tres Beati, duodecim Cardinales, duæ Chriſtianiſſimæ Reginæ, unus Periſcelidis Anglicanæ eques, quatuor Magni Duces, tres Duces, duo Aurei Velleris Equites, duo Eccleſiaſticarum copiarum Vexilliferi, triginta ſeptem Reipublicæ Florentinæ ſupremi moderatores, ut omittam tot exercituum duces, tot urbium præfectos, alioſque ſcriptis, aut rerum geſtarum gloria inclytos, de quibus jam dicendi campum aperio.

LIBER SEPTIMUS

Portentosæ fabulæ de ortu Mediceæ familiæ explosæ: ea originem non habuit a Theseo, ab Antenore, a Dardano, ab Ænea, ab Henetis, a Græcia: adulatio scribentium fœdissima repressa.

CAP. I.

T recentibus odiis pridem Strotiana factione familia MEDICEA virulenter lacerata; ita rerum potita, mirum qua turpi, & non ferenda adulatione eam ingenia quæque extulerunt, ut minus mirum videri debeat, si motis Romæ civilibus armis, Augustum Pistore ortum, aut trapezita, mox post Actiacam victoriam Ænea, & nobilissimo Trojanorum sanguine genitum, scriptores, alioqui graves, finxerint. Sic plane scurrilitate incredibili quidam auctores ultra humanum Mediceos efferentes, portentosis, ac ridiculis fabellis, dum iis gloriam augere volunt, apud doctos minuunt: & ut paucis agam, præcipua commenta tantæ genti splendorem minime allatura recensebo.

A *Theseo* Athenienſi quidam deducunt, qui inter Theſſaliam, & Græciam circa Caucaſum, (o præclaram Geographiam!) bellum gerendo novas civitates ſuperavit, & quaſi novem mundos ſanguine pepeciſſet, novem pilas rubras pro inſigni tulit, clypeoque ſuo inſculpi voluit: ab eo ergo Medicei *pilas ſuas* ſortiti. Joann. Baptiſta Buchinerius. Addunt, Heraclio ad Eufratem bellum moventi, veniſſe in ſuppetias Græcum quendam *Baltranum*, qui longo ordine ſtemma ſuum a Theſeo deduceret, idemque *pilarum* inſigne ferret; cui nuptui fuerit *Erininta* Imperatoris filia tradita, ex quibus nuptiis geniti ſint *Otho* & *Rainerius*, & ab his *Medicei*. Franciſcus Bracciolinus in *Cruce revindicata*, ita opus inſcribit.

Sunt, qui a *Dardano* Trojano principe ortos volunt, in quibus eſt Gualterottus, ſcriptor Florentinus.

Alii ad *Æneam* auctorem principium referunt: in his Petrus Eugubinus.

Nec deſunt, qui ad *Henetos* ortum traducant, quod aliquando ea familia Venetiis floruerit. Quod quædam acta MSS. in Tabulario ſecreto Sereniſſ. Magnorum Ducum confirmant.

Neque defuerunt, qui ſtirpis hujus parentem *Antenorem* facerent, eadem illi, qua ceteri fide, hoc eſt impudenti inſcitia, cujus me pudet.

Nonnulli a Græcis originem trahunt; nam *Francum & Polum Mediceos*, nobiles ac magnificos viros Athenienſes, patrum noſtrorum memoria Coſmus I. Magnus Etruriæ Dux ſuos gentiles agnoſcit, literis & privilegio iisdem in id conceſſis, anno 1567. Et ſane tenor literarum dignus eſt, qui adſcribatur, niſi Paulus Manutius in Vita Coſmi præoccupaſſet. Utcumque ſe res habet, eſt ſane certum in Peloponneſo in multis urbibus claris Mediceos magno nomine fuiſſe; ſed ſive eo Itali penetraverint, ſive exinde Græci in Italiam deſcenderint, ambiguæ eſt famæ.

Denique ad *Caroli Magni* tempora ortum ejus retulere Bracciolinus, quem dixi, & Ludovicus Alamannius, in cujus aula fuit *Silveſter Medices* quidam, ſed non probant veterum teſtimoniis. Eſt tamen non levis auctoritas Fanutii Campani MS. libr. 4. de Illuſtr. Ital. Famil. cap. 19. *Familia Medicis in Florentia clariſſima, & antiqua, literis, armis, divitiis, & virtutibus pollens, ortum habuit a quodam nobiliſſimo Germano, qui vocabatur Anſaldus Pileus, filius excellentiſſimi medici, anno ſalutis* 806. *qui pro inſigniis geſtabat novem pilas rubeas in campo aureo: & accipiens uxorem nobilem feminam Florentinam, aucta familia voluit appellari de Medicis, a dicto medico*. Uxor hæc *Trivia Cavalcantia* ut ferunt, ex contractu quodam antiquo, qui penes Raphaëlem Medicen; ſed ego, quia non vidi, non credo, adeo omnes in fœdiſſimam adulationem propenſi, ut nulli citra legitima Scriptorum authenticorum teſtimonia ſit fides adhibenda. Mirum quanta aviditate locum hunc a me Florentiæ ante biennium oſtenſum, quidam ardeliones arripue-

ripuerint, quasi illi soli Serenissimæ familiæ ortum sedulitate sua deprehendissent. Quos ego homines calamitosissima sorte judico, qui summa ignavia, ne dicam incredibili stupiditate, eruditionis famam vel sperare, vel captare ausi sunt. Per eosdem etiam emissarios rumor percrebuit, Constantinopoli incisas esse novem pilas marmori, publice spectando, quasi Medicea familia civitati olim illi imperasset.

Nugas reliquas omitto: & in promptu sunt, quæ scribunt Paulus Manutius, Paulus Minius, Scipio Ammiratus, Joannes Baptista Strozzius, Franciscus Sansovinus, Joannes Baptista Cinius, quorum ego scrinia inutiliter non compilo.

Mediceorum geminus ortus Florentia, antiquissima memoria, monimentis certissimis comprobata.

CAP. II.

Indubitatum est ergo Florentinæ originis, & indigenas esse Mediceos, indeque vel civium aliorum invidia relegatos, vel rerum gerendarum gloria accensos solum sponte mutasse, per totam Italiam forte, & Græciam clarissima progenie sparsa; nam Venetiis, Neapoli, Ferrariæ, Brixiæ, Bononiæ, ac Mediolani secunda fama vixisse Mediceos, Annales, Historicique Itali testantur. Et in eo sane non exigua ei familiæ laus, quod in civitate sua, tam clara, tam nobilibus familiis abundante, virtute ac moderatione, consortem omnem nobilitatem superet, & legitimo imperii titulo regat, ad Principarum non malis artibus evecta, non crudeliter, neque immaniter imperatura, quæ verum fecit proverbium: *Principes bonos, ut nasci raro, ita fieri sæpe.*

Antiquitas sane mediocris, sexcentorum fere annorum, si Actis publicis fides. Anno 1027. Conradus II. Imperator *Tancredo Monaldeschio*, suo in Etruria Legato, Vallem Tiberinam donat, cui donationi subscribunt Eminentissimi viri, Archiepiscopus Moguntinus, Comes Palatinus, Crescentius Romanus, aliique, & in his *Julius Medices Florentinus*. Quod præclarum testimonium videri posset, quod nonnisi eminentissimi quique Imperatorum decretis aut donationibus subscribere sint soliti.

Anno 1220. Fridericus II. Imperator Comitibus Romanis quædam Campaniæ castella dedit possidenda, cui etiam donationi, inter alios magni nominis aulicos, subscribit quidam *Joannes Medices eques*.

Anno 1340. Ghibellini ab exilio revocati Mediceorum opera: & paucos

paucos post annos Monte Catino a Florentinorum copiis obsesso, propugnaculo præfuit cum imperio, cui nomen *Bastia*, *Joannes Medices*, auctore Leonardo Arretino.

Anno 1348. Lis mota inter Mediceos & Pazios (1) de patronatu templi D. Thomæ, argumento evidenti, diu ante eam ætatem templum illud ab iis conditum, & censu dotatum. Addunt historici, non longe inde ædes habuisse Mediceos, antequam pomœrium proferretur: & ubi nunc diversorium est *Porci* in foro *Malvagiæ*, eorumdem *Porticus*, seu verius *area* visebatur, quam nisi potentissimi in Republica cives erigere non poterant; siquidem moribus Romanis receptum erat, ut areæ Deorum tantum templis adjicerentur, mox optimatium ædibus, ornamento futuræ, apponebantur, ut libr. 1. Antiquitat. Romanar. disserui. Ritus etiam ille Græcanicus. Homer. libr. 6. Odyss. v. 265.

. . . . . πᾶσιν γὰρ ἐπίσιον ἐστὶν ἑκάστῳ
Ἔνθα δέ τε σφ' ἀγορή.
. . . . . *omnibus enim statio est unicuique*
Ibi ipsis est forum.

Anno 1352. Archiepiscopus Mediolanensis *Scarpariam* obsidebat, quam paucis comitatus *Joannes Medices*, *Comitis filius*, hostes perrumpens, tutam reddidit: ob quod strenue gestum ipse equestri dignitate donatus, & censu e publico ærario quinquaginta florenorum annuo honoratus, cum donativo numeratæ pecuniæ, quam ille epulo impendit, quo primores urbis splendide excepit.

Anno 1357. Lucam obsessam a Pisanis, *Mastinus Scala* cum pro dignitate tueri non posset, Florentinis vendidit, qui trecentos equites, quingentos pedites in subsidium e vestigio destinarunt, duce *Joanne Medicea*, *Bernardini filio*: qui urbem ingressus, eam nomine S. P. Q. Florentini occupavit, & ditioni illius subjecit.

Paulo post hæc tempora tyrannis *Ducis Athenarum Gualteri* est insequuta, in quem triplici factione est conspiratum, quarum una *Mediceorum* erat, ut historicorum optimus ea ætate Nicolaus Machiavellus testatum reliquit: & causa perduellis præcipua, quod *Antonius Adimarius*, civis nobilissimus contra jus & fas morti addictus. Itaque aliis oscitantibus, vel lente audentibus, Medicei armata manu forum occuparunt, ne Dux palatio erumpere posset: quo strenue facto & ille in exilium abiit, decimo tyrannidis mense, & patria oppressa jam tandem discusso gravi jugo respirare cœpit, Mediceorum opera vindicata.

Sed, quod clarissimum est, cum *Prioratus* Florentiæ supremus esset magistratus, eum administravit *Ardingus Medices*, *filius Bonagiuntæ* anno 1291. Atque hæc certo eruere potui de antiquitate Mediceorum Florentiæ: nunc de eadem familia aliis in civitatibus Italiæ florente disqui-

(1) Hic legendum videtur *Sitios*, qui nobiles fuere cives Florentini, cujus hodie familia interiit.

disquiratur, nisi diversæ sint stirpes, quod quibusdam non ignobilibus Scriptoribus verum videtur, & ego delibero.

Medicei in aliis Italiæ urbibus florentes, & maxime Brixiæ, Ferrariæ, Veronæ, & Mediolani, quorum memoria ante annos quadringentos quinquaginta certissima.

CAP. III.

EJusdem familiæ claritudo non Florentiæ modo, ut probatum, sed & aliis Italiæ civitatibus illuxit. Fanutius Campanus MS. libr. 4. Illustr. Ital. Famil. cap. 19. *Notandum est etiam, quod ex multis familiis Florentinis descenderunt aliæ familiæ in diversis Italiæ civitatibus; nam Manecbini Bononienses descenderunt ab Acciajuolis, Strozzii Ferrariæ & Mantuæ a Strozziis, Ricci in Amalfi, Frotti in Alexandria Paliæ ab Adimariis, Alberti in Bononia, Medici in Neapoli, Mediolano, Cypro, Candia, Sicilia, Gerardini in Anglia*. Nescio, an non pro Anglia dicere voluerit Hiberniam, ubi ingens & nomen & potentia illius familiæ. Sed cur *Brixianos, & Veronenses, & Ferrarienses Medicos* Fanutius omisit? de quorum ego nobilitate pauca disseram.

Brixiæ potens Mediceorum familia; nam *Franciscus* filius *Bertolini Medices*, comes *Gavardiæ*, creatus a Roberto Imperatore, ut ex privilegio eidem concesso liquet, Augustæ Vindelicorum, anno 1403. die 16. Junii. Quem titulum confirmavit Pandulphus Malatesta, Brixiæ Dominus 22. Decemb. anno 1405. & Marinus Garzonius, Venetorum ibidem Præfectus, agnovit legitimum titulum, anno 1489. Ex hac familia sunt illustres non pauci.

1. Georgius,
2. Antonius.
3. Cosmus, Canonicus Brixianus.
4. Fridericus, Cosmi frater, Georgii filius, qui sub Pio IV. Pontifice Fani Præpositus, multas sub eodem turmas duxavit, cum a Turcis metueretur.
5. Cristophorus, cultui divino addictissimus, *Gavardiam*, seu *Gardiam* comitatum gentilitium secessit.

Veronæ etiam eadem gens, alias honoribus ac divitiis prætergressa, summo dudum splendore emicuit. Ex hac

1. Ni-

1. Nicolaus, eques tanta magnificentia, ut in proverbium abierit de quolibet impensius profuso adolescente, hoc tantum ei deesse, *ut vel filius esset, vel facultates haberet Nicolai Medicei*. Hic generoso quodam animo incubuit, ut non esset, aut saltem non videretur inferior heroicis actis Senioris Cosmi: ideoque splendidissima palatia aedificavit, in urbe unum, alterum in suburbiis, quod postea monialibus donavit: Sacellum D. Bernardini, dedicavitque religiosis D. Antonii Patavini: claustrum D. Anastasii Dominicanorum pictutis exquisitissimis ornavit: & D. Euphemiae Augustinianorum; sed & monialium D. Josephi chorum instauravit.

2. Franciscus, Nicolai filius, haeres, ut opum paternarum, ita magnificentiae: filias nobilissimis quibusque despondit: natu majorem *Hieronymo Malaspinae* Marchioni, alteram Comiti *Antonio Bevilaqua*, tertiam Comiti *Hieronymo d'Arco*.

3. Bassanus, Nicolai natu minor filius, tantae opulentiae particeps.

4. Ludovicus, Bassani filius, quinque liberos habuit, & in his fuit

5. Marcus, Dominicanus, a Pio V. ob insigne rerum Theologicarum studium Inquisitor Veronae creatus, & a Gregorio XIII. totius Venetae ditionis Inquisitor: ab eodem etiam Episcopus Ebronensis, sive Fossae Clodiae, vulgo Chioggensis.

6. Georgius, Marci frater, omnibus honoribus Veronae perfunctus.

7. Nicolaus, eorumdem frater.

8. Franciscus, fratrum quartus, locuples, ac nobilissimis illius civitatis sanguine conjunctus.

Neque minus iidem Medicei claro illustrique nomine *Ferrariae* noti, primis inibi civicorum honorum gradibus sublevati, & in his eminent

1. Franciscus, Venetias profectus, Juris scientia apud suos clarissimus, anno 1321. Joann. Baptista Pigna libr. 4. pag. 263.

2. Galassus, cujus res praeclare gestas apud eundem sub ann. 1353. memorari reperies libr. eod. pag. 321.

Mediolanenses Medicei quanta fuerint claritudine & antiquitate, ex rebus praeclarissimae illius civitatis constat, & nobilissimos recensebo.

1. Joannes Mediceus, una cum Albino Bonate ad Fridericum Barbarossam Orator missus pro foedere anno 1159. ut referunt plerique, & in his Corius.

Anno 1184. Consules Mediolanenses pro pace sancienda Legatos miserunt *Guidum Landrianum*, *Pinamontem Vicomercatum*, *Adolatum Bultrafium*, *Guillielmum Borrum*, *Guercium Ostilium*, *Ardericum Bonatem*, *Rogerum Marcellinum*, & Lotterium Medicen. Vide Historicos ejus aevi.

Omitto Pium IV. Pontificem, Marchionem Marignanum, & alios, summa suo aevo celebritate; contentus monuisse, omnes has familias, ab uno stipite propagatas, diversas sedes varie fortunis suis elegisse, vel quia crebra Imperatorum mutatio, ut Italiam reliquam, ita Etruriam non

non mediocriter turbavit, dum nobilissimus quisque Cæsarem sequeretur, ibi sedes habiturus, quo Imperatoris magnificentia invitasset: vel quod frequentes inter ordines Florentiæ tumultus, meliores quosque cives ad domicilia quærenda adigerent, neque sane ulla sæpius familia exilium passa, aut atrociori odio expulsa, majori alacritate revocata, quam Medicei.

Mediceorum pietas memoranda, & tres Beati, ex ea gente, Rolandus, Philippa & Augustina.

CAP. IV.

JOannem XXII. carcere Bavarico liberatum, COSMI MEDICEI opera, ac paulo post in Concilio Florentino dignitati Cardinalitiæ restitutum, notius est, quam ut dici debeat. Ab ejusdem COSMI gentilibus *Nosocomium* opulentum Hierosolymis in gratiam advenarum Christianorum erectum, ditatumque, omnes sciunt. Religionem Catholicam ab Augustissima CATHARINA MEDICEA non mediocriter promotam historiæ loquuntur. At ut cetera insignis pietatis monimenta privatim Florentiæ exhibita sileantur, ut *D. Laurentii* ædes splendida a fundamentis condita, ac Palatina Bibliotheca cohonestata: D. Marci templum, & Cœnobium ferme a fundamentis erectum: tot xenodochia, tot utriusque sexus monasteria vel instituta, vel censu dotata, vel ampliata prætereantur, quis non mirabitur unicum Cœnobium Canonicorum Lateranensium in Monte Fæsulano centum millibus aureorum nummum vix extructum? Largissimam profusionem, vel Romæ, vel in aliis Italiæ civitatibus in res sacras impensam non commemoro, ne vera scribens, panegyricum texere videar.

Sanctitatis hanc summam certamque opinionem augent tres Beati ex ea familia, quorum primus est

B. ROLANDUS MEDICEUS, qui locum eremiticæ vitæ eligens ad *Bargonum*, Parmensis agri viculum, zona juncea nudum corpus incinctus, viginti sex annis totis pertinax silentium observavit, non Pithagorico more, sed vere cœlesti; hominum colloquiis consulto abstinens, ut Dei familiarius convictu frueretur: donec pia mulier *Antonia de Cassatis* Cortonensis, *Nicolai* Marchionis *Palavecini* uxor, in fundum illum suum secedens animi relaxandi ergo, de squallore & eluvie hominis admonita, sciscitata est incolas, causamque tam severæ religiosæque vitæ ab ipsis didicit: nec mora per religiosum virum *Dominicum de Dominicis* Carmelitam, domo Cremonensem, ea

ea ipsa nocte, in vicina sacra æde, expugnare silentium est aggressa. Quod non citius actum, quod Sacramentis Ecclesiæ receptis, ex hac fragili & caduca vita ad æternum duraturam vir sanctus migravit die xv. Septembris, anno reparatæ salutis 1386. Hæc ex libro MS. in Bibliotheca Laurentiana Florentiæ, Pluteo XX. Vitæ hujus Beati subnectitur Tractatus, cum hoc titulo: *Pelagium miraculorum Beati Rolandi, quæ scripta fuerunt, & recepta sub fideli testimonio diversarum personarum per manus Anselmini de Raymondis de Cremona, Imperiali auctoritate notarii*. Circa vero oras triginta miracula notantur, quæ sanctitatem non vulgarem, & incredibilem in Deum amorem testantur.

B. Philippa Medicea, uti superius hoc opere ostensum, ex eadem hac gente vitæ sanctimonia, & miraculorum gloria eminentissime claruit. Vide supra libr. 5. cap. 18. in Nomenclatura Sanctorum Florentinorum.

B. Augustina Medicea, ejusdem gentis, *Joannis Comitis Vannii Medici* filia, tenella admodum ætate Monasterium *Rosanum* ad Arni ripam Florentiæ ingressa est: unde cum parentes eam educere marito jungendam conarentur, proposito castitatis voto solvi pertinacius recusavit; quare die 8. Octobris anno 1528. inde egressa, inter Sanctimoniales D. Catharinæ Senensis, anno ætatis suæ vigesimo, recepta, nomine, ut solet, mutato, Augustina dicta est, ubi sanctissimo vitæ exacto curriculo, obiit die xvii. Octobris, anno 1561. ut est in libro de Sanctis & Beatis Ordinis Dominicani, & ex eo Silvanus Razius part. 2. de SS. Etruscis pag. 100.

Medicei Florentini ad certum & historicum ordinem revocati, & quot, quibusque illustribus Viris inclaruerint, obiter insignia illius gentis sæpius variata.

CAP. V.

Ut potens alibi Italiæ Medicei fuerint, tamen Florentiam tamquam arcem nobilitatis suæ incolentes, longa quoscumque alios dignatione superarunt. Nam cum aliæ familiæ multum gloriæ sibi accessisse putassent, si duos tresve in supremo Magistratu vidissent, *Priores* Medicei septuaginta duo numerantur, *Vexilliferi Justitiæ* triginta octo, & ut illos omittam, qui civili statu civibus majores fuerunt, cui non citra exemplum, & sine exce-
ptione

ptione magnitudo Mediceorum stupenda videri posset? Ex quibus, spatio centum annorum, aut præter propter, Pontifices quatuor summi venerantur, Cardinales decem, Reginæ duæ, Magni Duces quatuor, unus Eques Periscelidis Anglicanæ, tres Duces, Vexilliferi copiarum S. R. E. duo, ut interim Archiepiscopi, Episcopi, Exercituum duces, viri eruditione illustres. De his sigillatim sermonem instituam, si prius pauca de Insigniis gentilitiis præmisero, quæ volunt initio *multas* fuisse *pilas*, ut foribus nobilissimorum *Stufarum* Florentiæ affixa tabula indicat: addunt rerum patriarum periti, unoquoque exilio, aut relegatione compulsos unam pilam adimere. Certe in Archiepiscopio Pisano arma sunt Mediceorum lapidi incisa *novem pilæ*, & ibidem loci *octo pilæ*. De qua re nuper lusi in strenis ad Serenissi. Magn. Etrur. Ducem Cosmum II. Versus apponam. Titulum feci opusculo:

BANDVM. MEDICEVM
SIVE
STRENA. KL. IAN. CIↃIↃCXVII

Tuscus adest, ratitumque petit solemne quadrantem
Janus, & Etrusco felicia quæque Dynastæ
Exoptat, vellet que suis dare dona Kalendis
Congrua, qui ter millenos ex ordine soles,
Et placido vidit decurrere secula lapsu,
Et sibi regnatas florere potentius arces,
Dum Savius Lucumo, dum Lar, Corythusque tenebant
Imperia, & Consul, Cæsarque, ac denique rerum
Libera conditio placuit: dum rursus ad unum
Res redit, meliorque status, Tyrrhenia Magno
Nunc demum subjecta Duci, prisca illa recludit
Tempora, Janigenis quæ nobilitata colonis
Egregiam Regni stirpem liquere vetusti,
Inque hoc quadruplices veneratur Etruria Reges.
Anne igitur Jani auspiciis tibi, Cosme, dicabo
Principe quod dignum tanto? num audacia cœpti
Tuta mei? Princeps anne aspernaberis ausus?
An mage, quæ solita est clementia, pronior aure
Excipies placida peregrini vota, tuumque
Admittes vatem ingenii monimenta ferentem,
Claraque Mediceæ meditantem insignia stirpis?
Aurato primum rutilat Pila Martia campo,
Incerta serie dispersa, atque ordine nullo
Cæruleos imitata Deos, vitreique potentes
Gurgitis, & stellas puro fulgore micantes.
Forma Pilæ est mundus, vasto libramine pendens

Eminus, & nullo figens vestigia fundo.
Astra notat, pontumque color, hic remige Tusco
Subdendus, requies menti felicior illa,
Translatura pios animarum in præmia manes:
Innumeræ numero primum, sex deinde secutæ,
Bis triplicem voluere pari superaddere circlum
Ordine, quo seriem distingueret alea fati.
Belliger Augustus, terraque, soloque Monarcha
Non suis infesti, aut Dictæi symbola monstri,
Prædonisve lupi signa, aut velocia texta
Cornipedis, nec quæ curvis Jovis aliger uncis
Hostili intentat minitantia fulmina turmæ,
Prætulit: una rubet bandis Pila, totus ut uni
Pareret mundus, certa argumenta ferebot,
Per medias volitans acies Pila, sit precor omen
Veridicum, & mundi subsit tibi machina, Cosme,
Quem vexilla ferunt, quem virtus tanta meretur.
Roboris insignis dotes, & corporis acta,
Quem commendabant primævo flore juventæ,
Ille Pilæ ad lusum promptus juvenilia obibat
Munera, opus proprium nervis, opus utile famæ.
Hac civis discretus erat; nam cui integer ævo
Sanguis erat, pulcherque decor, robusta subibat
Officia, & senibus talos linquebat inertes.
Hanc villæ ceu nomen habet, Paganica thermis
Apta Pila est, corpusque parat, neque deside cultu
Languentes patitur torpere, hæc reddit, & illa
Pars rapit, & longe dimittit; at urbicus ordo
Hanc amat, & specie discriminat, inde Trigonam
Perfectam a numero appellat, spectare solebant
Quam proceres rerum domini, velocia jactum
Brachia fallebant, & eodem ducta tenore
Gymnasio certis diverberat ictibus hostem.
Cumque alias ludorum artes lex prisca vetaret,
In quibus aut fortuna potens, aut subdola fraudum
Argumenta patent, solam hanc lex utraque laudat,
Et probat: hæc sola ingenua quæ digna juventa
Credita, Mediceos Heroas imagine tollit,
Cœlestem referens formam, perfectaque mundi
Omina, principio pariter quoque fine carentem.
Non ego, mendaci fuerit quæ fabula ritu,
Hic referam, qua mole Gigas adversa fatiget
Brachia in assultu, diversaque brachia ducens
Intentet vanos ictus, quos casside tectus

Medi-

Mediceus, clypeoque exivit pectore forti,
Signavitque levem parmam alternante recussu,
Unde excepta ferunt insignia talia genti,
Venturos longum quæ laudatura nepotes.
Hactenus arma. At nunc memorabo arcana Dynastæ
Symbola Medicei, non quæ vexilla vetustas
Vermiculata tulit carie, & male putrida scimus
In lignis expressa olim, certaminis auctor
Alcides Grai se infert, duroque verendus
Robore, Scotorum sobolem per bella Pelasgas
Constituisse arces, & te Florentia muris
Incinxisse novis, non vana ambage fatetur.
Hic ille Alcides rigidæ virtutis amator,
Et vitiorum ultor, meritis Etrusca trophæis
Regna, Fluentinos decoratque horrore nepotes.
At Leo quid signat torvo metuendus hiatu,
Compita qui claudit, qui muris janitor adstat,
Hospiti adulatus subrectæ verbere caudæ?
Ille caput nullo ostentat penetrabile telo,
Invictosque artus, quod Cosmo nescia vinci
Pectora, & heroas supra, quos pellis honora
Ambiit, atque sinus lato pertexuit auro.
Et ne multa memor vigili repetita labore
In medium referam, stat gratia facta Leoni,
Nec casura fluit, non si damnatus arenæ
Obiicitur cibus ille feris, & præda futurus.
Symbola veridica hæc, atque indole principe digna,
Quæ te venturis poterunt transmittere seclis,
Cosme, triumphales, & figere celsius arces.
Nam tibi quisnam unquam famulatu mente fideli
Advena non pretium tulit, & solatia curæ?
Ut cogar clara peregrinus dicere voce:
Nomine regna alii, Cosmus re sceptra tuetur,
Et facit, hospitibus quo gratia digna decusque
Constet, & Etruscos cupiant invisere fines.

Epigrammatia de iisdem Insigniis.

I.

Rustice redde pilas, & tu collusor arenam
Desere, jam res est Principe digna Pila.

Non

II.

Non finem, non principium Pila novit, in Orbe
Principis Etrusci gloria fine caret.

III.

Jam cava sulfureo trepidat bombarda fragore,
Etrusca emissa est jam Pila, & hostis habet.

IV.

Cernere in angusto vis mundum circite clausum
Hospes? adi Tuscos, nam Pila mundus adest.

Pila juncta cruci, idest Ordini D. Stephani.

V.

Illicias mundi contemnere, tendere in astra
Si cupis, Etrusci nobile stemma dabit.

Conjectura, forte non contemnenda, de Mediceorum origine: iterum inscitiæ adulatoriæ repressæ: eorum extra Italiam claritudo præcipua, & magnitudo.

CAP. VI.

SI quis conjecturæ hic locus, divinare forte non inidonee possem. Etrusca lingua antiqua *Meddix* est Magistratus supremus, testibus Sosipatro Charisio, Festo Pompejo, & Ennio in Annalibus:

Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter.

Potuit sane accidisse, ut ex officio nomen familiæ sit factum; sed quis tam remota pro certis afferat?

Hic iterum adulantium insania depugnanda, nam a *Mediceo* quodam Radagasum Getarum Regem occisum scribunt posterioris ævi homines, & in his Lælius Torellus J.C.

Barbarus infesto Radagasus Meddicis ictu
Dum ruit, & jam spes concidit omnis, ait:
Florentem at minor hanc, atque urbem excindere Romam
Gloria erat, dextra quam cecidisse tua.

Sed

Sed isti, ut volent, tantis viris adblandiantur, & magnitudinem satis superque Europæ notam, mentiendo fingendoque suspectam reddant. Ego quod proposui, simpliciter exequar, & verissimis encomiis veritatem adstruam: & Mediceos clariores extra Italiam, quam Florentiæ, aut Mediolani fuisse probabo.

Ac primum verba ponam Guillielmi Paradini in Chronicis Sabaudiæ de Ducibus cap. 4. *Domus ea* (Medicea) *cum qualibet tota orbe magnitudine componenda, aut forte major, usque adeo ut nomen & auctoritas Mediceorum ad clientes familiæ se porrigens, eos inter maximos Principes prædes fecerit, cum ingentes summa, non alia securitate, quam Mediceorum procuratoribus obligatis niterentur, cum & illi sæpius, pecunia ultro ac magnifice præstita, laborantibus principibus subvenerint. Et præ aliis Gerardus Quannesius, tantum sibi nominis & gratiæ apud omnes in Belgio & Anglia obtinuit, ut ipse solus, Mediceorum opibus mentem Eduardi IV. Angliæ Regis fortunam sublevaverit, ac regnum ei securum reddiderit, cum tota Anglia bello tumultuaretur; illi enim ad domandos rebelles, plusquam centum & viginti millia aureorum nummum mutuo dedit.* Cetera proba, & vera, nisi quod *Gerardus Quannesius* corrupte dicitur, qui revera fuerat *Gerardus Quaratesius*, summis opibus, nec minori nobilitate apud suos ex familia illustrissima *Quaratesia* ortus, Mediceorum partes egregie est tutatus, cujus decus etiamnum hodie floret in perillustri *D. Francisco* Equite, qui Sereniss. Cosmi II. ad Augustiss. Britanniarum Regem Orator, gentis suæ, nec minus animi, insignem ostentat generositatem, tanto loco dignissimus.

Præclarum sane ille scriptor peregrinus de Mediceorum opibus suffragium tulit, neque minus sincere sensit Joann. Michaël Brutus libr. 1. Histor. Florent. pag. 42. *Atque etiam ut appareat, Medicum opes nationibus exteris admirationi fuisse, Philippus Comineus Historiæ Gallicæ gravis auctor, satis constanter affirmat, Edoardum IV. Anglorum Regem Cosmi procuratoribus, cum regno electus pecuniam ab illis, quæ magno gerendo bello sufficeret, mutuo sumpsisset, uni fere regnum acceptum, parta victoria de hoste, retulisse.* Eadem in Anglicis Annalibus, & Philippo Cominæo Argentonensi, & aliis historicis leguntur; sed illi mihi non sunt ad manum.

Non facile ab Anglicarum rerum relatione divellor, quando hic Julianus Medices *Eques Periscelidis* factus est, quo nullum majorem honorem eo in regno in quemquam Rex conferre potest, de quo pauca obiter repetam. Ante annos paulo minus quadringentos quinquaginta Henricus II. Anglorum Rex periscelidem amicæ, quam perdite procabatur, forte delapsam restituit, & cavillantibus proceribus, nimisque demissum Regis factum irridentibus, ille subiratior: *Efficiam* (inquit) *ut nulli vestrum non maximus honor habeatur, hanc deinceps gestasse.* Qua occasione Ordo *Equitum Periscelidis* institutus, quo nullus in Europa honoratior, aut splendidior; nam & numerus certus est, nec plures

quam

quam quindecim esse possunt, nec ullus extra Regnum, nisi Imperator aut Reges eo decorari poterant olim, ex veteri instituto. Sic itaque in Belgio, & Anglia supra fidem potentia Mediceorum, & opulentia omnibus stupori erant; nunc Galliam videamus.

In ea duæ Reginæ Augustissimæ ex sanguine Mediceo, tot Regum matres, Regnique administratrices. In ea JULIANUS MEDICEUS, Nemorensis Dux, & Franciæ Par, nobilitatis eximiæ argumentum esse solus posset; nisi PETRI MEDICEI magnificentia, & apud suos auctoritas, sibi quidem funesta, Carolo VIII. Neapolim repetenti præcipuo fuisset adjumento. Quod, ut omittam Italos Scriptores, Galli, tanti beneficii memores, profitentur: Philippus Belleforestus libr. 14. Martinus Bellajus, Philippus Cominæus, Joannes Serranus, & alii.

Vicini Gallis Burgundiæ Duces erant, quorum opes potentissimis Europæ principibus terrori erant olim, & imperio longe lateque prolato, arma formidabilia. De his quid dicat historia illius ævi, videamus, & lubentius Philippi Cominæi verba e libr. 7. cap. 5. interprete Joanne Sleidano, adscribam, quod ex iis constet, non modo Angliæ Reges, sed & alios etiam Principes Mediceis non vulgariter obstrictos. Sic ergo ille pag. 469. *Illi autem omnia ex præscripto Petri Medices faciebant, cujus Pater Laurentius maximam in ea Republica potentiam & auctoritatem habuerat, Vir summa virtutis. Est autem ea mercatorum familia totius orbis terrarum, meo quidem judicio, longe & amplissima, & celeberrima; nam & soli procuratores ipsorum, & negotiorum gestores magnam ubique fidem obtinebant, quod per Flandriam, & Angliam ipse vidi: & ex iis novi Gerardum Ganuesium, qui mutuatus aliquando Regi Anglorum Eduardo ad centum & viginti aureorum millia, prope auctor fuit, ut excitato contra ipsum bello civili, rerum potiretur. Novi quoque Thomam Portunæum, qui ad Carolum Burgundiæ Ducem Eduardi fuit fidejussor pro quinquaginta aureorum millibus, & amplius*. Corrupta etiam in hoc loco duo clarissimarum familiarum nomina; nam *Gerardus Ganuesius* est *Gerardus Quaratesius*, ut supra monui, & historici Florentini testantur: *Thomas Portuneus* vero est *Thomas Portinarius*, quem familiæ Mediceæ eo ævo procuratorem fuisse satis constat.

Hinc in contiguam Germaniam eamus, ubi clarissima quoque magnitudinis Mediceorum extant monimenta. Nam *Joannem XXIII.* vel ut alii volunt XXII. COSMUS MEDICES docuit in maximo versari periculo, si ad Concilium Basiliense proficisceretur. Volentem tamen ire Regio apparatu comitatus, & Pontificiam dignitatem deponere a Concilio jussum, fuga proripuit, iterumque Bavariæ Duci ejusdem Concilii decreto asservari traditum, custodia triginta aureorum millibus redemptum, duxit *Florentiam*, ubi ille ad pristinæ dignitatis, quam legitime nuper possederat, recordationem, proximo a S. D. N. Pontifice loco, pauloque supra alios Cardinales eminentiori sedere est jussus: quæ omnia ille accepta COSMO MEDICEI animo plane gratissimo, retulit. Petrus

trus de Boissat Lyssiæus Proprætor Viennensis in Gallia, Vir Græce Latineque doctissimus, nobilissimo sanguine clarissimus, in Stalagmate Reginæ.

Hæc ad Septemtrionem: an vero ad Austrum minor ejusdem gentis Mediceæ gloria censenda est? Ante annos ducentos sexaginta PETRUS MEDICES Neapoli summo cum imperio præfuit, Maurosque ingenti clade affecit, & regionem longe lateque vastavit; ob id gentilitiis insigniis *Pilis* adjecit *Caput Æthiopis*. Hieron. Henningius Theatro Genealog. pag. 1050. & alii.

Fortitudinis sunt hæc militaris, istud vero pietatis. Mediceorum opibus Xenodochium Hierosolymis fundatum in usum omnium Christianorum advenarum. Idem Petrus Boissatus in COSMO MEDICE dicto *Seniore*.

Principis Familiæ Mediceæ successio.

CAP. VII.

HUjus Serenissimæ Familiæ successionem diligentiores sic deducunt, omissis plurium stirpium aliis stemmatibus ex hac amplissima Gente deductarum, & nominibus eorum, ex quibus Principum successio non deducitur.

BONUS, sive IMBONUS.
CLARISSIMUS.
LIPPUS.
AVERARDUS.
AVERARDUS.
CLARISSIMUS, ejusque fratres, a quibus plures.
AVERARDUS, vocatus BICCI.
JOANNES, a quo
{COSMUS PATER PATRIÆ, &
{LAURENTIUS.
A COSMO PATRE PATRIÆ.
PETRUS, a quo
{LAURENTIUS, MAGNIFICUS dictus, &
{JULIANUS.
A JULIANO.
JULIUS, postea CLEMENS VII.
A LAURENTIO MAGNIFICO

{PETRUS,
JOANNES, postea Leo X. &
JULIANUS Dux Nemursi.}
Ab Juliano Duce Nemursi,
HIPPOLITUS Cardinalis.
A Petro,
LAURENTIUS Dux Urbini.
A Laurentio Duce Urbini,
{CATHARINA Regina Galliarum &
ALEXANDER Dux Reipublicæ Florentinæ.}
A Laurentio, Cosmi Patris Patriæ fratre.
PETRUS FRANCISCUS, a quo
JOANNES, a quo
LUDOVICUS, vocatus Joannes, vulgo delle Bande Nere, a quo
COSMUS Magnus Dux Etruriæ I., a quo
{FRANCISCUS Magnus Dux Etruriæ II. &
FERDINANDUS, Magnus Dux Etruriæ III.}
A Francisco,
MARIA Regina Franciæ.
A Ferdinando,
COSMUS II. Magnus Dux Etruriæ IV.

Silvester *Mediceus, Vir illustris*, Averardi Bicci *tertius consobrinus, ex* Clarissimo, Averardi *prioris fratre, descendens.*

CAP. VIII.

AB isto opus suum inchoavit Stephanus Joavinensis J. C. Senensis, sub hoc titulo: *De Monarchia Medicea Pentateuchus ad Divum Clementem VII.* Prodiit Anconæ apud Bernardinum Gueraldum Vercellensem, anno 1524. in quo auctore fœda passim adulatio; sed ego pergo. Optimates in invidiam adducti, dignitatem usque adeo amiserant, ut eam denuo recuperare numquam potuerint. Jam ædes Cavicciulorum acerbitate incredibili expugnatæ, & in eandem redacti orbitam, Pazzii, Donati, Cavalcanti, Rossii, Bardi, Frescobaldi, munia publica paulatim in egregios quosque conferri cœpta. Nec tamen defuere tunc, qui in Reipublicæ perniciem conspirarent, quibus malis ut obviam iretur, Silvester Mediceus electus est Justitiæ Vexillifer, homo prudens, & sine ambitione libertatis amans, quique consultationes, nisi vocatus, non adiret, cujus auctoritate Se-

natus

natus vocari, nec fine eo haberi poterat. Supremo Magiftratu inito, legem tulit de reprimenda optimatum nimia potentia: plebejæ factionis tumultuantis caput effe renuit; ab ea tamen turbulentiffime coëunte, veluti invitus, eques eft factus, ditatufque annuo cenfu fexcentorum florenorum. Inciderunt paulo poft periculofiffima tempora, cum res a viliori plebecula ad honeftiores artifices translata effet, & quidam fæviente factionum rabie exilio multati, alii capite plebis offenfam luere juffi, Silvester dignitatem fuam æquanimiter tutatus eft ufque ad annum 1388. quo extinctus, honorum plenus, feptuaginta duos annos natus, hoc epitaphio æri incifo ad D. Reparatæ eft cohoneftatus.

SILVESTER. MED
H. ADQ.
QVI. ITA. DE. REP. DOMI. FORISQVE
MERITVS. EST
VT. ET. EQVESTRI. ORDINE
ET. AMPLISS. DONIS
ET. LOCO. SEPVLTVRAE
MAXIMO. CONSENSV. CIVITATIS
DECORATVS. SIT

OB. AN. SAL. MCCCLXXXVIII.
VIX. AN. LXII. MEN
VIII. DIES XII. (1)

Verius *Mediceus*, Antonius, Joannes *Viri illuftres ex alio ftipite: familiæ relegatio*.

CAP. IX.

Oppreffa Artificum minorum factio, biennio poft mortem Silvestri, hoc eft circa annum 1390. validiore, quam unquam antea, impetu fe movit, auctoritatem, fi vi armorum poffet, priftinam recuperatura. Itaque pars armati forum infederunt: alii ad caput fuum Verium Medicem contenderunt, virum tranquilli animi, & opulentia, dignitateque privata contentum, publicis abftinentem turbis, nec feditionibus fe immifcentem. Huic imperium totius civitatis obtulerunt, quod ille afpernatus, querelas audivit

(1) Ejus res geftas memoriæ mandavit Silvanus Razzius in libro, qui quinque illuftrium virorum vitas continet.

divit libenter, oravitque moderatius agerent, dum ipse apud optimates causam eorum ageret, & ab iis æquabilis dominatus promissum consecutus, furenti plebeculæ, arma deponeret, persuasit. Tum Magnates contra fidem datam acerrime in plebem animadvertentes, Mediceos, quibus auctoribus plebei arma deposuerant, commoverunt; sed ab iis frustra auxilium ea tempestate tentatum. Nec vero ipsi Medicei mitius habiti; nam ANTONIUS, & JOANNES exilio mulctati, alternante postea fortuna in urbem iidem revocati die 4. Augusti anno 1397. & mox ab hostili factione petiti, fortiter pugnantes interempti sunt. Triennio vero exacto, cum Mediolani Dux occulte quidpiam in Florentinos moliretur, Medicei participes perduelli traducti vulgo, qua criminis suspicione omnes pæne relegati. Memorabili sane casu, unam domum toties hostili odio fractam, propria virtute recidivam reviguisse.

AVERARDUS *Medices vocatus* BICCI, *&* JOANNES *ejus filius*.

CAP. X.

CUm Medicei, ex latere SILVESTRI & VERII descendentes, illam, quam dudum in Republica tenuerant dignitatem, retinere non potuissent, Regnatricis Familiæ auctores emergere cœperunt: ex quibus fuit AVERARDUS vocatus BICCI, qui *Dominus* in publicis monumentis appellatur. Hic cum mitissimo esset ingenio, facile partes suas, nemine ex inimicis hostiliter contranitente, erexit.

Successio ad JOANNEM filium AVERARDI BICCII exinde est devoluta, quem primum *emersisse* ait Nicolaus Machiavellus libr. 4. Histor. Florent. in principio. Huic cum essent ingentes opes, ac supra privati civis fortunæ favor, Vexillifer Justitiæ electus est maximo omnium ordinum concursu ac consensu, anno 1421. unico Nicolao Uzano contradicente, ac subinde ingerente, *periculosum esse, ei rerum summam committi, in quem omnium animi concurrerent*. Tantam in eo gravitatem, & constantiam tradunt, ut ALAMANNO MEDICEO de Reipublicæ statu mutando, quod facillime facere potuisset, & familia sua deinceps firmanda, quod non erat futurum valde operosum, neutiquam crederet. Plebem, graviter cum optimatibus de largiendo bellis sumptu contendentem, in ordinem redegit. Quibus peractis, plenus famæ ac decoris in morbum incidit, quo ingravescente filios suos COSMUM & LAU-

LAURENTIUM ad se vocatos pie instruxit. Obiit anno salutis 1428. (1)

Hi sunt, per quos secta est, divisaque, ut opinor, familia; nam a COSMO honorata illa successio: PETRUS *Podagricus*, LAURENTIUS *Magnificus*, & JULIANUS, Reginæ CATHARINÆ pater Dux Urbini, LEO X., CLEMENS VII. & ALEXANDER Dux Florentiæ, in quo illius propaginis finis. A LAURENTIO minori natu, fraterque COSMI *Patriæ Patris* stemma Serenissimorum Principum, qui hodie dominantur, & diu, precor, feliciterque.

COSMUS *Mediceus*, *cognomento* Magnus, Pater Patriæ.

CAP. XI.

Bello gliscente inter Florentinos & Lucenses, COSMUS MEDICEUS, qui cognomento *Magnus* a nonnullis, ab aliis *Senior*, sive *Major* dicitur, JOANNIS Patris heres, & factionis caput constitutus, ab adversariis obliquis criminationibus petitur, duce *Nicolao Barbadoro*, reluctante illi consilio tamquam difficili & præcipiti *Nicolao Uzano*, licet jurato Mediceis hoste. At eo defuncto, finito bello Lucensi, *Rinaldus Albitius* artibus clandestinis cœpit impetere COSMUM, sed frustra, factionis enim capita reluctabantur. Verum ubi supremum honorem adeptus est *Bernardus Guadagnius*, non levi manu, nec segniter delationem aggressus, sed totis adversæ suæ factionis viribus annisus, diem ei dixit, vadimonium ille, non tam Magistratus favori, quam conscientiæ bono fisus, intrepidus obivit, licet amici dissuaderent & fidissimi, & rerum callentissimi: tum vario partium motu, quibusdam mortem decernentibus, aliis relegatione contentis, datus est in custodiam *Albergbettino* (locus in Palatio sub turri est) *Friderico Malenotio* asservandus; ubi triduo toto omni cibo, suspicione veneni, præter panem abstinuisse scribit Nicolaus Machiavellus, haud probabiliter, ut opinor, quasi non potuisset & pani venenum indi. Paulo post a Ducentis e tota civitate Viris selectis causa criminationis cognita, Patavium relegatus, custodia publice adhibita, die 3. Octobr. anno 1433. Parum probabiliter ab eodem Machiavello proditum, vitam eum mille Hungaricis a Bernardo Vexillifero redemisse; nam quomodo tam arcta custodia septus, vel de summa cum eo pacisci, vel pactam tradere potuit? Deinde quid unius viri suffragium, re Ducentis commissa,

pon-

(1) Vitam resque præclare gestas Joannis hujus ceterorumque Mediceorum ex hac peculiari stirpe, seu, ut vocant, linea, qui clari fuerunt, vide apud Scipionem Ammiratum Tom. 3. Opusculorum.

ponderis aut momenti habuit? Ut omittam Bernardum eam dignitatem adversæ factionis voto ac consilio adeptum, quod nec Machiavellus negat.

Cum honorificentissime a Venetis anno pæne toto COSMUS haberetur, uxor *Contessina*, ex antiquissima *Bardorum* gente, oppido *Alverniæ* dominata, fato concessit; & sequenti anno *Nicolaus Cocchius* Vexillifer, & Octoviri omnes partium Mediceatum ex urna educti; quare calamitatis suæ præscius *Rinaldus Albizius* D. Apollinaris ædem armatus occupat, dira reipublicæ minatus, nisi ille magistratus mutaretur; sed factionis illius facile princeps *Joannes Guicciardinus* domi se continuit: *Pallas Strozzius* inermis, equo vectus, duobus pedissequis comitatus comparuit quidem, sed domum suam quamprimum secessit: *Rodulphus Peruzzius* in Palatium, magistratus imperia facturus, se recepit, ut *Rinaldum* sibi arma excuti adhortatione Eugenii Papæ, qui tum Florentiæ agebat, permitteret. Ita ab exsilio COSMUS revocatus, urbem publice lætantem, triumphantis & victoris verius ritu, quam civis paulo ante depulsi, ingreditur: adversariæ partes relegatæ, subita sane animorum mutatione.

Revocatus toto animo in publicam administrationem incubuit, & *Patris Patriæ* titulum accepit: subsidium Venetis laborantibus, duce BERNARDINO MEDICEO destinavit, Veronamque obsessam liberavit: *Joannem Vitellium*, dictum *Patriarcham*, ad Pontificem detulit, res novas molientem, qui dimisso exercitu Pontificio, cui præerat, in carcerem conjectus, capite est mulctatus: quo beneficio Papa obligatus, COSMO petenti quatuor millia equitum, duo millia peditum, in subsidium Etruriæ delegavit. Denique cum invidiam virtute superasset, & summa gloria in Rep. eminuisset, caduca & decrepita senecta obiit anno 1464. ætatis 75.

Multa ædificia domi forisque erexit, publica privataque, innumera templa, Sacella, Xenodochia fundavit: Bibliothecam illam tot doctorum scriniis compilavit, magnificeque instituit; quibus rebus, ut minimum, quadringenta millia aureorum nummum impendit, centum millia amicis mutuo dedit. Paulus Jovius in Elogiis quatuor milliones consumptos putat. Triginta annis totis Reipublicæ clavum tenuit, cujus imperii fines non vulgariter auxit, urbesque adjecit *Burgum Sancti Sepulcbri*, *Montedolium*, *Montecarlum*, totumque *Casentinum*, *Lucam* quoque adjecturus, nisi ingratissimus Mediolani Dux fidem datam fefellisset.

Mæcenas unicus fuit literatorum eo seculo, licet ipse literas ignoraret, quod testatur Pierius Valerianus præfat. ad lib. 3. Hieroglyphic. *Argyropylum* Græcum impensius fovit: *Marsilio* etiam *Ficino* Philosopho non modo honoratum censum attribuit, sed *Villam* etiam *Trebianam*, quoad viveret, assignavit. Michaël Brutus lib. 5. Histor. Florent. *Is est Marsilius Ficinus, veteris Academiæ instaurator, ac Platonis scitis inter-*

interpretandis per ea tempora princeps habitus; cum a Cosmo domi a puero educatus liberos in literis instituisset, dignus visus ob singularem eruditionem & morum elegantiam, quem in Caregiana villa ubere ac lato agro donaret: ubi quidem cum, Cosmo jam mortuo, vitam in plures annos produxisset, diem extremum egit, multis & præclaris sapientiæ monumentis relictis, quæ consignata literis a nostris hominibus magna cum ejus admiratione ingenii leguntur. Pompejo Magno simillimus, fuit Cosmus hic noster, qui florentissima Republica *Consul sine collega* creatus.

Tantorum meritorum gratiam ei Respublica, & patria gratissima retulit, dum hoc ei honorificum elogium cippo sepulchrali inscribi voluit, quod etiamnum hodie ad D. Laurentii Florentiæ extat. (1)

COSMVS. MEDICES
HIC. SITVS. EST
DECRETO. PVBLICO
PATER. PATRIAE.

VIXIT
ANNOS. LXXV
MENSES. III
DIES. XX

BERNAR-

(1) Vitam ejus luculenter scripsit Silvanus Razzius in libro, in quo & aliorum quatuor clarissimorum Virorum vitæ habentur.

BERNARDINUS, & BERNARDUS *Medicei*.

CAP. XII.

PUlsum patria COSMUM Veneti non modo honorifice habuerunt, sed etiam auctores fuerunt, ut revocaretur: Baptista Egnat. libro 7. Dictor. cap. 2. quare ille gratissimo animo iisdem laborantibus, ut a Republica suppetiæ decernerentur, curavit. In ea expeditione missus fuit BERNARDINUS MEDICEUS, COSMI gentilis, cujus præclaram eo bello operam laudant Historiæ Veronenses; sed paulo post, dum fortissime dimicat, temere a suis digressus, interficitur.

Successit ei in copiarum Florentinarum præfecturam missus BERNARDUS MEDICEUS, filius ANTONII MEDICEI, vir militaris industriæ: cujus opera *Nicolaum Piccininum* Veneti sub Veronæ muros debellarunt. Idem hic castrorum, *sub Nerio Gini Capponi*, & alias sæpe, præfectus. Supremum honorem, sive Vexillum Justitiæ bis omnino summa animi moderatione tulit, anno scilicet 1446. & anno 1455.

Quatuor liberos sustulit, qui & ipsi omnes eundem honorem administrarunt, raro sane felicitatis exemplo. Quod antiquitas mirata est in *Q. Metello Macedonico*, qui a quatuor filiis illatus est rogo, uno prætorio, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno censorio. Sic *Raimundus* Comes Provinciæ quatuor filias Reginas: *Casimirus* Rex Poloniæ quatuor filios Reges: CATHARINA MEDICEA tres filios Reges, viderunt: & quidam *Barclajus* Scotus quinquaginta filios ex una uxore genitos, eadem superstite, Barones fieri, & in cohortem Regiam adscribi lætus aspexit, ut historia Scotica testatur.

LAU-

LAURENTIUS *Mediceus*, JOANNIS *filius*, COSMI Patris Patriæ *frater*, *natu minor*: & PETRUS FRANCISCUS.

CAP. XIII.

JOANNEM MEDICEUM duos reliquisse filios, supra ostendimus, quos ille æquali portione heredes instituit, ut observavit Guicciardinius: horum natu minor fuit LAURENTIUS, qui bis Vexillum Justitiæ gessit, & homo animi tranquilli, turbas civiles exosus, nulliusque factionis particeps, COSMO relegato, tranquillissime domi consenuit. Uxorem habuit GENEVRAM CAVALCANTHIAM, antiquissimæ familiæ partiatiam heredem, quæ & ipsa toto hoc tempore factione abstinuit.

Huic filius PETRUS FRANCISCUS nihil memorabile, quod sciam, gestum reliquit; nisi quod supremum Vexilli Justitiæ honorem consecutus, patriæ quoque & ipse, familiæ suæ splendore & magnitudine, præfuit, uxore ducta LAUDOMINA ACCIAJOLA. Sed ad lineam directam Senioris, seu Magni COSMI regredior.

PETRUS *Mediceus*, *cognomento* Podagricus.

CAP. XIV.

DUo omnino filii COSMO Magno fuerunt: JOANNES, qui uxore ducta GINEVERA ALEXANDRIA, & ex ea unico suscepto filio, qui COSMUS nominatus fuit, neque ultetius hac linea procedente anno ætatis suæ quadragesimo secundo e vita migravit: & PETRUS, qui tantæ familiæ heres & successor, non nisi biennio post defunctum patrem, nescio ob quam causam, hoc est anno 1466. hereditatem sibi relictam adivit; ab ambitu rerum civilium longe remotus, interceptis membris, & mutilo corpore rebus gerendis inhabilis, unde ei cognomentum *Podagrici*: tes domesticas *Diotisalvio*, publicas vero *Lucæ Pitthio* administrandas permisit: adscitique in partem curarum *Nicolaus Soderinus* consanguineus, & *Angelus Acciajolus*, qui omnes in pernitiem ejus conspirarunt: *Nicolaus*, quod magistratum cuperet farcta tecta auctoritate esse: *Angelo* judicium in sui dispendium a COSMO latum impensius displicebat: *Lucas* spontanea, & insita ambitione: *Diotisalvius* avaritiæ cupiditate transversi agebantur. Quod cum rescisset PETRUS, removit a rei suæ domesticæ procuratione *Diotisalvium*; & cum *Nicolaus Fedinus* conjurationem omnem, nominaque conjura-

torum palam PETRO fecisset; ille, perduellio dissimulato, amicorum nomenclaturam fecit, & in his adversarios volens scripsit, carta ad omnes missa, ut chirographo singulorum muniretur: quod & perduelles sponte admiserunt, testati nihil sibi Mediceæ familiæ patrocinio carius esse; atque ita conspiratio, temere concepta, evanuit.

Inter hæc *Nicolaus Soderinus* creatus est Vexillifer Justitiæ, cui, quod libertatis amans haberetur, caput laurea a cive quodam, dum urbi obambularet, velatum est, ut Bruti statua, paulo ante Cæsarem interfectum, pro rostris Romæ coronata est; quasi exterminio Mediceorum pax ac libertas publica ab eo esset paranda: a quo præcipiti consilio multum dehortatus est Vexilliferum frater *Thomas Soderinus*; atque ita, ne ille suo in magistratu quidquam moliretur, effectum, re in sequentem Vexilliferum rejecta. At perduelles, moræ impatientes, statuerunt domi, eum in Villa *Carregiana* strangulare, adscito in partem consilii *Marchione Ferrariensi*. Et *Diotisalvius* privatim eum admonebat inter hæc, ne pacem publicam turbaret, neve sollicitus armatos in sui custodiam adsciscerct; donec *Dominicus Martellius* totum conjurationis ordinem detexit, qui in societatem a fratre *Diotisalvii* invitatus fuerat. PETRUS itaque *Joannem Bentivolium* interpellavit, ut ad se scriberet, *Marchionem Ferrariæ* copiis paratis Florentiam invadere; qua commentitia occasione armatis amicis ac clientela, improviso Florentiam ingreditur, raro sane mirandoque fortitudinis exemplo, quando ab omni memoria pauci sunt reperti, qui infirmi, ut erat PETRUS, ausi hostibus armatis occurrere; nam præter *Eumenem*, qui *Antigono* sic restitit, *Cn. Scipionem* in Hispania, *Antonium de Leva* contra Comitem *Sanpaulinum*, vix ulla exempla similia reperientur.

Adversa factio ad arma etiam volavit; sed cum Magistratus, PETRI partes amplexus, in capita quædam cum eo convenisset, diversis depulsi exiliis abjere: *Acciajuoli* Neapolim concessere: *Diotisalvius* & fratres, unaque *Soderini* Venetias: *Joannes Neronius* Archiepiscopus Florentinus Romam, alii alio. Solus *Lucas Pittbius* affinitatem cupiens cum Mediceis contrahere, domi securus periculi remansit, omnibus despicatui ac contemptui habitus, armis dignitatem tueri frustra conatus. Fœdus cum Duce Mediolanensi renovatum, bellum Venetis indictum, qui Florentinorum exulum hortatu arma sumpserant, & *Bartholomæo Coleone* Duce, Bergomate, qui primus tormentis bellicis in exercitu est usus, cum *Diotisalviis*, *Nicolao Soderino*, *Joanne Pallantis Strozzio*, & *Hercule Borsii* Ferrariæ Marchione Tusciam ingressi, *Anadolium* vicum incenderant, vicinamque regionem vastarant: quibus obviam itum ab exercitu a fœderatis conscripto, *Mediolani* Duce, Rege Neapolis *Ferdinando*, cura data & imperio *Federico* Comiti Urbinati; sed cum Venetis pace inita, *Diotisalvii* Ferrariam, *Soderinus* Ravennam jerunt.

Ad domesticas deinde curas conversus, inter LAURENTIUM filium suum natu majorem, & CLARICEM URSINAM nuptias celebravit, non sine maxi-

maxima invidia; pater enim urbanis fuerat contentus affinitatibus. Paucos exinde cis dies, revocatis exulibus, initaque cum adversariis pace, fato est functus, anno ætatis 53. superstite uxore Lucretia Tornabona, rarissimi exempli, moribus eximiis, & incomparabili virtute fœmina.

Laurentius *Mediceus, cognomento* Magnificus, *parens literarum suo ævo dictus.*

CAP. XV.

Familiæ, ac reipublicæ regimen Laurentius, natu major, patre defuncto, subivit, majoribus simillimus, humanus, prudens, animosus, armorum peritia insignis; nam cum equestres ludi Florentiæ ederentur, tota Italiæ nobilitate concurrente, palmam ille judicio omnium tulit. *Thomæ Soderini*, affinis sui, consiliis usus, ita se gessit, ut & magnitudinem suam non dejiceret, & amorem populi impensius sibi conciliaret. Interim *Bernardus Nardius Lucæ Pittbi* factioni favens, centum delectis stipatus, noctu *Pratum* occupat, & seditionem movet; sed a *Georgio Ghinoctio* equite Rhodiensi, captus, Florentiam est missus. Per hæc tempora *Dux Mediolani* magnificentissimo apparatu splendide a Laurentio est exceptus, tota civitate quiete alta, & luxu diffluente.

Inter hæc felicitatem hanc domesticam oppressit totius Italiæ subita mutatio: hinc Mediceorum dignitatem impugnante factione, cujus caput *Ferdinandus* Neapolis Rex, copiis præfecto *Urbinatium Comite*: illinc defendentibus Venetis, Duce Mediolani, Perusinis, Domino Faventiæ, copiis præposito *Roberto*, Arimini domino. Sed dum fotis minus noceri Laurentio posse animadverterunt, domi in eum conspirarunt, factionis principibus *Paziis*. Haud assentior Nicolao Machiavello, qui caussam tradit negatas *Jacobo Pazio* dignitates, cum decennio toto antea Vexillum Justitiæ gestasset. Percussores decreti *Bernardus Bandinius*, *Napoleon* gente Gallus, *Antonius* Volaterranus, & *Stephanus* quidam pædagogus filiæ *Jacobi Pazii*: qui urbem ingressi in comitatu Cardinalis *Riarii*, in ipsa Metropolitana Ecclesia, tempore Sacri, rem transigere tentarunt: & Julianum quidem, nil tale suspicantem, transfixerunt. Laurentius, pugione se tutatus, Vestiarium occupavit. Occisus etiam *Franciscus Norius*, quem male famulum fuisse Mediceorum Philippus Cominæus libr. 6. Histor. Gall. cap. 5. asserit; cum & supremos ipse, & filius, paterque honores ea in republica gesserint, eaque familia semper inter patricias locum habuerit,

Ooo 2 Inci-

Incidit conjuratio (1) hæc in diem 26. Aprilis, anno 1470. cum in convivio nocte præcedente cædem destinatam patrare non potuerint. Nefarium hoc, sacrilegumque facinus in præsens civitas egregie ulta est, ac mox Deus ipse profanati Sacri vindex adfuit; nam *Franciscus Salviatus* Archiepiscopus Pisanus, cumque eo ex eadem familia duo gentiles, & *Jacobus Poggius* e Palatii fenestris, laqueo gulæ injecto, suspensi, alii inde præcipitati, pars in vincula detrusi, & meritas parricidii pœnas luerunt, & severitatis documentum posteris fuerunt, ne temere in magnates liceret grassari: quam æquitatem etiam posteritas laudavit, omniumque gentium scriptores. Baptist. Egnat. libr. 6. cap. 5. *Jacobus Pazius* ab itinere, quod Alpes versus intenderat, retractus, a rusticis discerptus, lacerati corporis fragmenta decreto Senatus in ventos dispersa, aut in Arnum conjecta. *Montesecus*, Dux Pontificiarum copiarum, capite multatus. Comes *Hieronymus*, Cardinalis *Riarii* pater, in palatio suo jugulatus per Gallum quendam, nomine *Orzonem*. Rex Neapolis *Ferdinandus*, initæ conjurationis particeps, defluente catarrho paulo post interiit: nec quisquam conscius vel humanæ, vel divinæ justitiæ vindictam evasit.

Incolumem Laurentium aperta vi adversarii adorti, id tantum effecerunt, ut publicis stipendiis ei stipatores assignarentur. Paulo post pertæsi partium Veneti, ab armis secesserunt. Marchio Ferrariensis se subduxit. Laurentius *Ferdinandum* Regem inviisit, civitate curæ commissa *Thomæ Soderinii*, unde certa securaque pax sequuta. Uxores habuit Philippam Sabaudiæ, quæ sterilis mansit, & Claricem Ursinam, tot liberorum ei matrem. Filiam suam Pontificis filio despondit. Quibus rebus gestis, hostibus terror, amicorum amor, civitati carus, & ut semel dicam, invidia major, excessit anno 1492. ætatis 44.

Magnificentia vel ex eo patet, quod trecentos domesticos aleret: nullum externi Principis Legatum indonatum dimitteret: tot cœnobiis, tot xenodochiis sumptus provideret: in quo vel hoc gloriosissimum, quod sua ætate PARENS LITERARVM ET LITERATORVM audiret; nam & *Pisanam Academiam* in pristinum splendorem erexit: viros eruditionis principes & fovit impensius, & ditavit liberalius, & in his *Chrisoloram*, *Argyropylum*, non Florentinum, ut vult Baptista Egnat. libr. 3. cap. 1. Dictot. sed Byzantinum, *Marullum*, *Ficinum*, *Angelum Politianum*, *Picum Mirandulanum*, *Demetrium Chalcocondylam*, quorum non ipse modo, sed & posteri ingenia sunt admirati: quibus ducibus Latinæ Græcæque literæ ab orco revocatæ, altius caput exeruerunt. Hinc secundus ille ubique Europæ eruditorum favor: hinc felicia Mediceæ gloriæ semina in adultam segetem excreveré: & licet magna sint consecuta, majora tamen ominabantur.

Julia-

(1) Hujus conjurationis historiam vide sis apud Angelum Politianum, qui eam Sallustiano plane stylo elegantissime scripsit.

JULIANUS *Mediceus*, LAURENTII Magnifici *frater: Princeps Juventutis dictus*.

CAP. XVI.

SEcundus natu PETRI fuit JULIANUS, quem *Paziana* conjuratione supra intetemptum ostendimus. Publico civitatis applausu acclamatus fuit *Princeps Juventutis*: in quo illud memorabile, post primum vulnus, a *Bernardo Bandinio* pectori inflictum, eum statim exanimem concidisse, cujus cadaveri *Franciscus Pazius* incumbens, tanto furore ictus ingessit, ut sibi ipsi crus letali plaga transfigeret. Hoc quoque de eo insigne fertur, quod ipsius maxime cura, inita fuerit antea cum *Paziis* affinitas, BLANCA MEDICEA, filia LAURENTII, quem fratrem supra ostendimus fuisse COSMI Magni, in uxorem collocata *Guilielmo Pazio*, viro illius familiæ primario, ac nepoti *Jacobi* conjuratorum principis. Hic filium in cunis reliquit JULIUM, qui postea Pontifex Maximus CLEMENTIS VII. nomen obtinuit. Nec plura de eo deprehendi.

PETRUS *Mediceus*, *familiæ princeps*, *Gallicas partes sequutus*.

CAP. XVII.

FIlius natu maximus LAURENTII fuit PETRUS, quem Jacobus Nardius non inelegans historicus, *Magnum Lombardum* appellatum a Gallis scribit; quod communi *Lombardi* nomine apud vulgum quilibet Italus veniat. Hic & equestres artes, & bonas literas, quas non leviter, Angelo Politiano tradente, imbiberat, vehementer coluit, & amavit. Deposita tamen veteri disciplina, paulum remissior visus, civium animos ab se nonnihil alienavit. LAURENTIUM, & JOANNEM MEDICEOS fratres, filios PETRI FRANCISCI MEDICEI, qui per LAURENTIUM nepos fuerat JOANNIS BICCII, ut toties dictum, quia plebi gratos, in carcerem conjecit, ac mox in suburbanas ædes ablegavit.

Carolo VIII. Gallorum Regi, Italiam irrumpenti, obvius factus, partes ejus non vulgariter adjuvit, munimentis traditis *Sarzana*, seu *Sergiana*, *Liburno*, *Pisana arce*, *Petrasancta*, & *Librafacta*; quare cum a Rege in urbem remitteretur, velletque Magistratum alloqui, aditu Curiæ

Curiæ a *Jacobo Nerlio* prohibitus, mox furibundis accensæ plebis vocibus territus, urbe profugit cum tota sua cognatione: ædes exinde omnes, ac horti, præter Mediceum *Palatium*, effractis foribus spoliatæ. Paul. Jovius libr. 1. *Veniere itaque magno fortunæ ludibrio, præter ingens & copiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreumata, gemmæ, variique lapides admirabili veterum artificum sculptura insignes, vasa myrrhina, numismataque, ære, argento, quibus clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito studio diuturna in pace cumulata. Praterea tabulæ, & signa, nobilium artificum monimenta: & quod invidiam plurimum augere poterant, illa tam grandi pecunia, tot tantisque doctorum virorum peregrinationibus, atque laboribus quæsita, Latinorum & Græcorum voluminum supellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat, auxerat Petrus, & Laurentius postremo, tota pæne Græcia rarissimis libris spoliata, expletisque tandem studiosorum desideriis, magna sui fama claritateque condiderat; ita ut plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac inique admodum ab ingratis civibus exactam esse judicabant; quando ejus proceres perpetuo quodam magnificentiæ splendore, ædificando, fovendo ingenia, & pacem opulentiæ parentem singulari industria tuendo, patriæ ac civibus tantum ornamenti & claritudinis addidissent.* Alii hanc rem diversa quadam ratione narrant, scilicet optimates *Soderinos*, *Capponios*, *Nerlios*, tantæ auctoritati infensos, plebem in reducem armasse, atque ita Palatii introitu a *Jacobo Nerlio* prohibitum, nisi stipatoribus dimissis ipse solus ingredi vellet: tum ipso armato, plebem quoque se armasse, & ipso cum Cardinale fratre urbe cedente ex consilio *Pauli Ursini*, *Ballassatum* Gallum in ædes Mediceas, quas Regi venturo præparabat, expilandas incubuisse. Philipp. Comin. libr. 7. cap. 9. Populum vero magna contentione & ipsius, & Cardinalis suppellectilem diripuisse: & licet tantæ opulentiæ ordinem reperire perquam est difficile, præcipua tamen attingam. *Monocerotis* integrum cornu, cujus pretium viginti millia aureorum a *Balassato* subductum: & duo aliorum item *Monocerotum* cornuum fragmenta, ab eodem occupata, quod Mediceorum proxenetas sibi magno ære Lugduni esse obstrictos affirmaret. Guilielm. Paradin. Chron. Sabaud. cap. 10. Hic est ille, quem *Matthæum Balassium* alii historici vocant; nonnulli verius eundem *Balsacum* nobilissimæ familiæ principem appellant: Ferron. Contin. Hist. Pauli Æmilii. Sed redeo ad direptionem, quæ eo miserabilior fuit, quo ardentius in eam tota civitas ferebatur. Igitur, præter illa, quæ privati rapuerant, supra centum millia aureorum nummum, Senatus viginti mille aureos, qui in mensa erant, sui juris fecit: & tria millia numismatum aureorum, aut argentorum, ad pondus quadraginta librarum, idem occupavit; cum tota reliqua Italia totidem ostentare non posset.

Dum hæc agerentur, Rex *Petrum* ad se in castra vocat; sed ille jam Venetias iter arripuerat; ubi honorificentissime habitus, aliquandiu

din moratus, frustra reditum in patriam poscit: ac mox negato regressu, *Neapolim* ad Regem contendit: Philip. Belforest. libr. 14. pag. 385. Ubi humanissime exceptus, illius est expeditionem, & fortunas secutus, licet domi quotidie amici & deferrentur, & condemnarentur.

Inter hæc fortunæ ludibria, Carolo VIII. extincto, Ludovicus XII. fatale in Italia bellum gerebat: cui militans PETRUS, dum ad Formias a *Consalvo* Gallicæ copiæ deletæ, & ipse onerarium lintrem, periculum vitaturus, ac *Genuam* navigaturus, conscendisset, *Garillioni* fluminis, quem olim *Clavium*, sive *Lirim*, aut *Lyrim*, vocabant, vado submersus interiit, anno 1503. indignus tali fato, quem neque liberalitas, neque prudentia, nec bonæ artes destitnerant.

JOANNES *Mediceus Cardinalis, &* PETRI *frater, Pontifex Maximus*, LEO X.

CAP. XVIII.

NAtus est die 10. Augusti anno 1475. LAURENTIO Magno filius, JOANNES MEDICEUS, qui præclara indole puer literas Græcas Latinasque ab *Angelo Politiano* feliciter didicit: Onufr. Panvinus in Vit. Pont. Anno vero ætatis 13. Sacr. Rom. Eccles. Cardinalis creatus pridie Eidus Martii ab Innocentio VIII. hortatu *Laurentii Cybò*, Cardinalis ac nepotis Innocentii; unde tota magnitudinis Serenissimæ Familiæ renovatio ac restitutio processit, cum & ejusdem soror *Magdalena* filio Pontificis esset desponsata. Ab eodem Pontifice Legatus in Etruriam missus. Adversante Alexandro VI. ne frater restitueretur, exilii comes cum PETRO Florentia excessit, ac in Germaniam, Galliasque peregrinatum abiit. Julio II. electo Romam rediit, & discedentibus in factiones Cardinalibus S. D. N. Papæ adhæsit: a quo missus a Latere Legatus in exercitum, qui & armatorum, & rerum omnium affluentia insuperabilis videbatur: quo tamen memorabili acie a paucioribus Gallis, duce *Gastone Foxio* ad Ravennam superato, victis partibus ipse captus, ac Mediolanum traductus, indeque, ac Ticino cedentibus Gallis, ab iisdem in Gallias ductus fuisset, nisi *Zalla* quidam eum in Padi transitu liberasset, ac eorum manibus eripuisset. Tum post exilium fortiter totis octodecim annis toleratum, patriam recuperavit, unde nullo crimine, sed populari tantum odio fuerat pulsus. Nam *Petrus Soderinus*, qui Dictator perpetuus, sive Justitiæ Vexillifer a Florentinis creatus, omnem aditum Mediceis revocandis præcluserat, vir alioqui

pro-

probus, Kal. Septembris, instante cum maximis copiis *Raimondo Cardonio*, Hispaniarum Regis Præfecto, magistratu cessit, & in exilium abiit.

Extincto vero Julio II. Pontifice, anno 1513. Eidib. Martii, cum Florentia profectus, ultimus conclave fuisset ingressus, trigesimoseptimo ætatis anno, juniorum Cardinalium suffragiis maxime electus, Leo Decimus est vocatus: exactoque mense tanta celebritate ab Alexandro Farnesio coronatus, ut centum millia aureorum nummum per plateas sparsa & familiæ opulentiam, & Pontificis liberalitatem abunde loquerentur. Mox ad res Ecclesiæ stabiliendas conversus, *Franciscum Mariam* Ducem Urbinatium, reum cædis Cardinalis *Ticinensis* & postulavit, & peregit reum, Ducatumque Apostolico fisco addixit, ac eumdem LAURENTIO MEDICEO cessit, & Bononiæ, varie Italia bellis vexata, Regem Galliæ *Franciscum* convenit, cum quo certas pacis conditiones stabilivit. Sed deliberans paucos eis dies, depellere tota Italia, & exigere Francos, *Parmam* iis, & *Placentiam* ademit, lentaque febre obiit 9. nonas Decembr. anno 1521. Hoc solo nomine infelix, quod Pontificatu ipsius, dum Principes Christianos ad unionem in Turcam, & expeditionem piam hortatur, promulgatis in Germania per *Tezelium* Indulgentiis, damnatæ memoriæ excucullatus *Martinus Lutherus* Ecclesiam est ausus impugnare, ac perniciosissimam post hominum memoriam, ex omnium hæreticorum colluvione conflare hæresim, cui neque Sanctitas LEONIS, nec Caroli V. Cæsaris sollicitudo obviam ire potuerunt, quin pestis illa longe lateque grassata, fidelium exitio, ac Fidei dispendio cresceret. Ipse tamen nudis pedibus a D. Petri processit ad *Minervæ*: ac mox Cardinales perduelles galero privavit. *Petrum Bembum*, ac *Jacobum Sadoletum* ab epistolis habuit: Francisc. de Rosieres Stemmat. Lothar. tom. 5. pag. 346. Amorem Roma in defunctum ostendit non vulgarem, cui in Capitolio statuam erexit marmoream, cum hac Epigraphe:

OPTIMO. PRINCIPI. LEONI. X
MED. PONTIFICI. OPTIMO. MAXIMO
OB. RESTITVTAM. INSTAVRATAMQVE
VRBEM. AVCTA. SACRA. BONASQVE
ARTES. ADSCITOS. PATRES. SVBLATVM
VECTIGAL. DATVM. CONGIARIVM
S. P. Q. R

Frustra sim, si omnia, ab eo laude digna commissa, narrare velim; non viros modo doctos fovit, *Niphum* philosophum, *Basilicum Calcocondylam* Græcum, & *Philippum Beroaldum*, cui Bibliothecæ Vaticanæ curam commisit; sed & quoscumque illustres artifices, præcipue architectos, & pictores. *Cornetum*, & *Montem Falconis* munivit: de quibus eloquentissimi Jovii immortale opus consulatur; nam me aliorum series avocat.

LAU-

Laurentius *Mediceus, Dux Urbini.*

CAP. XIX.

Duce Urbinatum *Francisco Maria Rovero*, seu *Feltrio*, peracto reo cædis Cardinalis, ut dixi supra, *Ticinensis*, Ducatus ad Apostolicum fiscum delatus, indeque translatus in Laurentium Mediceum, qui Dux Urbini, in uxorem duxit Magdalenam Bononiæ in Galliis heredem, & ex ea genuit Catharinam Mediceam Christianissimam Galliarum Reginam, & Alexandrum ex illegitimo coitu, qui postea Florentiæ Dux.

At Laurentius Symbolum habuit annulum aureum adamantem comprehendentem, cujus basi impositæ tres pennæ struthionis, inferius junctæ, cum inscriptione SEMPER. Nec diu supervixit, & Ducatus ad priorem Dominum, concedente Pontifice, rediit.

Julianus *Mediceus, cognomento* Magnificus, *Dux Nemorensis, & Ecclesiasticarum copiarum Vexillifer.*

CAP. XX.

Fortunam Petri, & Leonis Papæ sequutus Julianus, filius Laurentii, patria exulavit, & in aula Gallica res familiæ suæ non vulgariter promovit. Defuncto Alexandro VI. Romam cum Cardinale fratre rediit, tantopere ab omnibus adamatus, ut & civis Romanus creatus, & Ecclesiasticarum copiarum imperator, sive summus Vexillifer factus, summum apicem rerum humanarum in ea rerum conditione, post Reges, obtinuerit. Duxit in uxorem Philibertam Sabaudiam, Regis *Francisci* Galliarum matris *Ludovicæ* sororem; quamobrem ei Rex Ducatum *Nemorensem* e patrimonio Coronæ Franciæ subductum, concessit, ut præter Historicos Gallos meminit Carolus Molinæus Opere de *Dominio Regum Franciæ*.

Tantum in eum, & tam proclive omnium fuit studium, ut non semel deliberatum, ut ille Rex Neapolis, *Laurentius* Dux Mediolani crearentur. Hunc Martinus Bellajus Langeyus *Magnificum* scribit appellatum, a liberali, splendidoque in omnibus rebus, quas aggrediebatur, apparatu. Paucos post nuptias celebratas menses, lenta febre correptus, in Cœnobio Fæsulano obiit Mense Martio, anno 1515.

JOANNES *Mediceus*, COSMI I. *Magni Ducis pater*.

CAP. XXI.

Recta successionis linea a JOANNE BICCII, per LAURENTIUM, Cosmi *Patriæ Patris* fratrem, stemma suum JOANNES MEDICEUS trahit: cui vere nomen fuit LUDOVICUS; sed defuncto patre JOANNE, dum adhuc puer esset, ejusdem in posterum nomen retinuit, & JOANNINUS vulgo appellabatur. Hic adultus LEONEM X. adiit, qui eum ut consanguineum perhumaniter excepit, & ducem cataphractorum creavit, mox & fœderatorum peditum Præfectum Turma equitum ab eo conducta, conscriptaque, nuncupata fuit *le Bande nere*, ex qua cohorte milites omnes strenuissimi ac invictissimi prodierunt. Bello Urbinitate *Sorbolongum* arcem expugnavit, multaque alia eo bello præclara gessit. Anno tamen 1523. ad Regem Galliarum damnatis partibus transiit, quo relicto, denuo ad fœderatos rediit: biennio interjecto partes Regias sequutus, quatuor millibus peditum, trecentis equitibus Ticinensi pugna Præpositus, interfuit prœlio, & memorabilem operam obivit. Denique fœderatorum in Imperatorem Præfectus, in expugnatione arcis *Beaufortiæ*, tormenti ictu crure perfracto, ante trigesimum ætatis annum extinctus, ab omnibus primus sui ævi dux habitus. COSMUS I. Magnus Dux ei filius.

JULIUS *Mediceus*, *Pontifex Maximus*, *nomine* CLEMENTIS VII. *assumpto*.

CAP. XXII.

JULIANUS, quem supra conjuratione *Paziana* interfectum scripsi, filium reliquit in cunis JULIUM MEDICEUM, quem nonnulli postumum tradunt vix agnitum, nisi LUCRETIA TORNABONA, rari exempli fœmina, JULIANI mater, eum ut sui sanguinis unum educasset. Eques Hierosolymitanus, ac Prior Capuæ in coronatione LEONIS X. Vexillum tulit Religionis, eodemque die Archiepiscopus Florentinus renunriatus, Episcopus Wigorniensis in Anglia consecratus, quem honorem sequenti anno sponte abdicavit. Franciscus Godwinus

winus de Angliæ Præsulib. pag. 520. Cardinalis, ac demum S. R. E. Cancellarius, aciei *Ravennati* interfuit, celerrimeque ruptis partibus Romam inde contendit, ac fugere parantem Pontificem consilio inhibuit. Per *Antonium Albitium* abdicationem est executus *Petri Soderini*, quem *Antonium* inter venandum adiit, peregrini habitum indutus, quando aliter non licebat cum eo sermones conferre. Reductis Mediceis anno 1512. & urbis custodia commissa JOANNI Cardinali, qui postea LEO X. fuit, & JULIANO ejus fratri, una cum ipsis strenue ac prudenter Florentinam Rempublicam administravit: assumptoque sequenti anno ad Pontificatum Joanne, ab eodem Florentiæ Archiepiscopus renuntiatur: ex quo tempore Romæ mansit, donec LAURENTIUS Urbinatum Dux obiisset: quo extincto rediit Florentiam, regimenque civitatis assumpsit: conspiratum deinde in eum ab ingratissimis civibus; sed pœna brevi de perduellibus sumpta, reliqui cives in officio retenti, ac pacis bono deliniti.

Mortuo Hadriano VI. omnium suffragiis summus rei Christianæ moderator est creatus XIII. Kal. Decemb. anno 1523. ac CLEMENTIS VII. nomine assumpto, a *Marco Cornelio* Veneto S. R. E. Archidiacono suæ Coronationis insignia suscepit. Inita statim dignitate, rupta cum fœderatis concordia, bello acerrimo a Columnensibus petitus est; sed pax incruenta secuta, & exercitus Pontificius dimissus, & hostes perfidiose urbem Romam expugnaverunt, ipsum CLEMENTEM non opinato motu territum in castrum *S. Angeli* compulsum obsederunt; sed ad bonam mentem redeuntes, veniam supplices orarunt, copiasque omnes abduxerunt. *Carolus* exinde *Borbonius*, quod sciret partibus Gallicis Pontificem studere, urbem obsedit, ex improviso oppugnavit, eamque milites eo extincto diripuerunt, Pontificem in arce *S. Angeli* septem totis mensibus arctissima corona obsedit factio, nec nisi ingentibus summis acceptis pax data. Eodem tempore Florentini libertatis præpostere avidi, urbe exegerunt ALEXANDRUM, filium LAURENTII Urbinatum Ducis, & HIPPOLYTUM filium JULIANI Ducis Nemorensis, ut amplius nihil Mediceis spei in ea videretur civitate restare.

At CLEMENS fœdus cum Imperatore renovat, quod unicum videbatur afflictis rebus superesse subsidium: & illi quidem, penes quos ejus erat custodia, de eo Cajetam traducendo sermones conferebant, indeque in Hispaniam. Quod ut intellexit, perfidos dissimulato habitu fefellit, & *Orvietum* urbem munitissimam se recepit, ubi serio de fœdere actum, cujus hæc fere summa: ut Imperator *Cerviam*, *Ravennam*, *Mutinam*, *Regium*, & *Rubieram* Ecclesiæ restitueret: Regnum Neapolitanum veteri conditione possideret: filiam suam MARIAM cum dote viginti millium aureorum ALEXANDRO MEDICEO in uxorem daret, eumque vi armata Florentiam reduceret, ac Principatu ejusdem honoraret: quæ singula, uti constituta erant, effectum sunt sortita.

Ppp 2 Exin-

Exinde ad res Gallicas, quas animo semper Hispanieis prætulerat, respieiens, CATHARINAM MEDICEAM, unicam *Arverniæ Bononiaque* in Galliis heredem, & filiam maximi illius LAURENTII Urbinatum Dueis, Henrico II. Franciæ tum Delphino, patre præsente FRANCISCO I. despondit Massiliæ.

Romam deinde rediens a Davide Æthiopiæ Rege literas Græce scriptas accepit: & ubi in urbem rediisset, difficili morbo implicitus est, post dies septem, menses decem supra decem annos, quam creatus fuerat obiit, die 27. Septembr. anno 1534. sepultus ad Minervæ. Vir suo seculo maximus, pacem Ecclesiæ securam fundarat: res suæ familiæ gloriose firmarat: cruentos Italiæ motus sedarat: in affinitatem potentissimos Orbis Christiani Principes sibi adsciverat. Quid multis? Utramque fortunam pari vultu semper tulerat.

ALEXANDER *Mediceus, primus Florentiæ Dux.*

CAP. XXIII.

Reginam CATHARINAM legitimo conjuglo ex MAGDALENA filia JOANNIS Arverniæ & Bononiæ Comitis LAURENTIUS Urbini Dux IV. suscepit: idemque ALEXANDRUM naturalem habuit filium. Hic restituta armis Pontificiis & Cæsarianis simul fœderatis, in patriam gente Medicea, reformataque anno 1532. Republica, juxta Caroli V. Imperatoris, qui omnino CLEMENTI VII. obsecundabat, Laudum, Dux Reipublicæ Florentinæ creatur. Arcem & propugnacula erexit: duxitque in uxorem MARGHARITAM filiam ejusdem Imperatoris spuriam anno salutis 1535. Paulus Jovius libr. 27. princip. Sed fatali odio accensus LAURENTIUS MEDICEUS, filius PETRI FRANCISCI, JOANNIS ducis *delle Bande nere* consobrini, adhibitis in societatem *Scoruncunculo* quodam scelesto pedissequo, & agasone *Freccia*, amandatis custodibus, noctu in ædes suas traductum, ac secure dormientem interfecit. Paul. Jovius libr. 38. Peractoque facinore ab *Angelo Martio*, qui secundum Principem omnia poterat, clavibus civitatis impetratis, tamquam fratrem in villa moribundum inviseret, cum percussoribus *Bononiam* primum, ac mox *Venetias* concessit. In quo hoc sane memorabile duco, neque Florentiæ cives, neque Romæ adversæ factionis Cardinales quidquam durius in Mediceos consuluisse, ac neque novo Principatui viam studiis saltem præclusisse. At voluit divina bonitas scilicet familiam Mediceam, virtutum suarum ac pietatis solemnem fructum consequi, & in securo honorum portu post tot invidiæ procellas, & relegationum tempestates, tandem consistere.

Sym-

Symbola Alexandro Duci fuerunt Penna scriptoria & Ensis, decussatim juncti, cum inscriptione: HIS DVABVS. Lunæ tum globus, ex una tantum parte lucidus, qua ex conjunctione progreditur, reliquo corpore obscuro, undique vero alternatim flammeis & acutis radiis ornatus, cum epigraphe: PREMITVR NON OPPRIMITVR.

Erat Princeps tam atroci fato indignus, quippe qui post nuptias *Neapoli* celebratas cum Margharita, totum animum studiumque ad suæ familiæ, honestis actibus, & civilibus decretis, statum firmandum intendisset: veteribus inimicis libenter ignovit; clientes, ac Mediceorum amicos novis beneficiis devinxit; jus æquissimæ dicebat: tenuissimorum etiam preces sponte accipiebat: militarium laborum apprime patiens: humanus in omnes: in suos etiam liberalis, & interdum profusus.

Liberos nullos legitimo toro conceptos reliquit, sed spurios tres: Julium Mediceum, quem liberaliter educari a Cosmo I. Magno Duce *Innocentius Cybus* Cardinalis obnixe impetraverat: & Juliam Mediceam, patri simillimam, quam idem Princeps *Francisco Cantelmo*, Josephi Ducis Populi filio, in uxorem elocavit, dote persoluta; an vero ex ea soboles aliqua nata, non deprehendi: & Portiam, quæ Monasterium D. Clementis Florentiæ ædificavit, in quo cum aliis monialibus vitam peregit.

Laurentius *Mediceus*, *sive* Laurentiolus, *parricida sceleſtus*, Alexandri *Ducis interfector*.

CAP. XXIV.

Non merebatur impius parricida locum inter illustres Mediceos, nisi etiam pœna, tanto sceleri debita, id exigeret. Hic itaque, mutatis subinde equis, Bononiam, ac mox Venetias profectus: Florentiæ, bonis publicatis, parricida & patriæ hostis Senatusconsulto declaratus: præmium percussoribus septem millia aureorum decretum: domus ejus ad perpetuam rei memoriam, a tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. At ille metuens sibi a Cosmo jam Principe, Venetiis Byzantium fugit, ubi *Solymanus*, perfidiam hominis aversatus, reddere eum pæne decreverat, exemplo *Bajazetis* avi, qui *Bernardum Bandinium* percussorem Juliani remiserat. Quod cum parricida resciviſſet, iterum Venetias redux a duobus Volaterranis, *Bebio*, qui ex cohorte *Alexandri* prætoria, & *Cecchino Bibbona* interfectus, cum avunculo suo *Soderino* dignas familiæ suæ, patriæ ac posteritati pœnas luit, atque ut illud poëtæ maximi usurpem:

. . . . *hinc secula discant*
Indomitum nihil esse pio, tutumve nocenti.

Catha-

CATHARINA *Medicea*, Regina mater *vocata: Henrico II. Galliarum Regi nupta*.

CAP. XXV.

PONtifex CLEMENS VII. quod communis esset orbis Christiani parens, colloquium, quod bis Cæsari indulserat, semel Regi Galliarum negare non sustinuit; quare cum pactam CATHARINAM MEDICEAM Regis filio *Henrico*, qui post regnavit, tempus desponderi postularet, Massiliam conventui idoneum locum elegerunt. Itaque *Joannes Stuardus* Scotus, Albaniæ ac Leviniæ Dux, præcipua cum Mediceis affinitate, & nuptiarum auctor unicus, viginti triremium præfectus, Portum Veneris venerat, Sponsam *Nicæam*, sive *Herculis Monæci* arcem devecturus, ut terrestri inde itinere *Massiliam* pergeret. Ipse Pontifex sequutus, Regem inibi convenit, cum *Eleonora* Regina, ac tribus liberis, nobilitatem totius Galliæ post se trahentem. Nuptiæ celebratæ ingenti apparatu Nonis Januarii anno 1533. ingentiaque dona utrinque collata. Cardinales quatuor petente Rege VII. Eid. Novembr. creati: *Philippus Stuardus* Scotus, *Joannis* Ducis frater, Episcopus Bononiensis, Episcopus deinde Tusculanus: *Odettus de Castillione*, ex gente Collinia, nepos ex sorore *Annæi Momorantii*, qui Regiæ domui erat tum præpositus: hic defectione hæretica in Anglia obiit: jacet in Vestmonasteriensi Londini Cœnobio, vilis, ipsisque hæreticis contemptus, sine ullo sepulchri aut epitaphii honore: *Claudius Gibrius*, *Philippi Sciabotti* Thalassiarchæ avunculus: & *Joannes Venurius*, Episcopus Lexoniensis, Regisque eleemosynarius.

Vixit CATHARINA in Galliis annis triginta quinque, hoc est usque ad annum 1588. Quatuor masculos peperit: ex his Franciscum II. Galliæ ac Scotiæ Regem, ducta MARIA Jacobi V. filia, & unica Scotiæ Regni herede: Carolum IX. Regem Franciæ: Henricum III. Poloniæ ac Franciæ Regem: quartum denique Alenconii Ducem, & Flandriæ Comitem, & parum abfuit, quin & Angliæ Regem. Hæc a recentioribus auctoribus *Regina Mater* audit, incredibili mulier industria, ab hæreticis tantum traducta. De cujus Regno virulentum est *Andreæ Melvini* Scoti carmen, cui titulum indidit ipse: *Vipera cum catulis*; quia tamen in eo multa sunt ad familiæ Mediceæ ornamentum spectantia, commemoratione dignum duxi.

HIPPO-

HIPPOLYTUS *Mediceus Cardinalis*, JULIANI Magnifici *filius*.

CAP. XXVI.

EX vidua nobilis cujusdam viri JULIANUS, quem dixi *Magnifici* cognomentum obtinuisse, HIPPOLYTUM genuit, quem mater obstetricem jugulare præcepit; at illa, pueri pulchritudine pellecta, educandum nutrici clam commisit, quæ ad *Leonis* patrui genua cum jam triennem tulit, qui festivissimus ei colludens, ut liberaliter educaretur, impetravit. Florentiæ utraque seditione fuit: & obsesso quidem a Cæsarianis Romæ Papa, violentius cum eo, & Alexandro actum, quippe illis & urbe & muneribus publicis ad decennium interdictum, qui Lucam exilii sui stationem elegerunt.

Restituto deinde ex pacto dignitatibus ab Imperatore, Alexandro, multatisque rebellibus, a CLEMENTE VII. Legatus in Germaniam est missus, pauloque post ab eodem 4. Eid. Januarii anno 1529. Cardinalis creatus, & Archiepiscopus Avenionensis, & postea Archiepiscopus Montis Regalis, demum S. R. E. Vicecancellarius. Conscriptis turmis Tibridem ab incursu Turcarum est tutatus, quin imo semel iterumque de Cardinalatu deponendo, armisque sumendis deliberavit; sed postea ad Ecclesiasticum vitæ genus serio animum appellens, dum ad Imperatorem Neapoli invisendum contendit, febre pestilenti correptus, non procul Fundis Via Appia juvenis excessit.

HASDRUBAL MEDICEUS, filius Hippolyti spurius, Eques Melitensis, clara & ipse indole, Pisis obiit.

Literas HIPPOLYTUS & sciebat mediocriter, & colebat impensius, diversarumque gentium moribus supra fidem oblectabatur, ideoque in aula sua alebat *Numidas*, *Æthiopas*, *Tartaros*, *Indos*, *Turcas*, aliosque populos viginti duarum linguarum. Hippocratis Proloquia in usum rei bellicæ, æmulatione lepidissima transtulit. Virgilii librum secundum Æneidos in sermonem patrium versibus convertit. Ludis equestribus, venationibus, simulachris prœliorum mirifice afficiebatur: musica delectatus, ut peritissime omnia illius instrumenta tractaret: ut semel dicam, Majorum gloriæ proximus.

COSMUS

Cosmus *Mediceus, primus Magnus Dux Etruriæ, Monarchiæ fundator.*

CAP. XXVII.

EX Joanne Mediceo, qui dux clarissimus ante trigesimum annum obierat, & Maria Salviata natus est Cosmus, qui postea Dux Florentiæ II. Senarum I. Etruriæ Magn. Dux I. Anno 1569. die 11. Junii, qui dies Reip. Florentinæ faustus, plenam *Campaldina* acie de superatis *Arretinis* victoriam olim attulerat. Bis e maximis periculis ereptus, fatorum magnitudini est reservatus: primo, depulsis Florentia Mediceis: iterum Venetiis, dum in canalem ludibundus decidit, non leve vitæ discrimen adiit. Puer Græca, Latinaque valens didicit, & raro Legatos alio quam Latino sermone alloquebatur. Romæ aliquandiu apud Clementem VII. moratus, Catharinam in Gallias comitatus: jugulato a Laurentio gentili sceleftissimo Alexandro Duce, in Villa *Trebiana* agebat: mox urbem ingressus, timida matre, ac sollicita, multumque dissuadente, & manifestarium periculum suspicante, ut est anxia matrum cura. Ipse tamen spes certas concepit, & fidenter ad matrem: ***Aut me hodie Principem, aut mortuum videbis:*** & publico populi favore deposcente, optimatibus sponte offerentibus, & ne sibi, ne Reipublicæ, quæ sine capite stare non posset, deesse vellet, obnixe obstentantibus, nihil ambitiosius, se contendere testatus, quam ut defuncto Alexandro justa præstaretur vindicta, & reip. salus constaret, Senatum ingressus est, ubi hortante *Guicciardino*, subitaria inter Curiæ custodes Helvetios rixa suborta, in Ducem eligitur. Cardinales adversæ factionis *Salviatus*, & *Ridolphus*, frustra amicorum animis tentatis, urbe jussi abire, *Philippum Strotium* exulum Ducem in itinere obvium habuere, cujus filium Petrum magni nominis Ducem, copiis præfecerunt, bellumque Cosmo apertum indixerunt, & Burgo S. Sepulchri incassum tentato, partes evanuerunt. Cæsar Ducis inaugurationem probavit. Relegati iterum impellentibus Gallis validius insurgunt, sed ductu *Vitellii Stipiciani*, legionisque Hispanicæ, franguntur ad *Montem Murlium*, capto Philippo, 1. die (1) Augusti, quo ad Actium superatus ab *Augusto* scribitur Antonius, die sane perduellibus fatali: & ille in custodiam traditus, manu sua mortem sibi conscivit, Petro filio armis omnia terrente.

Cæsaris suasu Eleonoram, filiam proregis Neapolis *Petri Toletani* in uxorem duxit: suppliciumque de perduellibus captivis sumptum, in

(1) Postrid. Kal. Septemb. secundum Usserium.

multis tamen jam manifesto addictis clementer ignovit. *Academiam Florentinam* instituit, *Pisanam* restauravit. Cæsarem semel Genuæ convenit, iterumque ex Hispania in Ducem Geldriæ bellum moturum, eum comitatus est Ticinum, recepitque arces Florentiæ & Liburni, quas perduelles quidam olim occupaverant, extincto ALEXANDRO Duce. Laborantibus Cæsarianis peropportunum misit subsidium; quare *Eques Aurei Velleris* creatus. A Julio III. Pontifice *ense benedicto & galea* donatus, partes Cæsarianas secuturus, *Camolium* munitissimum Senarum propugnaculum, ductu Marchionis Marignani, ex improviso expugnavit.

Inter hæc, fame invalescente, unicuique civium a mense Februario usque ad diem 12. Junii panem gradilem assignavit, anno 1555. Et ut Magistratus superflui rescinderentur, edixit: & ut plures familiæ e municipiis selectæ civitate Florentina donarentur, exemplum *Antonini Augusti* sequutus, instituit. Eo loco, ubi victos hostes est nuntiatum, *statuam Justitiæ*, pulcherrimæ columnæ impositam, erexit: urbemque Senas, lenta obsidione occupatam, ad deditionem coëgit. Romam cum conjuge progressus, Pontificem salutavit, summaque celebritate regressus, Ordinem *Equitum D. Stephani* instituit, qui mare Etruscum ab incursu Turcarum assererent.

Bimestri duos filios cum uxore amisit, neque tamen ulla manifesti planctus exhibuit indicia. Inter filium suum natu maximum, & JOANNAM AUSTRIACAM, Imperatoris *Ferdinandi* filiam, nuptias celebravit. Adjuvit commeatu *Equites Melitenses*: pecunia, Regem Galliæ cum hæreticis gerentem bella: militibus, *Maximilianum* Cæsarem a *Turco* petitum. A Pio V. per Cardinalem *Alexandrinum* titulum MAGNI DUCIS missum accepit, anno sal. 1569. Coronatus a Sixto V. ut fœdus fieret, movit Pontificem, Regem Catholicum, & Venetos: Romaque discedens 4000. millia florenorum pauperibus divisit: tum post triginta octo annos regnatos morbo naturali 21. Aprilis, anno 1574. obiit.

JOANNES *Cardinalis*, *&* GARSIAS *Medicei fratres*, COSMI *Magni Ducis filii*.

CAP. XXVIII.

Liberos COSMI, qui non regnarunt, hic subjungam: quorum unus est maximæ indolis JOANNES, qui in patris gratiam, cum annum tantummodo ageret decimum septimum ætatis, a Pio IV. Pontifice prid. Calend. Februarii anno 1560. Cardinalis creatus: & quia absens in sacrum illum ordinem allectus fuerat, a *Guidone Ascanio Sfortia*, *&* *Ludovico Lotharingio* Cardinalibus, Florentiæ galerum purpureum accepit, & subinde Archiepiscopus Pisanus designatus, gubernacula Ecclesiæ Rhagusino Archiepiscopo commisit: biennio post immatura morte Psis præreptus, die videlicet 21. Novembris 1562. omnibus sui desiderium reliquit, a quo summa omnia sperabantur.

GARSIAS alter filius, die 12. Decembris ejusdem anni, fato immaturo familiam Serenissimam afflixit, & summa spe adolescens, eo ipso tumulo cum JOANNE fratre, & MARIA SALVIATA avia est conditus, ut constat ex epithaphio, quod ad D. Laurentii hujusmodi extat.

D. O. M
MARIA. SALVIATA. COSMI. MEDICIS
FLOREN. ET. SENEN. DVCIS. MATER
ET. IOANNES. S. R. E. CARDINALIS. VNA
CVM
GRATIA. FRATRE. AMBO. MIRIFICAE. INDOLIS
ADOLESCENTES. ET. EIVSDEM. COSMI
FILII
HIC. AD. TEMPVS. CONQVIESCVNT.

PETRUS *Mediceus, Magni Ducis* COSMI *filius, in Lusitania militans obiit.*

CAP. XXIX.

EX eodem legitimo connubio natus PETRUS, qui egregie Philippo II. Hispaniarum Regi in Belgio militavit, ut nonnullis placere video, minus probabiliter: Hieron. Henning. Tom. 4. Theat. Geneal. pag. 1058. nam Philippo quidem militavit ille, verum non in Belgio, sed in Lusitania, usque adeo ut regni illius coronam non alterius magis virtute, quam ipsius, Hispanus acquisivisse videri posset. Unius auctoris loco contentus ero. Is est *Hieronymus Conestaggius*, Patricius Genuensis libr. 4. Histor. Portugall. pag. 122. *Itali tribus sub legionum ducibus agebant, Prospero Columna, Vincentio Caraffa, & Carolo Spinellio, qui omnes & ipsi parere jussi Petro Mediceo, Francisci Magni Etruriæ Ducis fratri.* Post multa autem gloriose gesta, obiit Madriti anno 1604.

BERNARDINUS *Mediceus exul:* JO: JACOBUS *ejus filius, Marchio Marignani:* GABRIEL *ejus frater.*

CAP. XXX.

JAm ab antiquis temporibus in civitate Mediolanensi quidam Mediceæ gentis stipes effloruit, in quo BERNARDINUS MEDICEUS ex CECILIA SORBELLONA nobilissima fœmina decem liberos procreavit, fœminas quinque, mares totidem: quorum natu maximus JOANNES JACOBUS, *Marchio Marignani*.

Hic nulli sui ævi Ducum magnanimitate inferior: arma pro *Sfortiis* in Imperatorem & Regem Galliæ tulit: arcem *Nuzam*, ad Larium lacum negligenter custoditam, intercepit, cognomenque inde traxit: arcem Rhætorum *Chianam*, arcemque *Olgineam* ad Adduam amnem expugnavit. Postea exercitui *Taurinum* obsidenti præpositus, suspectus proditionis, a Marchione *Gasto* custodiæ traditus, a Cæsare absolutus, sua recuperavit. In Pannonia postmodum Stridoniæ imperavit, Turcasque incursantes adeo valide repulit, ut navali exercitui, obsessa *Buda*,

præfuerit. Redux in Italiam copias duxit bello Etrusco, *Senasque* in ditionem COSMI redegit, rebellibus ad *Victoriæ* fanum fractis, ita partes attrivit, ut numquam deinceps resurgere potuerint. Vir audax, fortis, animosus, in capiendis consiliis callidus, militaris disciplinæ rigidus observator, militi carissimus, sine ulla prole, quod deprehenderim, obiit.

In Marchionatu successit ei GABRIEL MEDICEUS frater, de quo nihil aliud deprehendi, nisi ictu majoris tormenti bellici in obsidione *Mandelii* interiisse.

JOANNES ANGELUS *Mediceus*, *Marchionum frater*, *Pontifex Maximus*, PIUS IV. *dictus*.

CAP. XXXI.

Ejusdem BERNARDINI filius, & Marchionum, quos memoravi, frater, stirpe quidem, & familia Florentinus, domo Mediolanensis fuit JOANNES ANGELUS MEDICEUS, ipso die Paschatis, anno 1499. natus. Sævientibus in Italia bellis, venit Romam anno 1527. Umbriæ Rector & Marcæ, Parmæque arbiter inter Ducem Ferrariæ & Bononienses, de limitibus contendentes electus. Archiepiscopus Ragusinus, & Bononiæ Legatus. Parmam, ne Cæsarei vindicarent, strenue curavit: Perusiam rexit; quem sola integritate motus Paulus III. in sacrum Cardinalium collegium adscripsit. Paulo vero IV. sublato, cum quatuor mensibus in conclavi de summo Christi Vicario eligendo Patres dissentirent, columbæ cellæ ipsius insidentis augurio, omnium suffragiis destinatus D. Petri successor, ipso die Natali Dominico anno 1560. inauguratus, Pii IV. nomine sumpto. Ecclesiasticam disciplinam non vulgariter restauravit. Contendentibus *Franciæ* & *Hispaniæ* legatis, primum locum *Franco* adjudicavit. Concilium Oecumenicum *Tridenti* denuo aperuit, & feliciter absolvit: rem ecclesiasticam miris modis promovit: Vaticanum ampliavit: *Ravennam*, *Ostiam*, *Anconam*, & *Pyrgos* reparavit: nova vectigalia, sed in pios usus excogitavit. Obiit mense Decembri, anno 1565.

ALB-

ALEXANDER *Mediceus, Pontifex Maximus, nomine* LEONIS XI. *assumpto*.

CAP. XXXII.

EX patre OCTAVIANO MEDICEO, & FRANCISCA filia *Jacobi Salviati*, LUCRETIÆQUE MEDICEÆ, LEONIS X. sorore natus est ALEXANDER Nonis Junii, anno 1533. a COSMO sobrino Magno Duce Eques D. Stephani creatus, ac Romam ad Pium V. Orator ab eodem missus: quo munere quindecim totis annis perfunctus, a Gregorio XIII. die 13. Decembr. anno 1583. Cardinalis destinatus; a Clemente VIII. postea cum Legati potestate missus in Gallias ad Henricum IV. anno 1596. pacem inter eum & Regem Catholicum stabilivit: quod opus nemo animosius sibi deposcere, aut perfectius implere poterat. Defuncto tandem Clemente VIII. Successor hic designatus, die 1. Aprilis, anno 1605. & LEO XI. dictus. Vigesimo septimo die ad cœlestia migravit, ingens patriæ suæ ornamentum ac desiderium.

FRANCISCUS *Mediceus II. Magnus Etruriæ Dux*.

CAP. XXXIII.

FIlius COSMI, natu maximus FRANCISCUS, etiam in infantia, ne dicam pueritia, qualis futurus esset, manifestis signis prodidit; nihil perfunctorie, sed singula serio agens, memorabili Catonis æmulatione: Plutarch. in eo. Latinas literas ab *Antonio Angelio* Bargæo, postea Massensi Episcopatu ob id donato, Græcas a *Petro Victorio* didicit. Et hic quidem spem parentis, & educatorum diligentiam prætergressus, ut vere usurpari posset *ANNOS INGENIVM EXCEDEBAT*. Græce, Latine, Gallice, Hispanice, Germanice expedite loquebatur: Mathematicas scientias callentissime exercebat: moralemque philosophiam amplexus, egregia pietatis, & virtutum omnium signa præ se tulit, & ut *P. Crassus Mucianus* alter, *ditissimus*, *eloquentissimus*, *nobilissimus* dici potuerit, ut Sempronii Asellionis verba usurpare liceat: Aul. Gell. libr. 1. cap. 13.

Adolescens Romam profectus, PIUM IV. salutavit: inde in Hispaniam navigans, Philippum Regem convenit; cujus interventu in uxorem duxit JOANNAM AUSTRIACAM, Hungariæ & Bohemiæ Reginam, amitam, filiam,

filiam, neptem, fororem Auguftiffimorum Cæfarum *Caroli V. Ferdinandi, Maximiliani, Rodulphi, Matthiæ*: ex qua liberos genuit feptem, quorum quinque ætate impuberi obierunt; Maria vero Henrico IV. Galliarum Regi denupfit; Eleonora maritum Vincentium Gonzagam Ducem Mantuæ fortita.

Natus annos 27. gubernaculis publici regiminis eft admotus, totumque ftatum, patre concedente, moderatus, & prudentiæ fpem eximiam, & moderationis argumenta certa edidit. Patre poft feptennium fublato, nihil ipfe de folita adminiftrationis forma vel intermifit, vel mutavit. Ecclefiæ fplendorem & defideravit, & auxit. Literatos quofcumque, feu indigenas, feu alienigenas, honoribus & præmiis invitavit. Denique, ut a Cosmo didicerat, belli pacifque artes ftudiofe excoluit. *Liburnum*, ut Principatus munimentum firmavit, portuque auguftiori auxit, propugnaculis ornavit. *Heliopolim*, & *Cofmopolim* in Ilva infula præfidiario milite munivit. Urbem ipfam Florentiam picturis, ftatuis, columnis, ædificiis magnificis, Augufti Cæfaris exemplo, Sueton. cap. 28. decoravit: avitum palatium ad Divi Marci reparavit, & ampliavit: *Pratolini Villam* opulentia infinita, amœnitate incredibili extruxit, quod ita gynæciis, aulis, columnis, porticibus, ftatuis æreis, marmoreifque, fontibus, hydraulicis, aquæductibus, viridariis, lucis, xyftifque exornavit, ut octavum mundi miraculum dici poffet. Oratores Regis *Japponiæ* ad Sixtum V. miffos, ita tractavit, ut fe nihil in Italia par vidiffe, nullibi aut tam pulchram urbem, aut tam magnificum Principis animum expertos faterentur. Obiit 14. anno Principatus die 29. Octobr. anno 1587. cum nondum quadragefimum ætatis annum attigiffet: omnia tranquilla, fed mœfta reliquit. Sunt, qui quadragefimum fextum annum ætatis agentem obiiffe fcribant, & verius: Hieronym. Henning. Tom. 4. pag. 1058.

Symbola ejus fuere, arbor baccifera oleæ fimilis, quinque tantum ramis conftans, cum Infcriptione: LÆDENTEM LÆDO. Aliud: Muftela ramum ore tenens, notatumque infra: AMAT VICTORIA CVRAM.

Maria

Maria *Medicea*, Francisci *filia*, *Henrico IV. Galliæ Regi nupta*.

C A P. XXXIV.

Anno 1600. Ferdinandus, Magnus Dux Etruriæ, neptem suam, morum sanctitate, formaque elegantia eminentissimam, Francisci Magni Ducis filiam, Mariam Mediceam, ad D. Reparatæ sponsalibus peractis, in Gallias deduxit, Henrico IV. uxorem futuram, quæ ab eo Lugdunum obviam progresso excepta, solemni pompa Parisios venit, toto Regno in gaudium effuso. Academia Parisiensis, veluti pronuba, Fescenninos decantavit, & præ aliis viri spectatissimi Scoti, *Georgius Crichtonius* literarum Græcarum professor Regius, *David Sanclarus*, professor Regius matheseos, *Joannes Fraserius* philosophiæ, *Guillelmus Hegatus*, *Guillelmus Barclajus*, *Jacobus Lethus*, humanioris literaturæ professores, Epithalamia ediderunt, quæ magno eruditionis politioris argumento, sed longe majori familiæ Mediceæ ornamento leguntur.

At Regina sex liberorum mater, ad D. Dionysii coronata, conventu totius regni indicto, ac sequenti die Rege immaniter percusso, altero a coronatione die, totius Regni, dum filius Rex adolesceret, a Senatu Parisiensi, ac Regni primoribus, comitiis ad D. Augustini solemniter indictis, administrattix facta, ea integritate filium instituit, prudentia subditos moderata, ut vix Regem abesse persentiscerent. Et vero, post adultum filium Regem, biennio toto, rebus, ut solebat prius, administratis, in dotalem suum fundum secedens, pio & tranquillo animo, a rerum aulicarum turba remota, solita quiete fruitur, ac sibi tandem ex animo satisfacit.

Ferdi-

FERDINANDUS *Mediceus*, *Magnus Dux Etruriæ*, *Cardinalatu deposito*.

CAP. XXXV.

DEfuncto FRANCISCO Magno Duce, FERDINANDO fratri cessit Principatus. Fuerat hic in locum JOANNIS Cardinalis a Papa Pio IV. 8. Eidus Januar. anno 1563. in sacrum collegium cooptatus, sub titulo S. Mariæ in Dominica, postea S. Eustathii, demum S. Mariæ in via lata: Hispaniæ protector, S. Didaci apotheosi, ac Regularium causis Præpositus. Hic cum in duplici vitæ genere admirabilis fuerit, ut nescias, utrum ordinatius exercuerit, *præconem Homerum*, quod Alexander Magnus dicere solebat, meretur, neque tenui stylo dicendus, volumen justum petit, & præstabit vir omnis literaturæ ac humanitatis ornatu clarissimus, Reverendiss. *Cosimus Minerbettus*, Metropolitanæ Florentinæ Archidiaconus, qui immortali eruditaque historia res istius Principis adornat. Ego tamen apices rerum vel attingam, vel obumbrabo, pictoris exemplo, qui Cyclopis magnitudinem expressurus, Pygmæum induxit pollicem tyrso metientem.

Extincto fratre, *Nicolaum Tornabonum*, Burgi S. Sepulchri Episcopum, Romam oratorem misit, qui comite *Joanne Niccolino* in augustum Consistorii consessum inductus, S. D. N. Sixto V. literas exhibuit, quibus & S. Ecclesiæ adesse, & tantam Principatus molem regere, arduum sibi, ac pæne supra vires profitebatur; ideoque galerum reddere, ac resignare sibi liceret, impensius obtestabatur. Protonorarii *Bandinus* & *Celsus* actum super eo tradiderunt, admissi in sacrum Collegium libelli, subscriptum æquissimæ postulationi. Quare priorem habitum exuit, ac D. Stephani induit, duabus imaginibus D. Joannis Baptistæ Lateranensi templo consecratis.

Paucos cis menses, missis Legatis, in uxorem duxit CHRISTINAM incomparabilis prudentiæ, raræ pietatis, ac singularis exempli fœminam, natam *Carolo III.* Duce Lotharingiæ, & *Claudia* filia Henrici II. Galliarum, & CATHARINÆ MEDICEÆ; & ob id Arverniæ, Bononiæque hæredem. Ea Florentiæ summo applausu omnium ordinum excepta, magnificentissimaque pompa inducta, mense Martio anno 1589. ut vere usurpare liceat cum Claudian. in Fescen.

Tractus ab aula, rursus in aulam
Redeat sanguis.

Ensis ei benedictus Roma missus, & Rosa ad conjugem honorandam decreta, cum Corona: dimissi primores viri Galli & Lotharingi Chanæpi,

nepi, divisaque inter eos dona ad viginti millia aureorum. Exinde Hungariæ laboranti suppetias tulit, ductu ANTONII MEDICEI, anno 1594. aliasque insequenti anno, ductu *Sylvii Piccolominei*. Anno 1604. in Eubœam Insulam res magnas destinarat; sed Judæi, qui Liburni agebant, *Sultanum* clam admonentes, magna ex parte conatus irritos fecere. Plura non addo, nam provinciam meam non egredior. Obiit mense Februario anno 1609. ætatis anno 61.

COSMUS II. *Magnus Dux Etruriæ*.

CAP. XXXVI.

DEfuncto patri, COSMUS II. Florentiæ & Senarum quintus Dux, Etruriæ Magnus Dux quartus successit, non Principatus modo, sed & virtutum majorum suorum heres: de quo nihil amplius; neque enim summæ possunt virtutes paucis laudari: nec officii mei ratio, adulationisve suspicio multa admittunt.

Uxorem sortitus MARIAM MAGDALENAM, Austriæ Archiducem, Matthiæ Imperatoris neptem, septem liberorum ei matrem, morum suavitate, animique pietate nulli secundam. Regnant, dum hæc scribo, feliciter: & regnent longum precor.

Reliqua FERDINANDI *successio*.

CAP. XXXVII.

TRes alios mares FERDINANDUS, totidemque filias reliquit: quorum maximus natu FRANCISCUS post Principem, incredibili omnium dolore Pisis obiit.

CAROLUS S. R. E. Cardinalis, virtuti addictissimus, in peregrinos comis, in literatos humanus, ut semel dicam, FERDINANDO patri, ut vitæ instituto, ac professione, ita morum gravitate simillimus.

LAURENTIUS, humanus in omnes, in literas propensus, artium militarium callentissimus, advenatum cultot.

ELEONORA, Principi Valliæ *Henrico Jacobi* Magnæ Britanniæ Regis heredi, fama pridem desponsata, virgo obiit; quam nobilissimus ac do-

doctissimus *Baldainus de Monte Simoncellius* funebri laudatione extulit, uti & FRANCISCUM ante annum quartum Florentiæ ad *D. Laurentii* concione funebri laudavit.

CATHARINA, Ferdinando Gonzagæ Duci Mantuæ uxor tradita.

CLAUDIA, Friderico, Ducis Urbinatis filio, desponsata.

FINIS LIBRI SEPTIMI ET ULTIMI.

INDEX

INDEX
RERUM NOTABILIUM.
Quæ in Dempſteri Opere reperiuntur.

Litera A *primum Tomum*, B *ſecundum deſignat*.

A

Arno-

Ba-

B

Brac-

C

Cal-

Chi-

D

E

Edin-

F

Fe-

G

H

I

In-

K

L

La-

tra

Lu-

M

Ma-

N

O

P

Pa-

Pleta.

Q

R

S

Scri-

Scr-

T

Tar-

Ti-

illa-

V

X

Y

Z

CATALOGUS

SCRIPTORUM VETERUM ET RECENTIORUM,

Quorum loca in hoc opere vel citantur, vel notantur.

Animadvertat hic Lector, Auctores nonnullos, quos asterisco notavimus, vel eruditis viris suspectos, vel etiam spurios esse, & pracipue ab Alphonso Ciccarellio confictos. Quod autem Dempsterus eos in testimonium alicujus rei, aliunde satis probatæ, laudaverit; indulgendum est homini Scoto; quum & aliis ex nostratibus, iisque clarissimis Scriptoribus, Ciccarellius imposuerit. De hac re vide, quod notaverat Leo Allaccius in fine Opusculi De Antiquitatibus Etruscis.

A

Abbas Panormitanus.
Urspergensis.
Abbo Poëta.
* Abdias Babylonicus.
Abrahamus Ortelius.
Accius.
Achilles Statius.
Achmes Seirim.
Acron Helenius.
Acta MSS. Archiepiscopatus Pisani.
SS. Carpophori & Abundantii Martyrum.
Consistoralia sub Clemente VII.
Episcopatus Lucensis.
D. Martini Pisarum.
Perusiæ.
Pistorii.
D. Silvestri Pisarum.
Adamus Abrenethæus.
Adelmus Scotus.
Ado Viennensis.
Adolfus Occo.
Ædesius.
Ægidius Maserius.
Tschudus.
Ælianus.
Ælius Lampridius.
Spartianus.
Tubero.
Æmilius Probus.
Æneas Gallettus.
Silvius Piccolomineus, seu Pius II. Papa.
Æschylus.
Æthicus.
Aëtius.
Afranius.
Agathias Scholasticus,
Smyrnæus.
Agnellus.
Agobardus Lugdunensis.
Aimonius Parisiensis.
Albertus Aquensis.
Krantius.
Albertutius.
Albinovanus Pedo.
Albutius Novariensis.
Alcæus.
Alcimus Avitus.
Aldus Manutius.
Alemannus Monachus Claravallensis.
Alexander ab Alexandro.
Polyhistor.
III. Pontifex.
Sardus.
Ferrarius.
Alexius Ugonius.
Alfenus J. C.
Alfius Historicus.
Alphonsus Ciacconius.
D. Ambrosius.
Ambrosius Leo.
Ammianus Marcellinus.
Anastasius Augustus.
Bibliothecarius
Papa.
Andreas Alciatus.
Baccius.
Fulcrius.
Schottus.
Tiraquellus,

An-

D. Ba-

Pam-

Hierocles.
D. Hieronymus.
Aleander.
Bardius.
Bellarmatus.
Bignouios.
Cardanus
Coneſtaggius.
Donzellinus.
Gigas.
Henningius.
Magius.
Mercurialis.
Ricaius.
Rubeus.
Ruſcellius.
Surita.
Wolfios.
Hippocrates.
Hippolytus Thebanus.
Hirtius.
* Hiſtoria Piſana.
Ordinis Divi Dominici.
Genuenſium.
Homarus.
Honorius III.
Horatius.
Hubertus Foliata.
Goltzios.
Vallajus.
Hyginus.
Hyperachius Abbas.

I

JAbolanus J. C.
Jacobus Amiotos.
* Corellius.
Cuiacius.
Dalechampius.
Gordonius Leſmoreus.
Lætus.
Nardius.
Pamelius.
Papienſis Cardinalis.
Poggius.
Ravardus.
Sadoletos Cardinalis.
Sannazarius.
Schegkius.
Voraginenſis.
Jamblicus.
Janootius Manatthius.
Jauus Dooza.
Groteros.
Mellerus Palmarius.
Parrhaſius.
Vertumnus.
Vitalis.
Innocentius III.
Incertus Poëta apud Suetonium.
Inſcriptiones veteres.
Joachimus Camerarius.
Vadianus.
Joannes Arretinus.
Aventinus.
Baro.
Boccaccius.
Bodinus.
Botherus.
Brachaſcus.
Britannicus.
Brodæus.
Cajus.
Chriſtophorſonos.
D. Chryſoſtomus.
da Cruce.
Camers.
Campaous.
Cara.
Caramuel.
Caroli.
Cuſpinianus.
Diaconus.
Dempſterus.
Fraſerius.
Gobelinus.
Grammaticus.
Hartungus.
Lesleus.
Magnus Upſalanſis.
Molanus.
Maurſius.
Nauclerus.
Nider
Opſopœus.
Paſſeratius.
Picardus.
Roncagallus J. C.
Roldus.
Rualdus.
a Sacroboſco.
Sareſburienſis.
Savaro.
Schoppa.
Serranus.
Sleidanus.
* Solioua.
Stadius.
Toloſanus.
Tortellius.
Temporarius.
Trithemius.
Tzetzes.
Villanius.
a Wovweren.
Xiphilinus.

Jo-

Joannes Baptista Bocchinerius.
Cinius.
Gentilius.
Hadrianus.
Pigna.
Strozzius.
Joannes Chrysostomus Zanthus Bergomas.
Joannes Marius Catanæus.
Mathius.
Joannes Michaël Brutus.
Joannettus.
Jodocus Metzlerus.
Velareus.
Jonius.
Jornandes.
Joseph Betussius.
Castalio.
Flavius.
Justus Scaliger.
Josias Mercerus.
Simlerus.
Jovianus Pontanus.
Jovianus Nerius de Franchis.
D. Irenæus.
Isaacos Casaubonus.
Isacius Tzetzes.
D. Isidoros.
Isocrates.
Itinerarium Antonini Augusti, seu potios Scoti.
Julianus Augustus.
Julius Capitolinus.
Cæsar.
Cerealis.
Clarus.
Firmicus.
Guastavinos.
Modestus.
Obsequens.
Pollux.
Stadius.
Cæsar Scaliger.
Junius Philargyrus.
Ivo Carnorensis.
Leucothea.
Justinianus Augustus.
Justinus Historicus.
D. Martyr.
Jostus Lipsius.
Juvenalis.

L

Labeo J. C.
Laberius Mimographus.
Lactantius Firmianus.
Lælius Torellus.
Lævinus Torrentius.
Lamhertus Hortensius Montfortius
Laonicus Chalcocondylas.
Lapus.
Latinus Pacatus Drepanius.
Laurentius Ananiensis.
Boninconcrius.
Ramiresius.
Rhodomannus.
Shraderus.
Valla.
Lazarus Baifius.
Laziardus.
Leander Alberthius.
Leges Longobardorum.
Wisigothorum.
Leo Baptista Alberthius.
Marsicanos.
Leonardus Arretinus.
* Liber Memorabilium Italiæ.
Licinios Imbrex.
Lilios Gyraldus.
Lucss Gauricus.
Lucas Antonius Junta.
Lucaous.
Lucianus.
Lucius Florus.
J·nius Brutus.
Tuscos Pythagoricus.
Locilius.
Locretius Carus.
Luctitius Placidius.
Ludovicus Alamannius.
Ariostus.
Cario.
de la Cerda.
Charondas.
Imperator.
Romanus.
Vives.
Luitprandos.
Lupus Ferrariensis.
Lycophron.
Lycurgus.
Lysippus.

M

Macrobius.
Magnes Posidonios.
Maffejus Vegius.
Magno Archiepiscopus Rh·mensis.
Magnus Ennodius Felix.
Mamertinus.

N

O

P

Pane-

Q

Ra-

R

RAbanus Maurus.
Runcionius
Raphael Maffejus Volaterranus.
Raimundus de Agiles, seu Agilius.
B. Capuanus.
Marlianus.
Reinerius Granchius, sive Auctor Libri de Prœliis Tuscorum.
Reineccius Steinhemius.
Renatus Seravallinus.
Rhegino Abbas Prumiensis.
Richardus Streinnius.
Ricurdanus Malespina.
Robertus Abbas.
Cœnalius.
Dalingtonus Anglus.
Monachus.
Titius.
Valturius.
Rodulphus Gualterius.
Hospinianus.
Rolandus Malavoltus.
Rufinus Aquilejensis.
Rutilius Numatianus Gallus.
Romulus Amasæus.

S

SAbellicus.
Salvianus.
Sallustius.
Sappho.
Savinlianus.
Saxo Grammaticus.
Scævola J. C.
Schola Salernitana.
Scholiastes Anthologiæ.
Apollonii Rhodii.
Aristophanis.
Callimachi.
Æschyli.
Euripidis.
Horatii.
Juvenalis.
Nicandri.
Persii.
Pindari.
Sophoclis.
Theocriti.
Scipio Africanus.
Ammiratus.
Orator.
Sebastianus Munsterus.
Sedulius Presbyter.
Scotus.
Seneca Philosophus.
Tragicus.
Septimius Romanus.
Servius Honoratus.
Severinus Boëtius.
Severus Sulpitius.
Sextus Aurelius Victor.
Julius Frontinus.
Rufus.
Sicardus Episcopus Cremonensis.
Siculus Flaccus.
Sidonius Apollinaris.
Siffridus Presbyter.
Sigebertus Gemblacensis.
Silvanus Razius.
Silvester Aldubrandinus.
Silius Italicus.
Simeon Dunelmensis.
Simon Majolus.
Orlandus.
Simonides.
D. Simplicianus.
Siricius Papa.
Sirmondus.
Sisenna.
Socrates Scholasticus.
Solinus.
Sosipater Charisius.
Sozomenus.
Spinellus Poëta.
Stanislaus Gilepsius.
Statius.
Stephanus Byzantinus.
Claverius.
Joannensis J. C.
Pighius.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpitia Poëtria.
Sulpitius Altinus.
Surius.
Symmachus Papa.
Symphorianus Campegius.
Synesius.
Synodus Bavarica.
Chalcedonensis.
Romana.
Ticinensis.

T

TAbulæ Capitolinæ.
Eugubinæ.
Itinerariæ.

Eu-

Castigentur hi loci.

Pag. 4. verf. 18. ditionis [*fic femper in eodem fenfu*] 5. 16. ἀνθύπατοι. 18. ἐς 22. 12. κατεῤῥωγυίας. 19. Fragmentis 13. 32. *Perque genas oculo facilis fpreviffe medentes*. 14 8. quod. 21. 18. Cruftuminis 23. 18. ubi. 24. 4. Archivis. 25 6. vis. 19. Amalafunta. 26. 25. redacta. 28. 43. quod. 38. 37. πέλεκυν. 57. 12. πρὸ αὐτῆς ὧσε. 43. regionibus 64 18. circa. 67. 1. καλαφυγόλας. 6. καίπερ δυναμένη. 70. in Not. uno. 71. 16 deicribit. 38. prius. 75. 37. juvere. 76. 18. Chunus. 77. AB. 78 10. fecerat. 80. 20 πεντακοσίων. 24. οἷαν. 83. 42. Sergiana. 92. 22. Arelate. 96. 9. urbis 13. de fontibus 99. in Not. quæ compilavit. 101 5. Codicibus. 103. 13. ἐκτὸς Ῥώμης. 105. 13. Inuus [*fic femper*] 17. Ε'πιάλτης. 109. 17. Mantuarianenfes. 120. 1. isto. 122. 3. Lapicidinas [*fic femper*] 124 27. gannatos. 131. Erotopægnion. 138. in Not. Farnefe. 139. 7. octoginta. 141. 24 μυόκτονον. 145. 20. ἐλευθερωμένη. 161. 9 patrum. 33. Volaterranis 171. 1. ηὔχοντο. 172. 33. *e regione*. 173. 8. Ιταλιωτίδων. 23 *Comatilis*. 32. ἐκεῖθεν. 177. 20. odoriferorumque. 181. 26. προσηγορίας. 187. 16. audit 190 40. Herculanenfe. 191. 11. urbibufque 202. 42 Cynthius Aldobrandinus. 214. 32 Aeterno. 228. 38. δὶ ἐξ ἁλὸς. 39. εἰσαρθωντες. 234 26 μητρυιᾶν. 238 33. Typhœum [*fic femper*] 38 Εἰν Α'ρίμοις 240. 10. Claudit. 14. Teleboæ. 20 ἁμάρτημα μνημονικὸν 250 29. λιθουργεῖα. 252 43. urbs. 253. 14. fub quorum poteftate manfit octoginta. 254. 7 Foroliviensis. 29. MANCINUS. 255. 9. Balneoregienfis. 263. 9. Archivis. [*fic femper*] 279. 24. qui novo. 295. 22. πεισθῆναι. 296. 14. exactionibus. 302. 19. emptum. 303. 2. Lucam. 306. 19. de Confideratione. 308 25. Cenamos. 311. 6. propterea. 313. 28. Gregorius. 324 32. Grypho. 327. 6. ac jure 331. 14 eft quam. 333 25 ὅρος. 334 31. Pompns. 343. 39. *Senienfem*. 344 10. Malevolto. 356. 12. BUNINSEGNIUS. 357. 9. JOANNES D MENICI 363 31. lapidem. 371. 38. incertum. 374 9. d'CRSO. 17. digitum. 389. in Not. fallitur 390 in Not. Joannes. 413. in Not. Bonifacius Ubertus. 421. 23. *Populonienfis*. 31. *Meffanenfi*. 433. 40 rudetis. 434. 32. Badinus. 441. 15. eruditio. 442. 8. Ponta. 443. 17. *a Centino*. 43. ὄντως 445. 15. Soracte [*fic femper*] 446. 36 Cebennenfis. 452. 5. Bucchinerius. 458. 2. quam facramentis 469. 6. fratreque 488. 21. obceftantibus.

In Tabola. Pag. 499. col. 2. v. 14. Diofpolin. 500 1. 12. nobilius. 2 5 aurei inaurati. 501. 1. 8. ordine. 31. Λοξίας. 2. 30 Regis. 503 2. 53. Theodofius. 504 2. 12. Aborigimbus. 505. 1. 14 Vetus. 510. 1. 21. Romani. 511. 1. 14 confuetudo. 512. 2 28 Fafces. 50. præfide. 523. 2. 30. Athenienfibus. 526. 1. 23. vel Phoroneus. 2 13. & fructuum. 36. Phalanx. 527. 1. 26. comedebant. 528 2. 11. Burianus. (*fic infra* 535. 2. 6.) 534 1. 21. Statones. 535. 2. 56 vefcendi. 536. 2. 20. Triumphus.

APPROBATIONES

DOminus Doctor Antonius Maria Biscioni attente perlegat præsens Opus, quod inscribitur: *Thomæ Dempsteri de Etruria Regali Libri VII. &c.* ad effectum recognoscendi, an in eo reperiatur aliquod, S. Fidei orthodoxæ adversum, & bonis moribus absonum, & referat.

Dat. hac die 10. Mensis Februarii Anno 1719.

Horatius Mazzei Vic. Gener. Flor.

Illustrissime ac Reverendissime Domine.

PRæclarum hoc opus, omnique eruditione refertum, a Thoma Dempstero Scoto de nostra Etruria elaboratum, attento animo diligenterque perlegi: nec in eo quidpiam reperi, quod Fidei Catholicæ & bonis moribus esset contrarium; quare in lucem prodire posse, existimo & fateor.

Ex meis Ædibus XI. Kal. Octobris MDCCXX.

Obsequentissimus Famulus
Antonius Maria Biscionius.

Attenta supradicta Relatione. Imprimatur

Horatius Mazzei Vic. Gen. Flor.

Imprimatur

Magister Fr. B. Bernardius Ord. Min. Convent.
Vic. Gener. S. Offic. Flor.

Imprimatur

Philippus Bonarota Senat. & Audit.
Suæ Regiæ Celsitudinis.

AD MONUMENTA ETRUSCA
OPERI DEMPSTERIANO
ADDITA
EXPLICATIONES ET CONJECTURÆ.

CLARISSIMO VIRO

THOMÆ COKE

PHILIPPUS BONAROTA

S. P. D.

PRæclarum & fingulare confilium Operi Dempfteri de Etruria, quod tu Florentiam referri juffifti, ut typis in hac urbe, Etruriæ principe, ederetur, quamplurima, quæ reperiri poterant Tufcorum veterum monumenta, addendi, felicem ortum & complementum debet fummæ & incredibili liberalitati tuæ, qui ingenti impenfa voluifti, ut monumenta delinearentur, ac in tabulis æneis cælarentur. Profecto eruditis doctifque viris gratum magnopere accidet, in uno volumine, omnia quæ ad Etrufcorum gefta morefque illuftrandos pertineant, fimul comprehenfa habere; in Dempftero enim fyllogen veterum, qui de rebus Etrufcis aliquid fcripferunt, docti deprehendent: in antiquis vero monumentis non fterilem meffem circa Tufcorum religionem morefque collectam lætabuntur repetiffe antiquitatis ftudiofi. Quæ fatis ampla & fœcun-

cundiſſima videbitur, ut ſpero, lectoribus, ſi meas haſce explicationes vel leviter percurrere velint; cum multa & pleraque ſint, quæ ſolas monumentorum icones aſpicientibus animadverſionem effugiunt. In his vero ſcriptorum fere teſtimoniis ſepoſitis, qua argumentis, qua conjecturis, ſola monumentorum ipſorum autoritate, vel mutua eorumdem inter ſe collatione (abſit verbo invidia) multa ad mores Tuſcorum ſpectantia, quæ nuſquam in antiquis Scriptoribus reperire ſperes, e tenebris veluti eruta exhibentur.

Has porro explicationes tibi merito dicare decrevi, qui Tuſcorum monumentorum veluti patronus es, & munificus aſſertor: ad id me etiam impellente veteri non ſolum amicitia, quæ inter nos, dum Florentiæ verſabaris, ſancita eſt; ſed etiam cum particeps quodammodo ſim gloriæ, quæ Etruriæ meæ ex editione Dempſteri tua opera accidit, ut mei aliquod grati erga te animi teſtimonium publice darem.

Ad exornandum porro Dempſteri opus ea monumenta (circa quæ explicationes meæ verſantur) ſolum inſerta fuere, quæ certo Etruſcos artifices ſaperent: & quia monumentis non ſemper literæ Etruſcæ additæ ſunt: & ipſæ literæ priſcis illis, quibus antiquiſſimis temporibus Græci uſi ſunt, aſſimilantur, conabor pro re nata monumenta, quæ exhibentur, & quibus utimur, Etruſca eſſe pro viribus aſſerere.

At quemadmodum medicorum filiis difficillima

ma accidit infantium, ratione & loquela destitutorum, cura; ita mihi monumenta hæc Etrusca explicaturo sane perdifficilis occurret provincia in tanto Scriptorum defectu aut silentio: & quamvis in plurimis monumentis literæ spectentur; cum tamen ignotæ significationis adhuc sint, nihil penitus auxilii eadem enarraturo præstare possunt. Unde veniam mihi benigne tributurum te, Clarissime Thoma, una cum doctis, & æquitate præstantibus viris non diffido, si unico ipsorum monumentorum præsidio adjutus, eruditis videri possim non plane aliquando satisfecisse. Vale

Sigillum aereum parili cum hoc exemplo magnitudinis. Cortonæ apud Equitem Iosephum Laparelli

Vas Fictile Perusiæ apud Nob. de Ansidei

AD MONUMENTA ETRUSCA
EXPLICATIONES ET CONJECTURÆ.

§. I.

Quæ ad Etruſcorum religionem ſpectant: & de anathematibus & ornamentis, ſimulacris Deorum ab Etruſcis apponi ſolitis.

AB Etruſcorum in rebus ſacris ſuperſtitioſa religione, ſat Autorum teſtimonio celebrata, initium merito ducimus: ac antequam de eorum Diis agere inſtituamus, præfari nobis liceat id, quod non parum auxilii ad dignoſcenda ipſa Deorum ſimulacra præſtiturum eſſe ſperamus; Etruſcos ſcilicet Deorum imaginibus, quod apud plures nationes in uſu fuit, addere conſueviſſe inſignia quædam, quæ pro ſacris auguſtiſque habuere. Et primum videre licet, Etruſcos alas ſæpius quibuſdam Diis tribuere ſolitos. Hinc in anaglyphis ſepulcralium urnarum paſſim occurrunt Deæ quædam ferales, faces ferentes, ejuſdem, vel con-

consimilis cum Furiis Græcorum generis, alis vel in humeris vel etiam in capite instructæ. [a]

In Tabula LXXI. n. 2. ubi pugna expressa, numen alatum Victoriæ adsimile cernitur: in parte vero inferiore aliud numen æque alatum muliebre, cum cruribus in duplices veluti caudas desinentibus videtur. In Tabula II. ignotum numen alis donatur, sicuti Minerva Tabula VI. In picturis vasorum fictilium plura numina alata, vel sedentia vel in aëre pendentia, spectantur: de quibus alibi singillatim verba faciemus: & in Tab. XXXXVII. sellam curulem alis ornatam, ut augustior foret, videre potes. [b] Unde credendum forte est, Bupali, qui juxta Plinium LX. Olympiade vixit, patrem, quem recte Olympiadi LIII. tribuere potes, qui ut tradit vetus Aristophanis Scholiastes, alas primus simulacris Victoriæ & Amoris addidit, id a vetustis Tuscorum artificibus sumpsisse. Præterea ab Etruscis plures Deorum imagines hastis præcipue puris donabantur, & fulmina eorum propria tribuebantur. Tandem Tusci Deorum effigies ornabant inauribus, armillis, monilibus, torquibus, & his ornatioribus. Et licet iisdem homines uterentur; tamen, seu religione ducti, seu mali ominis effugiendi causa (quod & de Romanis animadverti [c]) ut plurimum hominum mulierumque honestiorum imagines absque iis ornamentis effingebant; sed eadem Deorum Dearumque simulacris, ut ita dicam, reservabant. Omnia hæc additamenta, quibus plures ex his iconibus ornantur, tamquam quibusdam divinitatis signis, has esse Deorum icones nobis facile demonstrare possunt.

§. II.

[a] Vide Tabellam impressam pro parergo in fine, & quæ adducuntur infra, cum de Religione Tuscorum circa defunctos agetur. [b] Vide Tabulas XVI. XXXV. LXIII. Tom. II. Tab. LXXX. n. 1. Tab. LXXXXX. n. 3. in ornamento in principio hujus Dissertationis.
[c] Osservaz. a' Vetri ec. p. 155. e 175.

§. II.

Jovis cultus.

HIs breviter præmiſſis, Jovis cultum in Etruria oſtendit antiqua patera, depicta in Tabula I. in qua Minervæ ortus ex Jovis capite repræſentatur. Jupiter, quemadmodum apud Græcos & Latinos, ſuperiore parte nudus, inferiore pallio tectus conſpicitur: dextra haſtæ ſeu ſceptro innititur: ſiniſtra fulmen, in modum brevioris lanceæ efformatum, tenet. Adſtant duæ mulieres, obſtetricum vices gerentes, & Jovi parturienti opem laturæ. Mercurius brevi clamyde ſemitectus, cum bipenni, qua Jovis caput aperuiſſe etiam fabulæ Grecæ teſtantur, naſcentem Minervam admirabundus intuetur. Sed cum, ut ſupra innuimus, characteres, qui in hac patera aliiſque ſculpti videntur, non ita proprii Etruſcorum ſint; cum præcipue ex antiquiſſima Inſcriptione buſtrophedon, paucis ab hinc annis a C. V. Guilelmo Scherardo in Sigeo reperta, & a clariſſimo item viro Edmundo Chishullo illuſtrata peculiari diſſertatione, Londini anno 1721. impreſſa, conſtet, vetuſtiſſimos Græcos uſos fuiſſe characteribus valde ſimilibus iis, quibus Etruſci uſi fuere; neceſſe videtur aliis argumentis probare, has pateras opus eſſe, non artificum Græcorum, ſed Etruſcorum. Et primum plurimæ earum circa Cluſium certo repertæ ſunt. Præterea licet quædam verba, quæ in his monumentis aliquando leguntur, aliquam a Græca lingua originem redoleant; plurima nihilominus, cum nullam analogiam cum Græca lingua retineant, diverſi a Græco idiomatis eſſe ſe ſe demonſtrant, ut præcipue in nomine adſcripto Minervæ poſtea videbimus. Tandem fulmen in ſiniſtra Jovis, & aliud in Tabula III. in ſiniſtra Bacchi, inſolitæ apud Græcos Latinoſque formæ, & capilli longiores in figura, quæ Mercurium ex bipenni repræſentat, evincunt, pateras elaboratas eſſe ab artificibus, a Græcis Latiniſque diverſis. Jupiter etiam repræſentatur in pictura vaſis fictilis in Tabula XXXII. in qua barbatus cum virga longiore ſeu ſceptro, & pallio indutus ſedet velut in regio throno cum ſubſellio. Jovis

B cul-

cultum apud Tuſcos, præter autores adductos a Dempſtero l. 1. cap. XVII. docet fragmentum poſt autores de limitibus deſumptum ex libris Vegojæ, quam Salmaſius, qui ita emendat titulum illius fragmenti *Item Vegoja Arrunti Vertunno*, cenſet eſſe Nympham Bygoën, quam Servius Æneid. VI. v. 72. notat ſcripſiſſe de Arboribus fulguritis. In eo inter cetera legitur: *Scias mare ex æthere remotum. Cum autem Jupiter terram Etruriæ ſibi vindicavit, conſtituit juſſitque metiri campos, ſignarique agros &c.* Bygoë eadem forte cum nympha incerti nominis, quam Lactantius ad Statium l. 4. v. 516. teſtatur, apud Etruſcos maximi Dei nomine portentum patraſſe. Goëſius totum illud fragmentum ſuppoſititium cenſet; ego interpolatum fateor, ut legenti patet.

§. III.

Junonis cultus.

TAb. II. ubi depingitur apotheoſis Herculis, figuram ſiniſteriorem mulieris, cum torque circa collum, & armilla in ſiniſtro brachio, Junonem repræſentare ſuadent, corona radiata, breve ſceptrum, quod in ſiniſtra tenet, & etiam vox adſcripta ꓱꓲꓳꓱ, quæ redolet aliquid Græcæ originis; apud Græcos enim Juno, *Hera* vocabatur. Strabo quidem lib. v. tradit, Tyrrhenos Junonem Κύπραν vocare, unde nomen *Junonis Cypræ* factum ejus templo in Piceno. Sed forte pluribus nominibus, ejuſdem numinis ſtatum & conditionem denotantibus, vocare Junonem Etruſci potuerunt, quod Græcis quoque Latiniſque in Deorum nominibus in uſu fuit. Juno Apotheoſi Herculis appingitur, cum heroi huic divinos illa honores immortalitatemque ſuo in eum odio pepererit.

§. IV.

§. IV.

Minervæ cultus.

QUater cernitur in Etruſcis pateris Minerva, ſcilicet Tab. II. IV. V. & VI. Ejus galea in Tab. II. pro criſta duabus pinnis erectis ornatur, eodem pacto, quo ſæpius urbis Romæ, aut Palladis caput alis ornatum videmus in nummis, qui ab eruditis Conſulares vocantur. In tribus pateris ægidem pectore præfert, quarum duabus Gorgonis caput ſculptum eſt. Tab. VI. ubi auxilium impertitur Herculi Hydram interficienti, quæ fabula in Cypſeli arca ſculpta ſpectabatur (a), Minerva loco galeæ, diademate ſupra frontem anteriore tantum parte ornatur, additæque ei alæ ſunt; nam, ut diximus, Etruſci alarum ſymbolo inſigne aliquod & divinum innuere voluerunt: & forte, ut infra dicemus, paratum celereque numinis auxilium. In altera patera Tab. V. eadem Minerva opem præſtare videtur Perſeo in Gorgonis cæde. Perſeus pileum habet & peram, & ſiniſtra brevem gladium in arcum curvatum, quem *harpen* dixere, ſtringit. Orientales hanc incurvi gladii formam adhuc retinent. Ad Minervæ ſeu Palladis cultum ſpectant Gorgonis capita, quæ in monumentis Etruſcis occurrunt, præſertim Tab. VIII. & in Tab. ad finem Libri VI. impreſſa. Sed de iis aliiſque alio loco etiam dicendum.

In quatuor prædictis pateris Minervæ adſcribuntur voces A3Q3И3M, vel A3QИ3M, quæ cum nullam affinitatem cum Græca lingua habeant, noſtra hæc monumenta Etruſca eſſe confirmant. Et ſi velimus *Menercam*, quaſi *Menerveam*, Deam hanc dictam, cum apud Græcos *Athenæ* aut *Palladis* nominibus vocetur; adhuc Græcis has pateras tribuere non poſſumus; ſolumque, ſi hanc conjecturam, qualiſcumque ſit, ſequi placeret, doceremur, *Minervæ* nomen Romanos ab Etruſcis levi mutatione forte accepiſſe.

(a) Pauſ. l. 5. p. 321. edit. Sylburg. V. etiam l. 6. p. 380.

§. V.

Herculis cultus.

HErculis apud Etruſcos cultum binæ ex prædictis pateræ evincunt. Tabula enim II. ubi ejus apotheoſis repræſentatur, & quando a Minerva poſt devicta monſtra inter Deos collocandus ducitur [a], Hercules cernitur cum leonina pelle & clava; prope Minervam, cui innititur, cum Junone & muliere alata, quæ Victoriam, aut Nemeſim, aut Æternitatem repræſentat, Genio muliebri alato, infra ſolum poſito, omnes attollente. Additæ figuræ Herculis literæ ꓤꓩꓷꓷꓱꓱ Tabula VI. Ejus pugna cum Hydra, adſtante eadem Minerva, depingitur, adſcriptis literis ƎEDKƎLE. In nummis præterea Etruſcis clavæ, modo binæ, modo una ſolum, occurrunt. Tab. LVII. LVIII. & LX.

§. VI.

Apollinis religio apud Etruſcos.

APollinem non ignotum fuiſſe Tuſcis eruitur ex Apollinis coloſſo Tuſcanico ex ære, qui tempore Plinii [b] extabat in bibliotheca templi Auguſti. Idem demonſtrat ejuſdem Dei imago, una cum Baccho & Mercurio delineata in Tab. III. laurea enim redimitur, & ad imum collum torque ornatur, additis literis APVLV, quæ ſimilitudinem cum nomine Apollinis ſervant. Apollinem etiam repræſentare cenſenda eſt figura C. Tab. XXVIII. capilli enim flavi & corona, quibus inſignitur, Apollini a fabulis tribuuntur: petaſus etiam, retro humeris ſuſpenſus, convenit Apollini: de qua re conſulendus Begerus in Obſervationibus & Conjecturis &c. impreſſis Coloniæ Brandeburgicæ anno 1691., ubi profert inter cetera nummum Auguſti, in quo conſpicitur Apollo pæne nudus, ſedens, & lyram tenens, qui humero ſuſpenſum hujuſmodi petaſum geſtat. Apollinem

(a) Stat. Theb. l. 8. v. 514. ubi antiq. Schol. Pauſ. l. 5. p. 197. (b) Plin. l. 34. c. 7.

nem etiam referre forte credendum est æneum signum, cum literis Etruscis in femore, cum torque & armilla in sinistro brachio, & laurea in capite, quod affert C. V. Montfauconius [a]. Huc spectat fabula Marsyæ ab Apolline victi, picta in Tabula IX. n. I. desumpta ex anaglypho Urnæ marmoreæ, quæ Perusiæ asservatur; & præcipue Gryphus ex ære, Apollini sacer, qui superius repræsentatur in Tabella impressa post epistolam ad C.V. Thomam Coke. Ejusdem numinis symbola spectantur in nummis Etruscorum Tab. LX. n. 4. & 5. lyra scilicet, & lupus [b]. Aliqua infra dicemus de Apolline, ejusque sacris Pæanibus, & ejusdem aliorumque Deorum invocationibus & apparitionibus.

§. VII.

Veneris cultus.

Veneris simulacrum forte credendum est æneum signum Tab. XLI. quod extat in Museo Mediceo; nam torquis & inaures, ut alias animadvertimus, numinis ornamenta & signa sunt: pomum vero, quod præfert sinistra manu, Venerem denotare potest. Idem videtur dicendum de statua Tab. XLIII. mulierem repræsentante, quæ asservatur in suburbano Florentino ad viam Pisanam nobilium *della Stufa*, in qua Venerem cum torque sericeo, duplici armilla in sinistro brachio, & columba ei sacra, quam manu sinistra tenet, dignoscere queas; nisi forte Nympha illa Etrusca sit Bygoë, de qua quædam diximus supra, cum de Jovis cultu loqueremur; avis enim innuere potest auguralem artem, in qua plurimum excelluit: & globus cœlum significare infra dicetur, cum de Pueri Tagetis signo differemus.

§. VIII.

[a] Thes. Antiq. T. 3, part. 3. Tab. 177. [b] Lupus Apollini sacer, Macrob. Satur. l. 1. cap. 17. Phurnut. c. 32. Enarrator Græc. Arati apud Natal. Comit. l. 4. c. 10.

§. VIII.

Mercurii cultus.

IN eadem patera Tab. III. ut jam diximus, una cum Apolline & Baccho adſtat Mercurius, dexteram humero Bacchi imponens. Pileolus alatus, quem in capite geſtat, Mercurium eſſe pro certo nobis innuit. Virgam ſiniſtra retinet, ſerpentibus deſtitutam: quæ artificem diverſum a Græco Latinoque nobis oſtenderet, niſi ſæpius in antiquis gemmarum ſculpturis Mercurius nuda virga abſque ſerpentibus inſtructus videretur. Literæ tamen additæ Mercurio ꙅᴍɑᴠ1, & Baccho ꓤıᴎı+, quæ nihil commune habent cum Græca vel Latina lingua, Etruſcum opus demonſtrare videntur. Mercurium pariter repræſentatum cenſuimus alia figura, quæ, ut dictum eſt in Tab. I. adſtat cum bipenne Jovi Minervam parturienti. In qua Tabula Mercurius calceis induitur, qui licet alati non ſint, forte apud Etruſcos Mercurio Deo, ob negotia Deorum itinera ſuſcipienti, tribuebantur. Unde in eadem Tab. III. ſolus Mercurius calceos habet, cum Bacchus & Apollo iis non induantur.

§. IX.

Bacchi cultus.

BAcchum in Etruria cultum non ſolum docet fabula de Tyrrhenis, eum captivum ducere tentantibus [a], & in Delphinos converſis; ſed etiam patera Tab. III. in qua ut dictum eſt, una cum Apolline & Mercurio numen illud ſpectatur, additis literis ꓤıᴎı+. Præter coronam hederaceam, haſtam, torquem, & armillam in ſiniſtro brachio, notes velim fulmen, peculiaris & inſolitæ formæ, quod ſiniſtra retinet: ex quo coniicere licet, Bacchum unum ex novem Diis fuiſſe, quos ex Plinio l. 2. cap. 52. Etruſci emittere fulmina exiſtimabant: ac licet Servius ad l. 1. Æneid. ex libris Etruſcorum doceat, ſolos

Jo-

[a] Imo Bacchus traditur Tyrrhenos ſubjugaſſe. Ariſtid. orat. in Bacchum. Lucianus de Saltatione.

Jovem & Vulcanum & Minervam possedisse fulminum jactus; attamen, cum Romani non sequerentur in omnibus ἀκριβῶς, quod ex eodem Plinii loco evincitur, Etruscorum ritus, verisimile est Servium & Romanos, libros haruspicum ab inventoribus haruspicinæ, Etruscos vocasse, & vocare solitos. Mysteria etiam Bacchi seu Dionysii in Etruria viguisse colligitur ex D. Clemente Alexandrino, qui scribit in Protreptico, Cabiros ea invexisse in Etruriam una cum cista mystica, in qua recondita Dionysii verenda. Unde in Tab. IX. n. 2. desumpta ex Urna marmorea, quæ Perusiæ extat apud nobiles Ansideos, eadem mysteria nobis depinguntur: in quibus cum Gentiles Deorum gesta adamussim repræsentarent, hinc in eadem Tabula miles imaginem pueri Dionysii in lebetem conjicere tentat; quia fabulabantur, ut notat idem Clemens, & ex eo Eusebius de Præparatione l. 2. c. 6. Dionysium puerum, cum Curetibus choreas ducentem, crepundiis deceptum, dilaniatum fuisse, cujus membra primum in lebete elixaverint, & deinceps verubus infixa igne assaverint. In prædicto Anaglypho spectatur mulier lyram sonans, & vir tibias inflans; hujusmodi enim musicis instrumentis mysteria comitabantur. Virum barbatum, & pileo tectum, ore hiante quædam, mystica scilicet carmina, canere de tabula, quam manibus sustinet, facile credas. (a)

Hinc mirum videri non debet in picturis fictilium vasorum, quæ passim in Etruria, conterminisque, & aliis Italiæ regionibus reperiuntur, conspici non solum Bacchum, sed ut plurimum icones, & pleraque alia, ad Bacchum, Bacchanalia, & Orgia spectantia; quemadmodum videre licet pluribus in Tabulis (b), ex hujusmodi vasorum picturis desumptis, quæ ad Opus Dempsteri illustrandum adjectæ sunt: Fauni scilicet in iis identidem occurrunt personati, saltantes, aut thyrsos variaque instrumenta tractantes, vel hircum, Bacchi victimam, ducentes: bacchæ, thyrsi, coronæ, & ramusculi, ex hedera aliisque silvestribus virgultis decerpti: pampini & uvarum racemi, tibiæ, lyræ, tympana, cymbala, vascula diversi generis, veluti canthari, amphoræ, scyphi,

(a) Vide infra quæ dicentur de Deorum Epiphaniis post sacrificia. (b) Tab. X. ad XIX. & Tab. XXVII. ad XXXV. & Tab. LXIV.

ſcyphi, pocula in cornuum formam, ciſtæ rotundæ, forte myſticæ, calathi, & caniſtra, floribus aut fructibus referta, umbellæ crepitaculis ornatæ, ſpecula rotundæ formæ, inter crepundia Bacchi in Orgiis connumerata. Quæ frequenter in vaſis depicta ex eo fuiſſe forte cenſenda ſunt; quia vaſa illa, vel in conviviis, in quibus Bacchanalia inter cætera acroamata perſonati viri imitari ſolebant, vel etiam in Bacchi pompis adornandis adhibebantur.

Verum quia utenti mihi, ad mores Etruſcorum eliciendos, hujuſmodi vaſorum picturis, opponi facile poſſet, non ſatis conſtare, vaſa ea omnia eſſe Etruſca; cum præſertim etiam in remotioribus ab Etruria Italiæ regionibus reperta ſint; ne id feciſſe abſque validiſſimis rationibus videar, quædam hic animadvertenda proponere libet, quæ, niſi me mea fallit opinio, oſtendent, ea omnia pro Etruſcis habenda eſſe. Et primum, ne oratio a Bacchanalibus diſcedat, licet in his vaſculis Faunos, Bacchanaliorumque inſtrumenta quiſque facile cognoſcere queat; attamen quamplurima non leviter formâ differunt ab iis, quæ ſpectantur in monumentis tum Græcorum, tum Latinorum; ſolum enim in vaſis Etruſcis Fauni perſonati, & eorum barbæ, auriculæ, & caudæ longiores, & peculiari forma, thyrſi multo amplioribus capitulis, & ii vittis deſtituti conſpiciuntur. Imo aliqua videntur, quæ in Latinis vel Græcis non reperias; ut quædam inſtrumenta ad formam tympani, & rotundo foramine, ampliore ſæpius, perforata, crepitaculis vel lamellis inſtructa: tympanum ad formam ſphæræ dimidiatæ: ac demum flabella peculiaris formæ, quæ paſſim in his noſtris viſuntur: & arculæ quadratæ, quæ in Bacchanalibus non ſpectantur, frequenter occurrunt in manibus Baccharum, & virorum Bacchantium. Præterea Bacchi imagines Tab. XI. & Tab. XIV. præter mitram, quam in fronte ferunt, peculiari modo, & feminis prorſus proprio, in capite comptæ ſunt; licet enim muliebris ornatus Baccho a poëtis tribuatur; tamen in monumentis Latinorum vel Græcorum nuſquam capilli in totum circa caput conſtricti, & religati prorſus more muliebri conſpiciuntur.

In Tab. vero XI. quod in aliarum gentium ſculpturis facile non

non videas, imago Bacchi dextra prætendit coronam, & finiſtra ſuſtinet caulem ſimilem plantæ, quam herbarii ferulam vocant, & Deo illi ſacra cenſebatur: & ad ejus pedes jacet cerva aut dama; cum tigres & pantheræ & hujuſmodi animalia Baccho dicata in Etruria non reperirentur. In eleganti tandem pictura triumphi Tab. XLVIII. Victoria, quæ intervenit triumphali gladiatorum ludo, non coronam, quemadmodum ab artificibus Græcis Latiniſque effingitur; ſed vittam ſeu phaleram, præmium victoris futuram, prætendit, & qua obſervabimus præcinctos quoſdam milites Etruſcorum. His accenſendæ ſunt alæ, ut ſupra notavimus, frequenter additæ imaginibus Deorum & Dearum: torques denique inſolitæ formæ, quas bacchantes aliæque figuræ ferunt, ut Tab. XXXIII. & Tab. XXXIV.

Hæc ergo, quæ adeo diverſa a Græcis & Latinis, & ſolum in hujuſmodi vaſculis reperiuntur, oſtendunt, ea vaſa opus eſſe artificum nationis diverſæ a Latinis & Græcis: quæ alia eſſe non poſſe videtur, quam Etruſca, quæ totam fere Italiam, & plures circa eam inſulas occupavit. Et cenſeo eruditos in meam venturos eſſe ſententiam, ſi animadvertant, ſimilia vaſa, quæ in aliis Italiæ regionibus reperta dicuntur, uno eodemque artificio elaborata eſſe cum iis, quæ certo in Etruria reperta ſunt: & cum, ut dictum eſt, in picturis multimode diſſentiant a monumentis Græcorum & Romanorum; omnia tamen inter ſe convenire noſcuntur; in omnibus enim occurrunt eadem ſchemata virorum, Etruſca Faunorum forma perſonatorum, & Baccharum: iidem thyrſi, flabella, ſpecula rotunda, inſtrumenta ad modum tympani, ſed perforata, arculæ quadratæ, quas Bacchæ virique Bacchantes præferunt. Præterea omnibus in vaſculis depicti ſpectantur viri peculiari modo pallio vel toga induti: aliquando humero dextro ſolum nudi, unde brachium exerunt, quo baculo innituntur: aliquando pallio prorſus circumveſtiuntur uſque ad collum, ut potius pallio conſtricti, quam induti dici poſſint: mulieres itidem conſimili pallio circumducto ſupra longiorem tunicam indutæ, & pileolo caput opertæ. Tandem vaſa omnia inter ſe conveniunt in elegantiſſimis ornamentis folliculorum, foliorum, mæandrorum, & vorticum: quæ omnia innuunt, ejuſdem nationis opera & artificia eſſe.

Notandum etiam est, vasa hæc reperiri per Italiam in locis, ubi antiquissimis temporibus Etruscorum coloniæ effloruere; cum Romæ, ubi antiqua monumenta, vel eorum fragmenta diversi & pæne innumeri generis effodiuntur, dum in ea Urbe per quindecim & eos expletos annos moram duxi, nunquam audiverim vel sciverim effossa similia vasa fictilia, more Tusco depicta.

Addere postremo libuit Tabulam LXXX. n. I. ex fictili Urna semifracta, quæ Clusii extat, in qua spectare licet personatos viros & mulieres eadem forma & schemate, quo visuntur in quibusdam picturis horum vasculorum, præsertim Tab. XII. & Tabula XLIX.

§. X.

Cereris cultus.

CUm ostenderim Bacchi apud Etruscos cultum, facile erit afferere apud eosdem Cereris superstitionem viguisse. Tyrrheni enim antiquitus non solum dominabantur in mediis Italiæ regionibus, sed etiam in extremis, & Siciliæ proximis, in qua insula maxime Dea illa colebatur. Imo Hipponenses in Brutiis [a] asserebant, ejus filiam a Plutone raptam in locis amœnis eorum urbi proximis, unde & annua sacra peragebant. Hinc in Tabula XLVII. triumphans laureatus ante editionem ludorum sacrificare videtur Cereri; duæ enim mulieres, ex quinque, quæ sacrificio adstant, facem tenent, & ipse triumphans sedet in curuli sella, quam Dracones trahere videntur, ad formam & quamdam imitationem currus Cereris a Draconibus ducti, quem Deam illam, dum Proserpinam filiam quæreret, adhibuisse fabulabantur.

§. XI.

[a] Strabo L. 6.

§. XI.

Proserpinæ cultus.

EIusdem Proserpinæ raptum designari censeo in patera ænea Tab. XCI. ad finem hujus Dissertationis posita: in qua etiam speluncæ Tartareæ os circa figuras linea notatum spectatur. In patera Pluto imberbis repræsentatur, cum Græcorum & Latinorum monumenta barbatum præseferant, ex quo aliisque argumentis confirmatur id quod notavimus; scilicet Etruscos quidem communes cum Græcis fabulas habuisse, sed ex parte præcipue in numinum imaginibus immutavisse. Cum vero fabulæ traderent Proserpinam ex Inferis egredi non valuisse, quia pauca grana mali punici comedisset (a): unde malum illud punicum veluti Proserpinæ sacrum inter symbola cistæ mysticæ Eleusinorum connumerabatur (b); hinc aliquando in urnis Clusinis figuræ mulierum supra jacentium, non pateram, sed malum punicum dextra retinere conspiciuntur (c), ut in Tartaro sine reditus spe mulieres illas, vel per assentationem, tanquam in comitatu Proserpinæ constitutas, forte denotarent.

§. XII.

Victoria.

REcensitis majorum gentium Diis, qui ab Etruscis communi cum Græcis & Latinis religione colebantur; in medium mihi in præsens adducenda sunt alia quædam numina. Et primum occurrit in Tab. XLVIII. Victoria, quæ, ut alio loco diximus, ludis gladiatoriis triumphalibus adstat, & quæ phaleram victori largiendam præfert.

[a] Lactantius ad Statium Theb. libr. 3. v. 511. Apollodorus libr. 1. pag. mihi 9. Lucan. libr. 6. (b) Clemens Protreptic. Euseb. de Præparat. libr. 2. Artemidor. libr. 1. cap. 75. [c] Vide Tab. LXXXII. n. 2. Figuram pariter mulieris superpositam urnæ Tabell. post Libr. II. delineatæ, quam ibi pictor omisit aliasque malum punicum retinere accepi ab Equite Claudio Samuelli Patricio Clusino.

§. XIII.

Nemesis.

NEmesim etiam ab Etruscis cognitam forte suadet Tabula II. prædicta, in qua Herculis apotheosis depingitur; in ea enim videre licet mulierem tunica cincta indutam, alatam, inauribus, armilla & torque ornatam, literis ꙅıoɘ adscriptis. Nemesim potius, quam Victoriam credimus, id suadente ejus sinistra manu ad pectus reducta, qua vestem paulum elevare, seu potius veste pectus tegere attentat: qui gestus in nummis & gemmarum sculpturis Nemesi tribuitur. Aliis forte arridet, ea muliere artificem significare voluisse ævum sive æternitatem, qua Hercules, postquam in Deos relatus fuit, donatus est; verbum enim ꙅıoɘ parum differt ab αἰων, quo apud Græcos ævum, seculum, & æternitas significatur.

§. XIV.

Fortuna.

FOrtunam apud Etruscos cultam, quæ Nortiæ nomine indigitaretur, testantur scriptores; sed quo schemate apud eosdem depingeretur, ignotum. Volaterris apud Nobiles de Maffeis servatur statua marmorea mulieris, literis Etruscis inscripta, quam videre potes Tab. XLII. Ea puellum sustinet. Idem numen forte occurrit in anaglypho urnæ marmoreæ Clusinæ Tab. LXVIII. n. 1. in quo pugna repræsentatur. Si divinare liceat, crederem Fortunam apud Etruscos effingi solitam specie mulieris, puerum in ulnis gestantis; quemadmodum Fortunæ Prænestinæ simulachrum cum Jove puero describitur a Cicerone de Divinatione. Fortunæ etiam infantem Plutum, divitiarum Deum, aliquando in manus dedere Antiqui, ut videre est apud Pausaniam [a]: qui etiam notat Cephisodotum Atheniensibus Pacem fecisse in sinu Plutum habentem: quamobrem forte eruditi Volaterrani Pacem statua hac repræsentari voluere.

[a] libr. 9. pag. 565. n. 55.

§. XV.

Janus.

IN nummis Etrufcis, ut videri poteft in Tabulis infertis Tom. I. pag. 350. fæpius occurrit bifrontis Jani imago. De Jani (utpote qui fedem in Janiculo habuerit, in Etrufca Tiberis ripa) cultu apud Etrufcos agit Dempfterus libr. I. cap. XVI. & libr. II. cap. III. Vereor tamen, an in illis nummis Janus repræfentetur; an potius expreffum fit regimen alicujus Etrufcæ urbis, ad cujus reipublicæ gubernacula duo Principes aut Summates federent.

§. XVI.

Fabulæ Etrufcorum, & Heroes cum Græcis Latinifque communes.

POft numina recenfendæ nunc funt fabulæ, quas Etrufci communes cum Græcis & Latinis habuerunt. Et primum Tab. I. Minervæ ortum ex Jove habemus: & ipfam Minervam Herculi faventem Tab. II. & Tab. VI. & Perfeo auxilium præftantem in Gorgonis obtruncatione Tab. V. ipfius Gorgonis caput Tab. VIII. & in fine libri VI. & in fine hujus Differtationis. Chimæra in Mufæo Sereniffimi Magni Ducis quam exhibet Tab. XXII. edocet apud Etrufcos ejufdem monftri & Bellerophontis fabulam evulgatam fuiffe. Centaurum videre potes Tab. XXI. n. 2. Ulyffis & Circes fabula fpectatur depicta in Vafe Tab. XX. in quo pileatus cernitur Ulyffes, qui de difceffu veluti cogitans, calceos induere videtur, adftante muliere cum poculo. Hanc fabulam fculptam videre potes in patera antiqua C. V. Abbatis Petri Andreæ Andreini, quam, licet in ea literæ non appareant, artificii Etrufci effe cenfeo. In illa patera Circe tiara oblonga, & in vertice parum inflexa fedet: parte dextera adftat ancilla, finiftra juvenis, forte Ulyffes aut unus ex ejus fociis, cum poculo. In extremo orbe, quo patera circum-

cumornatur tamquam parergis, variæ animalium figuræ, se se invicem incursantium, sculptæ sunt, ad indicandos forsan Ulyssis socios magicis artibus in belluas conversos. Fabula etiam Ulyssis & Sirenum spectatur in urnis marmoreis, quæ reperiuntur in Vico Pognæ, de quo inferius pluribus verbis agetur: diceturque, ex sculpturæ modo & ornamentis, Etruscas esse censendas. Has fabulas Homerus, forte a Tyrrbenis edoctus, ut adsolet, externarum nationum fabulis usus vitam Ulyssis exornavit, quod & notavit Strabo libr. 5. ubi agit de fabulosis hisce narrationibus, Italiæ peculiaribus.

In patera Tab. VII. in medio sedet vir cum mitra pileove pbrygio, sola tunica indutus, armillis ornatus, & gladio succinctus, additis literis ƎΘꓘA⅃ƎM, Meleager forte est: inde tristi gestu exprimitur ob fatum imminens; brachium enim & manum dexteram mento supponit. Adstant, a dextera nudus vir, hastæ innixus, literis adscriptis ƎꓘV†⅃V1: a sinistra parte alter, pileo phrygio, tunica & chlamyde cirrata indutus, sinistra hastam ferens, literis additis ΘV††AꓘN, quibus forte Pollux & Castor repræsentantur. Vide nummos Tab. LX. n. 2. 3. & 6. in quibus manus cæstu armata; & Tab. XXVIII. Juvenis armatus cum equo credi potest Castor aut Pollux. Retro stat vir nudus cum clypeo & hasta, adjunctis literis Ǝ⅃NƎM, quod si viri nomen sit, in fabulis Græcorum, quod sciam, ignotus est; nisi forte sub ipsa voce Menelaus lateat.

De mytbologia Etruscorum circa defunctos, & eorum cura, & post mortem statu in Tartaro vel in Elysiis, agetur, cum de eorum moribus circa defunctos pertractabimus.

Deorum hasce & Heroum fabulas, a Græcis usurpatas, in Etruscorum monumentis, hactenus mihi visis, offendi. Hanc superstitionum similitudinem uniformem & communem utrisque populis Græcis & Etruscis credere licet contigisse: partim, quod Græci Deorum cultum magna ex parte susceperint a natione aliqua, a qua Etrusci originem traherent; unde non mirum si in ambobus populis eadem numina & fabulæ vigerent: partim vero credere etiam fas est, a Pelasgis vel Græcis & præcipue a Corinthiis, qui vel inter Etruscos vel in finitimis locis consederunt, Etru-

Etruscos nonnulla circa Deos & fabulas paulatim & temporum decursu suscepisse. De Romanis non loquor; cum Scriptores, eos ab Etruscis plura, præsertim ad Religionem spectantia, accepisse testentur.

§. XVII.

Fabulæ peculiares Etruscorum. *Tages.*

VEniendum nunc ad fabulas & Deos, qui speciatim in Etruria colebantur. Ex Cicerone aliisque relatis a Dempstero (a) nota est fabula illa Etrusca de Tagete, Haruspicinæ inventore, qui inter arandum in forma pueri emersit. Hujus pueri Tagetis simulacrum videre poteris Tab. XLV. bulla ante pectus, armillis & periscelide ornatum. Hoc signum inter donaria aut votiva anathemata reponendum dubitaveram; sed cum aliud omnino simile, licet minoris magnitudinis & literis carens, reperiatur Perusiæ in Musæo Nobilium de Ansideis, pro Tagetis simulacro habendum censui: id etiam suadente avicula, quam dextra retinent duo prædicta sigilla; forte ad connotandam auguralem disciplinam, cujus Tages auctor fuit. Globus vero in altera manu Orbem cœlumve innuere videtur, circà quod magnopere versabatur Auguralis disciplina: quodque teste Cicerone libr. II. de Divinatione in XVI. partes, ad commodum & expeditiorem usum & veluti quoddam artis fundamentum, Etrusci dispertiti sunt.

§. XVIII.

(a) Lib. III. c. I.

§. XVIII.

Volta.

De fabuloso apud Etruscos monstro, quod Voltam dixere, ita scribit Plinius, (a) agens de evocatione fulminum: quæ forte desumpsit ex Cecina aut Tarquitio aut L. Aquila, qui de Etrusca disciplina scripserunt, quos in Catalogo Autorum libri secundi recenset. *Extat Annalium memoria, sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruriæ est, impetratum, Volsinios urbem agris depopulatis, subeunte monstro, quod vocavere Voltam: evocatum & a Porsena Rege suo.* Fabulosum hoc animal forte repræsentat Tab. xxv. in qua erumpit e crypta monstrum canino rictu, quod militem proxime stantem aggreditur, aliis duobus prostratis: aliusque miles adest, qui perterrefactus gladium intentat. Apud Petrum Sanctem Bartoli (b) id monstrum vinctum esse, & retentum cernitur a postremo modo dicto milite; sed potius judico a Furia seu numine illo Tartareo (quod magis rationi consonum videtur) deduci; nam in exemplo, ex quo hæc Tab. xxv. delineata fuit, & quod pictor Florentia Perusiam missus, ab ipsamet urna marmorea excepit, quæ aliquibus in locis vetustate corrupta est, funis frustum, quo revinctum est monstrum, directum apparet in eam marmoris partem, ubi sita erat sinistra manus alatæ mulieris; non vero versus militis manum, cujus carpus adhuc superest. Cum autem in sepulchro monstrum hoc expressum sit, credi potest, ut infra, cum de Sepulchris agetur, dicemus, Etruscos per illud voluisse significare & repræsentare Mortem, ejusque vim & potentiam feram & malignam. Si cui placet, liceat asserere, Tabulam hanc respicere Tuscorum circa monstra disciplinam; sed verius forte, quod diximus monstrum Voltæ indigitasse, vel Mortem per illud figuratam Etruscos significare voluisse: id suadente præsertim Furia, monstrum illud ducente.

§. XIX.

(a) libr. 2. cap. 53. (b) Libro Italicè inscripto *Gli Antichi Sepolcri*. Tab. 91. ubi etiam imaginem in operculo jacentem affert, quæ deperdita aut loco amota, dum Pictor antiquitates Perusinas delinecaret.

§. XIX.

Fabulosa alia Monstra.

MOnstrum aliud exhibet Tabula LXXX. n. 2. mulierem scilicet cum face accensa pugnantem: cujus crura in longissimas caudas desinunt, atque iisdem duos viros prostravisse conspicitur, duosque milites se se defensantes implicare tentat. In Tab. XXI. n. 1. procax Faunus caudatus & insolitæ staturæ, quem plures (inter quos unus forte Rex, nam coronam radiatam in capite gerit) securibus aggrediuntur: mulier facem in eum intentat, & tandem alter furca in collo ipsum impetit. Forte factum hoc ante urbem aliquam fabulæ Etruscæ statuebant; duæ enim turres, pinnis coronatæ, in anaglypho apparent. Pugnam aliam ante urbis portam cum Centauro, quem bipennibus quidam adoriuntur, repræsentat eadem Tab. XXI. n. 2. & licet Centauros Græci & Latini agnoverint; censeo tamen pugnam hanc cum uno tantum Centauro, & eo pileato, & cingulo in corpore adstricto, ex Tuscanica mythologia desumptam. Utrique, tam Faunus quam Centaurus, arboris ramum flexilem & lentum, ab humero transversim pendentem, vice balthei ferunt: forte & ipsi Etrusci utrosque Baccho comites dabant [a]. Tres has Tabulas, ut dixi, credendum est continere peculiares fabulas, quæ apud Etruscos vulgatæ essent, & quas sculptas in feralibus urnis volebant: vel quia eadem ipsa monstra, de quibus Etruscæ historiæ mythologicæ loquebantur, eædem fabulæ inter monstra Inferorum referrent: seu potius vires virtutemque defunctorum extollendo, eos non simplici morbo vulgarium hominum more sublatos, neque in bello cum mortalibus gesto; sed quasi in celebratis Deorum & Semideorum præliis occubuisse, his symbolis significare volebant.

Idem dicendum judico de anaglyphis in Tab. LXXI. delineatis, quorum in primo miles, leonina pelle & rictu pro galea tectus, forte Herculem Etruscum repræsentat & ejus gesta: vel

D ali-

(a) Nonnus Dionysiacorum libr. 13. tradit comitem advenisse Baccho ex campis circa Vesuvium, Phlegræis scilicet, qui Teste Polybio libr. 2. possidebantur a Tyrrhenis.

aliquem ex ejus gentis heroibus, qui animalium exuviis pro capitis integumento uti solebant. In eadem Tab. n. 2. repræsentatur bellum pariter fabulosum, & heroicis temporibus gestum (quadrigis enim in bello heroes usi) de his bellis Tuscæ literæ loquerentur, si eorum historiis fabulisque, temporis injuria deperditis, uti liceret. In hoc anaglypho, præter mulierem alis instructam, armillaque in finistro brachio ornatam, quæ militem veluti deiicere e curru tentat, videre licet inferius, ubi victorum acies inclinata cernitur, muliebre monstrum alatum, tibiis in longas caudas desinentibus, eo pacto, quo nostri artifices minus in mythologia eruditi, Sirenes repræsentant. Hujusmodi monstrum numen aliquod infestum designavit apud Etruscos, a quibus forte credendum est Virgilium [a], ut in multis assolet, Diras suas, mali ominis Turno futuras, desumpsisse.

Etruscorum ignotis numinibus accensenda est mulier alata in infima parte Pateræ Tab. II., ubi in angustiorem formam ipsa patera producta redigitur, ut manubrio aptetur, expressa: quæ forsan numen aëris aut Cœli (Genium Latini vocabant) repræsentat: quæque Herculem & Deos, qui eum in apotheosin comitantur in Cœlum, attollere videtur. In duabus pateris, quæ apud C. V. Petrum Andream Andreinium servantur, quas esse Etruscas, delineationis & cælaturæ linearis ratio suadet, eadem in parte inferiori duo numina ignota videri possunt. In una etenim sub historia Ulyssis & Circes cernitur mulier alata in volucris alicujus caudam pedesque desinens, & manibus coronam aut stroppum disrumpit, quam credere fas est tempestatem repræsentare: & in altera patera, in qua sculpta est Medæa una cum alia muliere, Hesonem exanimem ferens, visitur vir barbatus alatusque, qui sub brachiis duas urnas aquas fundentes sustinet; & aliquod aquarum numen referre videtur.

Hoc loco prætermittimus alia numina Etruscorum, quæ præcipuè in picturis fictilium vasculorum occurrunt; cum de iis partim egerimus, cum de eorum more alas Diis addendi præfati sumus: & partim agemus, cum de numinum epiphaniis loquuturi erimus, & de Etruscorum opinatione circa Tartarea numina verba faciemus.

§. XX.

[a] Æneid. Libr. XII.

§. XX.

Sacrificia.

EXpositis Tuscorum numinibus & fabulis, quantum potuimus, ex ipsorum monumentis; nunc nonnulla ex iisdem expiscanda sunt circa eorum sacrificia. Sacrificiorum sunt instrumenta pateræ lineari cælatura figuris & parergis ornatæ, quibus superius in exornanda Tuscorum religione usi sumus. Infra loquemur de sacrificio, quod exhibet Tab. xxxvii. n. 1. cum de Gladiatoribus verba faciemus; in ea enim putamus repræsentari sacra quædam, quæ apud Etruscos in usu essent, cum Gladiatores ad pugnam præparabantur. In Tab. xxxvi. desumta ex urna marmorea Perusina, expressus est sacrificii apparatus & cæremoniæ; in ea enim spectantur aries & ovis, in sacrificio mactanda, ara ramusculis aut soluta corona ornata. Animadversione etiam digna sunt instrumenta musica, tympana, cymbala, tibiæ, quas in sacrificiis Etrusci in usu habuerunt, qui ut testatur Plinius libr. 16. c. 36. tibias ex buxo in sacrificiis adhibebant. Sacrificiorum pompam videtur oculis subiicere pictura ex vase fictili desumpta Tab. xxxix. Præcedit vir, caput parvo pileo tectus, & pallio more Etrusco indutus, qui sinistra fert lituum: & exerto dextero brachio, poculum manu dextera aliquantum attollit. Sequitur tibicina, parvo pileolo, superius vitta religato, caput tecta: tunica, & ea cincta, induta: & inferius fortasse crepitaculorum serie ornata. Tertius pileatus poculum dextra præfert. Pompam claudit vir pileatus, pallio undique circumvoluto occlusus, qui lituum sinistra sub pallio absconsa fert. Hunc pictor, ut in gyrum se se circumvolventem exprimeret, ei faciem in anteriorem partem, pedes vero in posteriorem & diversam obversos effinxit.

Aliam sacrificii pompam in argenteo deaurato vase Tabulæ LXXVII. cælatam videre est, in Tab. LXXVIII. In medio stat ara in modum grandioris & altioris vasis conformata: cui assimiles videri possunt Tab. xvi. & Tabella præposita ornamenti gratia huic nostræ elucubrationi. Pompæ sacrificii du-

plex ordo est: ex utroque scilicet latere quilibet aram versus procedit. Cum vero in utroque latere eædem pæne adamussim repetitæ & cælatæ sint, ad effugiendum iteratæ descriptionis tædium describam pompam unius tantum lateris, scilicet dexteræ partis habita ratione ad aspicientes, quæ in Tab. LXXVIII. depingitur in superiori limbo. Præcedunt viri duo, jactantes brachia & saltantes. Sequitur tibicen: inde duo armati cum galea clypeo & duplici hasta, quorum primus altiore & vehementiore saltu se se jactat; secundus autem supra galeam gerit lunam crescentem aut cornua: ex altero latere secundus cornua supra galeam non habet. Sequuntur victimarii duo, primus ovem, secundus porcum succollantes. Videre inde est duas mulieres, quæ in capite arculas gerunt. Vir eques deinde brachia attollit, quorum uno flagellum agitat. Pompam claudit hinc inde miles, ut præcedentes, armatus galea, clypeo rotundo & duplici hasta. In altero latere miles galeam cornibus ornatam gerit. Ex quibus colligitur, saltationem armatam adhibitam fuisse ab Etruscis in sacrificiis aut sacrificiorum pompis; cum alias apud eosdem Salios in usu fuisse ostendat Dempsterus libr. 3. cap. 8.

Tabula LXXVII. desumta fuerat ex exemplo, quod multis ab hinc annis in manus meas devenerat; verum cum eximia benignitate Domini Equitis & Prioris Laurentii Sozzifanti, qui illustre hoc monumentum possidet, licuerit ipsum vasculum sub oculis opportuna commoditate habere; curæ mihi fuit, ut pompa in eo cælata seorsim & diligentius delinearetur in peculiari Tabula LXXVIII. & adamussim indumenta, galeæ, aliaque describerentur.

In Tab. XXXVII. n. 2. Sacrificium exhibetur, igne ad basim aræ parato: mulier victimam sustinet: miles & mulier ante aram stant: duo milites dextris, precantium more, aram versus elatis, eo corporis gestu sculpti sunt, ut quasi circum aram obambulare videantur, dextram interius ut aræ proximam tenentes, more in sacrificiis & præsertim lustrationibus recepto, ut notat Salmasius ad Solinum pag. 657. & contrario modo, ut idem notat, quo utebantur in Circensium gyris.

§. XXI.

§. XXI.

Sacrificia ab Etruſcis adhibita in ſanctionibus pacis aut foederum, aut felicis Ducis poſt victoriam adventus.

IN ſuburbano nobilium *della Stufa*, quod occurrit parte ſiniſtra non longe a via, quæ Florentia Piſas ducit, milliario quinto ab ipſamet Florentia cum dimidio, ſervantur duo inſignia Tuſcorum monumenta. Alterum eſt ſtatua marmorea capite trunca Tab. XLIII. (a) in qua ſculpti ſpectantur in ipſa ſtola tres verſus characteribus Etruſcis, qui in ima parte dictæ Tabulæ XLIII. videri poſſunt: quique initium ducentes ſub ſiniſtra ſtatuæ manu, deſcendendo deinceps, modum & ductum plicarum veſtis ſequuntur, & proxime ad dextrum genu vergunt, ibique deſinunt. Hæc ſtatua eadem cenſenda eſt ac illa, quam ibidem in rure B.M. Sigiſmundi *della Stufa* repertam ſuo tempore teſtatur Sanctes Marmocchinius, a Santo Caſſiano oppido Agri Florentini, qui floruit circa medium ſeculum XVI. in Dialogo MS. lingua vernacula *in defenſione della lingua Toſcana*. Opuſculum hoc in paginis 49. ſcriptum ſervat Eques lectiſſimus Antonius Franciſcus Marmi, & qua ſolet humanitate ejus mihi copiam fecit.

Alterum monumentum eſt cippus, qui ibidem ſervatur, ex lapide cinereo arenario, anaglyphis optimæ notæ exornatus, at nonnihil ob temporis longævi injuriam, accedente etiam lapidis ipſius mollitie, in ſuperficie exeſus. In ſumma cippi corona plures adhuc literæ Etruſcæ ſuperſunt. In eo repræſentatur vir galea, thorace & chlamyde indutus, nobiliori militiæ gradu inſignitus, duobus namque lictoribus ſtipatur: duos alicujus vicinæ urbis proceres civilibus veſtibus indutos comites excipit: proximioris dextræ dextram ſuam conjungit, dum ille ſiniſtro brachio militem ſupra humerum amplectitur. Cippus hic, qui quatuor antiquorum pedum altitudinem adæquat, ad formam grandioris

(a) de hac ſtatua vide ſupra §. 7. ubi Venerem aut Nympham Bygoen repræſentare credidimus.

dioris aræ affabre efformatus nobis innuere videtur apud vetustissimos nostrates usu recepta in fœderibus, aut pacis pactionibus, & adhibita fuisse sacrificia: aramque hanc ad posterorum documentum positam opinor eo loci, ubi vel fœdus ictum, vel pax, sacrificio peracto, sancita. Forte etiam credere fas est, aram ipsam erectam in perenne monumentum adventus post victoriam alicujus ducis, faustis acclamationibus & sacrificiis a civibus excepti.

§. XXII.

In Deos Hymni, & Deorum Invocationes, & Epiphaniæ.

INter sacrificia Gentiles non solum choreas ducebant; sed etiam hymnos & Deorum laudes canebant: forte aliquando nullo interveniente sacrificio, statis temporibus, solemni apparatu, choreis intermixtis, & musicorum instrumentorum concentu easdem laudes & carmina modulabantur. Hujusmodi morem viguisse apud Etruscos testatur Tab. LXIII. In ea hic tantum notandam propono (de ea enim rursus locuturi sumus, cum de Tuscorum musica agemus) alatam figuram numinis carmine invocati & quasi advolantis dum ejus laudes cantantur, & ejusdem præsentia iisdem hymnis rogatur. Consuevere enim inter cetera prædictis sacris carminibus Deos compellare, ut eorum sacrificiis vel laudibus præsentes esse vellent, & ita ratos eos honores haberent; unde hujusmodi invocationes passim leguntur in carminibus, quæ Orpheo tribuuntur: quæ Scaligero censentur non ὕμνοι, in quibus Deorum natalitia, gesta & hujusmodi narrantur; sed τελεταὶ, hoc est carmina, quibus in mysteriis uterentur. In hymnis porro etiam invocationes Deorum leguntur apud Callimachum initio hymni in Apollinem. In hymnis, qui Homero tribuuntur, licet Deorum præsentia non petatur; tamen in fine Dii tamquam præsentes salvere jubentur. Hinc apud Apollonium Argonaut. libr. 2. v. 695. Orpheus inducitur rogans Apollinem, ut propitius sit & appareat; quia

quia Gentiles pro certo habebant, Deos præcipue ſic carminibus vocatos præſentes fieri ſacrificiis vel hymnis; eoque pacto vota & preces ſacrificantium vel laudes canentium grata habere, propitioſque ſe ſe præbere; unde apud Latinos præſentes Dii, idem ac Dii propitii. Imo etiam fabulabantur, Deos ipſos viſibiles apparere probis viris, rite ſacrificia peragentibus, vel myſteria Deorum celebrantibus, ut longius traditur a Jamblico in libro de Myſteriis. Inde frequens apud Scriptores mentio Deorum ἐπιφανῶν (Latini vertunt *præſentium* & *propitiorum* , cum ex vi vocis dicendum eſſet *deſuper apparentium*) quia numina cum apparent probis viris proſpera eiſdem ſunt, & propitia. Latius rem adornat C. V. Spanhemius de Præſtantia & uſu numiſmatum, Diſſert. VII. dum agit de cognomine Epiphanis, pluribus Seleucidis aliiſque Aſiæ & Ægypti Regibus tributo. Videndus idem etiam in notis ad Callimachum. In prædicta ergo Tabula forte Apollo lyram præferens concinentibus ſibi Pæana: & in Tab. XVI. celebrantibus Orgia Bacchus, qui cum ramuſculo in ſiniſtra, coronam dextera protendit, invocati deſuper apparent: & ſic tamquam numina propitia rata habent ſacra carmina, ſacrificia & myſteria. Vide etiam Tab. XXXV. & Tabellam in principio hujus diſſertationis.

Nihil mirum porro, prædictis numinibus additas alas fuiſſe, cum, ut prædiximus, divinum quoddam ſignificare per alas voluerint Etruſci: & hic propitiis Diis tribuerunt, ut per eaſdem alas eorum auxilium promptum & celere ſignificarent; unde ſupra in patera Tab. VI. Minervæ, quæ Herculi hydram interficienti auxilium præſtat, alas ab artifice adpictas vidimus.

§. XXIII.

Victima humana.

IN ſacrificiis apud Etruſcos, ut apud quamplurimas nationes in uſu erat, aliquando humanam victimam immolatam fuiſſe, nos docere videtur Tabula LXXXI. n. I. deſumta ex anaglypho in urna marmorea apud nobiles de Gad-

dis

dis Florentiæ asservata: ubi exprimi videtur sacrificium viri senis, perangusta pænula induti. Præcipue immane hoc sacrificium in funeribus virorum principum usurpatum fuisse forte credendum est, ut non tantum gladiatorum, qui quodammodo humanæ victimæ species erant, ut infra videbimus; sed etiam mactati hominis sanguine numina Tartarea erga defunctorum manes mitiora & propitia redderentur. Hinc ostium apertum, ostium cryptæ sepulchralis denotat: & adstat mulier alata, quam ex Furiis unam repræsentare, cum de sepulchris agemus, dicturi sumus. Quod numen peculiari habitu indutum, cum frequenter occurrat in urnis fictilibus Clusinis, evincit præsens anaglyphum Etrusci operis esse.

§. XXIV.

Sacra Mithriaca.

APud eosdem nobiles viros de Gaddis aliud anaglyphum servatur, quod habes eadem Tab. LXXXI. n. 2. diligenter delineatum: ex quo mihi persuasum est, apud Etruscos non solum, ut vidimus, Bacchi Orgia, sed etiam sacra Mithriaca celebrata fuisse; in eo enim parvo sarcophago repræsentari pro certo habeo militem mithriacum, qui in superstitiosis illis sacris plurima tormenta perpessus (de quibus elegantissimè scripsit C. M. Philippus a Turre in peculiari & luculenta Dissertatione de Mithra) quasi morti per fictionem exponebatur; unde Lampridius de Commodo: *sacra mithriaca homicidio vero polluit*. Id mihi in primis suadet palma, quæ in hac aliisque quamplurimis urnis Etruscis in militis sinistra manu cernitur, ad significandam mithriaci militis de ipsa morte victoriam: ad quam victoriam respicere videtur Tertullianus cap. 15. de Corona: *Erubescite commilitones eius, jam non ab ipso judicandi, sed ab aliquo milite mithræ: qui cum initiatur in spelæo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi mimum martyrii, dehinc capiti suo accommodatam, monetur obvia manu a capite pellere, & in humerum,*

rum, si forte, transferre, dicens; mithram esse coronam suam; atque exinde nunquam coronatur: idque in signum habet ad probationem sui, sicuti tentatus fuerit de Sacramento: statimque creditur mithræ miles, si dejecerit coronam; si eam in Deo suo esse dixerit. Corona in hoc similibusque anaglyphis nusquam apparet, quia mithriacus reiiciebat; sed solum palma, qua etiam forte donabatur: ad quam respicere videtur palmæ ramus cum hominis calvaria, quæ cum plurimis mithriacorum symbolis spectatur in antiqua gemma nobilis & eruditissimi viri Abbatis Petri Andreæ Andreinii apud Leonardum Agostini, & apud Maffeum Part. II. Tab. 9. Eumdem militem mithriacum repræsentari censeo in anaglypho, in ærea lamina cælato, reperto prope Viterbium inter plura Etruscorum monumenta; cujus typum affert Petrus Sanctes Bartolus *Degli Antichi Sepolcri* n. 97. In nostra Tabula præcipue notandus in sinistra & extrema parte vir barbatus cum galea, qui tunica strophio adstricta, & pallio indutus, baculum in spiras contortum retinet, qui sacrorum præses vel initiator (a) forte censendus. Sacra porro mithriaca Etruscos in sepulchris sculpta voluisse, eadem ratione ductos puto, ac Latinos, apud quos Cereris mysteria & Bacchi Orgia sæpius in sarcophagis occurrunt; quia scilicet sibi Gentiles persuasum habebant, multa commoda defunctorum manibus, qui mysteriis initiati essent, in Tartaro & in Elisiis obventura. (b)

Hoc etiam anaglyphum opus Etruscorum esse, evincit ratio & forma sculpturæ, similis ceteris eorundem monumentis, & præcipue superiori n. I. in quo Furia Tusco penitus more ornata conspicitur. Imo in hoc ipso monumento eadem forte Furia repræsentatur in figura mulieris, prope militem mithriacum stantis; panno enim, licet non cincto sed soluto, inferius tantum tegatur, vittas tamen decussatas supra pectus gerit, ut prædicta numina: & si alis destituta sit, aliquando in sepulchris Perusinis absque alis easdem Furias videre licet.

Duas prædictas urnas, quæ servantur in ædibus Gaddiorum, credendum est repertas fuisse in loco *Pogna* nuncupato; unde

E Flo-

(a) Vid. Meurs. in Eleusin. cap. 13. & Arrianum in Epictetum libr. 3. cap. 21. (b) Videndi plures Auctores allati a Meursio in Eleusiniis Cap. XVII.

Florentiam advectæ quamplurimæ, quæ in ædibus Patriciorum servantur in quibus cernitur miles ille mithriacus nudus, dextero genu aræ innixus, cum palma & gladio. Ipse etiam servo simile fragmentum marmoreum cum alio, fabulam Sirenum & Ulyssis referente quæ circa Pognam reperta mihi olim transmisit eruditus Antiquitatum studiosus Franciscus Pittoreggius, olim Castri Florentini Canonicus.

Omnes autem urnæ, quæ circa Pognam reperiuntur, peculiari stylo elaboratæ noscuntur; aliquanto enim longiores & altiores ceteris, quæ in Etruria inveniuntur. Cavum vero pro recipiendis ossiculis semiustis, sicuti longius, ita angustius est ceteris. In superiore parte speciem quandam coronæ, in architecturæ operibus usurpari solitæ, præseferunt: in inferiore vero parte in fascias ad modum epistylii distinguuntur: & in utrisque partibus simis, & cymatiis, astragalis, denticulis, echinis aut lineis globulorum & astragalorum intermixtis, verticillis ornantur. De hisce monumentis tunc temporis & antea ad Pognam repertis, ante ducentos & amplius annos, testatur Ugolinus Verinus patricius Florentinus, qui floruit decimoquinto seculo exeunte, libr. III. Carminum de Illustratione Urbis Florentiæ, ubi de gente seu familia Ghinia agit. Carmina hic referre supersedemus, cum Dempsterus ea attulerit libr. I. cap. 21. Marmoreæ urnæ, elegantibus anaglyphis ornatæ, quæ Pognæ repertæ sunt, & reperiuntur, suadere videntur, eo loco fuisse antiquitus urbem, quæ inter illustriores facile connumeraretur. Inferioribus temporibus Pogna prævalidum oppidum fuit, fœdere cum Republica Florentina inito illustre; verum anno 1184. ex pactis initis inter dictam Rempublicam & Comites Certaldi, dirui jussum, sancitumque est id omnino exequendum ante exitum Aprilis sequentis anni 1185. Unde (quæ rerum vicissitudo!) ubi nobile & potens oppidum erat, nunc incolis destituti, agri sunt & prædia, in quibus identidem reperire est, præcipue circa rus C. V. Senatoris & Comitis Ferrantis Capponi, rudera & parietinas; Ecclesia ibidem, Divæ Mariæ dicata, & vicinia, nudum antiquæ Pognæ nomen retinentibus. Locus, ubi olim Castrum Pognæ fuit, occurrit in valle fluminis Elsæ, inter viam,

qua

qua Roma Florentiam itur, & viam, quæ a Podio Bonitii divertit, & per Vallem Elsæ Pisas ducit, sed multo proximior viæ Florentinæ: distatque duobus circiter milliaribus a Vico *Tavernelle*, ubi fit mutatio equorum cursus publici.

§. XXV.

Donaria Templis suspensa.

AD Deorum religionem spectant Donaria, templis Deorum apponi & suspendi solita. Ea videre licet Tabula XXVIII. ubi gladius & parvum scutum: & Tabula XXXII. in qua clypeus & galea, ad modum coni efformata, & gladius, appensa conspiciuntur. In his scutum & galea, insolitæ Græcis Latinisque formæ, demonstrant vasa hæc, in quibus hæc pinguntur, alterius gentis opificium esse. Multa Donaria & votiva Anathemata Etruscorum forte superesse credendum est, & veluti sublatere in quamplurimis sigillis suppellectilium vel sacrorum vel domesticorum, animalium, virorum, æneis vel fictilibus, passim in Etruria repertis; præsertim in iis, quæ ex fictili materia paucis ab hinc annis prope Viterbium effossa, in Museo Eminentiss. Gualterii servantur; sed cum literis careant, incertum an Etruscorum antiquorum sint, an potius recentiorum, quando ob Colonias receptas, & jus civitatis Romanæ acceptum, in mores Romanorum cessere.

§. XXVI.

Etruscorum mores & opinio circa defunctos.

AD alteram Religionis partem deveniendo, de moribus & opinione Tuscorum circa defunctos, solo monumentorum veterum adjumento, juxta susceptum institutum disserendum est. Antiquissimis temporibus, Etruscis in usu fuit, more vetustissimo & apud plerasque gentes recepto, integra corpora mortuorum in cryptis tumulandi. Id suadent plurimæ cryptæ,

ptæ, quæ circa antiquam Falerim, nunc *Città Castellana*, adhuc visuntur in quarum lateribus plures loculi, pro recipiendis integris cadaveribus, in ipsa rupe excavati, & eodem pacto, quo in cœmeteriis Christianorum, in ordines distributi sunt. Prospectum unius ex quamplurimis cryptis habes Tab. LXXXII. n. 1. quam, utpote literis Etruscis insignem, delineavi, cum anno 1691. C. M. Ciampinus & ego, antiquitatum visendarum causa, plurima circum loca diligenter lustraremus. Litera C. designat sepulchrum, non ut ceteri loculi, sed in modum Sarcophagi excavatum. Grandiores literæ supra insculptæ opus Etruscum patefecerunt. Hoc idem comprobant integra plurium hominum ossa reperta in crypta detecta anno 1698. in via, quæ ab Urbe *Colle* Senas ducit, prope Abbatiam *all' Isola* dictam, cujus in parietibus literæ Etruscæ depictæ erant, quas videre potes Tab. XCII. Integram hujus cryptæ delineationem, a patre suo factam, dedit Franciscus Bartoli in Appendice libri Italice scripti *L'antiche Pitture*, &c. Tab. XI. Postea sequentibus temporibus obtinuit consuetudo cremandi cadavera, & cineres in parvis urnis recondendi, quæ in Etruria ita invaluit, ut pæne a primævo tumulandi ritu recessum videatur; innumeræ enim propemodum urnæ cinerariæ, in quibus fragmenta semiustorum officulorum reperiuntur, passim in Etruria, præsertim circa Clusium, marmoreæ, tophaceæ, vel ex lapide Tiburtino simili, vel ex plastico opere, vel fictiles occurrunt. Harum urnarum varias figuras simul collectas habere potes in Tab. LXXXIII. & Tab. LXXXIV. Patet ex his non solum urnis quadratis, sed etiam rotundis, & ollis, pro condendis cineribus, usos fuisse Etruscos. Prædictis diversi generis urnis addendas quoque esse amphoras, quas etiam Romani adhibuere, conjicitur ex anaglypho urnulæ marmoreæ Perusinæ Tab. LXXXV. n. 1. & comprobant quamplurimæ amphoræ, Clusii in sepulchris cum officulis repertæ.

Has urnas recondebant in cryptis, in tophaceo lapide excavatis, & superponebant ipsimet pavimento aut scamno ex eodem topho. Recondebant etiam in loculis, in parietibus ipsius cryptæ excavatis, singulis, aut binis aut etiam ternis, in singula latera distributis, amplioribus aut minus amplis, pro magnitudine

ne urnarum in iis recondendarum eosque loculos claudebant tegula majore vel minore, ut in monumentis Clusinis spectatur & tegula Tab. LXXXIII. n. 10. huic usui inserviit. Aliquando etiam tabula lapidea, præsertim si urnæ marmoreæ in loculis reconditæ essent.

Urnis Inscriptiones breviusculas addebant, quæ, ut credere par est, nomen defuncti continerent. Eæ non solum in lapideis urnis sculptæ sunt, sed etiam in fictilibus, aut ollis, aut earum operculis, aut in tegulis exterius loculamenta tegentibus. Vide Tab. LXXXII. & Tab. LXXXIII. Aliquando literæ colore tantum expressæ cernuntur, scilicet in fictilibus urnis, quando præsertim earum anaglypha colorata sint. Earum exempla habes Tabula LXXXIII. Nonnunquam etiam ollis in fundo loculorum insertis exterius forte apposuere titulos, ut Romanis in more fuit de hisque agit Fabrettus Inscript. Domest. Cap. I. Id quippe suadere videtur æneum tabellæ fragmentum Tab. LXXXIII. n. 9. in quo adhuc superest unum ex duobus foraminibus, per quæ, clavibus immissis, parieti titulus affigeretur.

In operculis elegantiorum urnarum, tum ex marmore tum ex argilla, imagines virorum vel mulierum, quorum cineres in urnis reconditæ, jacentium vel dormientium specie collocatæ ut plurimum videntur in fronte vero & anteriore parte urnarum spectantur prælia, gladiatorum concertationes, sacra & sacrificia, arma, aliaque, quæ vel ad defunctorum gesta, officia, honores, artes spectarent, vel respicerent funebres ritus, vel mortem, vel fabulas, quæ circa animorum post mortem statum apud Tuscos vigebant.

Urnas vero fictiles, in fronte & in anaglyphis, & in figuris super opercula jacentibus, variis coloribus obducere Etrusci consuevere & mirari sæpius licet (si contigerit cryptas, in quibus urnæ asservatæ, stillicidiis humorique minime obnoxias fuisse, & arte perfecta colores inducti fuerint) post bis mille & amplius annos colores ita servatos esse, ac si recenter depictæ fuissent. Exemplum damus in urna Tab. LXXXVI. in qua singulos colores notavimus, præsertim quia nobilioribus, & (ut dicebant) floridis coloribus depicta sit; cum ceteræ vilioribus & craf-

crassioribus ut plurimum sint coloratæ. Ea reperta anno 1721. mense Julio, in crypta fortuito detecta in prædio Nob. mulieris Aureliæ Sozzi Bottarelli, nuncupato *il Poggio al Moro*, ad milliarium prope Clusium, in ipso solo cryptæ collocata inter plura vascula variæ magnitudinis & formæ, unà cum duabus aliis urnis; altera parva, in qua conjugium expressum est, ejusdem typi cum urnula Tabulæ LXXXIV. n. 1. cujus tamen colores pæne periere altera majoris amplitudinis, quam ceteræ. Ejus figuram habes Tabula LXXXVII. In hac quoque urna mirum in modum colores servati sunt; unde non gravabor eos hic recensere. Vir jacens in urnæ operculo indutus est tunica absque manicis alba, in qua ante pectus duplicis clavi purpurei vestigia adhuc apparent. Supra tunicam pallium seu toga pariter alba, purpureo limbo in extremitate circumquaque ornata. Nudæ corporis partes coloris carnei: capilli, cilia & supercilia, & oculorum pupillæ coloris castanei saturi. Corona florum, quæ ante pectus pendet, colore rosaceo tingitur, vittaque rubra retro religatur. Coronæ in capite pariter roseus color superinductus. Ea corona (quod notandum est) floribus ornatur tantum in anteriore parte supra frontem & tempora retro in solam vittam floribus destitutam desinit. Pateram flavi coloris præfert. Sinistro brachio duobus pulvinaribus, uno alteri superposito, innititur, coloris cyanei. Pulvinaria in extima parte ornantur fimbriis pariter cyaneis: supra fimbrias lineæ rubræ vestigia apparent. Gladiatorum clamydes in extremis partibus limbis ornantur, vel cyaneis vel puniceis, cum ceteroquin ipsæ vel rubræ vel roseæ sint. Fundus ipsius anaglyphi niger: supra anaglyphum literæ rubræ in fundo albo inscriptæ. Prædictæ tres urnæ, dum Opus Dempsteri multis jam mensibus sub prælo premeretur, munere Clarissimi Senatoris Petri Philippi Uguccionii, providentissimi Regiorum Ædificiorum & Etruriæ Arcium Præfecti, meo domestico Museo accessere.

Urnas sic paratas & ornatas, ut dictum est, in cryptis aut earum loculis recondebant; in iis enim reperiuntur, & oculis subiicit anaglyphum Tab. LXXXV. n. 1. in quo duo viri veluti in crypta amphoram cinerariam condere & aptare videntur. Con-

fue-

fuevere deinceps circa integra corpora & urnas cinerarias, quæ in cryptis aut loculis reconditæ essent, vascula & vasa diversæ magnitudinis & formæ collocare: aliquoties etiam lucernas, in loculorum lateribus insertas, apponere; ea enim inventa, dum cryptæ detectæ fuere. Hujusmodi ritus originem forte sumpsit, ex eo quod priscis temporibus cibos & potum cum cadaveribus in cryptis includerent. Exterius circa cryptam cupressus plantare soliti erant etiam Etrusci: & apud eosdem ea arbor feralis, ut apud Romanos, reputabatur, ut eadem Tab. LXXXV. demonstrat, & alia Tab. LXXXIII. n. 5. aliæque quædam urnulæ fictiles, cæteris admodum minores, cum longitudinem septem unciarum cum dimidio non excedant, quæ circa Clusium communiter reperiuntur, unde earum figuram omittimus: in illis janua videtur, quæ ostium sepulchri designat, & duæ hinc inde cupressus, a quibus & a janua pendent utrinque coronæ solutæ.

Propinqui autem statis temporibus circa sepulchra funebres epulas sive parentalia renovabant; inde icones defunctorum coronis ornatas, in cœnatoriis lectis recumbentes, & pateras dextra habentes frequentissime licet aspicere. Hi aliquando nudi & sola sindone cœnatoria tecti, spectantur in operculis, quasi epularum, quæ sibi afferrentur, participes essent. Eodem typo repræsentare forsan etiam in animo habebant defunctos, in deliciis & epulis Elysiorum constitutos. Identidem tamen icones linteis, vultu excepto, tectas, & prorsus in modum dormientium jacentes repræsentabant, ut quietum animorum statum in Elysiis innuerent, & quasi, communi cum Græcis Latinisque fabula, somnum mortis fratrem statuerent.

In feralium urnarum anaglyphis, ut dictum est, conspiciuntur plura, quæ spectant ad defunctos & funerum ritus: inter quæ sæpius & passim Gladiatores videntur; unde arguere possumus, morem conducendi Gladiatores in funeribus, ab Etruria Romanos accepisse. Porro quamvis in Tuscorum sepulchris sæpissime Gladiatores occurrant; non ideo tamen credendum est, passim in funeribus adhibitos; cum potius verisimile sit, solum intervenisse in divitum procerumque funeribus. Sed cum, ut notat Servius, in sacris simulata pro veris acciperentur, & quæ

exhi-

exhiberi non poterant, simulabantur & erant pro veris; credibile est, Gladiatorum pugnantium imagines in sepulchris expressas, pro veris Gladiatoribus, inferioris notæ Tuscos substitutas voluisse.

Ex Urnis marmoreis, præcipue Perusiæ repertis, coniici potest, alicubi saltem, in Etruria morem viguisse, si quando funebres ludi edi deberent, unum vel duos Gladiatores sacrificiis vel ritu sacro primum initiatos, ut indicat Tab. XXXVII. n. 1. supra aram eleganter sculptam, aut loco aræ supra saxum informe, ut in Tab. LI. n. 1. (quæ aræ vel prope vel supra tumulum essent) dextero genu innixos statuisse, qui veluti sepulchri defensores, dum aliis cum Gladiatoribus, qui eos aggrederentur, pugnarent, eorum sanguine aram & sepulchrum respergerent; forte ut placarent Deos inferos, & mites & beneficos erga defunctorum manes redderent: eodem pacto, quo apud Laconas (a) adolescentuli aris Dianæ superpositi verberabantur, ut ara Dianæ sanguine humano respergeretur. Et fortasse Gladiatorum sanguine sepulchra respersa voluere, præcipue, ut placarent monstrum illud, quod vidimus Tab. XXV. lupino rictu militem anteriore dextero pede aggrediens, quod (ansa vel occasione ab antiqua Voltæ fabula sumpta) ut diximus, repræsentare mortem voluerunt, vel præcipuum ferum & immite Inferorum monstrum, hominum vitæ infestum. Quod autem idem monstrum placare Gladiatorum sanguine in animo haberent, levi licet conjectura mihi suadet Tab. LII. n. 1. in qua Gladiator genu innititur, non super aram, sed supra cippum rotundum, & in vertice, ubi angustior est, complanatum, eodem opere reticulato tectum, quo labrum cryptæ, e qua monstrum erumpit in Tab. XXV. ornatur; unde suspicor in prædicta Tab. LII. n. 1. exprimi cippo illo vel operculo tectam eandem cryptam, in qua monstrum latere fabularentur.

Monstrum, quod supra diximus, vinctum ducitur a muliere alata, solo subligaculo inferius tecta, quod vittis supra pectus decussatis & cingulo sustinetur, face super humerum retro caput posita: quod Inferorum numen esse coniicimus. Et quia cum faci-

(a) Servius ad libr. 2. Æneid. v. 116. Sanguine &c. Pauf. libr. 3. pag. 191.

facibus adsimili habitu mulieres certaminibus Gladiatorum sæpius interesse videntur: & dexterâ Gladiatorum capita versus extensâ, quasi eos ad pugnam concitare, eorumque rabiem inflammare velint; pro certo habeo, Etruscos, has mulieres fabulosas, Furias esse voluisse, vel numina, Furiis Græcorum & Latinorum affinia.

Furiarum (ita ergo vocare placet hæc numina ignota) habitus, diligenter & coloribus distinctus, expressus habetur in Tab. LXXXVI. unde liceat mihi easdem describere, ut in prædicta Tabula repræsentantur. Alatæ ut plurimum sunt, licet in monumentis Perusinis alis, saltem in humeris, careant: faces accensas præferunt: subligaculo albo, lato clavo purpureo distincto, inferius tantum teguntur, quod vittis flavis vel aureis, & cingulo sustinetur: purpureis brachialibus, iisque reticulatis (quod genus vestis numquam eruditis visum) brachia earum ornantur: aliquando, ut vidi in alia urna, brachialia reticulata non sunt, sed perpetuo rubro panno constant. Amethistinis seu violaceis (feralis scilicet coloris) caligis pellibus ornatis in pedibus, & ad medias tibias vestiuntur: capillos pæne solutos gestant.

Eædem Furiæ occurrunt in fictilibus urnis, nuper anno 1723. effossis ad initium Silvæ S. Anthimi, tribus milliaribus cum dimidio a Castellinæ, & quatuor a Podii Bonitii oppidis, quas mihi cum aliis monumentis, & præcipue duobus ollarum operculis, literis Etruscis insignitis, trasmittendas curavit Joseph Martellinius, patricius Florentinus, vigilantissimus Præsul Nosocomii S. Mariæ Novæ, in cujus latifundiis, vulgo *la Fattoria di Lilliano*, repertæ fuere: quæ omnia videri possunt Tab. LXXXIV. n. 4. 5. 6. & 8. & in Tabella, quæ finem hujus dissertationis exornat. In hac urna (quod præcipue notandum) Furiæ non solum alis in humeris instructæ conspiciuntur; sed insuper etiam aliculas in capite gestant. Parvas pariter alas supra frontem, licet infelicius expressas, habere videtur similis Furia prope angulum dextrum urnulæ, Tab. eadem LXXXIV. n. 6. Credendum etiam pro certo, repræsentare eadem numina Infernalia duos muliebres vultus cum pileis alatis, qui in fictili Tabella opere anaglypho elaborati & superpositi, tanquam emblemata ornabant

pariter fictilem urnam, quæ distracta & deperdita fuit: ambos repræsentat una figura Tab. prædictæ n. 7. cum similes inter se sint; immo unius ejusdemque typi impressione veluti efformati videantur. Tandem in figura 8. ejusdem Tabulæ repræsentatur caput alatum alterius ex Furiis, quæ spectantur in Tab. L. in qua capitibus injuria temporis mutilæ utræque delineatæ sunt: (a) Caput hoc avulsum, in ipsa urna absconditum, fortuito repertum fuit, postquam impressi fuerunt typi Tabularum, Dempstero addendarum. In prædictis urnis, prope Castellinæ oppidum repertis, aliquando Furiæ (quia forte plures earum species Etruscorum fabulæ statuerent) parum diverso habitu indutæ conspiciuntur. Hastas longiores, rotundo & ampliore mucrone armatas, vel malleum ferunt. Malleus etiam occurrit Tab. LXXXVIII. præ manibus cujusdam figuræ veluti cruciaturæ defuncti umbram: & in Tab. XLIV. Genius, qui a parte dextera sponsis nuptias celebrantibus adstat, dextram manum manubrio mallei imponit.

Hujusmodi Furiarum icones peculiaris schematis, quæ sæpius in Tuscorum veterum monumentis, literis Etruscis insignitis, occurrunt, auxilio mihi fuere, ut dignoscerem monumenta, quæ supra attulimus, dum de sacrificiis ageremus, Etrusca esse. Eodem argumento nunc coniicimus operis Etrusci esse picturam Tab. LXXXVIII. cujus anno 1699. Corneti detectæ exemplum mihi Romam transmisit C. M. Annibal Tartaglia, tunc in Romana Curia Advocatus. In ea inter cetera depictæ visuntur hujuscemodi Furiæ alatæ. Harum ergo ope discimus, Etruscis communem cum Græcis & Latinis de Inferorum cruciatibus, qui in hac pictura expressi videntur, opinionem fuisse. Idem suadent prædicta anaglypha in urnis Tab. LXXXIIII. n. 5. & 6. ubi Furiæ, ut notavimus, defunctorum umbras in Tartara ducere & comitari videntur.

Hanc opinionem circa Inferos, & monstra, animas sontium affligentia, respicere facile potest monstrum muliebre cum face accensa.

Infe-

(a) Illud idem anaglyphum extat apud Franciscum Bartoli in libro *Le Pitture antiche in appendice* Tab. XII. a patre suo Petro Sancte in ære sculptum, tunc cum urna erat integra, cum figura supra operculum urnæ reclinata; sed per oscitantiam loco alarum in capitibus Furiarum vittas ponit.

Inferorum monstra referre etiam credas fabulosa animalia, alis instructa, quæ in Tab. LXXXV. num. 2. e duobus ostiis aut cryptis erumpere videntur: & præcipue gryphes, qui viros aggredi finguntur, in urnula, in fine libri III. pro ornamento apposita: & in altera extremo libr. IV. in qua pictor literas omisit, cum tamen literarum Etruscarum vestigia aliqua apparerent. Ea tamen monstra & gryphes, utpote Solem repræsentantes, forte congruentius innuere credendum est Fatum malignum, quod in Sole constituebant, causamque mortis statuebant defunctorum; quorum cineres in illis urnis reconditæ; hæc enim similiaque monstra idem connotare in Latinorum sepulchris jam vidimus (*). Eadem plane ratione, ad innuendum scilicet Fatum, a quo pendere mortem volebant, in sepulchris collocasse credendum est Gorgonis caput, alatum, serpentibusque instructum, ut in urna in calce libr. VI. apposita: sicut aliud mulieris caput, cornibus & alis insigne, inter duo fulmina, sculptum in urna, cujus exemplum in fine libr. II. reperies: & tandem aliud pariter mulieris caput, cornibus armatum, inter duas cupressus, ut in Tab. LXXXIII. n. 5. ut exprimerent Fati malignam naturam, celeritatem, & quod ineluctabile foret, quo omnia vinci domarique, & a quo proinde & ipsam mortem pendere credebant. Hoc ipsum insinuat Gorgonis caput, in medio Furiarum constitutum, in duabus urnis, repertis circa Castellinæ oppidum, in ea præcipue, de qua supra diximus, & quam videre potes in Tabella in fine nostræ hujus Dissertationis.

Ut apud Etruscos viguit Inferorum opinio, ita ipsos beatorum loca, tamquam Grecorum & Latinorum Elysios, statuisse, collocasseque in ultimo Oceano, suadere videntur anaglypha urnularum, quarum exempla apposita ad ornamentum in fine Præfationis & librorum I. V. & VII. & licet in prima & ultima literæ deletæ sint; tamen stylus sculpturæ Tuscanicum artificem demonstrat. In prædictis enim urnis spectantur pisces & marinum monstrum, & mortuorum umbræ, equis monstrisque marinis vectæ: quæ monstra Latinos ab Etruscis artificibus accepisse credendum est, cum apud Græcos ea nunquam, vel saltem

 raro.

(*) V. Osservazioni a' Medaglioni pag. 141. & pag. 145.

raro usurpata & sculpta reperiantur. In praedicta fictili urna, quae in fine Praefationis posita est, notanda sunt plura oscilla seu personae scaenicae, & quaedam hianti ore, vice capitulorum, supra columnas appensae, quae sicuti apud Latinos manes & umbras defunctorum, & animarum spolia & vehicula repraesentabant; ita credi fas est, Etruscos in eadem circa animas fuisse sententia.

Eadem loca Beatorum & delicias, ut supra tetigimus, connotant imagines in operculis urnarum jacentes in lectulis, coronatae duplici corona, eodem pacto, quo in conviviis recumbere in usu habuerunt Etrusci: & clarius innuit urna, sculpta in Tab. LXXIX. in qua vir decumbens in lecto caenaturus jacet, ministrantibus epulas duobus servis.

§. XXVII.

Etruscorum res militaris.

MAxima & praecipua, post religionem circa Deos, populorum, optimis institutis viventium, cura & sollicitudo in re militari versatur; armis etenim patria & urbes custodiuntur, tutae & incolumes servantur, & imperii fines longe lateque protenduntur. Quamobrem eo pacto, quo Etrusci in superstitioso Deorum cultu, ita & in militiae disciplina insignes fuere: qui belli artibus maximam Italiae partem & quamplures insulas, in mari Tyrrheno sitas, subegerunt & occuparunt. Licet vero eorum bellica disciplina sit a scriptoribus petenda; nihilominus Etruscorum monumenta quamplurima, ad ejus gentis militiam, & praecipue ad arma spectantia, docere nos possunt. Et primum si oculi intendantur in anaglypha, tum marmorea tum fictilia, quibus eorum urnae emortuales ornantur, constabit, Etruscos plerumque usos fuisse thoracibus, qui pectoris nudi formam servant & imitantur, eo plane schemate, quo ut plurimum milites Graeci Romanique spectantur. Iidem thoraces aliquando in extrema parte inferiore seu limbo, & ad initium brachiorum, in gyrum caesi apparent, in speciem parvorum semicirculorum, ad

ad formam fimbriarum, quas Etrusci recentiores vocant *merletti.* Aliquando thoraces undique tecti spectantur scutulis, sibi invicem suppositis & annexis, ut credere fas est, æneis vel ferreis, ut in Tab. LIII. n. 1. Aliquando pro scutulis teguntur lamellis quadratis: aliquando partim iis lamellis quadratis, & partim scutulis, ut indicat Tab. XLVIII. Aliquoties non integro thorace tegebantur, sed lata fascia ex ære aut ferro, pectori sub axillis circumducta, & alia lamina ex anteriore parte corpus tegebant: quod videtur innuere Tab. LXXXVI. In Tab. LXXX. n. 2. unus ex militibus, curto admodum thoraciolo, summo tantum pectore, induitur, superposito tunicæ, cujus pars, ubi cincta est, conspicitur. Præterea loricis seu fasciis, supra pectus adstrictis, utebantur, ut videre est in Tab. XXXVI.

Thoraces infra corpus fimbriis longioribus ut plurimum ornabantur. Apud Etruscos frequentius earum ordo duplex conspicitur; cum apud Romanos sæpius uno tantum, & raro duplici ordine, idque forte in nobilioribus militibus, spectentur. Quandoque eædem fimbriæ ad initium brachiorum apparent: aliquoties loco fimbriarum, ibidem una vel duobus lamellis oblongis muniuntur: aliquando thoraces ornamento fimbriarum destituuntur.

Sub thorace tunica subarmali, eademque succincta, utebantur: non candida, ut in figuris, habitu civili indutis, videbimus; sed diversimode colorata, & aliquando duplici colore virgata, & versicolori, ut indicat Tab. LXXXVI.

Duplici tamen tunica indutum gladiatorem vel militem exhibet prædicta Tab. LXXXVI. cum enim, ut diximus, non integro thorace indutus sit; sed lata fascia, notata in Tabula n. 13. pars superioris tunicæ conspicitur num. 17. quæ eadem omnino videtur cum illa ornata fimbriis, duplici ordine dispositis, indicata n. 16. subtus hanc apparet alia tunica interior duobus in locis, designatis n. 18. Ex his coniicere forsan poterunt eruditi, fimbrias primitus non thoraci, ut in armis antiquorum trophæorum apparent, sed tunicæ affixas; ejusque ornamenta fuisse, quæque ad tunicæ colores in virgas dispositos se se conformarent. Tab. LXXXVII. gladiator ordine secundus eodem modo indutus cernitur.

Su-

Supra thoracem induebantur fagis, nunc amplioribus nunc anguftis, fibula (eaque aliquando ornata) in pectore, rarius fupra dexterum humerum, religatis. Spectantur etiam milites brevibus fagis induti, duplici bulla fupra dexterum & finiftrum humerum obfirmatis: pænulæ adfimilarentur, nifi bullis detinerentur, fed perpetuo panno conftarent.

Galeæ militum fæpius pelliceæ videri poffunt: idque conjicere licet ex lineamentis, quæ villos imitantur, & oculorum cavitatem, & rictus: & galeæ ex metallo, & quæ cum Græcis & Romanis conveniunt, & fæpius in oculis rictuque antiqui moris imitationem præfeferunt. Galeæ, quæ ferreæ, æneæ, aut ex orichalco (colore enim cyaneo, vel flavo tinguntur) criftis ornatæ repræfentantur. Altior & ad modum metæ galea confpicitur in Tab. XXXVII. & ad coni formam occurrit Tab. XXXII. ubi tanquam donarium, una cum gladio & clypeo in Jovis templo fufpenfa cernitur. Tab. XIX. repræfentatur miles, forte Gallus, cum galea, in apice in fpiram reflexa, quæ aliquo modo pileum Phrygium imitatur, cujus formæ eft galea Palladis in nummis Thuriorum, & Romæ in nummis, qui dicuntur Confulares, præcipue in gente Cornelia & Pompeja. Eam altiorem formam forte galeis dedere, ut facilius ictuum vis elideretur. Galeæ aliquoties non folum bucculis circa malas & latus, quæ loris fub mento religarentur, munitæ erant (a); fed eæ etiam in anteriore parte (quod folis Perfis in ufu fuiffe notat ex Ammiano Lipfius (b)) plus aut minus aut in totum, folis aliquando foraminibus, ante oculos & os relictis, claufæ cernuntur, ut in Tab. XLVIII. Alteram galeam pæne claufam videre licet Tab. LXVI. Eodem pacto claufæ cernuntur galeæ fex militum, qui comitantur facrificii pompam in Tab. LXXVIII. (c) e quibus duo galeas gerunt, ornatas pro crifta cornibus (d), nifi criftæ fint in tranfverfum pofitæ. Hæc galearum claufarum forma fæpiufcule adhibita in picturis vaforum, eorum artificium Latinis Græcifve adimere vide-

(a) Vide Tab. XXVIII. XLVI. XLVIII. & LII. (b) De Militia libr. 3. Dial. 5.
(c) Galeam eodem pacto claufam videre licet apud Fabrettum de Columna Trajani Cap. VIII. pag. 258. in monumento Gladiatoria. (d) De cornibus fupra galeas videndus nummus in Gente Marcia. De Thracibus Herodot. libr. 7. De Gallis Diodorus libr. 5. De Pyrrho Plutarchus. Videndus etiam Lipfius de militia libr. 3. Dial. 5. & in Analectis. Spanhemius de Præft. Differt. 5.

videtur. Quo vero ad tibiarum pedumque indumenta, milites sæpe nudis pedibus conspiciuntur: aliquando tamen induti apparent solidis caligis, mediam tibiam & supra pertingentibus, nunc undique clausis, nunc in anteriore parte infibulatis, nunc vero ad digitos mediumque pedem apertis. Aliquando etiam soleis vel calceis, adstrictis loro, ad mediam tibiam circumvolutis, instructi videntur.

Clypeis utebantur rotundis, sæpius amplioribus. In Tab. LXXXVI. & præcipue Tab. LXXXVII. in parte interiore inspicere licet ansulam, in quam sinistrum brachium intromittebatur: & aliam ansulam ex metallo, quæ manu retineretur. Clypeos, ut prædictæ Tabulæ ostendunt, undique coloribus depingebant, vel in zonas & segmenta distributis, aut foliorum seriem aut euripos mæandrosque imitantibus. Grandiores hi clypei lignei forte exteriore parte, corio tecti; aliquando enim clavorum, quibus retineretur corium, capita observantur, ut in Tab. LIV. Parvæ etiam peltæ occurrunt in anaglyphis Tuscanicarum urnarum Tab. LI. n. 2. LII. n. 1. 2. & præcipue Tab. LXVII. n. 1. & 2. In Tabula vero LXXX. n. 2. insolitæ formæ apparet, uti Tab. XXVIII. Scutis etiam quadratis & oblongis usi fuere: id indicat Tab. LXXII. n. 1.

Insignia supra clypeos vel cælare vel pingere consuevere. In anaglyphis id observari potest Tab. LI. n. 2. ubi in militis aut gladiatoris clypeo vultus veluti in medio rotæ conspicitur: & in picturis vasorum Tab. XLVIII. & Tab. LXVI. serpens depictus est, & Tab. LXII. mulieris caput, & Tab. XIX. leonis effigies. Et apud Franciscum Bartoli, in libro vernacula lingua inscripto *Le Pitture antiche ec.* in adsimili Etrusco vasculo, Tab. XV. in appendice in clypeo depictum est belluæ vel monstri caput: & in altero clypeo pars anterior canis aut lupi.

Milites non semper thoracibus induti apparent; aliquando enim sola galea armati: ceteroquin aut tunica cincta & sago, vel solo sago induuntur, vel penitus, excepta galea, nudi sunt. Qui nudi, vel solo sago vestiuntur, in anaglyphis, ubi repræsentantur ludi gladiatorii, cerni solum possunt; forte enim gladiatores diversimode a militibus armabantur, ut apud Romanos;

quia

quia milites aut viros diversæ gentis inter se pugnantes repræsentarent.

Antiquioribus temporibus milites Etrusci rudiori vestitu & armatura incedebant; vel enim nudi, vel angusto indumento, velut thorace & braccis, utebantur. Hoc suadet anaglyphum Tab. LXXII. n. 2. quod, a majoribus meis affixum in avitis ædibus impluvii parietibus, servatur: & aliud Tab. ead. n. 3. quod Volaterris extat: & comprobant milites, qui Tab. LXXVIII. pompam sacrificii comitantur, & alii in antedicta Tab. XV. apud Franciscum Bartoli.

Animadversione dignæ sunt urnæ Tab. LXIX. in quibus prælia cum inimicis, vestitu admodum diverso ab Etruscis indutis, spectantur; numero enim 2. cernimus duos viros, braccis ad talos productis, tunica prolixiore, & sago villoso indutos, & capite pileum more barbarico gestantes. Ii forte Gallos repræsentant, pacem petentes; in monumentis etenim Romanorum barbari præcipue septemtrionales eo habitu exhibentur. Tab. XIX. in pictura vasis miles prostratum militem, braccis virgatis indutum, & galea, ut diximus, proxime ad modum pilei Phrygii munitum, aggreditur. Forte quemdam militem Gallum insignem devictum nobis repræsentat hæc pictura, cujus forsan victoriæ occasione Ludi celebrati, in quibus viri ad morem bacchantium induti luderent. Prædicta in Tab. LXIX. n. 1. conspicitur eques, qui milites tunicatos insequitur, qui circa caput pannum circumvolutum gerunt, ita ut cuculli quodammodo speciem præseferat. Tab. LXX. milites, tunica, vel etiam tantum sago, induti, impetuntur a militibus, longa veste indutis. In Columna Trajana barbari quidam ita repræsentantur. Forte etiam ea in urna Amazonum prælium sculptum est; neque enim sculptura probe dignosci potest, cum pessimi sit artificii, & temporis injuria aliquantum detrita. Armis, quibus defendebantur milites, qualia in usu erant apud Etruscos, recensitis; nos advocant arma, quibus ad inimicorum offensam utebantur. Ex anaglyphis Tab. LXXII. n. 2. & 3. constat, hastis, ruditer mucronatis, usos fuisse, non longioribus, sed fere ad staturæ humanæ mensuram. Id etiam in pateris & in picturis vasculorum observare possumus; quam-

quamvis in vasculis aliquando, sed raro, longiores hastæ spectentur. In iis & in pateris mucrones eleganter efformati. In Tab. I. hasta Minervæ mucrone munita etiam in parte inferiore, qua solo infigi solebat [a]; in Tab. XXVIII. mucro ad metæ formam factus repræsentatur. In Tab. prædicta LXXIIX. sex illi milites singuli duabus lanceis seu telis armantur, quæ in usu fuisse etiam apud Romanos, quæque uno ictu jacere consueverint suadent illa Virgilii libr. I. Æneid.

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Utebantur arcubus sagittis instructis, securibus, & præcipue gladiis: quos, vel cingulo, ut Tab. VII. & Tab. LXV. vel balteo sinistro latere suspensos, gerebant, ut Tab. XX. Gladii autem latiores erant, aliquando breviores; aliquando enim longitudine tibiæ altitudinem æquant. Longior tamen gladius videri solet in manu alatæ mulieris, quam repræsentare Discordiam credimus in Tab. XLIV. n. I. & in consimilibus & ejusdem typi anaglyphis. Gladii Etruscorum sæpius muniti conspiciuntur supra capulum & ubi incipit acies, ferro aut ære longiusculo transverso (quod genus munimenti nostrates vocant *la guardia*) non solum in picturis vasorum Tab. XX. XXXII. XXXXIIX. verum etiam in urnis, literis Etruscis inscriptis, Tab. XXXXIV. n. I. L. n. I. LIV. n. I. LXXXI. n. I. quæ, licet careat literis, Etrusca tamen est. Hujusmodi formæ gladii rarius occurrunt in monumentis Romanorum: & in Etruscis ferrum illud transversum longiusculum apparet. Adhibita etiam prægrandia saxa docent Tabula LXVIII. n. I. & LXXI. n. 2. Usos fuisse etiam facibus, quædam Etrusca monumenta evincunt; sed forte antiquissimis temporibus, & rudi militia, quando, ut ex Autoribus constat, passim in usu erant clavæ ligneæ & sudes præustæ (b). Inter rudioris militaris Etruscorum disciplinæ arma, etiam recensendus est uncus prægrandior, quem miles seu gladiator ferme nudus, sola parva galea armatus, in quamplurimis Tuscorum fictilibus urnis (in quibus tantum hoc genus teli conspicitur) in caput militis impingit. Hic uncus, in prisca militia usu receptus, retentus forte fuit in lu-

G dis

(a) Fabrett. ad Columm. Trajan. cap. 7. pag. 180. (b) Scholiast. Stat. ad v. 64. & 301. libr. 4. Thebaid. Vid. Lipsium libr. 4. Dialog. 4. Poliorcetic.

dis gladiatorum: eo, inimico interfecto, apte cadaver trahere poterant, indeque spolia auferre. Huic similis forte uncus, qui, ut Tullii verbo utar, reis impingebatur, eoque ipsi trahebantur apud Romanos.

In præliis tandem non solum equis utebantur, sed etiam curribus, quorum usus antiquissimis temporibus in bellis vigebat, ut ex Homero elicitur: idque ostendit Tab. LXXI. n. 1. & 2..

§. XXVIII.

Tuscorum militia navalis.

POstquam de terrestri Etruscorum militia verba fecimus, aliquid etiam dicendum de navali, in qua illustres fuere; eorum enim piratica fabulosis & Iliacis temporibus jam percelebris erat, ut docet fabula de Baccho a Tyrrhenis capto: & Possis, scriptor apud Athenæum libr. 7. pag. 296. præcipue tradit, Glaucum, navis Argi architectum & gubernatorem, occubuisse in navali pugna inter Argonautas & Tyrrhenos. Palæphatus etiam n. 21. scribit Scyllam, quam Ulysses evitaverat, Tyrrhenorum navem piraticam fuisse; unde imperium maris tenuisse, tradunt inter ceteros Diodor. libr. v. & libr. XI. & Strabo libr. v. ubi de portu Lunæ & de proximo amplo maris sinu verba facit. Inde in nummis Tab LXI. sæpius occurrit ancora eorum inventum. In Tab. LXVII. n. 2. desumpta ex marmorea urna Perusina, infelicis tamen sculpturæ, inter duas peltas spectatur vir, forte navium ductor, galea seu pileolo tectus, & sola exomide indutus, qui innititur dextera navis gubernaculo: cujus quadrata forma occurrit aliquando in monumentis Romanorum aut Græcorum.

§. XXIX.

§. XXIX.

Buccina, & Tuba reflexa Etruscorum.

ISidorus libr. 17. cap. 4. tradit a Tyrrhenis prædonibus, in usum ejusdem rei navalis, tubam æream excogitatam; licet ea postea ad terrestria certamina fuerit traducta; cum non facile per maria dispersi per buccinæ sonum ad prædam convocarentur. Prius enim sono buccinæ seu conchæ pro tuba utebantur [a]. Ipsius vero conchæ usum Tyrrheno Herculis filio primo tribuit Hyginus fab. 274. Hinc in Bacchanali depicto in vase Tab. XIX. Faunus concham inflat, quod genus instrumenti musici nusquam in Romanis Bacchanalibus, quod sciam, conspicitur.

Ab Etruscis tradunt Scriptores tubam accepisse Romanos aliosque populos: apud quos duplicis generis censebatur, alia scilicet recta, alia reflexa; tradente Artemidoro libr. 1. cap. 58. hujus usum fuisse solum in bello: rectæ tubæ autem, etiam in sacris. In Tab. LXXI. n. 2. occurrit tuba reflexa. Credibile est, cum conchæ marinæ occasionem dederint inveniendæ tubæ, Tuscos æreas tubas, marinarum buccinarum forma & natura ita eos docente, non rectas, sed in plures spiras reflexas, fabricavisse, & ejus formæ, quam videre licet Tab. XLVIII. [b]

§. XXX.

Dona militaria, bonores & ornamenta Ducum, Magistratuum, Regum &c.

RE militari Tuscorum ex antiquis monumentis, quantum licuit, illustrata, videndum in præsens, quæ ex iisdem eruere fas sit circa militum præmia, summorumque ducum honores. Inter dona militaria recensenda vitta illa, quam,

[a] Lycophron. v. 250. ubi Tzetzes & Meursius. (b) Autoribus, qui tubam inventam ab Etruscis statuunt, & a Dempstero adducuntur, addendus Paus. libr. 2. pag. 122. Eustathius ad Iliad. E. Diodorus libr. 5. Suidas in Κώδων, qui tradit Archondam, qui Heraclidis commilitavit (anno scilicet octogesimo post Trojam captam) adduxisse in Græciam Tyrrhenicam tubam.

ut notavimus, præ manibus tenet Victoria Tab. XLVIII. similes enim vittas, in utroque pariter limbo in semicirculos tonsas, pectori militum, veluti latiorem cingulum, circumductas cernimus Tab. LI. n. 2. & Tab. LII. n. 1. In iisdem anaglyphis militum nonnulli præter cingula ornantur vittis puris: & alii insuper cincti videntur lana aliave materia textili circumvoluta, cujus formæ erat quoddam coronarum genus, quibus Sacerdotes coronabantur, quod Latini *stroppum* dixere (a): quo coronatæ cernuntur philosophorum & poetarum antiquæ imagines, quos Prisci tamquam Sacerdotes venerabantur. Tab. LXXI. n. 1. miles seu heros duplici stroppo circa pectus ornatur, a quorum superiore plura veluti vittarum frusta dependent. Hæc militaria dona, quibus ornata militum pectora spectantur, censeo ea esse, quæ Latini *phaleras* dixere, quas Florus libr. 1. cap. 5. inter ornamenta ab Etruscis accepta, & apud Nonium Sallustius inter dona militaria recensent: quæ postea ad exornanda equorum pectora translata & adhibita, phalerarum nomen retinuerint.

Inter ornamenta ducum, & triumphalia ab Etruscis accepta, Romani scriptores sellam curulem recensent; unde communicato ejus sellæ honore Ædilibus, Ædiles curules dicti. Ejus sellæ antiquam & veram formam nobis repræsentari credo Tab. XLVII. Eam contis & manibus ductam coniicere licet. In monumentis Romanorum sella curulis hujusmodi cum rotis nusquam conspicitur: forte quia, crescente, ut solet, luxu, cum Ædiles posterioribus temporibus, in Processibus ad edendos ludos, curribus ab equis vectis uterentur: & postea e curru descendentes ludos spectaturi in sellis nobilioribus absque rotis sederent, usum sellarum cum rotis omiserunt, nomine tamen prisco curulium retento.

Iisdem ducibus, forte etiam summis urbium magistratibus throni cum suppedaneo concedebantur; unde ad ostentationem dignitatis defuncti, in urna marmorea Clusina Tab. LXXXIV. n. 3. hujusmodi thronus cum suppedaneo spectatur. Stipabantur etiam duces lictoribus, virgarum fasces ferentibus, ut in Tab. XLVI. Fasces sine securibus visuntur, vel quia tempore eæ sint deletæ, vel forte etiam, quia duci, quem comitantur, sola verberum infligendo-

(a) Festus verbo *Stroppus*.

dorum, non vero necis potestas esset attributa. Armigeros etiam, qui proceres sequerentur, quique eorum clypeos & galeas ferrent, in usu fuisse apud Etruscos innuunt Tab. LXVI. & Tab. præsertim XLVIII. in qua armiger triumphantis galeam sustinet. Apud eosdem ad ornamentum summorum ducum vel etiam Regum (prisci enim Etrusci, vel saltem aliquando peculiares civitates Reges habuere) adhibitam fuisse coronam radiatam, suadere videntur Tab. XXI. n. I. & forte etiam Tab. LXXI. n. 2. ibi etenim spectantur corona radiata redimiti præcipue in illis præliis viri: & Tab. II. Junoni, utpote Deorum Reginæ, tribuitur.

§. XXXI.

Triumphorum usus apud Etruscos, & ludi triumphales.

MAximus tandem ducum, qui bello vicissent, honor erat triumphus, qui luculenter delineatus spectatur in fictili vase Eminentissimi Gualterii Tab. XLVIII. Vir laurea redimitus sedens in quadriga ducitur, torque ornatus, & tunica picta absque manicis induitur: togamque sinistro brachio sustinet, & dextra longius sceptrum seu hastam tenet. Equi, qui currum ducunt, signa in coxis inusta, more apud Antiquos recepto, habere videntur, quorum duo Pā inverso assimilantur. Ita vetustissimi Græcorum, ut notat Salmasius ad Solinum pag. 627. Coppa, unde Latini suum Q sumpserunt, effingebant: & eo signo notati equi Coppatiæ dicti: forte ea nota equi Cappadoces, apud autores celebrati, signabantur. Comitatur pompam vir laureatus, cum tunica, undulato opere texta, cum hasta: qui forte censendus est dux aut miles alter, qui, ob res bene gestas secundis honoribus ornatus, comes datus sit triumphanti. Miles armiger, pariter laureatus, galeam triumphantis præfert.

Currum & pompam præcedit juvenis tubicen, cum galea & tunica picta, qui sinistra sustinet tubam, in plures spiras circumvo-

volutam, a qua pendet pannus, in flammarum formam diffectus. Vir barbatus, pallio solum inferius tectus, prope nobile ædificium sedens, tubicinem dextra complectitur: forte connotat senatum, qui gratulabundus triumphantem & ejus commilitones a bello redeuntes excipiat: nisi ea figura, quam tubicinem diximus, sit Dea, belli præses, ita ab Etruscis depingi forte consueta cum tuba: inde Minerva, bellorum Dea, ab Argivis culta, & sub nomine Σάλπιγγος Ἀθηνᾶς templo donata ab Hegelao Tyrrheni filio, teste Pausania libr. 2. pag. 123. & etiam Hesychio, & Σάλπιγξ a Lycophrone vocatur. Altera parte vir pariter sedens, & laureatus cum hasta, fortasse repræsentat pompæ triumphalis præsidem & rectorem.

Picturæ ejusdem vasis docere nos possunt, Etruscos post triumphum ludos & spectacula triumphalia edere consuevisse: ad quæ edenda ipse triumphans, peracto prius sacrificio, procederet; in collo enim vasis conspiciuntur ara & mulieres cum pateris, vasculo, & facibus: & triumphans ipse in sella curuli sedens, laurea redimitus, cum sceptro & patera: adstantque duo Sacerdotes coronati, tunica manuleata & pallio induti, hastas puras ferentes. Sacrificium peragi Cereri, ut diximus, suadent mulieres faces ferentes, & præcipue sella curulis, quæ Cereris currum a serpentibus vectum imitatur.

Proxime depictum est venationis spectaculum; venatores enim exhibentur, qui cervam vel capreolum insequi videntur; Etruscis enim leones, tigres, elephanti, rhinocerotes, aliaque Africæ, Asiæ, Indiæque animalia non suppetebant.

In vasis corpore post triumphalem pompam, gladiatorum pugna exhibetur, cum præposito ludis virgam tenente, pallio seu toga more Etrusco induto: & Victoria, quæ phaleram præfert, victoris præmium futuram. Adhibitos ergo gladiatores in spectaculis triumphalibus etiam ab Etruscis, præsens pictura evincit; cum ceteroquin facile credi possit, Romanos, ut ab Etruscis triumphos suscepere, ita pariter triumphalia spectacula, quæ apud eosdem Romanos in usu fuere, ab Etruscis iisdem accepisse. Eadem dicenda videntur de conviviis, quæ post triumphos apud Romanos celebrabantur; convivia scilicet apud Etruscos

scos data a triumphantibus fuisse, quorum occasione forte elaboratum fuit hoc elegantissimum vas. Vasa etenim ut plurimum ornabantur, desumptis emblematibus & picturarum thematibus, vel a sacrificiis, vel a conviviis, vel a rebus, quarum occasione convivia dabantur, vel a spectaculis conviviorum, in quibus vascula usui futura essent.

§. XXXII.

Venatio apud Etruscos, & Canes & Accipitres, seu Aquilæ venatrices.

Militiæ proxima est & quædam ejus imago, venatio: imo ea instructos fuisse Heroes ad bella tradit Xenophon, & sacræ Historiæ interpretes testantur, Nembrotum, robustum illum venatorem, homines, ferarum venatione allectos & eruditos, bello tandem ad occupandam alienam & non suæ sortis regionem duxisse. Eam a primis usque temporibus, non solum ad victum quærendum, sed etiam ad repellenda noxia animalia, quibus terra referta erat, hominibus adhuc non plene per orbem diffusis, apud omnes nationes in usu fuisse, non est ambigendum. Idque de Etruscis testatur non solum Plinius libr. 7. cap. 56. qui statuit Piseum, quem paulo post Tyrrhenum vocat, venabula invenisse; sed præsertim etiam prædicta Tab. XLVII. in qua depicta est venatio, ab Etruscis inter varios ludos triumphales edi solita. Eo enim vase exhibentur venatores, qui venabulis insequuntur, ut notavimus, cervam seu capreolum. Venatores sola clamyde, fibula medio pectore religata, induti, pileos humero suspensos gerunt; eorum enim proprii erant, utpote qui Solis æstui & pluviæ incommodis expositi essent. Præterea ab Etruscis ad venationem adhibitos canes & accipitres venaticos aut aquilas, indicant canes cum manno seu torque, quibus supervolitant accipitres aut aquilæ, bubulcum & subulcum sequentes, sculpti in patera argentea Tab. LXXVII. n. 2. hujusmodi enim professionis homines in sylvis incultisque locis degere sueti, venationi etiam operam dabant, ad noxia ani-

animalia a gregibus amovenda, & ad victum ampliorem comparandum: inde iidem subulci & bubulci eadem in Tabula n. 1. & 2. jaculo latiore ferro munito armati incedunt. Hoc monumentum morem antiquum demonstrat; nam cetera Etruscorum antiquitate longe superat, ut alias animadvertimus.

§. XXXIII.

De vestibus virorum & mulierum.

Militum vestibus, cum de Re militari ageremus, illustratis; in præsens de civilibus & quibus communiter uterentur, tractandum. Tusci ergo induebantur tunicis, aut brevibus manicis, aut manicis penitus destitutis, ut inter cetera Tab. XLVIII. & Tab. LXXVII. ostendunt. Eæ aut brevissimæ erant, aut alte succinctæ: id demonstratur præsertim ex Tab. XLVI. eo etenim anaglypho non solum visitur prope militem figura viri, civili habitu induta, cum pallio aut toga tunicæ superposita: cujus tunica ad pectus cincta, ad genua non pertingit; verum etiam ei adstat vir alter, cui apparet non solum genu, sed etiam coxæ medietas nuda, & tunicæ nulla pars ibidem visitur. In nobilioribus & amplioris status & fortunæ viris tunicæ latæ, & amplissimæ erant; unde etiamsi manicis carerent, redundanti tunicæ panno aliqua pars brachii tegeretur. Id præsertim perspicue ostendit statua ænea Medicea Tab. XL.

Supra tunicam pallio ampliore seu toga amiciebantur, ita ut dexter humerus & brachium essent expedita, & modum ferendi togam Romanis receptum imitarentur. Togam credere potius quam pallium nihil prohibet; cum togæ usum apud Tuscos afferant toga picta & toga prætexta, quas ab illis Romanos accepisse tradunt scriptores; imo Servius ad libr. 2. Æneid. ex MS. Fuldensi circa finem tradit, apud Tuscos togæ usum viguisse. Neque vim facere potest, quod in prædicta statua Medicea Tab. XL. appareat angulus quadratæ vestis, seu alterius figuræ, apertæ tamen, cujusmodi erat pallium; id enim usum togæ apud Etruscos minime convellit; nam præterquamquod erudito-

rum

rum ſanior pars togam apertam ſtatuat, mirifice ſententiæ meæ ſavet altera ejusdem Muſei Medicei ſtatua viri togati, ad cujus pedes ejuſmodi lacinia, ſeu potius panni angulus conſpicitur, cui, ut in prædicta ænea ſtatua Etruſca, annexa eſt anſula, ex eadem cum panno materia contorta, quæ uſui eſſe potuit, vel ad ſuſpenſam ipſam togam ſervandam, vel dilutam Soli exponendam.

In eadem ſtatua Medicea, artifex eo quo potuit ingenio, in limbo togæ lineis notatum voluit clavum prætextum, quem e purpura fuiſſe videbimus. Decentiſſimum forte apud Etruſcos ferendæ togæ modum eadem ſtatua ærea Medicea exhibet. In vaſorum picturis communis modus non admodum diverſus paſſim repræſentatur; ſed de eo diligentius loquuri ſumus, poſt quam de Bacchi cultu ſupra diſſeruimus.

Aliquoties tamen in noſtris monumentis ſubtus togam palliumve viri nudi abſque tunicis conſpiciunrur. Romani priſci, ut norunt eruditi, ſola toga tecti tunicis carebant. Idem forte de vetuſtioribus Etruſcis credendum: forſan etiam ſequioribus temporibus juniores, utpote valentiores, nudi ſolas tunicas adhuc geſtabant; unde ſponſi Tab. XLIV. n. 1. & 2. imo etiam ſponſa n. 2. (niſi tunica ſiniſtrum tantum humerum veſtiat) nudi & exerti conſpiciuntur. Idem mos in vaſculorum picturis, & in iconibus virorum, ſupra urnas jacenrium, aliquando dignoſcitur; ſed forſan, ut infra animadvertimus, illæ icones viros ad convivium veſte cœnatoria paratos, hæ autem diſcumbentes repræſentant.

In Tab. XLVI. in ampliore cippo rotundo lictores ſupra tunicam, alte admodum ſuccinctam & brevem, amiciuntur altera veſte breviore, quæ ſolum ſiniſtrum humerum tegit, & manicam ſeu foramen anguſtum habet ad educendum aut ad inferendum brachium ſiniſtrum: ac humerum & brachium dexterum liberos relinquit, ut clare apparet in uno ex lictoribus; cum in altero minus feliciter a pictore, fortaſſe ob labem marmoris, hujuſmodi veſtis expreſſa ſit. Hæc veſtis, quæ apud Latinos Græcoſque *exomis* vocabatur, ſequioribus temporibus propria erat vilium perſonarum & artificum: & ea non ſolum ſu-

pra tunicam induebantur, sed etiam sola, & absque tunica, ut videre est in navium ductore Tab. LXVII. n. 2. & in uno ex libitinariis Tab. LXXXV. n. 1.

Nunc nos advocant pedum & tibiarum integumenta, quorum multiplices formas monumenta Etrusca præseferunt. Supra de Etruscorum militum calceis aliqua notavimus: hic agendum de calceis, quibus extra militiam Tusci uterentur. Eorum nobilissimum genus nobis ænea statua Medicea Tab. XL. ostendit. In ea spectantur calcei, qui pedes & mediam circiter tibiam tegunt, adeo ut neque digiti, neque ulla pars tibiæ quam vestiunt, nuda appareat: & loris, per ipsam tibiam circumvolutis, religati sunt. Tab. XXIV. n. 2. in sigillo, reperto Carpineæ, calcei, qui parum supra pedem per tibiam attolluntur, clausi sunt; sed in anteriore parte scissi & infibulati. Tab. XI. in inferiore ordine conspiciuntur viri, pallio (seu toga sit) circumvolutis induti, calceis clausis, sed admodum brevibus, utpote qui talum non excedant, latiore ligula ex eadem calcei materia adstrictis. Ita Tab. XX. virorum, Etrusco more, pallio aut toga indutorum, calcei pariter breves & clausi, qui solum pedem vestiunt, neque ligula religantur. Adsimili brevitate calcei, & qui nullo modo religati sunt, conspiciuntur Tab. XXXVIII. tam in figura mulieris, quam viri. Crepidas forte etiam repræsentant; quandoquidem eorum posterior pars aspectui non patet. Tabula LXXIX. ex duobus servis, mensæ ministrantibus, alter calceo tibiali, cujus initium genu attingit, induitur: alter tibiam pedemque fasciis, inter se ad modum retis complicatis, tectus conspicitur: cujusmodi formæ compagos fuisse statuunt Eruditi. Peculiare apud Etruscos pedum indumentum soleæ erant, vittis per tibiam circumductis religatæ, unde Tyrrhenica sandalia vocabantur (a): ex qua eorum denominatione erui potest, illorum usum Romanos aliosque populos ab Etruscis accepisse. Tab. I. & Tab. III. Mercurius hujusmodi soleis induitur, quibus, ut Gellii libr. 13. cap. 21. verbis utar, plantarum calces infimæ teguntur: cetera prope nuda, & teretibus habenis vincta sunt. Credendum est, soleas antiquissimis tem-

(a) Virgil. libr. 8. v. 458. Pollux libr. 7. cap. 22. n. 37.

temporibus, delicatis moribus adhuc ignotis, pro solo pedum tutamine, præcipue eorum, quibus longa itinera essent ineunda, inductas fuisse; unde in prædictis Mercurii, utpote Deorum nuncii, imaginibus ab artificibus additæ.

Mulieres plerumque in nostris monumentis, clausis, & nullas partes nudas relinquentibus calceis, munitæ sunt: ita Furiarum imagines repræsentantur in Tabulis, de quibus diximus, cum de moribus & superstitionibus Tuscorum circa defunctos ageremus. Similes calceos clausos in mulieribus exhibent Tab. XXXVII. n. 2. & Tab. XXXXI. & Tab. XXXVIII. in qua, ut vidimus, imagines illæ brevissimis calceis indutæ conspiciuntur. Tab. II. Æternitas seu Nemesis calceos clausos gestat, sed parte anteriore apertos, at ligulis adstrictos. In eadem Tabula Juno consimiles calceos clausos, si rimulam per longitudinem tibiæ & medios usque pedes forte apertam excipias, eosque vittis ad mediam tibiam religatos induit. Tabulis tamen XLII. & XLIII. statuæ muliebres munitæ sunt soleis, vittis religatis, quæ superiorem partem pedis & digitos nudos in majore parte relinquunt, ut ex extrema parte pedum, quæ tantum in illis statuis detecta est, apparet. Insolitæ formæ tibialia spectantur in Bacchante Tab. XI. dimidia enim parte clausa sunt: altera vero parte, scilicet anteriore, reticulo constant: inferius autem solea carent, neque totum pedem, sed dimidium tantum a calcaneo ad talum usque vestiunt, anteriore parte & digitis nudis relictis. In eadem Tabula in Baccho, forma muliebri ornato, calcei clausi spectantur, loris religati, parumque supra pedem elati. Quod ad calceorum colores, vidimus Tab. LXXXVI. Furias calceis, puniceis vel amethystinis pellibus variis ornatis, comtas. Tab. LXXXIV. n. I. tam sponsæ quam sponsi calcei ad mediam tibiam longiores, nigri aut alterius fusci coloris sunt.

Quod vero ad reliquas mulierum vestes pertinet, feminæ Etruscæ tunicis longissimis, & infra papillas cinctis, usæ sunt: supra vero palla seu pallio, seu etiam toga (nam apud priscos Romanos ea quoque a mulieribus gestata) amiciebantur: aliquando etiam capiti pallio superinducto utebantur, ut figuræ mulierum ad similitudinem jacentium super urnas fictiles ostendunt, præcipue in

Tab. LXXXVI. in qua tunica absque manicis, ut apud alias gentes receptum est, singulis fibulis supra humeros religatur: hujusmodi tunicæ forma in vasculis sæpe occurrit. Tab. XLI. Veneris, ut credidi, simulacrum manicas gerit, pluribus fibulis colligatas. Tab. XX. in qua Ulyssis & Circes fabulam agnovi, mulier supra longiorem tunicam alteram brevem gestat, cum manica triplici fibula constricta: fortasse tamen longissima tunica, duplici loco cincta, illa induta est. Sed prædicta brevis tunica, longiori tunicæ superinducta, spectatur in quibusdam mulierum iconibus urnularum Tab. LXXXIV. n. 5. & 6. Rubenius libr. 2. Electorum cap. 20. Romæ simulacrum affert, cum manicis pariter fibulis adstrictis. In picturis vasculorum feminæ tunica longiore, quæ plerumque pedes attingit, latioribus manicis, & palla seu pallio in varios gyros circumvoluto amiciuntur: caput vero ut plurimum tectum habent parvo veluti pileolo, aliquando etiam ipsomet pallio coopertum. Lectori tantum propono Tabulam LXXXIX. quia in aliis vasorum picturis aliquando mulierum habitus diversimode exhibetur; in iis enim ut plurimum non honestiores matronæ, sed Bacchicorum sacrorum administræ, mimæ & scenicæ, in conviviis adhiberi solitæ, repræsentantur.

Porro Tusci candidis togis, aut palliis & tunicis, tam viri quam mulieres, utebantur. Id oculis subiiciunt fictiles urnæ sæpius memoratæ Tab. LXXXVI. & LXXXVII. in quibus colores antiquitus inducti adhuc supersunt. Hic mos Romanorum honestioribus in usu fuit. Milites autem, ut notum, tunicis & sagis diversimode coloratis induebantur: quod & præsertim Etrusci consuevere: idque demonstrant ultimo loco dictæ Tabulæ. Candidis vero tunicis clavos purpureos: togis autem extremo in limbo prætextam purpuram vel assuebant vel intexebant. Hinc in Furiarum tuniculis latus e purpura clavus in Tab. LXXXVI. conspicitur. Tab. LXXXVII. in icone viri jacentis super urnam (quod notavimus, cum de defunctis & circa eos Tuscorum religione verba fecimus) prætexta conspicitur, & vestigia duplicis clavi rubei apparent. Id patentius elucescit in sponso & sponsa Tab. LXXXIV. n. 1. in qua non solum prætexta purpura in togis,

sed

sed etiam duplices clavi, e purpura tamen fuscìore in tunicis, tum in anteriore pectoris sponsi, tum in posteriore tergi sponsæ partibus luculenter exhibentur: quod lineis transversis in ipsa Tabula notatum. Clavos veluti innuere voluisse censeo rudem artificem lineari illa sculptura Tab. LXXXIII. n. 10. Præterea eadem purpura ornare consueverunt pulvillos culcitrasque lectulorum, ut ostendit Tabula superius dicta LXXXIV. n. 1. in qua albus pulvillus, linea rubra, & culcitra vicissim albis & rubris fasciis distinguuntur. Idem mos Romanis fuit, qui, Rubenio notante, mantilia, mappas, pannos, aliaque usui necessaria, passim purpura ornabant.

Poterant hujusmodi fasciæ non solum vestibus & pannis superponi, verum etiam opere textorio simul cum pannis elaborari; Etruscos etenim insignes fuisse arte texendi pannos, variis diversisque coloribus & schematibus distinctos, quos Romani Babylonicos vocavere, suadere videntur eorumdem monumenta; etenim hujus generis censendæ sunt coloratæ militum vestes, vel virgatæ, vel limbis in extrema parte coloribus diversis distinctæ Tab. LXXXVI. & LXXXVII. Hinc panni vestium, non solum ornati elegantibus limbis, ut præsertim in Junone Tab. II. sed etiam orbiculis diversi coloris spectantur Tab. LXXXIV. n. 1. & etiam Tab. XLVIII. Stellis Tab. XII. & Tab. LXXIV. Floribus Tab. XLVIII. & Tab. XLIX. & Tab. LXXIV. & in vase, ornamenti gratia præposito libro III. Tunicam, opere undulato textam (quod genus texturæ inter antiquissima recenset Plinius libr. 8. cap. 48.) videre licet in milite triumphanti adstante Tab. XLVIII.

Agendum nunc de ceteris, tum mulierum tum virorum ornamentis. Tam viri quam feminæ anulos in anulari sinistræ manus gestabant: a viro fide digno accepi, aliquando vidisse figuram, duobus anulis ornatam.

Mulieres in usu communi habuisse armillas & torques, vel ex pretioso metallo, & has ornatiores, aut in circuli formam fabrefactas: vel ex stroppo, inaures aut lineas margaritarum, bullas & periscelides, suadent non solum Dearum, verum etiam Deorum imagines, de quibus in principio egimus: & præcipue signum,

ſignum, quod Taigetis pueri credidimus, quod bulla, armillis & periſcelide inſignitur; pueris enim mulierum ornamenta tribuere conſuevit etiam antiquitas. Tribus etiam bullis ornatum eſt æreum ſimulacrum Tab. XLI. Neque contra quidquam valet, quod mulierum virorumque mortalium, cum in vita eſſent, imagines in Etruſcorum monumentis ſine iisdem effictæ conſpiciantur, ſi excipias mulierem lyriſten Tab. IX. n. 2. in qua Orgia repræſentantur, circulo ſeu armilla in dextero brachio ornatam; quia, ut ſupra diximus, Antiqui, religione quadam ducti, ea ornamenta ſimulacris Deorum tantum ſecreta & ſacra eſſe volebant: imo certo credendum, eatenus Deorum imagines iiſdem ornamentis comtas voluiſſe, quatenus eadem ipſa ornamenta eorum oculis uſus communis obtruderet atque ſuggereret.

Inter monumenta, ceteris antiquiora eſſe noſcuntur ea, quæ exhibentur Tab. LXXII. n. 2. & 3. & Tab. LXXVIII. habitus enim minus culti antiquiſſima tempora ſapiunt, in quibus homines paucis contenti, longeque remoti a luxu deliciiſque recentiorum, rudiore & naturæ proximo cultu procedebant. Ex iis ergo conſtat, milites vetuſtis illis temporibus arcto thorace & feminalibus munitos ſolum fuiſſe: & homines in communi uſu vel brevioribus feminalibus clauſis, vel brevi panno ad modum feminalium cinctos tantum inceſſiſſe. Ex Tab. eadem XI. n. 2. itidem conſtat, vetuſtiſſimos Etruſcorum longiores capillos, natura ipſa id docente, nutriviſſe: deinceps non ita longos, ſed in gyrum fere, ad vultus altitudinem cæſos, tuliſſe, ingerit eadem Tab. LXXVIII. cum recentioribus temporibus capillos prorſus non nutriviſſe noſtra anaglypha, ſtatuæ & picturæ vaſorum demonſtrent. Mulieres in eadem Tabula ſola tunica, manicis carente, non cincta, (eam Latini rectam dixere) quam primo Tanaquil texuiſſe Plinius [a] aſſerit, quæque mediam tibiam ſolum pertingit, indutæ conſpiciuntur. Tunica illa opere undulato, ſeu mavis ſpicato, texta eſt. Earum capilli in prædicti vaſis argentei cælaturis eodem ritu ac illi virorum tonſi exhibentur.

Nobilium mulierum antiquiſſimam veſtium formam forte imitatur habitus ſchema, quo comtas vidimus Furias in urnis Etru-

[a] libr. 8. cap. 48.

Etrufcorum, tunicula fcilicet alta, inferiores tantum partes tegens, & clavo infignita, cingulo infra papillas cincta, & vittis fupra nudum pectus decuffatis fufpenfa. Capilli etiam non prorfus religati, fed partim in longiores cincinnos hinc inde diffufi. Calcei tandem punicei, pellibus pretiofis ornati. In numinum enim imaginibus antiquiffimum & communem populis morem fervabant artifices; fuperftitio namque eos coërcebat, ne quidquam in Deorum fimulacris, & præcipue in eorum indumentis immutarent.

Rei veftiariæ Etrufcorum affinis eft mundus muliebris & domeftica fupellex. Ad illum fpectant fpecula rotunda, flabella peculiaris & elegantioris formæ, & arculæ: ad fupellectilem vero domefticam pertinent lecti cœnatorii, culcitris & pulvillis, coloris janthini & cirris ornatis, inftructi: vafa omnis generis & elegantis aptæque formæ, fictilia ut plurimum (unicum enim argenteum exhibet Tab. LXXVII.) fella feu throni cum fuppedaneo, fellæ, & fellæ plicatiles, & leonum pedibus ornatæ: quæ omnia lector videre poteft in Tabulis, operi Dempfteriano paffim infertis, aut in fine hujus Differtationis additis.

§. XXXIV.

De Nuptiis.

POftquam mores Etrufcorum, qui circa religionem, militiam, & veftes verfantur, ex monumentis illuftrare ftuduimus, in præfens occurrunt nuptiæ. Eæ in quampluribus urnis fictilibus repræfentantur per imagines fponfi & fponfæ, dextris fe fe invicem complectentium; apud varias etenim diverfafque nationes, dextris eodem pacto conjunctis, non folum pacta & fœdera confirmabantur; fed mutua præcipue fides in nuptiis a fponfis promittebatur. Unde in Romanorum fculpturis, gemmis, & numifmatibus, per fponfos dextras fibi invicem prehenfantes, conjugia exprimuntur; imo antiquiffimis temporibus manuum conjunctionem in matrimoniis adhibitam teftatur facra Tobiæ hiftoria cap. 7.

Nuptias

Nuptias ab Etruscis celebratas fuisse ante ostium domus clausum, quod nuptiis perfectis postea aperiretur, suadere videntur anaglypha Tab. XLIV n. 1. & 2. & Tab. LXXXIV. n. 1. Primo loco in dicta Tabula n. 2. & Tab. LXXXIV. n. 1. observare licet sponsos constitutos in medio mulierum, faces aut lampades ferentium, quas Furias repraesentare diximus: ipsaeque conjugum capitibus manus admovent. In Tab. XLIV. n. 1. loco Furiarum parte dextera adstat Genius alatus, pelle leonina vel alterius belluae capite praesertim tectus, qui veluti mallei manubrio innititur: parte vero altera mulier sive puella alata, inferius tunica tecta, quae grandiori gladio, vagina nudo peculiarisque formae, dextram imponit. A vero longe aberrare non crederem, qui Genium cum malleo zelotypiae praesidem, Discordiam vero per mulierem gladium tenentem, significari vellet. Utcumque tamen se res habeat, per praedictas omnes imagines Etruscos significare voluisse censeo Numina Inferorum, vexandis umbris destinata, & quae discordiae malorumque semina ingererent: & quae placata & propitia sponsis vel conjugum umbris vellent. Cum adsimili malleo spectantur ipsae Furiae Tab. LXXXIV. n. 6. & in Tabella in fine hujus Dissertationis. [*]

Urnis cinerariis connubia impressa apposuerunt, vel quia in una eademque urna conjugum cineres & ossicula recondenda essent: vel quia nuptiae mortem, & mors nuptias vicissim apud Priscos denotabant; utraeque enim, ut scribit Artemidorus libr. 2. cap. 44., tam scilicet nuptiae quam mors, fines hominibus esse putantur: & eadem utrisque contingebant, ut deductio & comitatus amicorum, tam virorum quam mulierum, coronae, aromata & unguenta, ut in nuptiis pacta, sic in morte testamenta in tabulas relata: faces tandem, nuptiis & funeribus communes, & quod ad praecipuum Etruscorum morem spectat, ut nuptiae ad domus, ita funera ad sepulcri ostium celebrata. Ex quo coniicere licebit, fortasse ab Etruscis, ut omnem augurandi, ita etiam divinandi per somnia scientiam & superstitionem profluxisse; quandoquidem proportionem & comparationem nuptiarum ad mortem, quae ex praedictis anaglyphis elucet, ex ea arte

[*] Vide quae supra diximus de Tuscorum opinione circa Defunctos.

arte divinandi per somnia desumptam ex Artemidoro videmus.

§. XXXV.

Tuscorum Convivia.

NUptias merito sequuntur Convivia. In Conviviis ergo antiquissimis temporibus sedebant, ut de Ægyptiis testantur sacræ literæ (a): & de Grecis, seculis heroicis, Athenæus ex Homero (b): & de Latinis Servius (c) ex Varrone aliisque tradunt. Crescentibus deinde parumper deliciis & luxu, receptum apud plerosque populos Orientales, Græcos & Latinos, mensis in lectulis discumbere. Iis accensendi sunt etiam nostri Etrusci, ut præsertim ostendit Tab. LXXIX. confirmantque plures virorum & mulierum icones super urnas jacentium, cum coronis, quæ, ut innuimus, exprimere videntur defunctos, quasi funeralium epularum participes essent, vel qui deliciis & conviviis Elysiorum fruerentur. Hinc prædictæ discumbentium icones, licet aliquando tunica & pallio operiantur, sæpius tamen nudæ cum sola veste convivali conspiciuntur, ut in prædicta Tab. LXXIX. aliisque quampluri̇mis (d). Unde suspicari licet, icones virorum, sola toga seu pallio indutorum, in vasis depictas, repræsentare non solum viros communiter, absque tunica, ut notavimus, indutos; sed forte aliquando etiam dominos & hospites cum sola sindone cœnatoria ad epulas paratos, eosque delineatos fuisse in vasis, quæ mensis apponerentur, quia Etrusci hospitalitate celebres erant, ut testantur excerpta ex libro Heraclidis Pontici de Politiis Græcorum, quæ habentur post Ælianum in quibusdam editionibus, & quæ Gronovius Thesauro Græcarum antiquitatum Tom. 6. inseruit.

Ex prædictis defunctorum iconibus, specie mensæ accumbentium, evincitur Etruscos discubuisse in conviviis, non solum capite coronatos, verum etiam gestavisse coronas a collo pen-

I den-

(a) Genes. cap. 43. (b) libr. 5. cap. 3. pag. 192. Vide & libr. 1. pag. 11. & 19. (c) ad v. 176. libr. 7. Æneid. (d) Vide Tabellam in principio Præfationis.

dentes, & ad modum torquis ante pectus demissas. Si excipias Etruscorum monumenta, raro aut forte nunquam coronæ pectorales in anaglyphis aut signis aliarum gentium occurrunt; cum tamen eas communiter in conviviis adhibitas testentur Clemens Alexandrinus [a] & Athenæus (b). Eas vocatas ὑποθυμιάδας, vel ὑποθυμίδας, quod odorem ex inferiore parte ad nares afflarent, tradit ad Athenæum Casaubonus; unde utiliores erant quam coronæ, quæ capiti imponebantur. Hinc Clemens Alexandrinus [c] coronarum capitis usum taxat; cum nares earum odorem non perciperent. In urna apud Petrum Sanctem Bartoli (d), coronam sutilibus florum foliis, a pediculo divulsis, constare credibile est. Prædictæ coronæ etiam unguentis aliquando aspersæ, ut plurimum convivis distribuebantur, cum expleta ciborum mensa, alia apponebatur ad potiones & propinationes: ut docent carmina Platonis Comici, apud Athenæum initio libri 15.

Ante potionem parum vini vel in mensam (e), vel in terram (f) effundebatur: eoque ritu sacrificium inter mensas peragebatur. Hinc Pollux libr. 6. n. 30. libationes & propinationes conjungit, enumeratque inter plura ad convivia spectantia. Nihil mirum ergo, si imagines, super urnas Etruscas jacentes, pateras dextra gestare soleant. Hoc vasculi genus σπονδεῖον, quasi *libatorium* dicas, Græci vocavere (g): Latini, qui eas in simulacris in dextris Deorum collocabant, *pateras*; ut præsertim eruitur ex Cicerone libr. 3. de Natura Deorum, dum scribit, Dionysium victoriolas aureas, & pateras coronasque, quæ, simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, abstulisse: & libr. 1. de Divinatione, matrem Phalaridis in somnio vidisse tradit, Mercurium e patera, quam dextra manu teneret, sanguinem fundere.

In eadem Tabula LXXIX. supra lectulum visuntur coronæ solutæ & suspensæ. Ex prædicta itidem Tabula patet, Tuscos usos fuisse servis, qui tunicis succinctis in mensis dominorum ministrarent. Ante lectulum parva & rotunda & humilis mensa in

(a) Pædag. libr. 2. cap. 2. (b) libr. 15. cap. 5. [c] Pædag. libr. 2. cap. 8. (d) Gli antichi Sepolcri Tab. 91. (e) Virgil. libr. 1. Æneid. Videndus Scaliger ad Festum, verbo *Mensa*. (f) Æneid. libr. 5. v. 78. Plautus in Curcul. Act. 2. sc. 2. Videndus Lipsius Poliorceticorum in fine. (g) Pollux libr. 10. n. 65.

in noſtra Tabula non apparet ; cum tamen ea ſpectari ſoleat in anaglyphis tum Græcis tum Latinis: unde divinare licet , apud Etruſcos, alioquin delicatos & luxui deditos, ſervos ipſos adſtantes fercula vel patinas manibus ſubſtinuiſſe.

Ex Ariſtotele de Legibus Etruſcorum (a) conſtat , Etruſcos cœnaſſe cum ſuis uxoribus, ſub iiſdem aulæis accumbentes. Non dum reperta ſunt Etruſca monumenta , quæ hoc nobis exhibeant ; attamen plures icones , urnis ſuperpoſitæ , quæ mulieres repræſentant coronatas cum pateris , libationibus conviviorum inſervientibus , eundem forte morem Etruſcorum comprobant. Romanos ultimis Reipublicæ temporibus eandem conſuetudinem a vicinis Etruſcis accepiſſe ſuadent anaglypha , in quibus conjuges jacentes ad menſam ſpectantur , cum antiqui eorum mores id non ferrent ; teſtante enim Valerio Maximo [b] feminæ cum viris accubantibus ſedentes cœnitabant : quod etiam comprobat ex Varrone de Vita Populi Romani Iſidorus (c) : quam antiquam conſuetudinem ut plurimum Græcos retinuiſſe, complura anaglypha Græcis inſcriptionibus adjuncta evincunt, in quibus , viris accubantibus ad cœnam, mulieres ſedentes repræſentantur. (d)

§. XXXVI.

Muſica & Ludi Etruſcorum.

PEculiaris & opportunus agendi locus hic eſſet de Tuſcorum conſuetudine , communiter apud nationes recepta, adhibendi in conviviis muſicam , muſica inſtrumenta , ſaltatrices , ſcænicos, & mimos, ad bacchantium morem perſonatos. Hanc etenim conſuetudinem picturæ vaſorum ejus gentis aperte nobis demonſtrant ; artifices namque , ut alibi animadverti , ornamenta operum deſumebant ab iis rebus ; quæ fieri & accidere ſolerent in ſingulis quibuſque vitæ humanæ actionibus,

[a] apud Athenæum libr. 1. pag. 23. Eadem fera habentur in Excerptis ex Heraclide Pontico de Politiis Græcorum. Vide Dempſter. libr. 1. cap. 11. [b] libr. 2. cap. 1. (c) Orig. libr. 20. cap. 11. (d) Ita videre licet in quibusdam anaglyphis in ampliſſima Inſcriptionum collectione, quam Veronæ parat C. V. Marchio Scipio Maffejus.

in quibus vasa & instrumenta ab iisdem fabrefacta usui essent futura. Verum satius duco (quod & ad clariorem expeditioremque orationem efficiendam summopere conferet) lectori omnia simul collecta, spectacula, ludos, acroamata, quæ ad voluptatem sensuumque oblectationem pertinent, quæque apud Etruscos in usu essent, proponere.

Inter artes, quæ summopere sensus percellunt, facile principem locum obtinet musica, & instrumenta, quæ ad musicam pertinent. In iis excelluisse Etruscos, post Strabonis (a) testimonium, (qui inter plura, quæ ab iisdem Romani sumpsere, recenset musicam, qua publice uterentur) ostendunt anaglypha & picturæ, in quibus vel orgia & bacchanalia, vel sacrificia repræsentantur. Etenim videre licet in eorum monumentis, quæ in Dempsteri & nostris Tabulis occurrunt, non solum tubas ad usum belli destinatas, sed etiam tibias duplices aut rectas, vel earum unam incurvam: lyras diversimode effictas, cymbala, tympana rotunda, aliquando ex utraque parte plana, aliquando inferiore parte rotunda ad modum sphæræ dimidiatæ, tympana, quorum nonnulla in medio perforata lamellis instructa, fistulam septem arundinibus compactam (b), crotala, seu fasciculos scissorum lignorum seu scandularum (c). Peculiare Etruscæ musicæ instrumentum, quod frustra quæras in Latinorum Græcorumque monumentis, in picturis vasculorum conspicitur. Melius repræsentatum habes in Tab. XIII. in qua suspensa spectatur Tabella quadrata, longioris tamen formæ, tribus chordis in transversum positis instructa, quibus plectrum inseritur (d). Pollux libr. 4. n. 60, tradit, instrumentum, quod Assyrii invenerunt, & vocarunt *panduram*, trichorde fuisse. Hoc musicæ instrumentum antiquissimis temporibus repertum esse, & primis musicæ incunabulis coævum, suadet ejus ruditas, & ob religionem etiam posterioribus temporibus retentum.

Musicam & musica instrumenta choreis conjungere solitos Etruscos docent Tabulæ XXXI. & LXXVIII. in quibus pompæ sacrificiorum repræsentantur, & de quibus supra loquuti fuimus;

præ-

(a) Strab. libr. 5. (b) Tab. LXXIII. (c) V. apud Franciscum Bartoli in Appendice Tab. XIV. (d) Idem instrumentum, licet ruditer depictum, censeo Tab. XI. Videri etiam potest Tabella præposita Libr. II. & Tab. XC. n. 2.

præcipue enim Tab. LXXVIII. apparent in pompæ initio duo hinc inde viri, qui crurum & brachiorum motu repræsentare videntur illud genus Sacerdotum, quos recenset Firmicus, & ita describit: *Hymnologos & qui Deorum laudes cum jactantia & ostentatione decantant*. Ex eadem Tabula apparet, Etruscis saltationem armatam haud ignotam fuisse: quod comprobat etiam vas Tabulæ LXIII. & aliud apud Franciscum Bartoli in Appendice Tab. XV.

Sed præcipue inspicienda est Tabula prædicta LXIII. in qua mulieres, Apollini numini præsenti Pēana canentes, variis choreis additis, repræsentari jam diximus; ibi enim mulier sedens, cum virga veluti musicam moderatur: alia retro stans canit: lyram altera pulsat: tibias inflat quarta. Musicos modos comitantur viri mulieresque saltantes diversis chorearum schematibus: inter quæ, præter saltationem armatam, de qua supra diximus, animadvertendum est illud quod venationem imitatur. Vir etenim ad ritum venatoris indutus clamyde, & pileo ad humerum suspenso, venabulo mulierem, quæ fugam simulat, insequitur; prisci enim actiones omnes, animique affectionum gestus, in choreis ad musicæ modos attemperando, imitabantur (a), & præcipue fictos femellarum pavores, quas milites veluti hinc inde minitarentur; ut in picturis similium vasorum memini me observasse.

Sæpe sæpius tandem Etrusci adhibebant in choreis mulieres virosque personatos ad modum Baccharum & Faunorum, quibus orgia vel celebrabant vel imitabantur (b), ut præcipue animadverti potest in quamplurimis vasorum picturis, in quibus oscilla expressa cernuntur: quibus similes sunt, ut supra dixi, ludiones in urna fictili Clusina Tab. LXXXI. n. 1. Hujusmodi choreas personatorum ludionum adhibitas fuisse non solum in sacris & in acroamatibus conviviorum, verum etiam in Circensium vel triumphorum pompis, suadent Tab. XLIX. & Tab. LXXIV. in quibus hujusmodi personati ludiones cernuntur; cum alioquin certum sit, Romanos ab Etruscis illos accepisse, id testante Livio libr. 7. Decad. 1. & Tertulliano de Spectaculis cap. 2. & Isidoro libr. 18. cap, 16. Etiam in neniis defunctorum usos fuisse

(a) Athen. libr. 1. pag. 15. meminit choreæ, in qua imitabantur aratorem. [b] V. Tab. XVII. XXVII. XXIX. LXIV.

se saltatoribus, & iis qui musica instrumenta tractarent, testatur Tab. LXXIII. in qua circa sepulcri januam vir saltat, & fistulam inflat: altera parte mulier choreas agit, & crotala manibus elatis, forte (nam anaglyphum rudis sculpturæ est) personat.

Scænicis Tuscos usos fuisse, seu ad exhilarandos & majore voluptate afficiendos inter epulas convivas, seu ad publica spectacula, testantur oscilla comica, columnis suspensa, in Tabella post Præfationem impressa: & præsertim duo comœdi personati, in rudi suggestu fabulam agentes Tab. XC. n. 1. Nec a vero aberrare censerem, qui forte vellet, plures viros togatos seu palliatos aliquando cum feminis colloquentes, qui passim in Etruscis vasculis occurrunt, quandoque repræsentare viros comœdias agentes, quos artifices depictos voluerint, ut imitarentur fabulas, quæ communiter in conviviis exhibebantur.

Transeundum nunc ad spectacula & ludos, qui in corporum concertatione versabantur. Primum inter illa locum jure ac merito occupant Circenses, quos ab Etruscis acceptos videtur tradere Livius libr. 1. Decad. 1. dum scribens, Tarquinium Priscum primo locum Circo designasse, subjungit, equos pugilesque ex Etruria accitos. Hinc quadrigam cum auriga Tabula LXXIV. repræsentare videtur.

Vidimus supra ex monumentis, gladiatores in Tuscorum funeribus adhibitos fuisse: verum etiam in publicis spectaculis exhibitos, testatur Nicolaus Damascenus apud Athæneum [a]. & apud eosdem Etruscos datos etiam a triumphantibus inter cetera spectacula, docet pictura Tab. XLVIII. delineata ex nobilissimo vase Eminentiss. Gualterii, de quo egimus supra, cum de usu triumphorum verba fecimus: ex qua etiam patet, inter spectacula publica Etruscorum, venationes fuisse.

Nummi præterea Tuscorum n. 2. 3. & 6. Tab. LX. in quibus manus cæstu armata conspicitur, pugilatores inter Tuscorum ludos esse recensendos demonstrarent, etiamsi non haberemus Livii supra memoratum testimonium, necnon Eratosthenis apud Athenæum [b], tradentis, Tyrrhenos ad tibiam pugilatu contendere.

§. XXXVII.

[a] libr. 4. pag. 155. [b] libr. 4. pag. 154.

§. XXXVII.

Etruſcorum Artes ad Graphicen ſpectantes.

HÆc de muſica & ſpectaculis Etruſcorum adnotaſſe ſufficiat, cum præſertim nationes omnes, quantumcumque incultas & barbaras & a deliciis remotas, ſenſum aliquem erga muſicæ & ſpectaculorum obleciamenta habuiſſe ſciamus. Glorioſius veteribus Etruſcis accidet, ſi verba convertamus ad nobiliores elegantioreſque Artes, quæ circa Graphicen verſantur, in quibus elegans hæc & vetuſta natio ſummopere excelluit: & fato, ut ita dicam, quodam præluxit ſummis præſtantiſſimiſque viris, qui patrum majorumque noſtrorum temporibus in Etruria effloruere: & Sculpturam, Picturam, atque Architecturam, temporum ignavia & calamitate deperditas, ad ſummum perfectionis apicem evexere. Verum enim vero artes hæ ceteris omnibus, de quibus ſupra egimus, præferendæ; utpote quæ opus poſt ſe relinquunt, illuſtrium nempe virorum imagines: eorumque geſta diutius ſervant, & futuris per ævum ſæculis tradunt: adeoque Reipublicæ maxime proſunt, cum perpetuos ſtimulos erga gloriam & virtutes, quæ præcipue bonum commune reſpiciunt, per ſingulas quaſque ætates civibus ingerant.

Tuſcos peritos fuiſſe in artibus, quas Graphice complectitur, teſtantur Autores (a). Et primum de Etruſcorum Pictura verba facturus, nequaquam negligenda eſſe cenſeo anaglypha fictilia, in eorum cinerariis urnis expreſſa, & coloribus deſuper tecta (b); forte enim illa prima Picturæ fundamenta jecerunt, vel ſaltem quaſi lumen primis artificibus prætulere. Scio Autores apud Plinium libr. 35. cap. 3. aliter Picturæ originem tradere, ſcilicet artem illam umbra hominis lineis circumducta repertam; ſed forte corporum umbra artificibus inſerviit pro primis anaglyphis, replendo circumſcriptionem umbræ argilla, ut ipſe Plinius ſcribit libr. 35. cap. 12. & tamen anaglypha poſtea coloribus depicta viam picturæ aperire potuerunt. Utut tamen ſe

res

(a) Plinius libr. 34. c. 7. libr. 35. cap. 3. & 12. Tertull. Apol. cap. 25. Caſſiod. Var. libr. 7. epiſt. 15. (b) De his egimus ſupra cum de ritu funerum diximus.

res habuit, ut loquamur de Pictura eo quo communiter accipitur sensu, & in plano elaborata, destitueremur penitus ejus artis apud Etruscos exemplis, nisi vasa fictilia quandam memoriam & specimina nobis servassent. Omissis vero quamplurimis ruditer delineatis picturis, earum multæ licet fere omnes (a) careant lumine & umbris, & solo fundo diversi coloris & lineis distinguantur; attamen in ipsa sola ambitus iconum & partium delineatione totius humani corporis & partium symmetriam, & in similitudine pulchritudinem præseferunt, & venustatem aliquando, & Venerem etiam illam, quam Apelles aliorum sui temporis artificum operibus inesse inficiabatur (b). Horum vasorum elegans artificium exigit, ut de eo peculiariter aliqua dicamus; cum præsertim inde eluceat, Etruscos in rerum naturalium observatione (physiologiam vocat Diodorus libr. 5. cap. 9.) versatos, multa ex hujusmodi studio ad artium incrementum desumpsisse. Vasa ergo Etruscorum elegantiora, facta ut plurimum sunt vel ex terra dilute rubra, vel ex alba. Consuevere supra vasis terram alias argillas, ut hactenus observavi, albas, croceas, & nigras, & aliquando, sed rarius, purpureas, ad vinaceum colorem vergentes, tenuem veluti tunicalam inducere: quæ & ipsæ excoctæ, materiæ vasis tenaciter adhærent, & colores nativos in igne servant. His argillarum coloribus & ipso colore rubro terræ diluto diversimode utebantur, modo detegendo, modo intectos colores qui infra essent, relinquendo, & modo tandem alios colores superponendo. Aliquando enim figuræ delineatæ spectantur vel in rubro diluto terræ vasis, vel in crocea illa tunicula, & pro iconum fundo color niger inservit (c). Nonnunquam figuræ, in nigro expressæ, pro fundo habent vel terræ rubrum (d), vel argillam croceam (e), vel albam (f). Quando figuræ expressæ sunt in rubro terræ, vel in croceo argillæ superinductæ, partes vestium & corporis lineis ex nigro colore notatæ sunt: si vero figuræ in nigro constitutæ sint, inte-

(a) In picturis Tab. XXIIX. & Tab. XXXII. umbræ & lumina coloribus quo clariis quo magis saturis apte distinguuntur; his vero similes adhuc mihi non visæ. (b) Plin. libr. 35. cap. 16. (c) Pleraque vasa Musei Medicei habent figuras in rubro terræ expressas. Tabb. vero XXX. usque ad XXXV. vasis figuras præseferunt delineatas in tunicula crocea. (d) Ita Tab. XII. (e) Tab. XLIX. (f) Hujusmodi vasculum nuper repertum in urnula fictili cineraria prope Clusium, in Marchionatu Campi Orscoli, quem fiduciarium obtinet Patricia gens Junia a Magno Duce, tamquam Duce Senarum.

interiores corporis & vestium partes, & parva quædam vestium ornamenta distinguuntur linearibus incisuris, in ipso colore nigro ductis, quæ detegunt & ostendunt fundi colorem vel rubrum vel album vel croceum: eo plane artificio, quo avorum nostrorum tempore Etrusci recentiores, sumpto forte ab his monumentis exemplo, usi sunt, vocabantque *sgraffito* [a]. Quandoque etiam albo colore utebantur, ad denotandas quasdam partes, præcipue in figuris, ceteroquin colore nigro expressis, mulierum præsertim [b]. Peculiarem animadversionem merentur ornamenta purpurea ab artifice vasis Tab. XLIX. in nigris vestibus addita, forte ut imitarentur purpuræ segmenta, pannis assui solita. Eorum nonnulla sunt rotunda, alia longiuscula. Idem etiam purpureus color additus & junctus est alicubi nigro, in equorum & Faunorum caudis, & in personarum barbis. Terræ, qua utebantur ad tingendum nigro colore, utpote quæ partibus constaret minus tenacibus & minus aptis ad opus, admiscebant calcem plumbi, ne vel decocta a massa vasis disrumperetur & decideret; unde in vasis Etruscis color niger nitorem quemdam vitreum emittit. In ceteris vero coloribus, utpote ex argillis tenacioribus & aptioribus, opus non erat ulla mixtura calcis plumbi, ut terræ vasis, postquam igne excocti essent, adhærerent; unde, licet perfecte sint levigati, non tamen in iis vitreus ille nitor elucet.

Recensitis nobilioribus Etruscorum vasculis, illorum coloribus & artificio, missa facio plurima alia ejus gentis vasa, quæ circa urnulas cinerarias reperiuntur, vel ex vulgari terra, vel ex nigra [c], quam prope Urbevetum adhuc reperiri audio, excocta; cum enim illa ruditer coloribus, & his caducis folia & vortices imitantibus: hæc vero ex nigra terra anaglyphis vultus & animalia repræsentantibus, vel figuris, lineis in ipsa terra cavatis, imperite satis ornata sint, nec ad picturæ vel mediocris rationem pertinent, nec ad mores Tuscorum illustrandos ullatenus conferunt [d].

[a] V. Vasarium in Introductione cap. 26. Baldinucci Vocabolario, in Voce *Sgraffio*.
[b] Tabb. XII. & XLIX. omittimus recensere colores, eorumque distributionem, quam adhibebant in parergis per reliquum corpus vasculorum, ne tædio lectores afficiantur.
(c) Multa Tuscorum vascula, ex terra nigra fabrefacta, & eorum varias figuras videre si quis cupit, consulat Tabb. LXXV. & LXXVI. [d] Ad artem pingendi, in qua Etrusci valuere, faciunt libri a Plinio libr. 20. c. 15. commemorati, in quibus innumeræ avium species depictæ erant.

Ut veniam nunc ad statuariam, quæ sub se sculpturam, plasticen, artemque statuas ære conflandi continet, in iis excelluisse Etruscos, eorum monumenta demonstrant. Et quamvis plurimis Tuscanicis signis quadrare juste possit censura, qua notat ea Quintilianus (a), quod scilicet duriora essent; tamen plurima artis peritiam præseferunt, cujusmodi sunt multa fictilia anaglypha vel lapidea & marmorea, & præsertim basis Tab. XLVI. & statuæ marmoreæ truncus Tab. XLII. & statua ænea Tab. XL. cujus altitudo cum contineat undecim capita, desumpta mensura ab imo mento ad ortum capillorum in summa fronte, credere fas est, Etruscos vidisse illam symmetriam a Lysippo excogitatam (b), qui minora capita faciebat, & corpora graciliora, per quæ proceritas signorum major apparet.

Insignis hæc ærea statua & Chimæra Tab. XXII. vetustissimi operis, & quod eorum ingenium maxime ostendit, intus cavæ & inanes, perfectum æris conflandi artificium antiquissimis temporibus apud nostrates fuisse testantur; cum alioquin apud veteres Græcos primitus æreis laminis opere ductili simulacra ruditer compaginarentur (c). Cum vero Etrusci in fusoria insignes essent, nihil mirum si etiam perfecte callerent artem æris parandi; excepto enim simulacro Tab. XL. (in cujus ære mixtum plumbum & ferrum periti agnoscunt) plura simulacra, præsertim Chimæra, signa, & nummorum major pars ex orichalco flavo fusa sunt, quod perfectiore cadmia mixtum credi potest, nam auri nitorem quandoque æmulatur.

Animadvertendum, prædictam æream statuam Tab. XL. ut etiam notavit Felix Ciatti (d), oculos ex gemmis habuisse; cavi enim, in quibus oculi gemmei inserti fuerant, adhuc cernuntur. In hoc artificii genere suspicari licet, Etruscos Græcis Latinisque præivisse, qui aliquando hujusmodi morem sequuti videntur (e).

Veteris Etruriæ principibus graphices artibus assertis, non omittendæ quædam aliæ minores, cum iisdem veluti cognatio-

ne

[a] Quintilianus Instit. libr. 12. cap. 10. [b] Plin. libr. 34. cap. 8. [c] Pausanias libr. 3. pag. 194. [d] In libello de eadem Statua Italicè scripto, & inscripto *Paradosso Istorico &c.* in Perugia 1631. (e) V. meas Observationes ad Numismata maximi moduli pag. XII. & Cœcilium Balbum apud Sarisberiensem: & ad rem facere videtur Epigr. 2. libr. 2. c. 22. Antholog.

ne junctæ. Cælaturæ ergo admodum rudis vetustissimum exemplum præstat vas argenteum Tab. LXXVII. & Tab. LXXVIII. In eo scilicet, lineis in argento cavatis, figuræ delineatæ sunt, quarum mediæ corporis partes cœlo intrinsecus impulsæ, in exteriore parte vasis leviter eminent. Ex hoc vase argenteo deaurato notandum, antiquitus apud Etruscos artem fuisse inaurandi metalla. Cælaturæ pariter quamdam speciem præseferunt Pateræ, in quibus ornamenta & figuræ sola tantum lineari sculptura designantur.

Gemmarum sculpturam Etruscam exhibet gemma Medicea apud Leonardum Augustini (a): & credere par est, plures gemmas ab artificibus Etruscis sculptas, cum literis careant, inter alias latitare; quandoquidem tradunt Autores (b), Mnesarchum patrem Pythagoræ, quem quidam Tuscum asseverant, gemmarum sculptorem fuisse.

Plastica tandem ars a Tuscis excogitata fuit, ut quidam, referente Clemente Alexandrino (c), asserebant: sive, teste Plinio (d) saltem in Etruria maxime viguit; unde urnæ ex fictili materia, anaglyphis ornatæ, passim per totam Etruriam reperiuntur. Harum anaglypha, quæ ut plurimum optimæ perfectæque rationis sunt, similes inter se historias & emblemata repræsentant: quæ, ut hactenus observare licuit, duodecim ferme, ut ita dicam, themata continere solent, quæ vel æquali vel majore aut minore forma pro magnitudine urnarum, eadem repetita occurrere solent; imo sæpe sæpius ita indiscretæ similitudinis inter se sunt, ut inde appareat ea anaglypha (ut Plinii verbis utar (e)) non prototypa, sed ectypa dicenda esse, hoc est forma ad id parata in ipsa argilla cruda impressa fuisse, & inde excocta.

Cum vero ex monumentis alia optimæ symmetriæ & recentiora, alia vero antiquiora rudique arte sculpta appareant, suadent (quod & aliis nationibus contigit) antiquissimos Etruscorum rudes in iis artibus fuisse. Aliquibus credere placebit, hasce artes in Etruria perfectionem accepisse, ab artificibus omnis generis, qui Cornelio Nepote & Plinio (f) testibus, cum Dema-

K 2 rato

(a) In Editione ann. 1708. Tom. 3. Tab. 86. (b) Diog. Laert. in Vita Pythagoræ. V. etiam Porphirium in ejusdem Vita, Suidam. [c] Stromat. libr. 1. [d] libr. 35. cap. 12. (e) libr. 35. cap. 12. [f] Plin. libr. 35. cap. 3. & cap. 12.

rato Corinthio, factionem Cypseli fugientes, paulo post Romam conditam, Tarquiniis constiterunt; cum id præsertim de Plastice aperte asserat Plinius. Sed forte Romani, qui e Græcorum propria extollentium scriniis sua scripta locupletarunt, Græcis longe positis, quam vicinis Etruscis multorum scite excogitatorum gloriam tribuere maluerunt; ut enim ait Seneca (a): *semper ulterior aliquid ad venerationem confert; quando quidem in vicinio invidia versatur, simplicius longe posita miramur*. Ut ut sit, hanc artium consummationem in Etruscis, sive exterius acceptam, sive a se ipsis diuturno usu acquisitam sequioribus temporibus, quisque in his peritus agnoscere queat, si diligenter conferat antiquissimas figuras Tab. LXXII. n. 2. & 3. & eas quæ in vase argenteo cælatæ sunt Tab. LXXVIII. quæ etiam diverso & rudiore modo indutæ videntur, cum ceteris optimæ formæ, quæ recentioribus temporibus elaboratæ noscuntur.

Postremo recensitis aliis artibus ad Graphicen spectantibus, ex monumentis aliqua delibanda sunt ad Architecturam Tuscorum spectantia, e quibus, ut notum est, profluxit peculiaris ejus artis ratio, Tuscanica dicta, cujus meminit Plinius (b), quamque Vitruvius describit (c). Eo solo ordine crassioris symmetriæ antiquissimis temporibus Etruscos usos fuisse dicendum: postea vero sive a Pelasgis aut a Græcis, quorum plurimi in Etruria degebant, sive, si libet, ab artificibus, qui cum Demarato in Etruriam se contulerunt, modos Architecturæ, apud alias gentes receptos, accepisse, monumenta suadent. Nam præterquamquod Leo Baptista Alberti (d) scribit, in usu fuisse apud Etruscos etiam capitulum Doricum; ex nostris monumentis constat adhibuisse illos plura ornamenta, quæ propria censentur aliorum Architecturæ ordinum: scilicet denticulos, echinos, astragalos. Imo in urna fictili, reperta prope Cortonam ad duo milliaria versus Caurum, in prædio Equitis Antonii Francisci Mancini patricii Cortonensis, vocato *il Cegliolo*, in qua repræsentantur gladiatores duo inter totidem Furias, simili plane schemate, ut in Tab. LXXXVI., spectantur duæ hinc inde antæ striatæ, quarum

(a) Seneca de Bravitate Vitæ cap. 15. (b) Plinius libr. 36. cap. 23. (c) Vitruvius libr. 4. cap. 7. (d) Leo Bapt. Alberti libr. 7. cap. 6.

rum capitula Ionicis volutis, a quibus encarpum pendet seu corona soluta, ornantur. Nihil mirum ergo, si etiam spectare liceat volutas in columnis aediculae Tab. XXVIII., & in altera Tab. XXXII., in qua capitula in inferiore parte opere reticulato distinguuntur. Praeterea Tab. XXXI. & Tab. Libro IV. praeposita, januae, quae foribus ornatissimis clauduntur, dum in ima parte latiores sunt, rationem Architecturae Doricam redolent. Tabula eadem XXXI tectum templi interioris protendi videtur ultra januam; asserum enim, quibus templi tectum fulcitur, partes anteriores desuper apparent, & veluti parvam porticum, columnis aut parastatis suffultam ante ipsum templum constituunt.

Porro non mirandum Templa Tab. XXV. & Tab. XXVIII. & Tab. XXXII. angusta esse & exigua, & pro ratione magnitudinis statuarum, parum alta; priscis enim temporibus, cum saepe saepius simulacra in propatulo statuerentur, a principio templa parva & angusta, & quae ad ea tegenda, & ab injuriis tempestatum tantum tutanda sufficerent, constituebantur: quaeque vel aperta erant, ut Tab. XXVI. & Tab. XXVIII. & Tab. XXXII. vel janua postibus munita, quae latitudinem & altitudinem templi aequabat, clausa: & artibus nondum adultis, Architecti illi rudes immunes ea aetate erant a censuris, quibus postea Phidias, statuae Jovis Olympii sculptor (a), & Imperator Adrianus, templi Romae Architectus (b), impetiti fuere: quod scilicet simulacra majora essent, quam amplitudo aut latitudo templorum ferebat. Et forte Etrusci inter primos fuere, qui simulacris templa aedificaverunt; nam & templorum exiguitas, quae in hisce vasis conspicitur, priscam, rudem, & primo inventam templorum formam sub oculis ponere videtur.

§. XXXVIII.

(a) Strabo libr. 8. (b) Xiphil. in Adriano.

§. XXXVIII.

Tuscorum Moneta.

ARtibus statuariæ, præcipue æris fundendi, proxima est monetaria, cujus apud Etruscos specimen exhibent numismata Tabb. LVI. LVII. LVIII. LIX. LX. & LXI. Ea non typo expressa seu percussa; sed ex ære fuso conflata fuisse noscuntur: cujus etiam artificii sunt non solum antiquissimi Romanorum nummi, quos communiter vocant pondera, *pesi*: & quamplurimi Siciliæ & Carthaginensium; sed etiam recentioribus temporibus provinciæ Ægypti & civitatum Hispaniæ. In Etruscorum nummis, omittentes in præsens emblemata & signa singularium civitatum, videre possumus unum, duos, tres, quatuor, aut etiam sex orbiculos, quibus (ut Romanorum vocibus utar) denotare voluerunt unciam, sextantem, quadrantem, trientem, & semissem. Cum enim prisci (ut norunt eruditi) ante inventam monetam frusta metallorum in libra appensa cum mercibus commutarent; quando primum moneta signari cœpta, ad commodiorem usum addita fuere in nummis hujusmodi signa, quibus aperte & illico singulorum pondus agnosceretur. Cum ergo hi nummi antiquissimi sint; coniicere licet, Romanos forte ab Etruscis accepisse non solum hujuscemodi morem globulis signandi valorem monetæ; verum etiam libræ in duodecim uncias partitionem. Ejusdem libræ integrum pondus, quod assem Romani dixere, credi potest Etruscos obelo denotatum voluisse, ut num. 1. & 3. Tab. LVI. & duobus obelis, veluti eadem Tab. LVI. num. 2. nummum duas libras pendentem, Romani dupondium vocavere. In Tabulis, in quibus repræsentantur nummi Etrusci, adnotatum est singulis eorum pondus ad valorem libræ Florentinæ redactum, ne quid forte deficeret, quod ad excitanda eruditorum ingenia faceret. Difficile tamen est ex nummis, qui supersunt, Etruscorum pondera & eorum libræ valorem aucupari; ut enim in Romanis nummis antiquioribus sæpius contigit, probabile est nummos Etruscos temporum decursu variationem in pondere passos fuisse: præte-

rea

rea singulæ Etruscorum urbes, licet ceteroquin in communi fœdere versarentur, pondera diversa, & diversi a ceteris ponderis nummos signare potuerunt: & tandem plurima numismata, ærugine temporumve injuria exesa & detrita, ponderis antiqui satis notabilem diminutionem perpessa fuisse noscuntur.

Ut ad Etruscorum numismatum emblemata deveniam; sæpius in iis occurrit caput bifrons, quod repræsentare Janum volunt. Draco apud Athenæum eo bicipiti capite scribit insignita spectari numismata plurium civitatum Græciæ, Italiæ, & Siciliæ; quia scilicet Janus in Italiam navigaverit, & in monte Romæ vicino consederit, quem suo nomine Janiculum vocaverit: qui mons cum in extrema Etruria censeatur, ea peculiari ratione Etrusci, Jani effigie monetam signare potuerunt. Verum, ut supra animadverti, caput bifrons in quamplurimis nummis respicere facile etiam potest urbium peculiare regimen, quæ duobus præsidibus aut regibus gubernarentur. Aliqua animadversione dignum censeo, quod in nummis Etruscis bifrons caput vultus geminos imberbes præsefert [a]; cum in Romanis ut plurimum barbati conspiciantur. In Romanis caput intectum apparet: in Etruscis vero quodam pileo tegitur, qui in nummo Pembrochiano, a Spanhemio allato, & de quo paulo post agetur, in inferiore & extima parte globulis ceu gemmis circumornatur, unde pro dignitatis summæ ornamento accipiendus videtur.

In nummo Tab. LVI. num. I. in altera parte Delphinus seu turso repræsentatur. Adsimilis schematis numisma affert Spanhemius in novissima Londinensi Editione Dissertationum de Præstantia & usu Numismatum Tom. I. Dissert. 2. pag. 112. in sectione *De formis Latinarum Literarum in nummis*; adeoque illas literas pro Latinis accipere videtur, præsertim cum deinceps antiqua & ignota ceteroquin nomina Etrusca forte, latinis literis in similibus nummis exhibita se credere scribat. Nummum vero & literas pro Etruscis recte agnovit Petrus Franciscus Giambullarius, qui floruit medio XVI. seculo, in libro Italice in-

(a) Fabrettus in Inscript. cap. 7. num. 376. profert nummum Etruscum, cum vultu uno imberbi, barbato altero, ex Museo Mediceo; in quo tamen hujusmodi nummus non reperitur; unde suspicari licet male delineatum fuisse.

inscripto : *Origini della Lingua Fiorentina*. Ex Delphino Spanhemius ait, colligi posse nummum, in maritima urbe cusum. Huic Delphini symbolo forte lucem afferre possunt, ea quæ notat Samuel Bochartus in Geographia sacra, libr. 1. cap. 33. qui ex eo quod Autores Polybio vetustiores pro *Tyrrhenis* semper scribant *Tyrsenos*, coniicit Tyrrhenos primum Tyrsenos vocatos a Tursone seu Tyrsone (est piscis Delphino congener) (a) : & verisimile ait, gentem illam pro παράσημα, seu signo navium, piscem hunc appingere consuevisse : indeque ortam suspicatur fabulam de Tyrrhenis, a Baccho puero in Delphinos conversis. Unde etiam credere possumus eadem de causa, Tuscos etiam in nummis expressum voluisse tyrsonem, quo ejus gentis nomen connotaretur.

Occurrunt præterea in nummis Etruscis alia symbola. Lyra & Lupus dormiens (b), Apollinem, Clava (c) Herculem, Sol & Luna silens (d) Solem & Lunam, quæ numina, quæ in aliquibus urbibus colerentur, fortasse repræsentant. Manus cæstu armata (e) Dioscuris, præcipue Polluci (f) tribui potest, vel ad ludos pugilum, quos in Etruria celebratos vidimus, pertinet. Rota conspicitur Tab. LXI. num. 1. quæ dum Tab. LIX. num. 5. jungitur cum vasculo, adversa in parte expresso, ansam conjectandi præbet, quod innuere possit vasa fictilia, quibus Etruria celebrabatur : & præcipue pertineat ad urbem, quæ eo artificio maxime polleret. Cornu Copiæ Tab. LX. num. 1. denotat fertilitatem regionis, quæ frugibus, uvis, pomisque abundat : & Aquila altera parte mire illustratur ex verbis nymphæ Bigöes, quæ supra attulimus ex Fragmentis Autorum de Limitibus, quæque tradunt, Jovem terram Etruriæ sibi vendicasse. In pluribus tandem nummis repræsentatur Anchora, Tuscorum inventum (g), & rana, quæ sæpius occurrit, insigne esse possunt urbis maritimæ, vel ad lacum positæ; lacus enim paludesque plures, tum in interiore Etruria, tum secus mare numerabantur; unde forte Mæcenas, qui originem ex ea provincia ducebat, ranam in sigillo sculptam gestabat.

§. XXXIX.

(a) De Tyrsone Plin. libr. 9. cap. 9. Aristotel. Histor. Animal. libr. 6. cap. 12. (b) Tab. LX. num. 4. & 5. (c) Tab. LVII. & LVIII. & LX. num. 2. & 3. & 6. (d) Tab. LIX num. 4. In pluribus aliis nummis videtur Luna silens. (e) Tab. LX. num. 2. 3. & 6. (f) Horat. Serm. 2. Hygin. Fab. 17. & 273. (g) Anchora forte diversæ formæ, et quæ in usu etiam esset, spectatur in manu monstri mulieris specie, et cujus crura in duas caudas desinunt, in Tab. post Præfationem; nisi tamen instrumentum piscatorium sit.

§. XXXIX.

Etruſcorum ſtudium erga ſcientiam rerum naturalium, in quo etiam recentiores Etruſci excelluere: aliæ diſciplinæ eorum curſim notantur.

EXpenſis Etruſcorum religione, moribus & artibus, quæ manuum auxilium exigunt, veniendum ad diſciplinas, quæ in ſola mentis operatione conſiſtunt: & prima ea occurrit, quæ naturam, rerumque naturalium effectus reſpicit. In hac certe, ut vidimus, Etruſcos apprime verſatos Diodorus Siculus aſſerit (a). At ne ab eorum monumentis, quæ præ oculis habemus, diſcedamus; quomodo metallorum naturam, fuſionem, mixtionem, inaurationem callere potuiſſent, ſine naturalium rerum ſcientia? Quo pacto vaſa fictilia, tam eleganter colorum varietate ornata, fabrefacere valuiſſent, niſi in argillarum cognitione verſati fuiſſent, & earum ſpecierum, & quæ ex iis excoctæ, vel primævum colorem retinerent, vel alium acquirerent? Et cum terræ, qua utebantur ad colorem nigrum in vaſculis inducendum, plumbi calcem, ad ipſum colorem firmandum, immiſcerent, evincitur, Etruſcos metallorum in vitrum excoctionem agnoviſſe. Quæ omnia conſequi a principio non valuiſſent, niſi in rerum naturalium contemplatione ſedulo fuiſſent verſati.

Quinimmo, Auguralium fortaſſe diſciplinarum cauſa, libros ii ſervabant, in quibus depictæ erant variarum avium ſpecies (b): eæque tam multæ, ut tempore Plinii earum plurimæ in Italia locisque, orbi Romano compertis, non viſerentur, quas deperditas ſibi ſuadet ſcriptor ille, & quaſi deplorat: quod potius ideo eveniſſe credendum eſt, quod natio illa, cum primum ad has Italiæ partes incolendas ſe contulit, libros illos, ad ſuas ſuperſtitiones maxime attinentes, ſecum duxerit a longinquis, unde venerat, regionibus: in iiſque depictæ eſſent inter ceteras quamplurimæ aves earumdem regionum, Romanis incognitæ.

Cum vero, ut multorum fert opinio (c), eventibus ſæpe ſæ-

L pius

(a) Diodor. libr. 5. (b) Plin. lib. 10. cap. 15. (c) Firmicus libr. 1. cap. 1.

pius confirmata, in iisdem regionibus consimilia ingenia identidem per diversas ætates emergant & nascantur (eadem namque & permanens locorum, aëris & situs temperies plurimum valet ad similem organorum corporis constitutionem producendam, quæ ad ingeniorum acumen aut debilitatem maxime confert [a]; accedente præsertim simili vitæ institutione per ætates servata, & ad posteros traducta) nihil mirum, si idem studium rerum naturalium, in quo versatos antiquos nostræ regionis habitatores vidimus, etiam in recentioribus Etruscis maxime viguerit & vigeat. In eo enim inter plures alios claruere Andreas Cæsalpinus Arretinus, & Michaël Mercatus ex Urbe Sancti Miniatis, & qui in natura leges geometriæ agnovit Galilæus, & Academici *del Cimento* dicti, qui auspiciis Principum Mediceorum viam experimentis, & penitiora rerum naturalium secreta indagandi Europæ eruditis aperuere, & Franciscus Redi Arretinus, & qui nostris temporibus in hac urbe floret Cyprianus Targioni, Medicinæ eximius professor, qui hortante eodem Francisco Redi generum naturalium vires & effectus assecutus, remediis inde petitis, ad depellendos morbos feliciter utitur. Solertissimus hic naturæ indagator amplissimum præcipue museum rerum naturalium domi servat, in quo inter cetera peculiarem civium & exterorum admirationem eliciunt plantæ & animalia, arte, quam rerum cognitione, qua maxime pollet, adeptus est, exsiccata; adeout plantis quidem & floribus forma & nativus color post plures etiam annos servetur, & a caule aut stipite eædem plantæ, arefactæ licet, recenter avulsæ censeri possint : insectorum vero, piscium, volatilium, quadrupedum cadavera adhuc in naturali viventium statu permanere facile credas; ita in iis vigent color, plumæ, pili, & oculorum vividus splendor, & internæ etiam viscerum partes, sectioni & inspectioni anatomicæ aptæ adhuc perseverant.

Non solum studiis rerum naturalium, sed aliis quoque artibus incubuere. Omissis enim superstitiosis eorum disciplinis circa Deos & Deorum cultum, fulminum observationem, & ex avium volatu auguria, & ostentorum remedia, quæ plures quamvis

(a) Servius ad libr. 6. Æneid. p. m. 438.

vis rudes philoſophiæ & aſtronomiæ notiones includebant, plura ab ejusdem gentis populis, ad humanæ vitæ commodum ſpectantia, vel inventa fuere, vel apud illos antiquitus uſu recepta, & ad alios propagata: ut annorum, ætatum, ſive ſeculorum, & magni anni revolutionum obſervatio (a): necnon ſcientia, quæ circa mores & populos regendos verſatur, ut fidem faciebant Ariſtotelis (b) & Heraclidis Pontici (c) ſcripta de eorum moribus & politia. Unde ea gens, licet in diſſitas regiones diſtracta, in ſummo potentiæ & divitiarum apice diu permanſit. Et cum ad rectam Reipublicæ adminiſtrationem rerum geſtarum memoria maxime conferat, Etruſci, teſte Cenſorino, Hiſtorias habuere, ſeculo eorum octavo conſcriptas, & Annales, ad quos provocat Dionyſius Halicarnaſenſis (d), cum de origine Tarquinii Priſci loquitur: qui Annales & Hiſtoriæ eorum ſtudium circa politiores literas poſt Diodorum Siculum (e) teſtantur, & confirmant ſcænici ludi, quos Romanos ab Etruſcis accepiſſe paſſim tradunt ſcriptores, & præcipue Tragœdiæ Tuſcæ, quas ſcripſiſſe Volumnium quemdam narrat Varro (f).

§. XL.

Lingua veterum Etruſcorum deperdita: vani huc uſque Eruditorum conatus ad eam aſſequendam, ope linguæ Hebrææ aut Chaldææ.

Dolendum profecto eſt gentis hujus diſciplinis & artibus, adeo, ut vidimus, excultæ, res geſtas & memorias ita, exceptis paucis, quas ſcriptores præcipue Latini attigere, interiiſſe, ut ipſa Etruſcorum lingua, qua earum Hiſtoriæ, Annales & Augurales libri ſcripti erant, & ad quam diſcendam Romanorum proceres filios in Etruriam amandabant, deperdita ſit; ita ut in vetuſtis monumentis, quæ identidem deteguntur, literas tantum ſpectare datum ſit, ſenſum vero earum latere cum eruditis profiteri cogamur.

L 2 Olim

(a) Vide Cenſorinum de die Natali c. 17. & Plutarch. in Sylla. (b) Apud Athen. libr. 1. [c] Heraclidis Excerpta tantum ſuperſunt. [d] libr. 3. [e] libr. 5. [f] de L. L. libr. 4.

Olim Joannes Annius Viterbienſis, alioquin vir ſumme eruditus, & linguarum Orientalium gnarus, qui floruit inclinante ſeculo xv. vocum Etruſcarum etymos in Lingua Hebræa aut Chaldæa reperire ſtuduit: & ad Patriæ decus promovendum, plures Inſcriptiones iisdem linguis compoſitas, ſed characteribus Etruſcis, qui in monumentis paſſim reperiuntur, exaratas, abſconſas & quaſi fortuito effoſſas, tamquam veras civibus ſuis exhibuit [a]. Joannis Annii conatus ſequuti plures, inter quos Academici Florentini, qui ut tradit Sanctes Marmocchini in opuſculo ſupra §. 21. citato, in proœmio ad Coſmum I. Ducem Florentiæ, non ſolum Etruſcæ recentioris linguæ originem ad Chaldæam aut Hebræam referebant, ſed præcipue etiam earum ope linguam veterem Etruſcam aſſequi poſſe crediderunt & conati ſunt. Inter Florentinos Academicos maxime enituit Petrus Franciſcus Giambullarius, qui aliqua hujus conatus ſpecimina dedit in libro ſupra §. 38. memorato, & inſcripto *Origigini della Lingua Toſcana*. Giambullarius tamen ea in re male acceptus ab eruditis civibus, qui eum & ejus aſſeclas, Aramæos, ab Aram, ſcilicet Meſopotamia, dicterio quodam vocabant; ut videre licet in rythmis, Etruſca recenti lingua conſcriptis, Alfonſi de Pazzis, & Antonii Franciſci Grazini, qui Academiæ Humidorum nomine *Laſca* vocitabatur. Irridentur etiam a Vincentio Borghini, viro docto, & exculto antiquitatum, Patriæ præcipue, indagatore [b].

Academicos illos Florentinos ſequutus fuit ipſe Sanctes Marmocchini, & poſtea Bernardinus Baldus in libro, cui titulus *In Tabulam æneam Eugubinam, lingua Etruſca veteri perſcriptam, divinatio*, impreſſo curante C. V. Velſero Auguſtæ Vindelicorum anno 1613. in 4.

Horum aliorumque complurium ſimiles conatus doctiores viri exploſerunt, inter quos Samuel Bochartus in Opere Geographico [c], dum, verbis Etruſcis, quæ in ſcriptoribus reperiuntur, collectis, & cum Phœnicia lingua collatis, eam linguam, Hebrææ alioquin affinem, diverſam ab Etruſca lingua oſtendere erudite ſatagit. Qui plura ad ſtudia ab eruditis viris ſuſcepta

aut

[a] Ant. Auguſtin. Dial. libr. 10. (b) Diſcorſi di Monſignor Vincenzio Borghini Part. 1. Diſc. 2. [c] Geographia Sacra libr. 1. c. 31. Edition. Lugd. Batav. p. 707.

aut tentata, ad assequendam, ope orientalium linguarum, veterum Etruscorum linguam, spectantia desiderat, adeat C. V. Justum Fontaninium, Archiepiscopum Ancyranum de Antiquitatibus Hortæ libro, in quo quamplurima reperiet ad universalem etiam, tum sacram tum profanam eruditionem pertinentia, docte tractata.

§. XLI.

De Etruscorum Alphabeto. Quædam notantur circa eorum scripturam.

QUamvis lingua Etruscorum ignota adhuc sit, & deperdita; quamplurium tamen literarum valor, auxilio Græcarum, præsertim veterum, erui potest; multæ enim magna ex parte assimilantur Græcis literis, si earum figura invertatur. Id maxime patet ex Inscriptione Sigea βουστροφηδὸν (hoc est, boves in sulcis ducendis imitando) exarata: & cujus exemplar primus in Britanniam intulit C. V. Guilielmus Sherard: & quam notis illustratam edidit C. item V. Edmundus Chisul (a): si præcipue attendantur versus illi, qui a dextro ad sinistrum latus ducti sunt, & in illis literarum forma ad sinistrum latus obversa est: qui versus ponuntur vicissim post singulos alios, sueto nobis more scriptos.

Verum de Tuscorum Alphabeto acturo, mihi præmittere liceat, Etruscos, seu temporum decursu, seu locorum diversitate, figuram literarum variasse; unde multi eruditi, qui hujus gentis Alphabeta edidere (b), in eo videntur defecisse, quod paucas figuras literarum notarunt, cum plurimum ex Tabulis Eugubinis eas desumpserint; præsto namque illis non erant plures Inscriptiones per Etruriam inventæ. Notandum etiam est, quod plerisque in literis facta videtur figuræ mutatio quasi similis illi, quam contigisse Latinis literis animadverti in Præfatione Observationum ad Vitra Cœmeteralia &c., quamque dixi ortum sumpsisse a brevioris & expeditioris scripturæ studio. Hujus mutationis

(a) Londini ann. 1721. (b) Plura collegit Illustriss. Fontaninius de Antiquitat. Hortæ libr. 1. cap. VII. n. III.

tionis ſimilitudo cum ea, quæ accidit Latinis literis, aliquo modo confert ad dignoſcendum literarum valorem; præterquamquod literæ illæ, mutatæ licet, aliquam ſimilitudinem cum principalibus, & ut ita dicam, primigeniis ſemper retinent.

His præmiſſis, literas & earum figuras, quas hactenus obſervavi, adducam, ſervando ordinem noſtri Alphabeti. Ad ejus literarum latus apponentur Etruſcæ, quarum præcipuæ obſignatæ erunt aſteriſco: ponentur poſtremo literæ, quarum figura notabiliter immutatur.

A – A* A. A. Hanc literam, ſi credendum eſt Giambullario (a) figurarunt etiam per R inverſam: quod & contigiſſe in Romana ſcriptura, oſtendi pariter prædicto loco.

B – 8* d.

C – K. K* >. Ɔ.

D – deficere videtur in Alphabeto Etruſcorum, niſi forte ejus poteſtatem ſuppleat 8.

E – Ǝ. Ǝ* Ǝ. Ǝ.

F – ꟻ. ꟻ* In nummis Tab. LVI. ad Tab. LIX. habetur hæc dictio: AJƎꟻIꓷO. in quibuſdam ex prædictis nummis ꟻ ita figuratur ⅃. ⅃. Ɔ. unde forte ad eamdem literam referendæ hæ, quæ aliquando occurrunt, ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. niſi earum aliquæ notent alias literas quandoque duplicatas vel colligatas.

G – ٦. ٦*

H – ꓭ. H*

I – I*

L – ⅃. ſed ut plurimum ſic depingitur ⅃* Hujus literæ figura ſimilis nonnumquam reperitur, ſed anteriore linea paulum longiore, ſic ⅃. tunc cenſeo, ut dicetur, accipiendam eſſe pro V. In Tab. LXXXII. n. 2. credo ⅃. ſic depingi ⅃; ea enim Inſcriptio incipere videtur a dictione IOꟼA⅃. & figura illa parum diſtat a minuſculo Græcorum λ. cujus major figura Λ. occurrit aliquando in Tabulis Eugubinis.

M – In plures formas mutata ab Etruſcis adhibetur M. M. M. M. M Φ. M. frequentius ita delineatur M. M. Cum vero non ſolum in eadem Inſcriptione, ſed aliquando in eadem dictione

(a) Origini della Lingua Toſcana.

ctione reperiantur ꟽ & ᛗ, aut ᛗ; quis scire valeat, an hoc dandum sit genio variandi scriptionem, an diversum in aliquo inter se sonum includant?

N – И * И . Ɲ . ᛋ .

P – In Tab. II. in dictione, apposita figuræ Apollinis, ita figuratur ᛏ. & in literis adscriptis imagini, quam credimus repræsentare Pollucem, ita efficta est ᛏ. In Inscriptionibus similis literæ forma non occurrit, sed solum litera q, quæ similitudinem aliquam cum illis servat; sed nescias ex iis, quæ modo dicentur, an pro R posita sit, an aliquando pro P Latinis, an Etrusci pro P usi litera ᴚ?

R – ᐊ . ɑ . ɑ * ex nominibus Herculi appositis Tab. II. & VI. eruitur sonare literam R. In Inscriptionibus sepulcralibus, in Etruria repertis, frequentius occurrit q, quam literam idem valere ac ᐊ aut ɑ docent nummi apud Illustriss. Fontaninium [a], in quibus verbum illud, quod sæpe occurrit ɘɑɘ+v+, sic etiam scribitur ɘqɘ+v+.

S – ꙅ * ꙅ . Ƨ . Ƨ . Ƨ .

T – ᚋ . ᚋ . ᚋ . ᚴ . In nummis Tab. LX. in eadem voce ɘɑɘ+v+, ita effingitur ᚴ, & in Inscriptionibus, quæ quandoque principium habent a voce . qɅɅv+ . depingitur hoc modo +.

V – v * v . v . aliquando sic reperitur ᐯ . ᐯ ut dubitari possit an pro v, vel pro ᐯ accipi debeat, ut diximus.

8 * 8 . Hæc vero litera, quæ sæpe sæpius occurrit, & deficit in Græcorum Alphabeto, certe sciri non potest, cujus literæ vices suppleat, nisi, ut supra dubitavi, valeat D. Fortasse etiam O. diversimode pronunciatum.

⊖ * frequentissime in Tabulis Eugubinis videtur. Suaderi mihi vix patiar valere Θ Græcorum. Non ita frequenter cernitur in Inscriptionibus aliis, in quibus sæpius videas sequentem literam

⊙ . ⊙ * de cujus sono dubitare cogit vox ɪ⊙qɅᐯ Tab. LXX. n. 2. quæ in pluribus aliis Inscriptionibus in principio poni solet, ut diximus, ita scribitur ɪ○qɅᐯ, an punctum additum ○ a diligentiore scriptore, ut diverso sono pronunciandum notetur?

ᐯ . vel

[a] De Antiquitatibus Hortæ libr. 1. cap. 7. pag. 137. 138. 139.

↓ ↓ * Hæc litera quandoque reperitur, quæ forsan eadem cum litera, quæ videtur in Tab. XL. & assimilatur Ψ. PS. Græcorum; ejus tamen vim non habere suadet vox ƎƧ↓Ǝ in Tab. XXXVIII. nam male posset pronunciari ↓ cum sequente Ƨ. Forte ↓ ponitur pro ɿ, & in ea dictione legendum ƎƧɿƎ.

Ex his facile lector agnoscet ad certius statuendum valorem quamplurium literarum, ad quarum agnitionem Græcæ, præsertim antiquæ, auxilium conferre nequeunt, expectandum esse, ut ex ampliore Inscriptionum collectione, facta a diligentibus excerptoribus, earumque & vocum inter se collatione, res melius, & maturius perpendatur. Quandoque enim difficultas augetur ex imperitia & oscitantia artificum, literas male efformantium, & identidem in literis lineas aliquas, & aliquando etiam literas omittentium; ut contigisse videtur in voce ЯƎⱭƎИƎM. Minervæ, figuris quater in pateris addita in qua modo litera, modo lineæ prætermittuntur: quod tamen injuriæ temporum etiam tribui potest.

Restat deinceps, ut de aliis, quæ pertinent ad scripturam Etruscorum, & quæ in Inscriptionibus animadverti, verba faciam. Etrusci veteres ad separandas singulas dictiones (quod forte Romani imitati sunt) adhibuere unum, duo, vel tria puncta, ex qua interpunctione docti viri, qui in indaganda lingua hac adlaborabunt, plura vocabula Etrusca secernere & colligere poterunt.

Hujus interpunctionis auxilio agnovi, Etruscos usum habuisse notarum, ad significandum, ut Romanis in more erat, per singulas pluresve primas literas, prænomina vel dictiones aliquas pro formula apponi suetas, præsertim in elogiis sepulcralibus. Cum vero aliquando in Inscriptionibus puncta non reperiantur, suspicandum est, plures literas, quæ valorem consonantium etiam non liquescentium habere credi possunt, tres & plures simul junctas etiam continere pariter hujusmodi notas. Fortasse etiam (quod & Romanis aliquando consuetum) in quibusdam dictionibus notis & pro formula pariter adhiberi solitis, vocales omittebant: quod profecto studiosos hujus linguæ in angustias rediget.

Ad

Ad hujus materiæ, quam præ manibus habemus, argumentum, pertinet id, quod ſupra animadvertimus, Etruſcos, ob ſcriptionis (ut reor) elegantiam, unam eamdemque literam, in una etiam dictione, figura diverſa depinxiſſe.

Quandoque ita efformatæ literæ conſpiciuntur, & linearum liberioribus (ut ita dicam) ductibus & inſolitis ſcriptæ, ut in eis aliquando vix literarum forma primo intuitu agnoſcatur, ut in Tab. LXXXIV. n. 3. & Tab. XC.

In hac poſtremo dicta Tab. XC. ni fallor, habetur vetuſtiſſimus ſcribendi mos, plane ſimilis ſcripturæ Sinenſium, & a qua non multum aliquando recedit hieroglyphica Ægyptiorum ſcriptura. In qualibet enim ex lineis, in quas ſcriptura hujus Tabulæ diſpertitur, verſus a ſumma parte incipiunt: & literæ, una ſubtus aliam, ad perpendiculum ſubiiciuntur: & in earum poſitione non attenditur, ad quam partem vergat ipſa literarum figura; credibile namque eſt, primos literarum inventores, literas a figuris quarumdam rerum & animalium ſumptas, collocaſſe quolibet loco & ordine vel formæ ſitu. Opinor etiam, Etruſcos literas aliquando colligaſſe: quod & Romanos feciſſe oſtendunt nummi, qui vocantur Conſulares. Hujuſmodi literas, inter ſe colligatas, olim vidiſſe memini non longe ab oppido Capraroliæ, in Inſcriptione ſculpta in rupe altiore, in qua excavata eſt quædam antiqua via, quam Sutrium ducere audivi. Colligatas inſimul duas literas habere videtur Inſcriptio Tab. LXXIII. ſicut fortaſſe inter literas inſolitæ formæ, quas ſupra adduxi, dum de litera ɘ loquutus ſui, earum aliquæ plures literas in ſe continent.

Tandem ex Inſcriptionibus, præcipue ex iis, quæ infra §. 45. adducentur, quæ anno 1694. in territorio Viterbii repertæ fuerunt, arguitur, Etruſcos uſum habuiſſe, ſeu forte etiam inventores extitiſſe notarum numeralium; nam, ut Romani per obelos notabant numeros uſque ad quartum, quintum vero per duos obelos, in parte ſuperiore invicem junctos, ad formam Λ inverſo Romanis more, qui obelos in inferiore parte ſic V jungebant: ad ſignificandum vero decem, duos obelos invicem decuſſatos hoc modo X deſcribebant, quaſi Λ quinque duplicarent.

§. XLII.

Etrusci scribebant ut plurimum a dextera in lævam.

VIdimus ea, quæ spectant ad literas, ab Etruscis adhibitas, earum figuram, interpunctionem & notas; in præsens pauca dicenda de eorum modo scribendi a dextero ad sinistrum latus, si ratio, non ipsius scripturæ, sed aspicientium habeatur. Suadent, sic veteres Etruscos scripsisse, literæ ipsæ, quæ cum ut diximus veteribus Græcis similes sint, earum forma conversa est ad ipsum latus sinistrum. Hoc idem comprobant secundi & ulteriores versus Inscriptionum, qui incipiunt, & eadem cum superioris versus linea, a latere dextro, & sæpe finiunt ante finem superioris versus, & spatium in ea parte inane relinquunt. Id quod olim notavit Bartholomæus Macchioni Clusinus (a). Id ipsum suadent Tab. LXXXIII. n. 10. & Tab. LXXXVII. in quibus cum toti versui Etrusco tabulæ latitudo non sufficeret, extremæ literæ subtus ultimam literam subscriptæ sunt ad perpendiculum una infra aliam. Aliqui asserunt (b) vidisse Inscriptiones, more Romano scriptas, a sinistra ad dexteram partem; hoc tamen rarissime accidere puto. Hujusmodi scripturæ exemplum solum mihi videre contigit in uno ex duobus ollarum sepulcralium operculis, repertis inter oppida Podii Bonitii & Castellinæ, Tab. LXXXII. n. 4. quod est secundo loco delineatum, cum alterum sueto Etruscis more inscriptum sit.

In patera Tab. I. nomina more nostratium scripta apparent, sicut primum nomen in Tab. III. & secundum in Tab. VI. cum alia omnia in prædictis pateris inverse exarata sint. Notandum vero in Etruscis Inscriptionibus, a dextro ad sinistrum latus scriptis, quod aliquando, licet raro, inveniuntur quædam literæ, quarum forma, insolito ceteris more, in dextrum latus vergit. Populi quamplures a dextra ad sinistram versus exaravere: ita, omissis Orientalibus fere omnibus, Ægyptii scripsere, ut testatur

(a) In libro Italico inscripto: *Descrizione della Famiglia Cilnea*. (b) Restaurus Paolozzi Patric. Clusinus, ut mihi asseruit, domi servat Urnam rotundam, similem illi Tab. LXXXIII. n. 3. in cujus operculo versus a dextro ad sinistrum latus exaratur; alter vero versus in ipsa Urna a sinistro ad dexterum latus scribitur.

tur Herodotus in Euterpe. Græcos etiam antiquitus eo ſcribendi more uſos conjicitur ex iis, quæ tradit Pauſanias (a) de ſtatua Agamemnonis, quæ adſcriptum nomen habebat, ex currentibus literis a dextra in lævam : & comprobant antiquiſſimi nummi plurium populorum Græcæ originis, ſcilicet Syracuſanorum, Imeræorum, Segeſtanorum, Selinuntinorum, Panormitarum, Liparitanorum, quos recenſet Spanhemius (b). Neque credendum eſt, nomina Agamemnonis prædicta, & populorum, inverſe ſcripta, cenſeri poſſe primum verſum eſſe ſcripturæ βουστροφηδὸν, in quo lineæ alternatim ducebantur, modo verſus dexteram, modo verſus ſiniſtram ; nam in prænotato marmore Sigeo, in quo habemus ſingulare ejuſmodi ſcripturæ exemplum, primus verſus non inverſe, ſed more noſtro verſus dexteram ſcribitur.

Aliqui docti viri (c) cenſent, primum Græcos inverſe omnes verſus ſcripſiſſe : & quod paulatim deſierit illa ſcribendi ratio, & ſcripſerint βουστροφηδὸν. Quicquid de ea re ſtatuendum ſit, conſtat ætate Cypſeli, hanc formam ſcribendi βουστροφηδὸν in uſu fuiſſe ; in ejus enim arca, Olympiæ dicata, hujuſmodi ſcriptura deſcribitur a Pauſania (d) : ex quo in dubium revocari poteſt eorum aſſertio, qui poſt Tacitum (e) tradunt, literas a Demarato Corinthio, qui factionem Cypſeli fugiens, Tarquiniis conſedit, in Etruriam importatas ; conſentaneum enim fuiſſe videtur, quod ſi Demaratus literas Etruſcas invexiſſet, illum etiam morem ſcribendi βουστροφηδὸν, qui eo tempore Corinthi vigebat, inducturum fuiſſe ; cum contra conſtet ex monumentis ſaltem frequentiſſime, Etruſcos ſingulos verſus a dextra ad ſiniſtram ſcripſiſſe.

(a) Pauſan. libr. 5. pag. 338. edit. Sylburg. (b) De Præſtantia &c. noviſs. edit. Londin. part. 2. pag. 109. (c) Marsham. ſec. 12. (d) libr. 5. pag. m. 322. (e) Annal. libr. 11.

§. XLIII.

Etrusci statuis vel sigillis literas inscribere soliti.

PErtinet quodammodo ad scripturam Etruscorum mos ille, ejus gentis pæne peculiaris, inscribendi literas statuis aut sigillis virorum aut animalium. Plura exempla suppeditant Tabulæ, Dempstero additæ (a). Aliud Etruscum sigillum, literis in femore & tibia insignitum, quod Apollinem repræsentare supra credidi (b), affert C. V. Montfauconius (c), qui aliud etiam sigillum exhibet ex Museo Cardinalis Gualterii; sed cum ejusdem exemplum ab Eminentissimo Domino acceperim, deprehendi, licet ruditer sculptas, has literas latinas (. POMPONIO VIRIO I. Signum repræsentat virum, solo pallio aut toga indutum; aliis vero in partibus nudum; pes autem dexter ruptus, ubi digiti extare deberent, non vero calceo indutus; quare non Etruscis hoc signum adjudicandum est, sed Romanis. Neque enim omnino aliis nationibus insolita fuerunt hujusmodi signa literis inscripta; nam licet aliorum populorum pauca admodum monumenta supersint: vel quia tales inscriptiones redolent antiquissima & rudiora tempora, in quibus plurimæ nationes simulacris carebant: vel quia ætatum decursu corrupta fuere; tamen plurium hujusmodi simulacrorum scriptores meminere (d): & inter ceteros Herodotus (e), de antiquo Sesostris simulacro in Jonia, scribit, in eo ex altero ad alterum humerum sculptas extitisse sacras literas Ægyptiacas in hæc verba: *Hanc ego regionem meis obtinui humeris.*

Et sicuti in hac aliisque Græcorum Inscriptionibus inducun-

tur

(a) Vid. Tabb. XXII. XXIII XXIV. XI. XLI. XLII. XLIII. XLV. & Tabellam post Epistol. in princ. hujus Differt. (b) §. 6. (c) Thesaur. Antiq. Tom. 3. part. 2. forte idem esse censendum cum eo, quod se vidisse memorat Stephanus Pighius in Hercule Prodicio in Bibliotheca Ducis Ferrariensis, ut refert Illustriss. Fontaninus de Antiq. Hortæ libr. 1. cap. 7. pag. 146. Illud vero, ut accepi, extat Lugduni Batavorum apud C. V. Robertum de NEUWILLE. (d) Pauf. libr. 5. pag. 34. & pag. 343. Cicero Verrina V. Apocal. c. 19. 16. & de statua Sardanapali videtur erui posse ex Arriano libr. 2. pag. 66. Quo ad monumenta videndus ibid. C. V. Montfauconius Tab. 158. ubi ex marmoribus Felsineis affert duo signa cum literis Græcis in femore: & in notis pag. 269. meminit grandioris simulacri ænei, reperti in Carinthia cum literis latinis pariter in femore. Ediderat Appianus pag. 397. & 414. & Grut. pag. 989. n. 3. ex Pighio in Hercule Prodicio. (e) libr. 2.

tur simulacra ipsa, monumenta & donaria loquentia; probabile est (si datum esset linguam assequi), reperturos nos esse, simulacra, aliaque monumenta Etruscorum quasi per prosopopœjam loquentia: qui mos certe temporum ruditatem notat, quemque nostri artifices, ante artium perfectam restaurationem imitati fuere. Fortasse etiam literæ, in sigillis impressæ, continent nomen viri alicujus, aut numinis in eis repræsentati, vel cui dicata essent, aut artificis.

Non omittendum tandem est, in crure Chimæræ, in Museo Mediceo asservatæ, Tab. XXII. & in armo Gryphi, cujus exemplar habetur ante principium hujus Dissertationis, in utrisque easdem prorsus literas sculptas esse, scilicet: 𐌋𐌉𐌅𐌂𐌑𐌍𐌉𐌕. An nomen artificis ejusdem continent, an numinis, cui ea signa dicata?

§. XLIV.

Loca Etruriæ, in quibus reperiuntur Inscriptiones Etruscæ.

GRatam profecto rem Eruditis facturum me esse confido, si loca recenseam, in quibus characteres Etrusci, hisce vel transactis temporibus, reperti fuere: & primum occurrit

ARRETIUM.

In hac civitate, testante Vasario, dum sub Cosmo I. Mediceo munitionum fundamenta effoderentur, repertum æneum prægrande Chimæræ signum, Tab. XXII. in cujus anteriore dextro crure Etruscæ literæ spectantur. Sanctes Marmocchini prædicto Dialogo MS. scribit anno 1497. repertum Arretii prope *Regillum* quoddam monumentum, quod exscribit: & ex explicatione, quam dat, appareret, oraculum quoddam in eo contineri. Unde credendum est, eruditum quemdam virum, ab Annii commentis excitatum, ad patriæ decus vel ad posteros illudendos, literis Etruscis, lingua vero Hebræa, Inscriptionem illam confinxisse.

CI-

CIVITAS CASTELLANA, olim FALARIS.

Vide Tab. LXXXII. & §. 25.

CLUSIUM.

Innumeræ Urnulæ Etruſcorum, marmoreæ vel fictiles, in ea urbe repertæ, & in dies reperiuntur: quarum plurimæ habentur in Tabulis Dempſtero inſertis, & ad finem hujus Diſſertationis.

COLLIS.

Urbs inter Florentiam & Senas.

Prope eam reperta crypta, de qua vide §. 25. & literæ in ea depictæ, habentur Tab. LXXXXII. in qua irrepſit error in anno, quo reperta crypta illa, anno ſcilicet 1697. ab Incarnatione, ſeu anno Eccleſiaſtico 1698.

CORNETUM.

In territorio Cornetano, dum adhuc Romæ commorarer, repertum caput Juvenis, in lapide, quem indigenæ vocant *Ninfro*, collo tenus ſculptum, & galea in vertice acuminata, & verſus anteriorem partem paulum inflexa, tectum, & baſi quadratæ impoſitum, in qua ſequentes literæ ſculptæ.

ІИƎΙΙ . V
ІAOMAꟼ
ІƆA . VꞀVꓶ
ІІІXY . ϽΙ

CORTONA.

Quod antiquum CORITUM cenſent eruditi.

In prædio nobilis Juriſconſulti & patricii Taddæi Orſelli, diſtante a Cortona duabus tertiis partibus milliarii, orientem verſus, loco nuncupato *il Campaccio*, ſub initium hujus ſeculi repertus, Tiburtino ſimilis lapis, in quo hæ literæ ſculptæ apparent.

{WИ 8Γ ꟼAꓶV✝
{ΛΓ8b ꓶAИMAꟼ

Di-

Divinari potest, hoc lapide desuper tectum sepulcrum ; ut enim ab advenientibus ex utraque parte literæ legi possent, eædem repetitæ videntur, sed situ inverso.

Notandum , literas 9AJV+ reperiri in aliis Inscriptionibus, in interiore Etruria repertis; unde aliquis credat, illius urbis habitatores , licet a Pelasgis occupatæ , & diu retentæ , & qui (ut ait, post Herodotum (a) Dionysius Halicarnassensis (b)) lingua Pelasgica utebantur , ab Etruscorum lingua , & aliorum finitimorum diversa ; Etruscis tandem immixtos eorum linguam suscepisse.

In prædicto pariter loco, dicto *il Campaccio*, propè Cortonam, repertus fuit Gryphus, impressus ante initium hujus Dissertationis. Id mihi asseruit Eques Galeottus Ridolfini Corazzi, cujus in Museo sigillum hoc in præsens asservatur.

FICHINÆ Castrum.

Sanctes Marmocchini : *Il secondo luogo* (describit loca , ubi literæ Etruscæ inventæ) *fu il castello ultimo de' Senesi , chiamato Fichino , che è appresso alla Città d' Orvieto. Vidi un vaso di pietra , nel quale bevono le galline : fecilo rivoltare , e vidi che v' era da un canto il nome di quello che vi era stato sepolto , scritto a lettere Etrusche.*

Plurima loca circa FLORENTIAM.

Anaglyphum rude n. 2. Tab. LXXII. a majoribus accepi repertum fuisse prope Fesulas.

Anno 1689. in montibus supra pagum Antellæ , in prædio Comitis Ferrantis Capponi, Senatoris Florentini, in loco dicto *S. Andrea a Morgiano*, in rupe has grandiores literas vidi.

ɹ7.ƧI7.A.1M.9AJVt
IJϽ9VϽ.VA

eas postea Cosmus della Rena retulit in suis Marchionibus Tusciæ pag. 10.

De monumentis repertis ad Sanctum Martinum *alla Palma* vide Tab. XLIII. & XLVI. & præcipue §. 21. Cir-

(a) libr. 1. (b) libr. 1.

Circa annum 1700. ad oppidum *Panzano*, repertus cippus marmoreus, in superiore parte ad formam palæ, qua in ludo pilæ utuntur, efformatus, prope ipsum oppidum ad duo milliaria, in loco, nuncupato *Mura a sala*: nunc servatur apud Manninos. In hoc lapide hæc epigraphe videtur, literis circumductis, & figuræ cippi sese accomodantibus.

ЧA⅃X MƎMMAЧA⁝MAЧAIꟼA⁝MVꟼA⅃IM,

Oppidum S. CASSIANI.

Afferam verba Marmocchini. *Il decimo luogo fu fuora di San Casciano, a riscontro allo Spedale della Costa. In una vigna, che faceva fare Giovanni Borromei, si trovò una statua di metallo, alta un mezzo braccio, che aveva una faccia di mirabile bellezza, e in capo una grillanda con foglie d'ellera, dove erano inserite campanelle grosse, a uso di more salvatiche, di quelle che fanno pelle stoppie: aveva sopra il braccio sinistro una pelle colle cornicina; ma il pie destro per l'antichità era guasto. Trovovvisi ancora una gran medaglia di Jano, e una secchiolina, e certe pietre scritte con lettere Etrusche, le quali lasciate al sereno, si perderono.*

Rudera Castri POGNÆ.

De hoc loco, ubi plura monumenta reperta, vide §. 24. præter citatum Sanctem Marmocchini, & Ugolinum Verinum.

Tractus inter PODIUM BONIZI & Castrum CASTELLINÆ.

Vide Tab. LXXXIV. & §. 25. circa finem. Adducam etiam, quæ tradit Sanctes Marmocchini. *Il quinto luogo fu la Castellina di Chianti, dove a un tirar di mano era già una città, chiamata dagli abitatori* Salingolpe, *dov'erano già le rovine, e una citerna: vi si trovò le secchie. A riscontro a questa è un colletto, dove negli anni del Signore* 1507. *adì* 29. *di Gennajo a ore* 18. *piantando que' di Lando una vigna, e facendo una buca col palo di ferro per piantarvi una vite, il palo cascò in una sepol-*

ſepoltura antica delli Etruſchi, ed uſcì dalla buca un fetore di tanfo, e trovarono in verſo la via un uſcio, chiuſo con laſtre di pietra albereſe, e la ſtanza era in croce. Nella lunghezza ſua, che era 20. braccia, era una via larga tre braccia, non v' era nulla, e l' altezza era 5. braccia. Alla mano ſiniſtra era un magazzino, largo, lungo, e alto 5. braccia, dove erano vaſi di terra, pieni di cenere di morti di gente di baſſa mano, e certi vaſi, dove s' abbruciavano i corpi, e nella parte deſtra erano ſepolti e' nobili, eranvi........ una menſa, gli ornamenti d' una regina, cioè uno ſpecchio d' argento, a uſo d' un piè d' aſino, un dirizzatojo d' argento, maniglie d' argento, e in un vaſo di cenere una cicala d' oro, e quattro cicale d' oro una per canto del vaſo, una donna infino al buſto d' alabaſtro, con un filo d' oro ad armacollo, un vaſo di rame col coperchio di ſopra ad uſo d' un caldano da barbiere, dove erano caſſette piene d' anella. Trovovviſi pietre preziose, e tanti fogliami d' argento in quantità, che ſi venderono a Siena, ed io parlai coll' orefice che gli comprò. Vidi una ſepoltura, che vi era una donna ſcolpita, che aveva in mano una ſcodella, & eravi il nome di quella con caratteri Etruſchi: e molte urne di marmo e di pietra, entrovi cenere, vi ſi trovò. Era in volta ſenza calcina, cioè laſtroni grandi e groſſi, che dall' una banda all' altra a poco a poco l' uno ſopra l' altro s' accoſtavano al mezzo, e quivi ſi congiungevano ec.

De hac crypta loquitur etiam Petrus Franciſcus Giambullari, *Origine della Lingua Toſcana*, ex teſtimonio Petri Victorii.

MONS POLITIANUS.

In territorio ejus urbis reperta Urna, delineata Tab. LXXXIII. n. 4. in prædio Epiſcopatus, nuncupato *la Pieve*. Eam mihi tranſmiſit Franciſcus Maria Arrighius, Eccleſiæ illius vigilantiſſimus Præſul, olim Vicarius Generalis Archiepiſcopatus Florentini, quem honoris cauſa nomino.

Plura monumenta habentur in Tabulis, de quibus agimus. Hic referre ſolum libet Inſcriptionem, adhuc extantem in antiquo ædificio ad modum Turris, lapidibus grandioribus extructo, & vocatur *S. Manno*. *

PLEBIS CIVITAS.

Marmocchinus. *Il terzo luogo fu la Chieſa d' un Romitorio preſſo a un miglio al Caſtel della Pieve .... e entrando in chieſa, vidi una ſepoltura marmorea, fatta a uſo d' un archetta d' un mezzo braccio, nella quale era ſcritto il nome di colui, che vi aveva le ceneri, ſcritto a lettere Etruſche.*

PISTORIUM.

En verba Marmocchini: *L' ottavo luogo fu in quello di Piſtoja, dove fu trovata una immagine di marmo, che fu portata al magnifico Lorenzo de' Medici, e veduta da M. Marcello, Cancelliere della Signoria, fu giudicato da lui, che l' epitaffio della ſtatua foſſe di lettere Etruſche.*

POPULONIUM.

Populonii monumenta Etruſca reperiri teſtatur Petrus Victorius Epiſt. 5. libr. 8. pag. 180.

SUTRIUM.

Non longe ab oppido Caprarolæ, ut dixi, vidi jam Inſcriptionem Etruſcam, fere tripedalibus literis, ſculptam in rupe altiore, in qua excavata eſt via, quam Sutrium ducere intellexi. Eam exſcripſi; ſed ob altiorem ſitum literarum deſcriptioni meæ diffidens, carenſque amico, qui denuo deſcriberet, & cum apographo meo conferret, hic apponere ſuperſedeo.

VITERBIUM.

Viterbii, anno 1694. octavo ab ea urbe lapide, loco dicto *Cipollara*, repertæ sequentes Inscriptiones, in lapide, *Ninfro* dicto, sculptæ, quas jam exscripsi ex typo, in folio madido super ipsas Inscriptiones impresso, & postea exsiccato.

In tympano, seu uno ex lateribus operculi Urnæ grandioris.

..OHᗡA

:>ƎꓶAↃ :>IᗡAꓶ

In Urna, super quam jacet mulier.

XIXXƧꓶIƎA VOHƎAꓶ I+AIƧ

In Urna, in cujus operculo jacet juvenis.

ꓶHOMᗡA·ƎƧIVᗡƎAHꓕƎ.ꓕ

IIIΛXƧИIƎA

In cippo, qui videtur inservisse pro rudi basi columnæ aut iconis.

.IƎMꓕƎꓕ

.AOMAᗡ

.ƧVꓶƎ

In duobus cippis similibus, sed junctis, qui duas columnas aut icones sustinuisse videntur.

IƎ.M+Iq	ƧAИꓕƎꓕ
AOMAq	.ꓕƎꓕ.ꓶƎƎ
AIVq	.AꓕA

VOLATERRÆ.

Vide Tab. XLII. & Tab. LXXII. n. 3. Notandum Marmocchinum exscribere duas Tabulas (ut ipse ait) repertas Volaterris, quas suppositītias ex sola inspectione characterum judices; similes enim sunt illis, quibus scripti, toto orbe erudito famosi, *Scaripti*.

 Dempste-

Dempsterus tandem libr. IV. cap. 15. pag. 432., scribit a Turri S. Vincentii, quæ in maritimis Volaterranis censetur, Populonium versus; reperiri lapides, literis Etruscis inscriptos, inter ingentia rudera, quæ longo decursu occurrunt, ubi Vetuloniam extitisse cum eruditis censet.

Hæc de locis, ubi monumenta Etrusca effossa sunt, & effodiuntur. Ceteroquin multis aliis in locis spectantur similia ejus gentis monumenta, & præcipue parvæ Urnæ & Inscriptiones in Museis eruditorum Italiæ, & forte etiam extra Italiam; sed cum incertum sit, an illæ illis in locis inventæ, aut potius (quod probabilius est) ex Etruria adsportatæ fuerint, eas recensere non curavi.

§. XLV.

Signa quædam inclinantis gentis & linguæ Etruscæ.

ROmanis omnia undique, præcipue contermina regiones, imperio & coloniis occupantibus, paulatim Etrusci eorum mores & linguam amplexati fuere. Inter signa autem pereuntis linguæ Etruscæ forte connumerandæ non solum sunt literæ, quarum forma vergit, non a dextera ad sinistram more Etrusco, sed a sinistra ad dexteram, Romanorum more, quæ intermixtæ aliis in Inscriptionibus aliquando, licet raro, occurrunt; verum etiam aliqua nomina in pateris quibusdam, & Inscriptio in uno ex operculis Tab. LXXXIV. n. 4. quæ a sinistra ad dexteram scripta sunt: quam unicam Inscriptionem, more nostro exaratam, solum offendi inter innumeras, quas diversis temporibus vidi; id enim, ut censeo, tribuendum est artificibus, Romano vel Græcorum ritu scribere jam suescentibus.

Alterum signum Etruscorum, in Romanorum mores jam inclinantium, præstant Urnæ, tam Latinæ quam Etruscæ, quæ in una eademque crypta Clusii, ut testantur cives fide digni, identidem reperiuntur (a). In-

(a) Id etiam asserit Bartholom. Macchioni, & exemplum affert pag. 181.

Inſcriptio Latina poſt Etruſcam in Urnula Tab. LXXXIII. n. 6. addita, videtur fuiſſe viri, qui cineres ſuos recondi voluerit, vel cum oſſiculis uxoris, vel patris, aut alterius conſanguinei Etruſci; nam non par eſt credere, Romanum virum, ejectis cineribus defuncti Etruſci, ſuos in eadem urna (ut ſumptui parceret) recondi voluiſſe; id enim communis gentium religio, & præcipue Romanorum, erga defunctos vetabat.

§. XLVI.

Quædam notantur de Tabulis Eugubinis.

EUgubii, nobilis & jam potentis Umbrorum civitatis, quæ olim Iguvium vocabatur, ſervantur Tabulæ æneæ celebres, & quas eruditi conſentiunt veræ antiquitatis eſſe, licet quidam tamquam adulterinas inſimulaverint. Hæ continerent præcipuum Etruſcorum monumentum, ſi pro certo haberi poſſet eas eſſe opus Etruſcorum; quamvis enim ſimilibus characteribus ſcriptæ ſint, ac Inſcriptiones, quæ in media Etruria reperiuntur; cum tamen ea loca tenuerint Umbri ab Etruſcis ex Etruria ejecti, dubitari poteſt, has Tabulas Umbrorum lingua potius exaratas, quod aliquos video ſubolfeciſſe, ut teſtatur Curtius Inghiramius (a), qui in malæ & deploratæ cauſæ argumento erudite verſatus eſt. Verum enim vero quamvis utraque lingua æque ignota ſit; tamen quædam in his Tabulis deprehenduntur, quæ diverſum ab Etruſco illarum idioma ſuadere poſſunt; collatis enim plurimis dictionibus, quæ punctis diſtingui ſolent, & aliquæ etiam per plures vices repetuntur, in monumentis quæ in Etruria reperiuntur, eaſdem non reperi in Tabulis Eugubinis, in quibus nunquam incidi in verba terminantia in ᒧᗅ, quæ pluries offendas in Inſcriptionibus Etruſcis.

Idem forte dicendum de Inſcriptione ænei ſigilli Tab. XXIV. n. 2. cum repertum fuerit in Ditione Carpineæ, ſita ultra Tiberim & Seſtinum in Umbria. Inſcriptio vero, quæ Piſauri extat

(a) Diſcorſo di Curzio Inghirami ſopra l' oppoſizioni fatte all' Antichità Toſcane Tratt. VII. Riſp. 140.

extat (*), vere Etrusca censenda est, cum sit monumentum Titi Atii haruspicis fulguratoris, unde ad artis signum versus ex lingua Etrusca additus.

Tabulæ prædictæ repertæ Eugubii anno 1444. in subterranea concameratione apud Theatrum, ut tradit Antonius Conciolus in descriptione Eugubinæ civitatis, ante Adnotationes ad Statuta Eugubii: qui addit, duas ex prædictis Tabulis servari in Armamentario Ducalis Palatii Venetiis, delatas ad eam urbem a C. V. ut eorum temporum antiquariis traderentur interpretandæ: & licet brevi remittendas promissum fuerit, nullo unquam tempore remissæ fuerunt.

Tabulæ, quæ nunc Eugubii custodiuntur, quinque sunt, characteribus Etruscis similibus exaratæ: & duæ, more & literis Romanis scriptæ. Sanctes Marmocchini, in præcitato Dialogo MS. pag. 16. a tergo, scribit se vidisse Eugubii quinque Tabulas æreas, lingua Etrusca scriptas, & exscriptas opellæ suæ inseruit: quas easdem esse dignoscitur, ac illæ quæ Eugubii asservantur, licet aliquando, in illo Marmocchini libello, literæ non omnino feliciter delineatæ sint; imo & forte tædio affectus, plura quandoque omittit; neque exscripsit undecim versus, qui ad finem Tabulæ III. literis & more Latinorum scripti spectantur: nullamque mentionem fecit Tabularum, quæ literis Latinis pariter exaratæ sunt.

In has Tabulas Epigramma scripsit Jacobus, frater Lælii Taurelli, hoc lemmate: *De Tabulis, Iguvii sive Eugubii in Theatro repertis*: quas septem fuisse postea tradit, & scriptas literis Etruscis, & legendas more Hebræorum seu Chaldæorum; unde videtur, eo tempore, duas nondum Venetias transmissas fuisse: quod idem Conciolus accidisse notat, centum & triginta tribus annis antequam opus suum ad Statutum Eugubii elucubraverit, quod primum fuit impressum Maceratæ anno 1673.

Tabularum & versuum, qui ritu & literis Latinis scripti sunt, characteres, Romanis, ut diximus, similes sunt, si excipias s qui Tzadi Hebræorum proxime accedit, & ɑ & ᴘ quæ tamen literarum Q & P forma quandoque reperitur in Inscriptionibus Latino-

(*) Vide in notis ad Dempsterum libr. III. cap. 3. pag. 25.

tinorum antiquis, & præcipue in monumento Furiorum. (a)

Credendum est, hæc vetustissima monumenta communes cum populis finitimis pactiones, vel circa fines, vel circa alia, quæ inter vicinos intercedere solent, continere.

De Auctoribus, qui de his Tabulis egerunt, vel earum meminere, & de tempore quo repertæ, & in publico Archivo civitatis Eugubii repositæ, multa scitu digna accipient eruditi a C. V. Jurisconsulto & Patricio Eugubino, Marcello Franciarini.

§. XLVII.

De origine Etruscorum. Proponitur conjectura, eos ab Ægyptiis profectos.

OPeræ pretium me facturum esse spero, si in medium adducam ea, quæ in antiquis monumentis animadverti possunt, & quæ conferant aliquo modo ad Etruscorum originem arguendam. Circa eam veteres scriptores in varias ivere sententias; alii namque voluerunt Lydos fuisse, alii Pelasgos, alii denique indigenas: quam postremam sententiam sequitur solertissimus antiquitatum indagator, Dionysius Halicarnassensis.

Cum vero scriptores Indigenas, aut Autochthonas quosdam populos vocabant, movebantur ex eo, quod eorum adventus & migratio antiqua adeo esset, ut de ea historiæ prorsus silerent, sed errabant; nam alioquin ex Mosis sacra & omnium vetustissima historia certum est, gentes omnes ex Oriente per Orbem diffusas & propagatas fuisse; unde necesse est statuere, Etruscos etiam aliunde in has regiones advenisse. Post primam enim inter Noë nepotes terrarum divisionem, cœpere temporum decursu populi, vel quod ab aliis pellerentur, vel quod in ingentem numerum excrevissent, sedes mutare, & quæ aliis obtigerant provincias invadere.

Ex qua autem regione Etrusci advenerint, & ex quibus populis orti fuerint, divinatione opus est. Mihi ergo eorum monumenta perpendenti, oritur vehemens quædam suspicio, eos in hæc Italiæ loca ex Ægypto profectos fuisse; eadem forte impellente

[a] Chircher in Latio. Petrus Sanctes Bartoli *Antichi Sepolcri* Tav. 16.

lente Pastorum in Ægyptum inferiorem incursione, ob quam, ut censet C. V. Marshamus (a) Ægyptii in Babyloniæ & Asiæ partes, & præsertim in Græciam migrarunt, Colonias in eam deduxerunt, & urbes statuerunt sub Cecrope, Cadmo & Danao. Plurima autem sunt, quæ opinionem hanc mihi ingerunt. Primo in Vase argenteo Tab. LXXVII. & LXXVIII. vetustissimi operis, figuræ similem capillorum tonsuram & habitus formam (tectæ enim sunt solum quodam brevi panno in speciem feminalium) præseferunt illis, quæ in monumentis Ægyptiorum, præcipue in Tabula Bembina spectantur. Gryphes & Leones alati, aliaque animalia & homines in monstra desinentes, quæ omnia in monumentis Etruscorum occurrunt, aliquo modo conveniunt cum Sphingibus, monstris & hominum simulacris, vultibus animalium personatis, ab Ægyptiis adhiberi suetis. Præterea Etrusci numinum simulacra alis ornabant: Ægyptii quoque non solum avium pinnas, ut constat ex Isidis & Osiridis imaginibus, sed etiam alas diis tribuerunt. Id elicitur ex Sanchoniathone (b), qui quamvis agat de Phœnicum superstitione; asserit tamen, fabulas Ægyptias a Phœnicibus ortas: notatque, omnia se accepisse a Tauto, quem a Phœnicia profectum, a Saturno Ægypti regno donatum scribit. Quin imo si Etrusci alas in capite Furiarum & Gorgonum posuerunt (c), Sanchoniathon idem fecisse Phœnicios, & consequenter Ægyptios, testatur in simulacro Saturni. Et cum apud Græcos Bupali pater, qui floruit ut §. I. vidimus, circa Olympiadem LIII., primus fuerit, qui alas & Fortunæ & Amori addidit; antiqui Etrusci non videntur a Græcis alarum additamentum accepisse; cum præcipue Græci alas Minervæ, Apollini & Baccho, ut quandoque fecerunt Etrusci, non addiderint.

Fabulas Deorum, & opinionem circa Tartarum, & defunctorum pœnas, Etrusci ab Ægyptiis pariter accipere potuerunt; eadem namque omnia ab Ægypto in Græciam transisse, testantur Scriptores (d). Literas quoque Etruscas Ægyptiis fuisse similes

[a] secul. VIII. [b] apud Euseb. libr. 1. cap. 10. Præp. Eruditi tamen censent Sanchoniathonem confictum fuisse ab ipso Philone Byblio, qui Autorem illum vertisse a Phœnicia lingua scribitur. Videndus J. A. Fabricius in Bibliotheca Græca libr. 1. cap. 28. n. 1. & 11. [c] Vide §. 25. [d] Herodot. libr. 2. Lucian. de Dea Syria. Ammian. libr. 22. Plutarch. de Iside.

les neceſſe eſt, cum Etruſcæ veteri Græcorum alphabeto conveniant: & Græci ſuum, ut doctiores eruditi cenſent, a Cadmo Ægyptio, navibus Phœnicum advecto, acceperint. Quod autem Etruſci ab Ægyptiorum primo fonte hæc omnia, non a Græcis habuerint, ſuadere videtur, quod licet in pleriſque, in Deorum imaginibus effingendis, conveniant cum Græcis; in multis tamen, ut vidimus, differunt. Idem dicendum de literis; quamvis enim Etruſcæ antiquis Græcis aſſimilentur, attamen aliquarum forma multum a Græcis, & præ ceteris litera 8 in Græcorum alphabeto non conſpicitur. Non negamus tamen, quod Etruſci, ut diximus, aliqua vel a Demarati Corinthii ſociis artificibus, vel a finitimis Græcis habere potuerint; cum plures Græcorum urbes non ſolum proximæ, ſed etiam veluti immixtæ Etruſcis eſſent.

Addendum, quod priſci Græcorum βουστροφηδὸν, ut vidimus, ſcribebant: Etruſci vero quoſque verſus perpetuo a dextro ad ſiniſtrum latus exaravere: quod de Ægyptiis teſtatur Herodotus (a). Etruſci in ipſis ſignis, vel ſignorum veſtibus literas inſculpebant (b): quod factitarunt etiam Ægyptii, ut patet ex ſtatuis Seſoſtris in Jonia, tempore Herodoti (c) adhuc extantibus: & pleraque Ægyptiorum ſigna per Muſea paſſim reperiuntur, hieroglyphicis literis inſcripta. Nec obſtare poteſt, quod in Etruria non viguerint adamuſſim omnes alii Ægyptiorum mores, & præcipue ſculptura hieroglyphica; nam præterquamquod idem dici poſſet de Græcis, hoc evenire potuit, quod prædicta, quæ ſpecialia & propria Ægyptiorum cenſentur, antiquitus viguerint in ſola Ægypto ſuperiore: & in inferiorem tantum propagata fuerint, quando ſub Regibus Thebanis, Paſtoribus expulſis, plures Ægypti provinciæ in unum regnum coaluere.

Porro non mirandum, Autores de hac Ægyptiorum in hanc Italiæ partem migratione verba non feciſſe; nam vetuſtiſſimis temporibus ut plurimum facta populorum literis non commendabantur, vel deperditæ erant antiquiſſimæ hiſtoriæ. Ut autem conciliemus noſtram hanc opinionem cum illa ſcriptorum, qui paſſim Etruſcos a Lydiis ortos tradunt; contingere potuit, quod

O pro-

(a) Herodot. libr. 2. [b] §. 44. [c] Herodot. libr. 2.

profugi illi ex Ægypto primum confederint in locis proximioribus Asiæ, & præsertim Lydiæ: & postea, irruentibus aliunde populis, pulsi in Italiam advenerint. Et Plutarchus in Romulo tradit, populos illos in Lydiam ex alia regione advenisse; & licet dicat, Pelasgos fuisse ex Thessalia profectos; attamen exploratum est, scriptores, cum eos latuerint antiquissimæ gentium migrationes, eas tribuisse sæpe sæpius recentioribus Pelasgis, quorum gesta magis nota erant, qui a Thessalia pulsi, vagi per varias regiones circumjerunt; cum Pelargi aut Pelasgi communi appellatione dicerentur populi, ciconiarum more vagi.

Hanc qualemcumque divinationem, de origine Etruscorum ab Ægyptiis, omittere nolui, ut hæc etiam via ad illustrandam eorum deperditam linguam forte fortuna aperiri possit. Antequam vero discedam ab hac materia, silentio prætereundum non arbitror, in opinionem superius propositam me quodammodo pertrahi, dum reputo gentem, vetustissimis etiam temporibus, literis & disciplinis insignem, & artibus præcipue liberalibus etiam antiquitus aliquo modo instructam, ab alia natione ortum habere non potuisse, quam ab Ægyptiis, qui antiquissimis temporibus soli (quantum scire per historias fas est) disciplinis & artibus clari fuere, & a quibus omnem cultum ad Græcos promanasse consentiunt scriptores.

§. XLVIII.

Parænesis ad eruditos, ut studium adhibeant in indaganda veteri Etruscorum lingua.

HOrtari postremo fas mihi sit, doctos præcipue linguis Orientalibus viros, ut animi vires intendant, ad illustrandam veterem Etruscam linguam, tot jam seculis deperditam. Et quis vetat sperare, quod temporum decursu emergat aliquis, qui difficilem & inaccessam viam aperiat: & pene-

penetralia linguæ hujus referet; si præcipue cives & incolæ urbium & locorum, ubi Inscriptiones Etruscæ reperiuntur, sedulo & diligenter excipi & delineari curent monumenta, quæ extant, vel quæ in dies detegentur, ut eruditis præsto & adjumento esse possint ad indagandam veterem hanc linguam?

Ut autem de spe eam assequendi aliqua divinatio in medium adducatur, notandum est, triplicis generis esse monumenta, quæ ad illustrandum Opus Dempsteri addita fuere. Primo occurrunt duæ Tabulæ Eugubinæ, characteribus, quibus usi sunt Latini, scriptæ: secundo celebres quinque Tabulæ, characteribus Etruscis exaratæ: tertio tandem Inscriptiones, quæ in interiore Etruria reperiuntur. Quod ad Tabulas Eugubinas, Latinis literis sculptas, fortasse eruditi viri felicius in earum explicationem operam dabunt; in iis enim elucent quædam Latinæ linguæ affinia, quæ suadent monumenta esse vel priscorum Latinorum, vel gentis, quæ eamdem cum Latinis originem haberet. Si vero aliarum quinque Tabularum Inscriptiones (licet ex characteribus, quibus ceteræ Etruscæ, exaratæ sint) lingua non Etrusca sed Umbra, ut suspicati sumus, constent; sensum earum fortasse docti percipient auxilio linguæ Celticæ; nam Umbri, si fides habenda sit M. Antonio, & Boccho, relatis a Solino [a] & Servio [b], Gallorum veterum propago erant.

In explicatione vero Inscriptionum, quæ in Etruria effodiuntur, cum minore spe felicis exitus studiosi adlaborabunt; cum censeri debeant Etrusca lingua perscriptæ, quam (ut dixi) diversam opinor a lingua quinque Tabularum Eugubii.

Cum autem ad indagandam ignotam gentis alicujus & deperditam linguam, plurimum conferre valeat illius populi originem scire (prout cum Carthaginienses ortum duxerint a Phœnicibus, qui utebantur idiomate Hebræorum linguæ proxime accedente, hujus ope in illustranda punica lingua prospero satis eventu plures versati sunt, inter quos Samuel Bochartus) in nostra sane Etruscorum lingua hoc, licet levi, auxilio destituimur; nisi forte vera deprehendatur conjectura, quam supra proposui, de

O 2 eorum

[a] Solin. cap. 2. [b] Servius ad vers. 753. libr. XII. Æneid.

eorum origine ab Ægyptiis; tunc enim fortaſſe linguarum Orientalium periti, voces aliquas Etruſcis ſimiles invenient in veteri Ægyptiorum idiomate, cujus dictiones aliquas latêre ajunt in lingua Cophthorum.

Placuit hæc in medium adducere, quæ diligenter ſcrutatus, vetera Etruſcorum monumenta agnovi, aliquo modo ad ejus gentis religionem, artes, mores & linguam illuſtrandas poſſe conferre: & ſpero, benevolum Lectorem hos, licet leves conatus, æqui bonique conſulturum; verſamur enim in vetuſtiſſima natione, cujus facta, temporum diuturnitate & ſcriptorum defectu, longiſſima oblivione obruta & deleta dolemus.

APPENDIX.

CUM pæne abſoluta eſſet ſuperioris Diſſertationis impreſſio, aliud monumentum Etruſcum repertum eſt, quod delineatum affertur Tab. XCIII. Dum enim in Regio Muſeo Magni Ducis ſigna ænea expolirentur, in ſigillo mulieris, ac in ejus dextro latere literæ Etruſcæ apparuere [a]. Quia vero in Diſſertatione de eo nulla mentio fieri potuit, opportunum viſum fuit aliqua, quæ in eo notari poſſunt, hic referre.

Hoc parvum ſimulacrum probi artificii eſt; ejus enim ſtatus elegantiam præſefert; dum enim quaſi in quiete pedibus inſiſtit, in eo totius corporis habitus conciune expreſſus eſt: & partes, cum gratia & apte diſpoſitæ, conſpiciuntur: & ſigni ſymmetria (ejus enim altitudo decem capitis menſuris conſtat) confirmare videtur id, quod ſupra diximus [b], Etruſcos ſcilicet in hac ſymmetriæ elegantia Græcis præiviſſe, & præcipue Lyſippo,

qui,

[a] In Tab. XCIII. ab Artifice ſculpta fuit duobus in locis una, & eadem Inſcriptio Etruſca: primo exterius magis expreſſe & perfecte: ſecundo interius, tenuibus admodum lineis prope Figuram, ut locus Inſcriptionis in ipſo ſigno notaretur.
[b] §. XXXVII.

qui, ut ait Plinius [a], *nova intactaque ratione quadratas veterum statuas permutavit*: aut saltem in hoc Græcis suppares fuisse.

Mulier, quæ hac parva icuncula repræsentatur, tunica soluta, & ea absque manicis, & desuper brevi pallio aut palla induitur. Ab ejus collo pendet torquis, ut coniicere licet, ex lana aliave materia torta (stroppum vocabant), cujusmodi spectatur in statua Tab. XLIII. A torque pendebat bulla rotunda; ejus namque avulsæ (forte enim ex pretiosiore metallo erat) vestigia supersunt.

Capilli non religati, sed soluti & breves & in varios cirros venuste dispertiti: & artifex in ipsis cirris subtili scalpro, tenuibus lineis ductis, capillorum fila diligenter imitatus est. Monumenta quædam suadent, primis temporibus mulieres non longiores capillos & religatos, sed breviores & solutos gestasse. Et ne discedamus a monumentis nostrorum Etruscorum, hoc partim videtur in capillis Furiarum, in urnis fictilibus Etruscis [b]: & oculis subiiciunt mulieres pompam sacrificii comitantes Tab. LXXVIII. Quod vero ad alios populos in Collectione Veterum Statuarum a C. M. Paulo Alexandro Maffeo notis illustrata, videntur etiam soluti & breves capilli in statuis Mulieris fortasse barbaræ Tab. LX. & Phædræ Tab. LXII.

Caput revinctum gestat, diademate supra frontem, veluti in altiorem laminam satis elato; ceteris vero in partibus & retro angustæ vittæ formam referente: quod genus ornamenti, figura parum immutata, scilicet media fronte altiore & acuminata, parumper deinceps in angustiorem redacta, a Romanis, qui forte Etruscos imitati fuere, adhibitum ut plurimum fuit in Dearum capitibus, & etiam Augustarum: primo rarius, quando sub Dearum forma repræsentarentur: posterioribus temporibus, invalescente adulatione, magis frequenter.

Hinc divinare fas est, fortasse hoc signo Deam aliquam apud Etruscos cultam expressam fuisse: & dolendum est, dexterum hujus figuræ brachium, quod pateram præfert, recenter ab artifice nupero in antiqui defectum, suffectum fuisse; nam forte ex

re

[a] Libr. 34. c. 8. [b] Vid. præsertim Tab. LXXXVI.

re aliqua, quam dextra retineret, coniici poſſet, cujuſnam Numinis hoc ſignum eſſet. Verum tamen eſt, recentem artificem ſequutum fuiſſe id, quod plerumque in Deorum Dearumque antiquis imaginibus ſpectatur; earum enim plurimæ hujuſmodi pateras in manu geſtant, non ad libandum, ſed forte veluti ad libationes recipiendas.

F I N I S.

Vrna Fictilis Florentiæ apud Nob. de Bonarrotis reperta An 1723 inter oppida Castellinæ et Podij Bonitij long p I. unc V

PARA-

PARAGRAPHORUM
I N D E X.

I N-

INDEX

RERUM NOTABILIUM.

A

B

C

D

E

F

Fichi-

G

H

I

L

M

N

O

P

Pax

* *
*

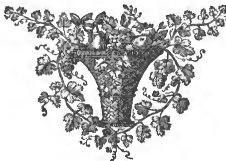
R

S

Sin-

T

V

FLORENTIÆ)(MDCCXXVI.

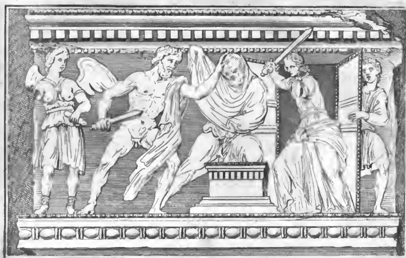
Ex Typographia MICHAELIS NESTENUS.
SUPERIORUM PERMISSU.

Vrna Fictilis Clusii Apud C. V. Ristorum Paolozzi

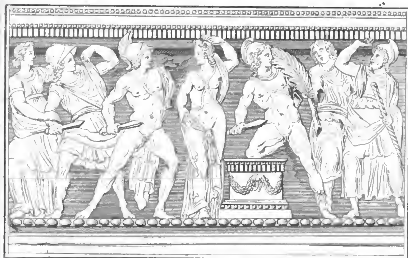
Perusiæ In Marmore In Ædibus Angelettis. *C. M. sculp.*

1

Florentiæ In Marmore Apud Nob De Gaddis

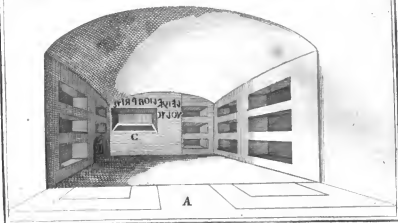
Vin. Fran. sculp.

2

Florentiæ In Marmore Apud Nob De Gaddis

Vin. Fran.

Prospectus Cryptae Sepulcralis apud Falarim nunc Città Castellana tribus loculorum in rupe excauatorum ordinibus ad recondenda cadavera circum undique instructa
A Antiquus in cryptam ingressus nunc occlusus. B Novus ingressus
C Sarcophagus in eadem rupe excavatus cum literis Etruscis adscriptis.

Vrna ex lapide Tiburtino simili ad oppidum Sarteani in Villa Marchionis Dominici Antony Cennini patricij Senensis Clusio aducta.

Tab LXXXIII *ad fine^s Tom II.*

1

Olla cineraria fictilis Clusina literis insculptis Veronae apud Maffeos

2

Alt unc 8½

Altera similis Florentiae apud Bonarotas

3

Alt unc 7½

Vrna fictilis cineraria Florentiae apud Nob P.A. Andreinu literis depicts

4

In ima parte long unc 11½

Vrna ex plastico Lapide prope Montem Politianum reperta literis sculptis Florentiae apud Bonarotas

5

Long unc 10½

Vrna fictilis literis depictis Florentiae apud eosdem

6

Q·FULNIUS·A·F·POM
FUSCUS

Vrna marmorea Arretii reperta ex MS·Strozzia no N°356 in ½

7

Long ped 1 unc 6½

Vrna ex plastico Lapide literis Sculptis Clusina apud Bonarotas

8

Long p 2 circiter

Vrna Clusina ex Lapide Tiburtino Veronae apud Maffeos.

9

Long unc 4 circ

Tituli Sepulcralis fragmentu aereu apud Bonarotas

10

Alt p 1 unc 6 circ

Tegula fictili Clusina cu literis et imagine sculptis apud Bonarotas

Tab LXXXIV ad fines T II

Vrna fictilis Clusina literis rubris et anaglypho coloribus inducto ornata Florentiae apud Bonarotos

Vrna marmorea Clusii reperta

Vrna marmorea Clusii apud Nob de Paolotiis

Ollarum fictilium opercula an 1723 reperta inter Oppida Podij Bonitij et Castellinae lat p 1

Vrna fictilis ibidem reperta alt p 1

Vrna fictilis ibidem reperta alt p 1

Perusiae repert ex lapide albo

Fragment fictile ibidem repertu

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis C M sculp

Perusiæ In Vrna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis C Mogalli Sculp

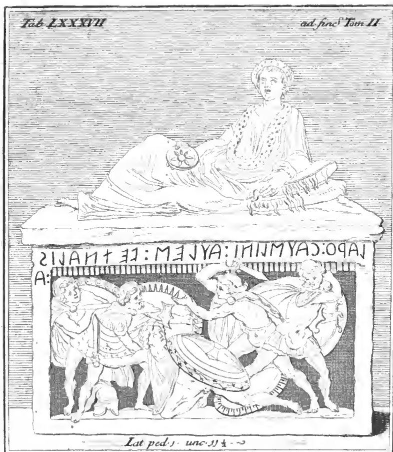

Long. ped. 1. unc. 4½

Vrnæ frons, in qua anaglyphum, colore albo crassiore tecta, supra quem alii colores inducti. Literæ rubræ in fundo albo. Echini, miniaceo, cyaneo, alboque coloribus uariè distincti. Lanceolæ inter echinos flauæ; denticuli albi lineis rubris discreti. Anaglyphi campus, niger. Figurarum partes nudæ carnis colorem imitantur.

1 Furiarum uittæ supra nudum pectus decussatæ, et fibula seu bulla, et cingula flaui coloris. 2. Tunicæ, quâ solum infra pectus amiciuntur, albi col. 3. In qua clauus col. amarantini, in medio magis saturi 4. Calcei uiolacei seu amethystini. 5. Eorum pelles in inuersura flauæ cum maculis rubrofuscis. 6. Brachialia reticulata col. amarant. 7. Capilli earundem Furiarum, et alterius gladiatoris col. spadicei saturi. 8 Faces flauæ cum flammis rubris. 9. Alæ superiori parte flauæ inferius uirides. 10. Galea, col. cyanei cum crista flaua rubris lineis distincta. 11. Galea flaua crista cyanea, in umbris lineæ fusci coloris. 12. Clamis col. amarant. magis saturi in umbris. 13. Pars thoracis cærulea. 14 Eiusdem altera pars col. uiridis cum maculis fuscis. 15 Balteum flauum foliorum ductu rubro ornatum. 16. Duplex fimbriarum ordo uicissim albi, et uicissim rubri col. 17 Pars tunicæ, albo, et rubro uirgatæ, 18. Duæ tunicæ subarmalis partes col. flaui, cum lineis rubris in umbris. 19. Thorax cæruleus. 20. Tunicæ subarmalis partes tres flauæ cum lineis rubris in umbris. 21 Clypeus in medio col. amarant. diluti cum ansulis altera rubra, cærulea altera cum limbo exteriore flauo lineis fuscis distincto. 22. Clypeus in medio cæruleus, limbis, primo amarant. altero albo, exteriore tandem flauo, euripis, seu uorticibus rubeis ornato.

Vrna fictilis in parte antica literis Etruscis rubri coloris inscripta et anaglypho variis coloribus inducto ornata, reperta in solo cryptæ detectæ anno 1721. mense Iulio miliar. prope Clusium in prædio nobilis matronæ Aureliæ Sozzi Bottarelli nuncupato il poggio del Moro; *una cum Vrna Tab. 86. quae ambæ nunc Florentiæ apud Nob. de Bonarotis asservantur.*

Anno MDCIC. ad ipsa Corneti mœnia in prædio C. M. Annibalis Tartagliæ, olim in Romana Curia advoc: detecta fuit crypta supra cuius pavimentum plures sarcophagi erant, partim perfecti, partim incœpti, ex uno eodemq. cryptæ saxo excauati, et ueluti parietibus adhæ: rentes. In duobus cryptæ lateribus, supra sarcophagos, picturæ, quæ infra repræsen: tantur, supererant.

Quinque superiores figuræ erant in latere angustiori cryptæ ab angulo ad angulum

Sex superiores figuræ uisebantur in altero proximiori latere longiori cryptæ una cum duabus infra positis

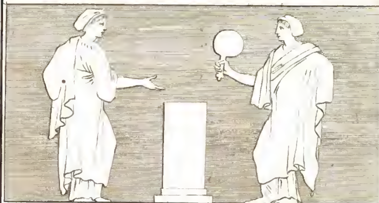
Hæ duæ icones pertinent, ut dictum est, ad idem latus: iuxta spectabantur uestigia aliarum figurarum cum alis, quæ deletæ fuerunt occasione noui in cryptam ingressus

Vin. Fran. Sculp.

Tab. LXXXIX *ad fine Tom II*

Vas Fictile Altum Ped. I.

Romæ Apud Emi Card Gualterio

Sc.

Tab. LXXXX ad Finem T.II

1

2

3

Tab. LXXXXI
ad finem Tom. II
Florentiæ in Musæo S. M. D. Etruriæ

latus primum | latus secundum | latus tertium | latus quartum

Literæ depictæ in tribus ex quatuor lateribus parietum cryptæ Anno 1690 detectæ prope urbem Collis ad Abbatiam all'Isola in prædio Eq: Scipionis Petrucci Patric: Senensis uia quæ Senas ducit. Cryptam sculpserat Petrus Sancter Bartoli Franciscus uero filius inseruit Tab XI. in Appendice Libri inscript. L'antiche pitture Literæ et lineæ rubrica ductæ et hic dantur ex apografo tunc temporis diligentius excepto. Puncta in p° et sec° latere denotant literas ibi euanuisse lituræ uero in quarto latere, opus albarium dilapsum Significant.

TAB. LXXXXIII. *Ad finem Tom. II.*

Florentiæ in Musæo Mediceo Ex Aere Alt. Ped. 1.

Vincenzo Franceschini Sculp.

